ION DIACONESCU

PROBLEME DE SINTAXĂ A LIMBII ROMÂNE ACTUALE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

Scanned with OKEN Scanner

ION DIACONESCU

PROBLEME DE SINTAXĂ A LIMBII ROMÂNE ACTUALE

Construcţie şi analiză

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
București, 1989

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

Abrevieri 7

I. Dinamica structurii sintactice 15

II. Corespondența dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate..... 64

III. Sintaxă și morfologie: părțile de propoziție și părțile de vorbire 77

IV. Sintaxă și semantică 110

V. Apoziționarea în limba română 128

VI. Principii de analiză..... 207

VII. Metode de analiză..... 219

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

I. Izvoare

Alecsandri, *Poezii* — Vasile Alecsandri, *Opere*, I, *Poezii*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1965

Alexandru, *Imnele* — Ioan Alexandru, *Imnele Transilvaniei*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1976

Antologie — Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, III, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966

Arghezi, *Scrieri*, I, III, VIII, XII — Tudor Arghezi, *Scrieri*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1962; vol. III, 1963; vol. VIII, 1965; vol. XII, 1966

AUB — *Analele Universităţii Bucureşti*, Seria ştiinţe sociale. Filologie, 1955 ş. u.

AUI — *Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi*, 1955 ş.u.

Bacovia, *Plumb* — G. Bacovia, *Plumb. Versuri şi proză*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965

Barbu, *Groapa* — Eugen Barbu, *Groapa*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963

Barbu, *Incognito* — Eugen Barbu, *Incognito*, II, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977

Bălcescu, *Românii* — Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970

Bănuţă, *Olimpul* — Ion Bănuţă, *Olimpul diavolului (Panorama culorilor)*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1967

BL — *Bulletin linguistique*. Publié par A. Rosetti, Paris-Bucureşti, 1933—1948

Blaga, O, I, O, II — Lucian Blaga, *Opere*, I, Bucureşti, Editura Minerva, 1982; vol. II, 1984

Bogza, *Cartea* — Geo Bogza, *Cartea Oltului*, în *Scrieri în proză*, III, Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă, 1958

Brătescu, *Optica* — Gh. Brătescu, *Optica*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1965

Buzura, *Vocile* — Augustin Buzura, *Vocile nopţii*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1980

Caragiale, O, I, O, II, O, III — I. L. Caragiale, *Opere*, I — III, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1952

Călinescu, *Cartea nunţii* — G. Călinescu, *Cartea nunţii*, în *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965

Călinescu, *Cronicile* — G. Călinescu, *Cronicile optimistului*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964

Călinescu, *Bietul Ioanide* — G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, în *Opere*, V, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967

Călinescu, *Scrinul* — G. Călinescu, *Scrinul negru*, în *Opere*, VII, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968

Călinescu, *Istoria* — G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982

CL — *Cercetări lingvistice*. Academia R.S.R., Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică, Cluj, 1956 ş.u.

CLTA — *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la R.S.R., 1962 ş.u.

Scanned with OKEN Scanner

Coşbuc, *Poezii* — G. Coşbuc, *Poezii*, I, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958
Creangă, *Opere* — Ion Creangă, *Opere*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1953
DE — *Dicţionar de estetică generală*, Bucureşti, Editura Politică, 1972
Delavrancea, O — Barbu Delavrancea, *Opere*, III, *Teatru*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967
Densusianu, *Viaţa* — Ovid Densusianu, *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966
Desant — *Desant'83*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1983
DEX — *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1975
DFR — *Dicţionar francez-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967
Dinculeanu, *Elemente* — Nicolae Dinculeanu, *Elemente de analiză matematică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1979
Doholici-Şeptilici, *Testarea* — Vasile Doholici, Georgeta Şeptilici, *Testarea tehnologică, fizico-chimică şi microbiologică a vinurilor*, Bucureşti, Editura Ceres, 1981
DP — Paul Popescu-Neveanu, *Dicţionar de psihologie*, Bucureşti, Editura Albatros, 1978
DS — Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1982
Eminescu, *Basme* — M. Eminescu, *Basme*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1972
Eminescu, *Poezii* — Mihai Eminescu, *Poezii*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963
Eminescu, *Proza* — Mihai Eminescu, *Proza literară*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1964
Flacăra — *Flacăra*, Săptămînal editat de Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste, Bucureşti
Folclor, Dîmboviţa — Octav Păun, Silviu Angelescu, *Folclor din Dîmboviţa*, Bucureşti, Tipografia Universităţii, Bucureşti, 1981
Folclor, Moldova, I — *Folclor din Moldova*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969
Folclor, Moldova, III — Petru Rezuş, *Folclor din Moldova*, III, Bucureşti, Editura Minerva, 1972
Galaction, *Nuvele* — Gala Galaction, *Nuvele, povestiri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979
Goga, O — Octavian Goga, *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1967
Gramatica, I, II — *Gramatica limbii române*, I — II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966
Informaţia — *Informaţia Bucureştiului*, Ziar al Comitetului Municipal al P.C.R. şi al Consiliului Popular al Municipiului Bucureşti
Ion—Nicolae, *Algebra* — Ion D. Ion, R. Nicolae, *Algebra*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1981
Ionel, *Compendium* — Cezar Ionel, *Compendium de neurologie*, Bucureşti, Editura Medicală, 1982
Iovu, *Chimie* — Mircea Iovu, *Chimie organică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978
Ispirescu, *Legende* — Petre Ispirescu, *Legende sau Basmele Românilor*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968
Ivasiuc, *Apa* — Alexandru Ivasiuc, *Apa*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973
Ivasiuc, *Păsările* — Alexandru Ivasiuc, *Păsările*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1970
Legende — *Legende populare româneşti*. Ediţie îngrijită de Octav Păun şi Silviu Angelescu, Bucureşti, Editura Albatros, 1983
LL — *Limbă şi literatură*, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1955 ş.u.
LLR — *Limba şi literatura română*, Societatea de Ştiinţe Filologice, 1971 ş.u.
LR — *Limba română*, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1952 ş.u.
Magazin — *Magazin*. Revistă săptămînală editată de Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste
Marcu, *Dicţionar* — Florin Marcu, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966

Scanned with OKEN Scanner

Marino, *Dicționar* — Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, I, București, Editura Eminescu, 1973
Minulescu, *Versuri* — Ion Minulescu, *Versuri și proză*, București, Editura Eminescu, 1986
Neagu, *Îngerul* — Fănuș Neagu, *Îngerul a strigat*, București, Editura Eminescu, 1973
Negruzzi, O — Constantin Negruzzi, *Opere*, II, București, Editura Minerva, 1984
Nunta — *Nunta la români*. Ediție îngrijită de I. Moanță, București, Editura Minerva, 1977
Odobescu, *Pseudo* — A. I. Odobescu, *Pseudokynegheticos*, București, Editura Tineretului, 1955
Papu, *Existența* — Edgar Papu, *Existența romantică*, București, Editura Minerva, 1980
Păunescu-Podeanu, *Baze* — A. Păunescu-Podeanu, *Baze clinice pentru practica medicală*, I, București, Editura Medicală, 1981
Petrescu, *Patul* — Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, București, Editura pentru Literatură, 1963
Petrescu, *Ultima noapte* — Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, București, Editura pentru Literatură, 1966
Petrovici, TD — *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, Muzeul limbii române, 1943
Piru, *Istoria* — Al. Piru, *Istoria literaturii române de la început pînă azi*, București, Editura Univers, 1981
Popescu, *Cei doi* — D. R. Popescu, *Cei doi din dreptul Țebei*, Cluj, Editura Dacia, 1973
Preda, *Cel mai iubit*, I, II, III — Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, I—III, București, Editura Cartea Românească, 1980
Preda, *Delirul* — Marin Preda, *Delirul*, București, Editura Cartea Românească, 1975
Preda, *Intrusul* — Marin Preda, *Intrusul*, București, Editura pentru Literatură, 1968
Preda, *Moromeții*, I, II — Marin Preda, *Moromeții*, I, București, Editura pentru Literatură, 1964; vol. II, 1967
Preda, *Risipitorii* — Marin Preda, *Risipitorii*, București, Editura pentru Literatură, 1962
Proverbe — *Proverbe românești*, ediție de George Muntean, București, Editura pentru Literatură, 1967
Rebreanu, *Ion* — Liviu Rebreanu, *Ion*, în *Opere*, IV, București, Editura Minerva, 1970
Rebreanu, *Răscoala* — Liviu Rebreanu, *Răscoala*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1954
Rom. lib. — *România liberă*. Cotidianul Consiliului Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste, București
Rom. lit. — *România literară*, Săptămînal editat de Uniunea Scriitorilor din R.S.R., București
Rusu, *De la Eminescu* — Liviu Rusu, *De la Eminescu la Lucian Blaga*, București, Editura Cartea Românească, 1981
Sadoveanu, *Cîntecul* — Mihail Sadoveanu, *Cîntecul amintirii*, București, Editura Ion Creangă, 1975
Săptămîna — *Săptămîna*. Revistă editată de Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al Municipiului București
Scînteia — *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român.
SCL — *Studii și cercetări lingvistice*, Institutul de Lingvistică București, 1950 ș.u.
SG, I, II, III — *Studii de gramatică*. Academia R.S.R., Institutul de Lingvistică, București, vol. I, 1956; vol. II, 1957; vol. III, 1961
Simion, *Dimineața* — Eugen Simion, *Dimineața poeților*, București, Editura Cartea Românească, 1980
Sorescu, *La lilieci* — Marin Sorescu, *La lilieci*, București, Editura Eminescu, 1973
Sorescu, *Poeme* — Marin Sorescu, *Poeme*, București, Editura Albatros, 1976
Stancu, *Desculț* — Zaharia Stancu, *Desculț*, București, Editura Eminescu, 1973
Stancu, *Pădurea* — Zaharia Stancu, *Pădurea nebună*, București, Editura pentru Literatură, 1963
Stănescu, *Respirări* — Nichita Stănescu, *Respirări*, București, Editura Sport-Turism, 1982
Stănescu, *Starea poeziei* — Nichita Stănescu, *Starea poeziei*, București, Editura Minerva, 1975

Scanned with OKEN Scanner

TD-*Muntenia*, I, II — *Texte dialectale. Muntenia*, I—II, sub conducerea lui Boris Cazacu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1973
TD-*Oltenia* — *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967
Teodorescu, *Poezii* — G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982
Voiculescu, *Povestiri* — V. Voiculescu, *Capul de zimbru. Povestiri*, I, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1982
Un univers, III, IV — *Un univers într-o carte*, vol. III, Bucureşti, Editura Politică, 1973; vol. IV, 1975
Urzica — *Urzica*. Revistă de satiră şi umor, editată de Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, Bucureşti, 1949 ş.u.

II. Lucrări de referinţă

Avram, *Despre corespondenţa* — Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în SG, I, 1956, p. 141—164
Avram, *Evoluţia* — Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960
Avram, *Gramatica* — Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1986
Bally, *Linguistique* — Ch. Bally, *Linguistique générale et historique française*, Berne, 1944
Bejan, *Despre construcţiile temporale* — D. Bejan, *Despre construcţiile temporale inverse*, în CL, XI (1970), nr. 1, p. 91—95
Bercea, *Contribuţii* — Liviu Petru Bercea, *Contribuţii la cunoaşterea raportului apozitiv*, în LR, XXI (1972), nr. 5, p. 449—454
Berceanu, *Sistemul* — B. B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971
Berea-Găgeanu, *Aspecte ale repetiţiei* — Elena Berea-Găgeanu, *Aspecte ale repetiţiei în limbajul popular*, în AUB, XXVIII (1979), p. 111—123
Bidu-Vrănceanu—Forăscu, *Modele* — Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Modele de structurare semantică. Cu aplicaţii la limba română*, Timişoara, Editura Facla, 1984
Bîrlea, *Poetică folclorică* — Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, Bucureşti, Editura Univers, 1979
Bîtea, *Observaţii* — Ion Bîtea, Dana Bîtea, *Observaţii asupra lui « sau » apozitiv*, în LR, XXXI (1982), nr. 2, p. 117—126
Bîtea, *ADICĂ apozitiv* — Ion Bîtea, *ADICĂ apozitiv vs (şi) « anume » apozitiv în limba română contemporană*, în LR, XXXIII (1984), nr. 5, p. 391—403
Bloomfield, *Le Langage* — Leonard Bloomfield, *Le Langage*, Paris, Payot, 1970
Bogacki, *Types de constructions* — K. B. Bogacki, *Types de constructions appositives en français*, Wroclaw-Warszawa, 1973
Bourçiez, *Éléments* — Édouard Bourçiez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1956
Brăiloiu, *Opere* — Constantin Brăiloiu, *Opere*, I, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., 1967
Brâncuş, *Un aspect al repetiţiei* — Grigore Brâncuş, *Un aspect al repetiţiei în limbajul popular: temporala de reluare*, în LR, XX (1971), nr. 1, p. 33—39
Brâncuş, *Că « narativ »* — Grigore Brâncuş, *Că « narativ » în balada populară*, în LR, XXVI (1977), nr. 5, p. 505—508
Bureau, *Syntaxe* — Conrad Bureau, *Syntaxe fonctionelle du français*, Les Presses de l'Université Laval, Quebec, 1978
Byck, *Studii şi articole* — Jacques Byck, *Studii şi articole. Pagini alese*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967
Carabulea, *Unele observaţii* — Elena Carabulea, *Unele observaţii asupra termenilor comparativului şi superlativului în limba română*, în SG, II, 1957, p. 19—27
Cazacu, *Notes* — B. Cazacu, *Notes de la lexicographie et de morphologie roumaines*, în BL, XII (1944), p. 68—70

Scanned with OKEN Scanner

Chomsky, *Structures* — Noam Chomsky, *Structures syntaxiques*, Paris, Éditions du Seuil, 1969
Ciobanu, *Unele aspecte* — Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale*, în SG, III, 1961, p. 67—78
Ciompec, *Morfosintaxa adverbului* — Georgeta Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985
Cook, *Introduction* — A. W. Cook, *Introduction to Tagmemic Analysis*, New York, 1969
Coteanu, *Gramatica* — Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros, 1982
Coteanu, *Note* — Ion Coteanu, *Note pe marginea cîtorva studii recente despre cuvînt*, în SCL, VIII (1957), nr. 2, p. 173—192
Coteanu, *«Subordonatele explicative»* — Ion Coteanu, *În legătură cu «subordonatele explicative»*, în LR, IX (1960), nr. 1, p. 27—33
Coteanu, *Stilistica* — Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, I, București, Editura Academiei R.S.R., 1973
Dessaintes, *Recherche* — Maurice Dessaintes, *Recherche linguistique et enseignement*, Gembloux, Éditions J. Duculot, 1971
Diaconescu, *Infinitivul* — Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977
Diaconescu, *Inversiunea* — Ion Diaconescu, *Inversiunea sintactică*, în SCL, XXXIV (1983), nr. 3, p. 217—228
Diaconescu, *Moduri nepersonale* — Ion Diaconescu, *Moduri nepersonale cu valoare predicativă*, în LLR, I (1983), p. 5—8
Diaconescu, *Propoziția relativă* — Ion Diaconescu, *Propoziția relativă infinitivală*, în AUB, XVI (1967), p. 143—149
Diaconescu, *Unele principii* — Ion Diaconescu, *Unele principii de analiză gramaticală*, în *Studii de metodică a limbii și literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 175—225
Diaconescu, *Repetiția* — Paula Diaconescu, *Repetiția, procedeu artistic în poezia lui Eminescu*, în LL, III (1957), p. 27—48
Diez, *Grammaire* — Fr. Diez, *Grammaire des langues romanes*, III, Paris, 1876
Dimitriu, *Sintaxa* — C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Iași, Editura Junimea, 1982
Dragomirescu, *Mică enciclopedie* — Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975
Drașoveanu, *Observații* — D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII (1968), nr. 1, p. 19—32
Drașoveanu, *Legături sintactice* — D. D. Drașoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta*, în CL, XIV (1969), nr. 2, p. 241—246
Drăganu, *Elemente* — Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române. Lucrare postumă*, București, Imprimeria Națională, 1945
Dubois, *Grammaire* — Jean Dubois, *Grammaire structurale du français: nom et pronom*, Paris, Librairie Larousse, 1965
Dubois, *Grammaire structurale* — Jean Dubois, *Grammaire structurale du français: le verbe*, Paris, Librairie Larousse, 1967
Dubois-Lagane, *La nouvelle grammaire* — Jean Dubois, René Lagane, *La nouvelle grammaire du français*, Paris, Librairie Larousse, 1973
Ducrot-Todorov, *Dictionnaire* — Oswald Ducrot, Tzvetan Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Paris, Éditions du Seuil, 1972
Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul* — Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, în CL, IX (1964), nr. 1, p. 59—66
Ernout-Thomas, *Syntaxe* — A. Ernout, Fr. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris, 1953
Fochi, *Estetica oralității* — Adrian Fochi, *Estetica oralității*, București, Editura Minerva, 1980
Giosu, *Propoziția subiectivă* — Ștefan Giosu, *Propoziția subiectivă*, în *Studii și cercetări științifice. Filologie*, XII (1961), fasc. 1, p. 65—73

Scanned with OKEN Scanner

Graur, *Pentru o sintaxă* — Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în SG, I 1956, p. 121—139
Graur, *Studii* — Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960
Graur, *Tautologia* — Al. Graur, *Tautologia în limba română*, în SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 443—449
Guţu Romalo, *Repetiţia* — Valeria Guţu Romalo, *Repetiţia — procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 485—493
Guţu Romalo, *Sintaxa* — Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973
Hazi, *Predicate verbale* — Ştefan Hazi, *Predicate verbale compuse ?*, în CL, X (1965), nr. 2, p. 289—297
Hodiş, *Echivalenţa* — Viorel Hodiş, *Echivalenţa semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, (I) în CL, XI (1966), nr. 1, p. 46—61; (II) în CL, XII (1967), nr. 2, p. 271—288
Hodiş, *Natura sintactică* — Viorel Hodiş, *Natura sintactică a relaţiei apozitivè. Coordonarea şi relaţia apozitivă în opoziţie cu subordonarea*, în CL, XVIII (1973), nr. 2, p. 297—312
Hodiş, *Diferenţe specifice* — Viorel Hodiş, *Natura sintactică a relaţiei apozitive. Diferenţe specifice ale coordonării faţă de apozare*, în CL, XXI (1976), nr. 1, p. 91—102
Ionaşcu, *Cu privire la construcţia comparativă* — Al. Ionaşcu, *Cu privire la construcţia comparativă în limba română*, în SCL, XI (1960), nr. 2, p. 513—517
Ionescu, *Phrases contractées* — Liliana Ioncscu, *Phrases contractées par le gérondif et le participe*, în CLTA, 2 (1965), p. 115—126
Iordan, LRC — Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului, 1956
Iordan, *Stilistica* — Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975
Iordan-Robu, LRC — Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978
Irimia, *Sintaxa* — Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, Iaşi, Editura Junimea, 1983
Jakobson, *Essais* — Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963
Le Langage — *Le Langage*, sous la direction de Bernard Pottier, Paris, Bibliothèque du CEPL, 1973
Lyons, *Éléments* — John Lyons, *Éléments de sémantique*, Paris, Librairie Larousse, 1965
Lyons, *Linguistique* — John Lyons, *Linguistique générale*, Paris, Librairie Larousse, 1970
Martinet, *Guide* — *La linguistique. Guide alphabétique*, sous la direction d'André Martinet, Paris, Éditions Denoël, 1969
Martinet, *Grammaire fonctionelle* — *Grammaire fonctionelle du français*, sous la direction d'André Martinet, Paris, Didier, 1979
Mikuš, *Principes* — R. F. Mikuš, *Principes syntagmatique*, Bruxelles, Aiman, Paris, Didier, 1972
Mitran, *Despre apoziţie* — Mircea Mitran, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, în LR, XII (1963), nr. 1, p. 36—45
Mounin, *Clefs* — George Mounin, *Clefs pour la linguistique*, Paris, Éditions Seghers, 1968
Mounin, *Dictionnaire* — George Mounin, *Dictionnaire de la linguistique*, Paris, Presse Universitaires de France, 1974
Neamţu, *Predicatul* — G. G. Neamţu, *Predicatul în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986
Nedioglu, *Predicatul verbal* — Gh. Nedioglu, *Predicatul verbal*, în LR, V (1956), nr. 3, p. 34—45; nr. 4, p. 49—57; nr. 5, p. 23—26
Oiţă, *Despre propoziţiile explicative* — I. Oiţă, *Despre propoziţiile explicative*, în LR, X (1961), nr. 5, p. 445—461
Pană Dindelegan, *Sintaxa* — Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române. I. Sintaxa grupului verbal*, Bucureşti, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1976

Scanned with OKEN Scanner

Pană Dindelegan, *O paralelă* — Gabriela Pană Dindelegan, *O paralelă logico-sintactică între adjectiv şi verb-adjectiv în construcţii reciproce şi reflexive*, în LR, XXXIII (1984), nr. 5, p. 386—394
Pană Dindelegan, *Structura* — Gabriela Pană Dindelegan, *Structura adjectiv + prepoziţie + nominal: descriere sintactică, interpretare semantică*, în AUB, XXXI (1982), p. 87—92
Parret, *Pragmatique* — Herman Parret, *Pragmatique philosophique et épistemologie de la pragmatique: Connaissance et contextualité*, în *Le langage en contexte*, III, Amsterdam, John Benjamin BV, 1980
Philippide, *Gramatica* — Al. Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iaşi, Editura librăriei Iar. Kuppermann, 1897
Poalelungi, *Sinonimia* — Gheorghe Poalelungi, *Sinonimia gramaticală*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 645—656
Popescu, *Limba română* — Ion Popescu, *Limba română*. Manual pentru clasa a VIII-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1977
Raabe, *Apposition* — Horst Raabe, *Apposition, Untersuchungen zu Begriff und Struktur*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1979
Rizescu, *Note* — I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, în LR, IX (1960), nr. 1, p. 21—26
Roey, *Apposition* — J. Van Roey, *Apposition und Coordination in Modern English*, în *Linguistic Research in Belgium*, Universa Wettere, 1966
Rosetti-Cazacu, *Istoria limbii* — Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971
Săteanu, *Coordonarea*—C. Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în LL, XI (1966), p. 375—385
Săteanu, *Predicatul compus* — C. Săteanu, *Predicatul compus*, în CL, XI (1966), nr. 2, p. 243—252
Şerban, *Curs practic* — V. Şerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1964
Şerban, *Sintaxa* — V. Şerban, *Sintaxa limbii române*. Curs practic, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1970
Şerban, *Teoria şi topica* — V. Şerban, *Teoria şi topica propoziţiei în româna contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1974
Sinteze — *Sinteze de limba română*, Bucureşti, Editura Albatros, 1984
Şuteu, *Superlativul cauzal* — Flora Şuteu, *Superlativul cauzal — component semantic al unei construcţii sintactice fixe*, în LR, XXXII (1983), nr. 5, p. 478—490
Teodorescu, *Adverbe predicative* — Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative?*, în LR, XIII (1964), nr. 5, p. 423—436
Teodorescu, *Propoziţia subiectivă* — Ecaterina Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972
Teodorescu, *Raportul apozitiv* — Ecaterina Teodorescu, *Raportul apozitiv şi cel predicativ*, în AUI, XX (1974), p. 5—8
Teodorescu, *Subiective* — Ecaterina Teodorescu, *Subiective apozitive*, în LR, XIX (1970), nr. 4, p. 305—309
Tesnière, *Éléments* — Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1956
Togeby, *Structure immanente* — Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Paris, Librairie Larousse, 1965
Trandafir, *Probleme* — Gh. Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române*, Craiova, Scrisul Românesc, 1982
Tuţescu, *Les grammaires* — Mariana Tuţescu, *Les grammaires génératives-transformationnelles*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1982
Vasiliu, *Sintaxa* — E. Vasiliu, *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1969
Wagner-Pinchon, *Grammaire* — R. L. Wagner, J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, Librairie Hachette, 1962
Zugun, *Cuvîntul* — Petru Zugun, *Cuvîntul. Studiu gramatical*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983

Scanned with OKEN Scanner

III. Simboluri gramaticale

ac	= acuzativ
act	= activ
adj	= adjectiv
adv	= adverb
apoz	= apoziţie
art	= articol
atr	= atribut
cat	= catalană
c. dir	= complement direct
c. ind	= complement indirect
circ	= circumstanţial
cond	= condiţional
conj	= conjuncţie
c. timp	= complement de timp
cz	= cauzal
dat	= dativ
F	= frază
fin	= finală
fr	= franceză
gen	= genitiv
ger	= gerunziu
inf	= infinitiv
int	= interjecţie
intr	= intranzitiv
it	= italiană
mod	= modală
N	= nume, substantiv
nom	= nominativ
nr	= numeral
p	= parte de propoziţie
P	= propoziţie
pas	= pasiv
part	= participiu
port	= portugheză
pred	= predicat
prep	= prepoziţie
pron	= pronume
prov	= provensală
r	= referent
R	= regent
ref	= reflexiv
rel	= relator
rom	= română
S	= sintagmă
sp	= spaniolă
sub	= subiect
sup	= supin
T	= termen regent
temp	= temporală
tranz	= tranzitiv
V	= verb
voc	= vocativ
vs	= versus

IV. Semne convenţionale

$+$	= asocierea a două unităţi
$=$	= sinonimie, identitate
$\neq$	= nonidentitate
$\subset$	= incluziune
$>$	= transformare
$\rightarrow$	= se rescrie
$\leftarrow$	= dependenţă, subordonare
$\geqslant$	= mai mare sau egal

Scanned with OKEN Scanner

I. Dinamica structurii sintactice

Orice structură presupune un număr determinat de unităţi sau elemente constitutive, ordonate pe baza unor relaţii şi caracterizate printr-o funcţionalitate specifică. Cele trei entităţi — *unitate*, *relaţie*, *funcţie* — definesc dinamica unei structuri. Structura sintactică se va defini aşadar prin *unităţile* cu care se operează la nivel sintactic — *parte de propoziţie*, *sintagmă*, *propoziţie*, *frază* —, prin *relaţiile* care se stabilesc între unităţi şi prin *funcţiile* actualizate în procesul elaborării comunicării. Prin urmare, sintaxa se ocupă cu studiul unităţilor sintactice, al relaţiilor, al funcţiilor şi al mijloacelor cu ajutorul cărora se exprimă acestea. Altfel spus, sintaxa are ca obiect *unităţile sintactice*, privite dintr-o dublă perspectivă: relaţională şi funcţională. Perspectiva relaţională pune în evidenţă elementele de *expresie*, iar cea funcţională, elementele de *conţinut* ale unităţilor sintactice. Studiul *relaţiilor* va releva tipologia unităţilor sintactice, normele şi mijloacele de construcţie, în timp ce studiul *funcţiilor* va conduce la determinarea şi definirea unităţilor de conţinut.

1. *Unitatea sintactică* este un segment simplu sau complex înscris într-un nivel, pe baza unei relaţii explicite sau implicite, şi caracterizat prin proprietatea de a îndeplini o funcţie. Prin aceste trăsături, unitatea sintactică îndeplineşte condiţiile de a fi supusă operaţiei de analiză sau de sinteză. Cercetarea structurii sintactice a limbii române permite identificarea următoarelor unităţi: *părţile de propoziţie* (p), *sintagmele / grupurile sintactice* (S), *propoziţiile* (P) şi *fraza* (F). Sub raport structural, unităţile sintactice nu sînt omogene, fiecare realizîndu-se ca element constitutiv al unităţii de rang superior: părţile de propoziţie se integrează în sintagme, sintagmele în propoziţii, iar propoziţiile în frază. Ansamblul unităţilor de acelaşi fel defineşte *nivelul sintactic*, determinabil totdeauna pe axa orizontală, iar suprapunerea nivelurilor proiectează, pe axa verticală, *ierarhia* nivelurilor sintactice. Se vor determina, în consecinţă, în ordine ierarhică, următoarele niveluri sintactice: *nivelul părţilor de propoziţie* (p), unde se operează cu unităţi sintactice de tip părţi de propoziţie, *nivelul sintagmatic* (S), unde se operează cu sintagme, *nivelul propoziţional* (P), unde se operează cu propoziţii, şi *nivelul frastic* (F), reprezentat prin unităţi sintactice de tip frază. Între unităţile sintactice aparţinînd aceluiaşi nivel, se stabilesc relaţii de *distribuţie*, în timp ce între unităţile de rang inferior şi cele de rang superior — între partea de propoziţie şi sintagmă

Scanned with OKEN Scanner

sau între propoziţie şi frază — se stabilesc relaţii de *integrare;* pe baza principiului stratificării, unităţile de rang inferior se integrează în unităţi de rang superior.

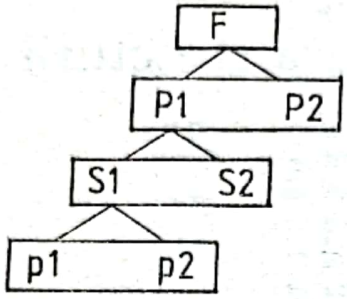

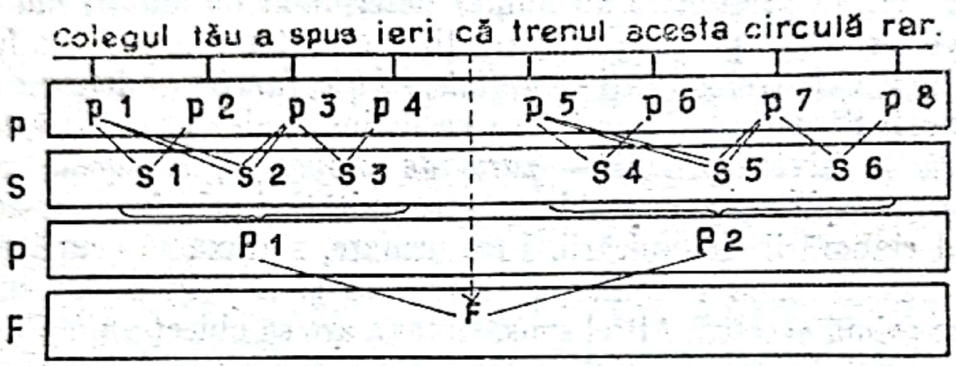

Fraza, ca limită superioară a investigaţiei lingvistice, apare ca rezultat al unor procese de *sinteză*, într-o succesiune determinată, după cum partea de propoziţie, ca limită inferioară a nivelurilor sintactice, se identifică, în urma unor procese de *analiză*, în sensul invers al sintezei.

2. Procesele combinatorii, după cum se poate observa, se produc la nivelul sintagmatic şi la cel frastic, părţile de propoziţie şi propoziţiile servind ca unităţi constitutive. Nivelul sintagmatic şi cel frastic reprezintă domeniul de manifestare a relaţiilor sintactice; de aceea, se supun, în clasificare, numai criteriilor de ordin relaţional: fraze *subordonative, coordonative* sau *mixte;* sintagme *dependente, coordonative.* Părţile de propoziţie şi propoziţiile sînt unităţi sintactice purtătoare de funcţii, iar nivelurile pe care le reprezintă sînt niveluri funcţionale; în clasificare, răspund criteriilor de ordin funcţional: *subiect — subiectivă, atribut — atributivă, complement — completivă.* Deşi distincte sub raport structural, nivelurile sintactice, ca fapt de izomorfism, prezintă, în dinamica lor, fenomenul de *corespondenţă* sau de *paralelism.* Astfel, în baza acestui principiu, părţile de propoziţie se corelează funcţional cu propoziţiile subordonate, iar sintagma se corelează relaţional cu fraza. Părţile de propoziţie şi propoziţiile sînt unităţi funcţionale, iar sintagma şi fraza, unităţi relaţionale. Paralelismul se manifestă, aşadar, pe de o parte, între părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate, ca unităţi funcţionale, şi, pe de altă parte, între sintagme şi frază, ca unităţi relaţionale. Pe această bază, au loc, în dinamica structurii sintactice, procesele de *expansiune*, cînd o parte de propoziţie este ridicată la rangul de propoziţie (p > P): *Omul* harnic *pre-*

ţuieşte munca > *Omul* **care este harnic** *preţuieşte munca;* sau de *contragere*, cînd o propoziţie este redusă la calitatea de parte de propoziţie (P > p): **Dacă înveţi,** *vei reuşi* > **Învăţînd** *vei reuşi.*

Modificările produse, atît în transformarea prin expansiune, cît şi în cea prin contragere, vizează, din punct de vedere structural, posibilitatea de transfer a unei unităţi dintr-un nivel, în alt nivel. Odată cu acest proces, unitatea sintactică transferată capătă trăsăturile unităţii specifice nivelului de transfer inferior sau superior. Corespondenţa sau paralelismul dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare se defineşte pe baza a trei trăsături, comune celor două unităţi: (a) atît partea de propoziţie (*p*), cît şi propoziţia subordonată (*P*) se realizează ca determinanţi ai aceluiaşi r e g e n t: **om** *pregătit / care este pregătit;* **tare** *ca fierul / cum e fierul;* (b) partea de propoziţie şi propoziţia subordonată corespunzătoare se realizează ca expresie sintactică a aceleiaşi r e l a ţ i i (numai de determinare sau de subordonare, predicatul fiind exclus din aceste procese); (c) faţă de termenul regent, atît partea de propoziţie, cît şi propoziţia subordonată îndeplinesc aceeaşi f u n c ţ i e s i n t a c t i c ă: subiect—subiectivă, atribut—atributivă, complement—completivă. În cazul secvenţei *A plecat* **la răsăritul soarelui/cînd a răsărit soarele,** corespondenţa dintre *p* şi *P* se bazează pe existenţa unui regent comun, *a plecat*, a unei relaţii unice de determinare şi a funcţiei comune, de circumstanţial de timp, exprimate de cele două unităţi corespondente.

Ceea ce defineşte sau distinge sub raport tipologic o unitate sintactică de altă unitate, la acelaşi nivel sau la niveluri diferite, este *calitatea* celor trei constante operatorii, considerate în parte sau în totalitate. De pildă, prezenţa unui substantiv în poziţie de determinat (R) permite proiectarea la nivel sintagmatic sau frastic a unei relaţii de determinare în care este angajată o unitate sintactică — parte de propoziţie sau propoziţie — cu funcţie de atribut; în schimb, prezenţa unui verb în poziţie de regent va angaja, la nivel sintagmatic sau frastic, unităţi sintactice cu funcţie de subiect sau de complement, caracterizate prin mijloace specifice de selecţie şi de construcţie. Calitatea de determinat poate fi satisfăcută de toate părţile de vorbire care au proprietatea de a contracta o relaţie: substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul, verbul, adverbul şi, în condiţii mai puţin obişnuite, interjecţia. Proiectarea unei relaţii implică, în mod necesar, într-un proces unic, solidar, selecţia unităţilor sintactice şi marcarea lor printr-o funcţie. Prin aceasta, unităţile sintactice devin unităţi funcţionale, a căror selecţie şi structură sînt condiţionate atît de calitatea determinatului, cît şi de conţinutul relaţiei.

Calitatea termenului determinat va constitui punctul de plecare în determinarea şi descrierea unităţilor sintactice; aplicarea acestui criteriu conduce la identificarea a patru tipuri fundamentale de structuri sintactice, reperabile atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic:

nume (sau *pronume*) + *parte de propoziţie / propoziţie* (N ← p / P)
verb + *parte de propoziţie / propoziţie* (V ← p / P)
adjectiv + *parte de propoziţie / propoziţie* (adj ← p / P)
adverb + *parte de propoziţie / propoziţie* (adv ← p / P)

Scanned with OKEN Scanner

Interjecția reprezentînd un caz particular, accidental, fără repere stabile la nivelul limbii literare, nu se ridică la calitatea de determinat cu statut stabil; poate fi luată în considerație la unitățile sintactice dominate de un verb, ca o modalitate specifică unui anumit registru stilistic al limbii, prin echivalență cu verbul. Distincțiile dintre cele patru tipuri structurale se definesc prin valențe selective specifice fiecărui tip, prin apartenența termenului pivot la clase lexico-gramaticale diferite, prin posibilitățile diverse de proiectare a relațiilor, prin funcțiile pe care le exprimă unitățile sintactice în raport cu regentul. Aceste note distinctive vor constitui, în continuare, și coordonate ale descrierii fiecărui tip, urmărindu-se realizările atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic.

3. Privită în dinamica sa, structura sintactică prezintă două tipuri fundamentale de operațiuni transformatoare: pe verticală, acționează operațiunile *integratoare*, ierarhice, în care sînt angajate unități aparținînd altor niveluri sintactice: partea de propoziție se integrează în sintagmă, sintagma în propoziție etc.; iar pe orizontală, acționează operațiunile *translative* (care schimbă poziția sintactică a unităților), în care sînt angajate unități aparținînd aceluiași nivel sintactic: subiectul devine complement, iar complementul devine subiect, în dependență de același regent. Dintre cele două operațiuni, cele integratoare sînt definitorii pentru structura sintactică a limbii, întrucît acestea sînt generatoare de funcții, deci de noi structuri, și reprezintă un act creator ce se săvîrșește în momentul vorbirii *(in praesentia)*. Ele se realizează prin *expansiune*, cînd o unitate de rang inferior se integrează într-o unitate de rang superior, sau prin *contragere*, cînd o unitate de rang superior este dezintegrată și redusă la nivelul unei unități de rang inferior.

În expansiune, prin ridicarea de la structuri simple la structuri complexe de tip ierarhic, unitățile sintactice își pun în valoare posibilitățile combinatorii, precum și capacitatea sintactică de determinare. Trăsăturile semantice și gramaticale ale unității regente condiționează procesele de expansiune. Din acest punct de vedere, părțile de vorbire care servesc ca bază a unităților sintactice nu prezintă un statut omogen; *verbul*, de pildă, în calitate de regent, satisface cel mai mare număr de valențe combinatorii, dominînd astfel un larg evantai de determinare (subiect, complement direct, indirect, de agent, circumstanțial), în timp ce *adjectivul* sau *adverbul* răspund unui număr redus de posibilități combinatorii. Pe altă parte, procesele de expansiune sînt favorizate și de o serie de trăsături ale unităților sintactice integrate ca părți de propoziție (*p*) sau ca propoziții (P); bunăoară, *substantivul*, ca bază a unei unități sintactice integrabile, se va supune fenomenului de expansiune cu întregul său statut morfo-sintactic: în nominativ, cu funcțiile de subiect, nume predicativ, nume predicativ secundar sau apoziție; în genitiv, cu funcțiile de atribut, nume predicativ sau circumstanțial în regim prepozițional ș.a.m.d.

Expansiunea acționează la nivelurile sintactice de tip relațional: sintagmatic, unde are loc *expansiunea sintagmatică*, și frastic, unde are loc *expansiunea frastică*, angajînd, în calitate de unități integrabile, unitățile sintactice de tip funcțional: partea de propoziție în expansiunea sintagmatică și propo-

Scanned with OKEN Scanner

ziţia în expansiunea frastică. Se ajunge, astfel, ca o unitate sintactică regentă *(p1)* să cunoască o expansiune sintagmatică (S) prin *p2: omul* **harnic,** sau o expansiune frastică (*F*) prin *P2: omul* care este **harnic;** deşi cele două unităţi prin care s-a realizat expansiunea (*p2* şi *P2*) sînt expresia sintactică a aceleiaşi relaţii (de determinare) şi a aceleiaşi funcţii (atribut) faţă de acelaşi regent, ele sînt distincte sub raport structural, întrucît nivelurile la care se produce expansiunea sînt distincte: sintagmatic, în primul caz (a), şi frastic, în cel de-al doilea caz (b).

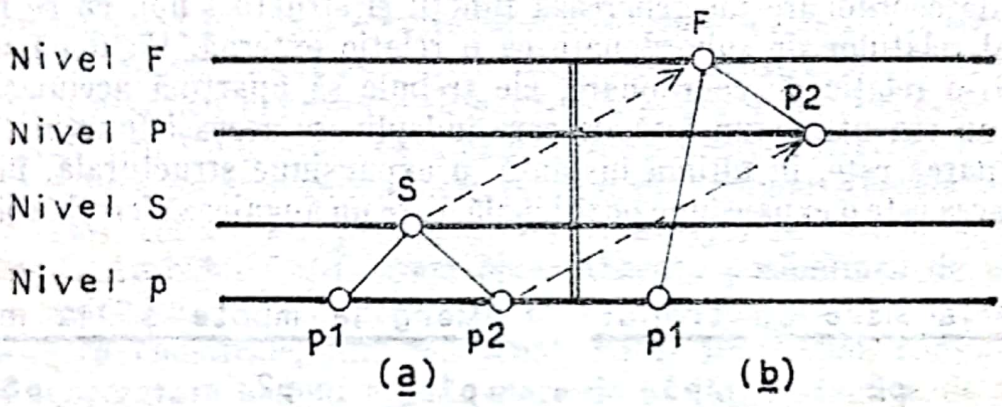

În sintaxa funcţională, conceptul de expansiune [1] se traduce prin posibilitatea de lărgire, de amplificare a unei unităţi, fiind chiar sinonim cu procesele de determinare; ceea ce este însă esenţial în acest proces este capacitatea de proiectare la nivel superior a unei noi unităţi: o unitate *p1* ca bază şi o unitate *p2* ca determinant proiectează o unitate *S*. În general, se recunosc două procedee de expansiune: prin *coordonare* şi prin *subordonare*. Avînd în vedere însă că expansiunea implică în mod necesar proiectarea unui nivel înscris într-o ierarhie, singurul procedeu care asigură îndeplinirea acestei trăsături este determinarea sau subordonarea, coordonarea angajînd numai unităţi sintactice care se află pe acelaşi plan. Ca procedeu de expansiune sintactică, s u b o r d o n a r e a se caracterizează printr-o serie de trăsături esenţiale: operează cu unităţi dependente, eterogene sub raport funcţional, se integrează în unităţi de nivel superior pe baza unei relaţii de dependenţă, ceea ce determină organizarea ierarhică a structurii sintactice, relaţiile sînt generatoare de noi funcţii şi totodată de noi structuri ierarhizate pe verticală,

[1] Pentru semnificaţiile conceptului de expansiune, vezi Martinet, *Guide*, p. 99—102: exp. 1 « procedeu de substituţie întrebuinţat în analiza constituenţilor imediaţi »; exp. 2 « toate elementele adăugate la un enunţ, care nu modifică nici raporturile mutuale, nici funcţia elementelor de bază »; exp. 3 « desemnează rezultatul obţinut graţie adjoncţiunii de noi elemente preexistente »; Bureau, *Syntaxe*, p. 33, 56—60: expansiuni sînt « toate adjoncţiunile la un nivel »; Dubois — Lagane, *La nouvelle grammaire*, p. 151; Martinet, *Grammaire fonctionelle*, p. 10: « determinantul este o expansiune a nivelului ». Pentru expansiunea în analiza distribuţională, vezi Ducrot — Todorov, *Dictionnaire*, p. 50. Printre procedeele de expansiune este menţionată şi apoziţionarea; vezi Dessaintes, *Recherche*, p. 315, 327.

Scanned with OKEN Scanner

ziţia în expansiunea frastică. Se ajunge, astfel, ca o unitate sintactică regentă *(p1)* să cunoască o expansiune sintagmatică (S) prin *p2: omul* **harnic,** sau o expansiune frastică (*F*) prin *P2: omul* **care este harnic;** deşi cele două unităţi prin care s-a realizat expansiunea (*p2* şi *P2*) sînt expresia sintactică a aceleiaşi relaţii (de determinare) şi a aceleiaşi funcţii (atribut) faţă de acelaşi regent, ele sînt distincte sub raport structural, întrucît nivelurile la care se produce expansiunea sînt distincte: sintagmatic, în primul caz (a), şi frastic, în cel de-al doilea caz (b).

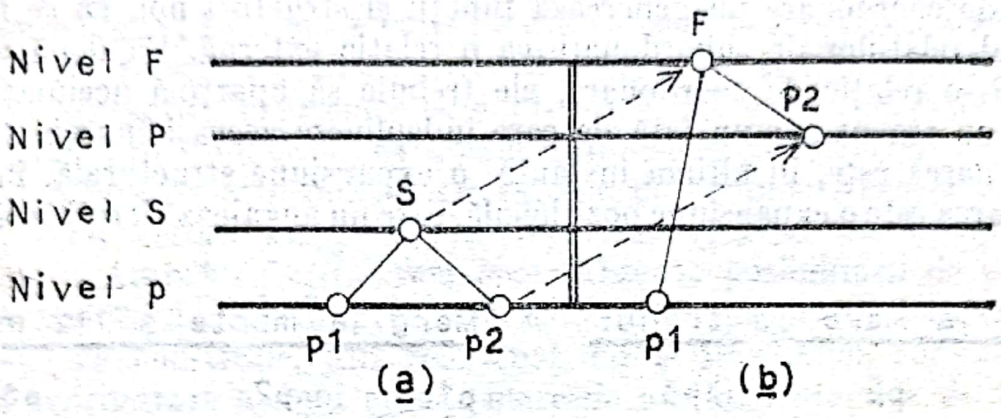

În sintaxa funcţională, conceptul de expansiune [1] se traduce prin posibilitatea de lărgire, de amplificare a unei unităţi, fiind chiar sinonim cu procesele de determinare; ceea ce este însă esenţial în acest proces este capacitatea de proiectare la nivel superior a unei noi unităţi: o unitate *p1* ca bază şi o unitate *p2* ca determinant proiectează o unitate *S*. În general, se recunosc două procedee de expansiune: prin *coordonare* şi prin *subordonare*. Avînd în vedere însă că expansiunea implică în mod necesar proiectarea unui nivel înscris într-o ierarhie, singurul procedeu care asigură îndeplinirea acestei trăsături este determinarea sau subordonarea, coordonarea angajînd numai unităţi sintactice care se află pe acelaşi plan. Ca procedeu de expansiune sintactică, s u b o r d o n a r e a se caracterizează printr-o serie de trăsături esenţiale: operează cu unităţi dependente, eterogene sub raport funcţional, se integrează în unităţi de nivel superior pe baza unei relaţii de dependenţă, ceea ce determină organizarea ierarhică a structurii sintactice, relaţiile sînt generatoare de noi funcţii şi totodată de noi structuri ierarhizate pe verticală,

[1] Pentru semnificaţiile conceptului de expansiune, vezi Martinet, *Guide*, p. 99—102: exp. 1 « procedeu de substituţie întrebuinţat în analiza constituenţilor imediaţi »; exp. 2 « toate elementele adăugate la un enunţ, care nu modifică nici raporturile mutuale, nici funcţia elementelor de bază »; exp. 3 « desemnează rezultatul obţinut graţie adjoncţiunii de noi elemente preexistente »; Bureau, *Syntaxe*, p. 33, 56—60: expansiuni sînt « toate adjoncţiunile la un nivel »; Dubois — Lagane, *La nouvelle grammaire*, p. 151; Martinet, *Grammaire fonctionelle*, p. 10: « determinantul este o expansiune a nivelului ». Pentru expansiunea în analiza distribuţională, vezi Ducrot — Todorov, *Dictionnaire*, p. 50. Printre procedeele de expansiune este menţionată şi apoziţionarea; vezi Dessaintes, *Recherche*, p. 315, 327.

Scanned with OKEN Scanner

termenul adăugat este purtătorul unei funcţii noi, care nu se regăseşte la termenul preexistent. Expansiunea prin subordonare este dominantă la nivelul structurii sintactice, ea determinînd toate procesele de ordin structural, integrator, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic.

Coordonarea, ca procedeu de expansiune sintactică, operează cu unităţi care aparţin aceluiaşi nivel sintactic, marcate printr-o funcţie unică. Unităţile coordonate cunosc o organizare lineară, pe orizontală, şi nu angajează modificări de natură structurală; de aceea, aceleaşi valori şi aceleaşi modalităţi de expresie apar atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic. Relaţia de coordonare nu generează funcţii şi structuri noi, ca se manifestă în cadrul relaţiilor de subordonare ca o relaţie externă. Ca două unităţi să intre într-o relaţie de coordonare, ele trebuie să aparţină aceluiaşi nivel şi să aibă un regent comun faţă de care îndeplinesc aceeaşi funcţie sintactică. Subordonarea este, în ultima instanţă, o expansiune structurală, în timp ce coordonarea este o expansiune poziţională, care nu angajează ierarhia sintactică.

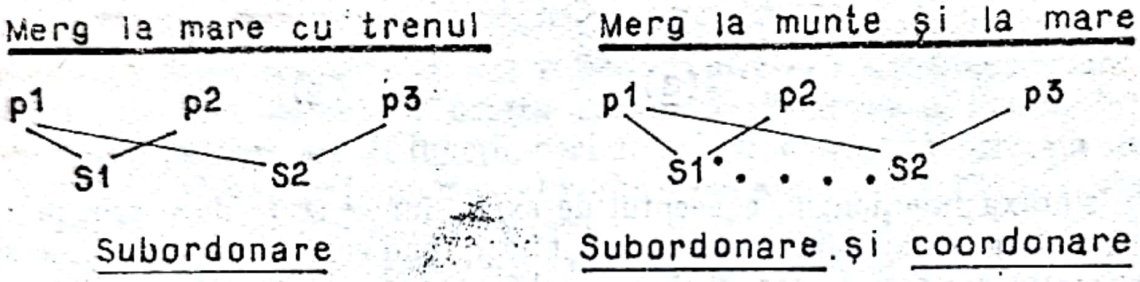

4. Expansiunea, ca proces de amplificare a unei structuri, prezintă, în desfăşurarea sa, un cadru sintactic limitat; altfel spus, o unitate A are capacitatea de a domina n poziţii sintactice la acelaşi nivel sau la niveluri deosebite. Această posibilitate de dominare a unui număr determinat de poziţii poate fi denumită capacitate expansivă. Limitele de desfăşurare a expansiunii sînt condiţionate *obiectiv* de capacitatea expansivă a unităţilor sintactice şi *subiectiv*, de competenţa subiectului vorbitor de a valorifica un număr tot mai mare de posibilităţi de construcţie pe care i le pune la dispoziţie sintaxa; oricît de numeroase ar fi acestea, pentru un subiect, ele apar limitate. Pe de altă parte, există limite de expansiune impuse de logica emiterii şi receptării mesajului lingvistic. Din această perspectivă, o unitate sintactică cu cît are mai mulţi determinanţi, la nivel sintagmatic sau la nivel frastic, cu atît receptarea ei e mai dificilă; de aceea, se poate determina o limită pentru gradul de subordonare a propoziţiilor la nivelul unei fraze. Sistemul nostru de receptare este pregătit pentru o medie de subordonare de gradul şapte — opt, fără a mai lua în consideraţie accidentele care se pot produce în procesele de expansiune, cel mai frecvent fiind anacolutul.

Nivelul de expansiune, precum şi posibilităţile de transfer într-un alt nivel sînt condiţionate de trăsăturile semantice şi gramaticale ale unităţilor prin care se realizează procesul de expansiune. Din acest punct de vedere, se disting trei situaţii: (a) unităţi sintactice care se angajează numai în expan-

Scanned with OKEN Scanner

siunea sintagmatică în calitate de părți de propoziție; (b) unități sintactice care se angajează numai în expansiunea frastică în calitate de propoziții; (c) unități sintactice care se angajează atît în expansiunea sintagmatică, cît și în expansiunea frastică și care, pe baza izomorfismului, pot fi dezvoltate ($p > P$) sau contrase ($P > p$).

4.1. În expansiunea sintagmatică se angajează numai unitățile sintactice exprimate prin substantive și adjective de esență pur nominală, prin pronume și adverbe al căror conținut semantic este totdeauna implicit, în dependență de un verb, un adjectiv sau un adverb față de care îndeplinesc funcția sintactică de subiect, obiect sau circumstanțial: **Soarele** *strălucește;* **Copiii** *se joacă* **pe cîmp cu mingea; El** *citește* **o carte;** *S-a făcut* **roșu la față; Toți** *sînt* **frumoși și buni; Mîine** *va merge* **tot acolo;** *A înțeles* **greu această problemă;** precum și unitățile sintactice exprimate prin pronume sau adjective demonstrative și nehotărîte, prin numerale cardinale, ordinale și colective în dependență de un nume față de care îndeplinesc funcția de atribut: **Această** *carte costă* **zece** *lei;* **Toți** *colegii au primit* **multe** *scrisori;* **Fiecare** *anotimp are* **alte** *caracteristici;* **Amîndoi** *frații învață bine.* Absența posibilității de proiectare a acestor unități la nivelul frazei în calitate de propoziții face ca nivelul sintagmatic să constituie, atît relațional, cît și funcțional, cîmpul cel mai întins de concentrare a unui număr mare de unități sintactice de tip parte de propoziție (p). Nivelul sintagmatic devine, prin expansiunea sintagmatică, domeniul major de manifestare a relațiilor sintactice, compartimentul unde se produc cele mai numeroase și variate procese combinatorii.

4.2. În expansiunea frastică, se angajează unele unități sintactice de tip propoziție (principală sau secundară), fără să prezinte posibilitatea unei corespondențe cu o parte de propoziție la nivel sintagmatic, în care să poată fi contrasă. Factorii care condiționează asemenea realizări sînt de natură semantică și gramaticală și vizează o anumită modalitate de comunicare și un anumit fel de structurare sintactică. În general, se realizează numai ca unități sintactice de tip propoziție, fără să poată fi contrase în părți de propoziție, propozițiile principale independente, regente, coordonate și incidente: **Afară ninge liniștit și-n casă arde focul; Ți-am cerut** *să-mi răspunzi la o întrebare;* **N-o fi venit, mi-am zis eu.**

Dintre propozițiile subordonate, se realizează numai la nivelul frazei următoarele tipuri:

4.2.1. Propozițiile subordonate din vorbirea indirectă, cărora în vorbirea directă le corespund propoziții principale enunțiative și interogative: enunțiative *propriu-zise, optative* sau *exclamative*, construite cu conjuncția subordonatoare *că: El a zis* **că vine mîine < Vin mîine,** *a zis el; Tu ai spus* **că te-ai pregătit < M-am pregătit;** *A zis* **că ar pleca la țară < Aș pleca la țară,** *a zis el; A zis* **că a crescut mare < Ce mare a crescut!;** enunțiative *imperative* construite cu conjuncția *să: Mi-a spus* **să-l urmez < Urmează-mă!;** *M-a rugat* **să-l ascult < Ascultă-mă,** *te rog;* interogative *indirecte* construite cu pronumele și adverbele interogative-relative *care, cine, ce, cît, unde, cînd, cum: Eu nu știu* **cine a venit < Cine a venit?;** *M-a întrebat* **care**

Scanned with OKEN Scanner

dintre noi nu s-a pregătit < Care dintre voi nu s-a pregătit? *L-a întrebat* ce-l doare < Ce te doare?; *Nu ştim* unde a plecat < Unde a plecat? *Nu mi-a spus* cum a dormit < Cum ai dormit?

4.2.2. Propoziţii subordonate construite cu pronume şi adverbe relative al căror sens este implicit, prea general sau nedefinit: Cine se scoală de dimineaţă *ajunge departe; A ajuns* ce şi-a dorit; *Mi-a dat* ce l-am rugat; *Se plimbă* cu cine îi place; *S-a dus* unde l-ai trimis; Cum îţi vei aşterne, *aşa vei dormi.*

4.2.3. O serie de propoziţii subordonate (consecutive, modale comparative ireale, concesive, cumulative, opoziţionale), a căror realizare este mai bine marcată la nivelul frazei: *Îmbătrînise aşa de repede* că nu-l mai recunoşteai; *Se poartă* ca şi cînd n-ar fi trăit printre oameni; *Soarele* că e soare *şi tot are pete;* După ce că nu ştie, *mai şi vorbeşte;* Dacă el era foarte bun la matematică, *tu erai la română.*

4.3. Unităţile sintactice angajate atît în expansiunea sintagmatică cît şi în cea frastică prezintă fenomenul de izomorfism sau de corespondenţă structurală, în virtutea căruia o unitate de tip parte de propoziţie (*p*) poate fi transformată într-o unitate superioară de tip propoziţie (*P*), proiecţia relaţiilor deplasîndu-se de la nivelul sintagmatic la cel frastic.

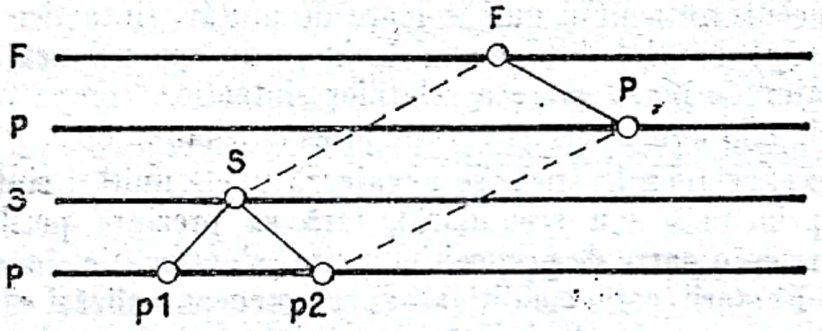

În acest proces de expansiune, sînt angajate numai unităţile sintactice dependente, iar trecerea de la nivelul sintagmatic la nivelul frastic se realizează prin introducerea unei funcţii predicative, care constituie nucleul în jurul căruia se grupează unitatea transformată şi, prin această calitate, defineşte propoziţia rezultată. Există mai multe procedee de predicativizare; utilizarea unuia sau a altuia este condiţionată de calitatea semantică şi gramaticală a unităţii determinative.

4.3.1. Inserţiunea verbelor operatorii *a fi* şi *a avea*, în cazul unităţilor sintagmatice nominale, a atributului adjectival sau substantival, care devine o propoziţie subordonată atributivă; alegerea verbului *a fi* sau *a avea* va fi condiţionată de structura şi semnificaţia atributului. Astfel, *a fi* se inserează în sintagmele nominale, în care atributul este exprimat printr-un adjectiv: *Prietenul* bun *la nevoie se cunoaşte* > *Prietenul* care este bun *la nevoie se cunoaşte: Omul* harnic *este preţuit* > *Omul* care este harnic *este preţuit; A cumpărat o carte* folositoare > *A cumpărat o carte* care este folositoare; sau printr-un substantiv în nominativ (apoziţie), în genitiv sau

Scanned with OKEN Scanner

în acuzativ cu valoare de calificare: *Fratele meu,* **profesor de istorie,** *are treizeci de ani* > *Fratele meu,* **care este profesor de istorie,** *are treizeci de ani; Am citit cartea* **colegului** *tău* > *Am citit cartea* **care este a colegului tău;** *A trimis un om* **de încredere** > *A trimis un om* **care este de încredere;** cînd atributul substantival prepoziţional exprimă materia, poate să apară şi verbul *a face: Pereţii* **din cărămidă** *au o mai mare rezistenţă* > *Pereţii* **care sînt (făcuţi) din cărămidă** *au o mai mare rezistenţă.* Verbul *a avea* se inserează în sintagme nominale în care atributul este exprimat printr-un substantiv în cazul acuzativ cu prepoziţiile *cu / de,* care exprimă conţinutul, asocierea, măsura, calificarea: *Locuieşte într-o casă* **cu** *patru* **etaje** > *Locuieşte într-o casă* **care are patru etaje;** *A cumpărat o carte* **cu poze** > *A cumpărat o carte* **care are poze;** *A pescuit un somn* **de o sută** *de kilograme* > *A pescuit un somn* **care avea o sută de kilograme;** *El este un om* **de suflet** > *El este un om* **care are suflet;** *Am cunoscut o soacră* **cu** *trei* **nurori** > *Am cunoscut o soacră* **care avea trei nurori.** Interferenţa dintre *a fi* şi *a avea (sum pro habeo, habeo pro sum)* se dovedeşte activă şi în aceste cazuri; astfel, unele situaţii cunosc ambele posibilităţi de predicativizare, cu verbul *a fi* şi cu verbul *a avea: Am cunoscut un tînăr* **de 20 de ani** > *Am cunoscut un tînăr* **care avea 20 de ani / care era de 20 de ani;** *Locuieşte într-o casă* **cu fereastra** *spre parc* > *Locuieşte într-o casă* **care are fereastra spre parc / care este cu fereastra spre parc;** *A întîlnit un om cu faţa roşie* > *A întîlnit un om* **care avea faţa roşie / care era cu faţa roşie / care era roşu la faţă** (printr-o inversiune sintactică).

4.3.2. Anticiparea sau reluarea în subordonată a verbului dominant, în poziţie predicativă, procedeu caracteristic expansiunii unităţilor sintactice cu funcţie circumstanţială comparativă, opoziţională, cumulativă, de excepţie: *Muncesc* **ca tine** > *Muncesc* **cum munceşti tu; În loc de vineri,** *a venit sîmbătă* > **În loc să vină vineri,** *a venit sîmbătă;* **În afară de acest caiet,** *altceva n-a mai cumpărat* > **În afară că a cumpărat acest caiet,** *altceva n-a mai cumpărat;* în prezenţa conjuncţiilor coordonatoare adversative sau disjunctive, unitatea sintactică dependentă se va dezvolta într-o propoziţie coordonată adversativă: *Nu a plecat la munte,* **ci la mare** > *Nu a plecat la munte,* **ci a plecat la mare;** *Nu mi-a spus dacă este mulţumit* **sau fericit** > *Nu mi-a spus dacă este mulţumit* **sau dacă este fericit.**

4.3.3. Verbalizarea numelui, a adjectivului şi a adverbului deverbativ şi actualizarea lor în poziţie predicativă prin modurile verbale personale. Prezintă această posibilitate substantivele abstracte *(nomina actionis)* de tipul *plecare, oprire, cules, răsărit, tocmeală, biruinţă, călătorie, cununie, drenaj, rugăciune;* adjectivele active *muncitor, binefăcător,* pasive (provenite de la participiu) *lăudat, bătut;* şi unele adverbe sau locuţiuni adverbiale ca *fără îndoială, ireproşabil, nemaipomenit.* Fiecare unitate sintactică va proiecta la nivelul frazei, printr-o subordonată, aceeaşi funcţie, marcată prin mijloace specifice: *Trenul circulă* **fără oprire** > *Trenul circulă* **fără să oprească; Pînă la coptul strugurilor** *mai e puţin* > **Pînă se coc strugurii,** *mai e puţin; Îi place* **călătoria** *cu trenul* > *Îi place* **să călătorească cu trenul;** *A întîrziat* **din cauza viscolului** > *A întîrziat*

Scanned with OKEN Scanner

din cauză că a viscolit; *El este un băiat* muncitor > *El este un băiat* care muncește; *Sora mea are un copil* ascultător > *Sora mea are un copil* care ascultă; *La pomul* lăudat *să nu te duci cu sacul* > *La pomul* care este lăudat *să nu te duci cu sacul* (în acest caz, verbul este la diateza pasivă); *Lucrarea a fost executată* ireproșabil > *Lucrarea a fost executată* încît nu i se poate reproșa (nimic).

4.3.4. Predicativizarea verbelor la modurile nepersonale prin actualizarea lor ca moduri personale, fiecare caracterizîndu-se prin transformări specifice.

4.3.4.1. *Infinitivul* se transpune prin *indicativ* cînd apare ca determinant pe lîngă verbe, substantive și adjective deverbative al căror radical verbal acceptă expansiunea *că, pentru că, pînă* + *indicativ: Crede* a fi descoperit *din nou America* > *Crede* că a descoperit *din nou America; Să te faci* a mătura > *Să te faci* că mături; *L-a pedepsit* pentru a fi încălcat *consemnul* > *L-a pedepsit* pentru că a încălcat *consemnul; Pînă* a veni *tu, el a citit o carte* > Pînă ai venit *tu, el a citit o carte; Îl îndemna credința* de a fi avut dreptate > *Îl îndemna credința (crede că)* că a avut dreptate; *Avea mulțumirea* de a fi rezolvat *totul* > *Avea mulțumirea* că a rezolvat *totul; Sînt bucuros* de a *te* avea *oaspete* > *Sînt bucuros* că *te* am oaspete.

Prin conținut însă, infinitivul se adaptează cel mai bine la poziția *conjunctivului*, între cele două moduri, adesea, raportul de întrebuințare este de variație liberă, cunoscînd însă, în anumite situații, și contexte specifice.[2] Infinitivul se transpune prin *conjunctiv* cînd apare ca determinant pe lîngă verbe, substantive, adjective și adverbe care acceptă expansiunea la nivelul frazei de tipul *să, ca să, decît să, fără să, în loc să, pentru ca să, pînă să* + *conjunctiv: El poate* veni > *El poate* să vină; *N-are ce* face > *N-are ce* să facă; *Vă rugăm* a *ne* răspunde > *Vă rugăm* să *ne* răspundeți; *Vă scriem* pentru a *vă* înștiința > *Vă scriem* ca să *vă* înștiințăm; În loc de a te lamenta, *mai bine te-ai apuca de lucru* > În loc să te lamentezi, *mai bine te-ai apuca de lucru;* Pînă a veni *tu, eu mai scriu ceva* > Pînă să vii *tu, eu mai scriu ceva;* A desface *e mai ușor* decît a face > Să desfaci *e mai ușor* decît să faci; *Are posibilitatea* de a învăța > *Are posibilitatea* să învețe; *A avut prilejul* de a vedea *multe* > *A avut prilejul* să vadă *multe; Sîntem datori* de a combate *orice tendință discriminatorie* > *Sîntem datori* să combatem *orice tendință discriminatorie; Avea o voce incapabilă* de a spune *ceva* > *Avea o voce incapabilă* să spună *ceva; Ușor* a lua, *dar greu* a da > *Ușor* să iei, *dar greu* să dai.

Nu poate fi transpus în poziția conjunctivului infinitivul care apare în contexte specifice, realizîndu-se numai ca determinant la nivel sintagmatic[3]: *a început* prin a + infinitiv, *constă* în a + infinitiv, *rezultă* din a + infinitiv, *s-a limitat* la a + infinitiv.

---

[2] Pentru întreaga problemă, vezi Diaconescu, *Infinitivul*, p. 121—135.
[3] *Ibidem*, p. 189—201.

Scanned with OKEN Scanner

4.3.4.2. *Supinul*, care în planul conținutului prezintă similitudini cu infinitivul, ambele moduri fiind expresia denominativă a unei acțiuni, va urma calea acestuia, pe de o parte, iar, pe de alta, prin întrebuințările sale specifice, va urma o cale proprie, cu o distribuție mult mai restrînsă. Ca și infinitivul, supinul cunoaște două modalități de transpunere: prin *indicativ* și prin *conjunctiv*. Prin indicativ poate fi transpus supinul în dependență de un substantiv față de care îndeplinește funcția de atribut al destinației sau al originii: *Are un aparat* **de calculat** > *Are un aparat* (cu) **care calculează**; *A închiriat un atelier* **de reparat** *ciorapi* > *A închiriat un atelier* (în) **care** (se) **repară** *ciorapi; Trăiește numai din bani* **de căpătat** > *Trăiește numai din bani* **pe care îi capătă.** Prin conjunctiv, se transpune supinul în dependență de un verb, un adjectiv, un adverb sau un substantiv deverbativ al cărui radical verbal are ca regim conjunctivul: *S-a dus* **la cosit** > *S-a dus* **să coasească**; *Rămîne* **de văzut** > *Rămîne* **să vedem**; *Se recomandă* **de citit** *și capitolul trei* > *Se recomandă* **să fie citit** *și capitolul trei; Are o fată frumoasă* **de pus** *la oglindă* > *Are o fată frumoasă* **încît să fie pusă** *la oglindă; Nu e bun* **nici de păzit** *gîștele* >*Nu e bun* **nici să păzească** *gîștele; Ușor* **de spus,** *dar greu* **de făcut** > *Ușor* **să spui,** *dar greu* **să faci**; *Am poftă* **de citit** > *Am poftă* **să citesc.** În dependență de verbele *a fi*, *a avea*, *a da*, *a lăsa*, *a termina*, supinul se proiectează numai la nivelul sintagmatic, formînd cu verbul regent o unitate frazeologică: *Nu mai e* **de trăit**; *Ce e* **de făcut**; *Am* **de pus** *o întrebare; Asta mi-a dat* **de gîndit**; *Atitudinea ta lasă* **de dorit.**

4.3.4.3. *Gerunziul*, exprimînd o acțiune simultană cu a verbului determinat, în expansiunea sa, se va adapta la categoriile gramaticale specifice acestuia. Cunoaște două modalități structurale de expansiune la nivelul frazei: printr-o propoziție subordonată sau printr-o propoziție coordonată.

Se dezvoltă într-o propoziție *subordonată* gerunziul dependent de un verb, un substantiv sau un adjectiv, față de care îndeplinește o funcție sintactică de determinare; subiect: **Ascultîndu-***mă înseamnă că mă prețuiești* > **Dacă** *mă* **asculți** *înseamnă că mă prețuiești;* nume predicativ: *Plăcerea mea este* **văzîndu-***te om de ispravă* > *Plăcerea mea este* **dacă** *te* **văd** *om de ispravă;* atribut: *Am întîlnit un copil* **plîngînd** > *Am întîlnit un copil* **care plîngea**; nume predicativ secundar: *L-am văzut* **alergînd** > *L-am văzut* **că alerga**; complement direct: *Am auzit* **tunînd** > *Am auzit* **că tuna**; complement indirect: *S-a săturat tot* **ascultînd** > *S-a săturat* **să** *tot* **asculte**; complement circumstanțial de timp: **Ajungînd** *acasă, a fost întîmpinat cu bucurie* > **Cînd a ajuns** *acasă, a fost întîmpinat cu bucurie;* de cauză: **Plouînd,** *n-a mai plecat* > **Pentru că a plouat,** *n-a mai plecat;* condițional: **Muncind,** *vei avea de toate* > **Dacă muncești,** *vei avea de toate;* concesiv: **Chiar rugîndu-***mă, tot nu-ți spun* > **Chiar dacă mă rogi,** *tot nu-ți spun.*

Expansiunea printr-o propoziție *coordonată* caracterizează gerunziul în poziție semidependentă de un verb, față de care îndeplinește funcția sintactică

Scanned with OKEN Scanner

de *predicat secundar*[4]: *S-a rupt din locul lui de sus,* / **Pierind** *mai multe zile,* Eminescu, *Poezii*, 170 > *S-a rupt din locul lui de sus* **şi a pierit mai multe zile**; *Ieşi,* **oprindu-se** *la uşa ei,* Bacovia, *Plumb*, 308 > *Ieşi* **şi se opri la uşa ei**; *A plecat la munte,* **promiţîndu-***mi că-mi va scrie* > *A plecat la munte* **şi mi-a promis** *că-mi va scrie.*

4.3.4.4. *Participiul* urmează, de regulă, normele de expansiune ale adjectivului, cu care, de cele mai multe ori, se asimilează. Ceea ce poate să constituie o caracteristică a participiului este posibilitatea de actualizare a diatezei în raport cu sensul activ sau pasiv pe care îl păstrează în calitate de verb. În consecinţă, un participiu activ se va transpune printr-o formă verbală personală la diateza activă: *El este un om* **umblat** > *El este un om* **care a umblat**; *Mai avea un frate,* **fost** *profesor de desen* > *Mai avea un frate,* **care a fost** *profesor de desen;* iar participiul pasiv se va transpune printr-o formă verbală personală la diateza pasivă: *Acesta este un lucru bine* **făcut** > *Acesta este un lucru* **care a fost** *bine* **făcut**; *Este un băiat* **apreciat** *de toţi* > *Este un băiat* **care este apreciat** *de toţi.* Participiile cu dublu sens — activ şi pasiv — cunosc, în expansiunea frastică, cele două modalităţi de transpunere: *El este un om* **învăţat** > *El este un om* **care a învăţat** / **care a fost învăţat**; *A cunoscut un tînăr bine* **pregătit** > *A cunoscut un tînăr* **care s-a pregătit** *bine* / **care a fost** *bine* **pregătit.** În dependenţă de unele verbe ca *a trebui, a se cuveni, a se cere, a se impune, a merita* şi altele, participiul pasiv poate fi transpus prin conjunctiv, ca nucleu predicativ al unei propoziţii subordonate subiective: *Trebuie* **rezolvată** *această problemă* > *Trebuie* **să fie rezolvată această problemă**; *Se cuvine* **amintită** *şi această faptă* > *Se cuvine* **să fie amintită** *şi această faptă;* **Lucrarea** *se cere* **studiată** *cu atenţie* > **Lucrarea** *se cere* **să fie studiată** *cu atenţie.*

4.3.5. Predicativizarea unor adverbe şi locuţiuni adverbiale care creează posibilitatea unei expansiuni prin subordonare la nivelul frazei. Iniţial, aceste adverbe sau locuţiuni adverbiale funcţionează, la nivel sintagmatic, ca determinanţi ai unui verb: *El* **poate** *n-a înţeles;* **Firește,** *numai tu ai dreptate; Vine* **probabil** *mîine; Are* **desigur** *şi altceva de spus; El* **cu siguranţă** *va reuşi.* Prin predicativizarea acestor adverbe şi locuţiuni adverbiale, unitatea dependentă a cărei expresie este adverbul suferă două transformări fundamentale: din poziţie dependentă trece în poziţie independentă şi cu această calitate se proiectează la nivel superior ca unitate sintactică de tip propoziţie, subordonîndu-şi totodată propoziţia al cărei constituent dependent era iniţial; ca urmare, de la o propoziţie, prin predicativizarea

[4] Funcţia de *predicat secundar* se realizează în prezenţa unui verb faţă de care nu îndeplineşte o funcţie sintactică dependentă; drept urmare, nu poate fi angajat într-o expansiune prin subordonare, ci numai într-o expansiune prin coordonare copulativă, ceea ce-l pune într-o altă poziţie sintactică faţă de gerunziul dependent. Reflexul expansiunii la nivelul frazei a gerunziului — predicat secundar nu mai este o propoziţie predicativă, ca în cazul numelui predicativ sau a numelui predicativ secundar, ci o propoziţie cu aceeaşi funcţie ca şi antecedenta.

Scanned with OKEN Scanner

unor adverbe[5], se ajunge la o unitate sintactică superioară, la o frază. Relevantă pentru acest proces este prezența conjuncțiilor *că* și *să* ca mijloace de expansiune prin subordonare la nivel frastic: *El* **poate** *că n-a înțeles;* **Firește** *că numai tu ai dreptate;* **Probabil** *că vine mîine;* **Cu siguranță** *că va reuși;* **Poate** *să nu aibă nimic;* **De prisos** *să mai discutăm.*

4.4. Structurarea propoziției, în funcție de noua predicație, se realizează ca un proces complex, în care sînt angajate, în mod simultan, mai multe operații: decuplarea unității sintactice (*p*) de regent prin suprimarea sau neutralizarea relatorului specific nivelului sintagmatic, recuplarea noii unități rezultate (propoziția) prin introducerea unui relator specific nivelului de proiecție (fraza), în concordanță cu relația și funcția exprimată, și reorganizarea sau restructurarea unităților constitutive în raport cu noul statut al termenului predicativ. În acest proces, o importanță deosebită are cunoașterea, pe de o parte, a inventarului și a normelor de selecție a relatorilor, iar, pe de altă parte, a modalităților și a procedeelor specifice de predicativizare. De pildă, predicativizarea prin transpunerea verbelor de la moduri nepersonale în poziția modurilor personale nu provoacă modificări structurale în organizarea propoziției rezultate, întrucît grupul verbal în organizarea sa nu este constrîns de condiția predicativă sau nepredicativă a verbului, care poate să fie la un mod personal sau nepersonal: *Am plecat la mare* **pentru a-mi petrece** *concedlul de odihnă* / **ca să-mi petrec** *concediul de odihnă; Vă rugăm* **a** *ne* **comunica** *de urgență rezultatele* / **să** *ne* **comunicați** *de urgență rezultatele;* **Intrînd** *el în casă* / **Cînd a intrat** *el în casă,* / *toți s-au bucurat; Caută o mașină* **de spălat** *rapid orice țesătură* / **care să spele** *rapid orice țesătură.* În plus, participiul și supinul transpuse în poziție de moduri personale își dezvoltă capacitatea combinatorie cu un nume subiect sau obiect, precum și cu reflexivul. Cu o structură relativ stabilă se integrează la nivelul frazei și propozițiile generate prin predicativizarea adjectivelor deverbative: *Are o carte* **folositoare** *tuturor vîrstelor* / **care folosește** *tuturor vîrstelor.* În schimb, în propozițiile rezultate prin predicativizarea unui nume deverbativ, determinanții numelui trebuie să-și modifice statutul sintactic, acomodîndu-se la regimul noului centru, de data aceasta, un verb: *El a plecat* **la răsăritul soarelui** / **cînd a răsărit soarele;** *A plecat* **la vînătoare de iepuri** / **să vîneze iepuri.** De regulă, se restructurează substantivul sau substitutul său în cazul genitiv care devine subiect *(sosirea* **trenului** > **trenul** *sosește)* sau obiect *(citirea* **scrisorii** > *citesc* **scrisoarea**), substantivul în acuzativ cu prepoziția *de* cu valoare obiectivă *(vizitarea* **de muzee** > *vizitează* **muzeele**) sau cu valoare subiectivă *(răsărit* **de lună** > *răsare* **luna**), adjectivul, care odată cu verbalizarea numelui devine adverb *(scriere* **fru-**

[5] Asupra statutului predicativ al adverbului nu s-a ajuns la un consens. Se afirmă statutul predicativ în *Gramatica*, I, p. 318, II, p. 97; Iordan-Robu, LRC, p. 599; Guțu Romalo, *Sintaxa*, p. 141—143; Dimitriu, *Sintaxa*, p. 194; Giosu, *Propoziția subiectivă*, p. 65—74; Șerban, *Curs practic*, p. 72; *Sinteze*, p. 255—256, 305—306. Nu se recunoaște statutul predicativ al adverbului în: Teodorescu, *Adverbe predicative*, p. 423—436; Trandafir, *Probleme*, p. 204; Vasiliu, *Sintaxa*, p. 71—73, recunoscîndu-se însă existența adverbelor propoziționale ca un component al structurii de adîncime, dar nu și a valorii predicative.

Scanned with OKEN Scanner

moasă > *scrie* **frumos**). Păstrează aceeaşi structură în relaţia cu verbul rezultat, în general, determinanţii nominali prepoziţionali, care, în raport cu noul statut, devin determinanţi verbali cu funcţie de complement indirect sau de complement circumstanţial: *încrederea* **în izbîndă** > *se încrede* **în izbîndă**; *teama* **de singurătate** > *se teme* **de singurătate**; *plecarea* **la munte** > *pleacă* **la munte**; *pregătirea* **pentru examene** > *se pregăteşte* **pentru examene**; *realizarea* **înainte de termen** > *realizează* **înainte de termen**; acelaşi statut şi-l menţine substantivul sau substitutul său în cazul dativ: *acordarea de diplome* **elevilor fruntaşi** > *acordă diplome* **elevilor fruntaşi**, precum şi unele adverbe: *şederea* **acasă zi şi noapte** > *şade* **acasă zi şi noapte**.

4.5. Selecţia relatorului (conjuncţie sau locuţiune conjuncţională, pronume sau adverb relativ) este condiţionată de patru factori: regentul cu trăsăturile sale semantice şi gramaticale, natura morfologică a determinantului, funcţia exprimată şi stilistica; dintre aceştia, ponderea cea mai mare o deţine primul factor.

4.5.1. Astfel, în prezenţa unui s u b s t a n t i v în calitate de r e g e n t, selecţia de bază a relatorilor cu care se realizează expansiunea la nivelul frazei va fi reclamată de conţinutul unităţii dominante. Conjuncţiile *că, să, dacă* vor marca o subordonată atributivă numai dacă regentul este un nume *abstract: anunţarea* **plecării** > *anunţarea* **că pleacă**; *dorinţa* **de a învăţa** > *dorinţa* **să înveţe**: *problema* **reuşitei** > *problema* **dacă va reuşi**; adverbele relative *unde, cînd, cum* vor marca o subordonată atributivă în dependenţă de un nume care, prin conţinutul său, exprimă *locul, timpul* sau *modul: locul* **naşterii** > *locul* **unde s-a născut**; *ziua* **plecării** > *ziua* **cînd a plecat**; *felul* **de a vorbi** > *felul* **cum vorbeşte**; selecţia pronumelor relative va fi liberă pentru restul categoriilor de substantive şi facultativă pentru cele de mai sus (*ziua* **cînd a plecat** = *ziua* **în care a plecat**; *felul* **cum a vorbit** = *felul* **în care a vorbit**) sau impusă de natura determinantului (*anunţarea* **făcută** > *anunţarea* **care a fost făcută**; *dorinţa* **afirmată** > *dorinţa* **pe care a afirmat-o**). De asemenea, prezenţa unor v e r b e în calitate de regent implică selecţia unor anumite conjuncţii; astfel, după verbele de posibilitate, de necesitate, de aspect, volitive etc., subordonata se construieşte cu conjunctivul: *El poate* **învăţa mai bine** > *El poate* **să înveţe mai bine**; *Trebuie* **studiată** > *Trebuie* **să fie studiată**; *Începe* **a merge** > *Începe* **să meargă**; *Vreau* **a mai rămîne** > *Vreau* **să mai rămîn**; *Doresc* **o întrebare** > *Doresc* **să întreb**; după cum sînt verbe ale căror subordonate se construiesc cu conjuncţia *că: L-a văzut* **venind** > *L-a văzut* **că vine**; *L-a crezut* **plecat** > *L-a crezut* **că a plecat**; *L-a anunţat* **de plecare** > *L-a anunţat* **că pleacă**; sau adverbe care nu cunosc decît legătura cu conjuncţia *că: Firește* **că ai dreptate**; *Desigur* **că vine**; *Cu siguranţă* **că plouă**; *Pe semne* **că n-a înţeles** etc.

4.5.2. N a t u r a d e t e r m i n a n t u l u i angajat în expansiunea frastică prin subordonare este în măsură să condiţioneze selecţia relatorilor; astfel, un substantiv în nominativ (apoziţie) sau în genitiv ca atribut al posesiei sau al apartenenţei va reclama relativul *care: Are un frate,* **profesor** > *Are un frate* **care este profesor**; *Calul* **vecinului** > *Calul* **care este al vecinului**;

Scanned with OKEN Scanner

aceleiași norme i se va conforma și adjectivul cu funcție de atribut: *Are o fată* **harnică** > *Are o fată* **care este harnică.** Relevantă pentru această situație este și poziția infinitivului și a supinului, care prin predicativizare devin nuclee predicative ale unor subordonate marcate prin conjuncțiile *că* sau *să*, în funcție de modalitatea de transpunere: *Se crede* **a fi imbatabil** > *Se crede* **că este imbatabil**; *L-a rugat* **a-i scrie** > *L-a rugat* **să-i scrie.**

În transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă, selecția relatorilor se face, în exclusivitate, în funcție de modalitatea subordonatei, fără să mai fie condiționată de termenul regent: enunțiativele vor fi marcate prin conjuncția *că:* **Nu mai vin,** *a zis el* > *El a zis* **că nu mai vine**; imperativele, prin conjuncția *să:* **Ascultă-mă,** *te rog* > *Mă roagă* **să-l ascult**; interogativele totale, prin conjuncția *dacă:* **A plecat?** *a întrebat el* > *El a întrebat* **dacă a plecat**; și prin pronumele și adverbele interogative-relative, interogativele parțiale: **Cu cine te-ai întîlnit?** > *M-a întrebat* **cu cine m-am întîlnit**; **Cînd ai terminat?** > *Nu știu* **cînd am terminat.** În această situație, relatorul este autonom în raport cu regentul, el fiind condiționat de modalitatea subordonatei. Dovada o oferă posibilitatea ca după același regent subordonata să fie marcată prin diverse elemente de relație:

El nu mi-a spus { **că** *pleacă în concediu*
să *rămîn astăzi acasă*
dacă *va sta mai mult timp acolo*
cine *a cîștigat întrecerea*
care *este părerea lui*
ce *s-a întîmplat pe stradă*
cîți *au fost prezenți*
unde *te-a întîlnit*
cînd *va reveni*
cum *a călătorit*

Alteori, prezența unui anumit relator este rezultatul transformării unei prepoziții sau locuțiuni prepoziționale din structura determinantului într-o conjuncție sau locuțiune conjuncțională, odată cu expansiunea frastică: *Mai sînt trei luni* **pînă la venirea vacanței** > *Mai sînt trei luni* **pînă vine vacanța**; **Pînă a pleca tu,** *mai e o oră* > **Pînă să pleci tu,** *mai e o oră; A ajuns* **înainte de răsăritul soarelui** > *A ajuns* **înainte să răsară soarele**; **În afară de deranj,** *altceva nu mai faci* > **În afară că mă deranjezi,** *altceva nu mai faci;* **În loc de mulțumire,** *i-a întors spatele* > **În loc să-i mulțumească,** *i-a întors spatele.*

4.5.3. Factorul de ordin *funcțional* se bazează, în selectarea relatorilor, pe o anumită specializare la care au ajuns unii dintre aceștia, mai ales la nivelul frazei; astfel, funcția cauzală se va actualiza printr-un set specific de conjuncții și locuțiuni conjuncționale: *căci, pentru că, fiindcă, deoarece, întrucît* etc., funcția concesivă, prin *deși, cu toate că, chiar dacă, măcar că,* funcția opozițională, prin *în loc să,* funcția cumulativă, prin *pe lîngă că, după ce că, în afară că.* Acțiunea acestui factor poate fi urmărită cel mai bine

Scanned with OKEN Scanner

în cazul gerunziului; la nivel sintagmatic, fiind lipsit de mărci funcţionale, gerunziul apare adesea în poziţii ambigue; la nivel frastic însă, poziţia sa sintactică devine explicită, relatorii avînd rolul dezambiguizator. Bunăoară, în propoziţia **Venind** *la mine, faci un lucru bun*, gerunziul în dependenţă de verbul *a face* poate fi reperat ca expresie a unei funcţii cauzale, condiţionale sau temporale; în expansiunea frastică prin subordonare, funcţiile propoziţiilor vor cunoaşte un proces de actualizare prin apariţia unor mărci explicite: **Dacă vii la mine,** *faci un lucru bun* (condiţională); **Pentru că vii la mine,** *faci un lucru bun* (cauzală); **Cînd vii la mine,** *faci un lucru bun* (temporală).

4.5.4. Factorul s t i l i s t i c acţionează în alegerea dintr-un set specific a unui anumit relator, în funcţie de uz sau de situaţie; astfel, în exprimarea relaţiei cauzale, uzul popular optează pentru *că* sau *căci*, în timp ce uzul cult optează pentru locuţiunile conjuncţionale *pentru că, din cauză că.* Situaţia sau starea afectivă a locutorului în momentul vorbirii găseşte un suport în folosirea unor relatori; aşa se motivează, de pildă, întrebuinţarea adverbelor relative *unde, cînd, cum*, cu valoare de conjuncţii subordonatoare cauzale: *U n d e* **am fost prea ocupat,** *de aceea n-am venit; De ce mai întrebi, c î n d* **ţi-am explicat destul de clar?** O încărcătură afectivă poartă şi consecutivele cu *de: Fugea* **de-i scăpărau picioarele;** modalele comparative ireale cu *de parcă: Se uita la mine* **de parcă nu m-ar mai fi văzut;** şi cumulativele: **După ce că nu ştie nimic,** *mai şi vorbeşte.*

Expansiunea unităţilor sintagmatice la nivelul frastic se realizează ca un proces de transformare a părţilor de propoziţie în propoziţii, în condiţiile menţinerii relaţiei şi a funcţiei faţă de regent; în acest proces, trei operaţiuni sînt fundamentale: predicativizarea prin care se asigură proiectarea la nivel superior, restructurarea unităţilor constitutive în raport cu noua bază predicativă şi relaţionarea unităţilor rezultate, cu baza. De menţionat că expansiunea prin transformarea părţilor de propoziţie în propoziţii se limitează la unităţile care prezintă această compatibilitate, în funcţie de unele trăsături de ordin semantic şi gramatical.

4.6. În limba vorbită, ca fapte de sintaxă expresivă, expansiunea unităţilor sintactice se realizează prin referinţă la c o n t e x t sau la s i t u a ţ i e, ca bază de proiecţie, ceea ce permite ca o unitate simplă (partea de propoziţie) sau o unitate sintagmatică să fie interpretată sau reperată ca propoziţie, analizabilă în unele cazuri, neanalizabilă în altele.

4.6.1. C o n t e x t u l serveşte ca punct de referinţă, în special, în vorbirea dialogată, în care enunţul interlocutorului este implicat total sau parţial în enunţul locutorului şi atunci ceea ce este comun, de cele mai multe ori, este omis. Astfel, la o propoziţie interogativă se poate răspunde, în funcţie de modalitatea interogaţiei, prin *da* sau *nu* (sau prin alte mijloace de afirmaţie sau de negaţie), dacă interogaţia este totală: — *Îţi place muzica?* / — **Da / Nu / Desigur / Firește / Ba / Fără doar şi poate** etc. (propoziţii neanalizabile sub raport structural); sau prin unitatea la care se referă întrebarea, dacă interogaţia este parţială: — *Cu cine ai fost la teatru?* / — **Cu Petrică.** /

Scanned with OKEN Scanner

— *Unde ai fost cu Petrică?* / — **La teatru** (propoziții analizabile, cu structura implicată parțial în propoziția interogativă); prin *poftim* sau *ce*, cînd locutorul este pus în situația de a repeta ceea ce a spus: — *Ce-ai mai citit în ultima vreme?* / — **Poftim?**/ — *Ce-ai mai citit în ultima vreme, te-am întrebat.* Și în planul discursului narativ sau descriptiv o parte de propoziție sau o sintagmă se proiectează, prin referință la context, ca unitate superioară, sub forma așa-zișelor propoziții nominale, în care referința la context se face printr-un nume, adjectivale, în care referința se face printr-un adjectiv, și adverbiale, în care referința se face printr-un adverb: *Cînd ies de dimineață din casă, o trăsură în trap mare intră pe strada mea.* **În trăsură, madam Caliopi Georgescu, o bună prietenă,** Caragiale, O, II, 207; *Avea o rochie de toată frumusețea.* **Un vis.** *Toată lumea țipa.* **În zadar.** Caragiale, O, II, 146.

4.6.2. Situația servește ca punct de referință în circumstanțe mai puțin obișnuite, în care vorbitorul face apel la unități neanalizabile sub raport structural, marcate, în limba vorbită, printr-o intonație specifică, iar în limba scrisă, prin semne de punctuație, frecvent fiind semnul exclamării. Se repe-rează sau se acceptă ca propoziții numai în legătură directă cu situația dată. De pildă, cuvîntul *mașina*, în condiții obișnuite, deci în afara unei situații concrete, este interpretat numai ca expresie a unui anumit obiect, fără să comunice ceva; în schimb, același cuvînt rostit cu o intonație exclamativă: *mașina!*, pe o stradă pe care circulă mașini, este enunțat și receptat, în același timp, ca un avertisment asupra pericolului la care este expus interlocutorul într-o situație dată. În aceste condiții, cuvîntul *mașina* satisface, prin referința la situație, condițiile unei propoziții monoreme neanalizabile.

În același mod, se realizează ca propoziții unitățile prin care se transmit: un avertisment: *foc!, apa!, directorul!;* un apel (situația fiind marcată de prezența interlocutorului): *alo!, Ioane!;* un ordin: *înainte!, stop!, deșteptarea!;* o apreciere: *bravo!, rușine!, nenorocito!;* o urare: *noroc!, la mulți ani!, cu sănătate!;* o ofertă: *poftim!, na!* (în prezența destinatarului și a unui obiect); o indicație (legată de circulație, bunăoară); *la dreapta, înainte, la stînga;* reclama (în strînsă relație cu obiectul sau instituția pe care o reprezintă): *cofetărie, frizerie, restaurant.*

4.7. La nivel de propoziție, se proiectează și unele unități predicative a căror bază verbală prezintă trăsătura de impersonal: *plouă, ninge, viscolește;* validarea calității de propoziție este asigurată de funcția predicativă a unității verbale.

În afara fenomenelor de expansiune realizate prin transformarea unei unități de rang inferior într-o unitate de rang superior, pe baza corespon-denței dintre planurile sintactice, în virtutea căreia o parte de propoziție se poate dezvolta într-o propoziție, cu aceeași frecvență, se produce și expan-siunea la nivel frastic prin aplicarea unor reguli de structură direct, fără implicarea vreunei unități de rang inferior corespondente.[6] În acest mod,

[6] Pentru propozițiile obținute prin reguli de structură, vezi Pană Dindelegan, *Sintaxa*, p. 73—75, 191—192.

Scanned with OKEN Scanner

se obțin numeroase propoziții subordonate necircumstanțiale și circumstanțiale, în dependență de un verb, un substantiv, un adjectiv sau un adverb: **Cine întreabă** *nu greșește; I-a spus* **că se simte bine;** *A plecat* **unde a fost chemat;** *Fiește* **că va veni;** *Cîinele* **care latră** *nu mușcă.*

5. Trecerea de la nivelul frastic la nivelul sintagmatic se realizează prin transformarea unităților sintactice funcționale de tip propozițional (P) în părți de propoziție (p), printr-un proces de contragere. În transformarea prin contragere, sînt angajate aceleași procese ca și în cazul transformării prin expansiune, numai că sensul lor de manifestare este invers. În locul predicativizării, va acționa ca proces fundamental depredicativizarea, prin care se anulează trăsătura esențială a unității sintactice de tip propoziție, adică predicația. Depredicativizarea se realizează prin următoarele procedee:

5.1. Eliminarea expresiei predicative, cînd aceasta este marcată prin verbele *a fi, a avea*, inserate în propoziții subordonate atributive, în dependență de un nume: *Prietenul* **care este bun** *la nevoie se cunoaște* > *Prietenul* **bun** *la nevoie se cunoaște; Apa* **care e sărată** *nu e bună de băut* > *Apa* **sărată** *nu e bună de băut; Avea o casă* **care avea trei etaje** > *Avea o casă* **cu trei etaje.** Depredicativizarea prin eliminarea expresiei predicative se aplică structurilor frastice dominate de *un nume* + *care* + *a fi* (+ *nume predicativ*) sau *a avea* (+ *complement direct*).

5.2. Suprimarea verbului predicativ din propoziția subordonată, în condițiile existenței aceluiași verb în regentă. Această regulă se aplică subordonatelor circumstanțiale: *El învață* **cum înveți și tu** > *El învață* **ca și tine; În loc să cumpere mere,** *a cumpărat pere* > **În loc de mere,** *el a cumpărat pere; El a plecat* **cînd ai plecat și tu** > *El a plecat* **odată cu tine.**

5.3. Nominalizarea verbului predicativ are drept consecință transformarea unei propoziții *(P)* într-o parte de propoziție (*p*), prin anularea predicației. Odată cu aceasta, se produc și modificările de organizare structurală în raport cu noul statut gramatical al numelui rezultat.[7] Nominalizarea se realizează prin transpunerea verbului în poziție de substantiv, cu ajutorul uneia dintre formele derivate cu sufixele *-re (plecare, lucrare), -t, -s (sculat, cules), -ință (folosință), -eală (cheltuială), -aj (blocaj), -ție (acuzație), -iune (adopțiune), -tor (muncitor).* Procedeul depredicativizării prin nominalizare se aplică, de regulă, verbelor din subordonatele care au ca regent un verb, un substantiv sau un adjectiv, iar substantivul va păstra în componența sa radicalul verbal: *S-a sculat* **cînd au cîntat cocoșii** > *S-a sculat* **la cîntatul cocoșilor;** *Se gîndește* **să plece** > *Se gîndește* **la plecare;** *Are bani* **pe care să-i cheltuiască** > *Are bani* **de cheltuială;** *E doritor* **să discute** > *E doritor* **de discuții.**

5.4. Adjectivizarea se aplică unităților sintactice de tip propozițional, care au ca regent *un nume*, față de care îndeplinesc o funcție atri-

---

[7] Vasiliu, *op. cit.*, p. 243. Pentru procesul nominalizării, în detaliu, vezi Pană Dindelegan, *op. cit.*, p. 166—177.

Scanned with OKEN Scanner

butivă; servesc ca bază de adjectivizare a verbului adjectivele marcate prin sufixele *-ant, -bil, -tor: I-a evidenţiat pe tinerii* **care au participat la întrecere** > *I-a evidenţiat pe tinerii* **participanţi la întrecere**; *Substantivul este o parte de vorbire* **care se declină** > *Substantivul este o parte de vorbire* **declinabilă**; *Sora mea are o fetiţă* **care ascultă** > *Sora mea are o fetiţă* **ascultătoare.** Adjectivizarea se poate realiza şi cu alte sufixe ca: *-ăreţ, -ăros, -nic: Are un prieten* **care se laudă** > *Are un prieten* **lăudăros**; *El este un ostaş* **care doreşte victoria** > *El este un ostaş* **dornic de victorie.**

5.5. Adverbializarea, deşi mai puţin obişnuită ca proces de contragere, operează în cazul propoziţiilor circumstanţiale de mod prin două forme adverbiale: *Se tunde* **cum se tund francezii** > *Se tunde* **franţuzeşte**; *Vorbeşte* **cum vorbesc moldovenii** > *Vorbeşte* **moldoveneşte**; *A băut paharul* **fără să răsufle** > *A băut paharul* **pe nerăsuflate**; *A răspuns* **fără să gîndească** > *A răspuns* **pe negîndite.**

5.6. Depredicativizarea verbelor la moduri personale prin convertirea lor în moduri nepersonale, urmîndu-se procesul invers descris la predicativizare *(infra*, **4.3.4.**), proces caracterizat prin două aspecte: pierderea autonomiei sintactice a verbului, pe de o parte, şi păstrarea în mod integral sau parţial «a disponibilităţilor combinatorii specifice»[8], pe de altă parte. Normele de conversiune a verbelor la moduri personale sînt condiţionate de capacitatea sintactică a modurilor nepersonale, precum şi de regimul pe care îl impune unitatea regentă.

5.6.1. *Indicativul*, datorită valorilor sale modale multiple, se poate transpune prin toate formele verbale nepersonale, dintre acestea, cele care se adecvează cel mai bine valorilor sale de bază fiind gerunziul şi participiul, celelalte două — infinitivul şi supinul —, acoperind numai unele valori: **Dacă pleci** *la timp nu întîrzii* > **Plecînd** *la timp, nu întîrzii; Am văzut un copil* **care plîngea** > *Am văzut un copil* **plîngînd**; *Elevii* **care au fost evidenţiaţi** *vor primi diplome* > *Elevii* **evidenţiaţi** *vor primi diplome; Cartea* **pe care a scris-o** *anul trecut a fost premiată* > *Cartea* **scrisă** *anul trecut a fost premiată; Tu să te faci* **că** *mă* **ceri,** *că eu am să mă fac* **că vin** > *Tu să te faci* **a** *mă* **cere** *că eu m-oi face* **a veni**; *Sînt bucuros* **că** *te-am* **cunoscut** > *Sînt bucuros* **de a** *te* **fi cunoscut**; **Pînă vine** *el, tu să nu pleci* > **Pînă a veni** *el, tu să nu pleci; A cumpărat un aparat* **cu care se rade** > *A cumpărat un aparat* **de ras.**

5.6.2. *Condiţional-optativul* urmează, în general, aceleaşi norme ca şi indicativul, dar, din cauza conţinutului său specific, pe care nici un mod nepersonal nu-l poate exprima, este mai greu de transpus: **Dacă ai veni** *tu, aş fi foarte fericit* > **Venind** *tu, aş fi foarte fericit;* **Dacă ai ajunge doctor,** *n-aş mai avea nici o grijă* > **Ajuns doctor,** *n-aş mai avea nici o grijă; Ar fi bucuros* **dacă** *te-ar* **vedea** *om la casa ta* > *Ar fi bucuros* **de a** *te* **vedea** *om la casa ta.*

5.6.3. *Conjunctivul*, ca mod al posibilităţii sau al realizabilului, se adaptează, prin trăsăturile comune de conţinut, la poziţia morfologică a infiniti-

[8] Pană Dindelegan, *op. cit.*, p. 180; Ionescu, *Phrases contractées*, p. 115—125.

Scanned with OKEN Scanner

vului și a supinului: *El poate* să citească > *El poate* citi; *E ușor* să vorbești > *E ușor* a vorbi / de vorbit; *Are* să pună *două întrebări* > *Are* a pune *două întrebări* / de pus *două întrebări*. În dependență de unele verbe ca *a trebui, a se cere, a se cuveni, a merita* etc., conjunctivul pasiv se transpune prin participiu: *Cartea trebuie* să fie citită *repede* > *Cartea trebuie* citită *repede; Problema se cere* să fie studiată > *Problema se cere* studiată; *El merită* să fie promovat > *El merită* promovat.

5.7. Depredicativizarea adverbelor cu valoare predicativă are ca rezultat, pe de o parte, repunerea în poziție autonomă a propoziției subordonate adverbului, iar, pe de altă parte, subordonarea adverbului sau a locuțiunii adverbiale față de verbul dominant: Poate că *a uitat* > Poate *a uitat;* Cu siguranță că *nu mai vine* > Cu siguranță *nu mai vine.*

5.8. În procesul transformării prin contragere[9], odată cu depredicativizarea, se produc, ca și în cazul transformării prin expansiune, o serie de operații: decuplarea unității sintactice (*P*) de termenul determinat prin suprimarea relatorului specific (conjuncție, locuțiune conjuncțională, pronume sau adverb relativ), recuplarea unității rezultate (*p*) de același regent prin introducerea unui relator specific nivelului dat (prepoziție, locuțiune prepozițională, flexiune) și restructurarea unităților constitutive în raport cu noul statut al unității depredicativizate. De altfel, în acest proces, se urmează operațiunile expansiunii, însă în sens invers, diferind una de alta în funcție de procedeul de depredicativizare aplicat: *El a plecat* înainte să vii *tu* > *El a plecat* înainte de a veni *tu* / înainte de venirea *ta.*

5.9. În această ordine de idei, mai trebuie menționat faptul că, în limba română actuală, unele structuri funcționează în formula contrasă; este vorba de propozițiile circumstanțiale de mod comparative care au ca bază predicativă același verb ca și propoziția regentă: *Rîde* cum rîde proasta în tîrg; *Se uită* cum se uită vițelul la poarta nouă; prin suprimarea unității predicative din subordonată și prin înlocuirea lui *cum* cu *ca* se ajunge la structurile contrase *Rîde* ca proasta în tîrg; *Se uită* ca vițelul la poarta nouă, unde unitățile sintactice *în tîrg* și *la poarta* funcționează ca determinanți ai verbului suprimat și nu ai verbului căruia i se subordonează complementul comparativ.

5.10. Mai trebuie adăugat că unele unități sintactice care aparțin unui nivel superior ca expresie, prin neutralizarea relațiilor care le reunesc și a funcției referențiale, ajung să aibă valoarea unor unități sintactice de nivel inferior, fără să fie vorba de o contragere de ordin structural. În primul rînd, prezintă această caracteristică unitățile metalingvistice (metafraze, metapropoziții sau metasintagme), care pot fi reduse la nivel de parte de propoziție: Cine aleargă după doi iepuri nu prinde niciunul *este un proverb;* Plec la munte *este o propoziție;* Sara pe deal *este titlul unei poezii.* În al doilea rînd, este vorba de fraze, propoziții sau sintagme, care au căpătat statut de parte de propoziție de tip compus, locuțional sau frazeologic: *El este* un lasă-mă să te las; *El este un om* cum se cade > cumsecade; Cine știe cine

[9] Pentru detalii, vezi Pană Dindelegan, *op. cit.*, p. 181—190.

Scanned with OKEN Scanner

te va urma; Avea **nu ştiu ce** *cu mine;* **Şi-a bătut capul** *şi* **a scos-o la capăt;** *Îşi pusese la ureche* **ochiul boului.** Unele unităţi, sub aceeaşi expresie, se pot distribui la două niveluri sintactice, parte de propoziţie sau sintagmă, parte de propoziţie sau propoziţie; de pildă, *ochi de pisică* poate fi o sintagmă, cînd fiecare termen îşi păstrează funcţia referenţială, sau o parte de propoziţie, exprimată printr-un substantiv compus; *trage lapte* poate fi o propoziţie sau o parte de propoziţie cînd referentul este un anumit obiect. Identificarea unităţilor sintactice, în asemenea situaţii, se face în funcţie de context.

5.11. Procesele de contragere se produc şi prin eliminarea unităţii determinate sau determinante, fenomen caracteristic structurilor de tip sintagmatic şi cu consecinţe de ordin structural. Astfel, prin eliminarea termenului regent dintr-o unitate sintagmatică, determinantul preia poziţia şi funcţia sintactică a regentului; acest tip de contragere prin eliminare constituie o trăsătură a sintaxei limbii vorbite şi este favorizat de referinţa directă la situaţie sau la context. Se elimină, de obicei unitatea bază a unei sintagme nominale de tip determinativ sau apozitiv: *A fost repartizat* **în judeţul Vrancea** > *A fost repartizat* **în Vrancea;** *A plecat* **cu tramvaiul 21** > *A plecat* **cu 21;** *Cobor* **la staţia Moşilor** > *Cobor* **la Moşilor;** *Am citit* **romanul Desculţ** > *Am citit* **Desculţ;** *Are* **o maşină Dacia** > *Are* **o Dacia;** *Daţi-mi un pachet* **de ţigări cu filtru** > *Daţi-mi un pachet* **cu filtru.** Eliminarea determinantului nu afectează organizarea structurală a unităţilor sintactice, termenul determinat preluînd doar sensul determinantului; acest proces este favorizat de referinţa la situaţie: *Vă rog* **o ceaşcă cu cafea** > *Vă rog încă* **o ceaşcă;** *Daţi-mi, vă rog,* **o cutie cu chibrituri** > *Mai daţi-mi* **una;** *Am băut* **două pahare de bere** > *Am băut* **două pahare.**

5.12. Contragerea reprezintă o modalitate de condensare a enunţului, prin reducerea unităţilor de rang superior la unităţi de rang inferior, un proces de sintetizare semantică şi structurală, prin suprimarea redundanţelor şi a formulelor de expresie complexe dictată de necesitatea realizării unei exprimări cît mai concise, mai rezumative. Atît în limba vorbită, cît şi în cea scrisă, contragerea prezintă avantajul de a acţiona prin mecanismele care operează cu părţile de propoziţie, ca unităţi funcţionale de bază, şi cu sintagmele, ca unităţi relaţionale. Pe de altă parte, o structură contrasă poate servi ca bază pentru procesul de expansiune, în care sînt angajate unităţile sintactice superioare — propoziţia şi fraza.

Părerea / pe care ai exprimat-o [1]*/ cînd ne-am întîlnit la Sinaia* [2]*/,*
Părerea exprimată la întîlnirea de la Sinaia
ca să fie acceptată de cei [3]*/ care sînt interesaţi* [4]*/ să o aplice* [5]*, / trebuie* [6]*/*
pentru a fi acceptată de cei interesaţi în aplicarea ei tre-
nu numai să fie argumentată [7]*, / ci să fie şi clar exprimată* [8]*, / chiar*
buie nu numai argumentată ci şi exprimată clar
dacă vor fi şi dificultăţi [9] */ care te-ar demobiliza* [10]*. /*
în ciuda unor dificultăţi demobilizatoare.

Scanned with OKEN Scanner

După cum se poate constata, același enunț poate fi pus în valoare prin două modalități de structurare: la nivel frastic, prin angajarea unităților sintactice de tip propoziție, și la nivel sintagmatic, prin angajarea unităților sintactice de tip parte de propoziție, între cele două planuri existînd un raport de corespondență. În cazul analizat, unei propoziții, constituite pe baza unui șir de unități sintagmatice în prezența unei unități predicative, îi corespund, la nivelul frazei, zece unități propoziționale, fiecare fiind expresia aceleiași relații și funcții actualizate la nivel sintagmatic, precum și a aceluiași conținut semantic.

Proiectarea unei unități sintactice de la un nivel la altul, atît prin expansiune, cît și prin contragere, se realizează, așa cum am arătat, într-un cadru unitar caracterizat de prezența în comun a trei repere structurale: *termenul regent* sau determinat, *relația* și *funcția*, cu condiția păstrării integrității semantice la fiecare nivel. Echivalența semantică a celor două unități (*p* și *P*) aparținînd la niveluri distincte (sintagmă și frază) devine un temei fundamental în validarea posibilităților de expansiune sau de contragere. Cum procesul este reversibil, pot fi transformate prin expansiune numai unitățile sintactice care pot fi și contrase, adică *p* devine *P*, numai în măsura în care *P* poate deveni *p*. Această posibilitate o au, în general, unitățile sintactice care pot fi predicativizate sau pot fi integrate într-o structură dominată de un termen predicativ *(a fi, a avea)* și anume: unitățile sintactice exprimate prin verbe la moduri nepersonale, prin substantive, adjective și adverbe deverbale (sau echivalente ca înțeles), în dependență de un verb, un nume, un adjectiv sau un adverb; unitățile sintactice care au ca bază de expresie un substantiv, un adjectiv, un pronume sau un adverb în dependență de un nume. Atît expansiunea, cît și contragerea sînt procese care angajează unitățile sintactice în structurarea lor ierarhică, pe verticală.

6. În planul orizontal al organizării unităților sintactice, adică în cadrul aceluiași nivel, se produc, de asemenea, modificări de structură, care afectează poziția sintactică a unităților, conducînd la o redistribuție a lor pe o nouă bază funcțională, fără să fie afectată organizarea ierarhică. Alegerea unei modalități de expresie este determinată, pe de o parte, de statutul gramatical al determinatului, de posibilitățile sale de variație sintactică printr-o redistribuție fnuncțională, iar, pe de altă parte, de semnificația pe care vorbitorul intenționează să o imprime actului comunicării, punînd astfel în valoare un registru combinatoriu al unităților sintactice cu multiple posibilități. Transformările produse la același nivel vizează schimbarea (conversiunea) funcțiilor exprimate de unitățile sintactice de același fel — părți de propoziții sau propoziții. Transformarea unei funcții este marcată totdeauna, în cadrul relațiilor de dependență sau de subordonare, de o nouă organizare structurală a unităților, pe baza unor norme de construcție specifice fiecărui caz în parte.

Dintre procedeele care concură la conversiunea funcțiilor sintactice, mai frecvente sînt *pasivizarea*, *reflexivizarea*, *impersonalizarea*, *translația obiectului indirect în obiect direct*, *sum pro habeo* și *inversiunea*.

Scanned with OKEN Scanner

6.1. Pasivizarea transpune subiectul în agent şi obiectul în subiect, printr-o transformare pasivă a unui verb activ tranzitiv. Transformarea pasivă se realizează prin trei procedee, fiecare generînd o structură specifică, reperabilă la nivelul structurii de suprafaţă.

6.1.1. Pasivizarea cu ajutorul *diatezei pasive* constituie procedeul de bază; în acest caz, sînt angajate trei procese transformaţionale: verbul tranzitiv trece de la diateza activă la diateza pasivă, numele în nominativ cu funcţie de subiect trece în poziţie de acuzativ prepoziţional cu funcţie de complement de agent, iar numele în acuzativ neprepoziţional cu funcţie de complement direct trece în poziţie de nominativ cu funcţie de subiect. [10]

$$P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac}) \longrightarrow P_2 = (N_2^{nom} + V^{pas} + prep + N_1^{ac})$$

Elevul citeşte o carte ⟶ *Cartea este citită de elev*

În pasivizarea cu ajutorul pasivului, relevante sînt două procese transformaţionale: trecerea verbului de la diateza activă la diateza pasivă şi conversiunea obiectului în subiect; cel de-al treilea proces — conversiunea subiectului în complement de agent — avînd un caracter facultativ. În consecinţă, se vor distinge două tipuri de pasivizare: cu un agent: *Eminescu a scris poemul Luceafărul* > *Poemul Luceafărul a fost scris* **de Eminescu**; *Pe el l-a mulţumit răspunsul tău* > *El a fost mulţumit* **de răspunsul** *tău;* fără agent (cînd acţiunea se referă numai la subiectul pasiv, ca o calitate a acestuia): *Pe el îl apreciază toată lumea* > *El este apreciat* **de toată lumea** > *El este apreciat; Toţi cunosc acest rezultat* > *Acest rezultat este cunoscut* **de toţi** > *Acest rezultat este cunoscut.* Sînt situaţii cînd instrumentul se poate converti în agent: *Ion o supără pe Maria* **cu laudele** *sale* > *Maria este supărată de Ion* **cu laudele** *sale* > *Maria este supărată* **de laudele** *lui Ion.*

6.1.2. Pasivizarea cu ajutorul *reflexivului* reprezintă un procedeu frecvent în limba română actuală; condiţia realizării acestui proces este relevată de prezenţa pe lîngă un verb tranzitiv a unui nume nonpersonal în calitate de complement direct: *El vinde mere* > *Merele* **se vînd**; *Noi arăm pămîntul cu plugul* > *Pămîntul* **se ară** *cu plugul.* În prezenţa unui nume de persoană în calitate de obiect direct, pasivizarea cu ajutorul reflexivului nu mai este posibilă: *Pe tata îl laudă* > *Tata este lăudat* > * *Tata* **se laudă**; în schimb, toate construcţiile pasive cu reflexivul pot fi exprimate şi cu ajutorul diatezei pasive, faţă de care se află într-un raport de variaţie liberă: *Maşina* **se conduce** *uşor* = *Maşina* **este condusă** *uşor; Magazinul* **se deschide** *la opt* = *Magazinul* **este deschis** *la opt.*

Pentru pasivizarea cu ajutorul reflexivului, relevante sînt: transformarea verbului activ în pasiv cu ajutorul lui *se*, conversiunea obiectului direct (nonpersonal) în subiect, agentul, ca normă generală, fiind suprimat, şi posibilitatea de a pune în valoare numai persoana a III-a a verbului la singular sau

---

[10] Pentru detalii, vezi Dubois, *Grammaire*, p. 80—126; Pană Dindelegan, *op. cit.*, p. 126—133; Vasiliu, *op. cit.*, p. 276—281; Lyons, *Linguistique*, p. 198—203, 287—291.

la plural (referința la persoana I și a II-a, ca expresia cea mai autentică a personalului, este incompatibilă cu acest procedeu de pasivizare).

$$P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_2^{no\,n} + V^{ref})$$

Cineva vinde manuale → *Manualele se vînd*

6.1.3. Pasivizarea cu verbe la *diateza activă* este rezultatul unui proces transformațional mai complex, care are la bază procedeele anterioare: *Mecanicul oprește trenul* > *Trenul este oprit de către mecanic* > *Trenul se oprește (de către mecanic)* > *Trenul se oprește* > *Trenul* **oprește**; *Șoferul pornește mașina* > *Mașina este pornită de către șofer* > *Mașina se pornește* > *Mașina* **pornește**.

O caracteristică a acestui proces de pasivizare este reprezentată de valoarea intranzitivă a verbului din structura transformată, tranzitiv în structura de bază. Pasivizarea cu verbe la diateza activă este condiționată de prezența în calitate de predicat a unor verbe factitive sau cauzative [11], de aceea este mai puțin productivă, în comparație cu celelalte procedee; ceea ce o menține însă în structura limbii este simplitatea construcției sintactice, rezultate, pe de o parte, prin forma activă a verbului, iar, pe de alta, prin suprimarea totală a agentului, adică a subiectului din structura de adîncime:

$$P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_2^{nom} + V^{ras} + prep + N_1^{ac}) \rightarrow$$
$$\rightarrow P_3 = (N_2^{nom} + V^{ref}) \rightarrow P_4 = (N_2^{nom} + V^{act}).$$

Comună celor trei procedee de pasivizare este conversiunea obiectului direct în subiect, celelalte transformări privind verbul și agentul constituind trăsături ale procedeelor de pasivizare.

6.2. R e f l e x i v i z a r e a este procesul morfo-sintactic prin care un verb capătă proprietatea de a-și răsfrînge acțiunea asupra subiectului care a făcut acțiunea, printr-un indice de reflexivitate (un pronume reflexiv în dativ sau în acuzativ). În discuția de față, interesează construcțiile care realizează opoziția *nonreflexiv / reflexiv*, în măsura în care această variație determină și modificări de ordin structural (relațional și funcțional). Vom considera reflexive toate construcțiile marcate prin indicele de reflexivitate *se* și *își* și în care subiectul prezintă o identitate referențială cu obiectul direct sau indirect. Pornind deci de la construcții nonreflexive, vom urmări transformările care se produc ca urmare a procesului de reflexivizare. În funcție de transformările care se produc, se disting mai multe cazuri:

6.2.1. $P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + V^{ref} + prep + N_2^{ac})$: *Contabilul folosește calculatorul* > *Contabilul* **se folosește** *de calculator; Fata îmbracă haina* > *Fata* **se îmbracă** *cu haina;* în acest caz, numai poziția

[11] Pentru analiza din perspectivă transformațională a factitivului și cauzativului, vezi Pană Dindelegan, *op. cit.*, p. 117—124.

Scanned with OKEN Scanner

subiectului rămîne stabilă, poziția obiectului, în schimb, este angrenată în modificări de ordin structural: funcția de obiect direct neprepozițional se convertește, prin reflexivizare, în funcția de obiect indirect prepozițional.

6.2.2. $P_1 = (N_1^{ac} + V^{act} + N_2^{nom}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + V^{ref} + prep + N_2^{ac})$: *Pe colegul meu îl interesează muzica* > **Colegul meu se interesează de muzică;** *Mă bucură reușita ta* > **Mă bucur de reușita ta.** În cazul acesta, reflexivizarea angrenează transformarea atît a poziției obiectului direct, care devine subiect, cît și a subiectului, care devine obiect indirect prepozițional: *Pe fratele meu îl preocupă toate* > *Fratele meu se preocupă* **de toate;** obiect instrumental: *Mă înviorează apa rece* > *Mă înviorez* **cu apă** *rece;* sociativ: *Pe el îl plimbă prietenii* > *El se plimbă* **cu prietenii;** temporal: *Mă întristează despărțirea* >*Mă întristez* **la despărțire;** cauzal: *Mă cutremură moartea* > *Mă cutremur* **din cauza morții;** *Îl supără tăcerea mea* > *Se supără* **de tăcerea** *mea.*

6.2.3. $P_1 = (N_1^{ac} + V^{act} + N_2^{ac} \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + V^{ref} + N_2^{nom})$: *Pe Ionel l-a făcut inginer* > *Ionel* **s-a făcut** *inginer;* acest tip de reflexivizare, prin valoarea copulativă pe care o capătă verbul transformat, convertește un nume predicativ secundar într-un nume predicativ propriu-zis, aplicîndu-se unui număr restrîns de verbe: *Pe el l-a chemat Ionescu* > **El s-a chemat Ionescu;** *L-au crezut om serios* > **S-a crezut om serios.**

6.2.4. Reflexivizarea reciprocă are la bază două construcții active, în care același nume apare într-una ca subiect, iar în alta, ca obiect direct sau indirect: **Ion** *l-a sfătuit* **pe Petre / Petre** *l-a sfătuit* **pe Ion; Ion** *îi vorbește* **lui Petre / Petre** *îi vorbește* **lui Ion.** În cazul reflexivizării cu pronumele în acuzativ, se obțin două structuri, fiecare sintetizînd într-o singură propoziție cele două construcții de bază:

$$P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac} \;//\; N_2^{nom} + V^{act} + N_1^{ac}) \rightarrow P_2' = (N_1^{nom} +$$
Ion îl vede pe Petre // Petre îl vede pe Ion → Ion

$$+ V^{ref} + prep + N_2^{ac}); \text{ sau } P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{ac} \;//\; N_2^{nom} + V^{act} +$$
se vede cu Petre; Ion îl vede pe Petre // Petre îl vede

$$+ N_1^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + N_2^{nom} + V^{ref})$$
pe Ion → Ion și Petre se văd

Reflexivizarea cu pronumele în dativ sintetizează cele două structuri de bază într-o singură construcție:

$$P_1 = (N_1^{nom} + V^{act} + N_2^{dat} \;//\; N_2^{nom} + V^{act} + N_1^{dat}) \quad P_2 = (N_1^{nom} + N_2^{nom} + V^{ref})$$
Ion îi scrie lui Petre // Petre îi scrie lui Ion *Ion și Petre își scriu*

În aceleași condiții, însă într-un cadru mai restrîns, se produce reflexivizarea și la nivelul frazei, angrenînd în procese transformaționale aceleași unități și cu aceleași consecințe ca și la nivelul sintagmatic: *El îmbracă ce are* >

Scanned with OKEN Scanner

El se îmbracă cu ce are; *Pe mine mă interesează ce te interesează şi pe tine* > Eu mă interesez de ce te interesezi şi tu; *Pe Ionel l-a făcut ce te-a făcut şi pe tine* > Ionel s-a făcut ce te-ai făcut şi tu; *Ion luptă cu cine e mai tare // Cine e mai tare luptă cu Ion* > Ion se luptă cu cine e mai tare // Cine e mai tare se luptă cu Ion // Ion şi cine e mai tare se luptă.

6.3. Impersonalizarea, ca proces transformaţional, generează propoziţii ale căror predicate nu mai implică prezenţa unui subiect, acţiunea verbelor purtînd marca morfo-sintactică de impersonal în virtutea căreia nu mai realizează relaţia cu un nume-subiect. Anularea sau neutralizarea relaţiei cu un nume-subiect se realizează fie prin suprimarea subiectului, fie prin conversiunea lui într-o altă parte de propoziţie dependentă.

6.3.1. Subiectul este suprimat, de regulă, cînd, prin conţinutul său general sau nedefinit, nu mai prezintă interes pentru vorbitor: Cineva *spunea la radio* > Spunea la radio; Cineva *scria în ziar* > Scria în ziar; Toţi *mă cheamă Ion* > Mă cheamă Ion; acest procedeu de impersonalizare se aplică structurilor în care predicatul este exprimat printr-un verb tranzitiv. În cazul verbelor intranzitive, impersonalizarea se realizează cu ajutorul reflexivului: Nimeni *nu trece pe aici* > Nu se trece pe aici; Toţi *trăiesc bine* > Se trăieşte bine; Toţi *pleacă cu trenul* > Se pleacă cu trenul. Valoare impersonală capătă şi unele construcţii pasive odată cu neutralizarea relaţiei cu agentul: *Ei au aflat că ai lipsit* > S-a aflat de către ei că ai lipsit > S-a aflat că ai lipsit. În avertismente, în limbajul de reclamă şi de publicitate, unde enunţul se poate adresa *tuturor* sau *oricui*, în afara restricţiilor de ordin temporal, forma obişnuită a impersonalului este persoana a II-a a imperativului, la singular sau la plural: *Tu (voi)* sună (sunaţi) de trei ori > Sună (sunaţi) de trei ori; *Voi nu vă aplecaţi în afară* > Nu vă aplecaţi în afară. În cazul verbelor impersonale propriu-zise *(bubuie, fulgeră, ninge, plouă, tună)*, referirea la persoană este exclusă şi de aceea nu pot fi însoţite de un subiect. La origine, în structura lor de bază se presupune existenţa unui subiect: cineva *tună*, după cum, în contexte cu o altă conotaţie, capătă întrebuinţare personală: *Cînd intră în casă, el* tună *şi* fulgeră; Tună-l, *Doamne, şi-l* trăznească *pe cel care nu iubeşte*!

6.3.2. Impersonalizarea prin conversiunea subiectului într-o parte de propoziţie dependentă constituie o caracteristică, în primul rînd, a sintaxei limbii vorbite, ca manifestare a tendinţei de dezvoltare a construcţiilor analitice, tendinţă favorizată de semnificaţia mai concretă a expresiei sintactice, în raport cu situaţia dată. În urma acestui proces, propoziţia pierde funcţia de subiect, în schimb, îşi dezvoltă alte funcţii sintactice dependente de verbul predicativ: complement indirect: *Îmi place* Maria > *Îmi place* de Maria; Tu *îmi eşti drag* > *Mi-e drag* de tine; *Nu-i pasă* asta > *Nu-i pasă* de asta; sociativ: *Călătorului îi şade bine* drumul > *Călătorului îi şade bine* cu drumul; *Îţi stă bine acest* palton > *Îţi stă bine* cu *acest* palton; instrumental: *Îmi convine* trenul > *Îmi convine* cu trenul; circumstanţial de loc: *Mă doare* gîtul > *Mă doare* în gît; *Mă doare* ficatul > *Mă doare* la ficat; *Îi place* muntele > *Îi place* la munte. După cum se poate observa, impersonalizarea prin conversiunea subiectului necesită două condiţii: una legată de prezenţa anumitor verbe —

Scanned with OKEN Scanner

de stare fizică sau psihică — şi alta, de topica numelui subiect — totdeauna după verb. Cu o mai redusă extindere, aceleaşi modificări pot fi întîlnite şi la nivelul frazei, unde, prin conversiune, subiectiva actualizează alte funcţii sintactice: completivă indirectă: *Îmi este drag* **cine mă iubeşte** > *Îmi este drag* **de cine mă iubeşte**; *Îmi place* **cine te-a învăţat** > *Îmi place* **de cine te-a învăţat**; *Nu-mi pasă* **ce-ai făcut** > *Nu-mi pasă* **de ce-ai făcut**; circumstanţială de loc: *Îl doare* **ce mă doare şi pe mine** > *Îl doare* **unde mă doare şi pe mine.**

6.4. Conversiunea obiectului indirect în obiect direct sau a obiectului direct în obiect indirect (procesul fiind reversibil) generează variaţii de ordin relaţional şi funcţional în organizarea structurală a unităţilor sintactice. În această transformare, obiectul indirect se corelează cu obiectul direct, în structura de bază, şi obiectul direct cu un obiect prepoziţional, în structura transformată; norma poate fi formulată şi invers, dacă se ia structura transformată drept structură de bază: $P_1 = (N_1^{nom} + N\,(pron)_2^{dat} + V^{act} + N_3^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + N\,(pron)_2^{ac} + V^{act} + prep + N_3^{ac})$: *Vorba bună îţi încălzeşte sufletul* > *Vorba bună* **te încălzeşte la suflet.** Odată cu transpoziţia obiectului indirect (N_2^{dat}) în obiect direct (N_2^{ac}), obiectul direct (N_3^{ac}), în structura obţinută prin transformare, capătă noi funcţii sintactice: complement indirect: *El* **îţi asigură succesul** > *El* **te** *asigură* **de succes**; *Laudele* **îi** *întunecă* **mintea** > *Laudele* **îl** *întunecă* **la minte**; complement de relaţie: *Fumatul* **i-a** *scurtat* **zilele** > *Fumatul* **l-a** *scurtat* **de zile**; complement de schimb: *El* **îmi** *plăteşte* **zilele** *lucrate* > *El* **mă** *plăteşte* **pentru zilele** *lucrate*; complement de cauză: *El* **îmi** *preţuieşte* **curajul** > *El* **mă** *preţuieşte* **pentru curaj**; complement de scop: *Mama* **îi** *pregăteşte* **plecarea** > *Mama* **îl** *pregăteşte* **de (pentru) plecare**; complement de loc: *I-am legat* **capul** > **L-***am legat* **la cap.** Variaţia se produce şi fără corelaţia cu un obiect: *Ajută*-**mi,** *frate!* > *Ajută*-**mă,** *frate!* sau fără variaţia obiect indirect / obiect direct, de tip *îmi / mă, îi / îl*: *El scrie* **un** *nou* **roman** > *El scrie* **la un** *nou* **roman**; *El mă învaţă* **muzica** > *El mă învaţă* **la muzică**; *A terminat* **examenele** > *A terminat* **cu examenele.**

6.5. Frecvente sînt, mai cu seamă în limba vorbită, variaţiile de expresie fără schimbarea registrului funcţional al unităţilor sintactice. Selecţia mijloacelor de expresie este o problemă de *stil*, vorbitorul apelînd la acea construcţie care îi este mai familiară şi care îi asigură o comunicare univocă, explicită; în limbajul poetic, criteriile de selecţie au o bază expresivă. Astfel, un atribut substantival poate fi exprimat printr-un nume în genitiv: *nepotul* **sorei**; în dativ: *nepot* **sorei,** sau în acuzativ cu prepoziţie: *nepot* **de soră**; un complement direct, în unele situaţii, îşi găseşte expresia într-un nume în acuzativ fără prepoziţie: *Vulpea a păcălit* **ursul**; sau cu prepoziţia *pe*: *Vulpea l-a păcălit* **pe urs**; complementul indirect exprimat printr-un substantiv în dativ este echivalent ca funcţie cu cel exprimat printr-un substantiv în acuzativ cu prepoziţie: *Dau apă* **calului** = *Dau apă* **la cal.** Variaţia de expresie în cadrul aceleiaşi funcţii sintactice poate fi urmărită şi la nivelul frazei; de pildă, aceeaşi subordonată atributivă poate avea ca marcă de relaţie un adverb

Scanned with OKEN Scanner

relativ sau un pronume relativ: *S-a întors în satul* **unde s-a născut / în care s-a născut**; *I-a plăcut felul* **cum a vorbit / în care a vorbit** etc. Variaţiile de expresie necondiţionate din cadrul aceleiaşi categorii definesc relaţia de *sinonimie sintactică*.[12]

În organizarea unităţilor sintactice, fie la nivel sintagmatic, fie la nivelul frazei, se întîlneşte şi aspectul invers, al *omonimiei sintactice*, conform căruia aceeaşi expresie serveşte ca mijloc de actualizare a două sau mai multe funcţii; astfel, numele în nominativ poate actualiza funcţiile de subiect: **Cerul** *este tatăl meu;* nume predicativ: **Mumă-***mea e marea;* nume predicativ secundar: *A plecat* **militar**; numele în acuzativ fără prepoziţie poate fi nume predicativ secundar: *L-au numit* **ambasador**; complement direct: *Scrie* **o scrisoare**; circumstanţial de timp: *L-a numit* **luna** *trecută ambasador*. Rolul distinctiv, în acest caz, nu-l mai are expresia, ci contextul sintactic, relaţia cu unitatea regentă.

6.6. Transformarea *sum pro habeo* sau *habeo pro sum*[13] acţionează la nivelul unităţilor sintagmatice, producînd modificări de ordin relaţional şi funcţional. Întrebuinţarea verbului *a fi* în locul verbului *a avea* sau a lui *a avea* în locul lui *a fi* datează din latină şi continuă, într-o măsură mai mare sau mai mică, în toate limbile romanice. În română, acest proces este destul de frecvent şi constituie un mijloc de realizare a varietăţii gramaticale şi stilistice. Organizarea structurală a unităţilor sintagmatice este condiţionată de prezenţa, în calitate de centru predicativ, a unuia dintre cele două verbe, caracterizate printr-o capacitate expansivă specifică. Ca generice a două clase distincte, *a fi* şi *a avea*, prin trăsăturile lor semantice şi gramaticale, guvernează structuri proprii, opozabile totdeauna la nivelul structurii de suprafaţă, opozabile sau neopozabile în structura de adîncime. Pentru problema în discuţie, interes prezintă numai structurile neopozabile din punct de vedere al conţinutului, care sporesc varietatea mijloacelor de expresie. În funcţie de transformările care se produc, odată cu înlocuirea verbului *a avea* cu *a fi*, se disting mai multe cazuri.

6.6.1. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + fi + prep + N_2^{ac})$; în acest caz, numele în nominativ îşi păstrează funcţia de subiect şi în structura transformată, schimbîndu-se numai numele în acuzativ, care din obiect direct devine nume predicativ prepoziţional: *Sora mea are zece ani* > **Sora mea este de zece ani**; *Podul are 30 de metri* > **Podul este de 30 de metri**; *Bolnavul are dureri* > **Bolnavul este în dureri.**

6.6.2. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac} + adj) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + fi + adj + prep + N_2^{ac})$; printr-o inversare a raportului, obiectul direct devine complement al adjectivului, iar adjectivul devine nume predicativ: *Colegul meu are umerii laţi* > **Colegul meu este lat în umeri**; *Maria are faţa frumoasă* > **Maria este frumoasă la faţă**; *Haina avea culoarea neagră* > **Haina era neagră la culoare.**

---

[12] Poalelungi, *Sinonimia*, p. 645—656.
[13] Graur, *Studii*, p. 361—367.

Scanned with OKEN Scanner

6.6.3. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac} + prep + N_3^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + fi + N_3^{nom} + prep + N_2^{ac})$: *Tata are meseria de zidar* > **Tata este zidar de meserie**; *El are profesia de medic* > **El este medic de profesie**; şi în acest caz se produce fenomenul de inversiune, în urma căruia obiectul direct din structura de bază devine complement de relaţie, iar atributul devine nume predicativ.

6.6.4. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_1^{nom} + fi + adj)$: numele din structura de bază cu funcţie de obiect direct (N_2^{ac}) devine adjectiv şi îndeplineşte funcţia de nume predicativ: *Tu ai noroc* > **Tu eşti norocos**; *Mama are răbdare* > **Mama este răbdătoare**; *Lucrarea are importanţă* > **Lucrarea este importantă**; *Podul are o lungime de 12 metri* > **Podul este lung de 12 metri.**

După cum se poate constata, în cele patru cazuri prezentate pînă acum, prin transformarea *sum pro habeo*, este angrenat numai obiectul direct, în timp ce numele-subiect rămîne în aceeaşi poziţie; în cazurile ce vor urma a fi descrise, modificările vor angrena atît subiectul, cît şi obiectul direct simplu sau cu determinanţii săi.

6.6.5. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_2^{nom} + fi + N_1^{gen})$: *Maria are o carte* > **Cartea este a Mariei**; *El are un stilou* > **Stiloul este al lui**; *El are o propunere* > **Propunerea este a lui.** Nota comună a celor două verbe este, în acest caz, *posesia.*

6.6.6. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac} + N_3\,(adj)) \rightarrow P_2 = N_2^{nom} + N_1^{gen} + fi + N_3\,(adj)$: *Ion are un frate inginer* > **Fratele lui Ion este inginer**; *Maria are o carte nouă* > **Cartea Mariei este nouă**; *Colega mea are ochii albaştri* > **Ochii colegei mele sînt albaştri**; ceea ce păstrează în comun cele două verbe este atribuirea unei calităţi sau a unei însuşiri, marcată în construcţia cu *a avea* prin N_3 sau adj cu funcţie de nume predicativ secundar, cu dublă determinare, iar în construcţia cu *a fi*, prin aceeaşi unitate N_3 sau adj, însă cu funcţie de nume predicativ pe lîngă obiectul direct (N_2^{ac}) devenit subiect (N_2^{nom}).

6.6.7. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (N_2^{dat} + fi + N_2^{nom})$; cu verbul *a fi* numai la persoana a III-a şi în relaţie cu substantive din seria semantică *dor, ciudă, necaz, teamă, foame, sete* etc., nota comună a celor două verbe fiind *starea: Cîinele are frică de pisică* > **Cîinelui îi este frică de pisică**; *El are teamă* > **Lui îi e teamă**; *Are ciudă* > **Îi e ciudă.** Pentru structura sintactică a limbii române, caracteristice sînt construcţiile cu *a fi*, continuate din latină; cele cu *a avea* se întrebuinţează mai rar şi în anumite condiţii de natură stilistică: *Am o foame de lup; Am un necaz pe el; Am o ciudă pe tine.*

6.6.8. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac} \rightarrow P_2 = (prep + N_1^{ac} + fi + N_2^{nom})$; verbele exprimă ideea de *existenţialitate* a obiectului N_2^{ac}, care prin transformare cu *a fi* devine subiect N_2^{nom}: *Anul are 12 luni* > **Într-un an sînt 12 luni**; *Oraşul are multe magazine* > **În oraş sînt multe magazine**; *Parcul are multe alei* > **În parc sînt multe alei.**

6.6.9. $P_1 = (N_1^{nom} + avea + N_2^{ac}) \rightarrow P_2 = (fi + N_2^{nom})$: transformarea cu *a fi* suprimă subiectul structurii de bază (N_1^{nom}) şi repune în această

Scanned with OKEN Scanner

poziție obiectul (N_3^{ac}), într-o construcție în care verbul *a fi* este întrebuințat numai la persoana a III-a: *Voi mai aveți întrebări?* > **Mai sînt întrebări?**; *Mai aveți ceva?* > **Nu mai e nimic**; *Pîine aveți?* > **Este.** Asemenea întrebuințări caracterizează limba vorbită în manifestarea ei dialogată. Unele construcții au devenit unități frazeologice nedefinite: *Nu are nimic* = **Nu e nimic**; *Nu are nevoie* = **Nu-i nevoie.**

6.7. Printre procedeele care prilejuiesc modificări de ordin structural, inversiunea sintactică se dovedește a fi destul de productivă. În general, inversiunea este un procedeu care constă în schimbarea ordinii obișnuite a unităților sintactice — părți de propoziție, sintagme, propoziții —, cu scopul de a reliefa o anumită semnificație. Drept urmare, alături de ordinea *obiectivă*[14] a unităților constitutive, determinată de normele standard de construcție, apare, ca varietate, o ordine *subiectivă*, motivată de factori extralingvistici prin a căror acțiune se transpune atitudinea sau intenția subiectului vorbitor. Posibilitățile de expresie ale ordinii subiective, care sînt în același timp și posibilități de variabilitate a ordinii obiective, se produc într-un spațiu limitat, în raport cu normele de ordonare caracteristice grupurilor sintactice. Inversiunea operează la toate nivelurile sintactice, angajînd în acest proces toate unitățile sintactice.

Urmărind consecințele de ordin structural, se disting două tipuri de inversiune: inversiune *topică*, realizată ca variație stilistică, fără să producă modificări de natură structurală (relații, funcții), și inversiune *sintactică*, realizată ca varietate structurală și care afectează organizarea structurală a unităților sintactice. În inversiunea topică, unitățile sintactice, indiferent de locul lor, își păstrează poziția sintactică prin aceeași relație și funcție: (A ← B) = (B → A) *lacul albastru* = **albastrul lac**; în acest caz, modificarea vizează numai ordinea lineară[15]. În schimb, în inversiunea sintactică, unitățile sintactice își schimbă calitatea relațională și funcțională: (A ← B) > (B ← A) *dulce ca mierea* > **ca mierea de dulce**; de data aceasta, determinantul din structura de bază trece în poziția de determinat, iar determinatul, în poziția de determinant, în condițiile unei noi organizări structurale.

Pînă acum, acest tip de inversiune nu a constituit, în totalitatea sa, obiectul vreunui studiu special, unele aspecte fiind menționate doar tangențial, din perspectiva unor fapte stilistice[16] sau gramaticale[17]; contribuția noastră intenționează, pe cît va fi cu putință, să suplinească această absență dintr-un capitol de sintaxă a limbii române, în varianta sa populară și stilistică.

Procedeul își are originea în latina vulgară[18], în modele de tipul *Petri liber* > *liber Petri* > *liber de Petro; triumphi cupiditos* > *cupiditos de triumpho;*

---

[14] Iordan, *Stilistica*, p. 210—211.

[15] Pentru conceptele de „ordine lineară" și „ordine structurală", vezi Tesnière, *Éléments*, p. 19—24.

[16] Iordan, *op. cit.*, consemnează tipurile *foc de harnică, foc de ger, o frumusețe de copil, admirabil de bun*, p. 109, observînd „o ordine schimbată", p. 154.

[17] *Gramatica*, II, p. 126.

[18] Bourciez, *Éléments*, p. 101—111, 362—363, 681—683.

Scanned with OKEN Scanner

multum aquae > *multum de aqua* (prin contaminare cu *mulla aqua)* > *multa de aqua*, şi se continuă în toate limbile romanice, ca modalitate expresivă de caracterizare sau de calificare: fr. *une drôle d'idée, ce bijou d'enfant;* prov. *en petita d'ora, praube de mi;* cat. *tanta de amor;* sp. *tantos de averes, muchas de cortesías;* port. *una pouca de agua, o doudo de meu criado;* it. *troppa d'arte;* rom. *o bomboană de fată, foc de deştept.*

În limba română, procedeul inversiunii sintactice este destul de răspîndit şi prezintă, sub raport tipologic, o gamă variată de aspecte. Cauzele sînt de ordin extralingvistic (de cele mai multe ori psiholingvistic), fiind expresia dorinţei sau a intenţiei vorbitorului de a aduce în primul plan al grupului sintactic termenul semnificativ din punctul de vedere al încărcăturii semantice. Or, în aceste cazuri, semnificativi sînt determinanţii, care califică sau atribuie o însuşire direct sau prin comparaţie: *Este dulce* **ca mierea**; *Ion* **zgîrcitul**; *copil* **scump**; prin inversiune, termenii de calificare directă *(zgîrcitul, scump)* sau prin comparaţie *(ca mierea)*, aduşi în primul plan al grupului, preiau funcţia determinatului iniţial, care, la rîndul său, trece în poziţia de determinant, uneori putînd fi şi omis: *ca mierea* **de dulce**; *zgîrcitul* **de Ion**; *o scumpete* **de copil.**

Consecinţele sînt, aşadar, de ordin sintactic şi stilistic. Din punct de vedere *sintactic*, se obţine o nouă structură, caracterizată printr-o organizare distinctă a unităţilor, prin mijloace specifice de construcţie (se elimină unele elemente de construcţie ale structurii primare şi se introduc altele, specifice structurii transformate), prin funcţii sintactice deosebite (determinantul preia funcţia determinatului, iar determinatul preia fie funcţia determinantului, fie o altă funcţie) şi printr-o intonaţie care pune în opoziţie structura inversată cu cea primară; în plus, unii determinanţi se decuplează de regentul iniţial, asociindu-se noului regent, rezultat în urma inversiunii: *fata* **mea** *dragă* > *draga* **mea** *de fată; N-a înţeles pentru că a fost* **neatent** > *N-a înţeles* **de neatent** *ce-a fost.*

Stilistic, structura rezultată prin inversiune sintactică prezintă un grad sporit de expresivitate, cu o forţă de caracterizare mult mai accentuată, ceea ce conduce, în cele mai multe situaţii, la generarea de noi tropi cu capacitate descriptivă, caracterizatoare, ca metafora, comparaţia etc.: *Ea este o fată frumoasă* **ca o floare** > *Ea este o fată* **ca o floare** *de frumoasă* > *Ea este o fată* **ca o floare** > *Ea este* **o floare** *de fată* > *Ea este* **o floare** > **Floarea** *mea.*

Inversiunea sintactică este un procedeu specific exprimării afective, expresive, o modalitate de manifestare a topicii subiective, cu urmări de natură structurală, trăsătură a limbajului popular şi poetic, prin care se pune în valoare un dublu registru de expresie stilistică: *literar — popular, nonafectiv — afectiv, obiectiv — subiectiv*, ca resursă inepuizabilă de îmbogăţire a modalităţilor de exprimare cu noi procedee. Limba literaturii beletristice valorifică procedeul inversiunii sintactice, ca mijloc expresiv de caracterizare sau ca o posibilitate de atribuire a unei calităţi sau a unei însuşiri în gradul cel mai înalt, echivalent cu un superlativ absolut: *o mîndreţe* **de băiat**, *o namilă* **de urs**, *o pocitanie* **de om**, *un bujor* **de copiliţă**, *un prăpădit* **de amploat**, *ca un urs* **de voinic.**

Scanned with OKEN Scanner

Procedeul inversiunii sintactice se manifestă atît la nivelul sintagmatic, antrenînd unităţi sintactice de tip parte de propoziţie, cît şi la nivelul frazei, unde sînt angajate fie o propoziţie regentă şi o subordonată, fie o propoziţie subordonată şi o parte de propoziţie. Preponderentă ca frecvenţă şi ca varietate structurală este inversiunea la nivel sintagmatic. În procesul inversiunii sînt angrenate unităţile sau grupurile sintactice care au ca determinat un *nume*, un *adjectiv* sau un *adverb*. Nu este implicat în acest proces predicatul, care îşi menţine calitatea de nucleu al propoziţiei, calitate în care ocupă totdeauna o poziţie autonomă, nesubordonîndu-se unei unităţi regente. Trecerea predicatului într-o poziţie dependentă (bunăoară, prin nominalizare sau adjectivizare) are drept rezultat anularea condiţiei de bază a existenţei unei propoziţii, predicativitatea.

Aşadar, criteriul de determinare a tipurilor de inversiune îl va constitui, la nivel sintagmatic, partea de vorbire în jurul căreia se organizează unitatea sintagmatică, iar la nivelul frazei, calitatea sintactică a celor două unităţi propoziţionale. Se vor distinge deci, la nivel sintagmatic, trei tipuri fundamentale de inversiune sintactică, fiecare fiind marcat de prezenţa, în calitate de determinat, *a unui nume*, *a unui adjectiv* şi *a unui adverb*.

6.7.1. Inversiunea sintagmatică nominală operează în cadrul sintagmelor sau, cum se mai spune, al grupurilor sintactice dominate de un nume sau de un substitut al numelui. În funcţie de natura gramaticală şi semantică a celui de-al doilea termen (determinantul), se disting mai multe clase structurale.

6.7.1.1. (N1 + *ca*, *cît* + N2) > (N2 + *de* + N1): *o fată ca un bujor* > *un bujor de fată; un om cît un munte* > *un munte de om*. Din punct de vedere sintactic, inversiunea comportă următoarele modificări: N1, determinat, capătă statut de determinant, iar N2, determinant, devine determinat, preluînd totodată şi funcţia sintactică a lui N1 (subiect, nume predicativ, atribut, complement), care, la rîndul său, preia funcţia lui N2 (atribut substantival prepoziţional). Odată cu acestea, pentru că procesul este simultan, se elimină relatorul structurii primare *(ca, cît)* şi se introduce un nou relator *(de)*, caracteristic noii relaţii. Această inversiune este restrictivă din punct de vedere semantic; N2, prin conţinutul său, trebuie să exprime o calitate sau o însuşire, care se atribuie lui N1 prin comparaţie, urmărindu-se o augmentare sau o diminuare pozitivă sau negativă a trăsăturilor atribuite. Sînt cuprinse în această arie de determinare, în general, în calitate de N1, nume care desemnează o fiinţă umană *(babă, moş, femeie, fată, băiat, copil* etc.), părţi ale corpului omenesc, fiinţe şi lucruri legate de activitatea umană şi ale căror însuşiri pot fi exprimate prin comparaţie cu obiecte ale căror caracteristici sînt implicate: *Şi popa*, **o pîine de om**, *Folclor — Dîmboviţa*, 248; *pîlpîia* **un cocoloş de tăciune**, *Folclor — Dîmboviţa*, 250; *să scăpăm* **de hîrca de babă**, Creangă, O, 122; **o claie de păr; un drac de copil.**

Sintagma (N1 + *ca*, *cît* + N2) a rezultat dintr-o sintagmă adjectivală: *El este un om bun ca o pîine* > *El este un om ca o pîine de bun* (la acest nivel, se produce o inversiune prin care adjectivul este trecut în poziţia de determinant

Scanned with OKEN Scanner

al comparativului inițial, pentru ca, în faza următoare, să fie eliminat) > *El este un om ca o pîine* (și prin inversiune nominală) > *El este o pîine de om*. Acest tip de inversiune reprezintă modelul generator al metaforei.

6.7.1.2. (N1 + N2 gen) > (N2 gen + *de* + N1): *necazul naibii* > *al naibii de necaz*. Se întrebuințează în limbajul popular, în propoziții care transmit o imprecație sau o adorație, cu o topică și o intonație specifică. *El este* **omul dracului > Al dracului de om** *mai este și el;* **surda dracului > a dracului de surdă; băiatul mamei > al mamei de băiat.** Prin această structură, construcțiile inverse (N 2 gen + *de* + N1) se disting, atît în planul expresiei, cît și în cel al conținutului, de sintagmele de tipul *al naibii necaz, al dracului om*, în care substantivele în cazul genitiv au un rol de calificare, constituind, mai degrabă, o modalitate stilistică de exprimare a superlativului absolut și nu a unei stări afective sau a unei atitudini: *al dracului om = om foarte rău; a dracului problemă = problemă foarte grea (dificilă)*, pe cînd *a dracului de problemă* exprimă atitudinea vorbitorului față de obiect.

6.7.1.3. (N1 + N2 nom) > (N2 + *de* + N1): *Popescu, birjarul* > *birjarul de Popescu*. În sintagma inițială, N1 este un nume care desemnează, de regulă, o persoană, iar N2 este un nume în nominativ, cu rol de apoziție de calificare, exprimînd ocupația sau o însușire prin comparație, care poate căpăta însă o semnificație peiorativă în alte contexte sau împrejurări: *Mihai, țambalagiul* > *țambalagiul de Mihai; Ionescu, boul* > *boul de Ionescu*. Prin inversiune sintactică, se anulează relația și funcția apozitivă a lui N2, care devine termenul forte de calificare a lui N1, evocînd totdeauna calități sau însușiri negative. De cele mai multe ori, în structurile rezultate prin inversiune, N2 sub raport semantic se deosebește de N2 din structura primară. Astfel, în construcția *Costache, trombonistul*, apoziția (N2) desemnează aceeași persoană, din perspectiva ocupației, pe cînd în *trombonistul de Costache*, N2 are o funcție de calificare a persoanei, fără referință la ocupație, «om care vorbește abătîndu-se de la realitate». Același transfer semantic se întîlnește și la unele substantive în vocativ; cu formă nearticulată, substantivul servește ca mijloc de adresare în raport cu ocupația: *birjar!*, dar cu formă articulată, servește ca mijloc de calificare, de insultă: **birjarule!**, prin atribuirea unor însușiri care țin de altcineva.

În cazul structurilor apoziționale de identificare, unde relația se stabilește între genul real și specie, inversiunea nu mai implică prezența unei prepoziții, raportul fiind actualizat prin topică, intonație, pauză (în limba vorbită) sau punctuație (în limba scrisă): *Învățătorul Ionescu* > *Ionescu, învățătorul; Poemul Luceafărul* > *Luceafărul, poemul*. În acest caz, inversiunea afectează numai raportul gen-specie, specie-gen, în procesul de identificare. Caragiale folosește acest procedeu și ca modalitate stilistică, evident pentru a spori gradul de confuzie în definirea unei persoane prin ocupație și a ocupației prin persoană: *Să căutăm deci: a avea* **pompiari — cetățiani** / *a avea* **cetățiani — pompiari; pompiari — sătiani / sătiani — pompiari,** Caragiale, O, II, 18.

6.7.1.4. (N1 + *de* + N2) > (N2 + *de, ca* + N1): *meseria de strungar* > *strungar de meserie*. Aparent identice ca structură, cele două unități sintagma-

tice se disting prin calitatea sintactică a celor doi termeni nominali, prin relații și funcții diferite; în structura inversă, N1 capătă o nouă funcție și anume aceea de *complement de relație* față de verbul propoziției și nu față de N2, ceea ce permite o ordonare lineară a unităților mai liberă: *strungar de meserie, de meserie strungar, de meserie el este strungar, strungar este el de meserie.* În asemenea unități sintagmatice, sînt angajate, de regulă, un termen generic (*meserie, profesie, ocupație, cetățenie, neam, naționalitate* etc.) și unul specific (*strungar, doctor, român, țăran* etc.) care, prin inversiune sintactică, dau naștere unei noi structuri: *ocupația de plugar > plugar de (ca) ocupație; naționalitatea de român > român de (ca) naționalitate; neam de țăran > țăran de neam.* Integrarea celor două unități sintagmatice într-o propoziție se face distinct: prima unitate este o expansiune a verbului *a avea* sau a altor verbe predicative: *El* are *meseria de strungar; El* a învățat *meseria de zidar;* Se mîndrește *cu originea de țăran;* cea de-a doua unitate însă este expansiunea verbului copulativ *a fi* sau a altor verbe copulative: *El* este *strungar de meserie;* A ajuns *plugar ca ocupație; El* pare *boxer ca ocupație;* față de care N2 din structura transformată îndeplinește funcția de *nume predicativ.* Adesea, sintagma inversă poate să apară și pe lîngă un nume pe lîngă care îndeplinește rolul de *apoziție* calificativă: Fratele *meu, agronom de meserie, locuiește la țară.*

6.7.1.5. (N1 + *de* + N2) > (N2 + *de* + N1): *idei de tot felul > tot felul de idei.* Ceea ce face posibilă inversiunea sintactică, în acest caz, este prezența, în calitate de N2, a unui substantiv care desemnează, din punct de vedere semantic, varietatea sau diversitatea, ca o totalitate marcată de o serie de adjective: *alt, diferit, divers, mult, nici un, tot* etc.: *animale de alte specii > alte specii de animale; vopsele de diverse culori > diverse culori de vopsele; oameni de tot felul > tot felul de oameni.* Inversiunea are drept consecință o subliniere sau o accentuare a varietății sau a diversității în care este prezentat un obiect, funcția sintactică rămînînd aceeași, de *atribut* substantival prepozițional.

6.7.1.6. (N1 + *de* + N2) > (N2 + *în, ca* + N1): *(are) lungimea de doi metri > (are) doi metri în lungime.* Unitatea sintagmatică inițială se caracterizează prin prezența, în calitate de N1, a unui substantiv care desemnează dimensiunea sau greutatea obiectelor: *lungime, lățime, înălțime, greutate* etc., iar în calitate de N2, a unui nume care desemnează unitatea specifică: *metru, kilogram, litru* etc., determinat totdeauna de un atribut de cantitate sau de măsură, de regulă, un numeral sau un adjectiv: *are lungimea de doi metri; are înălțimea de un metru, are greutatea de cîteva grame.* Prin inversiune, este adusă în primul plan al relației unitatea de măsură împreună cu determinările sale de ordin cantitativ: *are doi metri în lungime; are un metru în înălțime,* N1 trecînd în planul secund al relației, ca determinant cu funcție de *complement de relație,* marcat prin prepozițiile *în* sau *ca.* În limba vorbită, poate să fie omisă prepoziția: *are doi metri lungime; are un metru grosime;* cel mai adesea, împreună cu prepoziția se omite și N2: *are doi metri; are cinci kilograme;* este posibilă și omisiunea lui N1: *are doi în lungime și unu în lățime,* fiind implicat de situația dată.

Scanned with OKEN Scanner

Integrarea unității sintagmatice inverse de acest tip într-o propoziție se poate face fie ca expansiune a verbului *a avea*, fie prin verbul *a fi*; în ultimul caz, relația cu verbul se stabilește cu ajutorul prepoziției *de*: *Podul are lungimea de zece metri* > **Podul are zece metri în lungime / Podul este de zece metri în lungime**, sau cu adjectivizarea lui N1: **Podul este de zece metri de lung.**

6.7.1.7. (N1 + adj 2) > (adj 2 + *ca, de, în, la* + N1): *statură mică* > *mic de statură; culoare galbenă* > *galben la culoare.* În cazul acestei structuri, însușirea este adusă, prin inversiune, în primul plan al relației, în calitate de determinat, subordonîndu-și obiectul, care pune în funcție un complement al adjectivului, denumit *complement de relație*, și marcat prin relatorii prepoziționali *ca, de, în, la, în ceea ce privește*: *vîrstă înaintată* > *înaintat ca vîrstă; sprîncene negre* > *negru la sprîncene; trup subțire* > *subțire în trup; gură rea* > *rea de gură.* Însușirea obiectului devine, prin inversiune, însușire a subiectului: *El are fața roșie* > *El este roșu la față; Ea are suflet bun* > *Ea este bună la suflet.* Integrarea acestor unități sintagmatice la nivelul propoziției se face distinct; structura inițială prin verbul *a avea*: *Ea* **are** *o privire plăcută; El* **are** *fața rotundă;* iar structura rezultată prin inversiune se integrează ca expansiune a verbului *a fi*: *Ea* **este** *plăcută la privire; El* **este** *rotund la față.* Construcțiile rezultate prin inversiune, în acest caz, s-au impus ca normă sintactică în limba română actuală; odată cu aceasta, s-a șters și încărcătura de ordin expresiv încît, astăzi, între cele două unități, distincția este numai de ordin structural și, poate, de modalitate de caracterizare. În grupul inițial, obiectul este caracterizat printr-o componentă a sa cu o anumită însușire *(El are o statură mică)*, în schimb, în cazul rezultat prin inversiune, obiectul este caracterizat prin însușirea componentei sale *(El este mic de statură).*

6.7.1.8. (N1 + adj 2) > (adj 2 > N2 + *de* + N1): *față frumoasă* > *o frumusețe de față; copil dulce* > *o dulceață de copil.* În cadrul acestor structuri, inversiunea se realizează în condițiile nominalizării adjectivului (adj 2), fie prin derivare cu sufixe nominale: *mulți oameni* > *o mulțime de oameni; față frumoasă* > *o frumusețe de față; un băiat dulce* > *o dulceață de băiat;* fie prin conversiune: *o casă nenorocită* > *o nenorocită de casă; față drăguță* > *drăguța de față.* Odată cu nominalizarea adjectivului, relația se stabilește ca și în construcțiile nominale inverse care au ca bază o comparație: *o față ca un înger* > *un înger de față*, N1 îndeplinind funcția sintactică de *atribut substantival prepozițional* al termenului de calificare. Forța expresivă a construcției rezidă în faptul că persoana sau obiectul se identifică și se definește prin generalizarea însușirii atribuite inițial în mod particular. Unele construcții, în limbajul familiar, se întrebuințează numai în structura inversă: *săracul de el, nebuna de Maria, neisprăvitul de frate-tău.* Construcția inversă de acest tip poate rezulta și dintr-o bază alcătuită dintr-un substantiv, care, de regulă, denumește persoane, urmat de un adjectiv substantivizat în calitate de apoziție: *Maria, săraca* > *săraca de Maria; tu, nefericitul* > *nefericitul de tine.*

6.7.1.9. (N 1 + nr 2) > (nr 2 + *de* + N 1): *douăzeci de flori.* Sintagma rezultată transpune ca normă unică relația de determinare dintre un nume și un numeral cardinal de la 20 în sus: *douăzeci și doi de pomi, o sută de lei, două mii*

Scanned with OKEN Scanner

trei sute de oameni, model analog cu construcţiile nominale *un grup de băieţi*, *o bucată de pîine*, *o mulţime de probleme*. Existenţa acestei structuri face ca relaţia *nume* + *numeral* să prezinte două modalităţi de structurare şi, implicit, două modalităţi de analiză. Astfel, în propoziţia *Au venit 19 studenţi*, substantivul *studenţi* este subiect, iar numeralul 19, atribuit; în schimb, în propoziţia *Au venit 20 de studenţi*, numeralul 20 este subiect, iar substantivul *de studenţi* este atribut substantival prepoziţional. Aceeaşi distincţie se relevă în toate numeralele care au în componenţa lor, pe de o parte, seria de la 1 la 19, iar, pe de altă parte, seria de la 20 în sus: *218 zile / 224 de zile, 3514 lei / 3525 de lei*. Un statut similar au şi numeralele fracţionare (care, de altfel, au statut de substantiv): *un sfert de oră*, *o jumătate de an*, *o pătrime de coală*. În limba vorbită, mai puţin îngrijită, ca urmare a unor procese analogice sau de brevilocvenţă, unele grupuri nominale care au ca determinant un numeral sub 20 se prezintă într-o structură inversă: *doi de aşi* pentru *doi aşi*, *trei de i* pentru *trei i*, *trei de zece* pentru *trei note de zece*. Alteori, sintagmele nominale care au ca determinant un numeral cardinal de la 20 în sus, se realizează după modelul sintactic al sintagmelor nominale care au ca determinant un numeral cardinal sub ordinul 20: *A trăit 92 ani; S-au realizat economii în valoare de 57 825 lei*.

6.7.1.10. (N 1 + V 2 ger) > (V 2 ger + N 1): *(am auzit) un copil plîngînd* > *(am auzit) plîngînd un copil*. Prin inversiune, verbul la gerunziu preia funcţia lui N 1, de *subiect* sau de *complement*, iar N 1 din structura de bază se subordonează în structura inversată gerunziului în calitate de *subiect*: *Am văzut* **o maşină trecînd** > *Am văzut* **trecînd o maşină**; *Am auzit* **tunurile bubuind** > *Am auzit* **bubuind tunurile**. Absenţa unor mărci sintactice explicite (prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale) face ca gerunziul, atît în structurile primare, cît şi în cele inverse, să prezinte o notă de ambiguitate, ceea ce conduce la o dublă interpretare: atribut al numelui (N 1) cînd se poate dezvolta într-o propoziţie subordonată atributivă: *Am văzut o maşină* **trecînd** > *Am văzut o maşină* **care trecea**; sau nume predicativ secundar, cînd este folosit cu dublă determinare, a numelui şi a verbului: *L-am văzut pe copil* **plîngînd**, construcţie care are la bază propoziţiile: *L-am văzut pe copil* şi *Copilul plîngea*; sau într-o formă structurată la nivel de frază *L-am văzut pe copil că plîngea*.

6.7.1.11. (N 1 + *de* + V 2 sup) > (*de* + V 2 sup + N 1): *(am) o problemă de rezolvat* > *(am) de rezolvat o problemă*. În structura de bază, N 1 apare, ca şi la **6.7.1.10.**, pe lîngă verbe faţă de care îndeplineşte funcţia de *subiect*: *Mi-a rămas* **o problemă** *de rezolvat*, sau de *complement direct* (frecvent după verbul *a avea*): *Am* **o întrebare** *de pus*, avînd ca determinant un verb la supin, cu funcţie de *atribut*: *Am o propunere* **de făcut** = *Am o propunere* **pe care să o fac**. Prin inversiune, verbul la supin preia poziţia sintactică a lui N 1, cu funcţia de *subiect* sau de *complement direct*, iar N 1 devine determinant al verbului, cu funcţia de *complement direct* sau *subiect*: *Am un pod de construit* > *Am de construit un pod*; *Rămîne asta de văzut* > *Rămîne de văzut asta*; *Am o carte de citit* > *Am de citit o carte*.

6.7.2. Inversiunea sintagmatică adjectivală operează în cadrul grupurilor sintactice dominate de un *adjectiv*. În funcţie de natura

Scanned with OKEN Scanner

gramaticală şi semantică a determinantului, se disting mai multe realizări structurale.

6.7.2.1. (adj 1 + *ca, cît* + N 2) > *(ca, cît* + N 2 + *de* + adj 1): *dulce ca mierea* > *ca mierea de dulce; înalt cît casa* > *cît casa de înalt.* În calitate de N 2, poate să apară orice substantiv sau substitut al acestuia care îndeplineşte, în structura de bază, funcţia sintactică de complement de mod comparativ. Prin inversiune, N 2 preia funcţia adjectivului — *atribuit, nume predicativ, nume predicativ secundar* —, iar adjectivul devine *complement de relaţie* marcat prin prepoziţia *de: Avea faţa* **roşie ca bujorul** > *Avea faţa* **ca bujorul de roşie**; *Avea un cap* **mare cît o baniţă** > *Avea un cap* **cît o baniţă de mare**; *L-am găsit* **galben ca ceara** > *L-am găsit* **ca ceara de galben**; *Mă privea cu nişte ochi* **negri ca mura coaptă** > *Mă privea cu nişte ochi* **ca mura coaptă de negri.** Distincţia dintre cele două structuri este marcată şi de o intonaţie specială, cu transfer de accent de pe adjectiv, pe N 2.

6.7.2.2. (adj 1 + *de* + N 2) > *(de* + N 2 + *de* + adj 1): *lung de doi metri* > *de doi metri de lung, lat de o palmă* > *de o palmă de lat.* Sînt angrenate sintagme adjectivale în a căror componenţă intră un adjectiv care desemnează măsura *(lung, lat, înalt, îngust, greu)* şi un substantiv care desemnează unitatea de măsură, însoţit de un determinant cantitativ, de regulă, un numeral cardinal. În construcţia inversă, N 2 (complement de măsură, iniţial) devine *atribut, nume predicativ* sau *nume predicativ secundar*, iar adj 2 *(atribut, nume predicativ* sau *nume predicativ secundar)* devine *complement de relaţie: Podul este* **lung de zece metri** > *Podul este* **de zece metri de lung**; *Are un băiat* **înalt de doi metri** > *Are un băiat* **de doi metri de înalt**; *L-a crezut* **greu de o sută de kilograme** > *L-a crezut* **de o sută de kilograme de greu.** Uzul tinde să impună, în acest caz, o construcţie simplificată, cu adjectivul omis: *Podul este* **de zece metri**; *Am cumpărat un pepene* **de opt kilograme,** unitatea de măsură, prin determinantul său, implicînd însuşirea specifică.

6.7.2.3. (adj 1+N 2 gen) > (N 2 gen + *de*+adj 1): *lung al naibii* > *al naibii de lung; greu al dracului* > *al dracului de greu.* Atît în structura primară, cît şi în cea inversă, se întrebuinţează, în limba vorbită, ca modalitate analitică de exprimare a superlativului absolut, cu o notă de excepţie, ceea ce motivează apariţia, în calitate de N 2 gen doar a cîtorva substantive marcate printr-o conotaţie specială (nereferenţială) — *dracul, naiba, focul, moartea.* Sub raport sintactic, cele două elemente constitutive formează o singură unitate analizabilă, întrucî N 2 gen şi-a pierdut valoarea referenţială (nu desemnează o persoană sau un obiect), funcţionînd, după cum am arătat, ca modalitate de exprimare a superlativului absolut. În această structură, ca şi în cea iniţială, grupul îndeplineşte funcţia de *atribut, nume predicativ* sau *nume predicativ secundar: Avea un băiat* **al dracului de priceput**; *I-a dat o problemă* **al dracului de grea**; *Cartea este* **al naibii de scumpă**; *Drumul a fost* **al focului de lung.**

Trei fapte se cuvin a fi menţionate în cazul acestei construcţii. Primul, generalizarea folosirii invariabile a articolului genitival în forma de masculin singular, ca expresie a întrebuinţării adverbiale pe care o capătă substanti-

Scanned with OKEN Scanner

vul în genitiv; prin aceasta, se pun în opoziţie cele două semnificaţii ale aceleiaşi construcţii, marcate numai prin forma variabilă sau invariabilă a articolului genitival:

Avea o fată < **al dracului** + ... = *foarte* + ...
a dracului = **rea sau foarte rea**

Al doilea este relevat de posibilitatea apariţiei substantivului (N 2 gen) fără articolul hotărît enclitic — *lui*, marcă a genitivului; se poate spune şi *El este* **al dracul** *de deştept; Ea este* **al naiba** *de cicălitoare*, ceea ce se corelează cu primul fapt, ca urmare a neutralizării opoziţiei cazuale. Al treilea este reprezentat de forma de genitiv a substantivului *moarte — al moartii*, în opoziţie cu *al, a, ai, ale morţii*, fiecare cunoscînd întrebuinţări proprii:

El este un om < **al moartii** *de zgîrcit* = *foarte zgîrcit*
al morţii = *destinat morţii*

6.7.2.4. (adj 1 + adj 2) > (adj 2 + *de* + adj 1): *beată moartă* > *moartă de beată*. Structura primară juxtapusă, neobişnuită sub raportul distribuţiei sintactice a adjectivului în calitate de regent, reprezintă o contragere a unei construcţii modale comparative ipotetice: *E beată* **ca şi (cînd ar fi) moartă**, sau a unei construcţii modale consecutive: *E aşa de beată* **încît pare (că e) moartă.** Se întrebuinţează, ca şi cazurile de mai sus, ca modalitate analitică de exprimare a superlativului absolut, ca o caracteristică de ordin expresiv a limbii vorbite: *obosit mort* > **mort de obosit** = *foarte obosit*. Se constituie ca o singură unitate sintactică la nivelul părţilor de propoziţie, cu funcţie de *atribut. El era un om* **putred de bogat** (< *bogat putred*): *nume predicativ: El era* **chior de beat** (< *beat chior*); *nume predicativ secundar: L-am găsit* **lipit pămîntului de sărac** (< *sărac lipit pămîntului*).

6.7.2.5. (adj 1 + adv 2) > (adv 2 + *de* + adj 1): *deştept foc* > *foc de deştept*. În calitate de adv 2, apar, de regulă, substantive care au căpătat o întrebuinţare adverbială, ca urmare a unui proces de contragere sintactică a unei construcţii modale comparative sau consecutive: *E tare ca bolovanul* > *tare bolovan* > *bolovan de tare; Ardeiul este iute (arde) ca focul* > *e iute foc* > *e foc de iute*. Prin omisiunea adjectivului, unele adverbe, sub raport stilistic, funcţionează ca metafore: **lulea** *(de îndrăgostit)*, **foc** *(de supărat)*, **tun** *(de îngheţat)*. În toate situaţiile, această construcţie, ca şi cele anterioare, se întrebuinţează, în limba vorbită, ca modalitate analitică de exprimare a unei însuşiri în gradul cel mai înalt, formînd o singură unitate sintactică analizabilă ca *atribut: El are un băiat* **foc de deştept**; sau *nume predicativ: El era* **lulea de îndrăgostit**; *nume predicativ secundar: L-am găsit* **foc de supărat.**

6.7.2.6. (adj 1 + *de* + adv 2) > (adv 2 + *de* + adj 1): *frumoasă de nespus* > *nespus de frumoasă*. Structura primară rezultă din contragerea unei construcţii consecutive: *Era aşa de harnică* **încît (de) (alta) nu s-a mai pomenit** > *Era* **harnică de nemaipomenit** > **nemaipomenit de harnică**; *A avut o problemă grea* **încît alta nu se mai poate închipui** > *A avut o problemă* **grea de neînchipuit** > *A avut o problemă* **neînchipuit de grea.** În calitate de adv 2, se între-

Scanned with OKEN Scanner

buinţează participii adverbializate la forma negativă: *nespus*, *neînchipuit*, *nemaipomenit*, sau adjective adverbializate: *îngrozitor*, *uluitor*. De menţionat că în prezenţa adjectivelor adverbializate, realizabilă, în limba română actuală, este numai construcţia inversă: *uluitor de frumoasă*, *îngrozitor de urîtă;* structura primară este posibilă numai într-o formă dezvoltată cu o subordonată consecutivă: *Este frumoasă* **încît te uluieşte;** *Este urîtă* **încît te îngrozeşte.** Ca şi în cazurile anterioare, structura inversă constituie o modalitate expresivă de punere în valoare absolută a superlativului, formînd o singură unitate sintactică, analizabilă ca *atribut: A avut o misiune* **nemaipomenit de grea;** *nume predicativ: Cîntecul acesta este* **nespus de frumos;** *nume predicativ secundar: Am găsit-o* **nesperat de fericită.** În limba vorbită, uzul impune tot mai mult construcţiile cu structură inversă: *nesperat de bun*, *nemaiauzit de rău.*

O serie de adverbe, folosite ca mijloc de exprimare a superlativului absolut, cunosc, în limba română actuală, ca realizare sintagmatică, numai construcţia inversă, generalizată ca unică posibilitate de expresie (adv 2 + de + adj 1): *aşa de mare*, *atît de bun*, *cît de supărată (era)*, *destul de mică*, *extrem de ocupat*, *extraordinar de interesant*, *grozav de gustos*, *teribil de grăbit* etc.

Ca o constatare generală, inversiunea sintagmatică adjectivală se realizează, în limba română actuală, ca o modalitate expresivă, caracteristică limbii vorbite mai ales, prin care este pus în valoare superlativul absolut sau prin care se subliniază o calitate sau o însuşire atribuită unui obiect prin funcţiile de atribut, nume predicativ şi nume predicativ secundar.

6.7.3. Inversiunea sintagmatică adverbială operează în cadrul grupurilor sintactice dominate de un *adverb* şi urmează, în linii generale, modelele structurale ale adjectivului, cu o distribuţie însă mai redusă.

6.7.3.1. (adv 1 + *ca* + N 2) > (*ca* + N 2 + *de* + adv 1): *iute ca gîndul* > > *ca gîndul de iute.* Această structură este condiţionată de prezenţa unui adverb de mod care califică o acţiune şi a unui substantiv cu funcţie de complement comparativ. Prin inversiune, adv 1 precedat de prepoziţia *de* devine *complement de relaţie*, întreaga construcţie tensionînd modalitatea de determinare a acţiunii, prin aducerea în primul plan al relaţiei, în calitate de *complement circumstanţial comparativ*, a numelui împreună cu indicele său de relaţie şi funcţie, *ca: Merge* **încet ca melcul** > *Merge* **ca melcul de încet;** *Doarme* **uşor ca iepurele** > *Doarme* **ca iepurele de uşor;** *Să mă duci* **iute ca gîndul** > *Să mă duci* **ca gîndul de iute.** Acest model, prin eliminarea adverbului, stă la baza construcţiei contrase de tipul: *A plecat* **glonţ** < *A plecat* **ca glonţul** < *A plecat* **ca glonţul de iute** < *A plecat* **iute ca glonţul;** *Doarme* **buştean** < *Doarme* **ca buştean** < *Doarme* **ca buştean de greu** < *Doarme* **greu ca buştean.** Cele mai multe construcţii inverse de acest tip cumulează în semantica lor şi o semnificaţie generală de superlativ absolut: *Merge* **ca melcul de încet** = *Merge* **foarte încet;** *Să mă duci* **ca gîndul de iute** = *Să mă duci* **foarte iute.** Sub raport stilistic, acest model se dovedeşte a fi de mare randament pentru generarea comparaţiilor.

Scanned with OKEN Scanner

6.7.3.2. (adv 1 + N 2 gen) > (N 2 gen + *de* + adv 1): *greu al naibii* >*al naibii de greu.* Ca şi construcţia similară sub raport structural de la **6.7.2.3.**, în limba vorbită, se întrebuinţează, ca modalitate analitică de exprimare a superlativului absolut, cu un grad de expresivitate mai accentuat, expresii de tipul: *greu al dracului* > *al dracului de greu; Locuieşte departe al dracului* > *Locuieşte al dracului de departe.* În calitate de N 2 gen, apar numai substantivele *dracul, naiba, moartea,* cu aceeaşi conotaţie ca şi în cazul inversiunii adjectivale **6.7.2.3.**, iar în calitate de adv 1, se folosesc adverbe de mod *(bine, rău, greu, uşor* etc.), de timp *(tîrziu, devreme* etc.), de loc *(aproape, departe* etc.). Cele două elemente se constituie într-o singură unitate sintactică, analizabilă ca *nume predicativ: Să vorbeşti este* **al dracului de uşor,** *dar să faci este* **al dracului de greu;** *complement de mod: Cîntă* **al naibii de frumos;** *complement circumstanţial de loc: Locuieşte* **al naibii de departe;** *complement circumstanţial de timp: S-a întors* **al dracului de tîrziu.**

6.7.3.3. (adv 1 + *de* + adv 2) > (adv 2 + *de* + adv 1): *uşor de necrezut* > *necrezut de uşor.* Ca şi la inversiunea sintagmatică adjectivală **6.7.2.6.**, structura primară rezultă din contragerea unei construcţii consecutive: *E aşa de uşor* **încît (de) nu poţi să crezi > uşor de necrezut > necrezut de uşor.** În calitate de adv 2, apar participii adverbializate la forma negativă, care, în relaţie cu adverbul determinat, servesc la exprimarea unui superlativ absolut. Formează o singură unitate sintactică, analizabilă, la nivelul părţilor de propoziţie, ca *nume predicativ: La examen a fost* **nemaipomenit de uşor;** *complement circumstanţial de mod: Vorbeşte* **nespus de frumos;** *complement circumstanţial de loc: Locuieşte* **nesperat de aproape;** *complement circumstanţial de timp: S-a întors* **nemaipomenit de tîrziu.** Ca modalitate de exprimare a superlativului absolut, se preferă, în limba română actuală, construcţia inversă, care tinde să se impună ca unică formă de expresie. Astfel, s-au generalizat numai cu structură inversă sau după modelul analog o serie de unităţi ca: *aşa de bine, atît de bine, cît de greu, destul de uşor, extraordinar de bine, extrem de aproape, excepţional de bine, grozav de repede* etc., încît o reconstituire a structurilor primare nu mai e posibilă. Gradul de gramaticalizare la care au ajuns le defineşte ca mijloace analitice de exprimare a superlativului absolut — *extrem de repede, extraordinar de interesant* — sau ca modalităţi de nuanţare graduală — *aşa de bine, destul de greu.*

În încheierea descrierii inversiunii sintactice la nivel sintagmatic, se evidenţiază, pe de o parte, varietatea structurală a construcţiilor, iar, pe de altă parte, ponderea pe care o are acest procedeu în limba vorbită şi în limba literaturii beletristice, ca modalitate expresivă de caracterizare a unui obiect prin trăsăturile sale sau de prezentare a unei însuşiri în gradul cel mai înalt, cu consecinţe de ordin structural notabile.

6.7.4. La nivelul frazei, se produc, ca şi la nivelul sintagmatic, procese de inversiune, care schimbă raportul dintre o propoziţie regentă şi una subordonată sau dintre o parte de propoziţie şi o propoziţie subordonată. Schimbarea raportului implică şi schimbarea funcţiei sintactice, determinantul

Scanned with OKEN Scanner

preluînd, în toate cazurile, funcţia determinatului. Mobilul inversiunii sintactice este de ordin stilistic şi urmăreşte relevarea registrului expresiv al comunicării. La acest nivel, spre deosebire de cel sintagmatic, inversiunea sintactică se manifestă într-un cadru relaţional şi funcţional mai restrîns şi angajează, în general, fie unităţi sintactice care aparţin aceluiaşi plan — două propoziţii (P 1 + P 2) > (P 2 + P 1) —, fie unităţi sintactice diferite ca nivel — o parte de propoziţie şi o propoziţie subordonată (P 1 + p 2) > (p 2 + + P 1). În acest caz, unitatea regentă devine subordonată, iar unitatea subordonată devine regentă, ceea ce produce o neconcordanţă între planul logico-semantic şi planul gramatical al celor două unităţi. Subordonata rezultată prin inversiune va fi marcată, în definiţie, prin atributul „inversă": temporală inversă, cauzală inversă etc. În cazul inversiunii dintre o parte de propoziţie şi o propoziţie, după cum se va vedea mai departe, procesul este mai complex, prezentînd similitudini cu inversiunea sintagmatică, atît din punct de vedere relaţional, cît şi funcţional.

6.7.5. Inversiunea sintactică a două propoziţii (P 1 + P 2) > (P 2 + P 1) se realizează în condiţiile existenţei în ambele propoziţii a unor verbe care exprimă o acţiune *simultană* (momentană, durativă sau iterativă) şi care, din punctul de vedere al conţinutului lor semantic, acceptă o altă ordonare structurală a unităţilor propoziţionale, fără ca înţelesul global să fie modificat. Noua organizare sintactică a unităţilor este înregistrată şi relevată la nivelul structurii de suprafaţă, în timp ce, la nivelul structurii de adîncime, se menţine aceeaşi cantitate de informaţie.

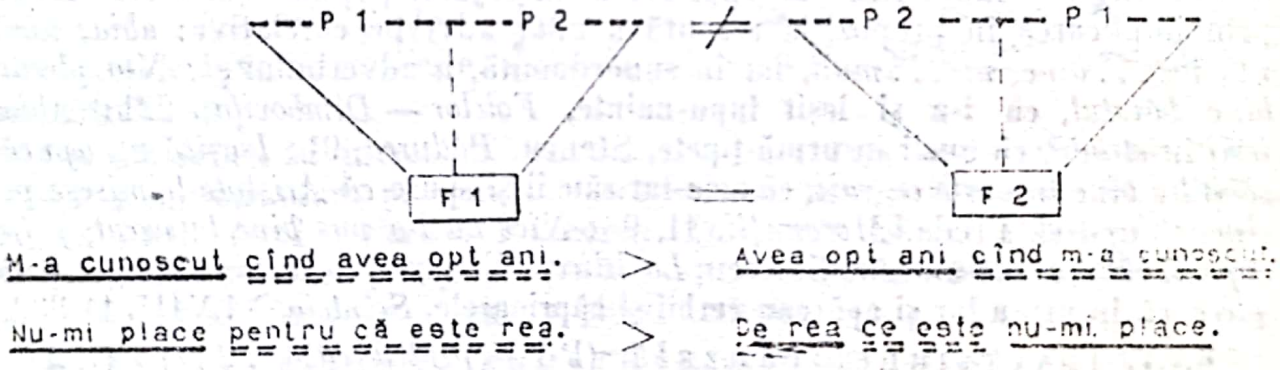

Aria de manifestare a inversiunii sintatice la nivelul frazei cuprinde, sub raport funcţional, un număr restrîns de propoziţii subordonate.

6.7.6. Inversiunea temporală (P 1 + P 2) > (P 2 + P 1) angajează două propoziţii — o regentă şi o subordonată — legate printr-un raport temporal de simultaneitate. În funcţie de mijloacele specifice de construcţie, se disting două tipuri [19]: temporale inverse construite cu adverbul relativ *cînd* şi temporale inverse construite cu conjuncţia *că*.

[19] Întrebuinţarea temporalelor inverse cu *cînd* şi *că* este veche în limba română, fiind atestată din secolul al XVI-lea, atît în textele religioase, cît şi în cele laice. Pentru detalii, vezi Avram, *Evoluţia*, p. 58—60; Bejan, *Despre construcţiile temporale*, p. 91—95; *Gramatica*, II, p. 299; Graur, *Pentru o sintaxă*, p. 137.

Scanned with OKEN Scanner

6.7.6.1. Temporale inverse cu adverbul relativ *cînd* (P 1 + *cînd* + P 2 T) > (P 2 + *cînd* + P 1 T): *A început furtuna* **cînd totul se isprăvise** > *Totul se isprăvise* **cînd a început furtuna.** Acest tip prezintă două modele de expresie, distincte şi sub raportul conţinutului: primul, cu relativul *cînd*, fără alte adverbe, cele două propoziţii ordonîndu-se într-o topică liberă: *Am terminat şcoala* **cînd aveam 20 de ani** > **Cînd am terminat şcoala,** *aveam 20 de ani*/ *Aveam 20 de ani* **cînd am terminat şcoala;** al doilea, cu relativul *cînd*, însoţit de alte adverbe sau locuţiuni adverbiale *(colo, deodată, dintr-odată, iaca, numai iaca, numai ce, în sfîrşit)*, care au rolul de a marca momentul cînd se petrece un fapt neaşteptat, propoziţiile organizîndu-se într-o topică fixă (regentă + subordonată): *Desperat, era să-şi ieie lumea-n cap,* **cînd deodată vede răsărind din fundul mării cei şapte cai,** Eminescu, *Proza*, 21; *Dădu fuga să deschidă porţili,* **cînd colo, bărbatul mort în căruţă,** *Folclor, Dîmboviţa*, 252; *Credeam că stă jos şi scutură,* **cînd numai ce-l văd sub picioarele mele,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 178; *A început atunci să fumeze,* **cînd deodată s-a sculat de pe scaun şi s-a aşezat în prag,** Călinescu, *Cronicile*, 20; *Ajunse în faţa lui* **cînd în sfîrşit fu recunoscut,** Ivasiuc, *Păsările*, 14. Alteori, corelativul adverbial poate să apară în propoziţia regentă: *Dar* **de abia** *se lăsă întunericul . . .,* **cînd pe pămînt . . . pare** *că s-a instalat infernul*, Bogza, *Cartea*, 246.

6.7.6.2. Temporale inverse cu conjuncţia *că* (P 1 + *cînd* + P 2 T) > (P 2 + *că* + P 1 T): *S-a luminat de ziuă (abia)* **cînd am ajuns acasă** > *Abia am ajuns acasă,* **că s-a şi luminat de ziuă.** Inversiunea temporală cu conjuncţia *că* constituie o modalitate de expresie a limbajului popular şi se realizează prin implicarea în propoziţia regentă a unor adverbe corelative: *abia, nici nu, nu . . . bine, nu . . . mult*, iar în subordonată, a adverbului *şi: N-a plecat bine băiatul,* **că i-a şi ieşit lupu-nainte,** *Folclor — Dîmboviţa*, 221; *Abia ieşii în stradă,* **că auzii în urmă ţipete,** Stancu, *Pădurea*, 91; *Isosică nu apucă să intre bine în curte cu caii,* **că alde tat-său îi şi spuse** *că Aristide trimisese pe cineva după el*, Preda, *Morometii*, II, 98; *Nici nu l-a pus bine la uscat, prin copaci,* **că s-a dat alarma,** Sorescu, *La lilieci; Nici n-apucau bine vînătorii să plece,* **că în urma lor şi apăreau cerbii şi căprioarele,** *Scînteia*, XLVIII, 11 332.

6.7.7. Inversiunea cauzală (P 1 + *pentru că* + P2 cz) > (P 2 + *că* + P1 cz): *Era foarte mulţumit* **pentru că i-ai dat ceva** > *Ce i-ai dat,* **că era foarte mulţumit?** Inversiunea se produce prin transformarea unei modalităţi enunţiative într-o modalitate interogativă directă, cauzala inversă exprimînd nu o cauză propriu-zisă, ci o constatare: *Ce i-ai zis,* **că a plecat supărat?** < *A plecat supărat* **pentru că i-ai zis ceva;** *Unde ai fost* **că nu te-am mai văzut în ultimul timp?** < *Nu te-am mai văzut în ultimul timp* **pentru că ai fost undeva.** Interogativa construită fără pronume sau adverbe anticipează o cauză, o afirmă: *I-ai promis ceva,* **că era foarte optimist** < *Era foarte optimist* **pentru că i-ai promis ceva;** *Ai fost plecat,* **că nu te-am mai văzut** < *Nu te-am mai văzut* **pentru că ai fost plecat.**

Inversiunea cauzală, în unele împrejurări, se poate identifica cu o construcţie consecutivă, care, la rîndul său, prin inversiune, generează o con-

Scanned with OKEN Scanner

strucție cauzală[20]: *Ce ți s-a întîmplat* **de ești așa de supărat?** > *Ești așa de supărat* **pentru că ți s-a întîmplat ceva;** *Unde ai fost* **de nu te-am mai văzut?** > *Nu te-am mai văzut* **pentru că ai fost undeva;** *Te-am supărat* **de nu mă mai saluți?** > *Nu mă mai saluți* **pentru că te-am supărat;** *Ce te-a apucat* **de te-ai sculat așa de dimineață?** Preda, *Moromeții*, II, 179; *Ce-a avut mă cu asta a lui Trăilă* **de-a gonit-o?** Preda, *Moromeții*, II, 182. Chiar o consecutivă tipică: *M-a rugat atît de mult* **încît nu l-am putut refuza,** prin inversiune, devine unitate regentă a unei subordonate cauzale: *Nu l-am putut refuza* **pentru că m-a rugat atît de mult.**

6.7.8. Inversiunea condițională (P 1 + *dacă* + P 2 cond) > (P 2 + *dacă* + P1 cond): *Înțelegi* **dacă ești atent** > *Fii atent* **dacă vrei să înțelegi.** Transpunerea unei condiționale într-o altă structură prin inversiune reclamă intervenția unor operațiuni transformaționale: (a) modalitatea enunțiativă se transformă într-o modalitate imperativă prin înlocuirea modului indicativ cu imperativul sau conjunctivul cu valoare de imperativ: *dacă ești atent* > *fii atent, să fii atent;* (b) relatorul condițional *dacă* este preluat de P 1, care se amplifică prin inserțiunea unui verb de modalitate *(a dori, a plăcea, a trebui, a ține, a vrea)*, care își subordonează verbul de bază în calitate de predicat al unei propoziții subiective sau completive directe, în funcție de statutul verbului de modalitate (personal sau impersonal): **Dacă mă rogi frumos,** *te ajut* > *Roagă-mă frumos,* **dacă vrei să te ajut; Dacă muncești,** *trăiești bine* > *Muncește,* **dacă ții să trăiești bine; Dacă înveți,** *reușești* > *Învață,* **dacă dorești să reușești.** În limba vorbită, adesea, P 1 din construcția inversă poate fi omis, ceea ce pune în circulație unele structuri contrase: *Pleacă,* **dacă vrei;** *Vino,* **dacă-ți place;** *Întreabă-mă,* **dacă dorești,** la baza cărora stau construcțiile inverse explicite: *Întreabă-mă,* **dacă dorești să afli ceva** > **Dacă mă întrebi,** *afli ceva.*

Un alt reflex al inversiunii condiționale este reprezentat de frazele în care P 1 din structura primară este transpus în poziția sintactică de subordonată finală (P 1 + *dacă* + P 2 cond) > (P 2 + *ca să* + P 1 fin): *Te ajut* **dacă mă rogi frumos** > *Roagă-mă frumos,* **ca să te ajut; Dacă te grăbești,** *nu pierzi trenul* > *Grăbește-te* **ca să nu pierzi trenul.**

6.7.9. Inversiunea subordonatelor relative (interogative) (P 1 + rel + P 2) > (P 2 + rel + P 1) reprezintă o posibilitate liberă de ordonare a două propoziții legate printr-un raport de subordonare cu ajutorul pronumelor și al adverbelor relative, în procesul de transpunere a vorbirii directe în vorbirea indirectă, poziția inversă a unităților fiind dictată de intenția sau interesul vorbitorului. Realizarea inversiunii subordonatelor relative este condiționată semantic de conținutul celor două

---

[20] De fapt, raportul consecutiv implică în calitate de regent un motiv care determină o anumită consecință: *A fost atît de ocupat* că a uitat de tine > *A uitat de tine* pentru că a fost atît de ocupat.

verbe (din regentă şi din subordonată), ale căror acţiuni trebuie să fie simultane şi într-o relaţie semantică de echivalenţă. Inversiunea se realizează prin schimbarea poziţiei sintactice a celor două propoziţii şi recuplarea lor cu acelaşi relator (pronume sau adverb relativ). Aria de manifestare a inversiunii cuprinde următoarele tipuri de subordonate relative.

6.7.9.1. *Predicative* (cu acelaşi verb copulativ în regentă şi în subordonată şi cu nume predicative identice sub raport semantic): *El este* **ce eşti şi tu** > *Tu eşti* **ce este şi el**; *El a devenit* **ce-ai devenit şi tu** > *Tu ai devenit* **ce-a devenit şi el.**

6.7.9.2. *Atributive* (cu dislocarea substantivului determinat din P1 şi integrarea lui în P2): *Am auzit o veste* **care m-a bucurat** > *M-a bucurat vestea* **pe care am auzit-o**; *Am primit o carte* **care mi-a plăcut** > *Mi-a plăcut cartea* **pe care am primit-o.**

6.7.9.3. *Subiective* (cu limitarea sensului verbului regent): **Cine munceşte** *trăieşte* > **Cine trăieşte** *munceşte; Nu-mi place* **ce faci tu** > *Tu faci* **ce nu-mi place.** În funcţie de statutul sintactic al verbului din P 2, subordonata rezultată prin inversiune poate fi subiectivă: **Cine a scris această carte** *iubeşte adevărul* > *A scris această carte* **cine iubeşte adevărul**; completivă directă: *Îmi place* **ce-am cumpărat** > *Am cumpărat* **ce-mi place**; completitivă indirectă: *Nu mă interesează* **despre cine ai discutat** > *Ai discutat* **despre cine nu mă interesează**; circumstanţială de loc: *Nu-mi convine* **unde m-ai trimis** > *M-ai trimis* **unde nu-mi convine**; de timp: *Nu mă interesează* **când te vei întoarce** > *Te vei întoarce* **când nu mă interesează**; de mod: *Mie îmi place* **cum vorbeşte el** > *El vorbeşte* **cum îmi place mie.**

6.7.9.4. *Completive directe* (cu aceeaşi limitare a sensului verbului din P 2 ca şi la inversiunea subiectivelor): *Tu nu ştii* **ce este el** > *El este* **ce nu ştii tu.** În funcţie de statutul sintactic al verbului din completiva directă P 2, subordonata rezultată prin inversiune poate fi, ca şi mai sus, subiectivă: *El ţi-a spus* **ce-ţi trebuie** > *Îţi trebuie* **ce ţi-a spus el**; predicativă: *Tu nu ştii* **ce-a devenit el** > *El a devenit* **ce nu ştii tu**; completivă directă: *Eu ştiu* **pe cine iubeşti tu** > *Tu iubeşti* **pe cine ştiu eu**; completivă indirectă: *El nu înţelege* **la ce te gîndeşti tu** > *Tu te gîndeşti* **la ce nu înţelege el**; circumstanţială de loc: *Noi ştim* **unde locuieşti tu** > *Tu locuieşti* **unde ştim noi**; de timp: *Nu ştiu* **când a plecat** > *A plecat* **când nu ştiu**; de mod: *Voi nu ştiţi* **cum se poartă el** > *El se poartă* **cum nu ştiţi voi.**

Interogativele indirecte (subiective sau completive directe) dependente de verbul *a şti* cu formă negativă, la persoana I sau la persoana a III-a cu valoare impersonală *(nu se ştie)*, prezintă, în structurile inverse, şi o formă contrasă, echivalentă cu o locuţiune pronominală sau adverbială nedefinită, a cărei funcţie sintactică poate fi subiect, nume predicativ, atribut, complement direct, indirect sau circumstanţial: *Nu ştiu* **cine a venit** > *A venit* **cine nu ştiu** > *A venit* **nu ştiu cine** = *A venit* **cineva**; *Nu se ştie* **cine este el** > *El este* **cine nu se ştie** > *El este* **nu se ştie cine** = *El este* **cineva**; *Nu ştiu* **ce a cumpărat** > *A cumpărat* **ce nu ştiu** > *A cumpărat* **nu ştiu ce** = *A cumpărat* **ceva**; *Nu ştiu* **unde a plecat** > *A plecat* **unde nu ştiu** > *A plecat* **nu ştiu unde** =

Scanned with OKEN Scanner

= *A plecat* undeva; *Nu se știe* cum s-a comportat > *S-a comportat* cum nu se știe > *S-a comportat* nu se știe cum = *S-a comportat* cumva.

Existența structurilor inverse de tipul *A venit* cine nu știu, *A plecat* unde nu se știe, ca antecedent al locuțiunilor pronominale sau adverbiale, este atestată de construcțiile în care verbul *a ști* este la persoana a II-a: *A venit* cine nu știi tu, *A plecat* unde nu știi tu, realizabile și în ordinea *A venit* nu știi tu cine, *A plecat* nu știi tu unde; fără să mai poată fi echivalate cu o locuțiune pronominală sau adverbială. Modelul se regăsește și în structura interogativelor directe din vorbirea populară: *A venit cine?* în loc de *Cine a venit?*, *A plecat unde?* în loc de *Unde a plecat?*

6.7.9.5. *Completive indirecte* (cu aceeași limitare de sens al verbului din P 2 ca și mai sus): *Mă gîndeam* la cine te gîndeai și tu > *Tu te gîndeai* la cine mă gîndeam și eu. În funcție de statutul sintactic al verbului din P 2, subordonata rezultată prin inversiune poate avea aceeași funcție: *I-am dat-o* cui i-a trebuit > *I-a trebuit* cui i-am dat-o; *El se teme* de ce te temi și tu > *Tu te temi* de ce se teme și el; sau o altă funcție: *I-am dat-o cui* a fost mai harnic > *A fost mai harnic* cui i-am dat-o.

6.7.10. Inversiunea sintactică mixtă ((p 1 + P 2) (P 1+p 2)) > ((P 2 + p 1) (p 2 + P 1)) angajează o parte de propoziție și o propoziție subordonată și acționează în virtutea principiului general al corespondenței relaționale și funcționale a unităților sintactice, în baza căruia o unitate de rang inferior poate fi transpusă într-o unitate de rang superior și invers. Expansiunea și contragerea sînt mijloacele cu ajutorul cărora se operează în cele două sensuri. Rezultatul, în cazul inversiunii, după cum se va vedea, va fi o structură mixtă, care reunește unități aparținînd la două niveluri distincte. În acest proces, se angrenează unele propoziții subordonate cauzale și modale, precum și unele părți de propoziție cu funcție de complement circumstanțial de mod sau de nume predicativ, cu scopul de a marca atitudinea afectivă a vorbitorului față de un fapt petrecut. Aria de manifestare a inversiunii mixte cuprinde atît zone ale propoziției subordonate, cît și ale propoziției regente, ale căror unități pot fi dislocate sau integrate structural.

6.7.10.1. *Propozițiile subordonate cauzale* în a căror componență intră un adjectiv sau un adverb cu funcție de nume predicativ sau de complement circumstanțial de mod își redistribuie unitățile constitutive într-o altă structură relațională și funcțională (P 1 + *pentru că* + P 2 cz + adj, adv 2) > (P 1 + *de* + adj, adv 2 + *ce* + P 2 mod): *N-a înțeles* pentru că a fost neatent > *N-a înțeles de neatent* ce-a fost; *A obosit* pentru că a mers repede > *A obosit de repede* ce a mers; *A pierdut trenul* pentru că s-a sculat tîrziu > *A pierdut trenul* de tîrziu ce s-a sculat. În acest caz, procesul inversiunii implică o serie de modificări structurale: adjectivul sau adverbul din subordonata cauzală (P 2 cz) se integrează în structura propoziției regente (P 1) ca determinant al verbului, primind ca marcă a dependenței prepoziția *de;* funcția propoziției subordonate cauzale (P 2 cz) este preluată, la nivelul părților de propoziție, de adjectiv sau de adverb, care funcționează deci în calitate de complement

Scanned with OKEN Scanner

circumstanţial de cauză [21] faţă de verbul din propoziţia regentă, în care s-a integrat; odată cu aceasta, este eliminat relatorul cauzal la nivel de frază — *pentru că, fiindcă* — şi este introdus un nou relator prin care este pusă în valoare funcţia modală a propoziţiei dependente de adjectiv sau de adverb.

O iubeau pentru că era frumoasă > *O iubeau de frumoasă ce era*

P 1 — P 2 cz + p 2 — P 1 + p 2 — P 2 mod

În acelaşi model structural, se încadrează şi unele subordonate cauzale care au, în calitate de p 2 un substantiv, care, prin inversiune, pune în valoare o subordonată atributivă: *I-au crăpat buzele* **pentru că i-a fost sete** > *I-au crăpat buzele de sete* **ce i-a fost; *A venit* fiindcă i-a fost dor** > *A venit de dor* **ce i-a fost; *N-a înţeles* pentru că a fost bou** > *N-a înţeles de bou* **ce-a fost.** Şi în acest caz, funcţia cauzală a propoziţiei subordonate este preluată de o parte de propoziţie: *de sete, de dor.*

6.7.10.2. *Propoziţiile modale comparative* dependente de un adjectiv sau un adverb din regentă, ca şi modelele de tip sintagmatic, pot fi aduse în primul plan al relaţiei, prin trecerea, în planul al doilea, a adjectivului sau a adverbului: (P 1 + adj, adv 1 + *cum, cît* + P 2 mod) > (P 1 + *cum, cît* + P 2 + *de* + adj, adv 1): *Avea un păr frumos* **cum e soarele** > *Avea un păr* **cum e soarele de frumos; *Alerga repede* cum aleargă ogarul** > *Alerga* **cum aleargă ogarul de repede.** Odată cu noua restructurare, subordonata preia funcţia adjectivului sau a adverbului, care, la rîndul său, devine complement de relaţie în P 2: *Avea ochii negri* **cum sînt murele** > *Avea ochii* **cum sînt murele de negri; *Pomul este înalt* cît este şi casa** > *Pomul este* **cît este şi casa de înalt.** Se cuvine menţionat faptul că adjectivul, deşi este integrat într-o altă structură, îşi păstrează trăsăturile morfologice iniţiale, acordîndu-se cu substantivul din P 1, regentul său iniţial. Subordonata poate fi predicativă: *Era tare* **cum e fierul** > *Era* **cum e fierul de tare;** atributivă: *Avea faţa galbenă* **cum e ceara** > *Avea faţa* **cum e ceara de galbenă;** modală: *S-a dus repede* **cum se duc amintirile** > *S-a dus* **cum se duc amintirile de repede.**

În limba vorbită, adesea, aceste structuri mixte se reduc prin contragere atributivă sau predicativă la modele sintagmatice: *Avea un păr frumos* **cum e soarele** > *Avea un păr* **cum e soarele de frumos** > *Avea un păr* **ca soarele de frumos.** O mai mare frecvenţă în întrebuinţare cunosc inversiunile de tip sintagmatic, fiind mai simple ca structură şi cu o semnificaţie mai concretă, mai accentuată.

6.7.10.3. În prezenţa unor adverbe de mod — *poate, probabil, negreşit, sigur* etc. —, se pleacă de la o propoziţie (P 1) şi prin expansiunea predicativă a adverbului se ajunge la o structură inversă, de tip frază, în care adverbul (iniţial unitate dependentă în P 1) devine unitate regentă cu statut de propoziţie, iar principala (P 1) devine o subordonată subiectivă marcată prin conjuncţia *că:* (P 1 + adv 2) > (adv 2 > P 2 + că + P 1 sub): **Poate *vine mîine*** >

[21] Unii cercetători consideră această structură drept un component semantic al unei construcţii sintactice *de rea ce este;* a se vedea, în acest sens, Şuteu, *Superlativul cauzal.*

Scanned with OKEN Scanner

Poate că vine mîine; Sigur *a reușit* > *Sigur* că a reușit; *A plecat* probabil *de ieri* > *Probabil* că a plecat de ieri.

6.7.10.4. În limbajul familiar, o propoziție de tipul *Ești măgar* poate fi reprezentată și printr-o structură inversă mai complexă, atunci cînd o stare afectivă se dezlănțuie cu o mai mare intensitate: *Măgarule* ce ești!; *Ești idiot* > *Idiotule* ce ești! În acest caz, se pornește de la o propoziție enunțiativă și se ajunge la o propoziție exclamativă; odată cu aceasta, substantivul sau adjectivul cu funcție de nume predicativ în nominativ se transpune în vocativ, subordonîndu-și cu ajutorul relatorului *ce* o propoziție atributivă, care subliniază sau întărește calitatea atribuită prin semantica numelui în vocativ. În general, în astfel de structuri, se întrebuințează substantive și adjective care, prin conținutul lor, pot servi ca mijloc de apostrofare: *Ești porc* > *Porcule* ce ești!; *Ești nebun* > *Nebunule* ce ești!; *Nu cumva, cățea* ce ești, *vrei ca și gura mea s-o astupe pămîntul?* Stancu, *Desculț*, 96. Substantivul sau adjectivul substantivizat poate să apară în vocativ într-o formă identică cu a nominativului: *Ești măgar* > *Măgar* ce ești!; *Ești imbecil* > *Imbecil* ce ești! sau în genitiv: *Ești al dracului* > *Al dracului* ce ești! sau *Al dracu'* ce ești! ca o modalitate mai atenuată de apostrofare.

6.7.10.5. Propoziția de mai sus se poate transpune într-o structură inversă de alt tip, dacă apare în relație cu o altă propoziție față de care exprimă o motivație, o cauzalitate a unui fapt sau o concesie: *Ești bun, toată lumea te prețuiește* > *Bun* cum ești, *toată lumea te prețuiește; Era superficial, nu a reușit* > *Superficial* cum era, *nu a reușit.* În procesul inversiunii sintactice, pot fi angrenate substantive, adjective și adverbe în calitate de nume predicativ, nume predicativ secundar sau complement circumstanțial de loc, de timp și de mod, în propoziția de bază; prin inversiune, se integrează în P 2 ca unitate constitutivă, cu funcție de complement circumstanțial de cauză, iar propoziția rezultată, în funcție de statutul gramatical al regentului, va fi o atributivă dacă regentul este un substantiv: *Ești catîr, de-aia nu înțelegi* > *Catîr* cum ești, *de-aia nu înțelegi;* sau o modală de identificare, dacă regentul este un adjectiv sau un adverb: *Erai grăbit, de-aia ți-ai uitat umbrela* > *Grăbit* cum erai, *de-aia ți-ai uitat umbrela; Ai vorbit bine, toată lumea te-a ascultat* > *Bine* cum ai vorbit, *toată lumea te-a ascultat; Stă departe, e firesc să se scoale mai devreme* > *Departe* cum stă, *e firesc să se scoale mai devreme; A venit tîrziu, ne-a deranjat pe toți* > *Tîrziu* cum a venit, *ne-a deranjat pe toți; A fost bolnavă și tot a venit* > *Bolnavă* cum a fost, *și tot a venit.*

Din cele înfățișate pînă acum, rezultă că ideea de cauzalitate, ca și altele de fapt, cunoaște mai multe modalități de expresie în limba română actuală, fiecăreia fiindu-i caracteristică o anumită nuanță: cauza propriu-zisă, fără vreo semnificație: Pentru că a fost neatent, *nu a înțeles;* cauza anticipată, accentuată: De neatent *ce-a fost, n-a înțeles;* cauza prezentată ca o motivație: Neatent *cum a fost, n-a înțeles.* În marcarea acestor nuanțări sau posibilități, inversiunea sintactică constituie un mijloc productiv în limba română.

Scanned with OKEN Scanner

6.7.11. Descrierea proceselor de inversiune sintactică conduce la următoarele concluzii generale:

6.7.11.1. Inversiunea sintactică este un proces lingvistic activ, care se manifestă atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivelul frazei, angajînd unităţile constitutive specifice în operaţiuni structurale de ordin relaţional şi funcţional. Atît cauzele, cît şi consecinţele sînt de natură stilistică: prin aducerea în primul plan al raportului a unităţilor determinative — părţi de propoziţie sau propoziţii —, procesele de caracterizare se intensifică în proporţie cu starea afectivă a subiectului vorbitor, fără să se afecteze conţinutul informaţional. Se manifestă, cu precădere, în registrul vorbit al limbii şi în stilul beletristic, ca o modalitate expresivă prin care afectivitatea capătă o relevanţă deosebită.

6.7.11.2. La nivelul unităţilor sintagmatice de tip nominal, adjectival şi adverbial, inversiunea sintactică prezintă o mare varietate structurală; în cadrul grupului nominal, inversiunea constituie un procedeu de caracterizare directă a obiectului prin însuşirile sau trăsăturile sale aduse în primul plan al relaţiei de determinare, mijlocind punerea în valoare a unor tropi ca metafora şi comparaţia. În cadrul grupului adjectival şi adverbial, care prezintă în comun o serie de trăsături structurale, inversiunea sintactică augmentează sau diminuează pînă la absolut însuşirea care se atribuie obiectului sau acţiunii; prin aceasta, inversiunea este un generator de mijloace de exprimare a superlativului absolut în limba română actuală.

6.7.11.3. La nivelul frazei, inversiunea se manifestă într-un cadru relaţional şi funcţional mai restrîns, angajînd fie unităţi de acelaşi nivel (propoziţii), fie unităţi diferite (o parte de propoziţie şi o propoziţie), cu aceleaşi consecinţe de ordin structural şi stilistic pentru fiecare caz în parte.

6.7.11.4. Între unităţile sintactice de bază şi cele rezultate prin inversiune, raportul este de variaţie liberă, în planul conţinutului, şi de variaţie structurală, în planul expresiei, unde organizarea unităţilor constitutive este distinctă din punct de vedere relaţional şi funcţional. Unele unităţi sintactice realizate prin inversiune sintactică, atît la nivelul sintagmatic, cît şi la nivelul frazei, s-au impus sau tind să se impună ca unice modalităţi de expresie în limba literară actuală.

7. Prezentarea unităţilor sintactice în dinamica lor evidenţiază manifestarea a două procese fundamentale: procese care operează în organizarea ierarhică a unităţilor sintactice, pe verticală, prin integrarea unităţilor de rang inferior în unităţi de rang superior, generatoare deci de noi structuri, de unităţi sintactice superioare — parte de propoziţie, sintagmă, propoziţie şi frază —, prin expansiune, sau de unităţi sintactice inferioare, prin contragere — frază, propoziţie, sintagmă, parte de propoziţie; şi procese care operează în organizarea unităţilor sintactice în cadrul aceluiaşi nivel sau plan, pe orizontală, care afectează relaţiile şi funcţiile, fără să producă modificări în structura de adîncime. Aceste procese permit lărgirea posibilităţilor de expresie, dînd o mai mare varietate sub acest aspect unităţilor de conţinut; opţiunea

Scanned with OKEN Scanner

pentru o modalitate de expresie sau alta este o problemă, în primul rînd, de stil, favorizată însă şi de alţi factori.

Dintre procesele care concură la modificările structurale ale unităţilor aparţinînd aceluiaşi nivel, mai frecvente şi cu randament sînt *pasivizarea*, *reflexivizarea*, *impersonalizarea*, *translaţia obiectului indirect în obiect direct*, *sum pro habeo* şi *inversiunea sintactică*. Prin acţiunea lor, sînt puse în opoziţie diversele registre stilistice ale limbii române: *scris — vorbit*, *literar — popular*, *comun — dialectal — regional — familiar*, *actual — nonactual*. Pe de altă parte, prin extinderea şi generalizarea lor, acţionează ca factori înnoitori ai structurii sintactice, impunînd ca normă, deci ca invariantă, unele modalităţi de construcţie.

Scanned with OKEN Scanner

II. Corespondența dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate

1. Lansată printr-un studiu fundamental al Mioarei Avram [1], ideea corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate corespunzătoare a fost acceptată fără rezerve, cu rezultate pozitive, atît în cercetările de specialitate, cît și în metodologia școlară. Astfel, definirea propozițiilor subordonate se face prin referință directă la părțile de propoziție corespunzătoare: „propoziția subiectivă îndeplinește funcțiunea de subiect al propoziției regente"; „propoziția predicativă îndeplinește funcțiunea de nume predicativ al unei propoziții regente"; „propoziția atributivă îndeplinește funcțiunea de atribut al unui substantiv sau al substitutului unui substantiv din propoziția regentă" [2].

Pornind de la paralelismul dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate corespunzătoare, într-o serie de tratate, manuale sau lucrări de sintaxă [3], propozițiile subordonate sînt descrise într-un loc comun cu părțile de propoziție: subiect — subiectivă, atribut — atributivă, complement direct — completivă directă, complement circumstanțial — subordonată circumstanțială. În didactica școlară și universitară, corespondența dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate s-a impus ca un principiu diriguitor în predarea sintaxei limbii române. S-a ajuns chiar ca, în cercetările de orientare generativ-transformațională, să nu se facă distincția între cele două planuri, unitățile sintactice — partea de propoziție și propoziția — fiind expresia acelorași categorii operaționale care se supun acelorași reguli; în virtutea acestui fapt, se operează și se recunoaște o singură unitate, *propoziția* sau *fraza*. [4]

Propoziția subordonată, ca unitate sintactică, apare prin aplicarea anumitor norme, ca rezultat al unui proces de expansiune, de dezvoltare structurală, a părții de propoziție, iar partea de propoziție, ca o contragere a unei

---

[1] *Despre corespondența*, p. 141—164.

[2] *Gramatica*, II, p. 266 ș.u.

[3] Șerban, *Curs practic;* Guțu Romalo, *Sintaxa;* Popescu, *Limba română;* Dimitriu, *Sintaxa;* Irimia, *Sintaxa; Programa de limba română pentru clasele V—VIII* recomandă predarea separată a părților de propoziție și a subordonatelor corespunzătoare.

[4] Chomsky, *Structures*, recunoaște ca singură unitate *fraza*, care include și realizarea propozițională; Pană Dindelegan, *Sintaxa*, p. 39—40.

Scanned with OKEN Scanner

propoziţii subordonate, operaţii stimulatoare în procesele de analiză şi de sinteză şi cu rezultate notabile în predarea cunoştinţelor de sintaxă. Dar recunoaşterea paralelismului sau a corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate nu înseamnă că cele două unităţi sintactice nu prezintă şi note specifice care le disting. Absolutizarea, dar şi ignorarea principiului ar da o imagine simplificatoare, denaturată a realităţii lingvistice. În cele ce urmează, preluînd observaţiile Mioarei Avram, ne propunem unele precizări şi sistematizări care vizează atît aspectele de corespondenţă, cît şi aspectele de noncorespondenţă, din perspectiva analizei structurale şi funcţionale.

2. Corespondenţa dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate se realizează în cadrul unui sistem determinat, pe baza paralelismului relaţional şi funcţional care se stabileşte între două niveluri aparţinînd aceleiaşi ierarhii. Se recunosc, în general, în planul sintaxei, următoarele niveluri: *al părţilor de propoziţie*, *al sintagmelor*, *al propoziţiilor* şi *al frazei*, fiecăruia corespunzîndu-i unităţi sintactice specifice — *partea de propoziţie*, *sintagma*, *propoziţia* şi *fraza* [5]. Urmărind raporturile de corespondenţă, se va constata că partea de propoziţie se corelează f u n c ţ i o n a l cu propoziţia, iar sintagma se corelează r e l a ţ i o n a l cu fraza. Părţile de propoziţie şi propoziţiile sînt unităţi funcţionale, purtătoare ale unor funcţii — subiect-subiectivă, atribut-atributivă etc. —, în timp ce sintagma şi fraza sînt unităţi relaţionale, niveluri la care se proiectează relaţiile generatoare de funcţii. De aici rezultă şi distincţiile de ordin taxonomic: părţile de propoziţie şi propoziţiile se clasifică pe baza unor indici sau criterii de ordin funcţional, pe cînd sintagmele şi frazele se clasifică pe baza unor criterii de ordin relaţional — fraze *coordonatoare*, fraze *subordonatoare* şi fraze *mixte*.

Paralelismul se manifestă, aşadar, pe de o parte, între părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, ca unităţi funcţionale, iar, pe de altă parte, între sintagme şi fraze, ca unităţi relaţionale. Acest fapt se confirmă şi în procesul expansiunii sau al contragerii: partea de propoziţie, ca unitate constitutivă a unei sintagme, devine, prin expansiune, propoziţie, care, la rîndul său, este unitate constitutivă a unei fraze. Aşadar, unitatea de structură, despre care se vorbeşte adesea, nu se stabileşte între propoziţie şi frază, ci între sintagmă, ca prim domeniu de manifestare a relaţiilor sintactice, şi frază, iar corespondenţa sau paralelismul apare ca un proces care caracterizează părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare.

Ceea ce este caracteristic acestor procese este faptul că numai părţile de propoziţie dependente şi propoziţiile subordonate se corelează în planuri paralele sau corespondente, ca expresie a relaţiilor de determinare sau de subordonare. Relaţiile de coordonare nu au calitatea de a participa la organi-

---

[6] Sintaxa tradiţională şi, în parte, cea structurală, afirmă existenţa a trei unităţi *(parte de propoziţie, propoziţie, frază)* sau a patru unităţi *(parte de propoziţie, sintagmă, propoziţie, frază)*. Vezi Togeby, *Structure immanente*, p. 67—68; Diaconescu, *Unele principii*, p. 179—184.

Scanned with OKEN Scanner

zarea ierarhică a unităţilor sintactice; de aceea, unităţile coordonate nu pot fi corespondente; în plus, coordonarea nu este generatoare de funcţii, ea se manifestă între unităţi care au aceeaşi funcţie şi care stau pe acelaş plan. Corespondent nu poate fi nici predicatul întrucît acesta este autonom, la nivelul propoziţiei nu depinde de un regent, caracterizîndu-se prin incidenţa zero; ceea ce apare, la nivelul frazei, ca propoziţie predicativă este corespondentul numelui predicativ, parte de propoziţie dependentă. În cadrul acestui sistem, subiectul are acelaşi statut sintactic ca şi părţile de propoziţie dependente, subordonîndu-se regentului verbal, atît la nivelul sintagmei, cît şi la nivelul frazei prin funcţia de subiect:

Îmi place (p) **plimbarea** *de seară* / (P) **să mă plimb** *seara*

Corelaţia unităţilor sintactice relaţionale şi funcţionale poate fi reprezentată printr-o diagramă cu următoarea structură:

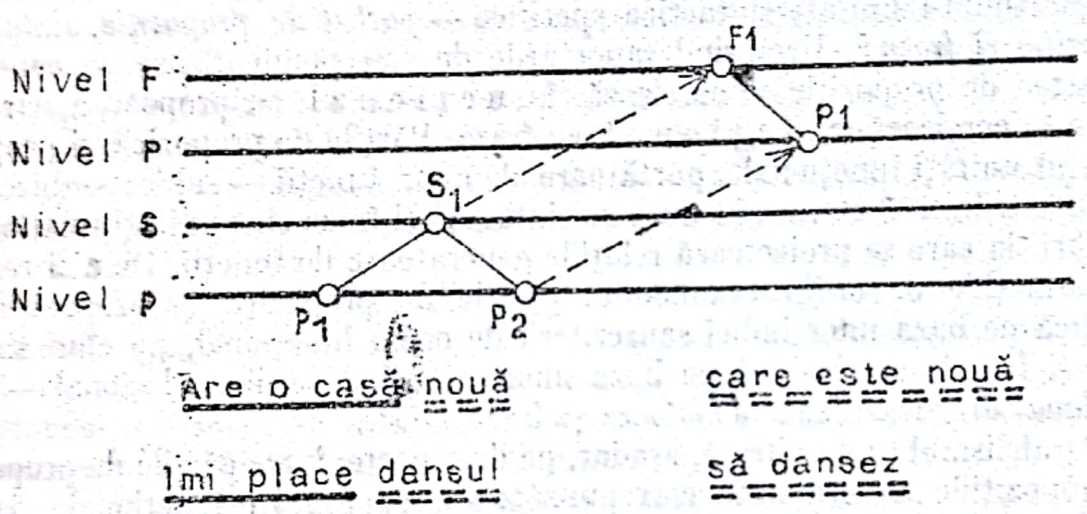

3. Corespondenţa dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare se defineşte pe baza unor trăsături comune, care caracterizează cele două unităţi.

3.1. Atît partea de propoziţie (*p*), cît şi propoziţia subordonată (*P*) se realizează ca determinanţi ai aceluiaşi termen regent (*T*): $T \leftarrow p \,/\, P$. Calitatea de regent (*T*) este satisfăcută de toate părţile de vorbire care au capacitatea de a regiza o relaţie sintactică şi de a îndeplini, în acelaşi timp o funcţie: substantivul şi substitutele substantivului, verbul, adjectivul, adverbul şi, în situaţii mai puţin obişnuite, interjecţia. În funcţie de natura morfologică a regentului, se disting următoarele unităţi sintagmatice şi frastice:

$N \leftarrow p/P$: *om* **pregătit / care este pregătit**
$V \leftarrow p/P$: *a venit* **pentru a studia / să studieze**
adj $\leftarrow p/P$: *dulce* **ca mierea / cum este mierea**
adv $\leftarrow p/P$: *uşor* **de spus / să spui**
int $\leftarrow p/P$: *hai* **la joc / să jucăm**

Scanned with OKEN Scanner

Apariția lui *p* sau a lui *P* este adesea condiționată de unele trăsături semantice și gramaticale ale termenului regent, care pot influența atît raportul de frecvență, cît și realizarea structurii celor două unități corespondente. Astfel, pe lîngă un regent adjectival, o frecvență mai mare cunoaște partea de propoziție (*p*), în timp ce pe lîngă un regent verbal, propoziția subordonată dispune de o mai mare libertate de construcție. Pe de altă parte, corespondența poate fi condiționată de trăsăturile semantice și gramaticale ale lui *p* sau *P*. De pildă, în cadrul sintagmei nominale, orice atribut exprimat printr-un adjectiv poate fi proiectat la nivelul frazei printr-o subordonată atributivă: *carte* **folositoare / care este folositoare;** în schimb, în cadrul aceleiași sintagme, atributul exprimat prin unele pronume sau numerale nu poate fi dezvoltat într-o unitate propozițională corespondentă: *cartea* **aceasta, toți** *oamenii*, **trei** *copii*, **fiecare** *persoană*. De asemenea, în sintagma verbală, unele părți de propoziție dependente au corespondent la nivelul frazei, pe cînd altele nu au. În general, au un corespondent subiectul și complementele exprimate prin verbe la moduri nepersonale, prin substantive sau adjective derivate de la verbe: *Se cuvine* **a asculta / să asculți;** *Poate* **munci / să muncească;** *A plecat* **la răsăritul** *soarelui* **/ cînd a răsărit soarele.**

3.2. Partea de propoziție și propoziția subordonată corespunzătoare se realizează ca expresie sintactică a aceleiași relații de dependență sau de subordonare. Modalitățile de exprimare a relației de determinare, selecția elementelor de relație vor fi condiționate, pe de o parte, de conținutul raportului, de funcția actualizată de către determinant, iar, pe de alta, de unele trăsături semantice și gramaticale ale termenului regent. Astfel, numai un substantiv cu trăsătura semantică «abstract» poate fi determinat de un verb la infinitiv sau de o propoziție atributivă care are ca marcă relațională conjuncțiile *că, să, dacă: dorința* **de a învăța / să învețe,** *bucuria* **de a fi reușit / că a reușit.** Prezența adverbelor relative *unde, cînd, cum* în structura subordonatelor atributive este condiționată de prezența, în calitate de regent, a unor substantive caracterizate printr-o marcă semantică circumstanțială de „loc": *satul* **nașterii** *mele* **/ unde m-am născut;** de „timp": *ziua* **cunoștinței** *noastre* **/ cînd ne-am cunoscut;** de „mod": *felul* **purtării** *lui* **/ cum s-a purtat.**

În limba vorbită, cînd se urmărește o extensiune a expresivității comunicării, se produce o translație între termenul regent și unitatea determinativă, regentul trecînd în poziția sintactică a determinantului, iar determinantul în poziția regentului. În acest caz, se produce așa-zisa inversiune sintactică: *un om* **ca un munte** > *un munte* **de om,** *oameni* **de tot felul** > *tot felul* **de oameni,** *dulce* **ca mierea** > *ca mierea* **de dulce,** *deștept* **foc** > *foc* **de deștept.** În asemenea situații, structurile rezultate prin inversiune sintactică se prezintă ca unități necorespondente, realizarea lor fiind posibilă numai la un singur nivel, în cazul de față, la nivelul sintagmatic. Astfel, relația de determinare din unitatea sintagmatică *dulce* **ca mierea** poate fi proiectată și la nivelul frazei, prin expansiunea predicativă a complementului adjectivului *dulce* **cum e mierea;** în schimb, unitatea rezultată prin inversiune *ca mierea* **de dulce** nu mai poate

Scanned with OKEN Scanner

fi supusă aceluiași proces, ca funcționînd numai în această structură, la nivel sintagmatic.

3.3. Față de termenul regent, atît partea de propoziție, cît și propoziția subordonată corespunzătoare, îndeplinesc aceeași funcție sintactică; *p* și *P* sînt unități homofuncționale, care se realizează în condiții gramaticale similare: subiect — subiectivă, nume predicativ — predicativă, atribut — atributivă, complement — completivă, circumstanțial — circumstanțială. Unitatea funcțională este asigurată, pe de o parte, de referința la același regent, iar, pe de alta, de prezența aceleiași relații de determinare în care sînt angrenate cele două unități (*p* și *P*).

O serie de trăsături semantice și gramaticale ale termenului regent impun același statut sintactic de ordin funcțional unităților determinative de tipul *p* sau *P*. Prezența, în calitate de regent, a unui nume sau a unui substitut al numelui, reclamă funcția de atribut pentru toate unitățile dependente sau subordonate: *omul* **harnic / care este harnic,** *dorința* **de a pleca / să plece,** *locul* **de întîlnire / unde se întîlnesc,** *casa* **de piatră / care este de piatră,** *toți* **cei plecați / cei care au plecat.** În cazul unor substitute — pronume sau numerale —, corespondentul funcțional la nivel sintagmatic este mai puțin reprezentat: *Tu* **care mă cunoști mai bine** *poți să vorbești; Toți* **care au răspuns bine** *au fost admiși; Cei trei,* **pe care i-ai selecționat,** *s-au prezentat bine.*

Verbul, prin complexitatea trăsăturilor sale semantice și gramaticale, intră în relație, ca termen regent, cu unități *p* și *P*, ale căror funcții sintactice pot fi subiect, complement și circumstanțial. Unele funcții se identifică și se definesc prin trăsăturile termenului regent. Bunăoară, calitatea t r a n z i t i v ă a verbului determinat face posibilă apariția unui complement direct sau a unei propoziții subordonate completive directe: *Poate* **merge / să meargă;** *Știe* **cînta / să cînte;** valoarea p a s i v ă a regentului, fie că e la un mod personal sau nepersonal, permite construcția complementului de agent și a propoziției subordonate corespunzătoare: *Cartea aceasta a fost scrisă* **de un talentat / de cine a avut talent.** Prezența unui verb copulativ reclamă totdeauna apariția unui nume predicativ sau a unei propoziții predicative: *Datoria noastră este* **de a învăța / să învățăm;** *A trăi înseamnă* **a munci / să muncești.** Sensul impersonal al unui verb sau al unei expresii verbale face posibilă prezența unui subiect sau a unei subordonate subiective: *Îmi convine* **mersul** *pe jos* **/ să merg pe jos;** *E ușor* **a vorbi,** *dar e greu* **a face** / *E ușor* **să vorbești,** *dar e greu* **să faci.** În alte cazuri, semantica verbului implică o anumită funcție sintactică, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic: *Rezultă* **din spusele** *tale* **/ din ce-ai spus tu;** *Mă bizui* **pe prieteni / pe cine mi-e prieten.**

Adjectivul și *adverbul*, marcate morfologic prin categoria gramaticală a comparației de egalitate sau de inegalitate (superioritate sau inferioritate), prezintă, ca unități sintactice dependente, un complement circumstanțial de mod comparativ, la nivel sintagmatic, sau o propoziție subordonată circumstanțială de mod comparativă, la nivelul frazei: *Apa este tot așa de necesară* **ca și aerul / cum este aerul;** *Tu ești mai obosit* **decît mine / decît sînt eu;** *Cu avionul ajungi mai repede* **decît cu trenul / decît ajungi cu trenul.** Tot ca

Scanned with OKEN Scanner

o notă comună a adjectivului și adverbului, în calitate de regenți, se poate menționa posibilitatea de a avea ca determinanți propoziții subordonate circumstanțiale modale de identificare; atunci adjectivul sau adverbul îndeplinesc funcția de complement de cauză: *De rele* **ce sînt** *nu se întîlnesc niciodată; N-am înțeles nimic, de repede* **ce-a vorbit.** Alteori, funcția sintactică este reperabilă la nivelul unităților determinative (*p*, *P*) prin conținutul pe care îl exprimă în raport cu termenul regent. Această situație caracterizează, mai cu seamă, determinările circumstanțiale de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, condiționale, concesive etc. Același regent poate fi determinat, simultan sau succesiv, de mai multe unități distincte sub raport funcțional, aceasta depinzînd, în primul rînd, de valențele combinatorii ale termenului regent sau, cum se mai spune, de capacitatea sa expansivă.

El a plecat { **înainte de răsăritul soarelui** / **înainte să răsară soarele**; **la aer** / **unde este aer**; **ca omul grăbit** / **cum pleacă omul grăbit**; **pentru a se odihni** / **ca să se odihnească** }

3.4. Paralelismul dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate corespunzătoare este relevat și de prezența unor relatori comuni (prepoziții și locuțiuni prepoziționale, conjuncții și locuțiuni conjuncționale); mai exact spus, unii relatori specifici nivelului sintagmatic se regăsesc ca elemente constitutive în structura relatorilor cu care se operează la nivelul frazei. Pe această bază, se pot stabili următoarele paralelisme [6]: (a) *Prepoziție* sau *locuțiune prepozițională — locuțiune conjuncțională:*

din cauza (din cauză de) — *din cauză că*
din pricina — *din pricină că*
pentru (a) — *pentru că, pentru ca să*
cu (în) scopul (de a) — *cu scopul să*
cu condiția (de a) — *cu condiția să*
cu excepția (de a) — *cu excepția că*
în locul (în loc de) — *în loc să*
în afara (în afară de) — *în afară că*
pe lîngă — *pe lîngă că*
pe baza (pe bază de) — *pe bază că*
în cazul (în caz de) — *în caz că*
cu tot (toată, toate) — *cu toate că*
înainte de a — *înainte să*

[6] Pentru detalii, vezi Ciobanu, *Unele aspecte*, p. 67—78.

Scanned with OKEN Scanner

în timpul (în timp de) — *în timp ce*
decît (a) — *decît (să)*
fără (de a, a) — *fără să*
pînă (a) — *pînă (să)*

De notat că segmentele *decît, pînă* satisfac rolul de relatori sub aceeaşi formă, atît la nivelul sintagmei, cu statut de prepoziţie: **Pînă** *la plecare mai sînt cinci minute; El e mai mare* **decît** *tine;* cît şi la nivelul frazei, cu statut de conjuncţie: **Pînă** *pleacă mai sînt cinci minute; El e mai mare* **decît** *eşti tu.* Acest paralelism caracterizează, de regulă, elementele de relaţie care introduc complemente circumstanţiale şi propoziţii subordonate corespunzătoare.

(b) *Prepoziţie* sau *locuţiune prepoziţională — prepoziţie* sau *locuţiune prepoziţională + pronume* sau *adjectiv relativ-interogativ:*

cu — *cu + cine, ce, care, cît, ceea ce*
de — *de + cine, ce, care, cît, ceea ce*
la — *la + cine, ce, care, cît, ceea ce*
pe lîngă — *pe lîngă + cine, ce, care, cît, ceea ce*

În această combinaţie, este angrenat întregul inventar de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale. De subliniat că, în acest caz, prepoziţia satisface rolul de indicator de funcţie a părţii de propoziţie sau a propoziţiei subordonate faţă de regent: *Mă plimb* **cu prietenul** *meu* / **cu cine mi-e prieten.** Ca indicator de funcţie a unei propoziţii subordonate, prepoziţia sau locuţiunea prepoziţională poate fi independentă de pronumele relativ-interogativ, acesta definindu-şi funcţia în raport cu termenul regent din subordonata pe care o introduce. Astfel, în subordonata de mai sus *cu cine mi-e prieten,* pronumele relativ *cine,* deşi este precedat de prepoziţia *cu,* îndeplineşte funcţia de subiect pe lîngă predicatul nominal *e prieten,* prepoziţia avînd rolul de indice funcţional al subordonatei sociative dependente de verbul din propoziţia regentă *mă plimb.* Situaţia aceasta caracterizează, în general, propoziţiile interogative indirecte formulate ca răspuns şi construite prin subordonare faţă de verbul din interogativa directă, cu ajutorul pronumelui relativ-interogativ: *De cine te temi?* > *Mă tem* **de cine nu spune adevărul;** *Pentru care ai mai multă simpatie?* > *Am mai multă simpatie* **pentru care este mai sincer;** *Cu cît ai vîndut-o?* > *Am vîndut-o* **cu cît mi s-a oferit.** În cele trei subordonate relative-interogative indirecte, pronumele relative *cine, care, cît* îndeplinesc funcţia de subiect pe lîngă verbele din subordonate.

Prepoziţia sau locuţiunea prepoziţională devine indicator de funcţie şi pe lîngă pronumele relativ-interogativ cînd subordonata se construieşte pe modelul structural al regentei, păstrînd acelaşi nucleu predicativ: *Mă plimb* **cu cine te plimbi şi tu;** *Mă gîndesc* **la ce te gîndeşti şi tu;** *Mă plec* **în faţa cui te pleci şi tu.** În aceste cazuri, funcţia sintactică a pronumelui relativ-interogativ se identifică cu funcţia propoziţiei subordonate.

În cazul subordonatelor interogative indirecte, construite în dependenţă de un verb de tipul *declarandi, dicendi, interrogandi,* prepoziţia sau locuţiunea

Scanned with OKEN Scanner

prepoziţională are totdeauna rolul de indice funcţional al pronumelui în relaţia sa de dependenţă faţă de un regent din subordonată, în timp ce faţă de verbul din propoziţia regentă are o poziţie independentă.

El nu mi-a spus { **ce face azi**
cu cine pleacă la mare
la cine a fost ieri
pe care a văzut-o
pentru cîţi a lucrat
din cauza cui a întîrziat
graţie căror împrejurări a reuşit

În exemplele de mai sus, toate subordonatele sînt propoziţii completive directe pe lîngă verbul tranzitiv *a spus* din regentă, prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale fiind mărci ale dependenţei pronumelor sau adjectivelor relative-interogative faţă de verbul sau substantivul din subordonată: **cu cine** *(pleacă la mare)*—complement sociativ faţă de verbul *pleacă*, **din cauza cui** *(a întîrziat)*—complement circumstanţial de cauză pe lîngă verbul *a întîrziat* etc.

(c) Prepoziţie — prepoziţie + adverb relativ. Spre deosebire de pronumele relative, care pot fi precedate de orice prepoziţie sau locuţiune prepoziţională, adverbele relative *unde, cînd* şi *cum* prezintă un inventar restrîns de prepoziţii pe care le selectează; în plus, o prepoziţie în combinaţie cu un adverb nu mai are rolul de indicator de funcţie, ca în cazul pronumelor relative. Pe lîngă un adverb relativ, prepoziţia pune în valoare anumite caracteristici semantice ale raportului local sau temporal: punctul de plecare, durata, punctul de sosire, direcţia, intervalul, toate aceste sensuri în cadrul aceleiaşi funcţii sintactice. De aceea, în combinaţie cu un adverb relativ îşi găsesc întrebuinţare doar cîteva prepoziţii: *de, de pe, pe, pînă + unde, cînd;* în combinaţie cu adverbul relativ *cum*, cele două prepoziţii *după, pre* sînt nesemnificative.

Urmărind paralelismul însă cu planul sintagmatic, unde inventarul de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale folosite pentru exprimarea funcţiei circumstanţiale de loc sau de timp este mult mai bogat şi mai diversificat în acelaşi timp, la nivelul frazei, se constată un cumul de valori, reduse la o semnificaţie generală.

de, din, de la, dinspre, din către — *de (pe) + unde, cînd*
în, la, pînă în (la), înspre, către — *pînă + unde, cînd*
pe, prin, pe vremea — *pe + unde, cînd*

El vine { **de acolo**
de la munte
din oraş
dinspre şcoală } **de unde a avut treabă**

Nu a scris { **de un an**
din luna august
de la începutul anului
de prin mai } **de cînd a plecat**

Prepoziţiile, în combinaţie cu un adverb relativ, fiind într-o poziţie liberă, nu stabilă, nu formează împreună o locuţiune adverbială sau conjuncţională; în plus, prezenţa lor pune în opoziţie valorile locale sau temporale ale propoziţiilor subordonate: **de** *unde* / vs / **pînă** *unde*, **de** *cînd* / vs / **pînă** *cînd*, *unde* /*vs* / **pe** *unde*, *cînd* / vs / **pe** *cînd*.

3.5. Corespondenţa dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate are şi o bază semantică, cele două unităţi caracterizîndu-se printr-o echivalenţă referenţială. Baza semantică comună este asigurată, pe lîngă sensul propriu al unităţilor, şi de cele trei coordonate ale corespondenţei structurale: termen regent comun, aceeaşi relaţie şi aceeaşi funcţie sintactică, distinctă fiind organizarea structurală a unităţilor în raport cu nivelul la care se proiectează fiecare. Identitatea semantică poate fi prezentată ca definită, explicită, atunci cînd propoziţia subordonată este generată prin predicativizarea unităţii de tip parte de propoziţie; acest proces este posibil cînd partea de propoziţie este exprimată prin verbe la moduri nepersonale sau prin alte părţi de vorbire care au o bază derivativă verbală: *Vă rugăm* **a ne răspunde / să ne răspundeţi**; *Rămîne* **de văzut / să vedem**; *S-a întors* **la apusul soarelui / cînd a apus soarele**; *El este un copil* **ascultător / care ascultă.** În cazul subordonatelor construite cu pronume sau adverbe relative, identitatea semantică este prezentată ca nedefinită, implicită, cu valoare pronominală: *Mi-am petrecut vacanţa* **la munte şi la mare / unde mi-a plăcut**; *Am călătorit* **cu trenul şi cu avionul / cu ce-am putut**; *Am cumpărat* **cărţi, caiete şi creioane / ce mi-a trebuit.**

3.6. Pe baza factorilor comuni prezentaţi, care definesc procesul de corespondenţă dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, se produc fenomenele de e x p a n s i u n e, cînd o parte de propoziţie se transformă într-o propoziţie ($p > P$), şi de c o n t r a g e r e, cînd o propoziţie este redusă ca structură la o parte de propoziţie ($P > p$), operaţii nu numai cunoscute, ci şi folosite în mod eficient în practica predării sintaxei limbii române şi în analiză ca procedeu de identificare funcţională a unor unităţi sintactice ambigue la un anumit nivel. Astfel, funcţiile gerunziului, lipsit de mărci explicite la nivel sintagmatic, (de unde şi ambiguitatea, posibilitatea de a fi analizat din perspectiva mai multor funcţii), se dezambiguizează odată cu proiectarea sa la nivelul frazei într-o structură propoziţională, echivalentă sub raport funcţional.

Ne bucurăm **venind primăvara** {
cînd vine primăvara (timp)
dacă vine primăvara (condiţional)
că vine primăvara (c. indirect)
pentru că vine primăvara (cauză)

4. Părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, deşi sînt proiecţia aceloraşi relaţii faţă de acelaşi termen regent, îndeplinind aceeaşi funcţie sintactică, prezintă totuşi şi unele trăsături distinctive care, în planul sintaxei, dau specificitate unei unităţi în opoziţie cu o altă unitate. Existenţa

Scanned with OKEN Scanner

unor note distinctive face ca paralelismul sau corespondența să fie relativă, limitată la unele aspecte, iar cunoașterea acestor trăsături este tot așa de importantă ca și a celor ce apropie, pe baza unor similitudini, cele două unități sintactice. Tocmai aceste note divergente motivează existența, pe de o parte, a unităților sintactice, iar, pe de altă parte, a nivelurilor sintactice.

4.1. În primul rînd, părțile de propoziție și propozițiile subordonate corespunzătoare se realizează ca unități sintactice distincte din punct de vedere structural; partea de propoziție este o unitate cu structură simplă, în timp ce propoziția subordonată este o unitate cu o structură complexă: **Învățînd,** *vei reuși* / **Dacă vei învăța,** *vei reuși.*

4.2. Partea de propoziție se realizează totdeauna ca unitate nepredicativă, pe cînd propoziția se realizează ca unitate predicativă, structurată în jurul unui nucleu predicativ. De altfel, trecerea de la o parte de propoziție la o propoziție subordonată corespunzătoare se face prin p r e d i c a t i v i z a r e, după cum contragerea implică, în mod necesar, procesul invers, al d e p r e d i c a t i v i z ă r i i, prin care se anulează calitatea predicativă a unității cu funcție de predicat. Predicativizarea este un proces complex, la care concură simultan mai multe operații transformaționale: introducerea unei funcții predicative printr-un verb la un mod personal, decuplarea unității-parte de propoziție de regent prin eliminarea relatorului-prepoziție sau prin anularea altor mijloace de dependență (flexiunea), recuplarea unității rezultate de același regent cu ajutorul unui relator specific nivelului de proiecție (conjuncție, locuțiune conjuncțională, pronume sau adverb relativ) și restructurarea unităților constitutive în raport cu noul centru predicativ.

El a plecat { **la răsăritul soarelui** / **cînd a răsărit soarele**

Prin urmare, distincția nonpredicativ — predicativ este fundamentală în definirea părților de propoziție și a propozițiilor subordonate corespunzătoare.

4.3. În strînsă corelație cu cele două trăsături de mai sus, partea de propoziție se definește și se realizează ca proiecție a unei relații de determinare la nivelul sintagmei în timp ce propoziția subordonată se realizează și se definește ca proiecție a aceleiași relații însă la nivelul frazei. Înscrise în relații de ordin ierarhic, cele două unități, partea de propoziție și propoziția subordonată se distribuie la niveluri sau planuri distincte.

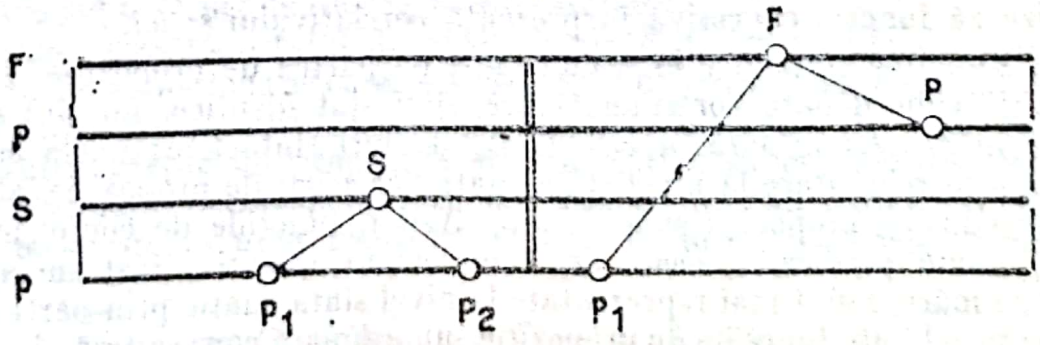

Orice transformare a lui *p* în *P* se face prin trecerea de la nivelul sintagmatic la nivelul frazei, după cum trecerea de la nivelul frazei la cel sintagmatic se face prin transformarea lui *P* în *p*, în ambele situații, cu modificări structurale esențiale.

4.4. Deși între elementele de relație ale părților de propoziție și ale propozițiilor subordonate corespunzătoare se stabilesc o serie de asemănări, acestea sînt însă parțiale și irelevante sub raport structural sau ierarhic. Atît părțile de propoziție, cît și propozițiile prezintă fiecare indici relaționali specifici. Realizarea părților de propoziție ca unități sintactice este marcată de prezența prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale, ca mijloace analitice de proiecție a unei relații de determinare la nivel sintagmatic; în plus, pentru exprimarea aceluiași tip de relație, o largă întrebuințare, la acest nivel, cunoaște flexiunea. În schimb, realizarea propozițiilor subordonate, ca unități sintactice corespondente părților de propoziție, este marcată de prezența conjuncțiilor și a locuțiunilor conjuncționale, a pronumelor și a adjectivelor relative-interogative, a adverbelor relative-interogative, ca mijloace de proiecție a unei relații de determinare la un nivel superior, la nivelul frazei. Elementele de relație se disting, așadar, în funcție de nivelul la care se proiectează o relație de determinare sau de subordonare.

La nivelul frazei, funcționează ca mecanism de construcție și un sistem corelativ în baza căruia unui element de relație din propoziția subordonată îi corespunde, în regentă, un element corelativ, de regulă, un pronume demonstrativ sau nehotărît pentru relatorii pronominali și conjuncționali, un adverb sau o locuțiune adverbială pentru relatorii adverbiali: *cine* — **acela**, *cui* — **aceluia**, *că* — **asta**, *pentru că* — **de aceea**, *unde* — **acolo**, *cînd* — **atunci**, *cum* — **așa**, *pe lîngă că* — **mai și** etc. La nivel sintagmatic, funcționarea sistemului corelativ este accidentală și răspunde unor nevoi de ordin expresiv, afectiv: *Din cauza ploii*, **de-aia** *am întîrziat; Tatăl tău*, **el** *m-a învățat să scriu; Cărți și caiete*, **aia** *am cumpărat.* Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, cu cîteva excepții, au ajuns la un grad mai mare de specializare, satisfăcînd, în cea mai mare parte, exprimarea univocă, explicită a relațiilor de determinare, în timp ce conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale, prin întrebuințările lor multiple, nu satisfac totdeauna condiția univocității; de aceea, în astfel de situații, se face apel la un element corelativ. Astfel, în fraza *Calul, că are patru picioare, și tot se poticnește*, propoziția subordonată *că are patru picioare* actualizează funcția concesivă în prezența corelativului *și tot*.

4.5. Funcțiile sintactice exprimate atît de partea de propoziție, cît și de propoziția subordonată corespunzătoare, deși sînt identice, nu sînt puse în valoare în aceeași măsură la cele două niveluri sintactice; unele cunosc o mai largă întrebuințare la nivel sintagmatic, ca părți de propoziție, altele, la nivel frastic, ca propoziții subordonate. Astfel, funcțiile de complement de relație, nume predicativ secundar, complement sociativ, instrumental, de agent, de măsură sînt mai reprezentate la nivel sintagmatic prin părți de propoziție; în schimb, funcțiile de propoziție subordonată consecutivă, de măsură

Scanned with OKEN Scanner

progresivă, concesivă, condiţională, finală, cauzală sînt mai reprezentate la nivelul frazei. Unele subordonate cunosc realizări numai la nivelul frazei, cum ar fi, de pildă, modala de identificare dependentă de un adjectiv sau adverb: *De bătrîn* **ce era,** *nu l-am mai recunoscut; Urît* **cum era,** *se numea şi el om; De repede* **ce-a vorbit,** *nimeni nu l-a înţeles;* de asemenea, numai la nivelul frazei, este pusă în valoare funcţia de subiect a unei propoziţii subordonate care are ca regent un adverb predicativ: *Firește* **că va veni;** *Cu siguranţă* **că va reuşi.** La nivel sintagmatic, este pusă în valoare funcţia de predicat; ceea ce funcţionează, la nivelul frazei, sub numele de propoziţie predicativă reprezintă corespondentul numelui predicativ şi nu al predicatului, care, prin poziţia sa autonomă, fără incidenţă la un regent, nu poate fi angajat în procesele de expansiune. Tot la nivel sintagmatic, se actualizează complementul de relaţie marcat prin locuţiunile prepoziţionale *privitor la, referitor la, relativ la, cu privire la* şi chiar prin *în ceea ce priveşte,* devenită locuţiune prepoziţională ca urmare a unei depredicativizări în timp a elementului verbal, prin reducerea sa la o formulă invariabilă, fixă. De asemenea, au numai statut de părţi de propoziţie complementele de relaţie rezultate prin inversiune sintactică *(infra I,* **6.7.2.1.):** *dulce ca mierea* > *ca mierea* **de dulce,** *statură înaltă* > *înalt* **de statură,** *lat de o plamă* > *de o palmă* **de lat,** *iute ca gîndul* > *ca gîndul* **de iute,** *îngheţat tun* > *tun* **de îngheţat.**

4.6. Din perspectiva semantică, nu se ajunge, în toate cazurile, la o identitate de înţeles între ceea ce se comunică printr-o parte de propoziţie sau printr-o propoziţie subordonată. Această neconcordanţă caracterizează, în general, propoziţiile subordonate construite cu pronume şi adverbe relative-interogative, al căror înţeles, după cum am mai arătat, este, de cele mai multe ori, implicit, pronominal, în opoziţie cu părţile de propoziţie corespunzătoare, al căror înţeles este explicit, definit:

Scriu **cu stiloul**	— *Scriu* **cu ce am**
Am venit **cu avionul**	— *Am venit* **cu ce-am putut**
A plecat **la piaţă**	— *A plecat* **unde a avut treabă**
Munceşte **bine**	— *Munceşte* **cum poate**

4.7. Ca urmare a distincţiilor existente între părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, distincţii care impun un statut propriu, în cazurile de mai sus, nu se mai produc procesele de expansiune şi de contragere, unităţile funcţionînd numai la un anumit nivel — sintagmatic sau frastic —, fără să mai fie corespondente sau în concordanţă. [7]

5. Examinarea raportului de corespondenţă dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare din perspectiva ierarhiei nivelurilor sintactice ne permite, în final, formularea cîtorva observaţii generale.

5.1. Între părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare se stabileşte o corespondenţă, mai exact spus, un paralelism, care se bazează pe existenţa unor trăsături comune de ordin relaţional, funcţional

[7] Pentru detalii, vezi *Gramatica,* II, p. 255—256; Avram, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

și semantic; referința la același termen regent prin aceeași relație de dependență care generează aceeași funcție sintactică.

5.2. Paralelismul se manifestă, pe de o parte, între părțile de propoziție și propozițiile subordonate, ca unități funcționale, iar, pe de alta, între sintagmă, și frază, ca unități relaționale, evidențiindu-se totodată un mecanism complex, dar sistematic, determinabil, care pune în corelație cele două planuri.

5.3. Trăsăturile comune ale părților de propoziție, ca unități constitutive ale sintagmelor, și ale propozițiilor subordonate, ca unități constitutive ale frazelor, fac posibile procesele de expansiune ($p>P$) și de contragere ($P>p$), procese fundamentale din punct de vedere structural.

5.4. Părțile de propoziție și propozițiile subordonate corespunzătoare, deși se corelează pe baza unor similitudini, prezintă totuși și unele trăsături distinctive care dau specificitate fiecărei unități în parte; partea de propoziție se realizează structural ca unitate simplă, nepredicativă, ca proiecție a unei relații de dependență la nivel sintagmatic, în timp ce propoziția se realizează ca unitate complexă, predicativă, ca proiecție a aceleiași relații de dependență, însă la nivelul frazei. Așadar, în ierarhia nivelurilor sintactice, cele două unități se distribuie diferit: partea de propoziție — constituent al sintagmei și propoziția — constituent al frazei.

5.5. Drept consecință a distincțiilor existente, între părțile de propoziție și propozițiile subordonate, în unele situații determinate, nu se mai produc procesele de expansiune și de contragere, unitățile aparținînd unui anumit plan, fără să mai fie corespondente, paralele.

5.6. Abordarea raportului dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate din perspectiva corespondenței sau a paralelismului planurilor sintactice și a unităților sintactice, ca fenomen de izomorfism, se dovedește a fi de o importanță majoră atît în investigația științifică, în cercetare, cît și în metodologia predării sintaxei limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

III. Sintaxă și morfologie: părțile de propoziție și părțile de vorbire

1. Confuzia care se face adesea, în analiza gramaticală, între părțile de vorbire și părțile de propoziție, este favorizată, pe lîngă o cunoaștere lacunară a trăsăturilor care le disting, și de cîteva aspecte oarecum comune, relevate insuficient sub raport metodico-științific. Astfel, de cele mai multe ori, același segment (cuvînt) servește ca expresie [1] unică atît a unei părți de vorbire, cît și a unei părți de propoziție, ceea ce poate să conducă la o identitate totală a celor două unități, una substituind-o pe cealaltă în procesul de analiză. Bunăoară, în propoziția *Maria scrie o scrisoare*, cuvîntul *Maria* este substantiv și subiect, *scrie* este verb și predicat, iar *o scrisoare* este substantiv și complement direct, din perspectiva a două planuri distincte. Neînțelegîndu-se relația dintre o parte de vorbire și o parte de propoziție, se ajunge ca, în analiza morfologică, un cuvînt să fie identificat ca subiect, iar, în analiza sintactică, ca substantiv, eroare care generează exprimările de tipul „substantiv exprimat printr-un subiect" sau „adjectiv exprimat printr-un atribut".

Alteori, confuzia este cauzată de absolutizarea unor corelații dintre unele părți de vorbire și funcțiile sintactice ale unor părți de propoziție. Se afirmă, de pildă, că substantivul îndeplinește funcția de subiect, verbul îndeplinește funcția de predicat, adjectivul, funcția de atribut, iar adverbul, funcția de circumstanțial, ceea ce, în mare măsură, este adevărat. Trebuie însă făcută precizarea că în afara acestor funcții, care sînt primordiale și pe baza cărora se corelează cele două planuri — morfologic și sintactic — fără să fie identice, părțile de vorbire pot îndeplini și alte funcții sintactice. Astfel, substantivul, pe lîngă funcția de subiect, mai poate exprima și funcțiile de atribut: *Cartea* **elevului** *este curată; Plimbarea* **prin parc** *este plăcută;* nume predicativ: *Ionel este* **inginer**; *Cartea este*

[1] Este vorba, în acest caz, de părțile de vorbire, care, pe baza funcției exprimate, capătă, în plan sintactic, calitatea de părți de propoziție: *substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul* și, în unele situații, *interjecția*. Nu au această calitate *auxiliarele morfologice* (articolul, verbele din componența diatezei pasive, a modurilor și a timpurilor analitice, adverbele cu ajutorul cărora se formează gradele de comparație), *auxiliarele sintactice* (prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, verbele copulative și unele adverbe corelative), *auxiliarele semantice* (adverbele afuncționale care nuanțează sub raport modal realizarea unei acțiuni sau atribuirea unei însușiri), precum și *cuvintele neintegrate* (interjecții, vocative, incidente).

Scanned with OKEN Scanner

a elevului; *Masa este* de lemn; nume predicativ secundar: *Pe el l-a numit* director; complement direct, indirect sau de agent: *El citește* o carte; *Ne gîndim* la vacanță; *Propunerea a fost făcută* de colegul *tău*; circumstanțial: *Vine* de la școală; *Se pregătește* pentru examene; *A plecat* anul *trecut*. Adjectivul, pe lîngă funcția de atribut, mai poate îndeplini funcțiile de nume predicativ: *Ea este* harnică; nume predicativ secundar: *Ana a plecat* supărată; complement de relație: De frumoasă, *e frumoasă;* comparativ: *Era mai mult mort* decît viu; de cauză: *O ocoleau* de rea *ce era* etc. Pe de altă parte însă, aceeași funcție sintactică poate fi exprimată prin mai multe părți de vorbire. Funcția de subiect, în afară de substantiv, poate fi exprimată prin pronume: Noi *sîntem tineri;* și prin verbe la moduri nepersonale — infinitiv: A învăța *este marea noastră datorie;* supin: *E ușor* de spus; gerunziu: Ascultîndu-*mă înseamnă că mă prețuiești —;* după cum funcția de atribut, în afară de adjectiv, poate fi exprimată prin toate părțile de vorbire funcționale — substantiv: *Cartea* de pe masă *este a mea;* pronume: *Părerea* lui *este mai bună;* numeral: *El stă în banca* a treia; verbe la moduri nepersonale: *Are o mare dorință* de a învăța; *Are o cameră* de închiriat; adverb: *Pomul* de aici *este mai înalt decît pomul* de acolo. Rezultă din cele prezentate pînă acum că părțile de propoziție se corelează cu părțile de vorbire pe baza unor funcții primordiale (subiect — substantiv, atribut — adjectiv, predicat — verb, circumstanțial — adverb), dar nu se identifică, nici ca expresie și nici ca funcție, fiecare fiind caracterizată printr-un statut propriu în raport cu nivelul pe care îl reprezintă.

Părțile de vorbire desemnează clase de cuvinte, marcate fiecare printr-un ansamblu determinat de trăsături comune, a căror relevanță se manifestă, cu pregnanță, la nivelul morfologic, constituind, conform tradiției, obiectul de studiu al morfologiei. Ele se organizează în sisteme și subsisteme pe baza unor relații de tip paradigmatic și în funcție de apartenența la o anumită clasă. Astfel, substantivul va grupa toate cuvintele care se caracterizează prin posibilitatea de a exprima categoriile de gen, număr, caz și determinare; adjectivul, pe lîngă categoriile specifice numelui, pe care le reproduce prin acord, va exprima și categoria comparației; verbul, ca parte de vorbire distinctă de celelalte, va cuprinde toate cuvintele care exprimă categoriile de diateză, mod, timp, persoană și număr; iar prepoziția va reuni în aceeași clasă toate cuvintele folosite ca mijloc de exprimare a unui raport de determinare la nivel sintagmatic, între două părți de propoziție diferite.

Părțile de propoziție, în schimb, se realizează ca unități relaționale și funcționale la nivelul sintactic constituind, alături de sintagmă, propoziție și frază, obiectul de studiu al sintaxei. Ele se organizează, pe baza unor raporturi de tip sintagmatic, în unități sintactice superioare din punct de vedere ierarhic, în cadrul cărora îndeplinesc o anumită funcție de determinare. *Apartenența deci la niveluri deosebite constituie criteriul fundamental al distincțiilor dintre părțile de vorbire și părțile de propoziție.*

Prin natura lor compozită, părțile de vorbire nu se constituie în clase cu care să se opereze numai la un singur nivel; în afara celui morfologic, unde

Scanned with OKEN Scanner

distincția de clasă este predominantă, unele părți de vorbire sînt angajate în operațiuni de analiză sau de sinteză la nivelul lexical și la nivelul sintactic, ceea ce, în mod obiectiv, ar amplifica dificultățile de identificare și de definire a părților de vorbire. Astfel, la nivel lexical, selecția lexemelor derivative (sufixe și prefixe) este, printre altele, condiționată și de partea de vorbire care servește drept bază; bunăoară, sufixele moționale nu pot fi selectate decît de un substantiv: *elev — elevă*, *croitor — croitoreasă*, *rață — rățoi*; sufixele diminutivale și augmentative, de un substantiv sau un adjectiv: *băiețel*, *fetiță*, *frumușel*, *drăguță*; sufixele abstracte — *eală*, — *ință*, — *re* sînt selectate, de regulă, de verbe la modul infinitiv: *oboseală*, *știință*, *plecare*. Pe de altă parte, sufixele sînt generatoare de noi părți de vorbire, operînd deci transformări de clasă: **loc** — substantiv, **locui** — verb, **locuință** — substantiv.

La nivel sintactic, părțile de vorbire se dovedesc a fi operante în desemnarea unei unități regente sau determinate. Se spune, de pildă, că atributul determină un substantiv, complementul direct determină un verb tranzitiv, complementul de agent, un verb pasiv, relevanță căpătînd calitatea de parte de vorbire și nu de parte de propoziție a segmentului determinat. În funcție de partea de vorbire prin care este exprimată unitatea regentă, se vorbește de grup nominal, grup verbal, grup adjectival și grup adverbial sau, în alți termeni, de sintagmă nominală, verbală, adjectivală sau adverbială. În plus, în funcție de unele trăsături semantice sau gramaticale ale părților de vorbire în poziție de regent, se produc procesele de expansiune sintactică, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivelul frazei, în condiții restrictive sau nerestrictive (libere). Partea de vorbire, prin trăsăturile sale lexico-gramaticale, este purtătoare de funcții. Astfel, atributivele introduse cu ajutorul conjuncțiilor *că*, *să*, *dacă* reclamă prezența, în calitate de regent, a unui substantiv marcat semantic prin nota *abstract*: Are posibilitatea **să învețe**; *Îl neliniștea* teama **că va întîrzia**. Un substantiv care denumește un obiect concret nu cunoaște, la nivelul frazei, acest mijloc de expansiune, ci un altul: *Am primit* cartea **pe care mi-am dorit-o**.

Înțelegerea corectă a poziției și rolului părților de vorbire în corelație, pe de o parte, cu părțile de propoziție, pe de alta, cu unitățile lexicale, va conduce la soluții reale, atît în operațiunile de analiză, cît și în cele de sinteză (de construcție), unde, după cum se va vedea, statutul părților de vorbire joacă un rol decisiv. Dar lucrul cel mai important este cunoașterea științifică a trăsăturilor pe baza cărora se recunoaște și se definește fiecare parte de vorbire.

Noțiunile de parte de vorbire și de parte de propoziție sînt cunoscute în ciclul primar, pe cale empirică; aceeași cale este recomandată de *Programa de limba română* și în ciclul gimnazial, din teama excesului de teoretizări, în ciuda numeroaselor confuzii care se produc, nu numai între cele două noțiuni, ci chiar între părțile de vorbire sau părțile de propoziție însești. Abordarea teoretică a laturilor esențiale ale părților de vorbire și ale părților de propoziție ar fi în măsură să ofere o metodologie adecvată obiectului cercetat, cu instrumente eficiente.

Scanned with OKEN Scanner

Părţile de vorbire reprezintă una din modalităţile de clasificare a vocabularului unei limbi, fiind rezultatul eforturilor cugetării umane, în încercarea de „a pune în ordine" lumea materială şi spirituală. Virtual, orice cuvînt, indiferent de întrebuinţarea sa, are şi calitatea de parte de vorbire, apartenenţa la o clasă sau alta fiind relevată de un ansamblu de trăsături lingvistice a căror cunoaştere asigură condiţiile unei analize corecte. La operaţia de clasificare a cuvintelor în părţi de vorbire concură un ansamblu de criterii care, în baza trăsăturilor comune şi a distincţiilor relevate, determină, pe de o parte, existenţa claselor lexico-gramaticale, iar, pe de alta, apartenenţa fiecărui cuvînt la o anumită clasă. În acest proces complex sînt angajate următoarele criterii: morfologic, semantic, sintactic şi lexical, ordinea operatorie şi randamentul. fiind condiţionate de caracteristicile prevalente ale fiecărei părţi de vorbire.

2. Din perspectiva criteriului m o r f o l o g i c, cuvintele se distribuie în două grupe mari: cuvinte f l e x i b i l e sau v a r i a b i l e (cele care îşi schimbă forma) şi cuvinte n e f l e x i b i l e sau i n v a r i a b i l e (cele care nu-şi schimbă forma). Criteriului morfologic îi vor răspunde numai cuvintele flexibile, întrucît acestea constituie obiectul propriu-zis al morfologiei. În funcţie de categoriile gramaticale pe care le exprimă (de opoziţiile pe care le realizează prin flexiune), cuvintele flexibile se pot grupa în două clase morfologice: (a) cele care prezintă variabilitate după g e n, n u m ă r, c a z, a r t i c u l a r e, c o m p a r a ţ i e şi p e r s o a n ă, cuprinse sub genericul de f l e x i u n e n o m i n a l ă (declinare) şi (b) cele care prezintă variabilitate după d i a t e z ă, m o d, t i m p, p e r s o a n ă şi n u m ă r, cuprinse sub genericul de f l e x i u n e v e r b a l ă (conjugare). De remarcat că variabilitatea după număr şi persoană caracterizează ambele clase; în particular însă, modalităţile de expresie şi valorile paradigmatice sînt distincte pentru fiecare în parte. Virtual, categoriile de număr şi de persoană se manifestă la nume, respectiv la pronume, prezenţa lor în sistemul flexiunii verbale fiind o problemă de acord.

Cuvintele cuprinse în flexiunea nominală prezintă deci în comun variabilitatea după gen, număr şi caz şi, în particular, variabilitatea după articol (numele), grade de comparaţie (adjectivul) şi după persoană în forme specifice (pronumele). Criteriul morfologic se dovedeşte a fi operant, relevant în determinarea speciilor flexiunii nominale: s u b s t a n t i v u l (numele), cu forme variabile după *gen* [2], *număr*, *caz* şi *articol;* a d j e c t i v u l, cu forme variabile după *gen*, *număr*, *caz* şi *grade de comparaţie;* şi p r o n u m e l e, cu forme variabile după *persoană*, *gen*, *număr* şi *caz*. În acest cadru, numeralul nu prezintă indici morfologici specifici, avînd statutul fie al numelui, fie al adjectivului, fie al adverbului.

---

[2] Categoria genului la substantiv este fixă, în sensul că un substantiv nu flexionează după gen. Devine însă pertinent în procesul de selecţie a morfemelor de număr, caz şi articol, care, în funcţie de gen, prezintă o varietate distinctă de forme.

Scanned with OKEN Scanner

Criteriile morfologice operează ca factor determinant și în organizarea internă a sistemului fiecărei specii flexionare, în raport cu valențele fiecărei categorii gramaticale. Astfel, în funcție de g e n, substantivul se organizează într-un sistem tripartit, ai cărui termeni sînt *masculinul*, *femininul* și *neutrul;* în funcție de n u m ă r, se organizează într-un sistem bipartit, în cadrul căruia opoziția se realizează între *singular* și *plural;* verbul, în raport cu categoria d i a t e z e i, se organizează într-un sistem tripartit ale cărui valori distincte sînt exprimate prin *activ*, *reflexiv* și *pasiv*, iar în raport cu categoria t i m p u l u i, la modul indicativ, prezintă un sistem cu trei termeni — *prezent*, *trecut* și *viitor*, iar la conjunctiv, optativ și infinitiv, un sistem cu doi termeni — *prezent* și *perfect*.

Mai trebuie subliniat faptul că, în structura morfologică a unui cuvînt, categoriile gramaticale își ordonează mijloacele de expresie într-un lanț de unități succesive, în baza principiului de la general la individual, al integrării individualului în particular și a particularului în general, ceea ce face ca funcționalitatea unor categorii să se manifeste solidar. Astfel, articolul hotărît enclitic ca unitate morfematică în structura unui nume exprimă, pe lîngă categoria determinării, și categoriile de gen, număr și caz. Bunăoară, în substantivul *cărți***le**, articolul hotărît enclitic *-le* apare ca marcă explicită a determinării, dar, în același timp, și ca marcă a genului feminin, a numărului plural și a cazului nominativ-acuzativ. Există două posibilități de reprezentare (de analiză) a structurii morfologice a unui cuvînt: una globală, liniară, care distinge o unitate constantă — *radicalul* și o unitate variabilă — *flectivul: disc* + **urile**, *descînt* + **aserăți**, analiza putînd opera, în etapa următoare, atît asupra radicalului *des* + *cînt*, cît și asupra flectivului **a** + **se** + **ră** + **ți**, deși nivelurile de analiză sînt diferite — segmentarea *des* + *cînt* este relevantă din punct de vedere lexical, iar **a** + **se** + **ră** + **ți** este relevantă din punct de vedere morfologic. A doua posibilitate de analiză ține seama de organicitatea structurii și conduce la degajarea unităților constitutive cu relevanță morfologică într-o ordine ierarhică inversă, urmînd principiul de la individual la general, de la ultima unitate selectată, la unitatea de bază, care este radicalul. Ceea ce se realizează *progresiv* în procesul de s i n t e z ă se realizează *regresiv* în procesul de a n a l i z ă.

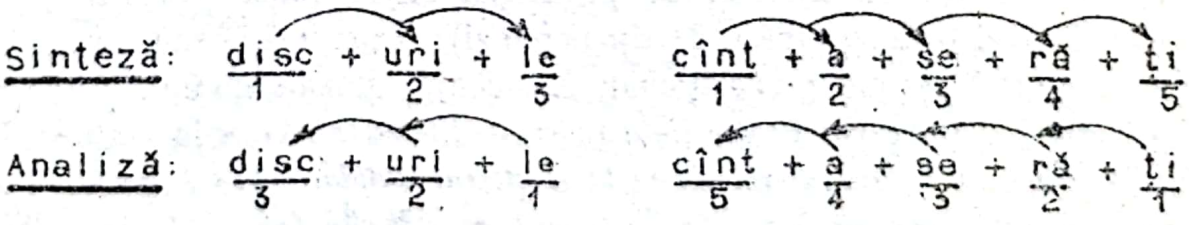

Operațiunile de sinteză și de analiză morfologică pot fi reprezentate și prin diagrame concentrice sau arborescente, în care succesiunea unităților constitutive, ierarhizarea lor, apar mai bine marcate, fiecare moment fiind expresia unei valori gramaticale.

Scanned with OKEN Scanner

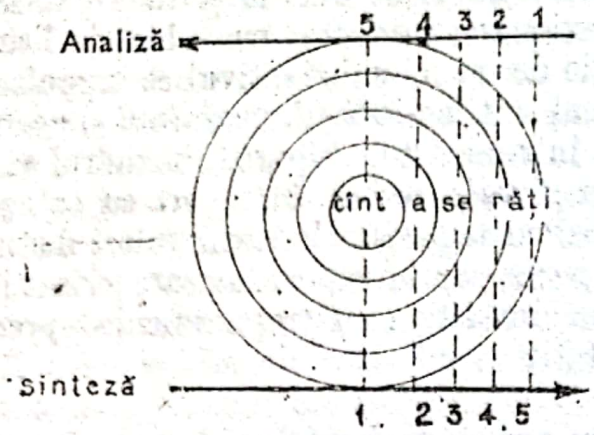

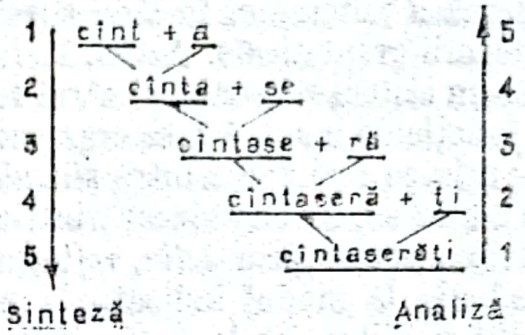

După cum se poate observa, criteriul morfologic operează nu numai în distingerea claselor flexionare — nume, adjectiv, pronume etc. —, ci și în interiorul fiecăreia, în funcție de categoriile gramaticale specifice. Astfel, substantivele, după gen, se repartizează în masculine, feminine și neutre; această trăsătură va avea consecințe asupra flexiunii după număr, ceea ce va determina o organizare internă în raport cu varietatea mijloacelor de expresie: masculinele formează pluralul cu ajutorul morfemului *-i*, femininele cu morfemele *-e*, *-i* și *-le*, iar neutrele cu morfemele *-uri*, *-e*, *-i* (o singură excepție — *ouă*).

Perspectiva morfologică este, așadar, determinantă în descrierea și clasificarea cuvintelor flexibile în părți de vorbire, pe baza inventarului unităților variabile și a valorilor gramaticale exprimate, fără să tranșeze însă strict limitele dintre ele (dintre substantiv și adjectiv, dintre unele pronume și adjective, dintre adjectiv și numeral). Pe de altă parte, rămîn în afara clasificării cuvintele neflexibile, asupra cărora considerațiile de ordin morfologic sînt inoperante, de aceea introducerea altor criterii axiologice, care să distingă fiecare clasă de cuvinte, se impune de la sine. Cu toate acestea, neaderența la flexiune poate constitui, în unele cazuri, o marcă gramaticală negativă a unor părți de vorbire. Pe această bază, se pot distinge un adverb de un adjectiv: *Problema este* **ușor** (**ușoară**) *de rezolvat;* **nou** (**noile**) *promovate*, un adverb de un substantiv: *A plecat gol* **pușcă** (aici, cuvîntul *pușcă* nu acceptă nici o determinare de tip nominal); o prepoziție sau un constituent al unei locuțiuni prepoziționale sau conjuncționale de un substantiv, un adjectiv sau un verb: **Grație** *ție a reușit — Ele se întreceau* **în grații**; *El a făcut propuneri* **referitoare** (**referitor**) *la creșterea rentabilității; Lucrările erau* **conform** (**conforme**) *proiectului;* **În ceea ce privește** *forma, lucrarea este izbutită;* **În concluzie,** *totul a fost frumos;* **În concluzii,** *el a subliniat importanța proiectului.* Așadar, invariabilitatea poate constitui o notă distinctivă în identificarea și definirea unor părți de vorbire cu statut ambiguu sub raport formal.

Scanned with OKEN Scanner

3. Criteriul semantic, aplicat în descrierea și clasificarea cuvintelor, conduce, mai întîi, la disjungerea în părți de vorbire cu sens autonom (autosemantice) și părți de vorbire fără un sens autonom (sinsemantice). Cuvintele autonome din punct de vedere semantic denumesc fie direct obiecte, substanțe — *substantivul* —, fie indirect, ținînd locul numelor — *pronumele* ; exprimă însușiri ale obiectelor sub raport calitativ — *adjectivul*, sau sub raport cantitativ — *numeralul;* denumesc acțiuni sau stări ale obiectelor — *verbul;* exprimă circumstanțe ale însușirilor sau ale acțiunilor — *adverbul*. La nivelul cuvintelor sinsemantice, condiția semantică se dovedește a fi inoperantă, încît distincția dintre ele va fi relevată de alți indicatori. Ca și criteriul morfologic, criteriul semantic operează nu numai în definiția părților de vorbire (substantivul denumește obiecte, adjectivul exprimă însușiri, verbul exprimă acțiuni etc.) sau a părților de propoziție (subiectul este autorul acțiunii, complementul de loc exprimă locul, cel de timp, timpul etc.), ci și în interiorul fiecărei clase, permițînd o serie de clasificări: substantive comune și proprii, adjective calificative și determinative, pronume personale, posesive, demonstrative etc. sau, în cazul unor părți de propoziție, cum ar fi complementele circumstanțiale, a căror clasificare este făcută din perspectivă semantică: loc, timp, mod, cauză etc.

Calitatea semantică a unui cuvînt poate condiționa prezența sau absența unor trăsături de ordin morfologic sau sintactic, compatibilitatea sau incompatibilitatea combinatorie. Astfel, în flexiunea după număr, o serie de substantive sînt defective de plural, în timp ce altele sînt defective de singular, variabilitate prezentînd numai substantivele care denumesc obiecte determinabile sub raport numeric; pronumele personale *eu* și *tu*, *noi* și *voi* nu au forme deosebite după gen, așa cum are pronumele de persoana a III-a: *el* — *ea*, *ei* — *ele*, întrucît această distincție este actualizată prin prezența persoanei angajate în acțiune; adjectivele care exprimă însușiri absolute nu au grade de comparație; verbele cu sens impersonal au forme numai pentru persoana a III-a. Autonomia semantică condiționează calitatea de unități sintactice (părți de propoziție) a părților de vorbire, precum și spectrul valențelor relaționale și funcționale; de aceea numai părțile de vorbire autosemantice — substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul și adverbul — pot servi ca expresie a părților de propoziție. În acest caz, se poate vorbi de o corespondență între cuvintele cu autonomie semantică și părțile de propoziție, suportul semantic reprezentînd factorul de coeziune dintre planul morfologic și planul sintactic. Lingvistica generativ-transformațională acordă o importanță majoră factorului semantic în elaborarea și în interpretarea unui enunț, întrucît elementele structurii de adîncime ale oricărei propoziții sau fraze sînt purtătoare de sens, deci au o valoare semnificativă.

În clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, calitatea semantică servește ca reper sau indice la nivelul structurii de adîncime, fără să înregistreze totdeauna procesele sau modificările ce se produc la nivelul structurii de suprafață, ceea ce face posibil ca aceluiași conținut semantic să-i corespundă mai multe

Scanned with OKEN Scanner

modalităţi de expresie (sinonimia) sau aceleiaşi modalităţi de expresie să-i corespundă mai multe conţinuturi (omonimia sau polisemia). Astfel, o însuşire poate fi exprimată printr-un adjectiv *dulce*, dar şi printr-un substantiv *dulceaţă;* o acţiune se exprimă potenţial printr-un verb *a alerga*, dar virtual se exprimă şi printr-un substantiv *alergare*. Alteori, acelaşi cuvînt cu o semnificaţie unică se distribuie, în funcţie de contextul gramatical specific, la mai multe părţi de vorbire. Adjectivul prezintă, din această perspectivă, totdeauna o dublă calitate: expresie a unei însuşiri a obiectului: *creion* **roşu** şi expresie a înseşi substanţei denumite: **roşul** *este o culoare simbolică;* alteori, prezintă o triplă calitate: de adjectiv, de substantiv şi de adverb de mod: *lucru* **frumos**, **frumosul** *este în viaţă*, *vorbeşte* **frumos**. În aceste situaţii, criteriile morfologic şi semantic se dovedesc insuficiente în identificarea părţilor de vorbire, întrucît sensul sau expresia gramaticală cu care se operează rămîn o măsură relativă a unor trăsături mult mai complexe.

4. Criteriul s i n t a c t i c, decisiv pentru limbile izolante, cum ar fi chineza, constituie pentru limba română un operator indispensabil şi cu mare randament în determinarea şi definirea părţilor de vorbire în directă corelaţie cu părţile de propoziţie. A analiza un cuvînt din perspectivă sintactică înseamnă a-i determina poziţia în sistem pe baza relaţiilor cu termenii învecinaţi (distribuţia) şi a funcţiilor actualizate. Astfel, în sintagma nominală *florile de primăvară*, cuvîntul *primăvară* ocupă o poziţie *dependentă* faţă de cuvîntul *florile*, marcată printr-o *relaţie* de determinare cu ajutorul prepoziţiei *de* şi printr-o *funcţie* sintactică (atribut). Se cuvine, mai întîi, o evaluare a raportului c u v î n t, p a r t e d e v o r b i r e, p a r t e d e p r o p o z i ţ i e, deoarece există tendinţa de a se confunda între ele printr-o suprapunere a planurilor lingvistice pe care le reprezintă, aspecte relevate de altfel de literatura de specialitate [3]. Fără să intrăm în detalii [4], vom încerca să argumentăm existenţa celor trei unităţi — *cuvînt*, *parte de vorbire*, *parte de*

---

[3] Astfel, Petru Zugun în *Cuvîntul*, identifică partea de propoziţie cu partea de vorbire şi cu cuvîntul, generalizînd principiul funcţionalităţii sintactice: „numim cuvînt ansamblul morfemelor lexicale şi gramaticale care îndeplineşte *funcţia* (s.n.) de parte de propoziţie", p. 89; în consecinţă, „scrierea gramaticală corectă a cuvintelor este: *casă*, *încasă*, *sprecasă*, *deasupracasei*, *celuimaibun*", p. 106. Alteori, dîndu-se prioritate principiului semantic, mai multe cuvinte sau părţi de vorbire sînt identificate ca părţi de propoziţie, neglijîndu-se faptul că părţile de vorbire au totuşi o autonomie a lor în raport cu părţile de propoziţie. Din această perspectivă semanticistă, *Gramatica*, II, consideră ca fiind părţi de propoziţie — atribute: *ca un fagure de miere*, *cît un sîmbure de mac*, p. 125; atribut circumstanţial descriptiv: *fascinat de prăpastia păcatului*, p. 139; complemente circumstanţiale: *odată exprimată această meditaţie*, p. 151, *la vîrsta de nouă ani*, p. 174. Prin introducerea unor noi modalităţi de analiză este modificat însuşi conceptul de parte de propoziţie. Irimia, în *Sintaxa*, propune noi tipuri structurale de părţi de propoziţie: *dezvoltate* (construcţiile infinitivale relative, construcţiile gerunziale absolute, alte sintagme), *mixte* şi *complexe*, fără să ia în consideraţie organizarea ierarhică a unităţilor sintactice. În virtutea aceluiaşi principiu, se afirmă existenţa predicatului verbal compus; de asemenea, continuă confuzia dintre locuţiuni, expresii, cuvinte compuse şi alte grupări de cuvinte de tip frazeologic.

[4] O informaţie bogată în Zugun, *op. cit.*, p. 29—109; vezi şi Coteanu, *Note*.

Scanned with OKEN Scanner

propoziție — ca expresie a unor niveluri lingvistice distincte: *cuvîntul* ca unitate a nivelului l e x i c a l, *partea de vorbire* ca unitate a nivelului m o r f o l o g i c (morfologia avînd ca obiect de studiu părțile de vorbire), iar *partea de propoziție* ca unitate a nivelului s i n t a c t i c. Sfera cea mai largă de expresie o are cuvîntul, care poate fi definit ca unitate fonică marcată prin posibilitatea de a fi rostită independent, sau unitatea grafemică marcată printr-un spațiu liber, în limba scrisă. [5] Aceste definiții exclud considerațiile de ordin morfologic și sintactic, cuvîntul prezentîndu-se în forma în care este înscris în lexicoane, în afara oricărui context, unitate relevantă sub raport lexical. Cuvîntul reprezintă elementul constant din componența părților de vorbire și a părților de propoziție, în dubla sa calitate de semnificant și semnificat, determinînd totodată sau condiționînd cîmpul de dispersie a valențelor morfologice și sintactice; în relație cu un morfem devine obiect al morfologiei, iar, în relație cu o unitate sintactică, obiect al sintaxei. În funcție de morfemele cu care se va combina, cuvîntul va căpăta calitatea de *nume*, *adjectiv*, *verb* etc., după cum în funcție de unitatea sintactică cu care se combină și de conținutul relației de determinare, va fi *subiect*, *atribut* etc. Astfel, cuvîntul *zbor* în relație cu morfemul de plural *zbor* + **uri**, actualizează un substantiv, în relație cu un morfem de persoană *zbor* + **i**, actualizează un verb, iar, în relație de dependență față de o altă unitate sintactică, actualizează o funcție sintactică, în calitate de parte de propoziție *gata* de zbor.

Urmărind relația *cuvînt — parte de vorbire — parte de propoziție*, se constată două situații: una relevată de c o r e s p o n d e n ț a dintre cele trei unități — un cuvînt este în același timp și parte de vorbire și parte de propoziție, într-o solidaritate absolută :

Cuvinte	Pisica 1	blîndă 2	zgîrie 3	rău 4
Părți de vorbire	nume 1	adjectiv 2	verb 3	adverb 4
Părți de propoziție	subiect 1	atribut 2	predicat 3	mod 4

Relația de corespondență caracterizează, în general, cuvintele noționale integrate în context prin mijloace sintetice. Cea de-a doua situație este relevată de n e c o r e s p o n d e n ț a dintre un cuvînt, o parte de vorbire și o

[5] Cuvîntul „se definește ca o formă liberă semnificantă care nu poate fi divizată în alte forme libere mai mici și a cărei unitate se manifestă printr-o coeziune internă", *Le langage*, p. 85.

parte de propoziție, cînd integrarea în context se face prin mijloace analitice:

Cuvinte	Ursul 1	din 2	poveste 3	a 4	fost 5	păcălit 6	de 7	vulpe 8
Părți de vorbire	nume 1	prep. 2	nume 3	verb 4			prep. 5	nume 6
Părți de propoziție	subiect 1	atribut 2		predicat 3			agent 4	

În prima strofă din poemul *Luceafărul* de M. Eminescu, analiza va identifica 18 unități lexicale (cuvinte) distribuite în 15 unități morfologice (părți de vorbire) și în 10 unități sintactice (părți de propoziție), fiind în corespondență totală patru unități *(odată, mari, împărătești, fată)*, iar în corespondență parțială, 10 unități.

Cuvinte	A 1	fost 2	odată 3	ca- 4	n 5	povești 6
Părți de vorbire	1		2	3	4	5
Părți de propoziție	1		2	3		

Cuvinte	A 7	fost 8	ca 9	niciodată 10
Părți de vorbire	6		7	8
Părți de propoziție	4		5	

Cuvinte	Din 11	rude 12	mari 13	împărătești 14
Părți de vorbire	9	10	11	12
Părți de propoziție	6		7	8

Scanned with OKEN Scanner

Cuvinte	0 15	prea 16	frumoasă 17	fată 18
Părți de vorbire	13		14	15
Părți de propoziție			9	10

Disjuncția în unități lingvistice de tip *cuvînt — parte de vorbire — parte de propoziție*, pe lîngă că oglindește o realitate obiectivă, își găsește și o motivație metodologică în procesele de analiză. Fiind într-o relație de incluziune, se poate admite că toate părțile de propoziție sînt părți de vorbire și toate părțile de vorbire sînt cuvinte, în timp ce nu toate cuvintele sînt părți de vorbire și nu toate părțile de vorbire sînt părți de propoziție. Corelația dintre părțile de vorbire și părțile de propoziție se bazează așadar pe două aserțiuni: (a) orice parte de propoziție este în același timp, printr-o incluziune privativă, și o parte de vorbire și (b) unor părți de propoziție le servesc drept bază funcțională unele părți de vorbire, printr-o incluziune echipolentă sau inferență logică afirmativă: *Unele substantive sînt subiecte; Unele subiecte sînt substantive;* sau negativă: *Nu toate substantivele sînt subiecte* sau *Nu toate subiectele sînt substantive.* Neconcordanțele dintre sfera de extensiune a celor trei unități lingvistice creează dificultăți în operațiunile de identificare și de definire, pe de o parte, a părților de vorbire, iar, pe de alta, a părților de propoziție. În această operație, evaluarea trăsăturilor de ordin sintactic se dovedește a fi de mare eficiență.

4.1. Din perspectiva criteriului s i n t a c t i c, părțile de vorbire se distribuie în f u n c ț i o n a l e, cele care au calitatea de unități sintactice (părți de propoziție) și a f u n c ț i o n a l e, cele care nu îndeplinesc condiția de analiză a unei funcții sintactice.

4.1.1. Au calitatea de *funcționale* părțile de vorbire care au a u t o n o m i e s e m a n t i c ă (chiar și relativă), se integrează într-o unitate sintactică superioară (sintagmă) pe baza unei r e l a ț i i și actualizează o f u n c ț i e sintactică; îndeplinesc aceste condiții substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, o mare parte dintre adverbe și locuțiuni adverbiale, iar, în unele situații speciale, interjecția. Pe baza trăsăturilor enunțate, părțile de vorbire enumerate satisfac, în plan sintactic, calitatea de părți de propoziție.

4.1.2. Părțile de vorbire *afuncționale* nu îndeplinesc calitatea de unități sintactice (părți de propoziție) prin nerealizarea celor trei condiții stabilite: nu au autonomie semantică, nu contractează relații sintactice nici ca regent și nici ca determinant, în consecință nu pot fi purtătoare de funcții; ele servesc ca a u x i l i a r e în exprimarea relațiilor și a funcțiilor gramaticale sau ca mărci ale unor unități semantice sau lexicale.

4.1.2.1. Funcționează ca a u x i l i a r e m o r f o l o g i c e *articolul* (ca morfem al determinării), *adverbul* (ca morfem analitic al gradelor de compa-

Scanned with OKEN Scanner

raţie), *pronumele reflexiv* (ca morfem analitic al diatezei reflexive) şi *verbele a avea, a fi* şi *a voi* din componenţa modurilor şi a timpurilor compuse, precum şi a diatezei pasive; prepoziţiile *a* din componenţa infinitivului *(a cînta)* şi *de* din componenţa supinului *(de cîntat)* îndeplinesc ca auxiliare un dublu rol: morfologic, ca morfeme modale, şi sintactic, ca marcă a unei relaţii de dependenţă. Acelaşi rol dublu îl are şi conjuncţia *să*, morfem al conjunctivului şi marcă a unei relaţii de subordonare la nivelul frazei; pe baza acestui statut, prepoziţiile *a, de* şi conjuncţia *să* ar putea fi denumite *auxiliare morfo-sintactice*.

4.1.2.2. Ca auxiliare sintactice, funcţionează *prepoziţiile* şi *locuţiunile prepoziţionale, conjuncţiile* şi *locuţiunile conjuncţionale* şi cu un statut mixt (de funcţionale şi de auxiliare sintactice) *pronumele şi adverbele relative*, precum şi unele *pronume* şi *adverbe nehotărîte* (cele formate cu *ori-*: *oricine, orice, oriunde* etc.).

4.1.2.3. Cu rol de auxiliare semantice funcţionează o serie de *adverbe* fără autonomie semantică, dar care imprimă o anumită valoare modală raportului stabilit între două unităţi (negaţie: **N-***a venit* **nici** *el*, cumul: *A venit* şi *el*, restricţie: *A venit* **numai** *el* etc.).

4.1.2.4. Auxiliarele lexicale sînt *prepoziţii, adverbe* sau *pronume*, care intră ca elemente de compoziţie în structura unor unităţi paralexemice (compuse, locuţiuni): **de** *trei ori*, **cîte** *doi, zi* **de** *zi*, *a* o *lua la sănătoasa*.

4.2. Trăsăturile distinctive ale părţilor de vorbire funcţionale se relevă în raport cu capacitatea lor distribuţională şi funcţională, atît în calitate de regent, cît şi ca determinant.

4.2.1. *Substantivul*, în calitate de *regent*, funcţionează ca centru al unei sintagme nominale sau al unui grup nominal, acceptînd ca determinanţi cu funcţie de atribut toate părţile de vorbire care îndeplinesc condiţiile unei părţi de propoziţie: *substantiv* + *substantiv: casa* **vecinului**, *zile* **de vară**; *substantiv* + *adjectiv: prieten* **devotat**; *substantiv* + *numeral:* **trei** *zile; substantiv* + *pronume: părerea* **lui**, *om* **ca tine**; *substantiv* + *verb* la moduri nepersonale: *dorinţa* **de a învăţa**, *apă* **de băut**; *substantiv* + *adverb: casa* **de acolo**, *mersul* **înainte**. În calitate de *determinant*, este selectat de toate părţile de vorbire funcţionale, faţă de care, în afară de predicat, îndeplineşte toate funcţiile sintactice; distribuţia lor este însă condiţionată de trăsăturile regentului. Astfel, funcţia atributivă se realizează numai în dependenţă de un substantiv, funcţia de subiect este actualizată numai pe lîngă un verb care implică prezenţa unui autor, funcţia de complement direct, numai pe lîngă verbe tranzitive, funcţia de nume predicativ, pe lîngă verbe copulative.

Substantivul în calitate de determinant angajează în relaţiile sale cu regentul întregul mecanism al sistemului prepoziţional, al cărui regim îl suportă, cu consecinţe şi de ordin morfologic, în sensul că forma cazuală este impusă de statutul prepoziţiei:

a) asupra, contra, deasupra, înaintea etc. + *nume în genitiv*
b) conform, contrar, datorită, graţie + *nume în dativ*
c) cu, de, despre, în, la, pentru etc. + *nume în acuzativ*

Scanned with OKEN Scanner

Criteriul sintactic se dovedește operant în determinarea opozițiilor cazuale ale substantivului, ficcare caz fiind expresia raporturilor care se stabilesc între două unități funcționale. Astfel, distincția dintre formele cazuale omonime (nominativ-acuzativ și genitiv-dativ) se operează, pe de o parte, prin calitatea morfologică a regentului — **nume** + *nume în genitiv* vs. **verb, adjectiv** + *nume în dativ* —, iar, pe de altă parte, prin funcția actualizată de unitatea determinantă — genitivul va implica un nume sau un substitut al numelui incident la alt nume, față de care îndeplinește funcția de *atribut*, în timp ce dativul va implica tot un nume sau un substitut al său incident însă la un verb sau la un adjectiv față de care îndeplinește funcția de *complement indirect*. Evident că genitivul și dativul, cînd se realizează ca regim al prepozițiilor sau al locuțiunilor prepoziționale, actualizează și alte funcții sintactice, îndeosebi circumstanțiale.

Deși are o poziție mai stabilă în sistemul părților de vorbire, totuși, în anumite situații, substantivul poate fi convertit; frecvent substantivele care desemnează concepte temporale — *noapte, zi, vară* — în formă articulată, fără vreun alt determinant și în dependență de un verb devin a d v e r b e, care actualizează funcția de complement circumstanțial de timp: **Ziua** *ninge*, **noaptea** *ninge*, **dimineața** *ninge iară*. Ambiguitatea din propoziția *A venit* **vara** se rezolvă printr-o operațiune sintactică: dacă cuvîntul *vara* este subiect, va fi substantiv în nominativ, articulat; dacă este complement circumstanțial de timp, va fi adverb, subiectul fiind subînțeles. De asemenea, devin a d v e r b e, avînd funcția de complemente circumstanțiale de mod, substantivele care pot servi ca termen de comparație, în formă nearticulată, fără vreo prepoziție și în dependență de un verb sau un adjectiv, *doarme* **buștean**, *frumoasă* **foc**, *a plecat* **glonț**. Unele adverbe de acest fel pot funcționa ca auxiliare morfologice, ajutînd la exprimarea superlativului absolut: *frumoasă* **foc** = *foarte frumoasă*.

Verb + { nume articulat / nume nearticulat } > adverb < { timp: *El doarme* **noaptea** / mod: *El doarme* **buștean** }

Deși își păstrează autonomia semantică, substantivul, în unitățile neintegrate structural pe baza unei relații de determinare (vocativ, titlu, reclamă, publicitate, reluare) nu realizează calitatea de funcțională, rămînînd în afara lanțului sintagmatic sau propozițional, ca o unitate neanalizabilă, deci fără funcție sintactică:

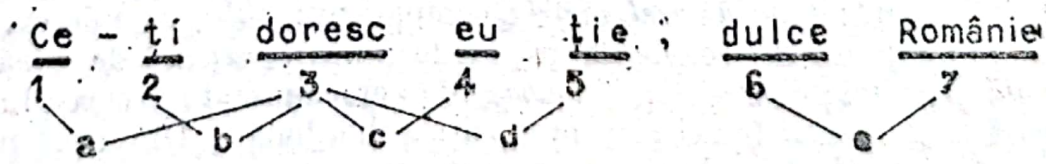

În componența locuțiunilor verbale, adverbiale, prepoziționale și conjuncționale, substantivul are rol de auxiliar lexical, neanalizabil deci la nivel

sintactic: *a-şi lua* lumea *în* cap, *munceşte* de pomană, *din* cauza, *cu* scopul *să*. Unele situaţii ambigue determinate de posibilitatea apartenenţei sau nonapartenenţei unui substantiv la o locuţiune verbală, prepoziţională sau conjuncţională pot fi soluţionate cu ajutorul unor teste diagnostice morfo-sintactice: substantivul care nu aparţine unui grup locuţional are o poziţie liberă faţă de regent, poate fi dislocat, poate primi determinări la nivel sintagmatic şi la nivel frastic, îndeplineşte o funcţie sintactică, prezintă variabilitate în raport cu categoriile gramaticale specifice.

4.2.2. *Adjectivul* este o parte de vorbire care are ca bază de incidenţă un substantiv faţă de care îndeplineşte funcţia de *atribut: carte* frumoasă, sau de *nume predicativ: cartea este* frumoasă, prin aceasta distingîndu-se de adverb, incident la o bază verbală: *scrie* frumos. Poziţie ambiguă are adjectivul atunci cînd este incident la un verb; dezambiguizarea se produce printr-un proces complex de analiză relaţională, funcţională, morfologică şi semantică. De pildă, în propoziţia *Ion a plecat* sănătos, cuvîntul *sănătos* prezintă următoarele trăsături: se realizează ca expresie a unei duble relaţii de subordonare — faţă de verb şi faţă de nume —, ca urmare a dependenţei faţă de nume, actualizează, în plan morfologic, caracteristicile gramaticale ale acestuia prin acordul în gen, număr şi caz, fapt probat prin comutare: *Maria a plecat* sănătoasă; semantic, adjectivul *sănătos* atribuie persoanei denumite o însuşire simultană cu momentul realizării acţiunii; în aceste condiţii, adjectivul îndeplineşte funcţia de *nume predicativ secundar*. Adverbul, în schimb, se va realiza numai ca determinant al verbului sau al adjectivului — independent de nume —; de aceea va prezenta forme invariabile: *Ion gîndeşte* sănătos; *Maria gîndeşte* sănătos.

Incident numai la verb, adjectivul poate fi identificat prin funcţiile de complement circumstanţial de mod comparativ: *A venit mai mult moartă* decît vie; de timp: *O cunosc* de mică; de cauză: *O iubea* de frumoasă *ce era;* de relaţie: *Este ca mierea* de dulce; concesiv: Chiar bolnav *şi tot a venit*. Relaţia şi funcţia, coordonate de bază ale criteriului sintactic, vor pune în opoziţie, în virtutea trăsăturilor specifice, adjectivul faţă de celelalte părţi de vorbire.

În calitate de regent, adjectivul apare ca bază a unei *sintagme adjectivale*, în a cărei structură selecţia unităţilor determinative se realizează în condiţii restrictive, în funcţie de capacitatea generativă a fiecărui adjectiv, ceea ce face ca şi cîmpul de dispersie a funcţiilor sintactice să fie mai restrîns[6]: complement indirect: *credincios* jurămîntului, *sigur* de izbîndă; de relaţie: *bun* de gură; de măsură: *lung* de *trei* metri; comparativ: *dulce* ca mierea, *mai bună* decît tine; de cauză: *bolnav* de gripă; de timp: *curajoasă* de mică; de loc: *prezentă* peste tot; consecutiv: *frumoasă* de nerecunoscut; aceleaşi funcţii se realizează şi la nivelul frazei prin propoziţii subordonate. Din acest punct de vedere, adjectivul, în calitate de regent, prezintă unele asemănări cu

[6] Pentru detalii, vezi Paná Dindelegan, *Structura*, p. 87—92 şi *O paralelă*, p. 386—394.

Scanned with OKEN Scanner

verbul privind atît regulile de selecţie, cît şi mijloacele de expresie: *a se convinge* **de ceva** = *convins* **de ceva,** *a se încrede* **în ceva** = *încrezător* **în ceva.**

Adjectivul se poate adapta la poziţiile morfo-sintactice ale altor părţi de vorbire devenind s u b s t a n t i v, fie prin eliminarea substantivului determinat — *fată* **mîndră** > **mîndra,** *om* **leneş** > **leneşul,** fie prin conceptualizarea unei însuşiri — **frumosul** *este viaţa,* în ambele cazuri, nominalizarea realizîndu-se prin articulare; a d v e r b: *scriere* **frumoasă** > *scrie* **frumos,** *vorbă* **interesantă** > *vorbeşte* **interesant.** Pentru substantiv şi adverb, adjectivul constituie o sursă inepuizabilă de îmbogăţire; orice adjectiv poate funcţiona şi ca substantiv, poziţia de adverb fiind satisfăcută de adjectivele care pot exprima şi o anume modalitate în raport cu o acţiune. La origine, sînt adjective şi actualele prepoziţii *conform, contrar, datorită, potrivit,* regimul de dativ datînd din perioada cînd aceste prepoziţii aveau statut de adjectiv. La rîndul său, adjectivul se îmbogăţeşte prin conversiunea altor părţi de vorbire: substantiv: *fată* **bărbată** (harnică); pronume: *cartea* **aceasta;** numeral: **trei** *zile;* verb la gerunziu sau participiu: *mînă* **tremurîndă,** *lucrare* **scrisă;** adverb: *damă* **bine.** Ca o abatere de la normele gramaticale, în limba vorbită sau scrisă (mai puţin controlată), adverbului, printr-o greşită interpretare, i se aplică normele care guvernează întrebuinţarea adjectivului: *cărţi* **noi** *apărute* în loc de *cărţi* **nou** *apărute; sîntem* **fermi** *convinşi* [7], *probleme* **grele** *de rezolvat* în loc de *probleme* **greu** *de rezolvat.* Acest fenomen se produce ca urmare a atracţiei pe care o exercită substantivul apropiat asupra adverbului, faţă de care acţionează ca un regent.

4.2.3. *N u m e r a l u l,* deşi are unele particularităţi lexicale, semantice şi morfologice specifice, din punct de vedere sintactic, nu are un statut propriu, comportîndu-se ca şi părţile de vorbire cu ale căror valori se întrebuinţează: substantiv, adjectiv sau adverb. În relaţie de dependenţă faţă de un substantiv, numeralul capătă valoare de *adjectiv* şi îndeplineşte funcţia sintactică de *atribut:* **două** *case, anul* **al treilea, tustrei** *bărbaţii, eforturi* **întreite;** în dependenţă faţă de un verb actualizează fie funcţiile substantivului: *subiect: Au plecat* **patru,** *complement direct: A primit numai* **două,** *indirect:* **Celui de-al doilea** *i-a revenit medalia de argint, circumstanţial: Cobor* **la a doua,** *Plec* **pe întîi;** fie funcţiile adverbului: *circumstanţial de mod: A lucrat* **înzecit.** O serie de numerale cardinale ca *zece, sută, mie, milion, miliard,* precum şi numeralele fracţionare — *doime, treime* etc. —, prin trăsăturile lor morfo-sintactice, au statut de substantiv.

Ca *r e g e n t,* numeralul se caracterizează prin posibilităţi combinatorii reduse datorită conţinutului său abstract; prezenţa sa condiţionează însă realizarea unor construcţii sintactice cu valoare p a r t i t i v ă: *doi* **dintre voi,** d i s t r i b u t i v ă: *le-am dat cîte două mere* **de căciulă,** f r e c v e n t a t i v ă: *o dată* **la trei zile,** *de două ori* **pe zi.** Ca o particularitate sintactică a întrebuinţării numeralului cardinal în limba română, menţionăm apariţia sa într-o sintagmă nominală ca determinant pînă la ordinul *nouăsprezece*

[7] Pentru detalii, vezi *Sinteze,* p. 257—258.

Scanned with OKEN Scanner

inclusiv *(El are* **şaptesprezece** *ani)* şi ca determinat sau regent de la *douăzeci* în sus *(El are* **douăzeci** *de ani)*, într-o structură inversă.

4.2.4. *Pronumele*, în calitate de determinant, are statutul substantivului pe care îl substituie. Ca regent însă, ca urmare a conţinutului său abstract, spre deosebire de substantiv, prezintă un spectru relaţional şi funcţional redus, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic. Astfel, pronumele de întărire şi cele reflexive nu acceptă nici un fel de determinanţi, pronumele personal, în general, poate fi determinat prin apoziţionare: *Tu*, **fratele meu**, sau printr-o atributivă relativă: *El*, **care cunoaşte totul**, *va reuşi;* pronumele nehotărîte şi cele negative pot servi ca bază a unui determinant cu valoare partitivă: *unul* **dintre voi**, *nimeni* **dintre noi**, *cîţiva* **dintre ei**, după cum numai pronumele demonstrativ cu valoare neutră *aceea* poate fi determinat de o subordonată atributivă introdusă cu ajutorul conjuncţiilor *că* sau *să: El s-a remarcat prin aceea* **că totdeauna a fost primul.** Tot din perspectivă sintactică, se mai relevă unele întrebuinţări specifice pronumelui: posibilitatea de marcare explicită sau implicită a locutorului prin persoana I şi a colocutorului prin persoana a II-a a pronumelor personale, ceea ce nu poate realiza nici o altă parte de vorbire, substantivul fiind, din acest punct de vedere, expresia nonpersoanei sau a persoanei a III-a (orice obiect este *el* sau *ea*, *acesta* sau *aceasta*, *unul* sau *altul);* posibilitatea de reluare şi de anticipare a obiectului direct sau indirect prin formele neaccentuate ale pronumelui personal în cazurile acuzativ şi dativ, apariţia formelor accentuate ale pronumelor personale numai în regim prepoziţional la cazul acuzativ: *Te-am văzut* **pe tine**, *M-am gîndit* **la voi**; absenţa funcţiei de atribut pronominal genitival în cazul pronumelui personal de persoana I şi a II-a, la singular şi la plural; folosirea pronumelor interogative-relative şi ca elemente de relaţie în structura propoziţiilor subordonate; implicarea obligatorie a unui determinant — parte de propoziţie sau propoziţie — cu funcţie de atribut în cazul prezenţei pronumelui demonstrativ de depărtare *cel*, *cea*, *cei*, *cele: cel* **de acolo**, *M-am întîlnit cu cel* **pe care mi l-ai recomandat.**

În prezenţa numelui substituit, pronumele devine *adjectiv pronominal* şi îndeplineşte funcţia de *atribut*. Pot însoţi un nume, în calitate de adjective, pronumele posesive, de întărire, demonstrative, interogative-relative (cu excepţia pronumelui *cine* şi *ceea ce*), nehotărîte şi negative, în afară de *nimeni* şi *nimic*. Ca adjective, se acordă cu substantivul în gen, număr şi caz, distingîndu-se prin aceasta de întrebuinţarea pronominală: *cartea* **aceasta** vs. *cartea* **acestuia**, **care** *carte* vs. **a cărei** *carte*, **fiecare** *carte* /vs/ *cartea* **fiecăruia**, *toate* **cărţile** / vs / *cărţile* **tuturor**, dependenţa de regent realizîndu-se de pe poziţii sintactice distincte. Unele pronume cunosc, în limba română, şi alte întrebuinţări: *substantiv:* **eul** *nostru*, **în sinea** *sa*, *ins* (care stă la baza pronumelor de întărire), *al tău* (în limbajul familiar, cu sensul de *soţ*), *ai tăi* (tot în vorbirea familiară, cu sensul de restul familiei), *avea* **un ce**, *el e* **un cineva**; *adverb:* **ce** *mare a crescut*, **cît** *am mai aşteptat*, *a progresat* **puţin**, *o ţine* **tot una**; *interjecţie* (popular, în loc de *poftim* sau *da*, în răspunsuri la un apel) *Ioane!* — **Ce!** (o contragere a propoziţiei **ce** *vrei* sau **ce** *doreşti*).

Scanned with OKEN Scanner

În componenţa pronumelor de reverenţă, dintre alte părţi de vorbire, funcţionează ca pronume unele substantive ca *domnia, excelenţa, înălţimea* sau ironic *dobitocia: domnia ta, excelenţa voastră;* de asemenea, capătă valoarea de locuţiuni pronominale nehotărîte sau negative construcţiile *nu ştiu ce, nu ştiu cine, cine ştie cine, cine ştie ce,* echivalente ca sens cu *ceva, cineva.*

4.2.5. *V e r b u l,* din perspectivă sintactică, se caracterizează prin capacitatea de a servi ca bază predicativă, deci de a îndeplini funcţia de *predicat* într-o unitate sintactică de tip propoziţional. Realizarea acestei funcţii este condiţionată de o serie de cerinţe: verbul trebuie să aibă o autonomie semantică, acţiunea exprimată să fie determinată sub raport modal şi temporal şi să implice, în realizarea ei, un autor, un obiect sau o circumstanţă. Aceste condiţii sînt, în general, satisfăcute de verbele la modurile personale (indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv şi imperativ). Argumentul predicativităţii unui verb este validat de posibilitatea acestuia de a apărea în propoziţii principale independente sau regente, cu punct de incidenţă zero. În acest caz, se depăşeşte sfera modurilor personale, prin acceptarea, cu valoare predicativă, a unor moduri verbale nepersonale (infinitivul şi supinul), în propoziţii imperative, independente sau regente[8]: **A se agita** *înainte de întrebuinţare;* **A se păstra** *la loc uscat;* **De văzut** *şi paginile următoare;* **De reţinut** *că toţi au fost de acord.*

Din această perspectivă, afirmarea existenţei aşa-zisului predicat verbal compus, alcătuit dintr-un verb semiauxiliar şi un alt verb la conjunctiv, infinitiv sau supin, nu mai are temei.[9] În consecinţă, o structură de tipul *El poate să cînte* va prezenta în componenţa sa două unităţi predicative *poate* şi *să cînte,* în funcţie de care se vor identifica cele două unităţi propoziţionale; în propoziţia *El poate cînta,* se va identifica o singură unitate predicativă *poate,* care are ca determinant un verb la infinitiv *cînta,* cu funcţie de complement direct.

---

[8] O discuţie specială asupra acestei probleme: Diaconescu, *Moduri nepersonale,* p. 5—8 şi *Propoziţia relativă,* p. 143—149; Coteanu, *Gramatica,* p. 250—251, admite posibilitatea ca, în anumite situaţii, infinitivul, gerunziul şi participiul să aibă valoare predicativă.

[9] Problema este încă controversată. Unii cercetători opinează pentru recunoaşterea unui predicat verbal compus: Şerban, *op. cit.,* p. 61—62; Dimitriu, *op. cit.,* p. 187—188, cu specificarea că „verbul de bază din structura predicatului verbal compus este în mod normal doar la participiu *(acest lucru* **trebuie spus** sau la supin *(el are* de citit), O excepţie constituie infinitivul fără prepoziţia morfem *a* după verbul *a putea*"; Iordan-Robu, *op. cit.,* p. 592—594; chiar şi în *Sinteze,* p. 311—313, deşi se recunoaşte valoarea predicativă a verbelor de modalitate şi de aspect, analizabile deci separat, se admite totuşi că în cazul verbului *a putea* la diateza reflexivă + verb la infinitiv şi al verbului *a trebui* + verb la participiu, este vorba de un predicat verbal compus; în acelaşi sens se mai pronunţă Nedioglu, *Predicatul verbal,* în nr. 3, p. 34—45, nr. 4, p. 49—57, nr. 5, p. 23—26; Dumitraşcu, *În legătură cu predicatul,* p. 59—66; Hazi, *Predicate verbale compuse?,* p. 289—297; Săteanu, *Predicatul compus,* p. 243—252; Coteanu, *Gramatica,* p. 248—250 şi alţii. Pentru analiza independentă a celor două unităţi se pronunţă *Gramatica,* II, p. 98; Guţu Romalo, *Semiauxiliare de aspect?,* în LR, X (1961), nr. 1, p. 3—15; Avram, *Gramatica,* p. 264; Neamţu, *Predicatul,* p. 38—45.

Scanned with OKEN Scanner

Cu părți de propoziție dezvoltate se operează în cazul construcțiilor absolute infinitivale, gerunziale și participiale, precum și în cazul construcțiilor infinitivale relative. Într-o propoziție ca *Odată*, **slujind un episcop oarecare de hramul bisericei, la Buna Vestire din Iași,** *părintele Duhu intră în biserică*, se consideră ca „parte de propoziție dezvoltată" cu funcție de complement circumstanțial de timp întreaga secvență *slujind un episcop oarecare de hramul bisericei, la Buna Vestire din Iași*, fără să se excludă și posibilitatea ca în a doua etapă să se opereze „analiza internă a construcțiilor respective" [10]. În aceeași manieră se procedează și cu construcțiile infinitivale relative, deși se admite că pronumele sau adverbul relativ, precum și alte unități, am adăuga noi, pot să îndeplinească „diverse funcțiuni față de verbul la infinitiv (subiect, complement direct, circumstanțial), cu toate acestea, construcția în întregime are rol de subiect sau de complement" [11]. În consecință, secvența *Nu are cine mă ajuta acum la matematică* ar trebui acceptată ca o propoziție simplă, alcătuită din predicatul *are* și subiectul *cine mă ajuta acum la matematică*, o parte de propoziție dezvoltată, constituită din unități sintactice analizabile: *cine* — subiect, *mă* — complement direct, *acum* — circumstanțial de timp, *la matematică* — complement indirect. Or, o asemenea modalitate de analiză se abate de la principiul fundamental conform căruia o unitate sintactică este analizabilă la un singur nivel, la nivelul căruia îi aparține. În acest caz, toate unitățile constitutive sînt analizabile ca părți de propoziție. Revenind la secvența *cine mă ajuta acum la matematică*, ca să fie identificată și definită ca o singură parte de propoziție, fie ea și dezvoltată, ar fi trebuit să fie o unitate frazeologică [12] constituită în această structură înainte de a fi selectată și actualizată în context, așa cum, de pildă, s-ar prezenta secvența *l-a prins cu mîța în sac*, o unitate frazeologică constituită dinainte de momentul vorbirii *(in absentia)*. În construcțiile infinitivale relative, unitățile constitutive sînt selectate în momentul vorbirii *(in praesentia)*, îndeplinind condițiile unei analize, așa cum rezultă din schema de mai jos, pe cînd constituenții unităților frazeologice pot fi analizați numai în afara contextului, deci într-un alt plan al comunicării.

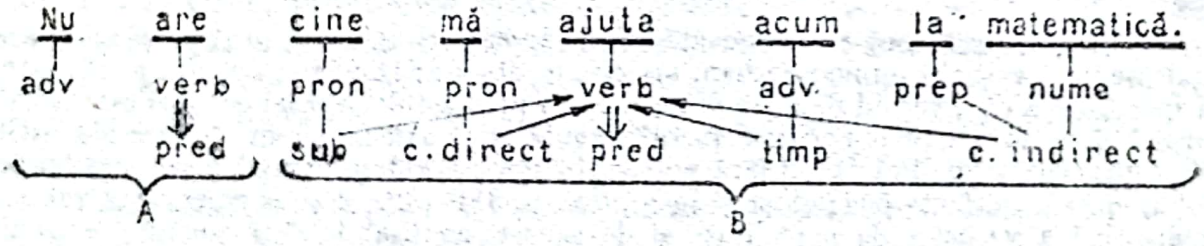

[10] *Gramatica*, II, p. 82.

[11] *Ibidem*, p. 83. Pe lîngă părțile de vorbire dezvoltate, în descrierea părților de propoziție, Irimia, *op. cit.*, p. 114, mai distinge, ca tipuri structurale, tipuri *mixte (au putut deveni* țărani), complexe (*Nu va putea* ajunge ceea ce a visat încă din școală), propozițional (*Ce ai vrut* să cînți?) și multiplu (*învață* a gîndi și a simți).

[12] Pentru detalii asupra frazeologiei, vezi *Sinteze*, p. 134—160.

Scanned with OKEN Scanner

Se observă că toate unităţile constitutive la nivel de părţi de propoziţie sînt selectate în momentul vorbirii şi actualizate, la nivel sintagmatic, în dependenţă de două centre: unul marcat prin verbul-predicat *are*, fără determinanţi la acest nivel, şi altul marcat prin verbul *ajuta* la infinitiv, în jurul căruia se grupează celelalte unităţi pe baza unor raporturi de dependenţă. Rezultă că, la nivel sintagmatic, verbul la infinitiv are aceeaşi capacitate generativă (de expansiune) ca şi verbele la moduri personale, atît unele, cît şi celelalte caracterizîndu-se printr-o acţiune centripetă, calitatea de propoziţie fiind conferită de valoarea predicativă a verbului la infinitiv, care, după cum se poate vedea din schemă, este independent, deci în incidenţă zero [13]. În construcţiile infinitivale relative, deşi, în ansamblul lor, dependente de un verb *(a avea, a fi* şi, regional, *a şti)*, verbul la infinitiv se caracterizează prin autonomie, nedepinzînd de o altă unitate; datorită acestei trăsături nu poate îndeplini nici o funcţie determinativă, secundară, ci numai funcţia de centru sau nucleu predicativ, deci de p r e d i c a t.

În al doilea rînd, între cele două unităţi *Nu are* (A) şi construcţia infinitivală relativă *cine mă ajuta acum la matematică* (B), se stabileşte un raport de dependenţă sau de subordonare, prin care este actualizată funcţia sintactică de subiect; ca indice de relaţie se foloseşte însă un pronume relativ *(cine)* [14], specific construcţiei unităţilor la nivelul frazei, o propoziţie regentă şi o propoziţie subordonată. În cazul de faţă, relaţia dintre *A* şi *B* se proiectează la nivelul frazei, ceea ce conferă unităţii *B*, deci construcţiei infinitivale relative, calitatea de propoziţie, al cărei predicat este exprimat printr-un verb la infinitiv, echivalent ca semnificaţie cu conjunctivul: *Nu are* cine să mă ajute. Deci aşa-zisele construcţii infinitivale relative, interpretate ca părţi de propoziţie dezvoltate sau complexe, trebuie considerate, prin statutul lor sintactic, p r o p o z i ţ i i s u b o r d o n a t e r e l a t i v e (subiective sau completive directe), ai căror constituenţi sînt analizabili relaţional la nivel sintagmatic şi a căror bază predicativă este reprezentată de un verb la modul infinitiv. [15]

Construcţiile absolute structurate în jurul unui verb la infinitiv, participiu sau gerunziu, cu un subiect propriu [16], reprezintă expansiuni la nivel sintagmatic ale unui regent verbal, nominal sau adjectival din propoziţia în care

---

[13] În incidenţă zero este o unitate sintactică autonomă, care nu depinde de un regent; funcţia predicativă a unei unităţi exprimate prin verb, adjectiv, adverb sau interjecţie se caracterizează totdeauna prin această trăsătură.

[14] Româna, ca şi celelalte limbi romanice, continuă această structură din latina populară, unde infinitivul funcţiona ca predicat în propoziţii subordonate relative, în dependenţă de verbul *habere* şi marcate prin relativele *quid, unde: Non habent* quid respondere *(Nu au ce răspunde), Non habent* unde reddere *tibi (Nu au de unde-ţi înapoia)*. Diez, *Grammaire*, p. 281—282; Ernout—Thomas, *Syntaxe*, p. 331; Diaconescu, *Infinitivul*, p. 29—30, 152—155.

[15] Vezi Diaconescu, *Propoziţia relativă*, p. 143—148; *Sinteze*, p. 343, 347.

[16] Subiectul pe lîngă un verb la infinitiv, participiu, gerunziu şi supin, toate fără valoare predicativă, pentru a se putea distinge de subiectul verbului-predicat, care este un subiect *principal*, ar putea fi denumit subiect *secundar*. Prin acest termen s-ar defini astfel un subiect care depinde de o unitate nepredicativă, dependentă.

Scanned with OKEN Scanner

se integrează. Verbul la infinitiv, participiu sau gerunziu fiind incident (deci în poziţie dependentă) înseamnă că îndeplineşte o funcţie de determinare ca parte de propoziţie simplă, celelalte unităţi avînd calitatea de constituenţi la acelaşi nivel.

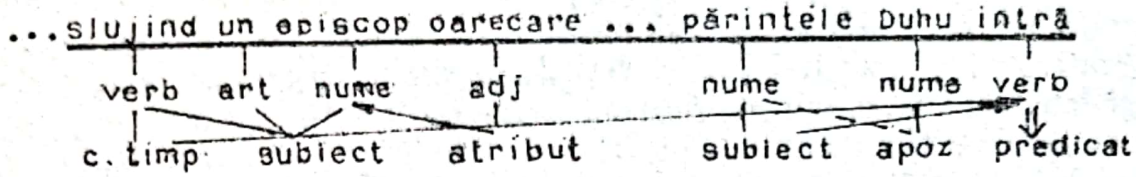

În acest caz, verbul la gerunziu *slujind*, fiind incident cu verbul-predicat *intră*, îndeplineşte funcţia sintactică de complement circumstanţial de timp, iar substantivul *un episcop*, funcţia de subiect faţă de verbul la gerunziu, de unde se vede că selecţia funcţiei de subiect nu este condiţionată de modalitatea personală sau nepersonală a verbului.

În concluzie, nu poate fi vorba de părţi de propoziţie dezvoltate sau complexe de genul celor analizate întrucît unităţile lor constitutive sînt analizabile la acelaşi nivel cu termenul bază faţă de care se subordonează. Se acceptă că verbul se integrează într-o unitate dezvoltată sub raportul structurii în locuţiuni verbale: *a-şi bate capul, a-şi lua lumea în cap;* substantivale: *ucigă-l toaca, ducă-se pe pustii*, (nume eufemistic pentru *diavol);* pronominale: *cine ştie ce, nu ştiu ce;* adverbiale: *cine ştie unde, cine ştie cum* şi interjecţionale: *doamne fereşte.* Cu excepţia locuţiunilor verbale, în care verbul îşi păstrează trăsăturile de clasă morfologică, în celelalte cazuri, calitatea de verb este anulată sub raport morfologic, sintactic şi, parţial, semantic, participînd cu întregul grup la exprimarea unui sens referenţial nou, într-o nouă formulă lexico-gramaticală.

În calitate de regent, verbul, în funcţie de unele trăsături morfologice — diateză, mod, persoană —, realizează un spectru relaţional şi funcţional neomogen; astfel, verbele la diateza reflexivă cu pronumele în acuzativ şi la diateza pasivă (exceptîndu-le pe cele cu dublă tranzitivitate) nu pot fi determinate de un complement direct, aceeaşi particularitate prezentînd-o şi verbele la modul participiu. În multe cazuri, selecţia determinanţilor este condiţionată, pe lîngă trăsăturile gramaticale, şi de trăsăturile de ordin semantic ale verbelor; acestor restricţii se supun, mai cu seamă subiectul, care este exclus de verbele impersonale, şi obiectul direct, care este acceptat numai de verbe tranzitive.

Funcţia de determinare este actualizată numai de verbele la moduri nepersonale şi într-o gamă funcţională variată, în raport cu posibilităţile determinative ale fiecărui mod în parte.

4.2.6. *Adverbul* funcţionează ca parte de vorbire invariabilă[17], cu incidenţă la un verb, un adjectiv, un nume sau un alt adverb. Sub acest

[17] Prezenţa gradelor de comparaţie la unele adverbe nu schimbă statutul de parte de vorbire neflexibilă al adverbului întrucît modalităţile de expresie nu angajează structura morfologică şi unităţile sale de flexiune propriu-zisă.

Scanned with OKEN Scanner

aspect, se caracterizează prin valenţe combinatorii largi, relevantă fiind însă poziţia sa adverbială ca determinant al verbului. Toate adverbele pot însoţi un verb, în timp ce pe lîngă celelalte părţi de vorbire apar numai anumite adverbe, în condiţii de selecţie restrictivă deci. Fiind o categorie eterogenă, adverbul, din punct de vedere funcţional, se distribuie în adverbe funcţionale, care, în dependenţă de un regent, actualizează o funcţie sintactică: atribut: *Mersul* **pe jos** *e sănătos;* nume predicativ (numai în dependenţă de un verb copulativ impersonal): *Este* **bine**; circumstanţial: **Atunci,** *a plecat* **repede de aici**; **De rău** *ce-o duce a slăbit atîta;* şi adverbe afuncţionale, care, lipsite de autonomie semantică şi de posibilitatea de a apărea ca regent sau determinant într-o unitate sintagmatică, servesc ca auxiliare semantice *(şi, doar, chiar, numai, mai, mai ales* etc.), morfologice în componenţa unor grade de comparaţie *(mai, tot aşa de, la fel de, mai puţin, foarte, prea),* lexicale în alcătuirea unor cuvinte compuse *(bineînţeles, nemaivăzut, niciodată)* şi sintactice, ca mărci ale complementului comparativ *(ca, cît, decît)* sau în calitate de corelative ale unor funcţii sintactice (cumulativ *mai şi,* concesiv *tot,* temporale inverse introduse prin conjuncţia *că — nici nu, abia).*

Unde, cînd, cum şi *cît* satisfac atît valenţele adverbelor funcţionale, prin posibilitatea de a îndeplini o funcţie sintactică în propoziţia pe care o introduc, cît şi ale celor auxiliare, prin rolul lor de relatori la nivelul frazei. Prin conversiune însă pot deveni conjuncţii, fără să mai aibă calitatea de unităţi funcţionale: **Unde** *am fost prea ocupat, de aceea n-am venit; De ce te îndoieşti,* **cînd** *totul este clar?;* **Cum** *nu i-am mai dat, s-a supărat.* Adverbele *acolo, atunci, aşa, atît,* deşi îşi păstrează autonomia în baza căreia sînt purtătoare de funcţii, în unităţi sintactice de tip frastic, reiau la nivelul propoziţiei regente funcţia exprimată de subordonată în calitate de corelatori: *Unde l-am trimis,* **acolo** *s-a dus; Cînd l-am chemat,* **atunci** *a venit; Cum îţi vei aşterne,* **aşa** *vei dormi; Cît am putut,* **atît** *am făcut.*

În incidenţă zero, unele adverbe şi locuţiuni adverbiale servesc ca bază predicativă unei unităţi sintactice de tip propoziţie. Se disting două situaţii: prima este reprezentată de adverbele de mod de afirmaţie şi de negaţie sau de dubitaţie *(da, nu, oare)* folosite ca răspuns al interlocutorului într-o vorbire dialogată: — *Ai înţeles totul?* / — **Da**; / — *Mergi la teatru?* / — **Nu**; / — *Va ploua astăzi?* / — **Oare?** În acest caz, apariţia adverbelor este condiţionată de existenţa unui context pe care îl implică într-o formulă simplă, neanalizabilă din punct de vedere sintactic. A doua situaţie este ilustrată de aşa-zisele adverbe predicative, al căror statut sintactic — de predicat adverbial[18] — se defineşte prin posibilitatea de a apărea

[18] În gramaticile curente, se consideră a fi predicat verbal şi predicatul exprimat printr-un adverb sau o interjecţie *(Gramatica,* II, p. 96—97); cum clasificarea are în vedere baza predicativă, adică partea de vorbire prin care este exprimat, firesc ar fi ca predicatul exprimat printr-un adverb să poarte numele de *predicat adverbial,* iar cel exprimat printr-o interjecţie să poarte numele de *predicat interjecţional,* întrucît o serie de trăsături sintactice şi morfologice le disting de *predicatul verbal.* În unele lucrări, se ţine seama de această distincţie, recunoscîndu-se un predicat adverbial şi un predicat interjecţional: cf. Iordan—Robu, *op. cit.,* p. 599—601; Dimitriu, *op. cit.,* p. 189—194; Şerban, *Curs* practic, p. 72.

Scanned with OKEN Scanner

ca centru predicativ al unei propoziţii regente: **Fireşte** *că ai dreptate;* **Cu siguranţă** *că va veni;* **Poate** *să fie frumos astăzi.* Valoarea predicativă este relevată de prezenţa unei propoziţii subordonate subiective marcate prin conjuncţiile *că* sau *să;* în absenţa acestora, adverbele în discuţie îndeplinesc o funcţie de dependenţă în propoziţia în care apar: **Poate** *vine astăzi;* **Cu siguranţă** *a reuşit.* În aria acestor adverbe este atras verbul *a trebui*, care, în afara construcţiei cu conjunctivul *Trebuie* **să plece**, şi-a dezvoltat, regional, şi o construcţie cu conjuncţia *că: Trebuie* **că a plecat**, prin care se apropie de întrebuinţarea adverbelor predicative, cu sensul de posibilitate şi nu de necesitate, echivalent cu *poate;* definitorie pentru această întrebuinţare este folosirea verbului numai cu forma de prezent *trebuie (că)*, ca urmare a reducerii flexiunii prin neutralizarea relaţiilor modale şi temporale.

În calitate de *regent*, adverbul se caracterizează printr-o capacitate generativă restrînsă, dominînd determinanţi circumstanţiali, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivelul frazei: complement de relaţie: *imposibil* **de înţeles**, comparativ: *iute* **ca gîndul**, *mai repede* **decît trenul**, modală: *N-am înţeles de repede* **ce-a vorbit**, *Greu* **cum a muncit**, *nu s-a descurajat*, temporală: *Mîine*, **cînd n-oi mai fi**, *vei regreta;* un statut aparte au adverbele predicative, care, după cum s-a văzut, pot avea ca determinant o subordonată subiectivă: *Fireşte* **că s-a înţeles**; *Poate* **că va ploua.**

O dificultate în identificarea părţilor de vorbire este cauzată de procesele de conversiune, prin care un cuvînt poate să treacă dintr-o clasă în altă clasă, şi la alte părţi de vorbire. Adverbul poate deveni substantiv: **Binele** *se plăteşte* **cu bine** *şi* **răul cu rău**; adjectiv: *La* **aşa** *faptă*, **aşa** *răsplată;* prepoziţie: *S-au oprit* **înaintea** *şcolii; Locuieşte* **aproape de** *gară.* Ca prepoziţie (auxiliar sintactic) formează împreună cu unitatea pe care o precedă (nume, adjectiv etc.) un grup nedisociabil, în schimb, ca adverb, poate fi disociat.

Întrebuinţare adverbială capătă substantivele care desemnează noţiuni temporale, în formă „articulată": *lunea* (în cazul numelor de zile ale săptămînii, valoare adverbială poate să aibă şi substantivul nearticulat *luni, marţi)*, *toamna*, *seara*, fără vreun determinant, precum şi unele substantive care servesc ca obiect de comparaţie sau ca modalitate de realizare a unei acţiuni sau de prezentare a unei însuşiri: *doarme* **buştean**, *gol* **puşcă**, *deştept* **foc.** Dar dintre toate părţile de vorbire, adjectivul constituie sursa cea mai bogată a adverbului, încît orice adjectiv calificativ, decuplat de un nume şi cuplat la un verb devine adverb: *scrie* **frumos**, *doarme* **uşor**, *mănîncă* **mult.**

Şi alte părţi de vorbire pot căpăta statut de adverb: numeralul multiplicativ *(A muncit* **întreit***)*, adverbial *(A plecat* **a doua oară***)*, pronumele relativ *ce* (**Ce** *repede merge!)*, nehotărît *mult, puţin (A stat* **puţin***)*, verbe la participiu (**nemaipomenit** *de bun)*, unele conjuncţii ca *şi, că, dar (A venit* **şi** *el;* **Că** *frumos mai cîntă!).*

4.2.7. Criteriul sintactic operează cu cel mai mare randament însă în identificarea *prepoziţiilor* şi a *conjuncţiilor.* Ca auxiliare sintactice, deci cuvinte afuncţionale, prepoziţia şi conjuncţia mijlocesc incidenţa unei unităţi func-

Scanned with OKEN Scanner

ţionale, pe baza unei relaţii de subordonare sau de dependenţă; în această calitate, reprezintă principalele mijloace de construcţie sindetică sau hipotactică în limba română, cunoscute şi sub denumirea de *elemente (instrumente) de relaţie*, *conectivi* sau *relatori*. Atît prepoziţia, cît şi conjuncţia se prezintă într-un inventar limitat, închis, realizat printr-o diversitate de forme, reperabile după unităţile sintactice pe care le pun în relaţie, după nivelul sintactic la care operează, precum şi după funcţiile pe care le exprimă unitatea precedată de prepoziţie sau de conjuncţie.

Ca elemente de relaţie, într-o structură sintactică (sintagmă sau frază), prepoziţia şi conjuncţia ocupă totdeauna o poziţie medială, între cele două unităţi funcţionale legate printr-un raport de subordonare sau de coordonare: *unitate 1+ prep/conj + unitate 2*. În determinarea unităţilor sintactice, atît prepoziţia, cît şi conjuncţia se integrează în structura celei de-a doua unităţi, a determinantului sau a coordonantului. Două probe sînt în măsură să valideze acest caz: prima, prepoziţia (conjuncţia) şi unitatea determinantă formează un grup nedisociabil, încît între cele două segmente nu se poate introduce o altă unitate dependentă de acelaşi regent sau de un altul; bunăoară, propoziţia *Mîine plec* **la munte** nu poate fi ordonată *Plec* **la** *mîine* **munte**, disocierea fiind posibilă numai în prezenţa unui determinant al unităţii 2: *Am discutat* **despre** *această* **carte**; *Mi-a spus* **că** *dacă plouă*, **nu mai vine**; un determinant al regentului în structura determinantului său nu este posibilă. Cea de-a doua probă dovedeşte că schimbarea topicii unităţii determinative se poate opera numai împreună cu prepoziţia sau conjuncţia, ca indici relaţionali şi funcţionali: *Plec* **la munte cu trenul** = **La munte, cu trenul** *plec; E bine* **că vii** = **Că vii** *e bine*.

O bază comună prezintă cele două conective şi în procesul de selecţie, apariţia lor fiind condiţionată, în general, în virtutea corespondenţei dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, dintre planul de distribuţie a unităţilor sintagmatice şi planul de distribuţie a unităţilor frastice, de aceiaşi factori: *termenul regent*, *relaţia* şi *funcţia sintactică* actualizată: *A plecat* **înainte de a răsări soarele / înainte să răsară soarele**; *Îl inhiba teama* **de a greşi / că va greşi**; *A întîrziat* **din cauza ploii / din cauză că a plouat.**

Deşi prezintă în comun o serie de similitudini, prepoziţia şi conjuncţia, în calitate de elemente de relaţie, se analizează şi se definesc ca unităţi distincte, pe baza trăsăturilor specifice care le pun într-o relaţie de distribuţie complementară, fiecăreia fiindu-i caracteristic însă un anumit context sintactic.

4.2.7.1. *Prepoziţia* este un relator cu care se operează la nivelul sintagmatic, între două unităţi funcţionale, ca expresie a unui raport de dependenţă şi cu ajutorul căreia sînt actualizate funcţiile sintactice de determinare (atribut, nume predicativ şi complement prepoziţional); cu acest statut, prepoziţia îndeplineşte rolul de indicator relaţional şi funcţional la nivel sintagmatic: *casă* **de piatră**, *masa este* **de lemn**, *te ascult* **pe tine**, *plec* **la munte**, *scump* **la vedere**. În această calitate, prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale se distribuie în clase funcţionale în cadrul cărora elementele

constitutive pot fi în raport de variaţie liberă sau condiţionată. Astfel, pe baza funcţiei comune exprimate, se pot identifica o clasă a relatorilor cauzali: *de, din, din cauza, din pricina, din cauză de, datorită, pentru;* instrumentali: *cu, cu ajutorul, datorită, graţie, pe baza, pe bază de, prin;* cumulativi: *în afara, în afară de, pe lîngă;* opoziţionali: *în locul, în loc de,* şi altele.

Unii relatori sînt specifici unei anumite clase funcţionale: *din cauza, din cauză de, din pricina* pentru funcţia cauzală; *cu ajutorul, graţie, datorită, mulţumită, pe bază de* pentru funcţia instrumentală; *în locul, în loc de* pentru funcţia opoziţională; *ca, decît* pentru funcţia comparativă. Alţi relatori prepoziţionali apar însă în mai multe clase funcţionale, cunoscînd o întrebuinţare mai largă: *de, din, la, pe, pentru* etc. Bunăoară, prepoziţia *de* [19] (cu cea mai mare întrebuinţare, datorită sensului său ajuns la cel mai înalt grad de abstractizare) poate marca următoarele funcţii sintactice ca expresie a raportului de determinare: atribut: *casă* **de piatră,** *om* **de geniu,** nume predicativ: *cartea este* **de citit,** nume predicativ secundar: *l-a luat* **de bărbat,** complement indirect: *îşi aminteşte* **de toate,** de agent: *propunerea a fost făcută* **de tine,** circumstanţial de loc: *a plecat* **de acolo,** de timp: *a venit* **de luni,** de mod: *avea mai mult* **de** *zece* **ani,** consecutiv: *cîntă* **de minune,** de cauză: *a îngheţat* **de frig,** de scop: *se pregăteşte* **de intrare,** de relaţie: *bun* **de gură.** În afara acestor întrebuinţări, prepoziţia *de* se mai întîlneşte în o serie de construcţii, fie ca auxiliar lexical (în componenţa numeralelor adverbiale: **de** *trei ori,* a numeralelor ordinale: *cel* **de-***al doilea* şi a locuţiunilor adverbiale comparative: *tot aşa* **de,** *tot atît* **de,** *la fel* **de,** *cît* **de**), fie ca auxiliar sintactic (în unele construcţii caracteristice vorbirii afective: *mînca-l-ar mama* **de băiat,** *lua-te-ar dracul* **de neisprăvit**); în plus, prepoziţia *de* intră în combinaţie cu alte prepoziţii, marcînd semnificaţii diverse (**de** *către,* **de** *după,* **de** *la,* **de** *lîngă,* **de** *pe,* **de** *sub,* **de** *pe la,* **de** *pe lîngă,* **de** *a)* [20]. În componenţa locuţiunilor prepoziţionale, *de* este elementul relevant pentru această valoare: *faţă* **de,** *din cauză* **de,** *înainte* **de,** *în loc* **de,** *în afară* **de,** *afară* **de,** *aproape* de etc.

Selecţia relatorilor prepoziţionali din aceeaşi clasă funcţională poate fi liberă, reprezentînd o problemă de stil, ca în cazul cumulativelor, cauzalelor şi al altor funcţii (**Pe lîngă mere** *a cumpărat şi pere* = **În afară de mere** *a cumpărat şi pere; A reuşit* **datorită muncii** *lui* = *A reuşit* **graţie muncii** *lui* = *A reuşit* **cu ajutorul muncii** *lui).* În alte situaţii, este condiţionată de restricţiile contextuale impuse de regent sau de determinant. Astfel, o serie de verbe, adjective şi substantive de origine verbală, în calitate de regent, implică prezenţa unor anumite prepoziţii în relaţie cu determinantul: *a se încrede,*

---

[19] O analiză amănunţită a întrebuinţărilor prepoziţiei *de* în *Gramatica,* I, p. 341—348 şi Berceanu, *Sistemul,* p. 216—223.

[20] De fapt, în cele mai multe cazuri, nu este vorba de prepoziţii compuse, ci de diverse combinaţii libere, în care prepoziţia *de* pune în valoare o anumită semnificaţie a determinării locale sau temporale cu care intră în opoziţie alte prepoziţii, în cadrul unui sistem corelativ: *la* — **de** *la, pe* — **de** *pe, după* — **de** *după* etc.

Scanned with OKEN Scanner

încrezător, *încrederea* + **în ceva**; *a se teme*, *temător*, *teama* + **de ceva**; *a se gîndi*, *gînditor*, *gîndul* + **la ceva.** Alteori, selecţia prepoziţiei este condiţionată de unele trăsături semantice şi gramaticale ale determinantului; bunăoară, apariţia prepoziţiei *pe* ca marcă a complementului direct este condiţionată de prezenţa, în calitate de determinant verbal, a unui nume sau a unui substitut al numelui care desemnează o persoană: *L-am văzut* **pe Ion**; *M-a chemat* **pe mine.** De cele mai multe ori însă, selecţia se face în raport cu funcţia sintactică a determinantului, iar, în cadrul fiecărei funcţii, în raport cu diversele semnificaţii actualizate: *Plec* **la mare**; *Vin* **de la mare**; *Fac baie* **în mare**; *Mă plimb* **pe mare**; *Bate vîntul* **dinspre mare**; *Ne îndreptăm* **spre mare.**

În limba vorbită, abateri de la statutul prepoziţional înregistrează *de* şi *la*, care, pe lîngă un nume în nominativ-subiect sau în acuzativ-complement direct, capătă valoare de determinant calitativ: **De astea** *nu se mai găsesc; Am cumpărat* **de toate**; sau de determinant cantitativ: *A venit* **la lume**; *A băut* **la apă.** Prepoziţiile *a* şi *de* din structura infinitivului (**a** *cînta*) şi, respectiv, a supinului (**de** *învăţat*) au căpătat statut de auxiliare morfologice, fără să mai îndeplinească condiţiile de analiză ale unei prepoziţii, ca expresie a unui raport de dependenţă: **A se păstra** *la loc uscat;* **De văzut** *şi paginile următoare.* Prin conversiune, prepoziţiile *de* şi *pînă* cunosc şi o întrebuinţare de conjuncţii subordonatoare: *A crescut* **de** *nu-l mai recunoşteai; Du-te* **de** *învaţă; Mai sînt două ore* **pînă** *pleacă trenul;* iar *peste* şi *sub*, o întrebuinţare adverbială: *Au fost* **peste** *o sută de oameni; A primit* **sub** *o mie de lei.* O situaţie ambiguă continuă să aibă segmentele *ca*, *cît*, *decît*, considerate cînd adverbe, cînd prepoziţii sau „adverbe cu valoare de prepoziţie" [21]. Apartenenţa lor la una din cele două clase — prepoziţie sau adverb — este determinată de compatibilitatea sau incompatibilitatea cu regimul cazual al determinantului, ca şi de posibilitatea de a actualiza unele funcţii sintactice. Ca adverb, nu implică un regim cazual, apărînd cu valoare restrictivă *(decît): Nu a fost* **decît** *el prezent; Nu călătoresc* **decît** *cu trenul;* ca indice funcţional şi relaţional al complementului comparativ, *ca*, *cît*, *decît* însoţesc un substantiv, un adjectiv, un pronume, un numeral, un verb sau un adverb, fără regim cazual: *Ionel învaţă mai bine* **decît** *Costel; Caietul Mariei este mai curat* **decît** *al Ruxandrei; Săracului îi este mai greu* **decît** *bogatului; Cu avionul se călătoreşte mai bine* **decît** *cu trenul; Podul era lung* **cît** *de la şcoală pînă la gară; Se uită* **ca** *pisica în calendar.* În toate aceste situaţii, relaţia cazuală este marcată prin prepoziţii (**cu** *trenul)* sau prin flexiune *(al Ruxandrei).* Valoarea prepoziţională a adverbelor *ca*, *decît*, *cît* se relevă numai atunci cînd precedă un pronume personal cu formă accentuată, care, după cum se ştie, apare numai în regim prepoziţional: *El e mai mare* **decît (ca) tine**; *Tu ai muncit* **cît mine.** [22] Prin expansiunea predicativă a complementului comparativ, *cît*

---

[21] Carabulea, *Unele observaţii*, p. 19—27; Dimitriu, *op. cit.*, p. 282.

[22] Regional (Maramureş), se atestă şi construcţii cu nominativul, fără regim prepoziţional: *Cîtu-i Maramureşu/Nu-i flăcău* **ca eu şi tu.** S-ar putea, în acest caz, să fie şi o problemă de prozodie, dar, în alte situaţii, statutul adverbului este şi mai evident: *Mai bine să mori tu* **decît eu.** Vezi şi Cazacu, *Notes*, p. 68—70; Ionaşcu, *Cu privire la construcţia comparativă*, p. 513—517.

Scanned with OKEN Scanner

și *decît* capătă statut de conjuncții subordonatoare: *Tu ai muncit mai mult* **decît mine** > *Tu ai muncit mai mult* **decît am muncit eu**; *El a primit* **cît tine** > *El a primit* **cît ai primit și tu.**

Din perspectiva sintactică, prepoziția este un auxiliar cu ajutorul căruia se exprimă raporturile de determinare la nivelul sintagmatic, între un determinat și un determinant, constituind un mijloc analitic foarte important în exprimarea relațiilor sintactice. Extinderea analitismului, în defavoarea sintetismului, constituie o trăsătură a sintaxei limbii române actuale; construcțiilor cu nominativul, genitivul și dativul, le corespund, în limba vorbită, în special, construcții prepoziționale: *îi șade bine* **rochia** — *îi șade bine* **cu rochia**, *îi place* **Maria** — *îi place* **de Maria**, *mă doare* **gîtul** — *mă doare* **în gît**, *mijlocul* **codrului** — *mijloc* **de codru**, *conform* **planului** — *conform* **cu planul**, *dau apă* **calului** — *dau apă* **la cal**, *a rezistat* **nevoilor** — *a rezistat* **la nevoi.**

4.2.7.2. Din aceeași perspectivă, *conjuncția* (numai cea subordonatoare) este, spre deosebire de prepoziție, un auxiliar sintactic cu ajutorul căruia se exprimă raporturile de subordonare la nivelul frazei, între o propoziție subordonată și o unitate funcțională din propoziția regentă. Prin urmare, conjuncția funcționează, în dubla sa calitate de indicator de relație și de funcție, la un alt nivel decît prepoziția, cunoscînd, într-un inventar limitat, modalități specifice de expresie și de întrebuințare. Pe baza funcției comune actualizate, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale se organizează, ca și prepozițiile, în clase, în cadrul cărora membrii lor pot fi în raport de variație liberă, selecția unui relator fiind o problemă de stil, sau în raport de variație condiționată:

cauzale: *pentru că, fiindcă, din cauză că, din pricină că, deoarece, întrucît, căci, că*;
finale: *pentru ca să, cu scopul să, ca să, să;*
condiționale: *dacă, de, în caz că, cu condiția să;*
concesive: *deși, cu toate că, chiar dacă, chiar de, chiar să, măcar că, măcar să, chit că, și de;*
cumulative: *după ce că, pe lîngă că, în afară că;*
opoziționale: *în loc să, decît să;*
excepție: *cu excepția că, în afară că, decît să;*
modale comparative: *decît, ca și cum, ca și cînd, de parcă.*

Se poate aprecia că în cazul subordonatelor circumstanțiale, selecția unuia dintre relatori, în cele mai multe situații, este liberă. În schimb, apariția conjuncțiilor *că* și *să*, cele mai abstracte și mai generale, cu cel mai mare randament relațional, în structura subiectivelor, predicativelor, atributivelor și a completivelor directe sau indirecte, este condiționată fie de unele trăsături semantice și gramaticale ale unității regente (verb de modalitate sau de aspect + *să*, nume abstract + *că* / *să*), fie de modalitatea subordonatei în vorbirea directă. Astfel, dacă o subordonată subiectivă, predicativă sau completivă este enunțiativă în vorbirea directă, va purta ca marcă relațională conjuncția *că:* **Mîine plouă,** *a spus el* > *El a spus* **că mîine plouă**; *S-a spus* **că mîine plouă**; dar dacă subordonata este o imperativă în vorbirea directă, va purta ca marcă relațională conjuncția *să:* **Pleacă,** *a zis el* > *El a zis* **să plec.**

Scanned with OKEN Scanner

Întrebuinţarea conjuncţiilor şi a locuţiunilor conjuncţionale în structura subordonatelor reclamă adesea prezenţa obligatorie sau facultativă a unor unităţi corelative în propoziţia regentă, care au rolul de a anticipa sau de a relua funcţia sintactică exprimată de subordonată în scopul de a o sublinia sau de a o explicita: *Pentru că n-ai venit*, **de aceea** *m-am supărat; Deşi a fost greu*, **totuşi** *am reuşit;* **De aceea** *te-am chemat, ca să-ţi comunic ceva;* **Mai şi** *vorbeşte, după ce că nu e atent.* Referitor la unităţile corelative, există tentaţia de a le considera, printr-o confuzie, elemente de relaţie, deci conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale, cînd regenta presupune, prin implicaţie sau prin context, o subordonată: **De-aia** *n-are ursul coadă;* **Totuşi** *tu ai dreptate.* Or, în aceste cazuri, *de-aia* şi *totuşi* sînt unităţi corelative, care reiau, la nivelul regentei, o subordonată cauzală, respectiv, o concesivă contextuală (cuprinsă într-un text anterior).

Situaţii speciale prezintă conjuncţiile *să, că, dacă, de.* În structura propoziţiilor subordonate, *să* îndeplineşte un dublu rol: pe de o parte, de morfem al conjunctivului, iar, pe de alta, de conjuncţie subordonatoare: *M-a rugat* **să**-*i telefonez.*

În propoziţii independente sau în subordonate marcate prin alţi relatori — pronominali sau adverbiali — *să* îşi relevă numai valoarea de morfem al conjunctivului: **Să** *nu uiţi, Darie!; Nu ştia ce* **să** *facă.*

Că, în afară de conjuncţie, poate apărea cu valoare de *adverb narativ*[23], ca în balada populară: *El* **că** *mi s-a dus / Sus, pe Cerna-n sus;* sau cu valoare de marcă a unor propoziţii exclamative, însoţind un adjectiv sau un adverb: **Că** *mare s-a mai făcut!;* **Că** *tare mai vorbeşte!* În componenţa locuţiunilor conjuncţionale, *pentru* **că**, *din cauză* **că**, *în afară* **că**, *pe lîngă* **că**, *măcar* **că** etc., *că* reprezintă elementul relaţional de bază. *Dacă* şi *de* servesc, în limbajul afectiv, la construirea propoziţiilor optative, pierzîndu-şi valoarea de conjuncţie: **De**-*ar veni odată primăvara!;* **Dacă** *s-ar termina şi asta!;* În plus, conjuncţiile *că, să, dacă / de*, datorită sensului lor abstract, nespecializat, participă la realizarea celui mai bogat spectru funcţional. Astfel, conjuncţia *că* introduce următoarele subordonate:

subiective: *Mi s-a comunicat* **că nu mai pleci;**
predicative: *Convingerea mea este* **că vei reuşi;**
predicative secundare: *L-am crezut* **că e om de ispravă;**
atributive: *Avea siguranţa* **că totul va fi bine;**
completive directe: *L-a anunţat* **că nu mai vine;**
indirecte: *Era sigur* **că va cîştiga întrecerea;**
circumstanţiale temporale inverse: *Nici n-a intrat bine în casă* **că a şi început ploaia;**
cauzale: *Nu mă întreba* **că nu-ţi spun;**
consecutive: *Îmbătrînise* **că nu-l mai recunoşteai;**
concesive: *Calul* **că are patru picioare** *şi tot se poticneşte.*

---

[23] Brâncuş, Că «*narativ*», p. 505—508.

Scanned with OKEN Scanner

Adesea, mai ales în manualele şcolare, pronumele şi adverbele relative se consideră a fi conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale pentru simplul motiv că îndeplinesc, ca şi conjuncţiile, rolul de elemente de relaţie la nivelul frazei, identificîndu-se, în acest fel, sfera elementelor de relaţie cu sfera conjuncţiei. Sub numele de elemente de relaţie sînt cuprinse toate mijloacele de tip analitic cu ajutorul cărora se exprimă raporturile sintactice la nivel sintagmatic — prepoziţiile — şi la nivel frastic — conjuncţiile, pronumele şi adverbele relative — fiecare caracterizîndu-se prin norme specifice de selecţie. Pronumele şi adverbele relative satisfac condiţia generală de elemente de relaţie, dar prezintă şi o serie de trăsături proprii de ordin distribuţional şi funcţional, în baza cărora îşi păstrează calitatea de a îndeplini o funcţie sintactică de determinare faţă de o unitate din propoziţia subordonată pe care o introduc şi devin conjuncţii numai în momentul cînd şi-au pierdut această calitate: *Cum să plec*, cînd *sînt aşa de ocupat;* **Unde** *ai citit prea mult, de-aia te dor ochii.* Precedate de prepoziţii, pronumele şi adverbele relative nu se constituie în locuţiuni conjuncţionale, prepoziţia fiind marca raportului de determinare în care este angajat pronumele sau adverbul relativ faţă de regent: *M-am plimbat* **cu** *cine mi-a plăcut; Sînt aici* **de** *cînd s-a luminat; M-a întrebat* **de** *unde vin.*

Identificarea conjuncţiilor şi a locuţiunilor conjuncţionale are un rol important în operaţia de segmentare a unităţilor sintactice la nivelul frazei. Fiind plasată la limita dintre cele două unităţi, conjuncţia poate fi socotită un semn distinctiv al unei propoziţii subordonate sau coordonate; de aceea, în segmentare, punctul de incidenţă va fi marcat în faţa conjuncţiei sau a locuţiunii conjuncţionale. Prezenţa a două conjuncţii în serie continuă va anunţa prezenţa a două subordonate: *El a promis*[1] **/că** [3] **/ dacă va avea timp** [2]**,/ va trece pe la mine** [3]**.**

Conjuncţiile *coordonatoare* ocupă o poziţie deosebită în sistemul elementelor de relaţie, utilizarea lor fiind un procedeu de reiterare, de amplificare a funcţiilor de determinare la nivel sintagmatic şi frastic. Coordonarea este o legătură care nu generează funcţii, care nu adînceşte operaţiunile de structurare a sintagmei sau a frazei, ci le amplifică la acelaşi nivel, totdeauna pe orizontală. Datorită acestei particularităţi, aceleaşi segmente sînt folosite atît în coordonarea dintre două părţi de propoziţie, cît şi în coordonarea dintre două propoziţii sau o parte de propoziţie şi o propoziţie, urmîndu-se aceleaşi norme. Între conjuncţiile subordonatoare şi cele coordonatoare, distincţia de ordin axiologic este relevată de o distribuţie specifică în baza căreia este incompatibilă ocurenţa celor două conjuncţii între două unităţi sintactice heterofuncţionale: *zilele* **şi de** *primăvară, nu ştie* **sau** *dacă vine;* dar devine compatibilă în cazul unităţilor sintactice homofuncţionale, dependente de acelaşi regent: *zilele de primăvară* **şi de** *toamnă, nu ştie dacă vine* **sau** *dacă nu vine.*

Conjuncţiile de coordonare se identifică atît prin forma lor specifică, cît şi prin semnificaţia legăturii exprimate: *copulative, adversative, disjunctive* şi *conclusive.* Unele conjuncţii pot apărea cu alte valori, pierzîndu-şi statutul

Scanned with OKEN Scanner

inițial. Astfel, *și* poate deveni adverb de mod de incluziune: *A venit* **și** *el*, folosit în corelație cu *nici*, ca adverb de excluziune: *N-a venit* **nici** *el; dar, însă*, în limba vorbită, pot substitui corelativele concesive: *Deși l-a rugat mult, el* **însă** *n-a acceptat; iar*, adverb iterativ cu sensul „din nou": **Iar** *ploua*.

La nivelul relațiilor intratextuale, conjuncțiile coordonatoare pot raporta o propoziție principală la un antecedent textual explicit sau implicit, avînd valoarea de conjuncție coordonatoare contextuală: *Și / dacă ramuri bat în geam / Și se cutremur plopii / E ca în minte să te am / Și-ncet să te apropii*, Eminescu, *Poezii*, 161.

În concluzie, din perspectiva sintactică, prepoziția și conjuncția subordonatoare se definesc ca segmente care îndeplinesc rolul de relatori în procesul de determinare sau de subordonare: prepoziția la nivel sintagmatic, iar conjuncția la nivelul frazei. Conjuncțiile coordonatoare au un statut aparte prin faptul că stabilesc legături între unități care se află pe același plan, fără vreo diferențiere ierarhică; aceleași mijloace se folosesc atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic.

4.2.8. *Interjecția*, din punct de vedere sintactic, prezintă trăsături care o plasează printre părțile de vorbire *afuncționale*, datorită, pe de o parte, caracterului său accidental, iar, pe de alta, poziției sale izolate, incompatibilității structurale de a se integra într-o unitate sintactică superioară, fie ca regent, fie ca determinant. Cu acest statut, interjecția se prezintă ca un cuvînt neanalizabil la nivel sintactic, neintegrat. Analiza factorilor expresivi ia însă în considerație interjecția prin prisma efectului pe care-l produce într-un enunț: nedumerire, satisfacție, durere, chemare etc. Uneori însă, interjecția este atrasă în sfera relațiilor de determinare prin integrarea ei parțială în unități sintactice, fie ca regent, fie ca determinant, ca urmare a echivalării ei cu alte părți de vorbire. Cel mai des este întrebuințată în poziție verbală și, în această calitate, îndeplinește funcția de predicat, primind și determinanți de natură verbală: **Na-***ți-o frîntă că ți-am dres-o; Și iedul* **zdup** *după cuptor*. Odată integrate sintactic, unele interjecții suferă și un proces de gramaticalizare, ca în cazul lui *hai* cu formele *haide* (tu), *haidem* (noi), *haideți* (voi). Cînd procesul de gramaticalizare se generalizează, interjecția devine o altă parte de vorbire, cel mai adesea, verb: *a cîrîi, mîrîi, trăncăni, țuca*, dar și substantiv: *oful, pliciul*.

Funcție determinativă la nivel sintagmatic, tot prin echivalență, pot avea unele interjecții onomatopeice:

complement direct: *Și deodată am auzit* **poc**;

subiect: *Se auzea numai* **alo, alo**;

circumstanțial de mod: *Și el a pornit-o* **lipa, lipa** *pe cărare*.

Se definesc ca interjecții substantivele care își pierd funcția denominativă, referențială: *Unde* **dracu** *te-ai ascuns;* **Doamne,** că *mulți mai sînt; Unde-ai fost,* **domnule?** (față de o persoană feminină), precum și unele verbe ca *uite, poftim, pardon* (împrumutat din franceză unde este verb), reduse la o formă invariabilă.

Scanned with OKEN Scanner

Din cele prezentate, rezultă că perspectiva sintactică are o mare însemnătate în identificarea şi definirea părţilor de vorbire, mai cu seamă a celor asupra cărora morfologia se dovedeşte inoperantă, a celor neflexibile. Coroborat cu criteriul semantic şi morfologic, criteriul sintactic îşi dovedeşte randamentul şi în definirea părţilor de vorbire flexibile. Cercetînd părţile de vorbire în relaţie cu părţile de propoziţie, se deschide calea analizei *morfo-sintactice*, importantă nu numai teoretic, ci şi metodologic.

5. Criteriul l e x i c a l[24] prezintă avantajul de a identifica părţile de vorbire după forma sau structura elementelor constitutive. Unitatea distinctivă la nivel lexical este *lexemul*, rolul lui fiind de a pune în circulaţie un nou cuvînt, de a-l distinge de celelalte. Bunăoară, *şcoală*, *şcolar*, *şcolariza*, *şcolarizare* sînt unităţi lexicale distincte, marcate fiecare prin lexeme specifice: *şcoală* + ∅, *şcol* + **ar**, *şcol* + **ar** + **iza**, *şcol* + **ar** + **iza** + **re**. Valoare de lexeme au sufixele şi prefixele lexicale, în cazul derivării, şi metalexemele, în cazul compunerii. După forma lexemelor, pot fi recunoscute o serie de părţi de vorbire, iar, după distribuţia lor, se pot determina normele de selecţie pentru fiecare clasă în parte.

5.1. S u b s t a n t i v u l, printre alte trăsături specifice, prezintă şi mărci de natură lexicală proprii sau comune cu ale altor părţi de vorbire. Ca mărci lexicale proprii funcţionează o serie de sufixe ca *-ărie (copilărie)*, *-ătate (bunătate)*, *-eală (socoteală)*, *-easă (croitoreasă)*, *-et (brădet)*, *-eţe (tinereţe)*, *-ime (tinerime)*, *-ism (clasicism)*, *-işte (porumbişte)*, *-re (lucrare, vedere)*, *-ţie (donaţie)*, *-ţiune (instrucţiune)*, *-ură (scursură)* etc.; în comun cu adjectivul, prezintă unele sufixe diminutivale: *-aş (copilaş, drăgălaş)*, *-e (băieţel, frumuşel)*, *-ic(ă) (scrisorică, mititică)*, *-uţ (mieluţ, drăguţ)*, dar şi alte sufixe: *-ist (fotbalist, rapidist)*, *-tor (luptător, triumfător)*. În cazul derivatelor cu sufixe comune, prevalente sînt trăsăturile de ordin sintactic, deoarece, morfologic, cel mai adesea, unităţile lexicale pot fi omonime.

5.2. A d j e c t i v u l prezintă, în structura sa lexicală, unităţi derivative proprii de tip sufixal: *-al (familial)*, *-bil (credibil)*, *-cios (negricios)*, *-esc (românesc)*, *-os (bucuros)*; în comun cu substantivul, verbul şi adverbul apar la adjectiv prefixele negative: *a- (agramat)*, *i- (ilogic)*, *in- (instabil)* şi *ne- (nefolositor)*. Negaţia printr-un prefix este specifică adjectivului, de la care, prin analogie sau chiar printr-o bază derivativă adjectivală, s-a extins, ca procedeu, şi la părţile de vorbire în discuţie: la substantiv *(posibil — imposibil — posibilitate — imposibilitate)*, la verbele la moduri nepersonale, tangente sau asimilate chiar în clasa adjectivului (participiu, supin: *neştiut*, gerunziu: *neştiind)*, la adverbe, prin conversiunea adjectivului, se transpune şi procedeul de negaţie: *nefiresc*, *inadmisibil*.

---

[24] În general, conceptele de lexical şi semantic se confundă reducîndu-se la desemnarea aceluiaşi fapt lingvistic. Or, după cum se ştie, lexicologia şi semantica sînt discipline distincte, fiecare avînd un obiect propriu de studiu: lexicologia se ocupă cu studiul unităţilor relevante sub raport lexical (al formei), cu *lexemele*, pe cînd semantica se ocupă cu studiul unităţilor relevante sub raport semantic, cu *semantemele*. Deci, prin trăsăturile lor, lexemul şi semantemul disting nivelul lexical de nivelul semantic.

Scanned with OKEN Scanner

5.3. Verbul dispune de cele mai specializate mijloace de identificare, distribuite în raport cu clasa morfologică de conjugare şi cu baza derivativă: *-a (brăzda), -ifica (purifica), -işa (îmbrăţişa), -iza (periodiza), -i (scumpi), -ăi* (derivate de la interjecţii onomatopeice: *hămăi), -ui (lecui), -ălui (trebălui), -ăni (trăncăni)*. Dintre prefixe, servesc ca marcă lexicală a verbului în derivarea parasintetică privativul *des- (descompune, desmoşteni)* şi delocutivul *în- / îm- (înlemni, împături);* proprii derivării verbale sînt şi prefixele *răs- (răscoace), re- (relua), pre- (prelucra)*. Prezenţa acestor prefixe şi în structura unor substantive sau adjective se explică fie ca procese derivative analogice, după modelul verbului *(răscruce)*, fie printr-o bază derivativă verbală *(răscumpărare, revedere, prevăzător, descompus)*.

5.4. Adverbul se poate recunoaşte, din perspectiva analizei lexicale, prin sufixele specifice: *-eşte (omeneşte), -iş (cruciş), -mente (actualmente)*, iar, în limba vorbită, prin particula deictică *-şa*, care tinde să devină sufix *(aicişa, acoloşa)*.

Celelalte părţi de vorbire, articolul, pronumele, numeralul [25], prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia, nu poartă, în structura lor lexicală, mărci de tip afixal (sufixe şi prefixe), reperarea lor bazîndu-se fie pe formele lor simple specifice *(eu, tu, doi, la, că, ah)*, fie pe o serie de formanţi de tip metalexemic *(altcineva, fiecare, doisprezece, de la, în loc să)*.

5.5. Identificarea unităţilor metalexemice cu valoare de substantiv, adjectiv, verb şi adverb (compuse sau locuţiuni) nu poate fi validată pe baza trăsăturilor lexicale, decît atunci cînd unităţile constitutive apar reunite sub forma unui singur cuvînt *(bunăvoinţă, cumsecade, alaltăieri)* sau legate prin liniuţă *(zi-muncă, româno-franceză, astă-seară)*. În rest, operaţia de identificare se realizează prin coroborarea criteriilor semantic, morfologic şi sintactic. Astfel, în limba română actuală segmentul *ochi de pisică* comportă două niveluri de analiză: la nivel sintagmatic, *ochi de pisică* este un grup nominal liber, alcătuit din două unităţi legate printr-un raport de determinare, marcat prin prepoziţia *de*. Din punct de vedere semantic, cele două unităţi sînt autonome, fiecare punîndu-şi în valoare funcţia referenţială. La nivelul părţilor de propoziţie, *ochi de pisică* poate reprezenta o singură unitate sintactică exprimată printr-un substantiv compus, ale cărui elemente constitutive denumesc un singur obiect, (fiind deci coreferenţiale), într-o ordine

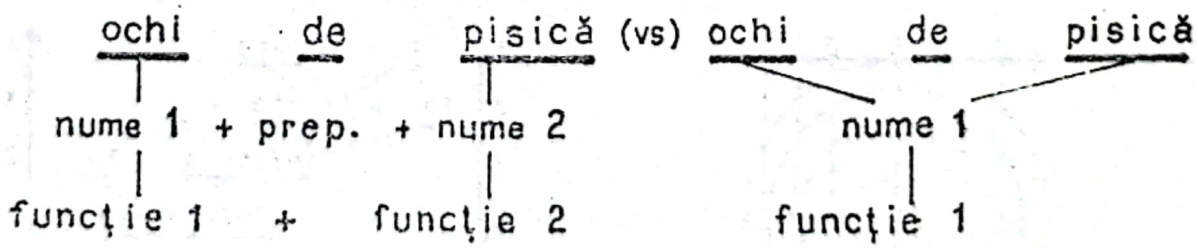

[25] În cazul numeralelor fracţionare *doime, treime* sau al unor numerale cardinale ca *sutic, miişoară, şeptic*, procedeele derivative sînt de natură nominală, fiind vorba de substantive care au căpătat întrebuinţare de numerale.

Scanned with OKEN Scanner

fixă, nedisociabilă (acea plăcuță care, pe timp de noapte, are calitatea de a refracta o sursă de lumină).

Randamentul criteriului lexical în identificarea și definirea părților de vorbire este în strînsă dependență de măsura în care este stăpînit mecanismul analizei lexicale. Aceasta își propune să determine unitățile relevante sub raport lexical, normele de selecție și noile valori pe care le exprimă. În structura lexicală a unui cuvînt, unitățile, adică lexemele, se ordonează într-un lanț succesiv, fiecare fiind marca unei noi valori. Ca și în analiza morfologică, selecția unităților este condiționată de o serie de trăsături semantice și gramaticale ale lexemului de bază (radicalul). Astfel, sufixele abstracte *-re, -ință, -tor* etc. sînt, în general, selectate de o bază verbală *(folosi-folosire, folosință, folositor)*, sufixul adjectival *-os*, de o bază nominală în măsură să exprime o însușire *(căpos, bărbos, osos)*, sufixul nominal *-ețe*, de o bază adjectivală *tînăr, bătrîn, frumos (tinerețe, bătrînețe, frumusețe)*, sufixul adverbial *-mente*, de o bază adjectivală *actual, moral (actualmente, moralmente)* etc., încît pentru fiecare unitate derivativă se pot stabili norme stricte de selecție. În analiză, trebuie respectat principiul segmentării de la ultima unitate selectată, în ordine regresivă spre unitatea bază, urmînd procesul invers al operațiunii de sinteză.

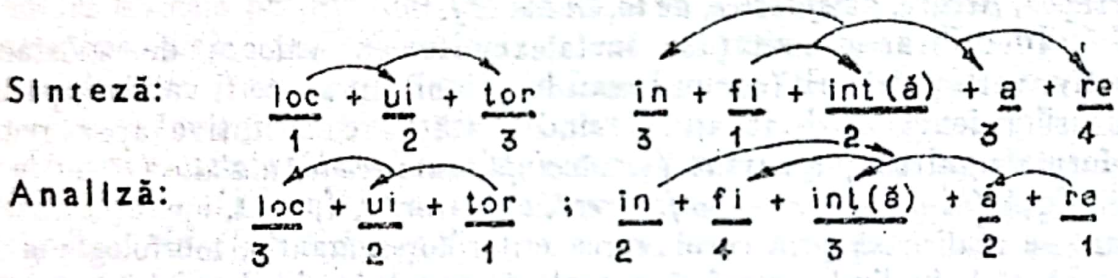

Atît în procesul de sinteză, cît și în procesul de analiză, formațiile parasintetice, fiind simultane și solidare, se vor asocia sau disocia în aceeași etapă de sinteză sau de analiză; de aceea în *înființare*, prefixul *în-* și sufixul *-a* poartă același număr de ordine: 3 în sinteză și 2, în analiză.

În plan lexical, organizarea unităților poate fi reprezentată, ca și în planul morfologic, prin diagrame concentrice și arborescente, ajungîndu-se la imagini grafice asemănătoare.

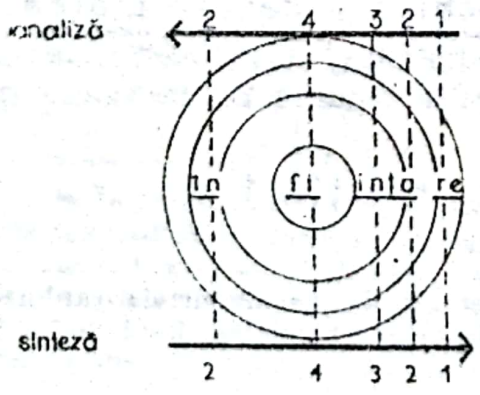

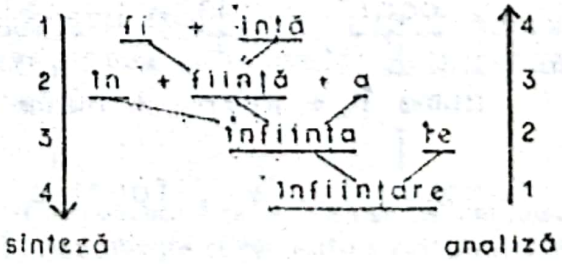

Numai cunoscînd procesele de analiză şi de sinteză lexicală, se poate beneficia de datele pe care le oferă criteriul lexical în determinarea şi definirea părţilor de vorbire şi a părţilor de propoziţie.

6. O singură concluzie se degajă din faptele prezentate pînă acum şi anume: identificarea şi definirea părţilor de vorbire în corelaţie cu părţile de propoziţie reprezintă un proces complex, în ale cărui mecanisme sînt angrenate aspectele generale şi esenţiale ale tuturor compartimentelor lingvistice. Ceea ce reuneşte părţile de vorbire cu părţile de propoziţie este planul sintactic, unde calitatea părţilor de vorbire este relevantă pentru poziţia sintactică de regent sau de determinat; o parte de propoziţie determină un *substantiv*, un *verb*, un *adjectiv*, un *adverb*, faţă de care îndeplineşte o funcţie de subordonare: *atribut* în dependenţă de un *substantiv*, *subiect* sau *complement*, în dependenţă de un *verb* etc. În plan morfologic, părţile de vorbire se înscriu în relaţii de tip *cazual* în raport cu funcţia sintactică exprimată: *nominativ—subiect*, *acuzativ — complement*, *genitiv — atribut*, *dativ — complement indirect*, *vocativ — ∅*.

Prevalenţa criteriilor de definire a părţilor de vorbire este condiţionată de poziţia cuvintelor în sistemul gramatical, de trăsăturile lor de expresie şi de conţinut.

Scanned with OKEN Scanner

IV. Sintaxă şi semantică

1. Relaţia dintre sintaxă şi semantică se bazează pe un fapt de solidaritate, de intercondiţionare: sintaxa operează cu unităţi sintactice marcate, în mod necesar, printr-un s e n s, iar semantica operează cu unităţi semice a căror semnificaţie se actualizează numai în context, prin angajarea lor în procese combinatorii de natură sintactică. Teoria contextuală a semnificaţiei se fundamentează tocmai pe acest aspect: ,,un cuvînt nu are nici un sens în afara contextelor în care apare" [1] sau, într-o formulare extremistă, ,,un cuvînt nu are semnificaţie, el nu are decît uzaj" [2]. Contextul lingvistic în care apar unităţile semice, precum şi situaţiile în care se desfăşoară actul concret al comunicării sînt evaluate, cu observaţii şi date interesante asupra interdependenţei dintre semantica lexicală şi cea sintactică [3], de către pragmatică [4].

Lingvistica structurală, dînd prioritate expresiei, formei lingvistice, elimină din analiză factorul semantic *(signifié)*, absolutizînd ideea că doi termeni deosebiţi ca semnificaţie se pot defini pe baza diferenţelor formale, cu ajutorul metodelor comutării şi distribuţiei; cu toate acestea, în analiza structurilor gramaticale, referinţa la trăsăturile de ordin semantic, pertinente sub raport paradigmatic sau sintagmatic, nu poate fi diminuată sau omisă. Ca rezultat, se recunoaşte, pe de o parte, o *sintaxă semantică* [5], iar, pe de altă parte, o semantică sintactică [6], ca un corolar al interdependenţei dintre cele două componente lingvistice.

Din perspectiva gramaticilor generativ-transformaţionale, semantica este o componentă de bază care, împreună cu componenta fonetică, participă la interpretarea structurilor abstracte produse de componenta sintactică. La

---

[1] Mounin, *Clefs*, p. 161.
[2] *Ibidem*.
[3] Bidu Vrănceanu — Forăscu, *Modele*, p. 8—16.
[4] Parret, *Pragmatique*, p. 10—16, ,,sintaxa şi semantica se integrează alături de pragmatică în semiotică", după, Pierce, pragmatica înglobează toate teoriile lingvistice, inclusiv semantica şi sintaxa.
[5] Togeby, *Structure immanente*, p. 12, ,,sintaxa semantică se inspiră din analiza pe care o dă logica judecăţii, şi teoria psihologică desfăşurării gîndirii".
[6] Semantica sintactică (Lyons, *Éléments)*, în opoziţie cu semantica lexicală paradigmatică, cercetează sensul enunţurilor cu ajutorul unor auxiliare metodologice aparţinînd transformaţionalismului, logicii sau altor ştiinţe.

Scanned with OKEN Scanner

întrebarea „ dacă se poate construi o gramatică fără să se facă apel la sens", Noam Chomsky își formulează răspunsul prin următoarele șase aserțiuni: „ (I) două enunțuri sînt fonologic distincte dacă și numai dacă ele diferă prin sens; (II) morfemele sînt cele mai mici elemente semnificative; (III) frazele gramaticale sînt acelea care au o semnificație semantică; (IV) relația gramaticală subiect-verb corespunde sensului structural general actant-acțiune; (V) relația gramaticală verb-obiect corespunde în sens structural acțiune-scop sau acțiune-obiect al acțiunii; (VI) o frază activă și fraza pasivă care îi corespunde sînt sinonime "[7]. Chiar disputa dintre semantica generativă și semantica interpretativă [8] nu afectează cu nimic raportul cu sintaxa, prima motivînd existența sintaxei, cea de-a doua motivîndu-și existența prin sintaxă.

Condiția de bază pe care trebuie să o îndeplinească o secvență pentru a fi acceptată ca un act de comunicare este să aibă un sens, un înțeles. Emiterea unei unități sintactice — simple sau complexe — în afara unui sens determinat, chiar dacă sînt respectate normele de gramaticalitate, nu reprezintă un act lingvistic pentru că nu-și pune în valoare funcția de comunicare, neîndeplinind, prin aceasta, nici condițiile unei analize. Este vorba, în acest caz, de așa-zisele propoziții construite corect gramatical, în a căror organizare pot fi recunoscute normele gramaticale, dar cărora le lipsește baza semantică. O construcție ca *Bosa de cotaretă zîncălește tripovit* devine însă analizabilă în momentul în care codul folosit de locutor este cunoscut sau recunoscut și de colocutor: *Soba de teracotă încălzește potrivit.*

În același mod se pune și problema enunțurilor formulate într-o limbă străină. Astfel, secvențele *j'ai soif*, *ich habe Durst* rămîn simple fluxuri sonore sau serii grafice, fără posibilitatea de a fi receptate de un vorbitor de limbă română, atît timp cît acesta este lipsit de mijloacele specifice de analiză sau de interpretare, adică de codul pe baza căruia s-a formulat fiecare secvență sub formă de propoziție. Pentru a le accepta, sînt necesare două operațiuni: una semantică, prin care se determină explicit cantitatea de informație, conținutul și alta structurală, prin care se face transferul informației, al semnificațiilor, dintr-un cod lingvistic în alt cod lingvistic. Cele două secvențe conțin, din punct de vedere semantic, aceeași informație care își găsește expresia în cele trei lexeme: *j(e), ich = eu; ai, habe = am (a avea)* și *soif, Durst = sete;* se mai observă că, din punct de vedere structural, cele două enunțuri-propoziție se organizează pe baza aceluiași model sintactic: *pronume în nominativ (subiect) + verb (predicat) + nume în acuzativ (obiect direct)*, de unde rezultă că atît franceza, cît și germana își structurează propozițiile de acest tip pe baza acelorași norme. În transferul informației acestor propoziții în limba română, mecanismul structural va actualiza normele specifice de construcție ale acestui tip de propoziție, în sensul că pronumelui în nominativ-subiect *(je, ich)* îi vor corespunde formele de dativ — complement indirect *(mie, mi-)*, verbului *(avoir, haben)* îi va corespunde verbul *a fi*,

---

[7] *Structures*, p. 103—104.
[8] Tuțescu, *Les grammaires*, p. 187—189.

Scanned with OKEN Scanner

iar numelui în acuzativ-obiect direct *(soif, Durst)* îi va corespunde numele în nominativ-subiect *(sete)*: *mi-e sete*, o propoziție ai cărei constituenți se organizează structural pe baza unui model distinct. De aceea, în operațiunile de traducere, semnificația trebuie să-și găsească, de fiecare dată, propriul mod de organizare, analiza contrastivă avînd, în acest caz, un rol deosebit de important.

Organizarea semantică are în vedere procesele de selecție a semnelor semantice în concordanță cu referentul, cu faptele pe care vrem să le relatăm, aceasta fiind o operație extrinsecă și cu caracter referențial [9]. Organizarea sintactică vizează însăși elaborarea expresiei lingvistice, fiind o operație intrinsecă, structurală, cu rolul de a actualiza o anumită semnificație, adică de a trece o noțiune din planul virtual sau abstract, în planul actual, concret, prin raportare la context. Corespondența dintre sintaxă și semantică se bazează, pe de o parte, pe corespondența dintre unitățile sintactice și cele semantice, iar, pe de altă parte, pe corespondența relațiilor care se stabilesc între unitățile sintactice și cele semantice. Chiar ierarhia semantică se realizează în raport cu ierarhia nivelurilor sintactice. Pe acest temei, Tesnière afirma că sensul reprezintă, în ultimă instanță, „raționea de a fi a structurii sintactice" [10], iar structura sintactică, modalitatea fundamentală a expresiei semantice.

Cuvîntul *casă* denumește orice obiect care prezintă o serie de trăsături comune; sub această formă și cu această întrebuințare se întîlnește în operele lexicografice, în stare virtuală, abstractă. În schimb, în propoziția *Am cumpărat* o casă, același cuvînt denumește un singur obiect, o anumită *casă*, implicată în acțiunea tranzitivă a verbului *a cumpăra;* din planul virtual, a trecut în planul actual, din planul abstract, în planul concret, prin actualizare, prin referire la context. Sintaxa transpune deci, prin mijloace specifice, în planul limbii, relațiile care există între obiecte, între obiecte și însușirile pe care le atribuim, între obiecte și acțiuni. Vedem, de pildă, *un copac* cu *frunze;* asocierea *frunzelor* la *copac* se poate face prin sintagmele *frunzele copacului*, *frunze de copac*, *copac cu frunze*, fie prin propozițiile *Copacul are frunze* sau *Frunzele sînt ale copacului*. Selecția uneia dintre aceste posibilități multiple de expresie este condiționată de situația concretă pe care dorim să o relatăm; alteori, poate fi și o problemă de stil, de uzaj.

Așadar, între structura sintactică și structura semantică există o corespondență, un paralelism, care, mai mult sau mai puțin, condiționează și unele trăsături ale expresiei lingvistice. Cele două planuri, sintactic și semantic, sînt corespondente, dar nu identice, fiecare prezentînd și particularități proprii, pe baza cărora se pot defini necorespondențele, trăsăturile specifice. Sensul este un factor de coeziune sintactică, după cum organizarea, structura sintactică este un factor de coeziune semantică.

---

[9] Ducrot — Todorov, *Dictionnaire*, p. 341.
[10] Tesnière, *Éléments*, p. 40.

Scanned with OKEN Scanner

2. Pentru ca două unităţi să se poată combina într-o unitate superioară, ele trebuie să prezinte o compatibilitate semantică. Doi termeni sînt compatibili, cînd combinarea lor la nivelul superior este interpretabilă semantic, altfel spus, unul dintre ei să fie cuprins parţial sau total în sfera de determinare a celuilalt. Astfel, între unităţile *apă* şi *curgătoare*, respectiv *fată* şi *silitoare*, există o compatibilitate semantică pe baza căreia se pot proiecta la nivel superior unităţile sintagmatice *apă curgătoare*, *fată silitoare;* în schimb, între *apă* şi *silitoare*, respectiv *fată* şi *curgătoare*, relaţia este de incompatibilitate semantică, ceea ce face de nerealizat combinaţiile *fată curgătoare* şi *apă silitoare*. Limbajul poetic încalcă adesea această condiţie, conducîndu-se după compatibilităţi generate de norme de selecţie proprii.

Termenul asociat îndeplineşte, în raport cu primul termen, o dublă funcţie semiologică [11]: de identificare şi de diferenţiere. Astfel, în sintagma *casă de piatră*, termenul al doilea, *de piatră*, identifică obiectul *casă*, ceea ce-l face de altfel compatibil, dar, în acelaşi timp, îl diferenţiază de alte obiecte din aceeaşi clasă prin trăsătura particulară ce i se atribuie: *de piatră* în opoziţie cu *de lemn*, *de cărămidă*, *de paiantă*, *de prefabricate* etc. Cuvintele care nu îndeplinesc cele două funcţii semiologice — de identificare şi de diferenţiere — în raport cu primul termen nu pot fi asociate semantic, iar, cînd sînt asociate, se realizează ca abateri. Pleonasmul, bunăoară, nu are nici funcţie de identificare, nici funcţie de diferenţiere, de aceea trebuie evitat: *avansaţi* **înainte**, *s-a sinucis* **singur**, *a prevedea* **dinainte**, *şi-a adus* **aportul**. Apoziţia este acceptată prin funcţia de identificare, nu însă şi prin cea de diferenţiere, care este anulată de caracterul coreferenţial al construcţiilor apozitive. Aceeaşi situaţie o prezintă repetiţia şi reluarea. Neîndeplinirea deci a condiţiei enunţate mai sus pune cei doi termeni într-o relaţie de incompatibilitate semantică, ceea ce blochează posibilitatea combinării lor în plan sintactic.

Un termen incompatibil cu altul din punct de vedere semantic poate deveni compatibil, cînd capătă valori conotative sau figurate, fiind, în această calitate, expresia unor raporturi de natură stilistică. Asemenea realizări se întîlnesc în limba vorbită, dar, şi mai frecvent, în limbajul poetic, unde abaterea devine, în mod paradoxal, normă: *foaie verde lemn uscat, astă-vară la Crăciun / mîncai mere dintr-un prun / şi gutui dintr-un alun.* În poezia modernă, violarea normei standard constituie un procedeu obişnuit. Astfel, Nichita Stănescu scrie: *Şi-am zis verde de albastru / mă doare un cal măiastru / Şi-am zis pară de un măr / minciună de adevăr*, Stănescu, *Starea*, 140. Termenii se asociază în structuri sintactice pe baza unor valori semantice antinomice, divergente, incompatibile ca semnificaţie, dînd discursului poetic aparenţa de joc absurd al cuvintelor eliberate de rigorile normelor combinatorii: *verde de albastru, mă doare un cal, pară de un măr, minciună de adevăr.*

În aceeaşi manieră îşi construieşte discursul poetic şi Ion Bănuţă: *Lac albastru / cal albastru / Floare albastră / fată albastră / stea albastră. / Patimă albastră / paparudă în cer / Drumuri! Drumuri!* Bănuţă, *Olimpul*, 115, sau

[11] Mikuš, *Principes*, p. 22.

Frag frez / ied frez / timp frez. / Iie frez / şoaptă frez / calabrez frez / Frez, frez, frez / mincinoase căpşuni / Drumuri! Drumuri! Bănuţă, *Olimpul*, 122.

Motivaţia acestor asocieri care se abat voit de la condiţia semantică fundamentală este asigurată de limbajul poetic însuşi, care, la rîndul său, este o deviere continuă sau, cum se mai spune, o ilegalitate, un limbaj subversiv, transgresiv, care operează cu unităţi semantice specifice (metafora, metonimia, sinecdoca etc.), confirmîndu-se una dintre legile generale ale discursivităţii: gradul de organizare gramaticală este invers cu gradul de expresivitate [12]. Cu cît abaterea de la norma standard este mai mare, cu atît gradul de expresivitate este mai accentuat. Pentru ilustrare, ne vom referi la o secvenţă din schiţa *Justiţie* de I. L. Caragiale:

Judecătorul: *Pe cine să iei în birje?* / Leanca: *Clondirul că zicea . . .* / J.: *Cine zicea?* / L.: *Domnu' Toma se sparge . . .* / J: *Cine se sparge?* / L: *Clondirul, domnu' judecător!* Caragiale, O, II, 37.

Dialogul este condus, într-un mod incoerent, de către Leanca, în a cărei vorbire subiectul, *domnu' Toma*, şi obiectul, *clondirul*, se confundă în planul ordonării sintactice şi semantice; de aceea, judecătorul, prin propoziţiile interogative *Cine zicea?*, *Cine se sparge?* încearcă să restabilească relaţiile şi sensurile celor două planuri în care se desfăşoară dialogul. Aceeaşi tehnică de construcţie stă şi la baza schiţei *Căldură mare*, în care sînt concentrate numeroase mecanisme generatoare de confuzie atît în planul locutorului, cît şi în al colocutorului, la bază stînd confuzia dintre două străzi: *Sapienţii* şi *Pacienţii*.

3. Privit sub raportul sensului, un cuvînt, independent sau dependent de context, poate să-şi piardă sensul, printr-un proces de desemantizare totală sau parţială, să-şi schimbe sau să-şi îmbogăţească sensurile printr-o extensiune semantică; toate aceste procese au consecinţe de ordin sintactic, atît în operaţiunile de construcţie, cît şi în cele de analiză.

3.1. Un cuvînt care s-a desemantizat şi-a pierdut odată cu aceasta calitatea de unitate sintactică relaţională şi funcţională, devenind un auxiliar lexical sau gramatical. În situaţia aceasta sînt verbele auxiliare *a fi*, *a avea*, *a vrea* în componenţa paradigmelor verbale analitice, constituenţii nominali, pronominali, verbali şi adverbiali ai locuţiunilor prepoziţionale şi conjuncţionale: *în faţa*, *în locul*, *în loc să*, *din cauza*, *din cauză că*, *în vreme ce*, *în timp ce*, *în ceea ce priveşte*, *relativ la*, precum şi unele elemente de compunere din structura unităţilor paralexemice. Cuvintele relaţionale (prepoziţiile, locuţiunile prepoziţionale, conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale), fiind lipsite de autonomie semantică, nu se constituie în unităţi sintactice analizabile sub raport funcţional, ele servind ca mijloace de exprimare a relaţiilor sintactice la nivelul sintagmei sau al frazei. Se confundă adesea, mai ales în practica şcolară, adverbul şi pronumele relativ cu conjuncţia, avîndu-se în vedere calitatea comună de elemente de relaţie. Pronumele relativ şi adverbul relativ au o bază semantică, pe care o exprimă prin substituţie şi de

[12] Dessaintes, *Recherche*, p. 235.

Scanned with OKEN Scanner

aceea au şi calitatea de unităţi sintactice analizabile din punct de vedere funcţional: *Nu ştie* **cine** *a plecat; A venit* **cînd** *l-am chemat; S-a dus* **unde** *i-a plăcut; (cine* — subiect pe lîngă verbul *a plecat, cînd* — complement circumstanţial de timp pe lîngă verbul *am chemat, unde* — complement circumstanţial de loc pe lîngă verbul *a plăcut).* Un adverb devine conjuncţie, cînd îşi pierde autonomia semantică, putînd fi substituit cu elemente dintr-o altă clasă gramaticală. Astfel, în frazele **Unde** *a fost prea ocupat, de aceea n-a venit; De ce te temi,* **cînd** *totul s-a terminat cu bine?;* **Cum** *nu mai era nimeni, a plecat şi el,* segmentele *unde, cînd, cum* au statut de conjuncţii, pentru că şi-au pierdut baza semantică iniţială şi sînt echivalente cu conjuncţiile din seria cauzalelor *deoarece, pentru că, întrucît* etc.; în calitate de adverbe relative, *unde, cînd, cum* nu acceptă relaţia de echivalenţă decît cu unitatea pe care o substituie: *Am venit* **cînd** *m-ai chemat = Am venit* + **cînd** *m-ai chemat* / **anul** *trecut.*

Alte situaţii pun în evidenţă faptul că, deşi unele cuvinte îndeplinesc condiţia semantică, adică au un sens autonom, ele nu se integrează sintactic în unităţi de nivel superior, neavînd nici capacitatea de a îndeplini funcţii sintactice. Acest statut îl au cuvintele neintegrate (vocativul, incidentele, cuvintele-titlu, de reclamă sau de publicitate), a căror prezenţă are o motivaţie situaţională sau pragmatică.

3.2. Un termen, dacă şi-a schimbat sensul sau şi-a îmbogăţit paleta semantică, poate condiţiona o schimbare sau o diversificare a structurii sintactice din punct de vedere relaţional şi funcţional, o lărgire a posibilităţilor combinatorii. Astfel, una e *A mîncat o prăjitură*, alta e *A mîncat o bătaie* şi altceva *Mănîncă şi el o pîine* sau *Mănîncă nori.* Sensul concret al verbului se actualizează numai în context, în raport cu semantica termenului cu care se combină. În acest caz, funcţia sintactică este aceeaşi, în timp ce sensul este diferit *(mănîncă, a fost bătut, trăieşte, aleargă),* ficcare fiind marcat prin numele cu care se combină.

Sînt şi situaţii cînd sensul este acelaşi, iar funcţiile sintactice diferite. Structura sintactică a limbii române actuale permite realizarea unor construcţii de tipul: *Îmi place* **Maria** — *Îmi place* **de Maria**; *Mă doare* **gîtul** — *Mă doare* **în gît**; *El îmi împrumută* **bani** — *El* **mă** *împrumută* **cu bani**; *Îţi şade bine această* **haină** — *Îţi şade bine* **cu** *această* **haină** etc., în care aceluiaşi sens îi corespund mai multe posibilităţi de organizare structurală: *Îmi place* **Maria** (subiect) / **de Maria** (complement indirect); *Mă doare* **gîtul** (subiect) / **în gît** (complement circumstanţial de loc).

Sensurilor diferite ale aceluiaşi cuvînt le corespund şi construcţii sintactice diferite sub raport relaţional şi funcţional, organizarea structurală distinctă constituind modalitatea de actualizare a fiecărui sens în parte. De pildă, verbul *a dispune* în relaţie cu un complement direct personal îşi actualizează sensul de „a înveseli": *Spectacolul acesta* **ne-***a dispus mult*; în relaţie cu un complement direct obiect, se actualizează sensul de „a hotărî": *El a dispus* **încadrarea** *noastră*, iar în relaţie cu un complement indirect propoziţional,

Scanned with OKEN Scanner

actualizează sensul de „a avea la dispoziție": *Țara noastră dispune* de bogății *naturale însemnate.*

Între sensul unui cuvînt și funcția concretă pe care o exprimă, în general, nu este o legătură directă; același cuvînt, învestit cu un anumit sens, poate îndeplini diverse funcții sintactice: **Copilul** *se joacă* (subiect); *El are* **un copil** (complement direct); *Cartea i-a dat-o* **copilului** (complement indirect); *Jocul* **copilului** *este plăcut* (atribut), după cum aceeași funcție sintactică poate fi exprimată prin orice cuvînt care prezintă compatibilitatea semantică cu regentul său. Astfel, funcția de subiect în raport cu verbul-predicat, bunăoară, *a sosit*, poate fi îndeplinită de orice nume care, prin conținutul său, prezintă caracteristica exprimată de verb: *trenul, mașina, colegul, mama, primăvara, momentul* etc. Rezultă din cele prezentate că planurile sintactic și semantic, deși sînt corelative, solidare, sînt totuși autonome, fiecare păstrîndu-și caracteristicile proprii, ca niveluri distincte; sînt paralele, dar nu identice, de aceea, în unele cazuri, apar ambiguități sau neconcordanțe în procesul de interpretare sintactică și semantică. Așa, de pildă, în propoziția *I-am dat cartea Mariei*, relația dintre obiectul *cartea* și persoana *Mariei* poate fi interpretată în două feluri: **Mariei** *i-am dat cartea* și *Altcuiva i-am dat cartea* **Mariei.** În asemenea situații, sensul funcționează ca factor de dezambiguizare sintactică, iar structura sintactică, ca factor de dezambiguizare semantică.

În limbajul publicitar, ambiguitățile rezultă dintr-o organizare structurală defectuoasă: *Sandale pentru dame* **din material plastic,** în loc de *Sandale* **din material plastic** *pentru dame; Nu trimiteți sifoanele la umplut* **cu copii;** *Nu răspundem de sifoanele tovarășilor clienți* **care fac explozie;** *Mănuși* **din piele de damă.**

Neconcordanțe între planul sintactic și cel semantic apar în unitățile structurate prin inversiune: *El avea* **o bomboană de copil;** *Este* **ca mierea de dulce;** *Au venit* **douăzeci de oameni;** *El avea* **tot felul de probleme;** *Unde ai fost,* **că nu te-am mai văzut de multă vreme?** *Aveam douăzeci de ani* **cînd am terminat liceul;** în aceste cazuri, analiza sintactică urmează o cale diferită de cea semantică, conducîndu-se după criteriile de ordin structural. Astfel, în propoziția *Au venit douăzeci de oameni*, numeralul *douăzeci* se va analiza ca subiect, iar substantivul *de oameni*, ca atribut substantival prepozițional, în timp ce în propoziția *Au venit zece oameni*, substantivul *oameni* este subiect, iar *zece*, atribut, analiza sintactică fiind în concordanță cu analiza semantică.

Polisemia, omonimia, sinonimia, ca relații semantice, sînt valorificate atît în limba vorbită, cît și în limba scrisă, a literaturii beletristice în mod special, ca resurse ale ambiguității. Relația de omonimie oferă numeroase posibilități pentru punerea în valoare a anominației: — *Ce te pleci, Arbore?* **Arborii** *se pleacă numai de vijelie*, Delavrancea, O, 92; *Cine vrea pe loc să stea / Capătă în dar* **o stea;** *Cînd îl văd mut ca un crap / Îmi vine capul să-i* **crap,** Călinescu, *Cronicile*, 55; *Cu racheta învățații / Cuceresc cosmice spații / Mai modest, el cu* **racheta** */ Cucerește azi planeta*, *Urzica*, IV, 1971 / 4. Polisemia con-

Scanned with OKEN Scanner

stituie baza celor mai multe figuri ale ambiguității, calamburul fiind cel mai relevant: *Înțelepciunea se obține* **scump,** *dar și prostia* **costă; Seamănă** *dar nu* **răsare;** *Pantoful mai mic decît piciorul te* **strînge... de pe drumuri.**

4. Trăsăturile de ordin semantic constituie baza unor criterii de clasificare și de definire a unităților morfologice și sintactice. Astfel, de la Platon și Aristotel, se păstrează clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, în funcție de conținutul exprimat și de funcția logică pe care o îndeplinesc: substantivul denumește obiecte, substanțe și îndeplinește funcția de subiect, verbul exprimă acțiuni și constituie mijlocul de exprimare a funcției predicative. În clasificarea și definirea actuală a părților de vorbire, criteriul semantic este dominant, fiind complinit de cel morfologic și sintactic. În raport cu aceste trei criterii, verbul se definește ca parte de vorbire flexibilă (morfologic), care exprimă acțiuni sau stări (semantic) și care îndeplinește funcția de predicat (sintactic); adjectivul, ca partea de vorbire flexibilă (morfologic), care determină un substantiv (sintactic), căruia îi atribuie o calitate sau o însușire (semantic).

Criteriul semantic este, în cea mai mare parte, decisiv în clasificarea și definirea funcțiilor sintactice: predicatul este partea principală care arată *ce face, ce este* sau *cum este subiectul;* subiectul este partea principală care arată *cine face acțiunea;* atributul este definit numai în termeni sintactici (partea de propoziție care determină un substantiv sau un substitut al lui), dar analiza și o serie de subdiviziuni se operează pe baza unor indici de ordin semantic. De pildă, conținutul funcției atributive îl constituie *calificarea* sau *identificarea, posesia, apartenența, materia, destinația* etc. Complementele și propozițiile subordonate circumstanțiale, în totalitate, sînt identificate și definite numai din perspectivă semantică: *loc, timp, mod, cauză, scop, condițional, concesiv, cumulativ* etc. Așa se și explică recunoașterea unui număr atît de mare de complemente; la o analiză mai amănunțită, numărul lor ar fi și mai mare.

Preponderența factorului semantic în descrierea fenomenelor de sintaxă a condus la atomismul sintactic, adică la o fărîmițare a unităților funcționale, în detrimentul criteriilor sau al perspectivei de ordin sintactic, structural. Așa cum în morfologie, predominante sînt sau trebuie să fie criteriile morfologice, tot așa, în sintaxă, trebuie să fie criteriile de ordin structural, sintactic[13]. *Distribuția, relația* și *funcția* ar fi în măsură să releve, în analiza unităților sintactice, date pertinente, care să înfățișeze unitar, consecvent, explicit, sistemul organizării și funcționării structurilor sintactice. În gramaticile actuale, bunăoară, în clasificarea atributului, se aplică, în mod justificat, criteriul părților de vorbire prin care este exprimat, în timp ce în clasificarea celorlalte părți de propoziție, acest criteriu nu este valorificat, operîndu-se, de la caz la caz, cu altele, mai puțin gramaticale.

O clasificare sintactică din perspectivă *distribuțională* ar distinge patru clase de determinanți: *nominali, verbali, adjectivali* și *adverbiali;* după *rela-*

---

[13] Guțu Romalo, *Sintaxa*, p. 205—206.

Scanned with OKEN Scanner

tic, s-ar distinge unităţi sintactice *subordonate*, *adordonate* (coordonarea şi apoziţionarea) şi *supraordonate* (unităţile incidente sau neintegrate); clasificarea din perspectivă *funcţională* ar angaja numai unităţile sintactice integrate pe baza unei relaţii de subordonare sau de dependenţă, singurele relaţii generatoare de funcţii.

5. Analiza, ca operaţiune gramaticală fundamentală (al cărei scop este de a stabili gramatica unui text), beneficiază de aportul semanticii atît în determinarea unităţilor sintactice la nivel sintagmatic şi frastic, cît şi în definirea lor pe baza conţinutului raportului exprimat: subiect, agent, loc, timp, mod, cauză, scop, condiţie, opoziţie, cumul, excepţie etc. În acest caz, componenta semantică asigură o dublă funcţionalitate: la un nivel, suport al sensului lexical, iar, la alt nivel, suport al sensului gramatical; cel de-al doilea stă la baza opoziţiilor de tip funcţional: subiect / vs / obiect, timp / vs / loc, cauză / vs / scop etc.

O parte de propoziţie se va identifica şi defini ca o unitate sintactică numai dacă îndeplineşte condiţia semantică, autonomia şi condiţia sintactică, de a se integra într-o unitate de rang superior pe baza unei relaţii de determinare şi de a îndeplini o anumită funcţie. Pe această bază, se va distinge o parte de propoziţie cu structură simplă sau complexă de o sintagmă în a cărei componenţă intră totdeauna două unităţi (un determinat şi un determinant). Astfel, secvenţa *barba popii* poate fi o sintagmă analizabilă în două unităţi constitutive *(barba + popii)*, fiecare cu autonomie semantică, legate printr-o relaţie de dependenţă, cu capacitate funcţională şi integrate într-un nivel superior: **Barba popii** *era neagră şi stufoasă*. Cele două segmente lexicale se pot constitui însă şi într-o singură unitate sintactică de tip parte de propoziţie, fără ca segmentele să mai prezinte autonomie semantică şi posibilitatea de a actualiza o funcţie sintactică, deoarece relaţia dintre cele două unităţi constitutive nu mai are valoare sintagmatică, nu este liberă, ci fixă, stabilită înainte de momentul vorbirii *(in absentia)*: **Barba popii** *este o plantă*. În structura propoziţiei, acestea se integrează ca o singură unitate relaţională şi funcţională. În alte cazuri, propoziţii sau chiar fraze pot fi identificate ca părţi de propoziţie şi analizate ca atare: *L-a văzut* **pe ducă-se-pe-pustii**; *El este* **un pierde-vară**; *Era* **un lasă-mă să te las.** Chiar propoziţii sau fraze independente pot fi integrate în structura unei propoziţii ca părţi de propoziţie: **Adună bani albi pentru zile negre** *este o propoziţie;* **Cine se scoală de dimineaţă ajunge departe** *este un proverb;* **N-ai ştiut să mă păstrezi** *este titlul unui cîntec.* În aceste situaţii, unităţile constitutive ale propoziţiilor sau ale frazelor îşi pierd funcţia referenţială, căpătînd laolaltă o singură funcţie denominativă, în calitate de metatexte, metafraze, metapropoziţii.

În general, apartenenţa unei unităţi sintactice la o unitate de nivel superior se stabileşte pe baza criteriilor sintactice (relaţie, funcţie) şi semantice (cu ce unitate se leagă ca sens); sînt însă cazuri cînd relaţia structurală nemaiavînd relevanţă, operantă devine relaţia semantică. În fraza *Dacă nu-i telefonam* **seara** *era neliniştit*, poziţia sintactică a adverbului *seara* este ambiguă: poate să aparţină primei propoziţii, *Dacă nu-i telefonam* **seara,** sau celei de-a

Scanned with OKEN Scanner

doua propoziţii, seara *era neliniştit*, fapt marcat în scris prin virgulă, iar în vorbire, printr-o pauză şi o intonaţie specifică. Aşadar, interpretarea semantică are un rol dezambiguizator.

Absolutizarea factorului semantic în determinarea unităţilor sintactice poate conduce la erori de segmentare şi, implicit, de identificare şi de definire a părţilor de propoziţie sau a propoziţiilor, invocîndu-se motivul că altfel construcţia „nu are sens" sau, mai frecvent, „nu e logic". Pe baza acestei explicaţii, se ajunge să fie identificate şi analizate în cadrul aceleiaşi părţi de propoziţie sau în cadrul aceleiaşi funcţii şi alte unităţi dependente, încălcîndu-se unul dintre principiile fundamentale ale analizei: o unitate sintactică este expresia unei singure relaţii şi funcţii; ea nu poate să aparţină, în acelaşi timp, la două niveluri de analiză. Dimensiunile unităţilor semantice şi sintactice nu sînt identice, nu se suprapun totdeauna; unităţile semantice au o sferă mai largă, în timp ce unităţile sintactice se limitează la forma specifică de realizare (parte de propoziţie, sintagmă, propoziţie, frază), chiar dacă uneori unitatea semantică este încălcată. Relaţiile cu care operează semantica şi sintaxa, deşi sînt corelative, nu sînt identice, fiecare păstrîndu-şi o anumită specificitate. De aceea, pentru a releva ceea ce îi este caracteristic în raport cu obiectul propriu de analiză, analiza sintactică trebuie să se diferenţieze de analiza semantică.

Dîndu-se prioritate perspectivei semantice, se recomandă încă, atît în tratatele academice, cît şi în programele şi manualele şcolare, soluţii globale, care abat analiza sintactică de la principiile sale fundamentale. Astfel, în *Gramatica*, II, se mai vorbeşte de „construcţii infinitivale relative", de „construcţii absolute", care înglobează în structurile lor unităţi sintactice analizabile la acelaşi nivel, ca în construcţia *o dată exprimată această meditaţie*, considerată în întregime ca un complement circumstanţial. Nu puţine sînt cazurile cînd unele părţi de propoziţie sînt identificate şi definite împreună cu determinanţii lor atributivi sau circumstanţiali [14], la rîndul lor analizabili.

Din acelaşi motiv „că n-ar avea sens", în analiza frazei, termenul regent este încorporat în structura propoziţiei subordonate [15], ceea ce conduce în mod inevitabil la interpretări eronate. În mod frecvent, adjectivul sau adverbul cu funcţie sintactică de complement circumstanţial de cauză în propoziţia regentă este integrat în subordonată: **De rea** *ce este* [1], */ toată lumea o ocoleşte* [2] */ ;* **De repede** *ce-a vorbit* [1] */ n-am înţeles nimic* [2] */*. Drept urmare, funcţia cauzală a adjectivului sau a adverbului se extinde asupra întregii

---

[14] În acelaşi volum, pornindu-se de la legătura semantică dintre determinat şi determinant, legătură care în multe cazuri apare ca foarte strînsă, condiţionînd chiar realizarea unor funcţii sintactice, ceea ce reprezintă altceva, se acordă unor unităţi de tip sintagmatic statutul de părţi de propoziţie: atribut: *numeroase personalităţi*, p. 121; *o sută de ierni*, p. 121; atribut circumstanţial descriptiv: *fascinat de prăpastia păcatului*, p. 139; atribut izolat: *prins de vrajă*, p. 139; *palidă crăiasă*, p. 139; complement direct: *pe cei doi prieteni*, p. 156; complement indirect: *la zece fruntaşi*, p. 165; complement de timp: *trei ani, la vîrsta de nouă ani*, p. 174; complement de mod: *decît divina muzică*, p. 186.

[15] Şuteu, *Superlativul cauzal*.

propoziţii subordonate, ignorîndu-se un fapt gramatical, şi anume că adjectivul şi adverbul, în calitate de regent sau determinat, pot avea ca determinanţi propoziţii subordonate modale de identificare, introduse prin relatorul adverbial *ce*. De asemenea, în segmentarea unor subordonate construite într-un sistem corelativ obligatoriu sau facultativ, există tentaţia, încurajată şi de unele erori din programele şcolare, manuale sau alte lucrări metodologice de analiză, de a considera ca formînd o singură unitate sintactică relativul care apare ca marcă a relaţiei de subordonare şi corelativul din propoziţia regentă: *aşa cum*, *atunci cînd*, *acolo unde*, *cu atît cu cît*, *aşa de . . . încît* etc.

Tot ca urmare a minimalizării principiilor de ordin sintactic, se favorizează apariţia unor erori de segmentare a unor subordonate a căror legătură semantică cu termenul regent este foarte strînsă; drept rezultat, unitatea regentă este încorporată în structura subordonatei: *Nu* **tot** *ce zboară* [1] */ se mănîncă* [2] */*; în loc de *Nu* **tot** [2] */ ce zboară* [1] */ se mănîncă* [2] */*; **Convins** *că are dreptate* [1] */ s-a liniştit* [2] */ ;* în loc de **Convins** [2] */ că are dreptate* [1] */ s-a liniştit* [2] */*.

În general, între planul semantic şi planul sintactic există o concordanţă sau o corespondenţă, pe baza căreia se definesc din punct de vedere funcţional cele mai multe categorii sintactice. Sînt însă şi situaţii cînd între cele două planuri raportul este divergent, de neconcordanţă, după cum s-a văzut în cazul structurilor sintactice realizate prin inversiune. Am adăuga la aceasta relaţia dintre subiectul *gramatical* şi subiectul *logic*. Din punctul de vedere al conţinutului, funcţia de subiect se corelează cu noţiunea de autor, (agent); din punctul de vedere al expresiei însă, funcţia de subiect se corelează cu un nume sau un substitut al numelui în nominativ, în relaţie cu un verb, ceea ce creează posibilitatea neconcordanţei dintre autor şi subiectul gramatical. Autorul sau agentul nu este totdeauna subiect gramatical, după cum subiectul gramatical nu este totdeauna autor sau agent. În propoziţia *Eminescu a scris poemul Luceafărul*, substantivul propriu *Eminescu* este subiect gramatical şi subiect logic, deci autor, (agent); în schimb, în propoziţia rezultată prin transformare pasivă *Poemul Luceafărul a fost scris de Eminescu*, subiectul gramatical, *poemul*, se opune agentului, *de Eminescu*, prin relaţia sa specifică.

Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru interpretarea construcţiilor sintactice de tipul *mi-e dor*, *mi-e sete*, *mi-e ruşine* etc., în care pronumele în dativ *mi-*, *ţi-*, *i-* etc., considerat subiect logic, este, pe baza principiilor sintactice de analiză, complement indirect, iar numele în nominativ, *dor*, *sete*, *ruşine*, subiect gramatical. Consideraţiile de ordin logic pot fi valorificate numai în măsura în care oferă soluţii pentru analiza gramaticală. Cînd însă nu oferă soluţii, trebuie evitate, ca în cazul distincţiei subiect logic, subiect gramatical, întrucît noţiunea de subiect logic se dovedeşte a fi inoperantă la nivelul analizei gramaticale.

6. Întrebarea, folosită ca mijloc de determinare funcţională a unităţilor sintactice (părţi de propoziţie sau propoziţii), se formulează ca procedeu de analiză, pe baza conţinutului raportului stabilit între un determinat şi un determinant şi se practică, în mod justificat, în prima etapă a contactului cu operaţiunile gramaticale, cînd posibilităţile de analiză sînt încă în formare

Scanned with OKEN Scanner

(clasele I—IV). Prin urmare, în analiza gramaticală, întrebarea reprezintă un procedeu semantic concret, care permite definirea unei unităţi prin raportarea ei la o altă unitate pe baza conţinutului, aşa cum, de altfel, se procedează şi în operaţiunile aritmetice primare, unde relaţia de adunare, scădere, înmulţire împărţire dintre două numere se determină prin întrebarea *cît face*. Prin acest procedeu se identifică şi se definesc subiectul, prin raportare la verbul-predicat cu ajutorul întrebărilor *cine, ce*, atributul, prin raportare la un nume sau un substitut al numelui cu ajutorul întrebărilor *care, ce fel de, al cui, cît*, complementul direct, prin raportarea la un verb cu întrebările *pe cine, ce*, complementul circumstanţial de loc, prin raportarea la verb cu întrebările *unde, de unde, pînă unde* ş.a.m.d.

Întrebarea, în formularea ei, pleacă totdeauna de la ceea ce este cunoscut spre ceea ce este necunoscut, reprezentînd astfel o operaţiune importantă nu numai în plan logic (de cunoaştere), ci şi în plan sintactic (de determinare, de interpretare), cu condiţia însă ca ea să fie corect formulată, iar datele oferite să fie adevărate. Urmărind raportul dintre întrebare şi răspunsul obţinut, se disting patru situaţii în practica analizei.

6.1. Întrebări formulate corect care conduc la un răspuns univoc, real: *cine* (subiect), *cui* (complement indirect), *unde* (complement circumstanţial de loc), *cînd* (circumstanţial de timp), *din ce cauză* (complement de cauză), *cu ce scop* (complement de scop), *cu ce condiţie* (complement condiţional).

6.2. Întrebări formulate corect care conduc însă la răspunsuri ambigue, echivoce, răspunsul cumulînd mai multe soluţii; în acest caz, întrebarea nu se mai dovedeşte a fi un procedeu operant în analiza sintactică, dimpotrivă este derutantă. De aceea, în asemenea situaţii, se impun, în procesele de analiză, a fi angajate operaţiunile structurale care să activizeze gîndirea gramaticală (caracteristicile regentului relevante pentru un anumit raport sau o anumită funcţie, natura raportului, conţinutul raportului stabilit între cele două unităţi, expresia raportului, caracteristicile morfosintactice ale determinantului). Cele mai numeroase erori în definirea funcţională a unităţilor sintactice sînt cauzate de reducerea întregului proces de analiză la simplul mecanism al întrebării.

Astfel, la întrebarea *ce*, raportată la un verb, pot răspunde: subiectul sau subiectiva *(Îmi place* **muzica**; *Îmi place* **să citesc**), complementul direct şi propoziţia subordonată completivă directă *(A cumpărat* **o carte**; *A cumpărat* **ce i-a trebuit**), numele predicativ şi propoziţia subordonată predicativă *(El este* **student**; *El este* **ce eşti şi tu**), numele predicativ secundar şi propoziţia predicativă secundară *(Pe fiul cel mare l-a făcut* **agronom**; *Pe el l-a făcut* **ce şi-a dorit**); la întrebarea *cum* pot răspunde: numele predicativ şi subordonata predicativă *(Pomul este* **înalt**; *El este* **cum eşti şi tu**), numele predicativ secundar şi subordonata predicativă secundară *(Ea a plecat* **supărată**; *Pe el l-am găsit* **cum l-am lăsat**), complementul circumstanţial de mod şi subordonata modală *(Merge* **repede**; *Munceşte* **cum trebuie**); la întrebarea *de ce* raportată la un verb pot răspunde: numele predicativ *(Masa este* **de lemn**), complementul indirect *(Se teme* **de ploaie**), complementul circum-

Scanned with OKEN Scanner

stanțial de cauză (*A înghețat* **de frig**), complementul circumstanțial de scop (*Se pregătește* **de plecare**), numele predicativ secundar (*L-a luat* **de martor**); raportată la un adjectiv sau la un adverb, la aceeași întrebare *de ce* poate răspunde complementul de relație (*bun* **de gură**, *înalt* **de statură**); la întrebarea *pe cine* raportată la un verb pot răspunde complementul direct (*L-am văzut* **pe Ionel**) sau complementul indirect (*Toți se bizuie* **pe tine**). În aceleași condiții, pot răspunde și propozițiile subordonate corespunzătoare.

Ambiguitatea semantică și funcțională a interogațiilor pronominale constituie sursa calamburului în limba vorbită, ca modalitate expresivă de evaziune, de blocare sau de deviere a comunicării printr-un răspuns care corespunde unei alte semnificații interogative: — **De ce** *trage clopotul?* / — **De lanț; De ce** *ai adus calul aici?* / — **De căpăstru; De ce** *n-ai venit?* / — **De trestie.**

6.3. Întrebări formulate incorect, care, în mod firesc, conduc la soluții greșite. Situația aceasta poate fi întîlnită la unitățile sintactice marcate prin prepoziții și locuțiuni prepoziționale care au ca regim cazurile genitiv și dativ. Astfel, în propoziții ca *S-a oprit* **în fața gării**, *Lucrarea a fost executată* **conform proiectului**, *A întîrziat* **din cauza ploii**, folosindu-se întrebările *în fața cui*, *conform cui*, *din cauza cui*, în loc de **unde** *(s-a oprit?)*, **cum** *(a fost executat?)*, **din ce cauză** *(a întîrziat?)*, se favorizează apariția unei duble erori: de confuzie a genitivului cu dativul și de confuzie a complementelor circumstanțiale de loc, de mod și de cauză cu complementul indirect care răspunde la întrebarea *cui*.

6.4. Unități sintactice a căror funcție nu poate fi determinată cu ajutorul întrebării. Situația aceasta caracterizează unele părți de propoziție și o serie de propoziții subordonate, care, din punct de vedere funcțional, se identifică pe baza altor criterii. Bunăoară, complementul de relație (**De vorbit,** *vom mai vorbi;* **Din punct de vedere tehnic,** *filmul era excelent;* **În privința plecării,** *vom mai discuta)*, complementul concesiv (**Cu** *toate* **rugămințile** *mele, n-a acceptat)*, complementul de mod al superlativului *(El este cel mai bun* **dintre noi**), complementul cumulativ (**Pe lîngă frumusețe,** *îți mai trebuie și minte)*, opozițional (**În loc de mere,** *a cumpărat pere)*, de excepție (**În afară de tine,** *au fost toți prezenți)* nu comportă în determinarea lor funcțională o întrebare, fie că aceasta nu se poate formula, fie că formularea ei este improprie sau greoaie, cum se întîmplă, de pildă, cu funcția concesivă: *În ciuda cărui fapt . . . ?*

În analiza sintactică, absența întrebării este mai frecventă la nivelul unor propoziții subordonate: predicative secundare *(L-a văzut* **că vine**), consecutive *(E prea frumoasă* **ca să nu-mi placă**), cauzale condiționale (**Dacă ai învățat,** *de ce te temi?)*, cauzale inverse *(Unde ai fost,* **că nu te-am mai văzut de mult?**), temporale inverse *(Nici n-a intrat bine în casă,* **că a și început să plouă**), concesive *(Calul* **că are patru picioare** *și tot se poticnește)*, opozitionale (**În loc să mă aștepte,** *a plecat)*, cumulative (**Pe lîngă că plouă,** *mai bate și vîntul)*, de excepție (**În afară că a bătut vîntul,** *altceva nu s-a mai întîmplat)*. Poate și aceasta, că nu se supun analizei prin întrebare, este explicația că o serie de funcții sintactice, actualizate atît prin părți de propoziție, cît și prin propo-

Scanned with OKEN Scanner

ziţii subordonate corespunzătoare, nu s-au studiat şi nu se studiază încă în ciclul gimnazial sau liceal, cu toate că prezenţa lor în structura sintactică a limbii române actuale este mai mult decît evidentă.

În cazul acestor unităţi funcţionale, întrucît programele şi manualele şcolare nu oferă date pentru definirea tuturor cazurilor, în analiza gramaticală la nivel sintactic, se operează, de obicei, cu trei soluţii:

6.4.1. Soluţia prin omisiune: unităţile cu funcţii sintactice neinventariate în manuale se omit din procesul de analiză; această soluţie se aplică funcţiilor sintactice de opoziţional, cumulativ, excepţie, relaţie, realizate atît prin părţi de propoziţie, cît şi prin propoziţii subordonate; omisiunea se face, de regulă, în etapa cînd se selectează textele, iar dacă, din întîmplare, apare vreun astfel de complement într-o propoziţie nu se ia în consideraţie motivîndu-se că-l „vor învăţa mai tîrziu", sau că „nu este prevăzut în programă şi manual".

6.4.2. Soluţia prin eroare se aplică unităţilor cu funcţii sintactice tot neinventariate, dar care, prin întrebare, îşi găsesc un răspuns printr-o altă funcţie. Astfel, numele predicativ secundar şi propoziţia subordonată corespunzătoare se identifică, prin întrebarea *cum*, cu circumstanţialul de mod sau cu subordonata modală: *L-am găsit* **vesel; *L-am găsit* cum l-am lăsat;** alteori, prin întrebarea *ce*, se identifică cu complementul direct sau cu completiva directă: *L-am văzut* **că se pricepe la toate;** *L-am făcut* **inginer;** complementele de agent, instrumental, sociativ şi de relaţie, prin întrebarea *prepoziţie + cine, ce, cît*, sînt considerate complemente indirecte: *Lucrarea a fost apreciată* **de *toată* lumea;** ***Călătoreşte*** **cu trenul,** ***Se plimbă*** **cu colegii;** ***El este înalt*** **de statură.**

6.4.3. Soluţia reală rezultă dintr-un proces de analiză ale cărui mecanisme funcţionează corect, oferind adevărata informaţie despre o relaţie sau o funcţie sintactică în structurarea lor ierarhică. Pentru a se opera numai cu soluţii reale, ceea ce ţine de fapt de condiţia analizei, este necesară, mai întîi, o regîndire şi o restructurare a principiilor şi modalităţilor de clasificare de o aşa manieră încît, la fiecare nivel de analiză (simplu sau complex, inferior sau superior), obiectul, adică limba, să apară în totalitatea sa.

În concluzie, rezultă că în analiza sintactică, soluţii reale oferă nu întrebarea, ci procesele de gîndire care dinamizează întregul sistem analitic; a reduce întregul proces de analiză la întrebare înseamnă a cantona gîndirea, procesele şi operaţiunile raţionale în formule primitive, rudimentare.

7. Relaţia dintre semantică şi sintaxă se manifestă nu numai în operaţiunile de analiză, ci şi în cele de sinteză, de construcţie, unde sensul unei unităţi sintactice poate condiţiona sau impune chiar procesul de selecţie a unităţilor determinative, precum şi a mijloacelor de construcţie. Capacitatea selectivă a unei unităţi este, în primul rînd, determinată de ansamblul trăsăturilor de ordin semantic, ceea ce face ca părţile de vorbire în calitate de unităţi sintactice să se distingă între ele şi prin aceasta.

Verbul, prin întregul său evantai de trăsături, dispune de cea mai mare capacitate selectivă, în virtutea căreia se combină, în calitate de regent, cu toate părţile de vorbire, punînd în valoare cel mai bogat şi variat spectru relaţional şi funcţional. Cu excepţia funcţiei atributive specifice substantivului,

Scanned with OKEN Scanner

verbul îşi subordonează toate celelalte funcţii sintactice. Îi urmează numele, care, ca şi verbul, se combină cu toate părţile de vorbire, ca bază funcţională, însă într-o gamă restrînsă (domină funcţia de atribut). Verbul şi numele pot avea o bază semantică comună care face posibile procesele de nominalizare a grupului verbal şi de verbalizare a grupului nominal: *soseşte primăvara* = *sosirea primăverii*, *citeşte o carte* = *citirea cărţii*, *îl aştept pe Radu* = *aşteptarea lui Radu* (ambiguu), *mă tem de ploaie* = *temerea de ploaie*, *pleacă la munte* = *plecarea la munte*, *scrie frumos* = *scriere frumoasă*. Celelalte părţi de vorbire, prezente fie ca substitute, fie ca determinări specifice ale unei acţiuni sau ale unui nume, se caracterizează, cu excepţia unor adjective deverbale, printr-o capacitate selectivă mai redusă, ceea ce are consecinţe şi de ordin distribuţional.

Aceeaşi bază semantică determină fenomenele de corespondenţă sau de paralelism dintre părţile de propoziţie şi propoziţiile subordonate corespunzătoare, precum şi procesele de expansiune sau de contragere sintactică, distincţia dintre cele două unităţi izomorfe (parte de propoziţie şi propoziţie subordonată) fiind proiectată numai la nivelul structurii de suprafaţă, printr-o serie de trăsături de ordin structural *(infra II)*.

El este un om **muncitor**	> *El este un om* **care munceşte**
Poate **pleca mîine**	> *Poate* **să plece mîine**
Este uşor **a vorbi**	> *Este uşor* **să vorbeşti**
El munceşte **ca tine**	> *El munceşte* **cum munceşti şi tu**
A plecat **la secerat**	> *A plecat* **să secere**

În alte situaţii, expansiunea şi contragerea sînt blocate tocmai de baza semantică a unităţii dependente, care cunoaşte ca realizare fie o parte de propoziţie, fie o anumită propoziţie. De pildă, subiectul sau complementul exprimat prin substantive concrete, prin substitutele lor pronominale sau prin numerale, datorită trăsăturilor lor semantice limitate, nu pot fi dezvoltate în propoziţii subordonate corespunzătoare: **Soarele** *străluceşte; El citeşte* **o carte; *A plecat* la munte; *Locuieşte* în Bucureşti; L-*a ascultat* pe el; *Au lipsit* patru.** De asemenea, o serie de subordonate nu pot fi contrase fără să fie afectată baza semantică: **Cine aleargă după doi iepuri** *nu prinde nici unul;* **Cum îţi vei aşterne,** *aşa vei dormi; Fugea* **de-i scăpărau picioarele;** *I-a spus* **să nu mai vină.**

Selecţia unităţilor determinative (părţi de propoziţie sau propoziţii) precum şi a elementelor de relaţie (prepoziţii, conjuncţii, pronume sau adverbe relative) este condiţionată, printre altele, şi de semantica regentului. Astfel, sensul unor verbe, substantive sau adjective face predictibile atît funcţia, cît şi elementul de relaţie: *apelează* **la**, *se aşteaptă* **la**, *constă* **în**, *rezidă* **în**, *depinde* **de**, *corespondenţa* **dintre**, *participarea* **la**, *convins* **de**, *referitor* **la**, *gata* **de** etc. Alteori, prin transferul de sens se transmite şi modelul sintactic de construcţie; astfel, verbul *a rezida (în)* fiind interpretat din punct de vedere semantic ca sinonim al verbului *a rezulta (din)*, cunoaşte, ca o abatere în limba vorbită, o construcţie a obiectului indirect cu prepoziţia *din*: *Importanţa lucrării rezidă* **din** *ideile pe care le lansează.*

Scanned with OKEN Scanner

La nivelul frazei, ca și la nivelul sintagmatic, apariția unor relatori (conjuncții, locuțiuni conjuncționale, pronume și adverbe relative) este condiționată de o serie de trăsături de ordin semantic ale unității regente. [16] Distribuția conjuncțiilor *că, să, dacă*, în structura propozițiilor subordonate, se realizează restrictiv, în funcție de conținutul verbului determinat.

7.1. Astfel, după verbe care exprimă aspectul *(a ajunge, a continua, a începe, a înceta, a sfîrși, a termina)*, acordul sau decizia *(a accepta, a aproba, a decide, a hotărî)*, dorința, cererea *(a cere, a dori, a ruga, a vrea)*, necesitatea *(a trebui, a fi necesar)*, posibilitatea *(a putea)*, subordonatele subiective, completive directe și indirecte se construiesc cu conjunctivul, de aceea singurul relator selectat este conjuncția *să (ca să)*.

7.2. Verbele *dicendi (a spune, a zice)*, *declarandi (a afirma, a declara)*, *sentiendi (a auzi, a simți, a vedea)* și altele care servesc ca mijloace de structurare a vorbirii indirecte pot fi determinate de subordonate subiective sau completive, avînd ca relator una din cele trei conjuncții, *că, să, dacă*, în funcție de sensul modal al acțiunii verbului: *Nu mi-a spus* **că plec / să plec / dacă plec**; *Nu a știut* **că mă ajută / să mă ajute / dacă mă ajută.** Distincția dintre cele trei modalități de construcție pune în valoare opoziția semantică modală: enunțiativ / vs / imperativ / vs / interogativ, ca expresii ale realului / vs / posibilului / vs / și ipoteticului.

7.3. Alte verbe, implicînd prin conținutul lor un obiect concret, au ca determinanți numai subordonate subiective sau completive introduse prin pronumele relative, fără să admită apariția vreuneia dintre conjuncțiile *că, să, dacă*: *El a adus* **ce i-a cerut**; *A bătut* **pe cine nu trebuia**; *A băut* **din ce-a avut**; *A cumpărat* **cine a putut și ce-a vrut**; *I-a dat* **ce i-a cerut**; *Iubește* **pe cine are suflet.**

Substantivele și adjectivele deverbative păstrează în relația lor cu propoziția subordonată același relator și cu notele distinctive inițiale: *Dorește* **să plece** / *Dorința* **să plece** / *Doritor* **să plece**; *A decis* **să rămînă** / *Decizia* **să rămînă** / *Decis* **să rămînă**; *A anunțat* **că vine / să vină / dacă vine** / *Anunțarea* **că vine / să vină / dacă vine.** Aceleași procese se petrec și la nivelul sintagmatic în cadrul părților de propoziție: *A plecat* **la munte** / *Plecarea* **la munte**; *A întîrziat* **din cauza ploii** / *Întîrzierea* **din cauza ploii** / *Întîrziat* **din cauza ploii**; *Folosește* **oricui** / *Folositor* **oricui**; *Rezistă* **la frig** / *Rezistența* **la frig** / *Rezistent* **la frig.** Rezultă că normele de organizare structurală a grupului nominal și a celui adjectival, în cazul existenței în calitate de regent a unui nume sau a unui adjectiv corespondent sub raport semantic cu un verb și cu aceeași bază lexicală, reproduc normele de organizare structurală a grupului verbal, atît la nivelul unităților frastice, cît și la nivelul unităților sintagmatice.

8. Substantivul, în calitate de regent, este totdeauna determinat de un atribut sau de o subordonată atributivă; tipul relațional de atributivă poate fi condiționat de trăsăturile semantice ale numelui regent.

---

[16] Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 159—160.

Scanned with OKEN Scanner

8.1. Atributivele conjuncționale introduse cu ajutorul conjuncțiilor *că, să, ca ... să, dacă* apar numai după substantive, care, sub raport semantic, prezintă trăsătura de abstract: *Îl neliniștea teama* **că va întîrzia**; *A avut posibilitatea* **să cunoască multe în viață**; *I-a adresat întrebarea* **dacă este de acord.** Chiar distribuția fiecărei conjuncții este în strînsă dependență cu notele semantice ale fiecărui substantiv determinat, cu statutul sintactic al bazei verbale de la care provin: *L-a întrebat* **dacă este de acord** / *întrebarea* **dacă este de acord.**

8.2. Atributivele adverbiale introduse cu ajutorul adverbelor relative *unde, cînd, cum* se realizează numai după substantive care, din punct de vedere semantic, desemnează o circumstanță locală *(unde)*: *S-a întors în satul* **unde s-a născut**; temporală *(cînd)*: *N-a uitat ziua* **cînd s-au cunoscut**; modală *(cum)*: *I-a plăcut felul* **cum a vorbit.**

8.3. Atributivele pronominale introduse cu ajutorul pronumelor sau adjectivelor relative *cine, care, ce, cît, ceea ce* își distribuie relatorii, în unele cazuri, și în funcție de semantica regentului. Bunăoară, relatorul *cine* actualizează un determinant atributiv ca substitut de persoană: *N-a dezmințit încrederea* **în cine îi e prieten**; *cît, cîtă, cîți, cîte* actualizează o determinare atributivă numai pe lîngă nume cărora li se poate atribui o caracteristică de ordin cantitativ: *Ți-am trimis bani* **cîți ți-au trebuit**; *ceea ce* introduce atributive numai pe lîngă substantive abstracte cu bază verbală sau adjectivală: *Recunoașterea* **a ceea ce a făcut** *i-a dat curaj; Recunosc utilitatea* **a ceea ce ai realizat,** pe lîngă pronume nehotărîte: *Nu tot* **ceea ce ai spus tu** *este adevărat.*

9. Organizarea unităților semantice constituie, de cele mai multe ori, baza organizării structurale a unităților sintactice, încît un model sau o schemă semantică determină, în cele mai frecvente cazuri, schema sau modelul sintactic de construcție, după cum schema sau modelul sintactic, prin varietatea posibilităților sale de organizare structurală, actualizează unitățile semantice în contextul dat. În cadrul acestei corelații, planul sintactic poate să fie convergent cu planul semantic, cînd cele două scheme sau modele de organizare se suprapun:

plan semantic	autor (agent)	acțiune	obiect
plan sintactic	subiect	predicat	complement
	Elevul	*citește*	*o carte*

sau divergent, cînd cele două scheme sau modele prezintă parțial sau total, particularități proprii de organizare:

plan semantic	cantitate	autor	acțiune	cantitate	obiect
plan sintactic	subiect	atribut	predicat	complement	atribut
	Treizeci	*de elevi*	*au făcut*	*o mulțime*	*de treburi*

Scanned with OKEN Scanner

Afirmînd corespondenţele indeniabile dintre sintaxă şi semantică, Noam Chomsky postulează importanţa pe care o are, pe de o parte, structura sintactică în realizarea unei teorii semantice, iar, pe de altă parte, baza semantică în fundamentarea unei teorii sintactice. Studiul sintaxei nu se poate întreprinde fără semantică, întrucît aceasta constituie substanţa actului comunicării şi condiţionează, în mare măsură, procesele de selecţie şi de distribuţie a unităţilor sintactice. Prin aceasta se motivează cu deplin temei reconsiderarea unei sintaxe semantice, cît şi a unei semantici sintactice.

Scanned with OKEN Scanner

V. Apoziționarea în limba română

1. A construi un enunț — propoziție sau frază — înseamnă, în primul rînd, a pune într-o ordine determinată unitățile sale constitutive, iar a recepta un enunț înseamnă a interpreta, printr-un proces de analiză, unitățile constitutive pe baza ordinii stabilite. În funcție de posibilitățile de ordonare pe care le prezintă, mai multe unități pot da naștere la mai multe enunțuri, după cum aceeași unitate poate fi interpretată diferit în raport cu modalitatea de ordonare. Astfel, cu unitățile minimale de construcție *vulpe*, *urs*, *a păcăli* pot fi puse în valoare o serie de propoziții, a căror individualitate este determinată de sistemul de ordonare a elementelor constitutive: *Vulpea a păcălit ursul; Ursul a păcălit vulpea; (Cineva) A păcălit ursul și vulpea; Ursul și vulpea s-au păcălit.*

Procesul de ordonare operează cu relații, pe baza cărora unitățile se distribuie sau se integrează în structuri lineare (la același nivel) sau în structuri ierarhice, prin integrarea unei unități de nivel inferior într-o unitate de nivel superior. Celor două situații le corespund două modalități fundamentale de ordonare[1]: a d o r d o n a r e a[2] — unitățile sintactice se dispun în același plan, linear, în serii de minimum doi termeni, ca expansiune pozițională: *Au înflorit* **merii, perii și prunii**; și s u b o r d o n a r e a — unitățile sintactice se dispun în planuri diferite, ierarhice, în serii binare, ca expansiune structurală: *Am cumpărat* **cărți.**

1.1. Între adordonare și subordonare, deși deosebirile sînt bine marcate, nu se poate spune că sînt limite sau granițe insurmontabile, ambele fiind modalități de actualizare a aceluiași proces general de ordonare. Un enunț poate fi organizat prin subordonare: **Pentru că a plouat,** *de aceea n-a venit;* **Deși m-a chemat,** *nu m-am dus;* sau prin adordonare: *A plouat și de aceea n-a venit; M-a chemat, dar nu m-am dus.* Ceea ce distinge însă cele două modalități de ordonare este calitatea structurală a unităților și a relațiilor cu care operează fiecare. Subordonarea operează cu unități heterofuncționale pe baza relațiilor

---

[1] Cele două modalități de ordonare *subordination* și *adordination* sînt prezentate de Raabe, în *Apposition.*

[2] În unele lucrări românești, termenului de *adordonare* i-ar corespunde *nondependența*, în care sînt cuprinse coordonarea și apoziția: vezi Iordan-Robu, LRC, p. 553—558; Guțu Romalo, *Sintaxa*, p. 41—45.

Scanned with OKEN Scanner

de *dependență*, în timp ce adordonarea operează cu unități homofuncționale [3] pe baza relațiilor de coordonare sau de apoziționare.

Urmărind modalitățile de ordonare a unităților sintactice la nivelul propoziției, se vor evidenția trei aspecte esențiale.

1.1.1. Există propoziții — atît principale, cît și secundare —, care se realizează numai pe baza raporturilor de subordonare, de dependență: *A venit de la Brașov cu trenul; A primit cartea pe care fratele său i-a scris o dedicație.*

1.1.2. Nu este posibilă realizarea unei propoziții numai pe baza raporturilor de adordonare, deoarece, la acest nivel, unitatea predicativă, de fapt predicatul, este independentă și în virtutea acestei calități regizează numai raporturi de dependență [4]; la nivelul frazei însă, două unități propoziționale principale se pot coordona sau apoziționa.

1.1.3. La nivelul propoziției, adordonarea funcționează numai pe lîngă o unitate dependentă, pe care o amplifică prin coordonare: *A cumpărat* **cărți și caiete**; sau prin apoziționare: *A venit* **fratele său, doctorul**; unitatea dependentă servește drept antecedent sau bază a raportului de adordonare.

Din cele trei aspecte înfățișate, rezultă, mai întîi, că subordonarea constituie unicul mod de ordonare ierarhică prin expansiune structurală, singurul generator de funcții sintactice, în timp ce adordonarea nu este altceva decît o expansiune pozițională a unității dependente printr-o unitate de același fel sub raport funcțional. În al doilea rînd, se demonstrează că adordonarea, fiind condiționată totdeauna de prezența unei unități dependente, se manifestă în cadrul raporturilor de dependență sau de subordonare, ca poziție a două sau mai multe unități față de același regent. [5] Schema relațională a oricărei propoziții înglobează în structura sa internă numai unitățile dependente sau subordonate, cele adordonate rămînînd în afara ei, ca exterioare.

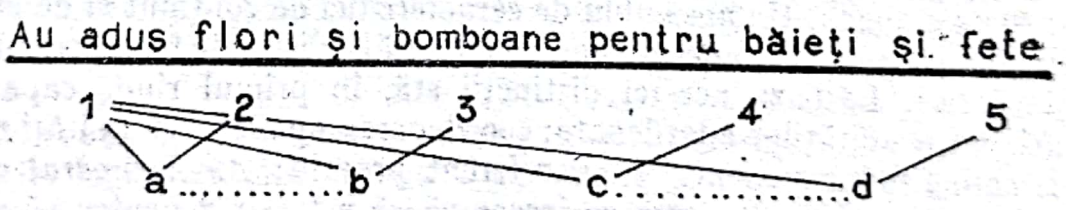

Aceeași imagine exterioară a relației de adordonare este relevată și de schema arborescentă, construită prin marcarea dispozitivului sintactic în adîncime.

---

[3] Posibilitatea de coordonare a două unități diferite (**Niciodată și nicăieri**, *n-ai să-l găsești)* este prilejuită, pe de o parte, de existența aceluiași regent, iar, pe de alta, de apartenența la același plan a celor două unități, ca expresie a unei determinări circumstanțiale.

[4] Martinet, *Grammaire fonctionnelle*, p. 15.

[5] Acest aspect este recunoscut în literatura de specialitate de către unii cercetători: Guțu Romalo, *op. cit.*, p. 44: „realizarea relației de echivalență presupune, în cele mai multe cazuri, ocurența unei relații de *dependență* (s.n.), aceasta reprezentînd în enunț forma principală de organizare a comunicării, relația de *echivalență*, ca și cea de *coordonare*, are un rol secundar".

Scanned with OKEN Scanner

Aceeaşi propoziţie va fi reprezentată prin cele cinci unităţi structurate pe baza a patru relaţii de dependenţă, iar, în cadrul acestora, de două relaţii de coordonare:

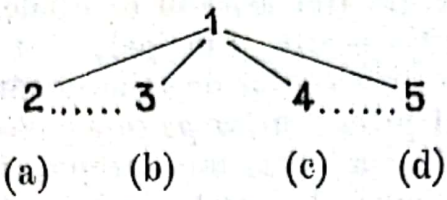

Coeziunea structurală a propoziţiei este asigurată de cele patru relaţii de dependenţă: 1←2, 1←3, 1←4, 1←5, prin care se proiectează unităţile sintagmatice *a*, *b*, *c*, *d*, toate în dependenţă de unitatea predicativă (1). Raporturile de coordonare (a—b) şi (c—d) marchează numai apartenenţa acestor unităţi la aceeaşi clasă funcţională în dependenţă de acelaşi regent, fără să fie expresia unei funcţii sintactice. Adordonarea apare, prin urmare, ca o legătură externă, asintagmatică, afuncţională, în timp ce subordonarea se defineşte ca o relaţie internă, sintagmatică, generatoare de funcţii sintactice.

Aşadar, în opoziţie cu subordonarea, adordonarea, ca modalitate de ordonare sintactică, se defineşte printr-o serie de trăsături proprii: operează cu unităţi sintactice care se dispun în acelaşi plan pe orizontală, în serii de minimum doi termeni, fără să aibă o relevanţă funcţională; se realizează în cadrul raporturilor de subordonare, de dependenţă, avînd totdeauna ca antecedent sau bază o unitate dependentă pe care o amplifică printr-un proces de expansiune poziţională; dispune de mijloace specifice de expresie (juxtapunerea, conjuncţii coordonatoare, adverbe, mărci grafematice şi prozodemice), fără să cunoască, în raport cu planul sintactic, restricţii de ordin distributiv.

1.2. Deşi prezintă o serie de trăsături comune, adordonarea nu se manifestă ca un proces omogen. Un ansamblu de caracteristici de conţinut şi de expresie definesc, în cadrul adordonării, două modalităţi distincte [6]: coordonarea şi apoziţionarea [7]. La baza acestei distincţii stă, în primul rînd, capacitatea referenţială [8] a unităţilor adordonate: coordonarea operează cu unităţi *referenţiale*, fiecare fiind exponentul unui referent propriu: *Am cumpărat* **cărţi şi caiete**: (a (r 1) — b (r 2)), ceea ce înseamnă că r 1 ≠ r 2 pentru că a ≠ b; în schimb, apoziţionarea operează cu unităţi *coreferenţiale*, termenul apoziţionat fiind echivalent sub raport referenţial cu baza: *Am primit* **o carte, un dar preţios**: (a (r 1) = b (r 2)), de unde rezultă că r 1 = r 2, deoarece a = b. În consecinţă, o unitate coordonată nu poate fi transpusă în poziţia unei unităţi apoziţionate, după cum nici o unitate apoziţionată nu poate fi transpusă în poziţia unei unităţi coordonate; nu putem spune *Am cumpărat* **cărţi, adică caiete** sau *Am primit* **o carte şi un dar preţios.**

---

[6] Aceeaşi disjungere, şi la Roey, *Apposition*, p. 227; Cook, *Introduction*, p. 92; Hodiş, *Natura sintactică*, p. 311.

[7] Termenul de apoziţionare defineşte raportul care se stabileşte între unităţi coreferenţiale şi cuprinde în sfera sa, ca modalităţi de actualizare, apoziţia, reluarea şi repetiţia.

[8] Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 44.

Datorită caracterului coreferențial, o unitate apozițională, pe de o parte, poate fi omisă: *Am primit o carte*, **(un dar preţios)**, iar, pe de altă parte, poate substitui baza, fără ca unitatea semantică şi sintactică a enunţului să fie afectată: *Am primit* **(o carte)**, *un dar preţios;* aceste două situaţii creează posibilitatea interşanjabilităţii celor două unităţi: *Am primit* **un dar preţios, o carte.** În cazul coordonării, suprimarea sau substituţia unui termen ar afecta conţinutul semantic al comunicării prin anularea unei funcţii referenţiale: *Am cumpărat cărţi* **(şi caiete)**; fiind însă autonome, în cazul coordonării copulative sau disjunctive, cele două unităţi coordonate îşi pot schimba ordinea: *Am cumpărat* **caiete şi cărţi.**

Ca structură, atît coordonarea, cît şi apoziţionarea, se organizează în acelaşi plan, în serii de doi sau mai mulţi termeni; ceea ce le diferenţiază însă sînt modul de organizare în interiorul seriei şi raportul cu termenul regent (*R*). O unitate apozițională are în structura sa un termen de bază, baza apozitivă (*A*) şi unul sau mai mulţi termeni apoziţionaţi (B 1, B 2), a căror prezenţă sau realizare este condiţionată de existenţa explicită a unei baze, pe care o determină semantic şi prin intermediul căreia se face raportarea la regent. În cadrul unităţilor coordonatoare, termenii constitutivi cunosc o organizare liberă, autonomă, care permite referinţa directă a fiecăruia faţă de regent.

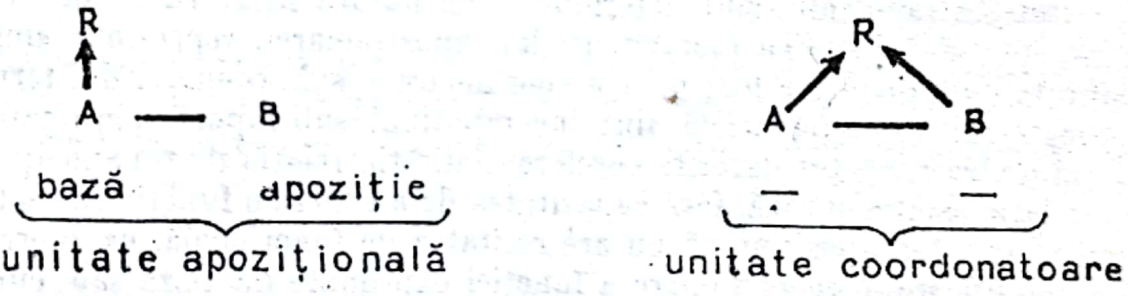

Cele două unităţi (coordonatoare şi apozitionale) marcate distinct în structura de suprafaţă sînt rezultatul aplicării diferenţiate a unor reguli de tip generativ-transformaţional unor structuri de bază specifice. Astfel, propoziţia *Am cumpărat* **cărţi şi caiete** reprezintă comprimarea a două propoziţii principale care dau informaţii asupra a două obiecte diferite: *Am cumpărat* **cărţi** şi *Am cumpărat* **caiete**; prin reducerea unităţii predicative repetate, cele două obiecte se constituie într-o serie coordonativă, în dependenţă de acelaşi regent. În schimb, propoziţia *Am primit* **o carte, un dar preţios** are la bază tot două propoziţii, dar structurate diferit şi care dau informaţii asupra unui singur obiect: *Am primit* **o carte** şi *Cartea este* **un dar preţios.** Acestor structuri de bază li se pot aplica două reguli generativ-transformaţionale, însă în două etape succesive: prima, introducerea unui relator pronominal *care* (un substitut) în locul numelui-subiect din cea de-a doua propoziţie *(cartea)*, generîndu-se, în acest fel, o propoziţie subordonată atributivă explicativă: *Am primit o carte,* **care este un dar preţios**; şi a doua, contragerea subordonatei atributive,

Scanned with OKEN Scanner

a cărei rezultantă va fi o apoziție: *Am primit o carte*, un dar prețios. Rezultă că la baza generativă a unităților apoziționale stă o propoziție subordonată, ceea ce face ca apoziția să se mențină într-o poziție dependentă sub raport semantic față de antecedent și să se deosebească fundamental de unitățile coordonate. Ca expresie a aceleiași dependențe, apoziția poate fi integrată sintactic într-o structură în cadrul căreia îi revine funcțiunea de nume predicativ: *Ionel*, prietenul meu, *a plecat la munte* = *Ionel este* prietenul meu și *Ionel a plecat la munte*. În virtutea acestei posibilități, apoziția este considerată a fi „o predicație periferică, rezultată prin reducerea propoziției copulative *(Kopulasatz)*“ [9].

Relevarea acestor trăsături conduce la concluzia că, atît coordonarea, cît și apoziționarea prezintă, pe de o parte, o serie de note comune pe baza cărora se definesc ca modalități de adordonare, iar, pe de altă parte, o serie de note distinctive, care dau specificitate fiecărei modalități. Ceea ce rămîne însă esențial este că apoziționarea reunește unități identice din punct de vedere referențial, în timp ce coordonarea reunește unități diferite sub raport referențial.

1.3. *Apoziționarea*, ca modalitate de adordonare, este un raport care se stabilește între unități coreferențiale; din această trăsătură fundamentală decurg celelalte. În primul rînd, între unitățile apoziționate, atît conținutul, cît și expresia raportului sînt determinate de natura legăturii semantice și, cum acestea sînt identice (coreferențiale), apoziționarea reprezintă singura modalitate de ordonare a lor; pentru coordonare și subordonare, doi termeni cu aceeași funcție referențială sînt incompatibili sub raport combinatoriu.

În al doilea rînd, tot datorită coreferențialității, relația de tip apozițional, este o relație asintagmatică, fără capacitatea de a genera o funcție sintactică; de aceea, unitatea apoziționată nu are calitatea de funcțională, ea reprezentînd o amplificare, o repoziționare a funcției exprimate de bază sau, cum se mai spune, „o ipostază a bazei“ [10], realizată pe același plan, pe orizontală, în ordine lineară. Nefiind o unitate ierarhică, poate să apară la orice nivel, în prezența acelorași mijloace de expresie.

În al treilea rînd, apoziționarea, în funcție de conținutul său și de mijloacele de expresie, prezintă ca modalități de realizare explicită trei posibilități: a p o z i ț i a, r e l u a r e a și r e p e t i ț i a, fiecare marcată, pe lîngă trăsăturile comune, și de o serie de trăsături specifice, care le dau un statut propriu. În literatura de specialitate, în general, se confundă fie apoziția cu reluarea, fie reluarea cu repetiția.

1.4. Două aspecte sînt esențiale pentru definirea statutului celor trei realizări apoziționale: expresia și conținutul.

1.4.1. Sub raportul *expresiei*, apoziția se exprimă totdeauna printr-un semnificant distinct de bază (a—b): *Acelea erau surorile tatii*, mătușile *mele*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 98; *Noi*, copiii, *o lăsam în dodiile ei*, Stancu, *Desculț*, 1.

---

[9] Raabe, *op. cit.*, p. 142.
[10] Tesnière, *Éléments*, p. 163; Irimia, *Sintaxa*, p. 245.

Scanned with OKEN Scanner

Reluarea se exprimă fie prin același semnificant (a—a): *Era o fugă rușinoasă*, **o fugă** *care cerșea iertare*, **o fugă** *mai rea chiar decît privirea lor*, Barbu, *Incognito*, 125; fie printr-un alt semnificant, identic însă din punct de vedere referențial cu baza (a—b): *Pe piept îi atîrnau două decorații*, **dovezi** *că în războiul care abia se încheiase omul fusese brav*, Stancu, *Pădurea*, 19. *Felix privi cu aviditate rafturile*, **lucru** *ce părea a încînta pe Pascalopol*, Călinescu, *Enigma*, 76. Repetiția se exprimă totdeauna prin același semnificant (a—a): *Melancolic cornul sună. / Mai departe*, **mai departe,** / *Mai încet*, **tot mai încet,** Eminescu, *Poezii*, 170.

1.4.2. Sub raportul *conținutului*, apoziția îndeplinește o funcție semantică, explicînd, identificînd sau calificînd baza: *Cu noi ședea și Bodrîngă*, **un moș** *neag fără căpătîi*, Creangă, *Opere*, 98; **Om prudent,** *Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo*, Rebreanu, *Răscoala*, 136; *La fel făcuse și al doilea fiu*, **Nilă,** Preda, *Morometii*, I, 5. Reluarea îndeplinește un rol structural, gramatical, asigurînd continuarea unei comunicări fără echivoc, sau dublînd o funcție sintactică pentru a o face mai explicită: *A primit o carte de la un coleg*, **carte** *care l-a bucurat; Că nu mai venea*, **asta** *îl neliniștea*. Repetiția îndeplinește un rol stilistic, expresiv, amplificînd sau diminuînd semnificația termenului bază: *Flori de tei deasupra noastră / Or să cadă rînduri* — **rînduri.** Eminescu, *Poezii*, 65; *Mare bal* **mare** *în sala căminului cultural din Podgoria*, *Scînteia*, LII/12 665.

La cele două aspecte prezentate, s-ar mai putea adăuga o serie de procedee specifice de construcție pentru fiecare realizare în parte, precum și unele valori pe baza cărora se pot determina distincții în cadrul fiecărei modalități de apoziționare.

Apoziționare

	Apoziție	Reluare	Repetiție
Expresie	a—b	a—a (b)	a—a
Conținut	semantic	structural	stilistic

2. Apoziția reprezintă modalitatea cea mai frecventă de manifestare a raportului de apoziționare; alăturată unei baze, are calitatea de a-i releva, pe același plan, o trăsătură de ordin semantic. Construcția apozitivă implică, în mod obligatoriu, prezența unei baze și a unei apoziții. Atît baza, cît și apoziția sînt identice sau echivalente din punct de vedere referențial; datorită acestei caracteristici, baza poate fi substituită prin apoziție, iar apoziția prin bază; în plus, apoziția, ca unitate periferică, exterioară, poate fi omisă, referința la regent realizîndu-se totdeauna prin unitatea bază.

Scanned with OKEN Scanner

2.1. Calitatea de *bază* a unei construcții apozitive este satisfăcută de toate unitățile sintactice (parte de propoziție, sintagmă, propoziție și chiar frază), care îndeplinesc o funcție de determinare explicită sau implicită. Faptul că apoziția poate apărea pe lîngă orice unitate sintactică, indiferent de nivelul la care se proiectează, demonstrează neaderența ei la relațiile de tip ierarhic, integrator, o independență față de ierarhia nivelurilor sintactice; aceeași trăsătură este relevată și de faptul că apoziția își poate găsi expresia în toate unitățile sintactice. Între apoziție și bază, neexistînd relații de selecție, ci de complinire, realizarea raportului apozitiv nu cunoaște restricții de ordin gramatical.

2.1.1. O *parte de propoziție*, indiferent de funcția și de partea de vorbire prin care este exprimată, poate fi bază a unei construcții apozitive, cu condiția de a avea calitatea sintactică de unitate dependentă: *Ne-a adus* **un malacsor,** *adică un motor*, TD-*Muntenia*, I, 103; **Pe băiat,** *pe Gicu, el îl poreclise Catîru*, Neagu, *Îngerul*, 12; *Și* **omul,** *vînător fără greș, venea cu arcul descordat*, Voiculescu, *Povestiri*, 18; **Aceasta,** *soția a doua, este tot așa de tînără și de frumoasă*, Caragiale, O, II, 22; *Avea o privire* **inocentă,** *adică nevinovată;* **Primul,** *un aventurier, iar* **al doilea,** *un escroc, își asumaseră rolul de călăuze. Conjuncțiile au rolul* **de a conexa,** *adică de a lega o subordonată de un regent; Avem* **de cooptat,** *adică de ales, încă două persoane;* **Mîine,** *sîmbătă, mergem la teatru; Era* **vai** *de el, adică rău de tot;* (verbele la moduri personale cu funcție de predicat, prin apoziționare, generează propoziții apozitive: **A luat hotărîrea,** *adică s-a decis, să nu mai fumeze).*

2.1.2. *O sintagmă* (un grup sintactic): *Pe cînd nici un gîndea,* **doi indivizi,** *un ofițer de intendență și un elev de administrație, i se pun în față*, Caragiale, O, II, 94; *Și* **omul cel dintîi,** *pribeagul, nu știa să plîngă*, Blaga, O, I, 20; **Noul post,** *recepționeră la un mare hotel, părea să-i convină mai mult*, Buzura, *Vocile*, 15.

2.1.3. *O propoziție principală* sau *secundară:* **De cînd trăiește cu ea,** *adică de trei ani, n-a mai scris un cuvînt*, Preda, *Cel mai iubit*, I, 116; **Fetele mă ocoleau,** *adică nu se îndrăgosteau de mine*, Preda, *Cel mai iubit*, I, 10; **O aranjează nunta,** *adică o fixează*, TD-*Muntenia*, 135; **Substantivul flexionează,** *adică își schimbă forma; S-a dus* **să se instruiască,** *adică să învețe carte.*

2.1.4. *O frază coordonatoare* sau *subordonatoare:* **Chiuia și trăgea la pistoale** [...] *obicei mitocănesc*, Caragiale, O, I, 99; **Cine știe să mintă și să tragă chiulul,** *adică omul de nimic, nu are zile multe.*

2.2. Calitatea de apoziție poate fi satisfăcută de toate unitățile sintactice (parte de propoziție, sintagmă, propoziție, frază), indiferent de trăsăturile gramaticale ale bazei, așa încît între cei doi constituenți ai construcției apozitive, organizarea, din punct de vedere structural, este mai liberă, prevalentă fiind relația de ordin semantic. De aceea, unitatea cu rol de apoziție, sub raportul expresiei, trebuie să fie distinctă de bază, iar sub raportul conținutului, să fie echivalentă cu baza prin referința la aceeași realitate sau același fapt, cu o sferă semantică identică, mai restrînsă sau mai largă decît a bazei.

Scanned with OKEN Scanner

Apoziția, ca modalitate de manifestare a raportului de apoziționare, operează, ca și coordonarea, la nivelul unităților sintactice (între părți de propoziție, între sintagme, propoziții și chiar fraze), fără restricții de ordin ierarhic, ca un proces de expansiune pozițională, relevanță căpătînd numai poziția unității apoziționate față de bază. De aceea, atît pentru descrierea, cît și pentru clasificarea apoziției, însemnătate prezintă unitățile sintactice prin care se exprimă, conținutul lor în raport cu baza, precum și mijloacele de apoziționare. Referința la părțile de vorbire care servesc drept apoziție sau bază (substantiv, adjectiv, pronume, numeral etc.) se motivează numai în relevarea unor aspecte particulare de clasificare. Pe de altă parte, apoziționarea nefiind un raport sintagmatic, integrator, generator de funcții nu poate fi analizată pe baza criteriilor sintagmatice, ci numai pe baza criteriilor care decurg din trăsăturile sale proprii. Confuziile care mai există încă sînt generate de neajunsurile metodologice ale analizei: se operează asupra unui obiect cu măsuri care aparțin altui obiect. Nefiind o funcție, ca și coordonarea, considerațiile taxonomice din perspectivă funcțională se dovedesc a fi inoperante.

2.2.1. *Apoziția simplă* corespunde ca structură unei părți de propoziție, fără să îndeplinească funcția acesteia, și se exprimă prin toate părțile de vorbire care servesc drept expresie a părților de propoziție: substantiv, pronume, adjectiv, numeral, verb la moduri nepersonale, adverb și, în situații mai puțin obișnuite, interjecția. Față de bază, apoziția simplă are, din punct de vedere sintactic, o poziție autonomă, în general, ca urmare a neutralizării raportului de dependență existent inițial. Acest proces poate fi surprins și în stadiul actual al limbii române, cînd unele construcții apozitive se eliberează de dependența sintactică față de bază, prin anularea fie a acordului, fie a relației cazuale. Inițial, s-a spus și se spune încă *Șoseaua* **Pandurilor**, *Calea* **Călărașilor**; astăzi, tot mai frecvent, se aude rostindu-se *Șoseaua Panduri*, *Calea Călărași*, după modelul analog și cu tendințe de generalizare, *Piața Kogălniceanu*, *Bulevardul Bălcescu*.

2.2.1.1. *Apoziția nominală* se exprimă printr-un nume; în funcție de raportul substantivului cu baza, se disting, în limba actuală, trei situații.

2.2.1.1.1. Prima este reprezentată de substantive autonome, care nu reproduc forma cazuală a bazei. În această poziție, se recunoaște formal un nominativ, dar, din punct de vedere relațional și funcțional, apoziția fiind expresia unui raport nesintagmatic se manifestă în afara relațiilor de tip cazual, care sînt relații sintagmatice, generatoare de funcții sintactice. Aparțin acestei subclase substantive proprii și comune prin care se identifică sau se specifică genul, specia, în mod obișnuit, un apelativ: *Orașul* **București**, *rîul* **Olt**, *moș* **Iordache**, *profesorul* **Ionescu**, *luna* **mai**, *cazul* **dativ** etc.

O situație similară prezintă și apozițiile nominale pentru care se recunoaște formal un genitiv: *Piața* **Ianculuí**, *Calea* **Victoriei**, *Hanul* **lui Manuc**. În acest caz, forma de genitiv nu mai actualizează un raport de dependență între un determinat și un determinant, cei doi termeni constituindu-se într-o singură unitate lexico-gramaticală, ca substantiv compus. Odată cu anularea

Scanned with OKEN Scanner

funcției referențiale a determinantului, se neutralizează și relația cazuală; construcția *Hanul lui Manuc* reprezintă un nume care nu se mai poate identifica astăzi cu structura de bază *Hanul care este al lui Manuc.*

Ceea ce caracterizează apoziționarea de acest tip este legătura directă a apoziției cu baza, fără mijloace grafemice sau prozodice, cele două segmente — baza și apoziția — formînd o singură unitate ritmică, ca și în cazul grupului sintactic nominal *casa pădurarului, pămînt roditor.* Mijloacele grafemice și prozodice sînt puse în valoare cînd construcția apozitivă se organizează invers: *profesorul* **Ionescu** > *Ionescu,* **profesorul,** *rîul* **Olt** > *Olt,* **rîul.**

2.2.1.1.2. A doua situație este reprezentată de substantive care, în calitate de apoziții, repoziționează forma cazuală și funcția sintactică a bazei. În mod cronat este denumit acest tip apoziție acordată, întrucît între două substantive nu acționează legea acordului în caz. Ceea ce face posibilă o asemenea repoziționare este semantica raportului apozitiv: între bază și apoziție se stabilește o echivalență, o identitate, apoziția avînd o funcție explicativă și nu denominativă, ca în cazul anterior; în această poziție, apoziția, ca un fapt redundant, reproduce baza cu toate trăsăturile ei gramaticale:

(a) *baza în nominativ — apoziția în nominativ* (repoziționează funcțiile de subiect, nume predicativ și nume predicativ secundar): *Și cine era ea,* **Maria?; Vecinii,** *mai ales* **copiii,** *ieșiseră la porți,* Preda, *Moromeții,* I, 87; *El a ajuns* **om** *mare,* **ministru;** *El s-a angajat* **institutor, adică învățător.**

(b) *baza în genitiv — apoziția în genitiv* (repoziționează funcțiile de atribut și de nume predicativ): *Avea aerul* **unui intelectual,** *mai degrabă* **al unui medic,** Călinescu, *Scrinul,* 40; **A lui** *a fost moșia,* **a lu Simionescu Rîmniceanu,** TD-*Muntenia,* II, 485; *Împărat slăvit e codrul, / Neamuri mii îi cresc sub poale, / Toate înflorind din mila /* **Codrului, Măriei-Sale,** Eminescu, *Poezii,* 85.

(c) *baza în dativ — apoziția în dativ* (cu repoziționarea funcției de complement indirect): *A scris carte* **frățîne-său, craiului,** Creangă, *Opere,* 186; **Lu ăsta, lu Caramet,** *îi sticleau ochii,* Neagu, *Îngerul,* 46; **Lui, poporului,** *trebuie să-i închinăm întotdeauna întreaga noastră activitate, Scînteia,* XLIX/11696.

(d) *baza în acuzativ — apoziția în acuzativ* (cu repoziționarea funcțiilor sintactice exprimate de bază în acuzativ: atribut, nume predicativ, nume predicativ secundar, complement): *Ne ducem* **cu rata, adică cu autobuzu,** TD-*Muntenia,* II, 104; *Cîteva zgîrcituri mai mult aguridă, ajung la postul de jandarmi,* **pentru șef, pentru Juvete,** Stancu, *Desculț,* 55; *A dat* **de ea, de fată,** *Folclor-Dîmbovița,* 287.

(e) *baza în vocativ — apoziția în vocativ* (cu valoare de identificare sau de calificare a unității bază): **Frate Ioane,** *unde mergi?* **Ianule, Jianule,** *pregătește-ți armele!*

2.2.1.1.3. Cea de-a treia situație este relevată de așa-zisa *apoziție indirectă,* rezultată în urma unui proces de inversiune sintactică a unei construcții apozitive de tipul: *Costache,* **trombonistul** > *trombonistul* **de Costache;** *Marin,* **hoțul** > *Hoțul* **de Marin.** Acest procedeu caracterizează limba vorbită, fiind o modalitate de valorificare a resurselor stilistice ale unor construcții apoziționale. Fără să fie rezultatul unei inversiuni, în aceeași categorie se înscriu

Scanned with OKEN Scanner

și structurile apozitive de tipul: *ziua* **de marți,** *noțiunea* **de om,** *numele* **de Popescu.** După structură, asemenea construcții se realizează ca unități dependente prepoziționale; de aceea, sînt considerate atribute substantivale.[11] După rolul pe care îl au însă față de determinat se pot identifica drept apoziții.[12]

Cele trei situații prezintă, în unele împrejurări, fenomene de interferență. Astfel, o construcție de tipul *Am venit* **cu fratele meu Ion** poate fi realizată și sub forma *Am venit* **cu fratele meu, cu Ion,** subliniindu-se funcția sociativă și nu cea denominativă, după cum o construcție de tipul *A trimis-o* **stăpînului său, împăratului** poate fi prezentată și sub forma *A trimis-o* **stăpînului său, împăratul,** construcție care cunoaște o largă extindere în limba actuală.

2.2.1.2. *Apoziția pronominală* se caracterizează printr-o întrebuințare mai restrînsă, datorită sensului implicit al pronumelui. În principiu, poate să suplinească pozițiile apoziției nominale, servind ca identificator al bazei: **Dumneavoastră, adică noi,** *sîntem cetățeni, domnule, sîntem onorabili,* Caragiale, O, I, 123; *Scumpa mea Zoe,* **venerabilul (adică eu)** *merge diseară la întrunirea (întrunirea de alaltăieri seara).* **Eu (adică tu)** *trebuie să stau acasă... Nu mă aștepta, prin urmare, și vino* **tu (adică nevastă-mea,** *Joițica)* **la cocoșelul tău (adică tu)** *care te adoră,* Caragiale, O, I, 110—111; *Ierea* **o fată, una** *Florica,* TD-*Muntenia,* II, 179; **Eu, unul,** *mă duc să deschid,* Creangă, *Opere,* 15.

2.2.1.3. *Apoziția adjectivală* repoziționează o bază adjectivală sau nominală care caracterizează un obiect și pe care o explică: **Crudă, adică necoaptă,** *primește cadouri de la răscopți bogați,* Caragiale, O, II, 32. *Ea nu era* **nici înaltă, nici scundă, potrivită,** *Casa era de cărămidă,* **cu o fundație rezistentă, într-un cuvînt, solidă; Mînă spartă, adică risipitor,** *așa îl știau toți.*

2.2.1.4. *Apoziția numeral* explicitează o bază al cărei conținut, sub raport cantitativ, este general sau nedefinit: *Au lipsit* **mulți, aproape treizeci;** *Am primit și eu* **cîteva, nici jumătate;** *L-a plătit* **bine, aproape întreit; Cei din față, adică primii,** *pot să plece; S-a născut* **în anul o mie nouă sute treizeci.**

2.2.1.5. *Apoziția verbală* (exprimată numai prin verbe la moduri nepersonale) se referă la o bază verbală al cărei conținut îl explică sau îl precizează: **A nu renunța, adică a persevera,** *este calitatea lui de fond; Rămîne* **de văzut, mai bine-zis de studiat,** *acest caz;* **Meditînd, adică gîndind** *profund, vei găsi rezolvarea.*

2.2.1.6. *Apoziția adverbială* precizează sau apreciază sensul unei baze nominale, pronominale, verbale sau adverbiale cu funcție circumstanțială: *A plecat tocmai* **în Australia, cam departe;** *A adormit* **după miezul nopții, foarte tîrziu;** *Vine* **la noi, aici,** *în fiecare săptămînă; A vorbit* **în doi peri, nu prea clar;** *I-a vorbit* **limpede, românește;** *Pleacă* **peste două zile, adică poimîine.**

2.2.1.7. *Apoziția interjecțională* se referă, de regulă, la o bază nominală, a cărei semnificație o concretizează: *Se auzeau numai* **ecourile** *învăluite ale unui clopot:* **bang, bang;** *A rostit* **un** *singur* **cuvînt: ura.**

---

[11] *Gramatica,* II, p. 126—127.

[12] În franceză, apoziția cu prepoziție este o construcție obișnuită: *La ville* **de Paris.**

Scanned with OKEN Scanner

2.2.1.8. În limba vorbită, sînt atestate situaţii cînd poate fi apoziţionată şi o bază prepoziţională printr-o prepoziţie pentru a explicita sau pentru a evita o ambiguitate semantică: *Am cerut un pahar* **de** *apă, vreau să zic* **cu** *apă; L-a dat mat* **din turn, adică cu turnul;** de notat că prepoziţia nu apare singură, ci în structura apozitivă, al cărei sens îl corectează.

2.2.2. Apoziţia simplă poate fi amplificată într-o structură *dezvoltată*, fie prin subordonare: *Orologiul,* **fidel interpret al bătrînului timp,** *sună de 12 ori din limba sa de metal,* Eminescu, *Proza,* 35; fie prin coordonare: *Doi amici,* **Niţă şi Ghiţă,** *şed la o masă în berărie,* Caragiale, O, II, 61; sau chiar prin apoziţionare: *Şi ajunge el,* **Stoicea, văcarul din Alăuteşti,** *sluga cea mai de aproape,* Galaction, *Nuvele,* 12.

2.2.2.1. Expansiunea prin subordonare generează *apoziţia dezvoltată:* unităţile constitutive au ca centru o apoziţie şi se integrează pe baza raporturilor de dependenţă, fiind totodată expresia unor funcţii sintactice distincte, în măsură să diversifice evantaiul de întrebuinţări al apoziţiei. Sub raport structural, apoziţia-centru poate avea un determinant sau mai mulţi, după cum un determinant poate avea, la rîndul său, alţi determinanţi. Acest tip de apoziţie cunoaşte cea mai largă întrebuinţare în limba română actuală. Calitatea de apoziţie-centru o poate avea orice parte de vorbire care acceptă un determinant, baza fiind aceeaşi ca şi în cazul apoziţiei simple: *Mamă-sa,* **o femeie palidă, naltă, blondă cu ochi negri,** *îi vorbise adesea de tată său,* **de acel copil cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos,** Eminescu, *Proza,* 36; *S-a întrerupt din povestire,* **adică din această descărcare de gînduri,** Petrescu, *Patul,* 20; *Aista-i un ciocoi,* **proprietar la Stolnici,** Sadoveanu, *Cîntecul,* 55; *Un tînăr,* **probabil student în medicină,** *luase o siringă,* Călinescu, *Scrinul,* 46; *Ăla e Tulea Fălcosu,* **hoţu de cai,** Neagu, *Îngerul,* 29; *Şi p-ormă-i punem un terlec,* **o bucată de cracă mai groasă,** TD-*Muntenia,* II, 215.

2.2.2.2. Expansiunea prin coordonare dă naştere *apoziţiei multiple:* la aceeaşi bază se referă două sau mai multe apoziţii simple sau dezvoltate, legate între ele printr-un raport de coordonare. Prezenţa unei serii coordonatoare de apoziţii este reclamată, de regulă, de o bază care se cere explicată mai în detaliu, mai analitic: *Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăţi-Lungilă,* **fiul săgetătorului şi nepotul arcaşului, brîul pămîntului şi seara ceriului, ciuma zburătoarelor şi spaima oamenilor,** Creangă, *Opere,* 111; *Venere,* **marmură caldă, ochi de piatră** *ce scînteie* / **Braţ molatic** *ca gîndirea unui împărat poet* / *Tu ai fost divinizarea frumuseţii de femeie,* Eminescu, *Poezii,* 25; *Amîndoi,* **tatăl şi fiul,** *se aşează . . . la masa mea,* Caragiale, O, II, 139; *I-au plăcut mai mult lucrurile muiereşti:* **săpatul, pologul, căratul, semănatul,** Rebreanu, *Ion,* 56; *Am spus că trei bărbaţi trăiesc aci:* **nenea Petre cel mare, nenea Petre cel mic şi nenea Sandu cel mare,** Stancu, *Desculţ,* 41; *Asta-i partea săracului pe lume:* **gîndurile şi răbdările,** *Folclor, Moldova,* III, 117; *În limba română sînt trei genuri:* **masculin, feminin şi neutru,** *Gramatica,* I, 36.

Un aspect interesant în ceea ce priveşte structura apoziţiei multiple îl prezintă construcţia care reuneşte mai multe unităţi de acelaşi fel cu ajutorul corelativelor *de la — pînă la: Trebuie să se ştie că fiarele răpitoare,* **de la ţap**

Scanned with OKEN Scanner

și rîs la jder, *sînt lăsate paznicilor noștri*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 382; *Trebuie văzută în total*, **de la cap pînă la picioare,** Călinescu, *Scrinul*, 25; *Oamenii*, **de la directorul șantierului pînă la ultimul ucenic,** *au alergat spre punctele de maximă amenințare*, *Scînteia*, L/12 004; *Pe drumuri pot fi întîlnite, de-acum, toate categoriile de vehicule* — **de la autoturisme și camioane pînă la căruțe, biciclete și utilaje agricole,** *Scînteia*, L/12 004.

2.2.2.3. Amplificarea prin adordonare apozitivă generează *apoziția complexă*, o structură în care apoziția servește drept bază unei alte apoziții simple, dezvoltate sau multiple: *La spate, îngropată pînă la mijloc în fîn, fata mătușii Uțupăr*, **Dița, vară-mea,** Stancu, *Desculț*, 1; *Ziua întreagă, ai lui*, **adică nevastă-sa Mitana, o femeie mărunțică și foarte frumoasă ..., fata de cinci ani, bucățică ruptă din mă-sa ...,** *șezură ascunși în tranșeea din fundul grădinii*, Neagu, *Îngerul*, 140; *Un singur lucru mă incomoda:* **coafura, turnul de păr ondulat grosolan,** Buzura, *Vocile*, 203; *Al doilea*, **Aurel Carpen, muncitor forestier,** *întreba și el prin celălalt capăt al satului*, *Scînteia*, XLVIII/11 342.

2.2.3. Apoziția poate fi exprimată printr-o unitate sintactică de tip *propoziție* (principală sau secundară), în funcție de trăsăturile bazei sau de valoarea pe care o are în raport cu baza.

2.2.3.1. *Propozițiile apozitive principale* repoziționează, în mod obișnuit, verbul predicativ dintr-o propoziție principală, al cărui sens îl explicitează sau îl corectează: *A fost duminecă*, **a fost sărbătoare,** TD-*Oltenia*, 24; *Cînd am ajuns în maidan, desprindem*, **adică scuatem pana,** TD-*Muntenia*, II, 215; *Ion era bucuria maică-sii* — **adică era pînă mai adineauri,** Stancu, *Desculț*, 194; *Se spunea*, **adică se știa de existența ei,** Preda, *Cel mai iubit*, I, 416; *Piatra este urîtă*, **adică nu este frumoasă,** Stănescu, *Respirări*, 42.

2.2.3.2. *Propozițiile apozitive secundare* repoziționează fie o propoziție secundară, fie părți secundare ale propoziției, pe care le explică: *Nu mai e nevoie să-l voltezi*, **să-l dai dă coastă,** TD-*Muntenia*, II, 215; *Cîn pleca roiu de la stup*, **adică cîn roia,** *pleca la cîmp*, TD-*Muntenia*, II, 110; *Da, așa, dacă e trădare*, **adică dacă o cer interesele partidului,** *fie*, Caragiale, O, I, 122; *Trebuie să alegi una din două:* **ori să fii cu copiii tăi, ori să fii cu mine,** Ispirescu, *Legende*, 237; *Avea o presimțire:* **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări,** Rebreanu, *Ion*, 42; *El a înțeles doar atît:* **că ceva foarte neobișnuit se petrece în casă,** Călinescu, *Enigma*, 22; *Pregătește cozonace, prăjituri* **ce trebe,** TD-*Oltenia*, 2; *Să duce cu vitele acolo, cu oile sau cu vaci, cu cai,* **cu ce are,** TD-*Oltenia*, 146. Pentru vorbirea populară, este caracteristic tipul de propoziție apozitivă, care sintetizează sau însumează sensul exprimat de mai multe unități-bază, vorbitorul avînd conștiința că ceva a fost omis din cele afirmate, iar astfel de propoziții pot suplini omisiunile: *Și săpăm rotund cu săpătoarea, cu tîrnăcop*, **cu ce să nimere;** TD-*Oltenia*, 222.

2.2.4. În raport apozitiv, poată să apară și o *frază;* în această situație, fraza apozitivă repoziționează o bază predicativă al cărei înțeles îl explică printr-un comentariu sau printr-o interpretare extensivă sau intensivă. Constituenții frazei apozitive pot fi în raport de coordonare sau de subordonare: *E un om bun*, **adică nu mușcă, nu împunge, nu dă cu copita, nu latră,**

Scanned with OKEN Scanner

nu gîndeşte mai mult ca alţii, îşi poartă cu demnitate coarnele, Buzura, *Vocile*, 281; *M-aş vrea făclie limpede trimes / Cu-această bucurie luminoasă* / **Că păsările iată au rămas / Că oile nu fată fără vremea lor / Că trandafirii iată se deschid / Că iată grîul semănat sub glii,** Alexandru, *Imnele*, 55; *Nu eram atît de prieten cu Petrică*, **adică prietenia noastră era prea proaspătă ca să-i devin confident,** Preda, *Cel mai iubit*, I, 92; *Uita cu multă uşurinţă cine este* **adică cine trebuie să fie, cine şi-a propus să fie,** Buzura, *Vocile*, 29. Alteori, în limba vorbită, precum şi în stilul beletristic, fraza apozitivă repoziţionează o bază contextuală: — *Ce făcuşi, Niculae? şuşoti Ilinca apropiindu-se.* **Adică ce-a făcut cu mama, a izbutit s-o facă să-i vină mintea la cap?** *Dar Niculae nu înţelese şi se dezvinovăţi învinuind*, Preda, *Moromeţii*, II, 223; *Lasă că vine el!* **Adică ştie ea ceva care o îndreptăţeşte să nu se îndoiască de puterea pe care această chemare avea s-o aibă asupra lui Niculae,** Preda, *Moromeţii*, II, 248.

2.3. Apoziţia este prin definiţie *(appositio)* o unitate simplă sau dezvoltată, care se alătură sau se adaugă unei baze, în poziţie postpusă sau antepusă. În mod obişnuit, apoziţia este postpusă şi, după legătura cu baza, se disting două tipuri: *neizolate* şi *izolate.*

2.3.1. *Apoziţia neizolată* este totdeauna postpusă şi formează împreună cu baza o unitate prozodică marcată printr-un singur accent principal şi o intonaţie specifică, continuă, asemănîndu-se, din acest punct de vedere, cu un grup sintagmatic nominal [13]. Asupra acestui tip de apoziţie opiniile sînt diverse. *Gramatica*, definind apoziţia ca „atributul substantival pus în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului determinat sau acordat în caz cu acesta" [14], consideră grupul *fluviul Dunărea* şi altele asemănătoare drept „construcţii similare cu apoziţia care depăşesc sfera atributului" [15]; C. Dimitriu nu recunoaşte în grupurile nominale *unchesul Haralambie, oraşul Iaşi, rîul Siret* [16] existenţa unui raport apozitiv, deci a unei apoziţii, cei doi termeni formînd o singură unitate lexico-gramaticală (un cuvînt compus). Termenii grupurilor nominale în discuţie sînt reuniţi pe baza unui raport de apoziţionare, singurul care poate reuni un substantiv cu un alt substantiv în nominativ; în cadrul subordonării, cel de-al doilea termen trebuie să fie într-un caz dependent (genitiv, acuzativ sau dativ). Ceea ce poate justifica prezenţa unui raport apozitiv în grupurile de mai sus este posibilitatea de inversiune a termenilor, cu consecinţele specifice raportului apozitiv (apoziţia devine bază, iar baza devine apoziţie): *oraşul* **Iaşi** > *Iaşi*, **oraşul . . .**, *fluviul* **Dunărea** > *Dunărea*, **fluviul . . .**; or, în cazul raportului de subordonare, inversiunea termenilor, acolo unde este posibilă, nu afectează structura, adică

---

[13] A se compara sintagma nominală *casa vecinului*, cu construcţia apozitivă *strada Crinului* sau *oraşul Bucureşti*, care se pronunţă în aceleaşi condiţii melodice.

[14] *Gramatica*, II, p. 128.

[15] *Ibidem*, p. 130.

[16] *Sintaxa*, p. 348; funcţia de atribut substantival în nominativ mai este recunoscută de Mitran, *Despre apoziţie*, p. 38, şi de Bercea, *Contribuţii*, p. 452; conform părerii lor, numele proprii din construcţiile *oraşul Bucureşti, rîul Mureş* sînt „atribute restrictive"

Scanned with OKEN Scanner

relația și funcția unităților: *cuvîntul* **poetului** > **al poetului** *cuvînt; citesc* **o carte** > **o carte** *citesc*. În poziție fixă, grupul nominal de tipul *substantiv* + *substantiv* în nominativ, genitiv sau acuzativ cu prepoziții se poate constitui într-un substantiv compus (metalexem), funcția denominativă exclusivă revenindu-i întregului grup odată cu neutralizarea relației de subordonare: *Curtea de Argeș, Școala Ianculuí*, sau a relației de apoziționare: *Lacul Tei, Cluj-Napoca*.

De regulă, sînt neizolate apozițiile simple nominale cu funcție restrictivă față de bază — un generic sau un apelativ — pe care o identifică; L. Bloomfield denumește acest tip „apoziții închise" [17], datorită faptului că între bază și apoziție nu poate fi introdus un alt termen fără să afecteze legătura: *orașul* **București,** fluviul **Dunărea,** *romanul* **Desculț,** *poemul* **Luceafărul,** *stația* **Bucur-Obor,** *profesorul* **Ionescu,** *nenea* **Iancu,** *luna* **august,** *cazul* **acuzativ,** *anul* **1848** etc. O structură apozitivă neizolată poate fi transformată, prin inversiune, într-o structură apozitivă izolată, în condițiile unei amplificări prin determinare a apoziției rezultate: *romanul* **Desculț** > *Desculț,* **romanul lui Zaharia Stancu;** *învățătorul* **Ionescu** > *Ionescu,* **învățătorul nostru.**

2.3.2. *Apoziția izolată* este fie postpusă, fie antepusă și este marcată, în limba vorbită, prin pauză și intonație specifică, discontinuă, iar, în limba scrisă, prin semne grafematice (virgulă, două puncte, paranteze etc.). Izolate sînt apozițiile cu structură simplă sau dezvoltată, care îndeplinesc față de bază o funcție mai generală, de echivalență; de aceea, cele două unități (baza și apoziția) pot fi, în cele mai multe cazuri, interșanjabile sau omisibile, fără să fie afectat conținutul semantic al enunțului.

2.3.2.1. În poziție *postpusă*, apoziția cunoaște, în limba română actuală, cea mai largă întrebuințare: *Și cine era ea,* **Maria?** Eminescu, *Proza,* 49; *Și noi ne uităm la iel,* **la urs,** TD-*Muntenia,* II, 96; *Nu dedeam cu suliman, atunci* — **adică cu pudră,** TD-*Muntenia,* II, 111; *A fost odată un ied și iel avea trei capre:* **mama capră, bunica capră și mătușa capră,** TD-*Oltenia,* 114; *Soarele,* **lacrima Domnului,** *cade în mările somnului,* Blaga, O, I, 198; *Astăzi, supunem atenției cîteva date privind una din cele mai solicitate materii prime* — **hîrtia,** *Scînteia,* XLIX/11 644. Apoziția izolată postpusă este des folosită ca modalitate de definiție lexicografică și de descriere a personajelor dintr-un text dramatic: *Jupîn Dumitrache Titircă Inimă-rea,* **cherestegiu, căpitan în garda civică;** *Nae Ipingescu,* **ipistat, amic politic al căpitanului;** *Chiriac,* **tejghetar, om de încredere al lui Dumitrache, sergent în gardă,** Caragiale, O, I, 43.

2.3.2.2. Apoziția *antepusă* este totdeauna izolată și servește ca modalitate de caracterizare sau de calificare a bazei; cu o mai redusă întrebuințare, apoziția antepusă apare în limba scrisă, în propoziții elaborate cu grijă sub raportul structurii sintactice: **Crainici,** *iepurii cei repezi / Purtători îi sînt de vești,* Eminescu, *Poezii,* 85; **Om prudent,** *Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo,* Rebreanu, *Răscoala,* 136; **Fată prea tîrziu născută-n lume,** *luna loc găsește doar în inimi și pe-alocuri pe morminte,* Blaga, O, II, 222;

[17] Bloomfield, *Le Langage,* p. 176.

Scanned with OKEN Scanner

Neam de grecoaică din insule, *pescărița mea era de o armonie și o frumusețe care ar fi făcut glorie unui sculptor destoinic s-o dăltuiască în marmoră*, Voiculescu, *Povestiri*, 32; Navigator solitar, *C.A. se înscrie printre aleșii poeziei noi*, Stănescu, *Respirări*, 250; Animal simplu, nepretențios, adaptabil, *nutria reușește să trăiască în condiții umane*, Buzura, *Vocile*, 275; Eveniment cu adevărat epocal al istoriei României, *Unirea din 1859 a pus bazele statului național român modern*, *Flacăra*, XXVIII/8.

2.4. Calitatea de apoziție a unei unități este relevată, pe de o parte, de trăsăturile pe care le prezintă în raport cu baza, iar, pe de altă parte, de o serie de mărci care-i definesc statutul apozitiv.

Deoarece între o apoziție și baza sa nu se stabilește o relație de dependență și nici de coordonare, mijloacele cu care se va opera în apoziționare vor căpăta o semnificație distinctă în raport cu obiectul desemnat.

Spre deosebire de coordonare și de subordonare, care operează și cu mijloace sindetice (joncționale), apoziționarea se va caracteriza prin mijloace asindetice, ca cea mai relevantă expresie a juxtapunerii [18], fără să implice vreo legătură structurală. Deci absența unor mijloace explicite de expresie constituie trăsătura esențială a raportului apozitiv. În această situație. poziția distinctă a apoziției va fi relevată de o serie de mărci de ordin grafematic, prozodemic și semantic.

2.4.1. *Mărcile grafematice* operează, în limba scrisă, ca semne care notează, nu în exclusivitate, prezența unei apoziții cu structură simplă sau dezvoltată, izolată de bază. În acest scop se folosesc *virgula* (,), *două puncte* (:), *punctul și virgula* (;), *semnele citării* sau *ghilimelele* („. . .”), *parantezele rotunde* ((. . .)), *liniile de pauză* (— . . . —), *punctele de suspensie* (. . .) și *semnul egal* (=). Întrebuințarea unuia dintre aceste semne este condiționată, în principiu, de funcția semantică a apoziției față de bază, alteori însă, două sau mai multe semne pot marca aceeași situație, cum, de pildă, sînt virgula, parantezele și liniile de pauză; o întrebuințare specifică pare să aibă semnul marcat prin două puncte.

2.4.1.1. Virgula, ca semn de punctuație, cunoaște cea mai largă întrebuințare în marcarea apoziției izolate explicative, de identificare și de calificare: *El veni*, **copilul mîndru,** / *Călărind pe-un papagal*, Eminescu, *Poezii*, 191; *Merg și înaintează actele la primărie*, **la sfatu popular,** TD—*Oltenia*, 2; *Iară verii*, **adică feciorii craiului și fetele împăratului,** *nu se văzuse niciodată*, Creangă, *Opere*, 78; *De fapt, mă-sa*, **Dolly,** *era căsătorită cu Sandu Ciogolea*, **fiul unui mare moșier, Fănică Ciogolea,** Călinescu, *Scrinul*, 61; *Logofătul Paris Căruță*, **neam de neamul lui slugă boierească,** *scrie numele fiecăruia în condică*, Stancu, *Desculț*, 58.

---

[18] Vezi Avram, *Despre corespondența*, p. 147, „ din punct de vedere lingvistic, caracteristica apoziției (și deci și a propoziției apozitive) este juxtapunerea ”; Hodiș, *Echivalența*, (II), p. 287, „parataxa este mijlocul, unicul, de realizare a relației sintactice apozitive”; Șerban, *Sintaxa*, p. 179, „raportul sintactic dintre cele două părți de propoziție se realizează prin juxtapunere ”.

Scanned with OKEN Scanner

2.4.1.2. Două puncte marchează apoziția analitică, enumerativă: *Împrejuru-ne s-adună / Ale Curții mîndre neamuri:* **Caii mării albi ca spuma, / Bouri nalți cu steme-n frunte, / Cerbi cu coarne rămuroase, / Ciute sprintene și mute,** Eminescu, *Poezii*, 86—87; *Tot satul:* **oameni, copii, cîini** *fac alai după militari*, Caragiale, O, II 114; *Toate stau la locul lor:* **piatră, floare și ulcior, / vatră și amnar și iască,** Blaga, O, II, 162; *Pe o foaie de mușama roșie întinsese marfa de vînzare:* **siringi Record de dimensiuni mari, două cutii cu canule pentru injecții, un binoclu militar în toc de piele, un termometru de baie în ramă de lemn, cîteva pneuri de bicicletă și cronicile în ediția Kogălniceanu,** Călinescu, *Scrinul*, 40; *În limba română sînt trei genuri:* **masculin, feminin și neutru,** *Gramatica*, I, 36; prin două puncte este marcată și apoziția prin care se identifică o bază cu sens nedeterminat: *Avea un singur cusur:* **se uita cruciș.** *Adică nu, mai avea unul:* **vorbea peltic,** Stancu, *Desculț*, 365; *Un singur lucru nu era posibil să afle:* **motivația plecării,** *Scînteia*, XLVIII/11 387; *Negustorul are trei mîini:* **una de dat, două de luat,** *Proverbe*, 265.

2.4.1.3. Semnele citării sau ghilimelele marchează apoziția care desemnează titlul unei lucrări sau publicații, traduce o semnificație sau introduce o nouă conotație: *Bucovineanul avea acolo reputația unui pierdevară,* **„a unui bummler”**, Călinescu, *Istoria*, 423; *Azotatul de argint,* **respectiv „piatra iadului”** *este un compus chimic.*

2.4.1.4. Parantezele se întrebuințează în aceleași condiții ca și virgula sau ghilimelele: *Dacă după corhănire nu a ajuns bușteanu la destinație* **(în rampă sau în tason),** *trebuiesc prinși iară*, TD-*Muntenia*, II, 215; *Nu avea în vedere națiа* **(Dacia, România** etc.), *ci numai creația în sine*, Călinescu, *Istoria*, 420; *Susana și Ioan Belean* **(soț și soție)** *din comuna Cristești îngrijesc de oile comunei*, *Scînteia*, LI/12 193; *Lupul devine cioban* **(gestionar)** *la bufetul de incintă*, *Informația*, XXX/9 192.

2.4.1.5. Liniile de pauză izolează o apoziție dezvoltată, în aceleași condiții ca și virgula: *L-am chemat în somn pe Kama —* **/ Kamadeva, zeul indic,** Eminescu, *Poezii*, 191; *Apoi vîram tărbuncul —* **halăul cum i se mai spune în alte părți —** *la loc și iar așteptăm*, Voiculescu, *Povestiri*, 35; *„Piatra” —* **poem unitar și inefabil,** *„Amintirea pietrei” —* **mozaic dintr-o arhitectură ruinată-n viitor dar aptă de o arheologie neinventată încă,** *constituie materialul acestei cărți solitare*, Stănescu, *Respirări*, 250; *Noi toți avem un microb în noi —* **și eu, și tu, și ăsta a lu Neculai Mohreanu,** Neagu, *Îngerul*, 70; *Toată suflarea omenească —* **de la copii, tineri pînă la bătrîni —** *a fost prezentă.*

2.4.1.6. Punctele de suspensie marchează o pauză mai mare între apoziție și bază și caracterizează textele care reproduc limba vorbită mai cu seamă: *Un ăla...* **un prăpădit de amploiat,** Caragiale, O, I, 44; *Iel...* **socru-mieu** *iera un om nervos*, TD-*Muntenia*, II, 31; *Și noi ne uitam la iel...* **la urs,** TD-*Muntenia*, II, 96.

2.4.1.7. Semnul egal este folosit mai mult ca expresie a identității în limba literaturii științifice (în limbajul matematic și în lucrările lexico-

grafice): *Forban literar* = **plagiator**, DEX, 345; *gros la pungă* = **bogat**, DEX, 385; *patriotism* = **dragoste de patrie.**

2.4.2. *Mărcile prozodemice*, *pauza*, *accentul* și *intonația*, caracterizează limba vorbită și acționează solidar în exprimarea raportului apozitiv.

2.4.2.1. Pauza marchează apoziția izolată, prin întreruperea fluxului enunțării, în limba vorbită, și prin semnele grafematice, în limba scrisă; pauza apozitivă capătă relevanță numai în combinație simultană cu accentul și cu intonația. Apoziția neizolată formează o unitate prozodică cu baza, în aceleași condiții ca și unitățile sintagmatice nominale: flux continuu, intonație înaltă și accent sintagmatic pe determinant (respectiv pe apoziție), accentul și intonația asociindu-se pauzei.

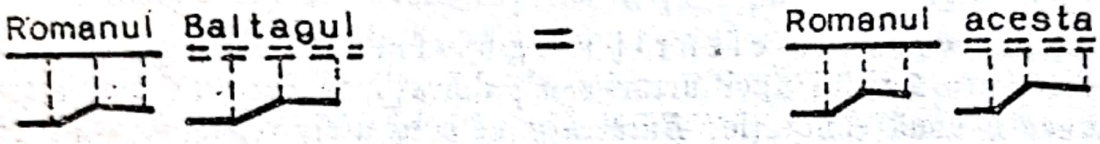

În schimb, structura prozodemică a apoziției izolate se prezintă cu totul distinct: flux verbal discontinuu, intonație joasă sau identică cu a bazei, accent independent, nesintagmatic. În general, reproduce structura prozodemică a bazei apoziția care repoziționează forma cazuală și funcția sintactică a bazei.

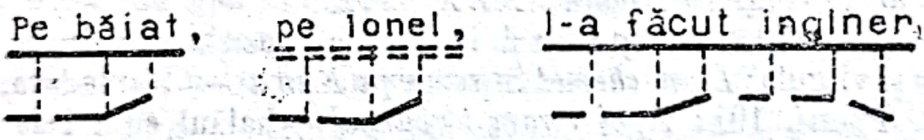

Prezintă o intonație joasă sau descendentă, în raport cu baza, apoziția explicativă.

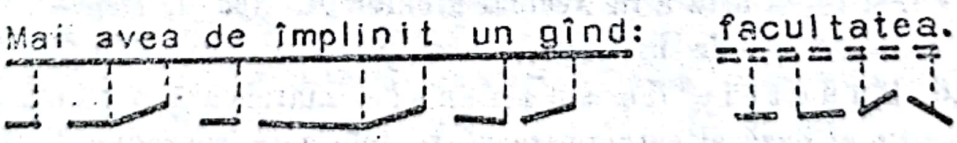

2.4.3. *Mărcile semantice* sînt exprimate prin *adverbe*, *locuțiuni adverbiale* sau *propoziții*, care, prin conținutul lor, explicitează funcția semantică a apoziției în raport cu baza. Asupra statutului lor gramatical s-au exprimat mai multe opinii: că sînt conjuncții coordonatoare *(adică*, *anume*

Scanned with OKEN Scanner

etc.), întrucît propoziţiile pe care le introduc sînt coordonate explicative[19]; că sînt conjuncţii subordonatoare, întrucît propoziţiile pe care le introduc sînt de tip subordonator, sau adverbe[20] al căror rol este de a relua sau de a explica printr-o propoziţie principală explicativă o subordonată explicativă sau printr-o apozitivă, o parte de propoziţie sau o propoziţie anterioară.

Referirile la *adică*, *anume* etc., precum şi încercarea de a le da un statut gramatical, s-au făcut din perspectiva unui nivel sintactic (al frazei) în scopul definirii unor propoziţii pe baza relaţiilor şi a mijloacelor lor de expresie, operîndu-se cu aceeaşi tehnică de analiză ca şi în cazul coordonării sau al subordonării. Or, s-a arătat că atît apoziţionarea, cît şi coordonarea, sînt expresia unor relaţii neierarhice, neintegratoare, care nu au capacitatea de a genera funcţii sintactice, de aceea dispun de un singur set de mărci utilizabile la toate nivelurile la care sînt proiectate unităţile dependente coordonate sau apoziţionate. În acest cadru, coordonarea operează fie cu conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, fie cu procedee paratactice, iar apoziţionarea operează prin juxtapunere corelată cu mărcile de ordin grafematic, prozodemic şi semantic. Dintre acestea, un rol important în relevarea relaţiei apozitive îl au mărcile semantice, care, ca şi unităţile corelative[21], din structura raporturilor de subordonare, specifică, accentuează, limitează semnificaţia apoziţiei în raport cu baza. Ceea ce le dă un statut aparte, distinct de al relatorilor cunoscuţi (prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale, conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, pronume şi adverbe relative), este poziţia lor incidentă atît faţă de bază, cît şi faţă de apoziţie. Inventarul lor, deşi variat, este totuşi

---

[19] Săteanu, *Coordonarea*, p. 379. Pentru statutul de conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale se pronunţă cei mai mulţi lingvişti: Oiţă, *Despre propoziţiile explicative*, p. 452, „ una din trăsăturile caracteristice ale frazelor cu propoziţii explicative constă în existenţa unor conjuncţii: *şi anume*, mai rar *anume*, *adică (adecă)*, *adicălea*, *adicătelea* (arhaisme) şi a unor expresii *(altfel spus, cu alte vorbe, mai precis)* care servesc ca elemente de joncţiune între părţile frazelor respective . . . aceste cuvinte trebuie considerate *conjuncţii şi nu adverbe explicative* " (s.n.); Berceanu, *Sistemul*, p. 60, „*adică*, *(şi) anume* nu sînt adverbe ci conjuncţii "; Bîtea, *Observaţii*, p. 117—126; Bîtea, *ADICĂ apozitiv*, p. 391—403, susţine valoarea de conjuncţie a lui *adică*, *sau*, *(şi) anume*, precum şi a tuturor conectorilor care îi pot înlocui în limitele acceptabilităţii, introducînd, în acelaşi timp, pentru unităţile semantice de tipul *altfel spus*, *cu alte cuvinte* etc., conceptul de „ operator metalingvistic ".

[20] Rizescu, în *Note*, p. 21, în sprijinul existenţei subordonatelor explicative, consemnează ca o trăsătură a acestora faptul că sînt „ introduse prin adverbele explicative *anume*, *adică*"; Coteanu, în studiul «*Subordonatele explicative*», p. 30, dă conceptului de „explicativ" un sens mai larg, ca fiind o trăsătură atît a propoziţiilor principale („ principale explicative "), cît şi a propoziţiilor secundare („ secundare explicative "), iar *adică* " e un adverb explicativ " care „ nu are rolul de a subordona "; Hodiş, în *Natura sintactică*, p. 311—312, preia denumirea de „ adverb apozitiv ", pe care o extinde la toate adverbele şi locuţiunile adverbiale care precedă o apoziţie; „ caracterul lor conjuncţional este discutabil cîtă vreme juxtapunerea (parataxa) caracterizată prin pauză, redată prin diferite semne de punctuaţie, este obligatorie între termenii relaţiei apozitive ".

[21] Coteanu, în *art. cit.*, p. 30, face observaţia că „ adverbul *adică* e un cuvînt de *reluare* " (s.n.), ca de altfel toate cuvintele corelative care se realizează ca expresie a unei modalităţi de reluare.

Scanned with OKEN Scanner

limitat, distingîndu-se în raport cu semnificaţia pe care o introduc şi cu structura în care se prezintă. Fiind variate ca structură lexematică, avînd însă acelaşi rol în marcarea raportului apozitiv, adverbele, locuţiunile adverbiale, propoziţiile sau chiar frazele ar putea fi denumite a p o z e m e în loc de relatori, conectori, elemente de relaţie, denumiri improprii pentru raportul apozitiv, sau în loc de adverbe apozitive, adverbe explicative, denumiri necuprinzătoare pentru toate tipurile de structuri şi care, prin extensiune, ar da naştere la confuzii. Ce-ar fi, în acest caz, o propoziţie apozitivă? O propoziţie cu rol de apoziţie sau o propoziţie care serveşte la marcarea unei apoziţii? Propunem, aşadar, în funcţie de structura unităţilor cu rol de apozem, următoarele denumiri: *apozem adverbial* (exprimat printr-un adverb sau o locuţiune adverbială), *apozem propoziţional* (exprimat printr-o propoziţie) şi *apozem frastic* (exprimat printr-o frază).

2.4.3.1. A p o z e m e l e a d v e r b i a l e se exprimă prin adverbe şi locuţiuni adverbiale, selecţia lor fiind condiţionată de semnificaţiile modale ale apoziţiei în raport cu baza, indiferent de natura ei lexicală şi gramaticală. Apar pe lîngă apoziţii simple, multiple, dezvoltate, propoziţii sau fraze apozitive, ori de cîte ori vorbitorul vrea să precizeze substanţa semantică a apoziţiei, precum şi poziţia ei faţă de bază, spre a evita o eventuală confuzie cu coordonarea. Astfel, în propoziţia *Iară verii, feciorii craiului şi fetele împăratului, nu se mai văzuseră niciodată* substantivele *verii, feciorii* şi *fetele* pot fi interpretate ca o serie coordonatoare în afara situaţiei sau a contextului, dar pot fi interpretate, în context, ca o apoziţionare, raportul stabilindu-se între substantivul *verii*, în calitate de bază, şi apoziţia multiplă *feciorii craiului şi fetele împăratului;* pentru eliminarea oricărei confuzii sau ambiguităţi, Creangă a introdus între unitatea-bază şi apoziţie o marcă: *Iară verii*, **adică** *feciorii craiului şi fetele împăratului, nu se mai văzuseră niciodată*, *Opere*, 78.

2.4.3.1.1. *Adică* [22], cu variantele arhaice sau regionale *adecă, adicălea, adicătelea*, este apozemul cu cea mai mare întrebuinţare, fiind folosit ca marcă explicativă, identificatoare şi de precizare, atît în limba scrisă, cît şi în cea vorbită: *D-voastră, a d i c ă* **noi,** *sîntem cetăţeni, domnule, sîntem onorabili*, Caragiale, O, I, 123; *S-a întrerupt din povestire, a d i c ă* **din această descărcare de gînduri,** Petrescu, *Patul*, 20; *Plutaşul dezlegă pluta de la pociumb, a d i c ă* **de la ţăruşul bătut în schelă,** Galaction, *Nuvele*, 249; *Caragiale scriitorul se socotea idriot, a d i c ă* **din insula Idra,** Călinescu, *Istoria*, 438; *Se spunea, a d i c ă* **se ştia de existenţa ei,** Preda, *Cel mai iubit*, I, 416; *Substantivele exprimă nume de obiecte în sens larg, a d i c ă de* **fiinţe, de lucruri, acţiuni, stări, însuşiri,** *Gramatica*, I, 30; *Băiatul, a d i c ă* **proaspătul tată,** *cînd a auzit aşa parcă a fost dezlegat de un blestem, Desant*, p. 18.

2.4.3.1.2. *Anume, şi anume* servesc ca mărci de identificare a unui obiect sau a unei persoane: *Avea o fată, a n u m e* **Florica;** *A înţeles un singur lucru, şi a n u m e* **rostul său în viaţă;** pentru identificarea numelor de persoană, în

[22] Pentru detalii, vezi Bîtea, *ADICĂ apozitiv*, p. 395—403.

Scanned with OKEN Scanner

limba vorbită, se folosește în mod obișnuit locuțiunea adverbială *pe nume: Am cunoscut un avocat, p e n u m e* **Stănescu.**

2.4.3.1.3. *Bunăoară, ca, de exemplu, de pildă, precum* marchează apoziția analitică, parte a unui întreg, specia în raport cu genul, realizată ca argumentare sau ca exemplificare a bazei: *Păsările răpitoare, b u n ă o a r ă* **uliul, vulturul,** *au văzul foarte dezvoltat; Și alte fenomene lexicale, c a* **atracția paronimică sau etimologia populară,** *pot avea uneori consecințe gramaticale, Gramatica,* I, 18; *Împrumutarea cuvintelor în îmbinări poate duce la crearea sau întărirea unor construcții sintactice, d e e x e m p l u* **a complementului indirect exprimat prin dativ,** *Gramatica,* I, 18; *Din lot fac parte sportivi valoroși ai țării noastre, p r e c u m* **atletele Anișoara Cușnir,** *Scînteia,* LII/12 701; pentru a sublinia și mai mult faptul exemplificator, adverbul enumerativ este asociat locuțiunii adverbiale *de exemplu: Există substantive comune care provin din nume proprii istorice sau legendare sau din nume de personaje literare, ca d e e x e m p l u:* **un cațavencu,** *Gramatica,* I, 57.

2.4.3.1.4. *Cu alte cuvinte, cu un cuvînt, altfel spus (zis), mai bine-zis, mai exact (spus), pe românește, zis, vrasăzică* servesc la marcarea apoziției de identificare prin introducerea unei note interpretative din partea vorbitorului: *Dacă ți-ai cucerit maximum de posibilități de a face ce vrei, c u a l t e c u v i n t e* **de a nu avea dorințipe care să nu le poți împlini... atunci poți să-ți spui** *că ești mai liber decît un tiran,* Preda, *Delirul,* 284; *Afară de aceste daruri ale ființei pipăite, Leonică în sufletul lui nu era nici bun, nici rău, nici moale, nici iute, nici deștept, nici prost. C u u n c u v î n t* **o ființă nici prea prea, nici foarte foarte,** Caragiale, O, II, 8; *Senzația de acru este determinată de acțiunea ionilor de hidrogen (m a i e x a c t* **de hidroniu),** Doholici-Șeptilici, *Testarea,* 30; *Acesta era Costică Prejbeanu, z i s* **Costică,** *z i s* **și regele Vahtang,** Călinescu *Scrinul,* 19; *Neparticiparea ta, m a i b i n e - z i s* **absența de la repetiție,** *i-a nemulțumit.*

2.4.3.1.5. *De obicei, de regulă, în general, în particular* se întrebuințează ca marcă de specificare: *Negustorii erau în mod zdrobitor mai distinși decît cumpărătorii, d e o b i c e i* **lăptari și țărani din jurul Bucureștilor,** Călinescu, *Scrinul,* 39; **Această echipă avea numeroși suporteri,** *d e r e g u l ă,* **elevi și studenți;** *La el venea tot felul de lume, î n g e n e r a l,* **colegi de birou.**

2.4.3.1.6. *De fapt, în fond, în realitate, în speță* precizează perspectiva sau unghiul de vedere din care este calificată baza: *Afirmația lui, î n f o n d* **o simplă bănuială,** *a rămas fără rezultat; Peggy Rylott, î n r e a l i t a t e* **Peggy Wheeler** *și Valerie Wheeler, î n r e a l i t a t e* **Valerie Rylott** *aveau 18 ani cînd au aflat adevărul, Rom.lib.,* XLI/12 020; *Stăpînirea obiectului, î n s p e ț ă* **ideea literară,** *produce criticului o adevărată bucurie,* Marino, *Dicționar,* 3.

2.4.3.1.7. *Mai ales, mai cu seamă, mai exact, mai precis, îndeosebi, în special* introduc în raportul apoziției cu baza o notă de specificare sau de restricție: *Vecinii, m a i a l e s* **copiii,** *ieșiseră la porți,* Preda, *Morometții,* I, 87; *Unele păsări, m a i c u s e a m ă* **vrăbiile,** *sînt de mare folos omului; Multe popoare, î n d e o s e b i* **cele migratoare,** *au pustiit pămînturile noastre; Atît compusele, cît și grupurile de cuvinte mai des întrebuințate, î n d e o s e b i* **locuțiunile,** *pot da naștere*

la derivate, *Gramatica*, I, 23; *Era bun la toate materiile, m a i a l e s* **însă la fizică şi matematică.**

2.4.3.1.8. *Respectiv* apare în aceleaşi condiţii ca şi *adică*, mai mult cu valoare explicativă: *Principala cauză a accidentelor continuă să o constituie excesul de viteză, r e s p e c t i v* **rularea cu viteze mai mari** *decît permite siguranţa mersului pe drumuri umede şi alunecoase Scînteia* L/12 004; *Cultura, r e s p e c t i v* **arta, literatura,** *au trecut prin două conflagraţii mondiale, Rom. lit.*, XII/15; *Se consideră că formarea cuvintelor face parte din gramatică, r e s p e c t i v* **din morfologie,** *Gramatica*, I, 18.

2.4.3.1.9. *Sau* [23] într-o structură apozitivă îşi pierde calitatea de conjuncţie coordonatoare disjunctivă şi devine adverb, marcînd identitatea semantică dintre apoziţie şi bază: *Sulfatul de cupru s a u* **piatra vînătă** *are multiple întrebuinţări.*

2.4.3.1.10. Raportul apozitiv poate fi marcat şi de o serie de adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod — *poate, probabil, cu siguranţă, în mod sigur, desigur, posibil* — care, prin conţinutul lor, imprimă apoziţiei o valoare modală, în raport cu baza: *Un tînăr, p r o b a b i l* **un student în medicină,** *luase o siringă*, Călinescu, *Scrinul*, 46; *Unul dintre noi, p o a t e* **tu,** *p o a t e* **eu,** *s-ar putea să nu aibă dreptate; Bătrînul, c u s i g u r a n ţ ă* **om de la munte,** *se ţinea încă bine; Omul, p o s i b i l* **o cunoştinţă mai veche,** *îi cunoaşte tot rostul.*

2.4.3.2. A p o z e m e l e p r o p o z i ţ i o n a l e se prezintă ca propoziţii principale sau secundare, în poziţie incidentă atît faţă de bază, cît şi faţă de apoziţie; printr-un verb de tip *dicendi (a zice, a spune)*, vorbitorul transpune baza, care aparţine unui alt registru stilistic, în propriul său registru; alteori, transpune baza din propriul său registru, într-un alt registru, ambele operaţiuni realizîndu-se prin apoziţionare cu ajutorul apozemelor propoziţionale. Cu această calitate, se întrebuinţează următoarele unităţi propoziţionale: *aş zice, aş fi zis, aş spune, s-ar putea spune, cum se zice, cum s-ar zice, cum se spune, ca să zic aşa* şi caracterizează limba vorbită: *Apoi vîram tărbucul* — **hălăul** *c u m i s e s p u n e în alte părţi* — *la loc şi iar aşteptam*, Voiculescu, *Povestiri*, 35; *Punea doi boi sau doi cai şi-m mijloc un lemn aşa,* **un potereci,** *c u m s - a r z i c e românește*, TD-*Oltenia*, 25; *Eu eram vătaf, c u m s ă n u m e ș t e, ştii,* **un răspunsabil,** TD-*Oltenia*, 32; *Sentimentul de disponibilitate şi chinuitoare hotărîre, s - a r p u t e a s p u n e* **de nedeterminare,** *rămase acelaşi*, Ivasiuc, *Păsările*, 48.

2.4.3.3. A p o z e m e l e f r a s t i c e se exprimă prin fraze incidente, alcătuite, de regulă, dintr-o regentă al cărei predicat este un verb de dorinţă, de voinţă, de posibilitate sau de necesitate şi o subordonată al cărei predicat este un verb *dicendi*. Ca o modalitate retorică, construcţiile cu apozeme frastice caracterizează, de asemenea, limba vorbită prin schimbarea de registru stilistic vorbitorul urmăreşte o mai activă captare a atenţiei auditorului, simulînd actul de coborîre sau de ridicare de la nivelul mediu al discursului: *Ceea ce ai scris tu, v r e a u s ă s p u n* **poezie, proză, teatru,** *te onorează; Firea lui statornică, m a i b i n e a r t r e b u i s ă s p u n* **echilibrul sufletesc,** *l-a călăuzit*

[23] Pentru amănunte, vezi Bîtea, *Observaţii*.

Scanned with OKEN Scanner

în viață; Fuga de la fața locului, s-ar fi cuvenit să zic **laşitatea,** *nu este de iertat, Scînteia*, LII/12 701.

Apozemele ocupă, de obicei, o poziție medială, între bază și apoziție; în unele situații însă pot apărea și după apoziție, fără ca raportul apozitiv să fie afectat. Cu excepția apozemelor *anume, respectiv, ca, precum, zis, sau*, care au o poziție stabilă (medială), celelalte au o poziție mai liberă, putînd apărea și după apoziție: *Această scriere încearcă să oprească în loc ceea ce nu poate fi oprit niciodată în loc:* **starea fericirii,** *adică* — **speranța secretă a celui care există,** *adică*, Stănescu, *Respirări*, 66; *De Moși se dau oale de pomană*, **pentru pomenirea morților,** *adică*, *Desant*, 20; apozemele propoziționale se acomodează mai bine după apoziție: *A cumpărat două duble, adică* **două bănicioare,** *cum se zice pe la noi*, TD-*Oltenia*, 28; *Dacă adversarii ajung față în față, atunci cel mai slab leșină de spaimă și celălalt îi face o cămașă albă,* **un sos,** *ca să zic așa*, Călinescu, *Cronicile*, 19.

2.4.4. Se afirmă, încercîndu-se chiar să se demonstreze, că apoziția, respectiv raportul apozitiv, poate fi exprimată sau marcată și prin prepoziții, conjuncții, pronume și adverbe relative, adică prin toate elementele de relație specifice subordonării; „relația dintre termenii construcției apozitive se realizează prin juxtapunere sau prin conectivele *adică, cu alte cuvinte, altfel spus, și anume*, prin conjuncția *sau* și, dacă apoziția este o construcție propozițională, prin conectivele conjuncționale *că, să, dacă, pentru că*, prin adverbele relative *cînd, cum, unde* etc.; apoziția substantivală a adverbului se leagă prin prepoziție, de obicei aceeași care precedă adverbul echivalent: **de** *sus*, **de la** *etajul al douăzecelea se vede . . .*“ [24].

Dacă lucrurile ar sta așa, atunci n-ar mai exista nici un temei de fond care să distingă apoziționarea de subordonare și s-ar anula totodată afirmația că apoziționarea se realizează prin juxtapunere, dat fiind că apozemele adverbiale, propoziționale și frastice nu sînt elemente de relație (conjuncții) ci mărci semantice în poziție „incidentă“ [25]. Prezența prepozițiilor, a conjuncțiilor, a pronumelor și a adverbelor relative în structurile apozitive (fapt real) nu este reclamată, ca în cazul subordonării, de necesitatea de integrare a unei unități de rang inferior, într-o unitate de rang superior, pe baza unei relații și a unei funcții determinate, apoziția, după cum s-a arătat, fiind nu o funcție pe lîngă bază, ci o ipostază a acesteia, o modalitate de repoziționare, de amplificare fără consecințe de ordin structural. Așa cum au observat unii cercetători, „elementele relaționale, considerate în sine, sînt expresie a funcției sintactice pe care termenul secund (apoziția) o preia în interiorul relației

---

[24] Iordan-Robu, LRC, p. 634; afirmații similare se întîlnesc și la: Avram, *Despre corespondența*, p. 148; Dimitriu, *op. cit.*, p. 338, „pot introduce o propoziție apozitivă și conjuncțiile subordonatoare *dacă, pentru că, fiindcă, pentru ca: De asta vorbește,* **pentru că** *nu poate tăcea*; pot fi introduse prin toate pronumele relative, prin adverbele *unde, cînd, cum*“. În exemplul dat, noi considerăm că subordonata marcată prin locuțiunea conjuncțională *pentru că* este o cauzală, dublată în regentă prin corelativul *de asta*.

[25] Dimitriu, *op. cit.*, p. 335.

Scanned with OKEN Scanner

de apoziție de la termenul de bază“ [26]. Așadar, prezența elementelor de relație de tip conjuncțional, prepozițional, pronominal și adverbial relativ în structura unităților apozitive este urmarea procesului de repoziționare a termenului-bază, printr-o apoziție, care reproduce formal trăsăturile sintactice ale bazei, la același nivel, fără posibilitatea de a exprima direct o funcție.

În cazul raportului apozitiv, se disting două situații în care prepozițiile, conjuncțiile, pronumele și adverbele relative apar în structura unității apozitive.

2.4.4.1. Prima situație este relevată de apozițiile care repoziționează baza cu funcțiile ei sintactice specifice și implicit cu mijloacele de expresie — prepoziții sau locuțiuni prepoziționale în cazul apozițiilor simple, multiple și dezvoltate, conjuncții, locuțiuni conjuncționale, pronume și adverbe relative în cazul apozițiilor propoziționale: *Știind dumneata că la lăsata secului am mers* **la grădină, la Iunion,** Caragiale, O, I, 45; **Pe băiat, pe Gicu,** *el îl poreclise Catîru*, Neagu, *Îngerul*, 12; *Am dat* **de ea, de fată,** *Folclor-Dîmbovița*, 287; *Ți-am scos* **boii** *din ocol* / **Pe Boghian și pe Bujor,** *Folclor-Moldova*, I, 60; *Se gîndea tot timpul* **la una, la alta, la ce i-ar fi dat mai multă siguranță;** *El a spus* **că nu mai are nimic de adăugat, cu alte cuvinte că a terminat; Dacă nu ești atent, cu alte cuvinte dacă mai continui să vorbești,** *nu vei înțelege nimic.* În acest caz, între bază și apoziție poate fi introdus un apozem ca marcă semantică a raportului apozitiv: **Pe sora mea mai mică,** *adică* **pe Maria** *o iubea mai mult;* baza și apoziția, de cele mai multe ori, pot fi intervertite: **Pe Maria,** *adică* **pe sora mea mai mică,** *o iubea mai mult;* apoziția poate substitui baza care, la rîndul său, poate fi omisă: **Pe Maria** *o iubea mai mult.*

2.4.4.2. Cea de-a doua situație este relevată de apoziția rezultată, nu prin repoziționarea bazei, ci prin transpoziția unui plan subordonator în plan apozitiv: astfel, de la fraza subordonatoare *Avea presimțirea* **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări** se poate ajunge la fraza apozitivă *Avea o presimțire:* **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări;** pentru o mai mare precizare a valorii apozitive, se poate introduce apozemul *și anume: Avea o presimțire: și anume* **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări.** Alteori, apoziția poate rezulta din transpoziția unui plan independent (vorbire directă) în plan apozitiv (vorbire indirectă): *Unde a fost toată noaptea?* > *O singură întrebare își punea: (și anume)* **unde a fost toată noaptea;** *Cu cine va pleca?* > *La un singur lucru se gîndea:* **cu cine va pleca.**

În această situație, prezența conjuncțiilor, a pronumelor și a adverbelor relative-interogative se motivează nu ca expresie a raportului apozitiv, ci ca expresie a planului subordonator sau a planului independent al vorbirii directe transpuse în plan apozitiv, cu menținerea indicilor structurali inițiali. Rolul definitor al raportului apozitiv revine, în ambele situații, semnelor grafematice, prozodemice și semantice, prepozițiile, conjuncțiile, pronumele și adverbele relative neavînd nici o relevanță din perspectiva raportului apo-

[26] Irimia, *Sintaxa*, p. 252—253.

Scanned with OKEN Scanner

zitiv, situație similară cu a raportului de coordonare: *A fost la munte și* la *mare; Nu știe cînd va veni și* cînd *va pleca.*

Lucrările de specialitate, după cum s-a arătat, înregistrează în calitate de conectiv apozițional și conjuncția *sau* [27], menționată în dicționare ca o conjuncție „cu funcție explicativă" [28], echivalentă cu „adică", „cu alte cuvinte": *Adunarea s a u* **soborul întregii țări**=*Adunarea, a d i c ă (c u a l t e c u v i n t e)* **soborul întregii țări.** În calitate de conjuncție, *sau* stabilește un raport de coordonare disjunctivă sau copulativă, între două unități care se află pe același plan, fiecare avînd funcție referențială. Or, în cazul de față, *sau* apare între două unități coreferențiale, ca marcă a echivalenței sau a identității, ca și apozemele *adică, cu alte cuvinte* etc., satisfăcînd deci statutul de adverb: *Clorura de sodiu s a u* **sarea de bucătărie,** *țițeiul s a u* **păcura,** *Și zgrebenii s a u* **aia** *ce vine în urmă*, TD-*Oltenia*, 33.

Cu aceeași valoare de apozeme adverbiale, se întrebuințează, în limba română actuală, mai ales în stilul științific, și așa-zisele conjuncții sau locuțiuni conjuncționale coordonatoare conclusive *deci, așadar, prin urmare: Animalele de pădure, a ș a d a r* **lupul, vulpea, ursul și altele** *sînt ocrotite prin lege; Metalele prețioase, p r i n u r m a r e* **aurul, platina, argintul** *au și o valoare simbolică.* De altfel, unii cercetători consideră raportul conclusiv ca una din modalitățile de exprimare a raportului apozițional [29]: *un participiu este în același timp o formă a verbului (d e c i* **un fapt de morfologie**) *și un adjectiv (d e c i* **un element de vocabular.**)

Printre mijloacele de exprimare a raportului apozitiv este menționat, în cele mai multe lucrări, și *acordul*, fie „ca un procedeu arhaic și popular" [30]: *Amu cică împăratul acela, aproape de bătrînețe, căzînd la zăcere, a scris carte frățîne-său,* **craiului,** Creangă, *Opere*, 186; *Acolo povestește fetei,* **Miofiței** *ce s-a întîmplat cu ea, Folclor-Dîmbovița*, 39; fie ca normă impusă de statutul gramatical al bazei, mai ales cînd aceasta este exprimată printr-un pronume: *Să nu uităm că pe columna lui Traian, noi,* **Dacii,** *sîntem în lanțuri*, Călinescu, *Istoria*, 976; *Lui,* **poporului,** *trebuie să-i închinăm întotdeauna întreaga noastră activitate, Scînteia*, XLIX/11 696; *Uită-te la el,* **la luceafăr,** Neagu, *Îngerul*, 60; *În principiu, definițiile se bazează pe toate trei:* **pe sensul** *lexical al unei clase de cuvinte,* **pe caracteristicile** *de formă legate de exprimarea categoriilor gramaticale proprii și* **pe posibilitatea** *de a îndeplini anumite funcțiuni sintactice, Gramatica*, I, 29; sau un substantiv a cărui funcție sintactică este repoziționată ca apoziție în aceeași structură: *Avea aerul unui intelectual,* **mai de grabă al unui medic,** Călinescu, *Scrinul*, 40; *Doi copii cîștigase cu el mama,* **pe soră-mea** *Evanghelina și* **pe frate-meu** *Ion*, Stancu, *Desculț*, 2.

---

[27] Iordan-Robu, *op. cit.*, p. 634; de asemenea, Bîtea, *Observații*, p. 126, consideră pe *sau* „expresie a raportului de coordonare apozitivă metalingvistică".

[28] DEX, p. 828.

[29] Șerban, *Teoria și topica*, p. 106, afirmă: „putem considera că nu există coordonare conclusivă în cadrul propoziției, deoarece construcțiile cu deci, adică, așadar etc. sînt *apoziționale (s.n.)* (referențiale în terminologia adoptată de noi)".

[30] *Gramatica*, II, p. 128.

Scanned with OKEN Scanner

În sfera de manifestare a acordului, este implicată numai categoria gramaticală a cazului, nu ca expresie a relației dintre apoziție și bază (pentru că între cele două unități nu se stabilește un raport de subordonare), ci ca expresie a repoziționării bazei printr-o apoziție, care reproduce trăsăturile sintactice ale acesteia, implicit, formele ei cazuale. Este vorba deci de reproiectarea unor trăsături din planul subordonator în care este angajată direct baza, în planul apozițional printr-o apoziție. Fie că e vorba de o întrebuințare arhaică sau populară, fie că e vorba de o normă de construcție, acordul cu baza în caz al apoziției trebuie înțeles ca o caracteristică specifică raportului apozitiv, relevantă pentru o parte din realizările apozitive, pentru structurile apozitive „acordate".

2.5. Relația apozitivă, prin specificul său, nu este, după cum s-a arătat, generatoare de funcții sintactice, asemănîndu-se, din acest punct de vedere, cu relația de coordonare și distingîndu-se net de subordonare. Ceea ce caracterizează relația apozitivă este posibilitatea de a extinde, de a repoziționa, de a dubla, funcția sintactică exprimată de bază, în scopul unei mai stricte determinări semantice. Prin urmare, apoziția nu este o funcție sintactică [31], descrierea și clasificarea ei supunîndu-se nu criteriilor sintactice, ci criteriilor semantice. Cu toate acestea, din rațiuni de ordin metodologic, se încearcă și se poate accepta o clasificare sintactică [32] a apoziției în raport cu funcția unității-bază pe care o expansioncază fie sub denumirea de apoziție sau propoziție apozitivă subiectivă, atributivă etc., fie sub denumirea de subiect sau subiectivă apozitivă, atribut sau atributivă apozitivă etc. Apoziția nefiind o funcție, considerăm mai îndreptățită denumirea de *subiect apozitiv*, respectiv *subiectivă apozitivă*, înțelegîndu-se prin aceasta o structură în cadrul căreia cele două unități, cu aceeași funcție sintactică, sînt în raport apozitiv, urmînd aceleași criterii de analiză ca și la coordonare.

---

[31] Această opinie este formulată de numeroși lingviști: Tesnière, *op. cit.*, p. 163, apoziția „e o conexiune semantică directă cu baza, iar sintactic e o ipostază"; Dessaintes, *op. cit.*, p. 378, „apoziția nu e o funcție gramaticală, ci un mod de construcție"; Mounin, *Dictionnaire*, p. 37, „o expansiune poziționalâ, fără intermediul unui monem funcțional"; Raabe, *op. cit.*, p. 133, „apoziția are o funcție paralelă cu baza"; Wagner, Pinchon, *Grammaire*, p. 80, „substantivul pus în apoziție nu are funcție prin sine însuși"; Irimia, *op. cit.*, „relația de apoziție nu dezvoltă funcții sintactice specifice și extinde, prin termenul secund, funcția sintactică actualizată de termenul-bază".

[32] Teodorescu, în *Subiective*, p. 309, propune pentru propozițiile cu rol de apoziție denumirea de propoziții „subiective apozitive, completive apozitive ș.a.m.d."; Dimitriu, *op. cit.*, p. 344, 350, pornind de la ideea că „apoziția (propoziția apozitivă) și antecedentul se află în raport de subordonare", clasificarea trebuie să țină seama de natura elementului regent; în consecință, „se disting apoziții *atributive*, la care regentul este un substantiv sau un substitut al acestuia" și apoziții *circumstanțiale*, „cînd regentul este un adjectiv, un adverb sau o interjecție"; propozițiile apozitive se clasifică în *atributive*, „cînd regentul este un substantiv sau un substitut al acestuia, *circumstanțiale* cînd regentul este un adjectiv, un adverb sau o interjecție și *explicative*, cînd regentul este o propoziție sau un substitut de propoziție".

Scanned with OKEN Scanner

Pot fi apoziționate toate funcțiile sintactice, atît la nivelul părților de propoziție, cît și la nivelul propozițiilor:

2.5.1. *Subiect — subiectivă: Aceasta,* **soția a doua,** *este tot așa de tînără și de frumoasă,* Caragiale, O, II, 22; *La fel făcuse și al doilea fiu,* **Nilă,** Preda, *Morometii,* I, 5; *Au venit tineri, bătrîni,* **adică cine aflase de adunare;** *E bine să fii perseverent,* **mai exact spus să nu cedezi niciodată nimic.**

2.5.2. *Nume predicativ — predicativă: Ăsta-i un ciocoi,* **proprietar** *la Stolnici,* Sadoveanu, *Cîntecul,* 55; *Și el e d-ai noștri,* **băiat din popor,** Caragiale, O, I, 52; *El era soldat,* **adică om** *plătit să execute meseria războiului,* Călinescu, *Cronicile,* 39; *Ea era harnică, ascultătoare,* **într-un cuvînt cum îi stă bine unei fete de vîrsta ei.**

2.5.3. *Nume predicativ secundar — predicativă secundară: Am găsit-o cum am lăsat-o la plecare,* **tînără și frumoasă;** *L-a făcut să nu mai spună nimic,* **adică să tacă.**

2.5.4. *Atribut — atributivă: Mă doare că-i sosită vremea lor,* / **A gîndului și-a lacrimilor,** Arghezi, *Scrieri,* I, 252; *După moartea noastră,* **a bătrînilor,** *lor să le rămînă, să le stăpînească sănătoși,* Barbu, *Groapa,* 22; *Corelația dintre fondul de consum și fondul de dezvoltare* (acumulare) *constituie una din cele mai importante probleme economice, Un univers,* IV, 62; *Locurile natale,* **adică unde s-a născut,** *nu le-a uitat.*

2.5.5. *Complement direct — completivă directă: Atunci cînd Miron Costin combătea pe „bășnuitori",* **pe denigratorii** *poporului român, apela tot la istorie, Un univers,* IV, 8; *Pe noi,* **adică pe mine și pe tata,** *nu ne lăuda nimeni; Uita cu multă ușurință cine este,* **adică cine trebuie** *să fie,* **cine și-a propus** *să fie,* Buzura, *Vocile,* 29; *Ș-facem și noi prețuri,* **ce ne trebuie,** TD-*Oltenia,* 113.

2.5.6. *Complement indirect — completivă indirectă: El îi răspunse că despre ei au vorbit,* **adică despre însurătoarea** *lor,* Preda, *Morometii,* I, 514; *Pentru ea,* **pentru soție,** *toate cîte le clădise și le orînduise pînă la vîrsta de 35 de ani... toate urmau să se desfacă, Scînteia,* XLVIII/11 363; *M-am interesat adesea ce anume o leagă de acest om,* **adică ce i-a legat,** Buzura, *Vocile,* 32.

2.5.7. *Complemente circumstanțiale — propoziții circumstanțiale: Și-i conduceam pe aici,* **pă dialurile astea,** TD-*Oltenia,* 43; *De cînd trăiește cu ea,* **adică de trei ani,** *n-a mai scris un rînd,* Preda, *Cel mai iubit,* I, 116; *Bătăliile sociale s-au stîrnit numai atunci cînd a ajuns, în adevăr, cuțitul la os,* **cînd, adică, nu s-a mai aflat altă soluție,** *Un univers,* IV, 12; *Aducea de la București, de la Băneasa,* **de unde venea,** *[illegible]e o cutie,* TD-*Oltenia,* 63; *N-a venit pentru că i-a fost teamă,* **adică avut destul curaj;** *Lucrarea a executat-o repede,* **adică în timpul stabilit.**

2.5.8. Ca bază a unui raport apozitiv poate să apară și un verb cu funcția predicat al unei propoziții principale; în acest caz, apoziția se va exprima într-o propoziție principală, care, în raport cu baza, va căpăta calitatea [illegible]ivă: *Se spunea,* **adică se știa de existența ei,** Preda, *Cel mai*

Pot fi apoziționate toate funcțiile sintactice, atît la nivelul părților de propoziție, cît și la nivelul propozițiilor:

2.5.1. *Subiect — subiectivă: Aceasta,* **soția a doua,** *este tot așa de tînără și de frumoasă,* Caragiale, O, II, 22; *La fel făcuse și al doilea fiu,* **Nilă,** Preda, *Morometii,* I, 5; *Au venit tineri, bătrîni,* **adică cine aflase de adunare;** *E bine să fii perseverent,* **mai exact spus să nu cedezi niciodată nimic.**

2.5.2. *Nume predicativ — predicativă: Ăsta-i un ciocoi,* **proprietar** *la Stolnici,* Sadoveanu, *Cîntecul,* 55; *Și el e d-ai noștri,* **băiat din popor,** Caragiale, O, I, 52; *El era soldat,* **adică om** *plătit să execute meseria războiului,* Călinescu, *Cronicile,* 39; *Ea era harnică, ascultătoare,* **într-un cuvînt cum îi stă bine unei fete de vîrsta ei.**

2.5.3. *Nume predicativ secundar — predicativă secundară: Am găsit-o cum am lăsat-o la plecare,* **tînără și frumoasă;** *L-a făcut să nu mai spună nimic,* **adică să tacă.**

2.5.4. *Atribut — atributivă: Mă doare că-i sosită vremea lor,* / **A gîndului și-a lacrimilor,** Arghezi, *Scrieri,* I, 252; *După moartea noastră,* **a bătrînilor,** *lor să le rămînă, să le stăpînească sănătoși,* Barbu, *Groapa,* 22; *Corelația dintre fondul de consum și fondul de dezvoltare* (**acumulare**) *constituie una din cele mai importante probleme economice, Un univers,* IV, 62; *Locurile natale,* **adică unde s-a născut,** *nu le-a uitat.*

2.5.5. *Complement direct — completivă directă: Atunci cînd Miron Costin combătea pe „bășnuitori",* **pe denigratorii** *poporului român, apela tot la istorie, Un univers,* IV, 8; *Pe noi,* **adică pe mine și pe tata,** *nu ne lăuda nimeni; Uita cu multă ușurință cine este,* **adică cine trebuie** *să fie,* **cine și-a propus** *să fie,* Buzura, *Vocile,* 29; *Ș-facem și noi prețuri,* **ce ne trebuie,** TD-*Oltenia,* 113.

2.5.6. *Complement indirect — completivă indirectă: El îi răspunse că despre ei au vorbit,* **adică despre însurătoarea** *lor,* Preda, *Morometii,* I, 514; *Pentru ea,* **pentru soție,** *toate cîte le clădise și le orînduise pînă la vîrsta de 35 de ani... toate urmau să se desfacă, Scînteia,* XLVIII/11 363; *M-am interesat adesea ce anume o leagă de acest om,* **adică ce i-a legat,** Buzura, *Vocile,* 32.

2.5.7. *Complemente circumstanțiale — propoziții circumstanțiale: Și-i conduceam pe aici,* **pă dialurile astea,** TD-*Oltenia,* 43; *De cînd trăiește cu ea,* **adică de trei ani,** *n-a mai scris un rînd,* Preda, *Cel mai iubit,* I, 116; *Bătăliile sociale s-au stîrnit numai atunci cînd a ajuns, în adevăr, cuțitul la os,* **cînd, adică, nu s-a mai aflat altă soluție,** *Un univers,* IV, 12; *Aducea de la București, de la Băneasa,* **de unde venea,** *cîte o cutie,* TD-*Oltenia,* 63; *N-a venit pentru că i-a fost teamă,* **adică n-a avut destul curaj;** *Lucrarea a executat-o repede,* **adică în timpul stabilit.**

2.5.8. Ca bază a unui raport apozitiv poate să apară și un verb cu funcția de predicat al unei propoziții principale; în acest caz, apoziția se va exprima printr-o propoziție principală, care, în raport cu baza, va căpăta calitatea de apozitivă: *Se spunea,* **adică se știa de existența ei,** Preda, *Cel mai*

Scanned with OKEN Scanner

iubit, I, 416; *O aranjază nunta*, adică o fixează, TD-*Muntenia*, II, 9; *Am petrecut bine*, adică m-am simțit bine.

2.6. Din perspectiva generativ-transformațională, apoziția este considerată a fi o „cvasipredicație" echivalentă cu „predicația secundară", o „predicație periferică" care „poate fi dezvoltată într-un predicat cu verbul copulativ a fi"[33]. Această considerație se sprijină, pe de o parte, pe posibilitatea de transformare a unei structuri apozitive într-o structură predicativă, iar, pe de altă parte, pe posibilitatea de transformare a unei structuri predicative de tip *verb copulativ* + *nume predicativ*, într-o structură apozitivă.

O structură apozitivă poate fi transpusă într-o structură predicativă prin inserțiunea unei copule între bază și apoziție:

bază + *apoziție* > *bază subiect* + *copulă* + *apoziție nume predicativ*

structură apozitivă		structură predicativă
Maria, sora mea	>	*Maria* este sora mea

Selecția copulei este condiționată de conținutul semantic al raportului apozitiv, deci de funcția semantică a apoziției în raport cu baza. Se disting, în general, trei operatori copulativi: *a fi* pentru funcția calificativă, *a însemna* pentru cea explicativă și *a se numi (a se chema)* pentru funcția denominativă.

bază + *apoziție calificativă* > *subiect* + *a fi* + *nume predicativ*
Fratele tău, doctorul > *Fratele tău* este doctor
Idealul meu, munca > *Idealul meu* este munca

bază + *apoziție explicativă* > *subiect* + *a însemna* + *nume predicativ*
Neatîrnarea, adică independența > *Neatîrnarea* înseamnă independență

De regulă, copula *a însemna* servește la transpunerea în poziție predicativă a apozițiilor verbale, adjectivale și adverbiale, ca expresie a unui raport de echivalență între doi termeni care aparțin, de obicei, la două registre stilistice deosebite:

A dirija, adică a conduce > *A dirija* înseamnă a conduce
Avar, adică zgîrcit > *Avar* înseamnă zgîrcit
Alegro, adică repede > *Alegro* înseamnă repede

bază + *apoziție denominativă* > *subiect* + *a se numi* + *nume predicativ*
Profesorul Ionescu > *Profesorul* se numește Ionescu
Comuna Milostea > *Comuna* se numește Milostea

Distribuția operatorilor copulativi nu este strictă, *a fi* avînd capacitatea de a acoperi toate sferele semantice, atît ale verbului *a însemna*, cît și ale verbului *a se numi*:

Fratele meu, Ionel > { *Fratele meu* se numește Ionel / *Fratele meu* este Ionel

[33] Bogacki, *Types de constructions*, p. 16.

Patriotismul, **adică dragostea de patrie** >
Patriotismul **înseamnă dragostea de patrie/**
este dragostea de patrie/
se numește dragostea de patrie/

Prin expansiune predicativă, apoziția poate deveni o propoziție subordonată atributivă explicativă, producîndu-se, astfel, un transfer de planuri — din planul apozițional în planul subordonator; în acest proces, este angajată, de regulă, apoziția nominală care are o bază tot nominală: *Ionel*, **fratele meu** > *Ionel*, **care este fratele meu**; *Bunăstarea*, **țelul tuturor** > *Bunăstarea*, **care este țelul tuturor**; *Colegul meu*, **Costea** > *Colegul meu*, **care se numește Costea.**

O structură predicativă de tipul *verb copulativ* + *nume predicativ* sau *relativ* + *verb copulativ* + *nume predicativ* poate fi transpusă într-o structură apozitivă prin anularea predicației (eliminarea verbului copulativ), și prin apoziționarea numelui predicativ:

Fratele meu **este student** > *Fratele meu*, **studentul**
A insera **înseamnă a introduce** > *A insera*, **adică a introduce**
Colegul meu, **care se numește Costea** > *Colegul meu*, **Costea**

2.7. Analiza apoziției sub raport axiologic evidențiază un evantai larg de întrebuințări, marcat prin semnificațiile diverse pe care le pune în valoare. Determinarea și definirea valorilor apoziției se bazează pe sensurile distincte exprimate, deci pe indici de ordin semantic. Existența sensurilor specifice și a posibilității de a le pune în valoare în actul comunicării constituie rațiunea de a fi a apoziției în sistemul general al limbii.

Se admite că apoziția, ca expansiune pozițională a unei baze, are un statut facultativ, putînd fi omisă, întrucît este coreferențială cu baza, de unde ar rezulta, la prima vedere, disponibilitatea, caracterul redundant al apoziției. Cu toate acestea, limba, atît cea scrisă, cît și cea vorbită, nu se poate dispensa de construcțiile apozitive, deoarece acestea îndeplinesc, după cum se va vedea, o funcționalitate bine determinată în relația locutor-colocutor, ca modalitate de construcție, în planul expresiei, și ca posibilitate de determinare semantică, în planul conținutului. Totdeauna, locutorul dorește ca tot ceea ce exprimă să fie clar, lipsit de ambiguități, iar uneori, să poarte și amprentele atitudinii sale subiective pentru a se face cît mai explicit.

2.7.1. Ca modalitate de construcție, apoziționarea de tip apozitiv își dovedește randamentul, cu predilecție, în stilul științific, prin o serie de tehnici și procedee compoziționale sau redacționale. Astfel, operațiunile taxonomice (de analiză și de clasificare), de cele mai multe ori, sînt prezentate, ca tehnică de construcție sintactică, prin apoziționare, cu mijloacele sale specifice: *În limba română există două forme de infinitiv:* **una scurtă (a lucra) și una lungă (lucrare),** *care s-a substantivizat*, *Gramatica*, I, 224; *Vasele de sticlă se pot împărți în trei grupe:* **vase simple, vase de măsurat și vase speciale,** Doholici-Șeptilici, *Testarea*, 23; *Omul distinge patru gusturi fundamentale:* **amar,**

Scanned with OKEN Scanner

dulce, acru, sărat, Doholici-Şeptilici, *Testarea*, 30; *Neglijabil este şi teatrul original:* **Împăcarea, proverb, O poveste, Amor şi violenie, Nu te juca cu dracul,** Călinescu, *Istoria*, 435.

2.7.2. Apoziţionarea serveşte la inserţia unităţilor exemplificatoare pe lîngă termenul-bază: *Se foloseşte numai forma feminină:* **cămilă, gaiţă, girafă, lăcustă, lebădă,** *Gramatica*, I, 63; *Caracterizarea limpidităţii se face prin termenii:* **limpede, cristaliu, foarte limpede, insuficient de limpede, opalescent, tulbure, foarte tulbure,** Doholici-Şeptilici, *Testarea*, 32.

2.7.3. În descrierea unui personaj, a unei opere sau a oricărui element material sau ideal, apoziţia, ca mod de construcţie, se dovedeşte o tehnică avantajoasă conciziunii şi clarităţii stilului: *El era fiul polcovnicului şi spătarului* **Ion Odobescu, fost ofiţer în armata rusă, înăbuşitorul răscoalei bulgăreşti din Brăila,** *din iulie 1841,* **« trădătorul » de la 1848, al omului tiran care-şi trimitea nevasta la furcă,** Călinescu, *Istoria*, 343. În dramaturgie, tehnica apozitivă se recunoaşte ca singura posibilitate de prezentare a personajelor: *Ştefan Tipătescu,* **prefectul judeţului.** *Agamemnon Dandanache,* **vechi luptător de la** *1848. Zaharia Trahanache,* **preşedintul Comitetului permanent, Comitetului electoral, Comitetului şcolar,** Caragiale, O, I, 101.

2.7.4. Tehnica lexicografică se bazează, în cea mai mare parte, pe construcţia de tip apozitiv, fie că e vorba de dicţionare monolingve, explicative, fie de dicţionare bilingve: *eschiva, eschivez,* vb. I refl. **a se sustrage de la îndeplinirea unei obligaţii; a se da în lături, a se feri, a se retrage pe furiş,** DEX, 305; *argument, argumente* s.n. **raţionament, probă, folosită pentru a demonstra ceva,** Breban, *Dicţionar*, 34; *alofon* s.n. (lingv.) **variantă a aceluiaşi sunet sau fonem,** Marcu, *Dicţionar*, 49; *civilizat* adj. **avansat, dezvoltat, evoluat, înaintat, bine crescut, manierat, politicos, fin, subţire, urban,** Seche, *Dicţionar*, 141; *Iorga, Nicolae (1871—1940),* **istoric român, om politic, scriitor, personalitate culturală de seamă,** *Dicţionar de estetică*, 183; *angoasă,* **stare de nelinişte sau anxietate maximă,** *Dicţionar de psihologie*, 50; *combat* s.m. **luptă, încăierare, bătălie, ciocnire,** *Dicţionar francez-român*, 147.

2.7.5. În limbajele specializate ale unor discipline ştiinţifice (matematică, fizică, chimie), apoziţia se realizează ca operaţiune de simbolizare pe lîngă conceptele-bază: *Vectorul* **F** *se va reduce la o singură componentă* **f,** Petrila, *Modele*, 80; *Oricare ar fi curba* **C** *şi funcţia* **W** (z) *satisfăcînd, respectiv, condiţiilor* (i) *şi* (a) *şi oricare ar fi cvadrupla funcţiilor de timp reale, continue* (1, m, =, ≔), *există o singură funcţie* **W**(z), *soluţie a ecuaţiei integrale singulare* (x) *şi care satisface condiţiilor* (b), Petrila, *Modele*, 89; *În mod asemănător, aşezarea diafragmei* **D** *după lentila* **L** *dă naştere la distorsiunea în pernă,* Brătescu, *Optica*, 62; *Compuşii halogenaţi saturaţi pot fi primari* (RCH_2—X), *secundari* (R_2CH—X) *sau terţiari* (R_3CX), Iovu, *Chimie*, 160. Procedeul este folosit şi în cazul unităţilor lexicale compuse pe care le dublează prin abreviere: *Reuniţi în cadru unei adunări naţionale, delegaţii Partidului de Unitate Proletară din Italia* (**PDUP**) *au hotărît, Scînteia*, LIV/13 145; *La Cartierul Forţei Interimare a ONU în Liban* (**UNIFIL**), *luni s-a desfăşurat, Scînteia,*

Scanned with OKEN Scanner

LIV/13 145; *Institutul de cercetare și proiectare pentru gospodărirea apelor* (**ICPGA**) *este așezat pe malul Dîmboviței, Informația*, XXXIII/9 890.

2.7.6. Alteori, apoziția se realizează ca operațiune de desimbolizare pe lîngă o bază-simbol: *Fie A* **un inel unitar** *și M* **o submulțime a lui** *A*, Ion-Nicolae, *Algebra*, 58; *Fie G* **un grup** *și H* **un subgrup al său**, Ion-Nicolae, *Algebra*, 38. De cele mai multe ori, apoziția desimbolizează o bază exprimată printr-un cuvînt compus prin abreviere, a cărei explicitare se consideră a fi necesară: *Acțiunea a fost organizată de CCES* (**Consiliul Culturii și Educației Socialiste**) *din județul Ialomița, Scînteia*, LIV/13 145; *Astfel, T.F.F.* (**Telegrafia fără fir**) *este construit după frc. T.S.F.* (**Télégraphie sans fil**), *iar O.Z.N.* (**Obiecte zburătoare neidentificate**) *este o imitație a engl. U.F.O.* (**Unidentified Flying Objects**), *Sinteze*, 96.

Rezultă, din cele înfățișate pînă acum, fără să fi epuizat toate situațiile, că apoziționarea de tip apozitiv este, în limba română actuală, o modalitate de construcție a cărei întrebuințare își găsește justificarea în avantajele pe care le prezintă: simplitate, claritate, economie. Dar cel mai bine, după cum se va vedea mai departe, își motivează existența în structura generală a limbii, ca modalitate de determinare semantică.

2.8. Ca expresie a unei relații de adordonare, apoziția, cum s-a arătat, nu este o funcție; ea este o repoziționare a bazei pe care o determină din punct de vedere semantic. Numai din această perspectivă (semantică) se poate vorbi de funcțiile apoziției, perspectiva sintactică dovedindu-se, în acest caz, inoperantă. Asupra funcțiilor sau a valorilor[34] apoziției, există, în literatura de specialitate, numeroase încercări de delimitare și de definire a lor, fiecare fiind rezultatul unor criterii mai mult sau mai puțin unitare, irelevante și ineficiente totodată în analiza și clasificarea apoziției. Ca orice unitate semantică, apoziția se va caracteriza, în raport cu baza, printr-o sferă semantică și printr-un conținut semantic.

2.8.1. Din perspectiva **sferei semantice** a apoziției cu baza, se disting două relații: de echivalență *(baza = apoziție)* și de incluziune a

---

[34] *Gramatica*, II, p. 125—130, distinge următoarele valori sintactice: „indicarea numelui: *fluviul* **Dunărea**; indicarea profesiei, a situației sociale: *Ion*, **vizitiul**; indicarea naționalității, a provinciei de origine: *Ali*, **Turcul**; indicarea unei însușiri sau a unei caracteristici a termenului determinant, precizarea concretă a obiectului și analiza termenului determinat"; Șerban, în *Sintaxa*, p. 182, afirmă că „apoziția îndeplinește trei funcțiuni principale pe lîngă termenul la care se referă: precizarea, calificarea și explicarea", în cadrul funcțiilor de bază fiind „de bună seamă, exprimate numeroase nuanțe"; Irimia, *op. cit.*, p. 246—248, „în funcție de realizarea specifică a raportului semantic dintre cei doi termeni implicați", stabilește existența a „patru variante principale" ale relației de apoziție: denominativă, descriptivă, de identificare și interpretativă"; Bîtea, în *Observații*, p. 118—122, făcînd distincția între „raportul apozitiv poetic" și „raportul apozitiv metalingvistic", stabilește, pentru primul, „care vizează scoaterea în relief a unui referent dat", în funcție de „relația semantică pe care o actualizează", patru tipuri principale: „ostensiv, enumerativ, dezvoltant și, respectiv, intensificator", iar pentru cel de-al doilea, evidențiază prezența a trei tipuri: „apoziție metalingvistică stipulativă, recapitulativă și specificatoare".

bazei în sfera semantică a apoziției *(baza ⊂ apoziție)* sau a apoziției în sfera semantică a bazei *(baza ⊃ apoziție)*.

2.8.1.1. Relația de *echivalență* semantică a apoziției cu baza constituie funcția esențială a raportului apozitiv și se stabilește între unități cu sfere semantice identice; în acest cadru, relația de echivalență se realizează ca expresie a raportului de sinonimie totală care reunește unitățile semantice. De aceea, cele două unități (baza și apoziția) pot fi intervertite: *Fenomenul dominant și caracteristic este creșterea temperaturii corpului*, **adică hipotermia,** Păunescu-Podeanu, *Baze*, 176; *Etogramă*, **diagrama comportamentului,** DP, 247; *Este vorba de așa-numitul «smog»* — **un amestec de fum și ceață,** *Rom. lib.*, XLIII/12 507; *Și pentru asta să tește*, **să sprințuiește,** *ori teșit ori sprințuit tot una ieste*, TD-*Muntenia*, II, 214; *Ne ducem cu rata*, **adică cu autobuzu,** TD-*Muntenia*, 104.

2.8.1.2. Relația de *incluziune* comportă două aspecte: apoziția este inclusă în bază *(bază ⊃ apoziție)* sau baza este inclusă în apoziție *(bază ⊂ apoziție)*. Primul aspect este pus în valoare cînd unitatea-bază are calitatea de *gen* (supraordonată), iar unitatea-apoziție are calitatea de *specie* sau *obiect individual* (subordonată): *fluviul* **Dunărea,** *profesorul* **Ionescu,** *luna* **mai,** *vocala* **a.** Prin natura sa, relația de incluziune a apoziției în bază este o relație restrictivă; actualizarea ei se produce printr-un proces de restrîngere a sferei bazei în raport cu apoziția, după același principiu ca și în determinarea sintactică. Cel de-al doilea aspect este relevat de prezența în calitate de bază a *speciei* sau a *individualului*, iar, în calitate de apoziție, a *genului*, procesul de incluziune fiind reversul celui de mai sus: *Dunărea,* **fluviul** *care străbate opt țări, se varsă în Marea Neagră; Ionescu,* **profesorul nostru;** *a,* **vocala cea mai deschisă.** Relația de incluziune a bazei în sfera semantică a apoziției caracterizează operația de definire a obiectelor sau a speciilor (ca definiendum) prin referință la gen (ca definiens); prin specificul său, este o relație deschisă, nonrestrictivă.

2.8.2. Din perspectiva conținutului semantic, apoziția se poate defini ca un determinant al bazei; prin informația pe care o aduce — adesea redundantă — facilitează posibilitățile de interpretare semantică a unității — bază sau, cum spunea R. Jakobson, „realizează o interpretare a semnelor verbale prin intermediul altor semne verbale".[35] Reluînd observațiile de mai înainte, stabilite pe baza posibilităților generativ-transformaționale ale structurilor apozitive, precum și pe baza semnificațiilor realizate în prezența unor operatori semantici specifici, se pot distinge trei funcții apozitive fundamentale: denominativă, cînd structura apozitivă (bază + apoziție) se poate interpreta prin propoziția *A se numește / se cheamă, are numele de B:* orașul **Constanța** > *Orașul* **se numește Constanța;** calificativă, cînd interpretarea se poate face prin propoziția *A este B: România,* **patria noastră** > *România* **este patria noastră** și explicativă, cînd interpretarea se poate face prin propoziția *A înseamnă B: cucuruz,* **adică**

[35] Jakobson, *Essais*, p. 79.

porumb > *cucuruz* **înseamnă porumb.** Fiecărei funcţii de bază îi corespunde un spectru larg şi variat de valori, identificabile prin sensurile sau semnificaţiile distincte pe care le exprimă.

2.8.2.1. Funcţia denominativă este actualizată de apoziţii care desemnează numele specific al unităţii-bază sau prin care se identifică o persoană sau un obiect dintr-o clasă. Se realizează ca un proces de determinare semantică prin incluziunea totală a apoziţiei în sfera semantică a bazei. În calitate de bază poate să apară orice substantiv (apelativ) sau substitut al substantivului susceptibil de o determinare proprie, individuală, iar, ca apoziţie, un nume propriu sau comun de specificare, în măsură să individualizeze, să identifice baza. Relaţia apozitivă cu funcţie denominativă se exprimă fie direct, într-o structură simplă, neizolată *(infra*, **2.2.1.**): *rîul* **Dîmboviţa,** *oraşul* **Buzău,** *luna* **martie,** *cazul* **genitiv,** *rapidul* **203**; fie indirect, într-o structură cu apoziţia izolată de bază, cu ajutorul mărcilor grafematice (virgula, paranteza etc.), prozodemice (pauza, intonaţia) sau semantice (apozemele *pe nume, numit, zis): tatăl său,* **Gheorghe Eminovici**; *avea un băiat,* **pe nume George**; *fratele său mai mic,* **numit Florea**; *s-a prezentat unul Marin,* **zis Gură-bogată.** Structurile apozitive izolate cu mărci semantice caracterizează sintaxa limbii vorbite, fiind expresia intenţiei locutorului de a da spuselor sale o mai mare claritate mai ales atunci cînd referinţa se face la persoane.

Dispersia claselor semantice implicate într-o structură apozitivă cu funcţie denominativă este largă încît o încercare de ordonare strictă ar rămîne fără rezultate semnificative; de aceea, argumentarea descrierii lor se va face apelînd doar la cîteva mai ilustrative.

2.8.2.1.1. Nume de filiaţie sau de rudenie: *mama* **Maria,** *bunicul* **Manole,** *mătuşa* **Mărioara,** *vărul* **Costel,** *unchiul* **Vasile,** *finul* **Andrei,** *naşa* **Vetuţa,** *cumătrul* **Mitrache.** În aceste cazuri, în calitate de apoziţie denominativă, sînt selectate, în general, prenumele şi, uneori, poreclele (supranumele). Cînd substantivul cu rol de bază este articulat cu articolul nehotărît sau este determinat de un adjectiv, apoziţia poate fi izolată: *Avea un văr,* **pe nume Ionel**; *Tatăl său,* **Ion Maiorescu,** *era profesor; Fratele său mai mic,* **Dumitru,** *avea 12 ani; Doi amici,* **Niţă şi Ghiţă,** *şed la o masă în berărie,* Caragiale, O, II, 61; *La fel făcuse şi al doilea fiu,* **Nilă,** Preda, *Moromeţii,* I, 5.

2.8.2.1.2. Nume de adresare oficială sau familiară: *tovarăşul* **Georgescu,** *cetăţeanul* **Dumitrescu,** *domnul* **Ionescu,** *badea* **Ion,** *moş* **Precup,** *tanti* **Marioara,** *nenea* **Vasile,** *conu* **Iancu**; în adresarea oficială este selectat, în calitate de apoziţie, numele de familie, însoţit, uneori, şi de prenume, în timp ce în adresarea familiară, cel mai adesea, se face apel la prenume (hipocoristic): *coana* **Tincuţa,** *nenea* **Costică.**

2.8.2.1.3. Nume de profesiuni — în adresarea oficială se asociază cu nume de persoane, iar în cea familiară, cu prenume sau supranume —: *doctorul* **Marinescu,** *profesorul* **Popescu,** *inginerul* **Radu,** *inspectorul* **Neamţu,** *poetul* **Coşbuc,** *sculptorul* **Brâncuşi**; *primarul* **Bubulete,** *notarul* **Stănescu** ... *au ieşit în pragul primăriei,* Stancu, *Desculţ,* 49.

Scanned with OKEN Scanner

2.8.2.1.4. Nume de locuri geografice (toponime) sau administrative: *continentul* **Europa**, *munții* **Himalaia**, *regiunea* **Oltenia**, *județul* **Vîlcea**, *orașul* **Brașov**, *parcul* **Cișmigiu**, *planeta* **Venus**; nume de ape (hidronime): *fluviul* **Dunărea**, *rîul* **Olt**, *lacul* **Amara**.

2.8.2.1.5. Nume de instituții și organisme sau asociații sociale, politice și culturale: *Conservatorul* **Ciprian Porumbescu**, *Universitatea* **Craiova**, *Asociația* **Voința**, *Editura* **Dacia**, *Organizația* **Șoimii Patriei**, *Clubul sportiv* **Rapid**. În aceste cazuri, apoziția devine, de cele mai multe ori, component al unui substantiv compus și, în această calitate, formează o unitate lexicală și semantică închisă, fixă, care nu răspunde la proba inversiunii sintactice, așa cum răspund structurile apozitive cu funcție denominativă. Astfel, structura *profesorul* **Ionescu** poate fi prezentată și într-o ordine inversă a termenilor *Ionescu*, **profesorul**, în timp ce structura *Universitatea* **Craiova** nu poate fi prezentată în ordinea inversă *Craiova*, **Universitatea**.

2.8.2.1.6. Nume de opere, lucrări și alte obiecte marcate printr-un nume propriu: *poemul* **Luceafărul**, *romanul* **Răscoala**, *balada* **Miorița**, *poezia* **Lacul**, *revista* **Ramuri**, *ziarul* **Sportul**, *autoturismul* **Dacia**, *bere* **Grivița**, *țigări* **Carpați**.

2.8.2.1.7. Nume care desemnează diviziuni sau unități temporale: *secolul* **douăzeci**, *anul* **1821**, *deceniul* **șaizeci**, *luna* **august**, *ora* **șase**.

2.8.2.1.8. Nume care desemnează genul, clasa sau specia în limbajele specializate ale diverselor domenii tehnico-științifice, asociate cu nume proprii, nume comune și cu simboluri ale unor nume: *vocala* **ă**, *razele* **X (gama)**, *modul* **indicativ**, *adverbul* **bine**, *punctul* **P**, *latura* **A B**, *cheia* **sol**, *filamentul* **F**, *boala* **Parkinson**.

2.8.2.1.9. În limba vorbită, apoziția poate avea funcție denominativă pe lîngă un pronume personal, posesiv, demonstrativ sau nehotărît (cel mai frecvent), întrebuințate ca substitute de persoane: *Și cine era ea*, **Maria?** Eminescu, *Proza*, 49; *Aici a trăit unul* **Buzdugan**, Sadoveanu, *Cîntecul*, 276; *Trece unul din Stănicuț*, **de-alde Vancu**, Stancu, *Desculț*, 7; *La ăsta*, **la Caramet**, *îi sticleau ochii*, Neagu, *Îngerul*, 46; *Ierea o fată, una* **Florica**, TD-*Muntenia*, II, 179; *A lui a fost moșia*, **a lu Simionescu Rîmniceanu**, TD-*Muntenia*, II, 485.

Structura apozitivă cu funcție denominativă poate să se organizeze într-o ordine inversă, cu consecințe de natură structurală (apoziția capătă rolul de bază, iar baza devine apoziție): *pictorul* **Grigorescu** > *Grigorescu*, **pictorul**, și de natură funcțională (funcția denominativă se transformă în funcție calificativă): *pictorul* (se numește) **Grigorescu** > *Grigorescu* (este) **pictorul**. De altfel, toate structurile apozitive cu funcție denominativă, prin inversiune sintactică, devin structuri apozitive cu funcție calificativă: *bunicul* (se numește) **Manole** > *Manole* (este) **bunicul**, *fluviul* (se numește) **Dunărea** > *Dunărea* (este) **fluviul**, *ziarul* **Sportul** > *Sportul*, **ziarul**.

2.8.2.2. Funcția d e s c r i p t i v ă se realizează ca determinare semantică prin apoziții care desemnează o trăsătură sau o caracteristică menită să întregească sau să limiteze semnificația unității-bază. Atît în calitate de apoziție, cît și în calitate de bază, poate să apară orice unitate sintactică (parte

Scanned with OKEN Scanner

de propoziție sau propoziție) al cărei conținut este susceptibil de o interpretare semantică prin echivalență, incluziune sau excluziune. Relația apozitivă cu funcție descriptivă se exprimă totdeauna indirect, într-o structură cu baza și apoziția izolate, cu ajutorul mărcilor grafematice (virgula, de regulă), în limba scrisă, și al mărcilor prozodemice (pauza, intonația) în limba vorbită. În unele situații, care vor fi semnalate mai departe, pot apărea și apozemele, însă cu o frecvență destul de redusă, întrucît raportul dintre bază și apoziție este marcat din punct de vedere semantic.

În general, apoziția descriptivă este postpusă bazei; sînt însă cazuri, mai cu seamă în limba scrisă, cînd apoziția descriptivă (de calificare sau de identificare) este antepusă: **Fată prea tîrziu născută-n lume,** *luna loc găsește doar în inimi și pe-alocuri pe morminte,* Blaga, O, II, 222; **Eveniment cu adevărat epocal în istoria României,** *Unirea din 1859 a pus bazele statului național român modern, Flacăra,* XXVIII/1 232.

Dispersia claselor semantice angajate într-o structură apozitivă cu funcție descriptivă este destul de largă și se poate determina pe baza notelor specifice atribuite de apoziție unității-bază, precum și a mijloacelor de expresie. În funcție de acestea, s-ar putea distinge, în cadrul apoziției descriptive, următoarele valori: calificarea, identificarea, definirea, analiza și sinteza, fiecăreia corespunzîndu-i, la o analiză mai atentă, valori specifice.

2.8.2.2.1. Calificarea se realizează prin referința la o calitate, o însușire sau o caracteristică, printr-un proces de echivalență, ceea ce face ca prezența apoziției să se dovedească, de cele mai multe ori, a fi necesară, ca modalitate de determinare semantică. Unitatea-bază se integrează în context numai cu însușirea sau caracteristica marcată de apoziție. Calificarea se actualizează prin trei procedee: prin referința la un obiect al cărui conținut exprimă o însușire sau o caracteristică, prin referința la un obiect determinat (de obicei, un generic în raport cu baza) de un atribut de calificare sau de identificare și prin referința la o metaforă.

2.8.2.2.1.1. Calificarea prin referința la un obiect a cărui bază semantică exprimă o calitate, o însușire sau o caracteristică constituie o modalitate de expresie a registrului afectiv al limbii vorbite sau al limbii literaturii beletristice: *Pajul Cupidon,* **vicleanul** / *Mult e rău și alintat,* Eminescu, *Poezii,* 93; *Un ăla,* **un prăpădit** *de amploiat, n-are chioară în pungă și se ține după nevestele negustorilor,* Caragiale, O, I, 44; *Și omul cel dintîi,* **pribeagul,** *nu știa să plîngă,* Blaga, *Poezii,* 14; *Aici sînt eu,* / **Un solitar** / *Ce-a rîs amar* / *Și-a plîns mereu,* Bacovia, *Plumb,* 164; *Doar mie, Domnul,* **veșnicul și bunul** / *Nu mi-a trimis, de cînd mă rog, niciunul,* Arghezi, *Scrieri,* I, 54; *Caragiale fu, nu mai e îndoială, un copil crescut liber,* **un mahalagiu,** Călinescu, *Istoria,* 489; *Caut o căciulă,* **o ruptură,** *o pun pe cap,* Stancu, *Desculț,* 237; *S-a apucat să-și ridice singur prăvălie,* **o magherniță de lemn,** Barbu, *Groapa,* 15; *Și vineri s-a întîmplat catastrofa,* **porcăria,** *Desant,* 15.

2.8.2.2.1.2. Calificarea prin referința la un obiect determinat de un atribut de calificare sau de identificare cunoaște o întrebuințare mai largă în limba română actuală; ca obiect servește, de regulă, un generic care se adaptează

la trăsăturile bazei prin determinările atributive cu care apare: *Mamă-sa,* **o femeie** *palidă, naltă, blondă cu ochi negri, îi vorbise adesea de tatăl său,* **de** *acel* **copil** *cine ştie cum rătăcit în clasele poporului de jos,* Eminescu, *Proza,* 36; *În vremea asta Cătălin, / Viclean* **copil** *de casă / Ce împle cupele cu vin / Mesenilor la masă /* **Un paj** *ce poartă pas cu pas / A-mpărătesii rochii /* **Băiat din flori** *şi de pripas,* Eminescu, *Poezii,* 145; *Cu noi şedea şi Bodrîngă,* **un moşneag** *fără căpătîi,* Creangă, *Opere,* 198; *Şi el e de-ai noştri,* **băiat** *din popor,* Caragiale, O, I, 52; *Mihai va iubi mai mult pe mamă,* **femeie** *blîndă şi miloasă,* Călinescu, *Istoria,* 443; *Logofătul Paris Căruţă, neam de neamul lui* **slugă** *boierească, scrie numele fiecăruia în condică,* Stancu, *Desculţ,* 58; *Nevastă-sa,* **o femeie** *mărunţică şi negricioasă, cu obrazul supt, se fîstîcise în nişte foi lungi, abia călcate,* Barbu, *Groapa,* 27; acest tip de apoziţie poate să apară şi înaintea unităţii bază, cînd vorbitorul urmăreşte o evidenţiere a calităţii sau a însuşirii (o valoare emfatică): **Om** *prudent, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo,* Rebreanu, *Ion,* 136; **Neam** *de grecoaică din insule, pescăriţa mea era de o armonie şi o frumuseţe care ar fi făcut gloria unui sculptor,* Voiculescu, *Povestiri,* 32; **Ins** *fără scrupule, C. se puse pe „treabă“, Informaţia,* XXX/9 182.

2.8.2.2.1.3. Calificarea prin metaforă răspunde nevoilor expresive ale limbajului poetic, elaborat cu migală, în căutarea celor mai alese mijloace de caracterizare a persoanelor sau a obiectelor legate de fiinţa umană. Acest procedeu este folosit atît în poezie (în special la Eminescu, Blaga, Arghezi, Nichita Stănescu), cît şi în proză: *Visuri trecute, uscate* **flori** */ Ce-aţi fost viaţa vieţii mele,* Eminescu, *Poezii,* 22; *Văd poeţi ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere: / Cichindeal,* **gură de aur,** *Mumulean,* **glas cu durere,** */ Prale,* **firea cea întoarsă,** *Daniil cel trist şi mic,* Eminescu, *Poezii,* 27; *Ea copila cea de aur,* **visul** *negurii eterne,* Eminescu, *Poezii,* 129; *Încercarea,* **drumul** *către Nirvana, a fost tot aşa de dureroasă cît şi de strălucită,* Caragiale, O, III, 234; *Şi ştiu că şi eu port / în suflet stele multe, multe, / şi căi lactee /* **minunile-ntunericului,** Blaga, O, I, 21; *Soarele,* **lacrima Domnului** */ cade în mările somnului,* Blaga, O, I, 198; *Munte,* **căderiţi** *de izvoare, /* **Altar** *de şoimi,* **sălaş** *de sori / Eşti ca un semn de-a pururea putere,* Arghezi, *Scrieri,* I, 16; *Spune tu, Noapte,* **martor** *de smarald, / În care-anume floare şi tulpină / Dospeşte sucul fructului său slab?,* Arghezi, *Scrieri,* I, 48; *„Piatra“* — **poem** *unitar şi inefabil, „Amintirea pietrei“* — **mozaic** *dintr-o arhitectură ruinată-n viitor dar aptă de o arheologie neinventată încă, constituie materialul acestei cărţi solitare,* Stănescu, *Respirări,* 250; **Trunchi de stejar,** *Ştefan Voievod / Cu capu-nvlăstărind coroană / Pe fruntea ei un bour înstelat / Răscoală munţii-n vreme de prigoană,* Alexandru, *Imnele,* 42; *Dana, colega lui de facultate,* **un punct luminos acum, lumină a unei stele moarte,** *fusese repartizată la un ziar judeţean,* Buzura, *Vocile,* 15.

2.8.2.2.2. Identificarea unităţii bază se poate realiza prin mai multe procedee: prin referinţa la obiect, la conţinutul obiectului, la funcţia socială şi la relaţia filială, încît în urma acestui proces se ajunge la o identitate mai detaliată a persoanei sau a obiectului.

2.8.2.2.2.1. Identificarea prin referinţa directă la obiect este pusă în valoare cînd, în calitate de bază, este folosit un pronume sau un adverb pro-

Scanned with OKEN Scanner

nominal; procedeul acesta caracterizînd, mai cu seamă, limba vorbită: *La stînă, iele lucrează brînza*, **femeile,** TD-*Oltenia*, 21; *Şi-i conducea pe aici*, **pă dialurile** *astea*, TD-*Oltenia*, 43; *Şi noi ne uitam la iel*, **la urs,** TD-*Muntenia*, 96; *A dat dă ea*, **dă fată,** *Folclor, Dîmboviţa*, 287; *Nu că mi-e frică de ceva*, **adică de nevastă-mea,** Caragiale, O, I, 45; *Pe columna lui Traian, noi*, **dacii,** *sîntem în lanţuri*, Călinescu, *Istoria*, 976; *Uită-te la el*, **la luceafăr,** Neagu, *Îngerul*, 60; *Ne-am obişnuit cu ele*, **cu macaralele,** *Scînteia*, XLVIII/11 343.

2.8.2.2.2.2. Identificarea prin referinţa la conţinutul bazei se produce în condiţiile existenţei, în calitate de bază, a unui pronume nehotărît *(una, atît)*, a unui adverb *(aşa)* sau a unui substantiv însoţit, de cele mai multe ori, de determinantul adjectival *singur, -ă;* în aceste situaţii, funcţia de identificare, marcată adesea printr-un element joncţional, va avea ca modalitate de expresie, o propoziţie apozitivă: *Mai am un singur dor:* / **În liniştea serii / Să mă lăsaţi să mor / La marginea mării,** Eminescu, *Poezii*, 178; *Uite, vezi, ăsta e cusurul tău* — **exagerezi,** Caragiale, O, II, 125; *Avea o presimţire*, **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări,** Rebreanu, *Ion*, 42; *Cine-n lume a văzut / Lucru nemaipomenit:* / **A trăi şi-a nu muri, / A fi viu şi-a nu iubi, / A iubi şi-a nu dori,** Densusianu, *Viaţa*, 107; *El înţelese doar atît*, **că ceva foarte neobişnuit se petrece în casă,** Călinescu, *Enigma*, 22; *Avea un singur cusur:* **se uita cruciş.** *Adică nu, mai avea unul:* **vorbea peltic,** Stancu, *Desculţ*, 365; *Ştiu că există pentru mine o scăpare:* **să fac să retrăiască în sufletul meu dulcea dorinţă de a intra în pămînt,** Preda, *Cel mai iubit*, I, 8; *Însă mai zic una:* **totdeauna a avut în el ceva întunecat,** Neagu, *Îngerul*, 69; *Şi de fapt, avea una:* **să plece în concediu la părinţi,** Buzura, *Vocile*, 123.

2.8.2.2.2.3. Identificare prin referirea la rangul sau funcţia socială sau profesională se realizează în condiţiile apariţiei, în calitate de bază, a unui nume de persoană sau a unui substitut, iar, în calitate de apoziţie, a unui nume care desemnează profesia, poziţia sau rangul social: *Care va să zică, d-ta Leanca văduva*, **comersantă** *de băuturi spirtoase, ce reclami de la prevenitul Iancu Zugravu?* Caragiale, O, II, 36; *Eu*, **negustor . . .** *să mă pui în poblic cu un bagabont*, Caragiale, O, I, 47; *Un tînăr*, **probabil student în medicină,** *luase o siringă*, Călinescu, *Scrinul*, 46; *Şi omul*, **vînător fără greş,** *venea cu arcul descordat*, Voiculescu, *Povestiri*, 18; *Roşioară a găsit naşul*, **un brutar din Griviţa,** *om de petrecere, gata s-ajute*, Barbu, *Groapa*, 32; *Ala e Tulea Fălcosu*, **hoţu de cai,** *îi spuse Vetina lui Mohreanu*, Neagu, *Îngerul*, 29; *Al doilea, Aurel Carpen*, **muncitor forestier,** *întreba şi el prin celălalt capăt al satului, Scînteia*, XLVIII/11 342. Apoziţia cu funcţie de identificare sau de descriere prin referire la profesie reprezintă modalitatea uzitată în lexicografie: *Iorga, Nicolae (1871—1940)*, **istoric român, om politic, scriitor, personalitate culturală de seamă,** DE, 183.

2.8.2.2.2.4. Identificarea bazei prin referire la filiaţie implică prezenţa în poziţie de bază a unui nume de persoană sau a unui substitut şi, ca apoziţie, a unui substantiv care desemnează o relaţie de rudenie: *Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăţi-Lungilă*, **fiul săgetătorului şi nepotul arcaşului,** Creangă, *Opere*, 111; *Aceasta*, **soţia a doua,** *este tot aşa de tînără şi de frumoasă*, Caragiale,

Scanned with OKEN Scanner

O, II, 22; *Acelea erau surorile tatii*, **mătușile mele**, Sadoveanu, *Cîntecul*, 98; *Chiriaca*, **mama lui Antoine**, *era verișoară cu Nicu*, **tatăl bietei Caty**, Călinescu, *Scrinul*, 27; *La spate, îngropate pînă la mijloc în fîn, fata mătușii Uțupăr*, *Dița*, **vară-mea**, Stancu, *Desculț*, 1; *Rămas singur în mijlocul bătăturii, Moromete*, **tatăl**, *trăsese căruța sub umbra mare a celor doi salcîmi*, Preda, *Moromeții*, I, 5; *Aglaia*, **nevastă-sa**, *le mai dădea cîte ceva de mîncare*, Barbu, *Groapa*, 11; *Susana și Ioan Belean* (**soț și soție**) *din comuna Cristești îngrijesc de oile comunei*, *Scînteia*, LI/12 193.

Apoziția cu funcție de identificare prin referință la profesie sau la filiație, spre deosebire de celelalte, poate fi transformată prin inversiune, într-o apoziție cu funcție denominativă, cînd calitatea de bază este satisfăcută de un nume propriu, așa cum apoziția denominativă, prin inversiune, poate deveni o apoziție descriptivă cu funcție de identificare prin filiație sau prin profesie: *Dița*, **vară-mea** > *vară-mea* **Dița**; *Aglaia*, **nevastă-sa** > *nevastă-sa* **Aglaia.**

2.8.2.2.3. Apoziția poate să-și pună în valoare funcția descriptivă și printr-un proces analitic, în cadrul căruia baza (întregul) este caracterizată prin unitățile (elementele) sale componente, fiecare distinctă una de alta. În acest caz, apoziția se realizează în serii coordonative de cel puțin doi termeni. În structura aceasta, apoziția își relevă, în cea mai mare măsură, funcția descriptivă, constituind totodată un procedeu frecvent în proza analitică descriptivă: *Pe o foaie de mușama roșie întinsese marfa de vînzare:* **siringi Record de dimensiuni mari, două cutii cu canule pentru injecții, un binoclu militar în toc de piele, un termometru de baie în ramă de lemn, cîteva pneuri de bicicletă cu cronicile în ediția Kogălniceanu,** Călinescu, *Scrinul*, 40; *Stilul brîncovenesc* **(muri albi, chenare de piatră brodată, stîlpi răsuciți)** *s-a răspîndit atît de mult în orașul românesc modern*, Călinescu, *Istoria*, 973; *Pe bucăți mici de carton subțire erau chipuri necunoscute:* **negustori grași, în haine croite bine, neveste cu pălării înalte, copii pe blănuri de urs, grași și dolofani, ofițeri cu șepci și decorații, țărani în cămăși lungi, cu chimire, precupeți mîndri, ceferiști și tramvaiști,** Barbu, *Groapa*, 36.

2.8.2.2.3.1. Apoziția analitică descriptivă se combină cu apoziția cu valoare calificativă: *Dogaru își chemase rudele de la Obor*, **o liotă de oameni cu copii și cumnați, veniți cu nevestele, firi iabraşe,** *se vedea bine*, **toți meșteri, duși pe la ospețe, gătiți, încălțați în cizme, cu fețele pline și roșii, să le tai cu firul de ață: finul Tache, un munte de om, cam zbanghiu la privire, cu a lui, o muiere puțină, roșcovană, ce bea binișor, la umăr cu bărbatul; cuscrul Vasile, rotar, voinic și ăsta, văduv cu doi copii, de față: nenea Ghiță Bîlcu, albit și posomorît, care cerea în dușmănie cănile, cu mare pricepere și fără osteneală, și el cu soața, fina Smaranda, tăcută, cu ochii în toate părțile și Cristea, rudă veche de-a soacrei, om în putere, aprig la vorbă, înverșunat la pahare,** Barbu, *Groapa*, 37—38.

2.8.2.2.3.2. Apoziția descriptivă de tip analitic explicitează sau specifică prin asociere sau prin disociere elementele constitutive ale unei baze (cu sens de pluralitate) exprimate prin substantive, pronume sau numerale. Seria asociativă poate cuprinde doi sau mai mulți termeni legați printr-un raport

Scanned with OKEN Scanner

de coordonare copulativă: *Împrejuru-ne s-adună / Ale Curții mîndre neamuri: /* **Caii mării, albi ca spuma, / Bouri nalți cu steme-n frunte, / Cerbi cu coarne rămuroase, / Ciute sprintene de munte,** Eminescu, *Poezii*, 86—87; *Însă ca tovarăș, era părtaș la toate:* **și la pagubă și la cîștig,** Creangă, *Opere*, 112; *Amîndoi,* **tatăl și fiul,** *se așează la masa mea*, Caragiale, O, II, 139; *Toate stau la locul lor: /* **piatră, floare și ulcior, / vatră și amnar și iască,** Blaga, O, II, 162; *Cosmogonia s-ar fi întemeiat pe un număr de «mume»* **(muma vîntului, muma munților, muma mării, muma iernii, muma florilor),** Călinescu, *Istoria*, 447; *Am spus că trei bărbați trăiesc aci:* **nenea Petre cel mare, nenea Petre cel mic și nenea Sandu cel mare,** Stancu, *Desculț*, 41; *A fost odată un ied și iel avea trei capre:* **mama capră, bunica capră și mătușa capră,** TD-*Oltenia*, 114; *Cultura*, respectiv **arta, literatura,** *au trecut prin două conflagrații mondiale*, *Rom. lit.*, XII/15.

2.8.2.2.3.3. Apoziția poate avea o funcție exemplificatoare pe lîngă bază. În această calitate, apozițiile se constituie în serii coordonatoare prin enumerare, marcate inițial prin apozemele *adică*, *bunăoară*, *ca*, *de pildă*, *de exemplu*, sau numai prin două puncte cu întrebuințare, în mod special, în stilul științific: *Cuvinte* **ca mulți, puțini, cîțiva** *au unele caracteristici de numerale*, *Gramatica*, I, 33; *Animalele sălbatice, bunăoară* **lupul, ursul, vulpea, mistrețul și altele** *trăiesc în pădure; Părțile de vorbire neflexibile, de exemplu* **prepoziția și conjuncția,** *cunosc întrebuințări speciale.*

2.8.2.2.3.4. Descrierea analitică prin disociere este pusă în valoare de apoziții exprimate, de regulă, prin pronume personale, demonstrative și nehotărîte, în perechi corelative coordonate adversativ: *Plecau amîndoi în străinătate:* **el la Viena, celălalt la Berlin,** Caragiale, O, III, 233; *Pustnicul căută la dînsa și văzu strugurii,* **unii copți, alții pîrguiți, alții aguridă și alții tocmai în floare,** Ispirescu, *Legende*, 125; *Se văzu înconjurat de o mulțime de paseri,* **cari**[36] **mai mici, cari mai mari,** *țipînd pe limba lor*, Ispirescu, *Legende*, 69; *Din șosea și de la marginea satului începea coasta lină cu sute de parcele,* **unele galbene, altele verzi, altele cenușii,** Rebreanu, *Ion*, 60; *Cade cîte-o picătură; /* **Una-n păr, găteală nouă, / Una-n gene, alta-n gură,** / Arghezi, *Scrieri*, I, 21; *Avem două linii:* **una pentru faza defensivă, alta pentru ofensivă,** *Informația*, 237.

Disocierea se poate realiza și prin propoziții apozitive în raport de coordonare disjunctivă, cînd, în calitate de bază, apare secvența *una din două: Trebuie să alegi una din două:* **ori să fii cu copiii tăi, ori să fii cu mine,** Ispirescu, *Legende*, 237.

2.8.2.2.3.5. Un tip special de apoziție analitică este reprezentat de seria coordonativă reunită prin corelativele *de la — (pînă) la: Trebuie să se știe că fiarele răpitoare,* **de la țap și rîs la jder,** *sînt lăsate paznicilor noștri*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 382; *Oamenii,* **de la directorul șantierului la ultimul ucenic,** *au alergat spre punctele de maximă amenințare*, *Scînteia*, L/12 004; *Pe drumuri pot fi întîlnite, de acum, toate categoriile de vehicule* — **de la autoturisme și camioane**

[36] În acest caz, *cari* are valoare de pronume nehotărît, echivalent cu *unii*, *alții*, în alternanță.

Scanned with OKEN Scanner

pînă la căruțe, biciclete și utilaje speciale, *Scînteia*, L/12 004; *Sub semnături dintre cele mai diverse* — de la personalități marcante ale vieții noastre politice, cercetători pe tărîm ideologic, pînă la prestigioși scriitori, oameni de știință și cultură — *se propun în această carte răspunsuri*, *Un univers*, III, 6.

2.8.2.2.4. Funcția descriptivă a unei apoziții poate fi realizată și ca o definiție a bazei; în acest caz, apoziția va prezenta totdeauna o structură dezvoltată și va constitui o caracteristică a stilului științific și publicistic: *Festivalul național «Cîntarea României»* — amplă manifestare de masă în interpretare și creație — *dovedește că cele mai diferite categorii muncitoare pot fi, în același timp, depozitarii și interpreții valorilor culturale*, *Un univers*, IV, 31; *Opinia publică* — formă de manifestare a responsabilității civice — *ia, ori de cîte ori este cazul, atitudine hotărîtă împotriva manifestărilor de birocratism și formalism*, *Un univers*, III, 41; *Lupta dintre nou și vechi* — lege universală a dezvoltării — *își găsește o expresie vie și directă în spiritul critic și autocritic*, *Un univers*, III, 49; Activitate producătoare, *literatura este prin definiție liberă de orice sens anterior practicii sale*, *Contemporanul*, VIII/1 841; *Clasicismul*, stil reflexiv, ponderat, *se vede atașat, în consecință, de cele mai evoluate și mai matur articulate forme*, Papu, *Existența*, 28.

2.8.2.2.5. Apoziția sintetică (sumativă), ca modalitate descriptivă, reunește părțile într-un întreg; de aici rezultă că baza trebuie să aibă totdeauna o structură multiplă realizată prin coordonare, iar apoziția să fie exprimată printr-un termen al cărui sens (mai general) să includă sensurile bazei multiple. De obicei, apoziția sintetică este marcată prin apozemele *adică, cu un cuvînt, pe scurt, în fond;* alteori, poate fi și juxtapusă: *Da, popa și d. Tăchiță, și Petcuș, și Zapisescu*, toată gașca-n păr, Caragiale, O, I, 105—106; *Afară de aceste daruri ale ființei pipăite, Leonică în sufletul lui nu era nici bun, nici rău, nici moale, nici iute, nici deștept, nici prost;* cu un cuvînt, o ființă nici prea prea, nici foarte foarte, Caragiale, O, II, 8; *Fruntea, obrazu*, adică întreg capul fetei, *trăiau numai datorită ochilor ăia care le dădeau viață*, Neagu, *Îngerul*, 215.

2.8.2.3. Funcția explicativă este actualizată de apoziții care stabilesc echivalența semantică între doi termeni care se distribuie la registre stilistice și lingvistice diferite, în scopul asigurării receptării corecte a mesajului; în același scop se stabilesc echivalențe și între termeni care aparțin aceluiași registru stilistic. În funcție de registrele stilistice sau lingvistice la care se distribuie cei doi termeni — baza și apoziția — se disting mai multe situații.

2.8.2.3.1. Baza aparține unui limbaj special, iar apoziția, limbajului comun; în acest caz, apoziția explică la nivelul colocutorului sensul special al cuvîntului bază: *Clorura de sodiu* sau sarea de bucătărie *are diverse întrebuințări; Oboseala este o stare de astenie* (de scădere a forțelor organismului), Păunescu-Podeanu, *Baze*, 126; *O varietate o constituie malacia*, foamea de condimente, excitante, cruditați; *cu totul altceva este pica*, foamea cu ingestia de materiale neconsumabile ca var, nisip, cărbuni, pămînt, cenușă; *pagofagia*, foamea de gheață, *geofagia*, foamea de pămînt, Păunescu-Podeanu, *Baze*, 426; *În examenul Lexiei* (cititului), Ionel, *Compendiu*, 279; *Partea din venitul național destinată dezvoltării economico-sociale se numește fond de acumulare*

Scanned with OKEN Scanner

(dezvoltare), *Un univers*, IV, 67; *Luna se va afla la apogeu* **(distanța maximă de Pămînt)** *la 9 februarie, iar la perigeu* **(distanța minimă de Pămînt)** *la 25 februarie*, *Magazin*, 1529; *Ne-a adus un malacsor*, **adică un motor**; TD-*Muntenia*, 103; *Iară creștea buruianu ș-o-ncerca la randamentu ei*, **adică să facă struguri mai mari**, TD-*Muntenia*, 177. Acest procedeu de apoziționare stă la baza elaborării dicționarelor sau lexicoanelor explicative din diversele domenii ale științei și tehnicii, unde un termen specializat este explicat printr-unul sau prin mai mulți termeni din limbajul comun.

2.8.2.3.2. Baza aparține limbajului comun, iar apoziția unui limbaj special; prin apoziție se delimitează semnificația bazei susceptibilă de întrebuințări multiple: *Bătăliile sociale s-au stîrnit numai atunci cînd a ajuns cuțitul la os*, **cînd adică nu s-a mai aflat altă soluție**, *Un univers*, IV, 12; *Atunci cînd Miron Costin combătea pe «băsnuitori»*, **pe denigratorii poporului român**, *apela tot la istorie*, *Un univers*, IV, 8; *O atenție specială trebuie acordată scrierii și pronunțării corecte*, **adică ortografiei și ortoepiei**; *Și pentru asta să teșește*, **să șpranțuiește** — *ori teșit ori șpranțuit tot una este*, TD-*Muntenia*, 214.

2.8.2.3.4. Baza aparține vorbirii dialectale sau regionale, iar apoziția, vorbirii comune: *Plutașul dezleagă pluta de la pociumb*, **adică de la țărușul bătut în schelă**, Galaction, *Nuvele*, 249; *Crapii prinși îi păstrăm vii în giuvaelnic*, **un coș de rețea întinsă pe cercuri**, Voiculescu, *Povestiri*, 3; *O aranjează nunta*, **adică o fiscează**, TD-*Muntenia*, 135; *Și p-ormă-i punem un terlec:* **o bucată de cracă mai groasă**, TD-*Muntenia*, 215; *Și fă acolo nește zgaiete*, **nește țîpete**, *Antologie*, 84; *Io lucram la loafăr*, **vasăzică la vagon**, TD-*Muntenia*, 46. Procedeul acesta de apoziționare caracterizează, mai cu seamă, vorbirea populară, care valorifică, fie la nivelul limbii comune, fie la nivelul limbii literaturii beletristice, resursele sale dialectale și regionale; de asemenea, acest procedeu stă la baza alcătuirii glosarelor regionale sau dialectale.

2.8.2.3.5. Baza aparține vorbirii comune, iar apoziția, vorbirii dialectale sau regionale: *Punea doi boi sau doi cai și-m mijloc un lemn așa*, **un potereci**, *cum s-ar zice românește*, TD-*Oltenia*, 25; *S-a luat o cățelușă mică*, **o boldeică mică-mică** *după ei*, *Folclor*, *Dîmbovița*, 39; *Grăsîmea o punem bășca*, **adică zlănina**, *pă românește*, TD-*Oltenia*, 289.

2.8.2.3.6. Baza aparține vorbirii arhaice, iar apoziția, vorbirii actuale: *Nu dideam cu suliman atunci* — **adică cu pudră** *cum să spune*, TD-*Muntenia*, 111; *Boierii, ca toți orășanii, se numea jupani*, **adecă cetățeni**, Bălcescu, *Românii*, 19.

2.8.2.3.7. Baza și apoziția aparțin aceluiași registru stilistic (comun sau specializat), iar apoziția introduce în relația cu baza o restricție, o corecție, o precizare sau o nouă conotație.

2.8.2.3.7.1. *Restricție* (marcată prin apozemele *mai exact spus, mai de grabă, mai ales*): *Avea aerul unui intelectual*, **mai de grabă al unui medic**, Călinescu, *Scrinul*, 40; *Primul și cel hotărîtor fiind de domeniul socialului* **sau mai exact spus, al interesului social**, *Un univers*, IV, 121; *Se bronzase la față de vînturile și gerurile prin care trecuse în timpul iernii*, **mai bine zis i se**

Scanned with OKEN Scanner

înnegriseră urechile și vîrful nasului ca la țărani, Preda, *Intrusul*, 92; *El prefigurează o problematică a visului* (sau mai exact: a visării), Simion, *Dimineața*, 85.

2.8.2.3.7.2. *Corecție* (marcată, de regulă, prin apozemul *adică*): *Da, așa, dacă e trădare*, adică dacă o cer interesele partidului, *fie*, Caragiale, O, I, 122; *Ion e bucuria maică-sii* — adică era pînă mai adineauri, Stancu, *Desculț*, 194; *Se spunea*, adică se știa de existența ei, Preda, *Cel mai iubit*, I, 416; *Mă numesc Petrini, i-am răspuns, și sînt*, adică nu mai sînt, *asistent universitar la Filozofie*, Preda, *Cel mai iubit*, I, 347; *Eu l-am pierdut pe tăticu*, adică nu l-am pierdut de tot, *o să-ți spun eu cum l-am pierdut*, Neagu, *Îngerul*, 89; *Uită cu multă ușurință cine este*, adică cine trebuie să fie, cine și-a propus să fie, Buzura, *Vocile*, 29; *Primăvara cînd răsărea grîul*, adică răsărea el dă cu toamnă, *da primăvara plecam și-l pliveam de neghină*, TD-*Muntenia*, 133.

2.8.2.3.7.3. *Precizarea*, apoziția arătînd sensul în care trebuie receptată baza: *Crudă*, adică necoaptă, *primește cadouri de la răscopți bogați*, Caragiale, O, II, 32; *I se nota ca un produs «nenatural»*, «artificial», Călinescu, *Istoria*, 406; *Îi dă casă și masă. Casă*, adică să doarmă în podul clădirii cu două caturi... *Masă*, adică să mănînce pîine cîtă vrea, Barbu, *Groapa*, 255; *Sentimentul de disponibilitate și chinuitoare nehotărîre*, s-ar putea spune de nedeterminare, *rămase același*, Ivasiuc, *Păsările*, 48; *Tot ceea ce scrie Nicolae pare o invitație* (rugăminte) *la buna orînduială a firii*, Simion, *Dimineața*, 40.

2.8.2.3.7.4. *O nouă conotație* introdusă prin apoziție are rolul de a anula sensul primar (denotativ) al unității bază și de a o învesti cu un alt sens; acest procedeu reprezintă, de cele mai multe ori, o modalitate de generare a ironiei sau a aluziei: *Fetele mă ocoleau*, adică nu se îndrăgosteau de mine, Preda, *Cel mai iubit*, I, 10; *E un om bun*, adică nu mușcă, nu împunge, nu dă cu copita, nu latră, nu pîndește mai mult ca alții, își poartă cu demnitate coarnele, Buzura, *Vocile*, 281; *Lupul devine cioban (citește:* gestionar*) la bufetul de incintă*, *Informația*, XXX/9 192; *Asemenea «invocări»* sau *«evocări» exprimă, uneori, nostalgia de înțeles pentru propria tinerețe trecută*, *Un univers*, IV, 54; *Zidurile* (a se citi carnația femeii cîntate) *sînt din «fildeș și alabastru»*, Papu, *Existența*, 46.

2.8.2.3.8. Cînd baza și apoziția aparțin la registre lingvistice distincte, fie chiar limbi diferite, apoziția totdeauna traduce, prin echivalență, sensul unității bază. Acest procedeu s-a impus ca modalitate tehnică în elaborarea dicționarelor bilingve și apare accidental în stilul științific și publicistic. Se disting două situații:

2.8.2.3.8.1. Baza aparține unei limbi străine, iar apoziția traduce în limba română sensul bazei; în această poziție, baza poate fi un cuvînt, o sintagmă, o propoziție sau o frază, folosite ca surse de referință directă sau indirectă ca citat: *Acestea survin după un* frei interval (interval liber), Ionel, *Compendiu*, 284; *Adevărul e că naturalistul latin Pliniu ne spune că* turdi, *precum și* merulae (mierlele) *și* sturni (graurii)... *se duc în țări vecine*, Odobescu, *Pseudo*, 71; Freischütz sau Liberul vînător *e titlul cap d-operei teatrale a lui*

Scanned with OKEN Scanner

Weber, Odobescu, *Pseudo*, 124; *Le-a trimis doi* **bailifi (vechili)** *austriani*, Negruzzi, O, 125.

Prezența termenului străin, în calitate de bază, se motivează uneori și prin absența, în limba română, a unui termen echivalent din același registru stilistic; în acest caz se încearcă o traducere aproximativă printr-un termen comun sau printr-o perifrază: *Au plecat toți în* **week-end, adică la odihnă** *(week-end* însemnînd de fapt sfîrșit de săptămînă); *Tema în discuție a fost* **loisir-ul, adică petrecerea timpului liber;** *A primit* **O.K.ciul, adică aprobarea.**

2.8.2.3.8.2. Baza aparține limbii române, iar apoziția unei limbi străine; prin acest tip de apoziție, locutorul intenționează să încadreze un concept (specializat, de cele mai multe ori) într-un limbaj internațional, cu circulație în domeniul respectiv, sau să restrîngă semnificația unui termen prin referința la unul deja specializat: *Parterul meu e semănat cu chir* **agropyron,** *neghină* **lalium perenne** *și trifoi*, Negruzzi, O , 234; *Istoria Ardealului și a Ungariei dupe acele timpuri e plină de așa-numitele răscoale țărănești* **(tumultus rusticorum),** Bălcescu, *Românii*, 234; *Ne face să intrăm în focul acțiunii vînătorești, în medias res* **(în miezul lucrurilor),** Odobescu, *Pseudo*, 143; *Bucovineanul avea acolo reputația unui pierde-vară, a unui* **«bummler»,** Călinescu, *Istoria*, 423; *Întîlnim senzații de înstrăinare* **(dream state),** Ionel, *Compendiu*, 243; *Curentul Școlii Ardelene precizat sub raport politic în așa-numita Suplică a românilor din Transilvania* **(Suplex libellus Valachorum Transilvaniae),** Piru, *Istoria*, 28. Abuzul însă de referințe la termeni străini, cînd aceștia nu prezintă nici o motivație, degenerează în snobism sau chiar în barbarism.

Apoziția, ca modalitate de exprimare a raportului de apozitionare, îndeplinește, față de unitatea-bază, o funcție *semantică*, al cărei conținut îl constituie *denominația*, *descrierea* și *explicarea*, fiecăreia corespunzîndu-i, la rîndul său, o serie de valori specifice. Prin această funcție, apoziția are rol important în organizarea unui enunț, dovedindu-se, prin procedeele diverse de construcție de care dispune și prin valorile pe care le actualizează, o categorie sintactică cu un mare randament atît în limba scrisă, cît și în cea vorbită.

3. Apozitionarea prin r e l u a r e nu s-a bucurat, în cercetările de sintaxă, de o atenție specială, fiind, de cele mai multe ori, echivalată, după formă, cu repetiția, iar după conținut, cu apoziția propriu-zisă. Mai peste tot, se vorbește de «repetarea»[37] subiectului, a complementului direct și a celui indirect, sau de «apoziție»[38], în cazul unor fenomene sintactice de reluare sau de anticipare.

---

[37] Byck, *Studii și articole*, p. 130, consideră în propoziția *Vine el tata* o „repetiție a subiectului"; aceeași soluție o dă și Iordan, LRC, p. 544, „subiectul este repetat prin substantivul *tată*"; Șerban, *Curs practic*, p. 151, referindu-se la procesul de reluare și anticipare a complementului direct și indirect prin formele atone ale pronumelui personal în cazurile dativ și acuzativ, califică fenomenul drept o „repetare a complementului direct".

[38] Statutul de apoziție al cazurilor de reluare sau de anticipare, inclusiv cele de mai sus, este acceptat de mai mulți lingviști, nu fără unele deosebiri sau nuanțe de interpretare. Primul care face observația că „se folosește uneori pronumele personal pe lîngă substantiv ca *apoziție*" (s.n.) este Al. Philippide, *Gramatica*, p. 234; pentru aceeași interpretare opi-

Scanned with OKEN Scanner

Ca modalitate de apoziționare, reluarea prezintă, pe de o parte, o serie de trăsături, în comun cu apoziția și cu repetiția, în baza cărora se integrează în relația de adordonare prin apoziționare, iar, pe de altă parte, o serie de trăsături proprii, care o disting și o definesc ca pe un mod specific de apoziționare.

3.1. Prezintă, în comun, ca expresie a relației de apoziționare, următoarele trăsături:

3.1.1. Apariția unei unități de reluare este condiționată totdeauna de existența unei unități-bază, pe care o repoziționează prin același segment lexical (ca în cazul repetiției): *După atîtea lupte frămîntate în lacrimi, duminecа mult așteptată sosi*, **dumineca** *de care își atîrnase soarta*, Rebreanu, *Ion*, 112; *Mama lor a plîns și de bucurie și de durere, cînd a aflat de hotărîrea lor;* **de bucurie** *că are flăcăi atît de voinici și* **de durere** *că se temea să nu-i piardă*, *Legende*, 61; sau printr-un segment lexical diferit (ca în cazul apoziției); *Felix privi cu aviditate rafturile*, **lucru** *ce părea a încînta pe Pascalopol*, Călinescu, *Enigma*, 76.

3.1.2. Fiind numai o expansiune pozițională, reluarea se dispune într-o ordine lineară, neierarhică, în raport cu baza, față de care nu actualizează o funcție sintactică; prin urmare, reluarea, ca și apoziția, nu este generatoare de funcții de tip structural.

---

nează și Drăganu, *Elemente*, p. 58, „pronumele poate servi și el ca apoziție: *Pe Eva a dus-o tatăl său la Iași*; *Smeului și felei începu a* **li** *se părea că băiatul le sta în cale*, și mai departe, „apoziție poate avea și pronumele relativ *care*: *Ia mursa aceea și iute se duce de o toarnă în fîntîna din grădina ursului, care* **fîntînă** *era plină cu apă pînă la gură*". În acest ultim caz, observația lui Drăganu este eronată întrucît construcția literară este . . . *fîntînă* **care** . . . , pronumele servind drept apoziție pe lîngă substantiv. Iordan-Robu, *op. cit.*, p. 583, introduc o nouă formulare cu privire la dublarea sau repetiția subiectului, pe care, de data aceasta, o consideră „o variantă emfatică a relației apozitive", realizată prin anticiparea subiectului nominal cu ajutorul unui pronume. Dimitriu, *op. cit.*, p. 333, încadrează în „apozițiile atributive" ceea ce este cunoscut sub numele de „dublare a subiectului, dublarea complementului direct și dublarea complementului indirect din exemplele *Vine el tata; L-a văzut pe el; I-a spus ei*".

Corelativelor pronominale sau adverbiale li se acordă statut de apoziție cînd subordonata este antepusă: *Cine m-a învățat iubitul* // **Acela** *m-a-nvățat și cositul*, Hodiș, *Echivalența*, p. 58; dintr-o altă perspectivă, se recunoaște statutul corelativului, care este socotit drept bază a subordonatei, învestită cu calitatea de apozitivă: *Unde o întîlnea* (circumstanțială de loc apozitivă sau apozitivă circumstanțială de loc), **acolo** *o certa* (principală regentă cu corelativul adverbial *acolo*), Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, p. 107; un punct de vedere asemănător se întîlnește și la Irimia, *op. cit.*, p. 338. *Gramatica*, II, p. 264, fără o delimitare riguroasă, lasă să se înțeleagă că pronumele din regentă poate fi analizat fie ca o apoziție, fie ca un corelativ.

Și în lingvistica străină, procesele de reluare sînt neglijate, fiind încadrate în apoziție sau în mijloacele cu funcționalitate stilistică de tip anaforic sau emfatic, eludîndu-se implicațiile gramaticale; a se vedea în acest sens: Tesnière, *op. cit.*, p. 85—91; Ducrot-Todorov, *op. cit.*, p. 359—367; Dubois-Lagane, *La Nouvelle grammaire*, p. 170—171. O contribuție însemnată însă în relevarea unor aspecte esențiale ale reluării ca fenomen sintactic distinct aparține lui Dessaintes, care în *Recherche*, p. 312, include reluarea (relais) printre fenomenele de integrare și de sintaxă expresivă, cu rol structural, ca „pivot sau bază structurală în dezvoltarea unui supliment de informație".

Scanned with OKEN Scanner

3.1.3. Termenul de reluare este coreferențial cu baza, fără să aibă capacitatea de a introduce o nouă semnificație.

3.2. Reluarea prezintă însă o serie de trăsături specifice prin care se distinge, atît în planul expresiei, cît și în planul conținutului, de apoziție și de repetiție, trăsături care îi definesc un statut sintactic propriu.

3.2.1. Ca expresie, reluarea poate fi actualizată fie prin același lexem comun cu baza: *Văzînd bragagiul, mă păli o sete,* o sete *adîncă, mistuitoare,* Stancu, *Pădurea,* 10; prin această posibilitate distingîndu-se de apoziție, care totdeauna se exprimă printr-un lexem distinct de bază; fie printr-un lexem deosebit, care însă, prin conținutul său implică baza: *Cărțile se epuizează foarte repede,* **lucru** *foarte îmbucurător, Contemporanul,* XIII/1 794, prin aceasta distingîndu-se de repetiție.

3.2.2. Între bază și unitatea de reluare, se stabilește o relație de apoziționare distinctă de apoziția propriu-zisă care implică o determinare de ordin semantic, și de repetiție, care implică o determinare de ordin stilistic; în acest caz, apoziționarea prin reluare se poate defini, în raport cu baza, ca o relație de independență, asemănătoare oarecum cu incidența. Datorită acestei caracteristici, unitatea de reluare nu poate fi integrată structural prin predicativizare, așa cum se întîmplă, de pildă, cu apoziția: *Cartea,* **un dar prețios** > *Cartea* **este un dar prețios** (la nivel de propoziție) sau *Cartea,* **care este un dar prețios** (la nivel de frază); actul predicativ, în cazul reluării, este blocat, pe de o parte, de identitatea celor doi termeni *(Setea* **este o sete**), iar, pe de altă parte, de rolul specific pe care îl are reluarea în desfășurarea unui enunț.

3.2.3. Reluarea, ca modalitate de manifestare a relației de adordonare, îndeplinește un rol structural, „servește ca pivot sau ca bază structurală în dezvoltarea unui supliment de informație" [39], prin unitățile sintactice pe care și le subordonează sau le coordonează. Prin termenul de reluare se asigură deci desfășurarea enunțului: *Apoi răsună un rîs cristalin,* **semn** *că orice supărare se uită destul de lesne,* Sadoveanu, *Cîntecul,* 117; fără cuvîntul de reluare *semn,* enunțul s-ar încheia după adjectivul *cristalin* sau ar continua printr-o propoziție independentă, fără vreo legătură structurală cu antecedentul bază [40]: *Apoi răsună un rîs cristalin. Orice supărare se uită destul de lesne.* Reluarea, am putea spune că, în acest caz, mijlocește o subordonare indirectă. Alteori, prin reluare se evită un echivoc sau se corectează un anacolut: *Am primit o carte de la o colegă,* **carte** *care îmi place foarte mult;* fără termenul de reluare *carte,* sensul ar deveni echivoc: *Am primit o carte de la o colegă, care îmi place foarte mult (cartea* sau *colega?); Du-te, bade, încetinel / Dorul n-ai să scapi* **de el**; în această ultimă situație, reluarea prin pronumele personal în acuzativ cu prepoziție **(de el)** asigură interpretarea sintactică a anacolutului *dorul.*

---

[39] Dessaintes, *op. cit.,* p. 312.

[40] Pentru asemenea construcții, cînd prima unitate propozițională este independentă de cea de-a doua, dar cea de-a doua unitate este un « propos » față de prima, Bally în *Linguistique,* p. 58, a introdus conceptul de « coordonare semantică ».

Scanned with OKEN Scanner

3.2.4. Din rolul structural pe care îl are, rezultă că reluarea, în cele mai multe cazuri, nu poate fi omisă; omisiunea unei unități de reluare ar atrage după sine fie suprimarea plusului de informație, fie o deviere a relației și funcției dintre cele două unități. Tot datorită acestui rol, termenul de reluare apare într-o topică fixă, după unitatea bază și nici nu poate substitui baza. Cazurile de antepunere vizează unele întrebuințări speciale (stilistice) ale acestui proces.

3.3. Analiza structurii raportului de apoziționare prin reluare evidențiază existența a două unități: *o unitate bază* sau *antecedent* și *o unitate de reluare*. Unitatea bază servește ca sursă semantică sau gramaticală, ca interpretant pentru termenul de reluare și este integrată într-o structură sintagmatică, dacă este o parte de propoziție, sau într-o structură frastică, dacă este o propoziție. Calitatea de unitate bază a unei relații de reluare poate fi satisfăcută de o parte de propoziție, de o propoziție sau de o frază, în structură simplă, dezvoltată sau multiplă. La rîndul său, partea de propoziție poate fi exprimată printr-un substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb sau adverb, ale căror trăsături semantice și gramaticale condiționează selectarea mijloacelor de expresie ale reluării și le distribuie în raport cu funcționalitatea apoziționării prin reluare.

Calitatea de u n i t a t e d e r e l u a r e este satisfăcută de toate părțile de vorbire, marcate printr-o semnificație directă sau prin substituție (substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb și adverb), în consonanță cu baza, precum și de o serie de unități propoziționale, marcate prin indici specifici. În funcție de raportul lexico-gramatical al termenului de reluare cu baza, se disting mai multe situații.

3.3.1. Baza este reluată prin aceeași unitate lexicală; de regulă, această structură caracterizează reluarea care se raportează la o bază care are ca suport lexical un termen care necesită explicitări în vecinătate imediată sau la distanță (de cele mai multe ori): *Dar voi spune încă unul,* **unul** *care pe mine m-a costat așa de mult,* Eminescu, *Proză,* 148; *I se aduse și băutura din care băuse toți cari veniseră înaintea lor,* **băutură** *care trebuia să-l facă a-și pierde mințile și simțirea,* **băutură** *care să-l piarză și pe dînsul ca pe ceilalți,* Ispirescu, *Legende,* 210; *Dar s-a-ntîmplat că-i mai șopti apoi și ceva la ureche încet, nespus de-ncet,* **ceva** *ce nu se spune în scripturi,* Blaga, O, I, 30; *Și venea o mireasmă de bucurie,* **mireasma** *florii pe care o poartă în sîn fetele mari,* Sadoveanu, *Cîntecul,* 97; *Întîmplarea cu Daud a avut loc înainte de zaveră,* **de zavera** *cînd s-au ridicat grecii cu sprijinul rușilor contra turcilor,* Stancu, *Desculț,* 4; *Trebuia să facă o vizită unei prietene, undeva în Parcul Domeniilor,* **vizită** *care avea totuși un scop,* Barbu, *Incognito,* 68; *Am găsit-o supărată că de cînd am plecat noi, a rămas singură,* **supărată** *că n-o mai ajută nimeni; A venit chiar el să-mi aducă vestea,* **el** *care le află primul.*

În limba vorbită, mai cu seamă în narațiuni, substantivul de reluare este incorporat în planul linear al unei propoziții subordonate atributive, care, de altfel, determină substantivul: *Și se făcu o bucurie mare în toate părțile, care* **bucurie** *de ar fi o sută de guri, nu una ca a mea, n-ar putea-o spune,*

Scanned with OKEN Scanner

Ispirescu, *Legende*, 210, în loc de ... **bucurie** *care ...*; *Apoi ducîndu-se în tîrg, porunci o colivie foarte frumoasă şi foarte mare, în care* **colivie** *îşi aşeză găina*, Ispirescu, *Legende*, 234; *Am cumpărat o carte, care* **carte** *m-a costat 20 de lei.* În ultimul caz, deşi frecvent în limba vorbită, reluarea nu se mai motivează structural, determinarea fiind univocă: *Am cumpărat o carte*, **care m-a costat 20 de lei.**

3.3.2. Baza este reluată printr-o unitate lexicală derivată de la acelaşi radical, de regulă, verb sau adjectiv; în acest caz, funcţia de reluare este actualizată de un substantiv: *Maşina s-a oprit o clipă, ofiţerul cu mustaţa mică de lîngă şofer a întrebat ceva pe sergentul de stradă,* **întrebare** *la care au răspuns laolaltă*, Petrescu, *Ultima noapte*, 316; *Notarul rîse,* **un rîs** *de om fricos şi beat*, Neagu, *Îngerul*, 15; *A declarat că nu prestase nici o zi de muncă.* **Declaraţia** *pe care o dăduse în scris şi la miliţie, Scînteia*, LI/12 274.

3.3.3. Baza este reluată printr-o unitate lexicală de substituţie, un pronume personal cu forme accentuate (cu valoare emfatică): *Tismana îl văzu* **şi el** *pe inspectorul şef*, Barbu, *Incognito*, 75; *Veselia era* **ca** *generală, dar nu se comunica nicidecum*, Preda, *Cel mai iubit*, III, 36; *Copilului i-au dat* **şi lui** *o bomboană; Pe fratele tău,* **pe el** *l-am rugat să mă ajute;* sau un pronume personal cu forme neaccentuate (cu valoare anaforică) în cazul reluării sau anticipării unei baze nominale sau pronominale cu funcţie de complement direct sau indirect, în condiţiile cunoscute: *Lacul codrilor albastru / Nuferi galbeni* **îl** *încarcă*, Eminescu, *Poezii*, 63; *Mie-***mi** *place să mă servească funcţionarul cu tragere de inimă*, Caragiale, O, I, 103; *Bogaţii, oamenii cei puţini,* **i**-*au despuiat,* **i**-*au jupuit pe cei mulţi*, Stancu, *Desculţ*, 94; *Dă-***mi**-*l mie, Dine*, Preda, *Moromeţii*, I, 152; *Pe oricare* **l**-*aş vedea,* **l**-*aş recunoaşte.*

3.3.4. Baza este reluată printr-o altă unitate lexicală, în mod obişnuit, un substantiv, un pronume demonstrativ sau nehotărît, un adverb sau o locuţiune adverbială, care, sub o formă implicită, nedefinită, sintetizează conţinutul bazei, care, în general, este o propoziţie principală sau secundară, o frază sau chiar mai multe fraze. După trăsăturile de expresie şi de conţinut pe care termenul de reluare le prezintă în raport cu baza, se disting două situaţii:

3.3.4.1. Reluarea printr-un substantiv asigură interpretarea bazei din punct de vedere semantic printr-un atribut sau printr-o propoziţie atributivă; mai frecvent, sînt folosite ca termeni de reluare substantivele *act, adevăr, chestiune, dovadă, fapt, lucru, motiv, ocazie, prilej, problemă, semn, situaţie, timp, vreme: Era ceva ce murise de mult pentru mine, ce-o uitasem de mult —* **lucru** *de care îmi era greu să-mi aduc bine aminte*, Eminescu, *Proza*, 135; *Au înflorit a doua oară —* **semn** *de toamnă lungă*, Caragiale, O, II, 98; *Năsuşoru-i mititel ar fi avut nevoie de batistă,* **lucru** *pe care-l dovedeau şi mînicile rochiţei*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 116; *Francheţea aceasta,* **semn** *al unei ignoranţe penibile, o au mulţi*, Călinescu, *Istoria*, 974; *Pe piept îi atîrnau două decoraţii,* **dovezi** *că în războiul care abia se încheiase omul fusese brav*, Stancu, *Pădurea*, 10; *Însă Căprioara tot rănită arăta,* **fapt** *care mă puse pe gînduri*, Preda, *Cel mai iubit*, I, 68; *Ea refuzase cu demnitate,* **fapt** *care îi sporise şi mai mult*

Scanned with OKEN Scanner

reputația, Barbu, *Incognito*, 35; *Cumințenia este mama tuturor avantajelor*, **adevăr** *de care se convinsese încă din facultate*, Buzura, *Vocile*, 18; *Despre desenele rupestre descoperite în Alpi se cunosc puține amănunte*, **motiv** *ce ne îndeamnă să vă sugerăm să ne oferiți unele detalii*, *Magazin*, 1 263.

3.3.4.2. Reluarea printr-un pronume demonstrativ sau nehotărît, printr-un adverb sau o locuțiune adverbială asigură interpretarea sintactică a bazei în raport cu o unitate regentă. În acest cadru, unitățile de reluare capătă statutul de c o r e l a t i v e, participînd la exprimarea aceleiași relații ca și a unității reluate. Baza poate fi o parte de propoziție (cu excepția predicatului) sau o propoziție subordonată; expresia și conținutul raportului sintactic în care este angajată unitatea bază condiționează procesul de selecție și de distribuție a unităților corelative, a căror prezență poate fi obligatorie sau facultativă. Mai trebuie menționat, în aceeași ordine de idei, faptul că unitățile corelative poartă mărcile sintactice (de expresie și de conținut) ale unității bază (dependența de același regent și aceeași funcție sintactică ca și baza). Între bază (parte de propoziție sau propoziție subordonată) și corelativ, raportul este de apoziționare prin reluare, corelativul reluînd, la nivelul regentului, sub o formă sintetică, poziția sintactică a bazei. În această calitate, corelativul reactualizează dependența bazei de un regent; altcori, corelativul joacă rolul de *regleur* (ordonator) al pozițiilor sintactice aparent deviante: *Pe cine nu-l lași să moară*, **acela** *nu te lasă să trăiești; Cui nu-i place*, **acela** *să plece;* sau anacolute: *Cine te-a ajutat*, **aceluia** *să-i mulțumești.*

3.4. Apoziționarea prin reluare fiind expresia unei relații asintagmatice, neierarhice, operează, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic, cu aceleași unități corelative, cu observația că la nivelul frastic frecvența reluării prin corelative este mai mare decît la nivelul sintagmatic, unde relația dintre unități este mai explicit marcată.

3.4.1. La nivel sintagmatic, o unitate bază este reluată printr-un corelativ, cînd este antepusă regentului, iar locutorul vrea să insiste asupra poziției ei sintactice în raport cu regentul; se pot relua, în aceste condiții, aproape toate funcțiile sintactice ale bazei: subiect: *Agricultura, grădinăria*, **astea** *sînt acte de colaborare cu natura*, Călinescu, *Cronicile*, 12; *Visul și visarea*, *amîndouă* **acestea**, *sînt casa obiectelor*, Stănescu, *Respirări*, 58; nume predicativ: *Cinstit, harnic*, **așa** *să fii toată viața;* nume predicativ secundar: *Serios, muncitor*, **așa** *l-am cunoscut;* complement direct: *Și muzica, și dansul*, **pe toate** *le-a îndrăgit;* complement indirect: *La viața noastră*, **la asta** *se gîndea acum;* circumstanțiale: *La munte*, **acolo** *și-a petrecut concediul; La primăvară*, **atunci** *să pleci; Din cauza ploii*, **de-aia** *a întîrziat; Muncind zi de zi*, **numai așa** *vei reuși în viață.*

3.4.2. La nivel frastic, corelativele participă, într-o mai mare măsură, la organizarea unităților sintactice ca reactualizatori obligatorii sau facultativi ai propozițiilor subordonate. Subordonatele subiective, predicative, atributive, completive directe și indirecte, care folosesc în comun aceiași relatori (pronume și adjective relative, adverbe relative, conjuncții) vor purta

Scanned with OKEN Scanner

ca marcă de corelație în regentă aceiași corelatori, distribuiți în raport cu relatorii specifici și cu modalitatea subordonatei.

3.4.2.1. *Cine, care* (ca substitut de persoană) . . . / **acela** (ăla) . . .: *Cine s-a ars odată* **acela** *suflă și în iaurt; Pe cine te-a ajutat,* **pe acela** *să-l prețuiești; Cui îi place,* **acelui** *să-i mai dai; De cine te temi,* **de acela** *nu scapi; Care a fost mai harnic* **acela** *a reușit.*

3.4.2.2. *Ce, care* (ca substitut de obiect) . . . / **aceea** (aia) . . .: *Care e mai nouă* **aceea** *este a ta; Ce-ai cumpărat,* **aia** *să mănînci; Cu ce ai venit,* **cu aia** *să pleci;* același regim sintactic are și pronumele relativ compus *ceea ce: Ceea ce mi-ai spus,* **aia** *am făcut.*

3.4.2.3. *Cît . . .* / **atît, tot . . .**: *Cît ai învățat,* **atît** *ai știut; Cîți s-au prezentat,* **toți** *au reușit; Cîte cărți mi-ai dat,* **pe toate** *le-am citit.*

3.4.2.4. În interogativele indirecte, toți relatorii pronominali, adverbiali și conjuncționali au drept corelativ în regentă demonstrativul nedefinit sau neutral *aceasta (asta): Cine va fi primul* **asta** *este întrebarea; Ce face el acum,* **asta** *nu știu; Cîți au mai rămas,* **la asta** *nu m-am gîndit; Unde a plecat,* **asta** *nu se știe; Cînd se va întoarce,* **despre aceasta** *nu au discutat; Cum a reușit,* **aceasta** *este treaba lui; Că te-am ajutat,* **asta** *a fost plăcerea mea; Dacă a ajuns la timp,* **asta** *n-o știu.* În acest caz, corelativul, prin poziția sa sintactică explicită în raport cu regentul, constituie un indicator de funcție pentru subordonata pe care o reia.

3.4.2.5. Subordonatele circumstanțiale, în calitate de bază, își distribuie corelatorii în raport cu funcția sintactică pe care o actualizează într-un sistem corelativ bine determinat:

Cînd . . . / **atunci . . .**: *Cînd l-am chemat,* **atunci** *a venit*
Unde . . . / **acolo . . .**: *Unde l-a trimis,* **acolo** *s-a dus*
Cum . . . / **așa . . .**: *Cum îți vei așterne,* **așa** *vei dormi*
Fiindcă . . . / **de aceea . . .**: *Fiindcă ai muncit,* **de aceea** *ai de toate*
Ca să . . . / **de aceea . . .**: *Ca să învăț,* **de aceea** *am venit*
Dacă . . . / **atunci, în acest caz . . .**: *Dacă perseverezi,* **atunci** *pleci.*
Deși . . . / **totuși, tot . . .**: *Deși a plouat, el* **totuși** *a venit*
Pe lîngă că . . . / **mai și . . .**: *Pe lîngă că e surd,* **mai** *e* **și** *mut*
Cu cît . . . / **cu atît . . .**: *Cu cît se apropia,* **cu atît** *era mai bucuros*

3.4.2.6. Cînd apare un lanț coordonator de subordonate, corelativul exprimă o valoare sumativă: *Că ai călătorit bine, că ai ajuns la timp, că te-ai simțit mulțumit,* **totul** *a fost în favoarea ta.*

3.5. În situațiile prezentate pînă acum, corelativul se realizează ca expresie a unui proces de reluare a bazei (o parte de propoziție sau o propoziție subordonată), care este antepusă regentului. Aceeași funcționalitate a corelativului poate fi pusă în valoare și printr-un proces de anticipare a bazei, cele două realizări, prin *reluare* și prin *anticipare*, fiind identice sub raport structural și semantic: *Unde l-am trimis,* **acolo** *s-a dus* = **Acolo** *s-a dus, unde l-am trimis* = *S-a dus* **acolo** *unde l-am trimis.* În cazul circumstanțialelor de loc, de timp și de mod, există și o a treia posibilitate de organizare topică, cu corelativul dislocat de regentă: **Acolo** *unde l-am trimis, s-a dus;*

Scanned with OKEN Scanner

Atunci *cînd l-am chemat, a venit*; **Aşa** *cum a învăţat, a făcut.* Aceeaşi identitate de structură şi de informaţie se constată şi la fenomenul de reluare şi de anticipare prin formele neaccentuate ale pronumelui personal în dativ şi acuzativ: *Mariei* **i**-*am scris* = **I**-*am scris Mariei; Pe tine* **te**-*am văzut* = **Te**-*am văzut pe tine.*

În sprijinul acestei interpretări se pot aduce următoarele argumente:

3.5.1. Corelativul, fie că este reluat fie că este anticipat, totdeauna apare în prezenţa unei baze, ca sursă explicită de informaţie, fără de care un corelativ nu-şi poate îndeplini funcţia de reactualizator sintactic; o realizare de tipul *S-a dus* **acolo** are ca suport semantic şi structural o bază fie implicită *(unde l-am trimis, la librărie)*, fie situaţională, prin indicarea locului printr-un gest al locutorului.

3.5.2. Corelativul, reluat sau anticipat, are o poziţie constantă faţă de regent; calitatea de reluat sau de anticipat este determinată de locul unităţii bază (parte de propoziţie sau propoziţie subordonată), organizarea topică fiind condiţionată, în cele mai numeroase situaţii, de intenţia vorbitorului care aduce în primul plan al enunţului ceea ce îl interesează mai mult.

3.5.3. Corelativul nefiind o sursă directă de informaţie nu are o prezenţă obligatorie, poate fi omis, pe cînd baza, ca purtătoare de informaţie şi integrată structural, nu poate fi omisă: *Pentru că a plouat,* **de aceea** *n-a venit* = **De aceea** *n-a venit, pentru că a plouat* > *Pentru că a plouat, n-a venit* = *N-a venit, pentru că a plouat.* O realizare de tipul **de aceea** *n-a venit*, cu eliminarea totală a semnificaţiei bazei, nu numai că nu este reperabilă, dar nici nu se poate constitui.

Prin urmare, corelativele pronominale şi adverbiale, postpuse sau antepuse, se înscriu în modalităţile de apoziţionare prin reluare şi prin anticipare [41], ca trăsătură specifică a sistemului de corelaţie sintactică în limba română.

3.6. Baza (un substantiv sau un substitut al substantivului) este reluată printr-un pronume relativ *(care, ce, cît)* sau printr-un adverb relativ *(unde, cînd, cum)*, în calitate de relatori ai unei propoziţii subordonate atributive; în acest caz, pronumele şi adverbele relative au „un rol esenţial în organizarea relaţiilor de dependenţă în interiorul unei fraze, permiţînd legarea unei propoziţii de alta“ [42]. Reluarea printr-un pronume sau adverb relativ asigură interpretarea bazei sub raportul trăsăturilor pe care le prezintă; se realizează printr-o propoziţie subordonată atributivă de calificare sau de identificare; pe de altă parte, se evită o repetiţie şi se asigură coeziunea structurală a enunţului-frază *Am cumpărat* **o carte. Pe carte** *am dat 20 de lei* > *Am cumpărat o carte*, **pe care** *am dat 20 de lei.*

Selecţia pronumelor şi a adverbelor relative este, în cea mai mare parte, condiţionată de unele caracteristici semantice şi gramaticale ale bazei nominale sau pronominale. Astfel, pronumele, în calitate de bază, sînt, în cele mai multe cazuri, reluate prin relativul *care: Am apelat la tine,* **care** *mă cunoşti*

---

[41] Poziţia de *anticipant* este recunoscută de Dubois în *Grammaire*, p. 97.
[42] Ducrot-Todorov, *op. cit.*, p. 359.

Scanned with OKEN Scanner

mai bine; Acela **care** *stă în prima bancă, este fratele meu;* cînd numele sau substitutul său poartă o marcă semantică de ordin cantitativ, reluarea se va face prin relativul *cît: Fătul meu, cartea* **cîtă** *a fost, ai învățat-o toată din scoarță pînă-n scoarță*, Odobescu, *Pseudo*, 182. *Ți-am dat bani* **cîți** *mi-ai cerut; Voi,* **cîți** *ați plecat, tot atîția v-ați întors.* Pronumele nehotărît *tot* cu valoare nedefinită este reluat prin relativele *ce* sau *ceea ce: Nu tot* **ce** *zboară se mănîncă; Tot* **ceea ce** *ai spus tu este fals.* În cazul adverbelor relative, restricțiile selective sînt condiționate de semantica substantivului bază; *unde* reia numai un substantiv marcat sub raport semantic printr-o circumstanță de loc: *S-a întors în satul* **unde** *s-a născut; cînd* reia numai un substantiv care desemnează timpul: *N-am uitat ziua* **cînd** *te-am cunoscut; cum* reia un substantiv care exprimă modul: *Mi-a plăcut felul* **cum** *a vorbit.* Singurul substitut al adverbelor relative din structura subordonatelor atributive este pronumele *care* precedat de prepoziția *în: S-a întors în satul* **în care** *s-a născut; N-am uitat ziua* **în care** *te-am cunoscut. Mi-a plăcut felul* **în care** *a vorbit.*

Aceeași funcție de reluare este pusă în valoare de *cum* și *ce* adverbial în structura propozițiilor subordonate modale de identificare pe lîngă o bază adjectivală sau adverbială: *De rea* **ce** *era, toată lumea o ocolea; De repede* **ce-a** *vorbit, n-am înțeles nimic; Muncitor* **cum** *era, toți îl prețuiau; Încet* **cum** *mergi tu, nu mai ajungi la timp.*

Pronumele și adverbele relative, în principiu, se plasează la inițiala subordonatei atributive sau modale, altfel spus, între baza reluată și propoziția prin care se califică sau se identifică. Sînt situații însă, mai cu seamă în limba vorbită, cînd relativul *care* se abate de la norma topică generală, apărînd fie înaintea bazei, cum am mai arătat: *A primit o veste de la un prieten,* **care** *veste l-a bucurat mult,* în loc de . . . *veste* **care . . .;** fie în interiorul subordonatei atributive, după substantivul pe care îl determină: *Am întîlnit un om pe fața* **căruia** *se citea o mare tristețe,* în loc de . . . **pe a cărui** *față . . .; La marginea satului era o casă pe acoperișul* **căreia** *își făcuseră cuib berzele,* în loc de . . . *pe* **al cărei** *acoperiș . . .*

3.7. Baza (o propoziție sau o frază) este reluată printr-o propoziție apozițională de reluare cu ajutorul pronumelor și al adverbelor relative *ceea ce, care* (precedat de prepozițiile *drept, după, la, pentru)* și *unde* (precedat de prepoziția *de)*, care, prin distribuția lor specifică, asigură interpretarea semantică a bazei printr-un plus de informație. În acest context, pronumele relative *ceea ce, care*, precum și adverbul *unde*, se disting de întrebuințările obișnuite printr-un sens nedefinit, sintetizator, echivalent cu înțelesul neutral al demonstrativului *aceasta* în cazul lui *ceea ce, după aceasta*, în cazul lui *după care, pentru aceasta*, în cazul lui *drept* sau *pentru care, din aceasta* sau *de acolo*, în cazul lui *de unde.* Selecția lor este condiționată de poziția sintactică în care este reluată baza în raport cu regentul verbal din propoziția apozițională de reluare.

3.7.1. *Ceea ce* reia baza în poziția sintactică de s u b i e c t: *Smotocea și Ootocea sînt oarecum băieți cu carte; ei știu din toate cîte nimic,* **ceea ce** *le dă dreptul a se crede enciclopediști*, Caragiale, O, II, 6; *Dar lampa rămînea*

Scanned with OKEN Scanner

aprinsă, **ceea ce** *însemna că mai mult cu Baciu sta de vorbă decît cu fata*, Rebreanu, *Ion*, 109; *Se vorbea în jurul meu că nu mai am mult pînă ce am să mă duc la şcoală*, **ceea ce** *îmi dădea nu atît un sentiment de mîndrie, cît de curiozitate*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 23; *Bucatele erau nu numai copioase, dar şi numeroase*, **ceea ce** *nu mira deloc pe moş Costache*, Călinescu, *Enigma*, 41; *Fetele erau obligate să vină la şcoală în şorţuri negre*, **ceea ce** *le da un aer de călugăriţe*, Stancu, *Pădurea*, 207; *Ea nu se feri*, **ceea ce** *îl făcu pe flăcău să se abţină*, Preda, *Moromeţii*, I, 161; *Conştiinţa lua fizic înfăţişarea unui defileu*, **ceea ce** *era destul de simplist după ea*, Barbu, *Incognito*, 44; *Mi s-a părut că pot trăi şi în afara lumii*, **ceea ce** *este o eroare fatală*, Popescu, *Cei doi*, 79; *Progrese însemnate s-au înregistrat şi în privinţa specializării în producţie*, **ceea ce** *a permis extinderea unor culturi intensive*, *Scînteia*, XLVIII/11 330.

3.7.2. *Drept (pentru) care* reia baza în poziţie sintactică de circumstanţial de cauză sau de scop: *Stroescu a ajuns la concluzia că nu ne folosim suficient picioarele*, **drept pentru care** *ne-a cules de pe stradă*, Buzura, *Vocile*, 273; *Speră să se vindece în climatul uscat al Californiei*, **drept care** *urcă pe un vapor şi pleacă*, *Scînteia*, XLVIII/11 330.

3.7.3. *După care* reia baza în poziţie sintactică de circumstanţial de timp: *Birică îşi puse cravata, sora cea mică îi ţinu haina, se pieptănă şi se parfumă*, **după care** *ieşi pe poartă petrecut de privirile familiei şi ale vecinilor*, Preda, *Moromeţii*, I, 193; *Intră în mica anexă a florăriei şi făcu inspecţia coroanelor*, **după care** *urcă la ea*, Barbu, *Incognito*, 68; *Plecînd de acolo, au început să se «cinstească»*, **după care** *fiecare s-a îndreptat spre casa lui*, *Scînteia*, XLIX/11 644.

3.7.4. *La care* reia baza în poziţie sintactică de complement indirect: *Dar dacă nu vrea să vină? mai zise ea.* **La care** *Ileana lui Năstase dădu un răspuns care nu se potrivea deloc cu ceea ce povestise despre Niculae*, Preda, *Moromeţii*, II, 248.

3.7.5. *De unde* reia baza în poziţie sintactică de circumstanţial de loc, care marchează punctul de referinţă, ceea ce îl face interpretabil şi ca un complement indirect: *Pe masă se mai vedeau la o parte un morman de cărţi de joc*, **de unde** *se putea deduce că tablele reprezentau doar o distracţie trecătoare*, Călinescu, *Enigma*, 24; *Părea sigur de ceea ce spunea*, **de unde** *înţelesei că alţii avuseseră grijă să-i smulgă orice iluzie*, Preda, *Cel mai iubit*, II, 57; *Şi totul devenea mai uşor, termenii ştiinţifici înlesnind anumite mărturisiri*, **de unde** *senzaţia că ea cu doctorul nu mai vorbesc despre mine, ci despre o persoană străină*, Barbu, *Incognito*, 42; *Cu arma în mînă vînează oricine*, **de unde** *şi atîtea poveşti vînătoreşti*, *Scînteia*, XLVIII/11 363.

În structura de adîncime, propoziţiile apoziţionale reluate prin pronumele relative *ceea ce*, *care* şi prin adverbul *unde* se realizează ca unităţi sintactice autonome, prin informaţia pe care o transmit, De aceea, în structura de suprafaţă se pot proiecta şi în unităţi coordonatoare, odată cu substituţia pronumelui sau a adverbului relativ printr-un pronume demonstrativ: *Mi s-a părut că pot trăi şi în afara lumii*, **ceea ce** *este o eroare fatală* > *Mi s-a părut că pot trăi şi în afara lumii* şi **aceasta** *este o eroare fatală; Plecînd de acolo*

Scanned with OKEN Scanner

au început să se «cinstească», **după care** *fiecare s-a îndreptat spre casa lui* > *Plecînd de acolo au început să se «cinstească»*, **şi după aceea** *fiecare s-a îndreptat spre casa lui.*

3.8. Baza (un substantiv sau un substitut al substantivului) este reluată printr-un articol posesiv (genitival) sau printr-un articol demonstrativ (adjectival)[43]; în acest caz, articolul posesiv sau demonstrativ a devenit expresie a categoriei gramaticale a determinării, îndeplinind deci o funcţie morfologică. Faţă de bază însă articolul se realizează ca un fapt de reluare prin valoarea sa coreferenţială: *Sosirea neaşteptată* **a** *tatălui meu m-a bucurat; Frumoasele amintiri* **ale** *copilăriei îmi încălzesc şi acum sufletul; Fata* **cea** *mică era harnică; Prietenii* **cei** *buni la nevoie se cunosc.*

Descrierea structurii raportului de apoziţionare prin reluare evidenţiază o diversitate de realizări determinate, pe de o parte de trăsăturile unităţii bază, iar, pe de alta, de trăsăturile unităţii de reluare, de funcţia pe care o îndeplineşte faţă de bază. Din această perspectivă, reluarea, ca modalitate specifică de apoziţionare, se defineşte ca un mod de construcţie a cărui necesitate este reclamată de funcţionalitatea varietăţii registrului sintactic al limbii române. Din această perspectivă, unităţile de reluare pot avea o structură simplă sau complexă de tip nominal, pronominal, adjectival, adverbial sau verbal, structură determinată şi de natura semantică şi gramaticală a bazei, fapt relevat de altfel mai înainte.

În raport cu baza, reluarea serveşte ca pivot care asigură continuitatea sintactică a enunţului sau ca reactualizator al bazei; între cele două unităţi (baza şi termenul de reluare) se stabileşte o relaţie de apoziţionare prin reluare, al cărei randament funcţional este absent. Drept urmare, unităţile de reluare, neîndeplinind condiţia funcţionalităţii, în raport cu unitatea bază, nu vor răspunde criteriilor de analiză de tip sintagmatic sau frastic instituite pe temeiul existenţei raporturilor de determinare sau de subordonare, ci numai acelor criterii instituite pe baza notelor specifice ale manifestării raportului de adordonare.

3.9. Abordarea din perspectivă funcţională a raportului de apoziţionare prin reluare, prin prisma notelor sale specifice, va prilejui relevarea unor trăsături de ordin axiologic, care pot servi ca indici în operarea unor delimitări sau clasificări. Sub acest aspect, s-ar putea distinge patru situaţii caracteristice realizării apoziţionării prin reluare.

3.9.1. Prima este reprezentată de cazurile cînd baza este repoziţionată printr-un lexem pivot (de acelaşi fel în situaţia în care baza are o structură simplă nominală, pronominală, adjectivală sau adverbială, ori diferit cînd baza are o structură propoziţională sau frastică) care serveşte ca regent al unităţii sintactice dezvoltate. Ţinînd seama de faptul că repoziţionarea bazei se face prin mijloace relevante numai sub raport lexical, am putea denumi

[43] La origine, şi articolul hotărît reprezintă un proces de reluare a bazei nominale; odată însă cu încorporarea sa în structura morfologică a substantivului, a căpătat o altă funcţionalitate, ca expresie a categoriei determinării.

Scanned with OKEN Scanner

acest tip drept reluare lexicală, care ar reprezenta de fapt fenomenul de reluare propriu-zisă, deoarece celelalte, după cum se va vedea, au căpătat unele întrebuinţări specifice de ordin gramatical sau de ordin stilistic. Reluarea lexicală este frecventă atît în limba vorbită, cît şi în limba scrisă, mai cu seamă în stilul literaturii beletristice: *Au înflorit a doua oară* — **semn** *de toamnă lungă*, Caragiale, O, II, 98; *Francheţea aceasta*, **semn** *al unei ignoranţe penibile, o au mulţi*, Călinescu, *Istoria*, 974; *Dar munţii unde-s?* **munţii** *pe care să-i mut din cale cu credinţa mea?* Blaga, O, I, 22; *Avea în priviri şi pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea necontenită*, **lumină** *care semăna cu bucuria*, Preda, *Moromeţii*, I, 158; *Era o fugă ruşinoasă*, **o fugă** *care cerşea iertare*, **o fugă** *mai rea chiar decît privirea lor, neputincioasă şi lacomă în acelaşi timp*, Barbu, *Incognito*, 125; *Nimeni nu deţinea vreo taină*, **taina** *care ne interesează*, Buzura, *Vocile*, 85; *Ea refuzase cu demnitate*, **fapt** *care îi sporise şi mai mult reputaţia*, Barbu, *Incognito*, 35.

3.9.2. A doua situaţie este reprezentată de cazurile cînd baza (o parte de propoziţie, o propoziţie sau o frază) este repoziţionată prin pronumele şi adverbele relative, *care, ce, cît, ceea ce, unde, cînd, cum*, integrate structural în propoziţiile pe care le dezvoltă şi unde, aşa cum s-a arătat *(infra* **3.6.**), îndeplinesc o funcţie sintactică. În această situaţie, în funcţie de structura bazei, se disting două realizări.

3.9.2.1. Cînd baza este exprimată printr-un substantiv sau un substitut al substantivului, repoziţionarea ei se face prin pronumele relative *care, ce, cît, ceea ce* şi adverbele relative *unde, cînd, cum*, iar propoziţia rezultată va fi o subordonată atributivă; în acest caz, relativele s-au gramaticalizat servind ca elemente de relaţie în construirea propoziţiilor subordonate atributive: *Găina* **care cîntă seara,** *dimineaţa n-are ou; S-a bucurat de tot* **ce i-ai trimis;** *S-a prezentat în ziua* **cînd a fost invitat.**

3.9.2.2. În schimb, cînd baza este o propoziţie sau o frază, repoziţionarea ei se va face prin pronumele relative *ceea ce, care* (precedat de unele prepoziţii) şi adverbul relativ *unde*, ca sintetizatori ai bazei şi cu o valoare neutrală, nedefinită; prin aceste relative se asigură continuitatea enunţului printr-o propoziţie apoziţională de reluare. Acest tip, după mijloacele pe care le foloseşte, ar putea purta numele de reluare relativă: *Herdelea îl îmbrăţişă şi-l sărută pe amîndoi obrajii,* **ceea ce nu se obişnuia decît între neamuri,** Rebreanu, *Ion*, 156; *Prin toate acestea, producţia globală va spori cu 5 milioane lei,* **ceea ce reprezintă o creştere cu 30 la sută,** *Scînteia*, XLVIII/11 334; *Părea sigur de ceea ce spunea,* **de unde înţelesei** *că alţii avuseseră grijă să-i smulgă orice iluzie*, Preda, *Cel mai iubit*, II, 57.

3.9.2.3. Cea de-a treia situaţie este marcată de unităţile care, prin reluare sau anticipare, repoziţioncază funcţia sintactică a bazei, faţă de acelaşi regent, în calitate de «subiect reluat», «complement reluat sau anticipat», ca şi la unele realizări apozitive. Între bază şi termenul de reluare se stabileşte, în acest caz, o corelaţie, termenul de reluare sau de anticipare căpătînd calitatea de corelativ, ceea ce ar permite definirea acestui tip ca reluare corelativă. În această calitate, reluarea corelativă prezintă două caracteristici

Scanned with OKEN Scanner

care o disting de celelalte situaţii: (a) faţă de bază poate apărea fie *postpusă* (ca fenomen de reluare propriu-zisă), fie *antepusă* (ca fenomen de anticipare, în aceleaşi condiţii ca şi postpunerea, deci ca o variantă poziţională a reluării) şi (b) apoziţionarea prin reluare sau anticipare prezintă un grad (mai mare sau mai redus) de gramaticalizare, servind la marcarea unor categorii sau funcţii gramaticale. După rolul pe care îl îndeplineşte reluarea corelativă faţă de bază şi după gradul de gramaticalizare a relaţiei, se disting trei aspecte, fiecăruia corespunzîndu-i un tip specific de reluare.

3.9.2.3.1. Termenul repoziţionează faţă de acelaşi regent, prin reluare sau prin anticipare, funcţia sintactică a bazei — o parte de propoziţie sau o propoziţie subordonată — îndeplinind un dublu rol: structural ca modalitate de construcţie (obligatorie sau facultativă) a unităţilor sintactice la nivel sintagmatic sau la nivel frastic, şi stilistic, ca modalitate de subliniere sau de accentuare a poziţiei bazei faţă de regent. Rolul de *corelatori*, în acest caz, revine, aşa cum am mai arătat, pronumelor demonstrative şi nehotărîte, adverbelor şi locuţiunilor adverbiale demonstrative sau nehotărîte: *Timp de gîndire*, **asta** *îmi trebuie; La munte*, **acolo** *e aerul curat; Cu cine ai venit*, **cu acela** *să pleci;* **De aceea** *nu a fost mulţumit, pentru că nu l-ai ascultat.* În cele mai multe situaţii, corelativele au o prezenţă facultativă, răspunzînd necesităţilor de ordin stilistic; alteori însă, în construcţia unor structuri sintactice, prezenţa corelativelor răspunde unei necesităţi sintactice, deci unui grad de gramaticalizare mai mare. Este obligatorie prezenţa corelativelor în structura propoziţiilor sau a frazelor în care baza este un complement cumulativ *(mai şi)*: *Pe lîngă frumuseţe îţi* **mai** *trebuie* **şi** *minte;* de excepţie *(nu . . . altceva)*: **Nu** *am primit* **altceva** *decît mulţumiri;* consecutiv *(aşa, atît de)*: **Aşa de** *mare crescuse, că nu-l mai recunoşteai;* concesiv *(şi tot)*: *Soarele că e soare* **şi tot** *are pete.* În ceea ce priveşte poziţia corelativului, acesta poate relua (de cele mai multe ori) sau anticipa baza, manifestînd deci o mai mare libertate de localizare, ceea ce o distinge, de altfel, de celelalte tipuri de reluare corelativă.

3.9.2.3.2. Termenul repoziţionează faţă de acelaşi regent (totdeauna un verb), prin reluare sau anticipare, baza cu trăsăturile sale morfosintactice. În această calitate, se întrebuinţează formele atone ale pronumelui personal în cazurile dativ şi acuzativ, cînd rolul de bază este satisfăcut de un substantiv sau de un substitut al substantivului în cazul dativ cu funcţie de complement indirect: *Mie* **îmi** *place muzica;* **Îi** *scriu profesorului o scrisoare;* sau în cazul acuzativ cu funcţie de complement direct: *Pe tine* **te** *preţuiesc mai mult;* **L-***am cunoscut pe prietenul tău;* în condiţiile cunoscute.[44] Acest fenomen se manifestă, cu precădere, la nivelul sintagmatic şi, în unele situaţii, şi la nivelul frastic, prin aceleaşi mijloace şi în aceleaşi condiţii. Ceea ce carac-

[44] Normele de reluare şi de anticipare a complementului indirect sau direct prin formele neaccentuate ale pronumelui personal sînt consemnate în cele mai multe lucrări de sintaxă: *Gramatica*, I, 144—147; Guţu Romalo, *op. cit.*, p. 165—167, 177—178; Iordan-Robu, *op. cit.*, p. 652—654.

Scanned with OKEN Scanner

terizează însă corelația de acest tip este, mai întîi, prezența obligatorie a termenului de reluare sau de anticipare, în timp ce baza poate fi omisă fiind subînțeleasă (implicită): *(Pe Ion)* **l**-*am întîlnit în parc; (Pe mine) nu* **mă** *interesează această problemă;* în al doilea rînd, poziția termenului de reluare este totdeauna stabilă, fixă, lîngă regentul bazei, antepus[45]: *Le-a mulțumit pentru ajutorul dat; Pe voi* **vă** *apreciază mai mult;* sau enclitic: *Pe ea a chemat-***o**; *Sfătuindu-***l** *i-a fost de mare ajutor;* pe cînd poziția bazei este liberă, atît în raport cu regentul, cît și cu corelativul. Rolul îndeplinit de reluare sau de anticipare în acest caz este de ordin morfo-sintactic și *s-a gramaticalizat* impunîndu-se ca un mod de construcție a complementului indirect și direct în limba română actuală. Unele fluctuații nu afectează norma.[46]

3.9.2.3.3. Termenul repoziționează, prin reluare sau anticipare, funcția sintactică a bazei față de același regent, cu scopul de a pune în valoare anumite semnificații s t i l i s t i c e. În acest proces, este angajat numai pronumele personal de persoana a III-a cu forme accentuate la cazurile nominativ, dativ și acuzativ.[47] După expresia construcției și după semnificațiile pe care le realizează, se disting două aspecte.

3.9.2.3.3.1. Prin anticipare, vorbitorul introduce o nouă semnificație în relația bazei cu regentul său verbal; această funcție este satisfăcută numai de pronumele personal de persoana a III-a în cazul nominativ, în prezența unei baze nominale cu rol de subiect. Anticiparea bazei prin pronumele personal creează posibilitatea subiectului vorbitor de a da expresie unor stări sau atitudini afective prin care anticipează schimbarea situației în favoarea sa, sub formă de amenințare: *Vine* **ea** *mama; S-a găsi* **el** *ac de cojocul tău;* sau de speranță: *Trece* **ca** *și asta; A veni* **ea** *și vremea aceea.* De menționat că asemenea structuri, caracteristice registrului vorbit al limbii, se realizează sub forma unor propoziții exclamative, marcate printr-o intonație specială, care le pune în opoziție cu realizările enunțiative de tipul *Vine* **el**, *stăpînul* **și** *zice*, în care pronumele este bază iar substantivul, apoziție de identificare.

---

[45] În aceleași condiții se realizează și relația dintre un substantiv sau un substitut al substantivului în cazul nominativ cu funcție de subiect și pronumele reflexiv, care, la nivelul regentului (verbul reflexiv), pronumele reia sau anticipează subiectul în calitatea sa de pacient al acțiunii: *Eu* **mă** *spăl*; sau de autor al acțiunii: *El* se *gîndește;* în acest caz, termenul de reluare s-a gramaticalizat total, devenind un morfem analitic al diatezei reflexive.

[46] În limba veche, precum și în limba vorbită regional, anticiparea sau reluarea printr-o formă atonă a pronumelui personal în dativ sau acuzativ poate să fie absentă: *A dat lui*; *A văzut pe Ion;* sau urmată de o reluare a aceleiași forme: **L**-*am îmbrăcatu-***l** *cu a sale haine;* **I**-*au pusu-***i** *nume*, apud Rosetti — Cazacu, *Istoria limbii*, p. 144; **L**-*a spălatu-***l**, *pieptănatu-***l**, *la icoane* **l**-*a-nchinatu-***l**, Eminescu, *Basme*, 109; *Slujba* **o** *voi împlini-***o**, *Antologie*, 352. Astăzi, acest proces este mai frecvent în paradigma viitorului: **O** *voi face-***o** *și pe-asta; Mi-***o** *va trimite-***o** *el.*

[47] Aceleiași cerințe de ordin stilistic răspunde și pronumele personal de persoana a II-a pe lîngă o bază nominală în vocativ; în poezia lui Eminescu, asemenea construcții sînt folosite ca mijloace artistice de evocare: *Gură* **tu** *! învață minte, nu mă spune nimănui; Poezii*, 68; *Lună* **tu**, *stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci, Poezii*, 110.

Scanned with OKEN Scanner

În literatura de specialitate, s-a vorbit, în acest caz, de «dublarea», de «repetiția» sau de «reluarea» subiectului exprimat printr-un pronume, cu ajutorul unui substantiv cu rol de apoziție.[48] Or, în această situație, structura de bază a propoziției este reprezentată de *verb* + *substantiv* în nominativ: *Vine mama; Vine tata;* amplificarea sau structura derivată se produce odată cu repoziționarea prin anticipare a bazei nominale printr-un pronume personal: *Vine* **ea** *mama; Vine* **el** *tata;* în această etapă, este pusă în valoare noua semnificație a relației dintre bază *(mama)* și regentul său verbal *(vine).* Faptul acesta își găsește confirmarea și în realizările de tipul *Vine* **el** *mama*[49], unde pronumele *el*, cu valoare neutrală, nu mai poate satisface funcția de subiect gramatical; unii cercetători[50] consideră pronumele ca fiind un «subiect de voință» și nu subiect gramatical. Pronumele ca anticipant al subiectului formează o unitate ritmică cu verbul *Vinea* **ea** / *mama* și nu cu subiectul gramatical *Vine* / **ea** *mama*, distribuție caracteristică altei structuri: *Vine* / **el**, *învățătorul*, irelevantă sub raport stilistic. Elementul modificator al semnificației relației dintre subiect și predicat este pronumele personal, plasat totdeauna după verb, pe cînd numele cu funcție de subiect poate să apară și înaintea verbului: *Mama te învață* **ea** *minte.* Prin urmare, pronumele personal din asemenea construcții se realizează în poziție de anticipant al subiectului.

3.9.2.3.3.2. Pronumele personal de persoana a III-a cu forme accentuate în cazurile nominativ, dativ și acuzativ, repoziționează, prin reluare, o bază nominală cu funcție de subiect, complement indirect și complement direct cu scopul de a-i accentua poziția sintactică în relație cu un regent verbal. În acest caz, reluarea îndeplinește tot o funcție stilistică, însă de tip *anaforic* ca și corelativele. Ca normă de realizare a acestei funcții, baza totdeauna trebuie să apară înaintea regentului său verbal, iar pronumele de reluare, precedat de adverbul *și*, după bază sau după verb: *Zăpada* **și ea** *e bună la ceva; El odihnește* **și el** *pe locul unde stete*, Arghezi, *Versuri*, 149; *Vecinului i-am dat* **și lui** *ce i se cuvenea; Tîrziu, prietenului meu i s-a luminat* **și lui** *mintea; Pe fratele tău l-am ajutat* **și pe el.** Prin reluarea complementului indirect în dativ și a celui direct în acuzativ, se ajunge la o structură marcată, pe de o parte, de pronumele personal cu formă neaccentuată, ca expresie a unei reluări obligatorii, gramaticalizate, iar, pe de altă parte, de pronumele personal cu formă accentuată, ca expresie a unei reluări facultative, negramaticalizate.

3.10. Examinarea reluării sub aspectul structurii și al funcționalității prilejuiește enunțarea cîtorva observații mai generale.

3.10.1. Reluarea, alături de apoziție și de repetiție, reprezintă o modalitate de apoziționare, marcată, pe de o parte, de o serie de trăsături comune, iar, pe de alta, de o serie de trăsături specifice.

---

[48] Pentru detalii, vezi Byck, *op. cit.*, p. 114—130.
[49] Iordan, LRC, p. 443—456; *Stilistica*, p. 245.
[50] Byck, *op. cit.*, p. 114—130.

Scanned with OKEN Scanner

3.10.2. Sub aspectul structurii, reluarea se distinge prin modalităţi proprii de expresie şi de organizare: baza este reluată, de regulă, prin aceeaşi unitate lexicală sau printr-un echivalent nominal, pronominal sau adverbial; între bază şi unitatea de reluare se stabileşte un raport de apoziţionare prin reluare, a cărui expresie o constituie juxtapunerea, fără vreo dependenţă sau legătură structurală.

3.10.3. Sub aspectul funcţionalităţii, reluarea asigură interpretarea bazei din punct de vedere semantic, gramatical şi stilistic, în calitate de pivot care serveşte la dezvoltarea informaţiei referitoare la bază.

3.10.4. Prezentă atît în limba scrisă, cît şi în cea vorbită mai cu seamă, reluarea, ca şi apoziţia, constituie un mod de construcţie, care materializează printr-o gamă variată de procedee de al căror avantaj beneficiază structura sintactică a limbii române.

4. Repetiţia a fost cercetată, în lingvistica românească, sub diverse aspecte, atît ca fenomen sintactic [51], cît şi ca procedeu stilistic, caracteristic vorbirii populare, precum şi limbii literaturii artistice. Indiferent de structura în care se realizează şi de relaţiile care o generează, repetiţia se proiectează, la nivel sintactic, ca expresie a intenţiei vorbitorului de a reliefa semnificaţia termenului repetat, printr-o insistenţă marcată prin mijloace sau pro-

---

[51] Ca fenomen sintactic, determinabil sub raport structural, repetiţia a constituit obiectul de studiu al lui Byck în *op. cit.*, p. 151—166. Din punct de vedere al formei, autorul distinge *repetiţia imediată* şi *repetiţia la distanţă*, fiecăreia subsumîndu-i-se, în funcţie de criteriile aplicate în analiză, mai multe tipuri structurale; din punct de vedere al funcţiei stilistice, distinge o *funcţie subiectivă* (exclamaţia, vocativ, imperativ, deliberativ etc.) şi o *funcţie obiectivă* (intensitate, durată, continuitate, frecvenţă etc.). Pe baza acelorași principii, este prezentată repetiţia în *Gramatica*, II, p. 407—415 şi la Şerban, *Curs practic*, p. 242 — 246. Din perspectiva efectelor stilistice, fără să se neglijeze şi aspectele sintactice, repetiţia a făcut obiectul de investigaţie al mai multor lucrări: Iordan, în *Stilistica*, p. 232—248, include repetiţia, alături de elipsă, izolări, topică, frază, în categoria fenomenelor sintactice cu valoare stilistică. În clasificare, operează cu *repetiţii totale*, „cînd elementul lingvistic respectiv este spus de două ori sau mai multe ori în acelaşi fel, fără nici o modificare formală", *repetiţii parţiale*, cînd „cuvîntul apare sub alt aspect morfologic", şi *repetiţii semantice*, cînd „apare un sinonim"; tipologia este stabilită în funcţie de părţile de vorbire care sînt angrenate în procesul repetiţiei. Diaconescu, în *Repetiţia*, p. 27—48, urmăreşte funcţiile artistice ale diverselor categorii formale de repetiţii în poezia eminesciană. Coteanu în *Stilistica*, p. 119—128, admite funcţia stilistică a repetiţiei ca „modalitate de concretizare prin insistenţă a mesajului" în relaţia emiţător-receptor, ca posibilitate a „unei duble disimulări: a povestitorului şi a auditorului" sau ca „sprijin prozodic" în tehnica de versificaţie a poeziei populare; cf. şi *Gramatica*, II, p. 398—407; Berea Găgeanu, *Aspecte ale repetiţiei*, p. 111—123.

Repetiţia ca modalitate de expresie a unor categorii sau valori gramaticale de ordin morfologic sau sintactic a fost evaluată de Guţu Romalo, în *Repetiţia*, p. 485—493, în care prezintă tipurile de repetiţii şi condiţiile în care acestea se constituie în modalităţi de exprimare a categoriei gramaticale a aspectului, reducîndu-şi, în acest caz, funcţia stilistico-afectivă. În acelaşi cadru, Brâncuş, în *Un aspect al repetiţiei*, p. 33—39, pune în lumină un aspect al opoziţiei popular / literar în modul de organizare a unităţilor sintactice la nivelul frazei. Pentru delimitarea repetiţiei de alte fenomene cu care prezintă în comun unele similitudini formale, o importanţă metodologică are studiul lui Graur, *Tautologia*, p. 443—449, reluat într-o formă mai sistematică în *Gramatica*, II, p. 415—417.

Scanned with OKEN Scanner

cedee specifice. Sub acest aspect, repetiția se prezintă ca un fenomen sintactic cu multiple și variate întrebuințări în plan stilistic.

În general, cercetările întreprinse asupra repetiției oferă, atît din punct de vedere gramatical, cît și din punct de vedere stilistic, numeroase observații sau judecăți pertinente, a căror substanțialitate este în măsură să aprofundeze procesul de cunoaștere științifică a acestui fenomen. Satisfac, în cea mai mare parte, rezultatele investigațiilor cu privire la funcțiile stilistice ale repetiției în limba literaturii artistice și în vorbirea populară, precum și diversele modalități propuse pentru o clasificare formală. Dificultățile apar însă atunci cînd faptele lingvistice, legitimate ca fenomen de repetiție, sînt supuse analizei gramaticale, în special, celei sintactice, în baza relațiilor care le generează, a funcțiilor pe care le actualizează la nivelul sintagmatic sau la nivelul frastic și a mijloacelor de expresie. Această situație este favorizată, printre altele, de însuși conținutul cu care este învestit conceptul de repetiție.

Se consideră fenomen de repetiție un cîmp lexical, semantic și gramatical foarte larg, ale cărui extensiuni nu sînt delimitate cu rigoare.

4.1.1. Astfel, este acceptată ca repetiție orice repoziționare prin același cuvînt (juxtapus: *rînduri*, **rînduri** sau cu prepoziție: *an* **de an**), printr-un derivat de la același radical (lexical: *plin*-**plinuț**, gramatical: *minunea* **minunilor**, sau lexico-gramatical: *Vom visa* **un vis**), printr-un sinonim [52] *(se sucește*, **se învîrtește**), un antonim *(Ce un secol ne zice ceilalți* **o dezic**, Eminescu, *Poezii*, 34), un omonim *(Apa sună somnoroasă / Unde soarele pătrunde / Printre ramuri a ei* **unde** / *Ea în valuri sperioase / Se asvîrle*, Eminescu, *Poezii*, 104), prin aceeași propoziție (în raport de coordonare: *Și merg*, **și merg**, sau în raport de subordonare: *A dus-o* **cum a dus-o**; *Au stat* **cît au stat**).

4.1.2. Pe de altă parte, sub raport structural (relație, funcție), repetiția poate să apară ca fenomen sintactic neintegrat, fără o funcție gramaticală: *Era un om sărac*, **sărac**, Eminescu, *Basme*, 81; *Plouă*, **plouă, plouă** / *Vreme de beție*, Bacovia, *Plumb*, 34; sau ca fenomen integrat, într-o structură sintactică pe baza unei relații de subordonare și cu o funcție față de baza repetată: *Ați luptat* **luptă** *deșartă*, Eminescu, *Poezii*, 31; *Croitor* **croitu-l-a** / *Zugrav* **zugrăvitu-l-a**, Teodorescu, *Poezii*, 61; *Ședem* **cît ședem** *și începe comedia*, Caragiale, O, I, 47.

Cel mai bine corespunde acestui tip de repetiție integrată *tautologia* [53], care, după aspectele formale, este o modalitate de expresie a repetiției lexicale. Ceea ce caracterizează tautologia *(tautos* — același, *logos* — cuvînt), pe lîngă aspectul formal (identitatea cu baza determinată), este posibilitatea de a se integra într-o structură sintactică pe baza unei relații de dependență

---

[52] Evitarea repetiției lexicale prin folosirea sinonimelor constituie o trăsătură de construcție a poeziei lui Blaga, *Veșnicii*, în O, II, p. 259: *O veșnicie* p o a r t ă n u m e l e *Sărutare.*/*Alta* s e c h e a m ă *Uitare.* / *« Suava inimă »* ți e s t e n u m e l e. / *Alteia* i s e s p u n e *« Iată Urmele. »* / *Și mai știu o veșnicie* / *Ce* s e n u m e ș t e *« Lacrima mare »*. În comunicarea nonafectivă, mai cu seamă în stilul științific, evitarea repetiției, indiferent de tipul pe care îl reprezintă, constituie o condiție a calității stilului.

[53] Detalii despre tautologie la Graur, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

şi de a îndeplini o funcţie sintactică: *De glumeţ,* **glumeţ** *era moş Nichifor, nu-i vorbă,* Creangă, *Opere,* 99; *De-o pildă, conul Fănică: moşia,* **moşie,** *funcţia,* **funcţie,** *coana Joiţica,* **coana Joiţica,** Caragiale, O, I, 107; *Pădurea rămîne* **pădure.** *Lumea rămîne* **lume,** Stancu, *Desculţ,* 9; *Nu-i frumos ce-i* **frumos,** *ci-i frumos ce-mi place mie; Frate,* **frate,** *dar brînza-i pe bani; Vorbeşte* **ca să vorbească;** *Soarele că e* **soare** *şi tot are pete.*

4.1.4. Alteori, repetiţia se integrează structural într-o altă unitate sintactică: *Vecinic este numai rîul;* **rîul** *este demiurg,* Eminescu, *Poezii,* 130; *Cîte frunţi pline de gînduri,* **gînditoare** *le priveşti,* Eminescu, *Poezii,* 111; *Pier lumini şi* **piere** *laur / cade frunte, cade drum,* Blaga, O, II, 235; *Iei oameni, că nu cosîm numa unu. Iei oameni, cîte doi, trei, patru, cinci şi te duci şi-l cosăşti.* **După ce-l cosăşti,** *îl rîsipeşti.* **După ce-l rîsipeşti,** *cîn vez că s-a uscat, îl strîngi,* TD-*Oltenia,* 7. Reluarea unei acţiuni printr-o subordonată temporală şi nu repetiţia constituie, de fapt, o trăsătură a limbii populare [54].

4.1.5. În alte situaţii, repetiţa se realizează ca expresie a unui raport de apoziţionare prin reluare: *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este /* **Lume** *ce gîndea în basme şi vorbea în poezii,* Eminescu, *Poezii,* 25; sau ca rezultat al unei inversiuni sintactice: *Luna umbrei,* **umbra lunei** / *Se amestec, se-nfăşoară,* Eminescu, *Poezii,* 629; *Două umbre de aripe ce se mişcă tremurînde /* **Două aripe de umbră** *către ceruri ridicate,* Eminescu, *Poezii,* 43.

4.1.6. In poezia populară sau cultă, repetiţia se foloseşte adesea ca tehnică de construcţie a unităţilor prozodice fie ca modalitate de reliefare prin insistenţă a unei idei poetice, fie ca suport ritmic sau „sprijin prozodic" al versului sau al strofei. Antecedentul (un vers sau chiar o strofă) poate fi repetat parţial în versul următor sau în finalul strofei. În poezia populară, repetiţia folosită ca „sprijin prozodic" poate să apară fie în acelaşi vers: *Verde,* **verde** *ş-o răsură / Spune,* **spune,** *barbă sură / Căişorii cum se fură,* Teodorescu, *Poezii,* 347; fie în versul următor: *Ia-l căţaţi în pozunar /* **În pozunar** *şi-n pieptar,* Teodorescu, *Poezii,* 80; *Zări hora fetelor /* **Fetelor** *şi zînelor /* **Zînelor,** *frumoaselor / Şi-n horă că se prindea /* **În horă** *lîngă dînsa /* **Lîngă dînsa** *d-a dreapta,* Teodorescu, *Poezii,* 81. În schimb, în poezia cultă, repetiţia de acest gen capătă o valoare semnificativă, devenind laitmotivul operei poetice, iar, în tehnica de construcţie a poeziei simboliste, va reprezenta unul din procedeele predilecte.

Din cele prezentate, rezultă că repetiţia, sub aspect formal, dispune de o mare varietate de resurse lexicale şi gramaticale, toate conducînd, în planul conţinutului, la acelaşi efect: reliefarea prin insistenţă a semnificaţiei termenului repetat. În plus, în poezie, repetiţia constituie un procedeu de organizare şi construcţie, ale cărui valenţe pun în valoare un larg registru poetic. În general, s-a considerat repetiţie orice repoziţionare a unui termen-bază prin acelaşi lexem sau printr-un derivat lexical sau gramatical de la acelaşi radical, printr-un sinonim, un omonim sau un antonim, constituit ca parte de propoziţie, sintagmă, propoziţie sau chiar frază, legată de antecedent prin

[54] Brâncuş, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

alăturare sau juxtapunere, prin flexiune, prin coordonare și subordoanre (cu prepoziții la nivel sintagmatic, și cu conjuncții, pronume și adverbe relative, la nivelul frazei), într-un cadru contextual nelimitat. Acest tablou al repetiției se proiectează ca urmare a coroborării mai multor criterii: lexical, semantic, stilistic și, uneori, gramatical, fără o ierarhizare. Ceea ce definește, în ultimă instanță, fenomenul repetiției este identitatea formală sau de conținut a două unități lingvistice, indiferent de raporturile care le reunesc.

4.2. Privită din perspectiva criteriilor structurale (distribuția, relația și funcția), repetiția, ca fenomen sintactic, va cunoaște o delimitare a sferei de întrebuințare, atît sub raportul expresiei, cît și al conținutului. Analiza la nivel sintactic trebuie să releve următoarele coordonate: unitatea sintactică în vecinătatea căreia se produce repetiția, relația care reunește cele două unități (unitatea bază și unitatea prin care se repetă), funcția actualizată de repetiție în raport cu baza și mijloacele specifice de expresie.

4.2.1. Urmărind aceste coordonate în analiza repetiției, de la bun început, se va constata existența unor fenomene de repetiție integrate în structura sintactică fie la nivel sintagmatic, fie la nivel frastic, printr-o relație de dependență sau de subordonare față de unitatea-bază, printr-o funcție sintactică proprie, distinctă de a bazei și prin mijloace specifice de construcție. Ceea ce le conferă calitatea de repetiții este repoziționarea aceluiași lexem, care, de cele mai multe ori, este și purtătorul aceleiași semnificații. Or, în acest caz, ar putea fi vorba numai de o repetiție lexicală, în sensul cel mai larg, deoarece, din punct de vedere sintactic, unitățile respective au statut de părți de propoziție dependente, cu diverse funcții sintactice: subiect: *Cum croiește* **croitorul,** *așa judecă* **judecătorul;** predicat: *Pier lumini și* **piere** *laur / cade frunte,* **cade** *drum / Amintirile de aur / numai ele ard sub scrum,* Blaga, O, II, 235; nume predicativ: *Turcii,* **turci.** *Boierii,* **boieri,** Stancu, *Desculț,* 5; nume predicativ secundar: *Cartea face omul* **om** *și grădina pomul* **pom;** atribut: *Asta-i hora* **horelor** */ Dragostea feciorilor;* complement direct: *Vom visa* **un vis** *ferice,* Eminescu, *Poezii,* 65; complement indirect: *Corb la* **corb** *nu-și scoate ochii;* circumstanțial: *Ea duce sfat din casă-n* **casă,** Coșbuc, *Poezii,* 200; *El vine din joi* **în joi;** *Se-ntîlnește munte* **cu munte,** *dar om* **cu om.** La nivelul frazei, funcțiilor exprimate prin părți de propoziție, le corespund propoziții subordonate: subiectivă: *Bine l-a botezat* **cine l-a botezat Titircă Inimă-Rea,** Caragiale, O, I, 55; *Întîmplă-se* **orice s-ar întîmpla,** Caragiale, O, I, 138; predicativă: *El a ajuns* **ce-a ajuns;** atributivă: *Oamenii* **care erau oameni** *au rămas;* completivă directă: *Ia eu fac* **ce fac demult** */ Iarna viscolul ascult,* Eminescu, *Poezii,* 106; completivă indirectă: *Mă gîndesc și eu* **la ce mă gîndesc;** circumstanțială: *Nu protestez,* **pentru că nu protestez,** Buzura, *Vocile,* 200; *A răbdat* **cît a răbdat** *pînă m-am pomenit într-o zi că vine țipînd la mine,* Caragiale, O, I, 50; *S-a dus* **unde s-a dus,** *dar nu s-a mai întors.*

Ca dovadă că asemenea realizări sînt expresia unui raport de subordonare, analizabile deci funcțional, poate servi poziția antepusă față de regent a părților de propoziție sau a propozițiilor subordonate socotite ca fenomene

Scanned with OKEN Scanner

de repetiţie [55], ceea ce în cazul repetiţiei propriu-zise nu este posibil: *Vom visa* **un vis** *ferice* — **Un vis** *ferice vom visa; S-a dus* **unde s-a dus — Unde s-a dus,** *s-a dus;* în plus, în toate situaţiile prezentate mai sus, cele două unităţi, deşi asemănătoare (total sau parţial), fiecare îşi păstrează funcţia referenţială, în baza căreia este posibilă o conexiune printr-o relaţie de subordonare.

Indiferent de valorile pe care le realizează, repetiţia lexicală, prin faptul că se integrează într-o structură la nivel sintagmatic sau la nivel frastic, pe baza unei relaţii de determinare şi a unei funcţii, nu constituie din punct de vedere sintactic un fenomen aparte. Ceea ce interesează din această perspectivă este repetiţia proiectată ca expresie a raportului de apoziţionare şi caracterizată printr-un statut sintactic specific.

4.2.2. Ca modalitate de exprimare a raportului de apoziţionare, repetiţia prezintă, în comun cu apoziţia şi reluarea, următoarele trăsături:

4.2.2.1. Fenomenul repetiţiei apoziţionale se realizează totdeauna în prezenţa unei baze, a unui antecedent, pe care o repoziţionează prin procedeele specifice apoziţionării.

4.2.2.2. Din punct de vedere semantic, baza şi termenul de repetiţie, sînt coreferenţiale, avînd ca punct de referinţă acelaşi obiect.

4.2.2.3. Cele două unităţi se dispun în ordine lineară, pe orizontală, ca o expansiune poziţională şi nu structurală.

4.2.2.4. Între cele două unităţi se stabileşte un raport de apoziţionare care, prin natura sa, nu are proprietatea de a genera funcţii sintactice; de aceea, repetiţia ca şi reluarea şi apoziţia se realizează ca unitate afuncţională, neintegrată într-o unitate ierarhică, de rang superior.

4.2.2.5. Ca orice expansiune de tip apoziţional, repetiţia poate fi omisă fără a diminua, în planul comunicării obiective, informaţia explicitată de termenul antecedent.

4.2.3. Ca mod specific de exprimare a raportului de apoziţionare, repetiţia se caracterizează prin următoarele trăsături de expresie şi de conţinut.

4.2.3.1. În planul expresiei, repoziţionarea antecedentului se realizează prin aceeaşi bază lexicală, de unde şi numele de repetiţie; în timp ce apoziţia propriu-zisă se exprimă totdeauna printr-o bază lexicală diferită de a antecedentului, iar reluarea, prin aceeaşi bază lexicală sau printr-o bază diferită.

4.2.3.2. Ca modalitate de apoziţionare, repetiţia se localizează totdeauna după unitatea-bază, răspunzînd din această privinţă sensului etimologic *ap + positio* (a pune alături), în schimb, apoziţia propriu-zisă şi unele fenomene de anticipare pot fi şi antepuse.

4.2.3.3. Raportul de apoziţionare prin repetiţie se distinge de celelalte modalităţi şi prin mijloace proprii de exprimare (juxtapunerea marcată numai prin semnele grafematice — virgula sau liniuţa de unire — în limba scrisă, şi prin semnele prozodemice — intonaţia — în limba vorbită; din acest punct de vedere, repetiţia dispune de cele mai reduse mărci distinctive.

---

[55] Berea Găgeanu, *art. cit.*, p. 116.

Scanned with OKEN Scanner

4.2.3.4. În planul conținutului, prezența repetiției este motivată de factori de natură stilistică, repetiția definindu-se, din această perspectivă, ca un procedeu expresiv, afectiv, care, prin insistență, reliefează trăsăturile unui obiect, ale unei acțiuni sau ale unei însușiri. Dacă apoziția are o funcție semantică, reluarea sau anticiparea, o funcție structurală, repetiția are o funcție stilistică. De aceea și registrul caracterizat prin fenomenul repetiției este cel al limbii vorbite sau al limbii literaturii artistice, care valorifică procedeele de expresie ale limbii vorbite de factură populară.

4.2.3.5. Funcția stilistică a repetiției este relevată și de rolul său ca procedeu de construcție prozodică în poezia populară și în cea cultă, unde sînt angajate în acest proces, după cum se va vedea, unități prozodice diverse: cuvinte, versuri, strofe.

4.3. Sub aspectul s t r u c t u r i i, repetiția se prezintă ca o unitate lingvistică neintegrată, a cărei bază lexicală reproduce baza lexicală a unității repetate, a antecedentului. Prin urmare, structura repetiției va fi determinată, de cele mai multe ori, de structura antecedentului, încît o descriere a repetiției independent de bază nu s-ar mai justifica. Baza însă, ca și în cazul apoziției și al reluării, în apoziționarea prin repetiție, este o unitate sintactică integrată structural, marcată printr-o relație și o funcție; în repoziționarea însă prin repetiție, funcția sintactică a bazei nu are nici o relevanță, întrucît valoarea semnificativă a repetiției provine, își trage esența nu din funcția sintactică a termenului repetat (o redundanță sintactică), ci din reiterarea aceleiași semnificații prin care se reliefează, în planul comunicării subiective, un obiect, o acțiune sau o însușire, „din încărcătura intensivă inerentă termenului repetat și realizată printr-o accentuare forte rezultată din starea afectivă a subiectului vorbitor“ [56]. Urmărind aspectele formale ale relației dintre bază și repetiție, se pot opera o serie de clasificări de ordin tipologic.

4.3.1. Repetiția se prezintă ca o unitate lingvistică simplă, cînd repoziționează o bază cu structură simplă, exprimată printr-un substantiv: *Lună*, **lună,** *stea vicleană, / Neam de fire de vădană*, Goga, O, 52; *Băiatul mamei*, **băiat,** Stancu, *Desculț*, 75; *Ș-aduce nașu la ginere*, **la ginere,** TD-*Oltenia*, 3; adjectiv: *Au trecut apoi printr-o pădure mare*, **mare;** *Mare bal* **mare** *în sala căminului cultural din Podgoria*, *Scînteia*, LII/12 665; pronume: *Toate*, **toate** *de un an și mai bine le-ai uitat într-o zi?*, Caragiale, O, I, 64; *Nu-l vede nimeni*, **nimeni,** Blaga, O, I, 32; numeral: *Nouă suflete, coane Fănică*, **nouă** *și renumerație . . .*, Caragiale, O, I, 103; verb (la moduri personale sau nepersonale): *O rămîi*, **rămîi** *la mine, tu cu viers duios de foc*, Eminescu, *Poezii*, 68; *Atunci lasă-mă*, **lasă-mă** *în nenorocire*, Caragiale, O, I, 131; *Veniți*, **veniți** *în ceasul dimineții*, Goga, O, 41; *Învățînd*, **numai învățînd** *vei reuși;* adverb sau locuțiune adverbială: *Și se duc pe rînd*, **pe rînd** / *Zarea lumii-ntunecînd*, Eminescu, *Poezii*, 177; *Mie-mi place să joc scurt*, **scurt,** Caragiale, O, I, 134; *Iar vîntul răsfățat copil / S-apropie tiptil*, **tiptil,** Coșbuc, *Poezii*, 153; *Arăm pămîntul, îl măruntuiem bine*, **bine,** TD-*Oltenia*, 33; interjecție: *Țac*, **țac** / *pîn copac, / Fiș,*

[56] Dessaintes, *op. cit.*, p. 349.

Scanned with OKEN Scanner

fiş / *pîn păiş*, Teodorescu, *Poezii*, 263; *D-apăi ţiganu numaidecît pac!* **pac!** *două palme*, *Antologie*, 92; *Abia se mişcă, abia se aşează, cleaf-cleaf, parcă i-ai da să mănînce otravă*, Preda, *Moromeţii*, I, 23.

4.3.2. Repetiţia se poate prezenta şi ca o unitate complexă, cînd repoziţionează o bază cu structură dezvoltată, constituită ca o sintagmă: *Şi te iubesc, şi te sărut, te-ador / Amorul meu*, **nespusul meu amor**, Eminescu, *Poezii*, 245; *Noapte bună, Spiridoane*, **noapte bună**, Caragiale, O, I, 61; *Te-am întîlnit pe tine. O, cîţi ghimpi*, **cîţi ghimpi** *aveai*, Blaga, O, I, 34; ca o propoziţie principală sau secundară: *O, nu-i drept*, **nu-i drept**, *Sorine*, Coşbuc, *Poezii*, 104; *Bate vîntul*, **bate vîntul / Bate vîntul**, *mişcă crîngul*, Teodorescu, *Poezii*, 337; *Bîntuia lupii*, **bîntuia lupii grozav**, TD-*Muntenia*, 18; *Ei! dacă am văzut* **ş-am văzut**, *zic*, Caragiale, O, I, 50; *După ce-o uscăm ...* **după ce-o uscăm**, *ne ducem ş-o rupem.* **O rupem aşa bucăţele**, TD-*Oltenia*, 1; sau ca o frază: *Lasă-mă să plec*, **lasă-mă să plec**, *că m-am săturat.*

4.3.3. Atît repetiţia cu structură simplă, cît şi cea cu structură complexă pot să apară într-o serie multiplă cu doi sau mai mulţi termeni: *Trădare*, **trădare, de trei ori trădare!**, Caragiale, O, I, 130; *Taci cu mama*, **taci cu mama, taci cu mama**, Stancu, *Desculţ*, 10; *Cînd ai intrat, lovi-te-ar turbarea? Lasă jos!* **Lasă jos! Lasă jos**, *n-auzi?*, Preda, *Moromeţii*, I, 20; *Îi dă de urmă, de urma ursului, merge după urmă*, **merge după urmă, merge după urmă** *pîn-a dat de vizuină*, TD-*Muntenia*, 22; *Bine, ea să duce şi pregăteşte tot*, **tot, tot**, *Antologie*, 139. Pentru accentuarea intensităţii acţiunii mai ales, repetiţia multiplă se poate distribui în perechi marcate prin pauză şi ritm: *Eu, familia mea, de la patuzsopt ... luptă*, **luptă** *şi dă-i* **şi dă-i şi luptă**, Caragiale, O, I, 166; în vorbirea populară, procedeul este mai frecvent: *Dimineaţa s-o luat iar pă păr ... Du-te*, **du-te, du-te, du-te, du-te, du-te**, *pînă seara*, *Folclor-Dîmboviţa*, 288.

4.4. Analiza aspectelor de identitate a expresiei repetiţiei cu cea a bazei relevă existenţa a două situaţii.

4.4.1. Repetiţia repoziţionează baza în aceeaşi formă; în acest caz, se poate admite o repetiţie totală [57]; în această formă, pot apărea atît repetiţiile simple, cît şi cele complexe (sintagme, propoziţii, fraze): *Doină*, **doină**, *cîntec dulce, / De la mine cînd te-i duce*, Teodorescu, *Poezii*, 323; *Noi unde creţe / Venim*, **venim.** / *În stînci măreţe / Izbim*, **izbim.** / *Şi-a noastră suflare / E vînt!* **E vînt!**, Eminescu, *Poezii*, 469; *S-a-ntîmplat cu boierii. S-a răsculat ţăranii*, **s-a răsculat ţăranii**, TD-*Oltenia*, 9; *Las's-o ia*, **s-o ia**, / **s-o ia**, / *N-ar avea parte de ea*, Teodorescu, *Poezii*, 369.

4.4.2. Repetiţia repoziţionează baza cu variaţii de ordin lexical sau gramatical, fără modificarea sensului sau a referentului; în această situaţie, se poate vorbi de o repetiţie parţială, realizabilă atît la nivelul repetiţiei simple, cît şi la nivelul repetiţiei complexe. Variaţiile lexicale vizează numai repetiţiile simple şi sînt marcate de sufixele diminutivale, constituind o caracteristică a poeziei populare: *Amorule*, **amoraş** / *Vedea-te-aş călugăraş*, Teodorescu, *Poezii*, 363; *Ah, fetico*, **fetişoară**, / *Creşte, fă-te mărişoară*, Teodorescu, *Poezii*,

[57] Iordan, *Stilistica*, p. 232.

363; *Ce e mic,* **mititel** */ Şi-ngrădeşte frumuşel,* Teodorescu, *Poezii,* 254; *Pe genunchii mei şedea-vei, / Vom fi singuri,* **singurei,** Eminescu, *Poezii,* 64; *Sărmanii plopi de lîngă moară / Cum stau de singuri,* **singurei,** Bacovia, *Plumb,* 188. Alteori, tot în creaţia populară, variaţia lexicală este realizată printr-un proces de derivaţie regresivă, prin suprimarea părţii iniţiale a cuvîntului: *Singurică,* / **Rică,** / *Zeamă de pisică!* / *Singuroi,* / **Roi,** / *Zeamă de cotoi,* Teodorescu, *Poezii,* 222; *Paparudă,* **rudă** / *Vino de ne udă:* / *Cu găleata,* **leata** / *Peste toată zloata,* Teodorescu, *Poezii,* 245. Un fapt de variaţie lexicală reprezintă şi derivarea cu sufixul intensiv *răs-: Am citit,* **am răscitit** / *Dar nimica n-am găsit; S-a sucit,* **s-a răsucit,** *fără vreun rezultat însă; M-am gîndit,* **m-am răsgîndit,** *dar n-am ajuns la nici un rezultat.*

Variaţiile gramaticale ale repetiţiei pot fi de natură morfologică sau de natură sintactică.

4.4.2.1. Variaţiile de natură morfologică se produc prin schimbarea parţială a formei cuvîntului, de regulă, o repetiţie simplă, cu ajutorul unor morfeme a căror funcţie gramaticală este neutralizată; numai cu această condiţie poate fi vorba de o repetiţie apoziţională, altfel, grupul s-ar constitui într-o unitate sintactică liberă, analizabilă în raport cu funcţia virtuală a morfemului. Fără să fie numeroase, asemenea variaţii se întîlnesc la substantiv în cazul vocativ: *Ionel,* **Ionelule,** *nu mai bea, băiatule; Măi bădiţă,* **badiule,** *nu-ţi mai bate vitele;* şi la cazul genitiv, printr-un proces de neutralizare a opoziţiei cazuale şi, implicit, a funcţiei sintactice: *zîna* **zînelor,** *ciuma* **ciumelor,** *prostul* **proştilor,** *în vecii* **vecilor,** *la urma* **urmei;** la verb, variaţiile morfologice se manifestă fie prin eliminarea unor morfeme analitice (pronume reflexiv, verb auxiliar): *Însura-m-aş* **însura;** *dusu-s-a bădiţa* **dus;** *Mă gîndesc dragă,* **gîndesc** / *Să rămîi ori să pornesc,* Teodorescu, *Poezii,* 327; *Vede-mi-se,* **vede** / *În leagănul verde,* Teodorescu, *Poezii,* 90; fie prin alternanţă de modalitate: imperativ — optativ: *Dormi,* **dormire-ai** *somnul lung* / *De cîte-am tras îmi ajung,* Teodorescu, *Poezii,* 322; *Du-te, lună,* **duce-te-ai** / *Şi lumină să nu dai, Cîntec popular;* optativ — conjunctiv: *Mînca-te-ar lupii* **să te mănînce,** Preda, *Moromeţii,* I, 10; *Fir-ar al naibii* **să fie** / *Cine-o mai iubi Marie, Cîntec popular;* imperativ (rezultat prin convertirea conjunctivului fără *să)* — conjunctiv; *Ei! bată-te, Ziţo,* **să te bată,** Caragiale, O, I, 83; *Şi-n grîu, ei bată-mi-l* **să-l bată!** / *În grîu, în grîu? Dar ce-i în grîu?,* Coşbuc, *Poezii,* 254. La adjectiv şi adverb, variaţia se realizează în cadrul gradelor de comparaţie: pozitiv — comparativ de superioritate: *Şi mîna friguroasă s-o încălzesc la sîn,* / *Aproape,* **mai aproape** *pe inima-mi s-o ţin,* Eminescu, *Poezii,* 176; *Făclii să-mi aprindeţi,* / *Curînd,* **mai curînd,** Teodorescu, *Poezii,* 67; pozitiv — superlativ absolut: *Îşi aminteşte de fapte petrecute demult,* **tare demult,** Stancu, *Desculţ,* 5; *Şi vorba lui era blîndă,* **nespus de blîndă.**

4.4.2.2. Variaţiile de natură sintactică au calitatea de a amplifica sau de a restrînge semnificaţia repetiţiei în raport cu baza. Se realizează fie printr-o expansiune; şi, în acest caz, unitatea prin care se repoziţionează baza poate contracta, în calitate de regent, relaţii cu alte unităţi sintactice: *Şi rîde,* **rîde-n hohot,** *s-alunge nălucirea,* Coşbuc, *Poezii,* I, 210; *Lună,* **lună nouă,** /

Scanned with OKEN Scanner

Taie pînea-n două, Teodorescu, *Poezii*, 220; *Pe Tudor din Vladimir l-au tăiat*, **în bucăţi l-au tăiat**, Stancu, *Desculţ*, 4; *Am avut noroc*, **mare noroc am avut**, Caragiale, O, I, 166; *Masă mîndră mi-e întinsă / Şi de sfinţi masa-i cuprinsă: / De Ioan*, **Sfîntul Ioan**, / *De Ilie*, **Sfînt Ilie**, / *Şi de Petru*, **Sfîntul Petru**, Teodorescu, *Poezii*, 42; fie prin contragere, în raport cu o bază cu structură complexă: *Nouă suflete, coane Fănică*, **nouă** *şi renumeraţie* ..., Caragiale, O, I, 103; *Trebuie să se învoiască*, **trebuie**, Caragiale, O, I, 129; *Nu merg, Ziţo*, **nu**, Caragiale, O, I, 60. Alteori, variaţia sintactică angajează aspectul afirmativ sau negativ al propoziţiilor sau al cuvintelor, fără să fie vorba de o negaţie propriu-zisă, ci de un procedeu de atenuare prin concesie a unei acţiuni: *Treabă*, **netreabă**, *eu plec; Scumpă*, **nescumpă**, *el tot o cumpără; Cum*, **necum**, *tot a ajuns; Unchiaşul se bucura*, **nu se bucura** *de fiul său, dară baba ştiu că nu mai putea de bucurie*, Ispirescu, *Legende*, 89; *Pînă aiei, cîntase el*, **nu cîntase**, *dară după asta îşi puse şi el puterile şi zicea din fluier nişte doine de te adormea*, Ispirescu, *Legende*, 213; *Mă-sa plînge* **ori nu plînge** / *Ibovnica varsă sînge*, Teodorescu, *Poezii*, 288.

4.5. După poziţia faţă de unitatea-bază, repetiţia poate fi neizolată: *De-acuma nu te-oi mai vedea. / Rămîi*, **rămîi** *cu bine*, Eminescu, *Poezii*, 156; *Nu m-ai iubit niciodată*, **niciodată ... niciodată**, Caragiale, O, I, 131; *Te temi*, **te temi!** *parcă te temi de mine*, Coşbuc, *Poezii*, 256; *Veniţi*, **veniţi** *să-ngenunchem cu toţii*, Goga, O, I, 41; *Cete*, **cete**, *fetele urcă după băieţi poteca*, Stancu, *Desculţ*, 73; sau izolată, de regulă, printr-un substantiv în cazul vocativ: *Nu rîde, stimabile*, **nu rîde!**, Caragiale, O, I, 115; *Bine, domnule Chiriac*, **bine**, Caragiale, O, I, 62; *Zboară, murgule, cu mine!* / **Zboară**, *că să zbor îmi vine*, Coşbuc, *Poezii*, 206; *Scoală, sufleţele*, **scoală** / *Scoală să vedem ce boală / Ce boală te împresoară*, Teodorescu, *Poezii*, 322; sau printr-un determinant al bazei: *Nu ştii că-n piept inima mea rănită / Tresare-adînc la întristarea ta!* / **Tresare-adînc, tresare-adînc,** *iubită*, Eminescu, *Poezii*, 245; *Ei! iaca nu vrea omul*, **nu vrea**, Caragiale, O, I, 61; *O să vie vremea*, **o să vie**, Stancu *Desculţ*, 6; *Fi-ţi-ar obiceiul al dracului* **să-ţi fie!**

O situaţie aparte prezintă repetiţia contextuală sau intratextuală realizată în vorbirea dialogată, unde unitatea-bază din vorbirea locutorului este repoziţionată în aceeaşi formă sau într-o formă amplificată în vorbirea colocutorului, direct, ca modalitate de accentuare sau de acceptare a spuselor locutorului. Semnificativ, în acest sens, este dialogul Tipătescu — Pristanda din *O scrisoare pierdută*: T.: *Caraghios!* / P.: **Curat caraghios ...** / T.: ... *Eu sug sîngele poporului!* / P.: **Dumneata sugi sîngele poporului! ... Aoleu ...** / T.: *Mişel.* / P.: **Curat mişel!** / T.: *Murdar!* / P.: **Curat murdar!** / T.: *Ei! nu s-alege!* / P.: **Nu s-alege!** / T.: *Să urle ca un cîine!* / P.: **Curat ca un cîine**, Caragiale, O, I, 102.

4.6. Trecînd la descrierea mijloacelor de exprimare a raportului de apoziţionare prin repetiţie, se constată, ca şi în cazul apoziţiei propriu-zise şi al reluării, că acest raport, prin caracteristicile pe care le prezintă, nu dispune

Scanned with OKEN Scanner

de mijloace specifice, explicite, de expresie, deşi literatura de specialitate[58] afirmă existenţa lor: prepoziţii, flexiune, conjuncţii coordonatoare şi subordonatoare, pronume şi adverbe relative, juxtapunerea. De la început, se impun o clarificare şi o delimitare a faptelor.

4.6.1. În primul rînd, aşa cum am arătat la apoziţie şi, parţial, la reluare, prezenţa prepoziţiilor, a conjuncţiilor coordonatoare şi subordonatoare, precum şi a pronumelor şi a adverbelor relative în calitate de elemente de relaţie, la nivel sintagmatic sau la nivel frastic, implică prezenţa a două unităţi referenţiale (părţi de propoziţie sau propoziţii), care se află pe acelaşi plan, în cazul coordonării, sau pe planuri diferite, organizate ierarhic, în cazul subordonării şi care actualizează o funcţie sintactică de acelaşi fel sau diferită. Or, în cazul apoziţionării prin repetiţie, cele două unităţi apar pe acelaşi plan, fiind însă coreferenţiale nu pot contracta o relaţie de coordonare sau de subordonare. Ca o condiţie a dinamicii coordonării sau subordonării, termenii care intră într-o asemenea relaţie trebuie să fie diferiţi semantic şi lexical, să aibă deci o autonomie în virtutea căreia au şi capacitatea de a îndeplini o funcţie sintactică. De aceea nu e posibilă expansiunea unei baze prin coordonarea sau subordonarea unităţii apoziţionate: *Fratele său* **şi pictor**; *A vorbit mult* **şi semn că . . .** ; *Era o casă mare* **şi mare.** E posibilă, în schimb, expansiunea unei unităţi apoziţionate prin coordonare (ceea ce generează structurile multiple): *Fratele său,* **pictor şi compozitor,** *era apreciat de toată lumea: A vorbit mult,* **semn şi speranţă** *că totul mergea bine;* sau prin subordonare (structurile complexe): *Fratele său,* **pictor renumit în vremea sa**; *A vorbit mult,* **semn că avea ceva de spus**; *Avea capul mic,* **mic cît o nucă.** Apoziţia, reluarea şi repetiţia se actualizează, în această calitate, numai ca rezultat al expansiunii sau al amplificării unei baze prin apoziţionare, ca modalitate specifică acestor realizări lingvistice la nivel sintactic, şi nu prin coordonare sau subordonare, care generează alte tipuri sintactice distincte structural de apoziţionare.

4.6.2. În al doilea rînd, trebuie acceptat faptul că în evoluţia unei limbi, se produc, sub influenţa unor factori obiectivi sau subiectivi mai ales, o serie de modificări de expresie sau de conţinut, care, pînă la urmă, impun un nou statut unităţilor lingvistice afectate, uzul comun învestindu-le cu noi valenţe funcţionale. Analiza structurii repetiţiei din perspectiva mijloacelor de expresie evidenţiază, pe de o parte, existenţa unui fenomen unitar, marcat prin aceiaşi indici, iar, pe de altă parte, a unor realizări care, prin varietatea lor structurală, tangentă cu alte unităţi sintactice, ori trebuie să fie eliminate din apoziţionare, ori reconsiderate pe baza aceloraşi criterii cu relevanţă pentru repetiţia prin apoziţionare. Este vorba de repetiţiile exprimate printr-un substantiv în cazul genitiv: *minunea* **minunilor,** în cazul acuzativ cu prepoziţie: *lume* **peste lume,** printr-un substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb sau interjecţie, cu ajutorul conjuncţiei coordonatoare copulative *şi: lume* **şi lume,** *rău* **şi rău,** *cine* **şi cine,** *mii* **şi mii,** *văzînd* **şi văzînd,** *cînd* **şi**

[58] Vezi Iordan, *Stilistica*, p. 232—248; *Gramatica*, II, p. 410; Şerban, *Curs practic*, p. 24; Guţu Romalo, *art. cit.*; Berea Găgeanu, *art. cit.*

cînd, *hai* şi hai, sau prin propoziţii principale sau subordonate marcate prin aceeaşi conjuncţie: *a mers* şi a mers, *dacă văzu* şi văzu, sau prin pronume şi adverbe relative: *merse* ce merse, *stătu* cît stătu, *s-a dus* unde s-a dus.

4.6.3. De la bun început, se exclud din rîndul fenomenelor de repetiţie prin apoziţionare propoziţiile subordonate care au ca indice de relaţie un pronume sau un adverb relativ: *Ştia ea* ce ştia, *Folclor-Dîmboviţa*, 98; *Făt-Frumos ospătă* ce ospătă, *dar apoi, luîndu-şi buzduganul de-a umăr merse mereu pe dîra trasă de piuă*, Eminescu, *Basme*, 11; *Zenobia l-a lăsat* cît l-a lăsat, *pe urmă văzînd că nu-i nici o nădejde, s-a făcut ea bărbat şi a dus casa*, Rebreanu. *Ion*, 57; *O să plece* cînd o să plece; *S-a dus el* unde s-a dus; *A făcut el* cum a făcut *şi a scos-o la capăt*. Prin structura lor, aceste realizări se înscriu în planul sintactic al frazei ca unităţi sintactice subordonatoare de tip propoziţional. Repetarea în subordonată a verbului din regentă sau în regentă a verbului din subordonată este numai un fapt lexical, care dă întregii construcţii subordonatoare statutul de tautologie[59]. Din perspectiva criteriilor sintactice, construcţiile tautologice se realizează atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic, ca expresie a raporturilor de dependenţă sau de subordonare, ca unităţi sintactice funcţionale: nume predicativ: *Eu ştiu, moşule, că sluga-i* slugă, *şi stăpînu-i* stăpîn, Creangă, *Opere*, 209; predicativă: *A ajuns şi el* ce-a ajuns; completivă: *Ştia ea* ce ştia, *Folclor-Dîmboviţa*, 98; circumstanţială: *Am sta* ce-am mai stat, TD-*Muntenia*, 11; *A răbdat* cît a răbdat, Caragiale, O, I, 50. Posibilitatea de clasificare pe funcţii sintactice a acestor realizări constituie o probă evidentă a argumentaţiei de mai sus. Ceea ce ar fi specific acestor construcţii ar fi nota de determinare semantică nedefinită a acţiunii din regentă, care, în plan stilistic, ar putea transpune o anumită atitudine a subiectului vorbitor.

4.6.4. Examinarea repetiţiei a cărei legătură cu baza este mijlocită printr-o prepoziţie: *Ea duce sfat din casă-n-casă*, Coşbuc, *Poezii*, 200; *Luna răsare seară* de seară; Alexandru, *Imnele*, 27; *Cîntecul se apropie din ce* în ce, *dar cu o încetineală care înfiora*, Preda, *Moromeţii*, I, 30; relevă, mai întîi, că secvenţa *substantiv + prepoziţie + substantiv* se constituie într-un grup sintactic indisociabil semantic şi gramatical, care, în totalitatea sa, actualizează o singură funcţie[60] în dependenţă de o unitate regentă: subiect: *În sufletul lui fierbeau* întrebări peste întrebări; complement direct: *A citit* carte cu carte; circumstanţial: *Şi* rînd pe rînd *veneau în sat*, Coşbuc, *Poezii*, 168; *Pămîntul se-aşternu peste făptură*, / Clipă cu clipă *neînduplecat*, Arghezi, *Scrieri*, I, 12; *Oaia sărea* din loc în loc, *fugea, se oprea*, Preda, *Moromeţii*, I, 11. Se constată apoi că prezenţa celui de-al doilea termen nominal în aceeaşi formă lexicală este obligatorie, ceea ce îl pune în situaţia inomisibilităţii, trăsătură care nu răspunde uneia dintre condiţiile raportului de apoziţionare prin repetiţie.

---

[59] Pentru detalii, vezi Graur, *art. cit.*

[60] *Gramatica*. II, p. 408, consemnează că „grupul de cuvinte astfel format trebuie analizat uneori (cînd?) numai împreună, întrucît are altă funcţie sintactică decît cuvintele componente luate separat".

Scanned with OKEN Scanner

Primul termen al grupului (bază într-o structură apoziţională) se subordonează regentului numai în relaţie semantică şi gramaticală cu cel de-al doilea termen. Astfel, propoziţiile *Toţi ceilalţi stăteau* **umăr lîngă umăr,** Preda, *Moromeţii*, I, 22; *El sta în fotoliu* **picior peste picior** devin ireperabile ca unităţi sintactice şi semantice odată cu omisiunea celui de-al doilea termen: *Toţi ceilalţi stăteau* **umăr**; *El sta în fotoliu* **picior,** ceea ce înseamnă că structurile de acest tip se constituie nu numai ca grup sintactic indisociabil, ci şi ca grup semantic cu o conotaţie specifică rezultată din acest procedeu de construcţie, în care prepoziţia degramaticalizată ca expresie a unui raport de dependenţă la nivel sintactic capătă o valoare lexematică în componenţa unor unităţi paralexemice (locuţiuni) sau parasintactice [61].

Funcţionează la nivel lexical ca unităţi paralexemice cu statut de locuţiuni adverbiale[62] de loc, de timp şi de mod realizările de tipul *ceas de ceas, clipă de clipă, rînd pe rînd, seară de seară, zi de zi, cît de cît, din ce în ce, din loc în loc, din timp în timp, din cînd în cînd, în veci de veci* etc. Sintactic, se vor analiza în întregime ca circumstanţiale de loc, de timp sau de mod cînd au ca regent un verb, un adjectiv ori un adverb, sau ca atribut, cînd au ca regent un substantiv: *Descoperirea* **zi de zi** *a noi resurse.*

Unităţile parasintactice funcţionează la nivel sintactic ca expresie complexă a unor funcţii de determinare al căror conţinut poate fi limita sau intervalul: *Cîmpiile se întindeau* **din hotar pînă în hotar**; *Şi să-ntindem hora mare* / **Din hotare în hotare**; succesiunea: *Ea duce sfat* **din casă-n casă**; *Această dorinţă va fi transmisă* **din generaţie în generaţie.** Analiza lor ca unităţi parasintactice şi nu ca unităţi paralexemice (locuţiuni sau compuse) se întemeiază pe calitatea referenţială a celor doi termeni; în propoziţia *Ea duce sfat* **din casă-n casă,** deşi se repetă ca aspect formal (fiind o repetiţie lexicală), substantivul *casă* trimite la mai mulţi referenţi, la mai multe obiecte care aparţin aceleiaşi clase, la individual. În această structură, repetiţia constituie o modalitate de exprimare a pluralului prin referirea la individual, ceea ce s-ar putea traduce prin *Ea duce sfat* **în toate casele,** marcîndu-se totodată şi modul în care este cuprinsă în acţiune pluralitatea (prin fiecare obiect în parte). În asemenea realizări, se evaluează funcţia semantică a repetiţiei şi nu funcţia stilistică; prin aceasta rămîn în afara fenomenelor de apoziţionare prin repetiţie.

În categoria unităţilor parasintactice se înscrie, prin aceleaşi trăsături de expresie şi de conţinut, şi grupul de tipul *numeral + adverbul cîte + numeral*, care în totalitatea sa, ca unitate sintactică nedisociabilă, îndeplineşte faţă de regent (de data aceasta o dublă determinare) funcţia de nume predicativ

---

[61] Prin *unităţi parasintactice*, desemnăm acele unităţi complexe alcătuite deci din mai mulţi constituenţi, care împreună actualizează o singură funcţie sintactică, constituenţii avînd rolul semantic de a desemna anumite valori; asemenea unităţi funcţionează, în mod obişnuit, în cadrul determinărilor circumstanţiale locale şi temporale, sub denumirea de complement complex: D e l a B u c u r e ş t i l a P l o i e ş t i *se poate merge cu trenul, A lucrat* d e d i m i n e a ţ a p î n ă s e a r a.

[62] Un inventar al locuţiunilor adverbiale realizate prin repetiţie lexicală prepoziţională, la Ciompec, *Morfosintaxa adverbului*, p. 81—91.

Scanned with OKEN Scanner

secundar: *Şi ei* **unul cîte unul** *se apropie*, Eminescu, *Basme*, 61; *Curg zilele spre cimitir, / Trist,* **una cîte una,** Bacovia, *Plumb*, 200; **Unul cîte unul,** *copiii intrară în tinda casei*, Preda, *Moromeţii*, I, 21.

4.6.5. Coordonarea, raportul cel mai general care se stabileşte între două sau mai multe unităţi sintactice care se află pe acelaşi plan, se manifestă, aşa cum am mai arătat, şi în cadrul raportului de apoziţionare, în aceleaşi condiţii ca şi în cadrul raportului de subordonare, reprezentînd o expansiune poziţională a termenului apoziţionat. În cazul repetiţiei, deşi nu este îndeplinită condiţia semantico-logică, coordonarea e posibilă în repetiţia multiplă: *Îl frămîntau gînduri,* **gînduri şi gînduri;** *El a mers,* **a mers şi-a mers;** *Verde,* **verde şi iar verde** / *Ce-am iubit nu se mai vede.* Prezenţa coordonării între bază şi termenul prim al repetiţiei, aşa cum e firesc, ar converti raportul de apoziţionare într-un raport de coordonare, cu unităţi sintactice referenţiale. Răspund acestei condiţii repetiţiile lexicale de tipul *Pe lume sînt* **oameni şi oameni;** *În viaţa mea, am trăit* **vremuri şi vremuri, bucurii şi bucurii;** *Trecut-au* **ani şi ani** *de-atunci;* care formează o unitate sintactică multiplă. Prin transformare apoziţională (prin juxtapunere) se anulează semnificaţia iniţială de disjuncţie calitativă şi se pune în valoare, prin insistenţă, semnificaţia de cantitate: *Pe lume sînt oameni,* **oameni;** *În viaţa mea am trăit bucurii,* **bucurii.** Prin urmare, repetiţia lexicală marcată prin copula *şi* se realizează ca expresie a raportului de coordonare şi nu de apoziţionare, aşa cum probează prezenţa sau absenţa conjuncţiei.

În secvenţele *cînd şi cînd, unde şi unde, întîi şi întîi, cu totul şi cu totul, cîte şi mai cîte, ce şi ce, tot unu şi unu,* marcate prin fenomenul de repetiţie, conjuncţia *şi* îndeplineşte o funcţie lexematică şi nu gramaticală, reunind cei doi termeni în unităţi paralexemice de tip locuţional cu statut de adverb: *cînd şi cînd, unde şi unde, cum şi cum, cît şi cît, odată şi odată, întîi şi întîi, cu totul şi cu totul;* de pronume: *ce şi ce, cîte şi mai cîte, care şi care;* de numeral: *zeci şi zeci, sute şi sute, mii şi mii.*

În alte situaţii, considerate de unii cercetători [63] ca repetiţii legate prin coordonare cu ajutorul conjuncţiei copulative *şi*. ca în exemplele *Baba o prinde,* **ş-o bate, ş-o bate,** *pîn-o omoară*, Creangă, *Opere*, 136; **Şi-l minte, şi-l minte, şi-l minte,** *Antologie*, 17, analiza structurală relevă următoarele note specifice: *şi* apare numai pe lîngă verbe; prin semnificaţia sa intensivă imprimă acţiunii în desfăşurare o valoare aspectuală, de durată sau de intensitate; în plan grafematic, pauza din exprimarea orală este marcată prin virgulă şi, în sfîrşit, între două unităţi izomorfe şi izosemice nu se poate stabili un raport de coordonare. Aceste note dau segmentului *şi* un statut adverbial, calitate în care poate să apară într-o relaţie apoziţională, nu cu valoare de copulă, ci ca o marcă de întărire a semnificaţiei repetiţiei în raport cu baza; ca şi apozemele din structura unităţilor apozitive: *Şi merg ei o zi* **şi merg două, şi merg patruzeci şi nouă,** Creangă, *Opere*, 194; *Eu, familia mea, de la patuzsopt . . . luptă, luptă,* **si dă-i, si dă-i, si luptă,** Caragiale, O, I, 166. În creaţia

[63] Guţu Romalo, *art. cit.*, p. 486; Berca Găgeanu, *cit., art.* p. 122.

Scanned with OKEN Scanner

populară (poezie sau proză), o largă circulaţie cunoaşte repetiţia subordonatelor temporale construite cu conjuncţia *dacă*[64] sau cu adverbul relativ *cînd*: *În sfîrşit, dacă văzu* şi **văzu** *că nu tace, îi mai zise*, Ispirescu, *Legende*, 4; *Iar tată-său, dacă văzu* şi **văzu**, *îi dete voie*, Ispirescu, *Legende*, 5; *Dacă vedea* şi **vedea** / *Că nimic nu-i folosea / El pe-atît nu se lăsa*, Teodorescu, *Poezii*, 105; *Cînd vede* şi **vede** *ce-a făcut se face foc şi pară*, *Antologie*, 17; acelaşi model poate fi întîlnit, ca fapt de oralitate, şi în creaţia cultă: *Ei! dacă am văzut* ş-am **văzut**, *zic*, Caragiale, O, I, 50.

4.6.6. Ca mărci ale insistenţei sau ale gradului de intensitate a repetiţiei, şi nu ca mijloace de expresie a raportului apoziţional, se folosesc, mai cu seamă în limba vorbită, adverbele *iar*, *mai*, *numai*, *tot* şi conjuncţia *dar* cu valoare adverbială: *Nu mai e moral, nu mai sunt prinţipuri, nu mai e nimic: enteresul* şi **iar enteresul**, Caragiale, O, I, 207; *Iarnă, iarnă* şi **iar iarnă** / *Ai lăsat în urm-o toamnă; Na poruncă! na poruncă!* **mai na poruncă!** *să-ţi mai treacă de piroteală*, Caragiale, O, I, 74; *Cît prinzi cu privirea spre Dunăre, grîu*, **numai grîu**, Stancu, *Desculţ*, 182; *Şi icoanele-s în luptă — eu privesc* şi **tot privesc** / *La o piatră ce înseamnă a istoriei hotară*, Eminescu, *Poezii*, 282; *Ei bine, nimeni*, **dar nimeni** *nu aruncă nici măcar un pumn de cenuşă în faţa casei lui*, Călinescu, *Cronicile*, 13.

4.6.7. Din cele prezentate, rezultă că unicul mijloc de exprimare a raportului de apoziţionare prin repetiţie este j u x t a p u n e r e a (ceea ce de altfel reprezintă o trăsătură fundamentală a apoziţionării) conjugată cu mijloacele suprasegmentale de tip prozodemic (pauza, intonaţia) în limba vorbită, şi de tip grafematic (virgula, liniuţa de unire) în limba scrisă. Se realizează deci ca repetiţie, într-un raport de apoziţionare, numai unităţile coreferenţiale care apar pe acelaşi plan cu baza, ca repoziţionare a ei sub aceeaşi formă lexicală şi gramaticală (cu variaţiile înfăţişate mai sus), legate prin apoziţionare (nu prin coordonare sau subordonare), lipsite de capacitatea de a actualiza o funcţie sintactică, dar care, în plan stilistic, servesc ca mijloace de determinare expresivă a semnificaţiei bazei. Prin aceste trăsături, se distinge repetiţia apoziţională ca fenomen sintactic, de repetiţia lexicală ca fenomen semantic. Aşadar, răspund normelor de mai sus numai tipurile de repetiţie care se realizează ca expansiune prin apoziţionare, adică, repetiţia simplă substantivală, adjectivală, pronominală, numerală, verbală, adverbială şi interjecţională; repetiţia complexă sintagmatică, propoziţională şi frastică, prezentate mai înainte.

4.7. Existenţa fenomenului sintactic de *repetiţie prin apoziţionare* este motivată de factori de natură afectivă, semantico-logică şi prozodică, a căror acţiune are ca rezultat imediat un evantai larg de întrebuinţări, fiecare marcată printr-o valoare specifică. În analiza axiologică a repetiţiei, s-a avut în vedere, în general, semantica raportului în baza căruia, Byck stabileşte 17 valori în cadrul repetiţiei obiective şi 6 valori în cadrul repetiţiei subiective[65],

---

[64] Adrian Fochi, în *Estetica oralităţii*, p. 226, apreciază că „grupul ritmic *dacă vedea şi vedea* a devenit o expresie fixă", cu o funcţie „convenţională".

[65] Byck, *op. cit.*, p. 151—164.

Gramatica, II, înregistrează ca valoare fundamentală ideea de durată, la care se adaugă ca nuanțe suplimentare intensitatea, frecvența, progresia[66] etc., în total 12. În alte lucrări[67], sînt abordate parțial valorile repetiției, fără să se facă vreo distincție între repetiția lexicală, integrată, ca fenomen general, și repetiția prin apoziționare, ca fenomen particular, ceea ce, din perspectiva criteriilor avute în vedere, satisfac, în mare măsură, metoda de analiză nu însă și ierarhia valorilor în strînsă corelație cu factorii care le generează și cu condițiile contextuale sau situaționale în care se realizează actul comunicării.

Urmărind motivația fenomenelor de repetiție prin apoziționare, se pot determina, din punctul de vedere al intenției subiectului vorbitor, trei situații: (a) vorbitorul se angajează *afectiv* în aprecierea sau interpretarea semnificației unui obiect, a unei însușiri sau a unei acțiuni; (b) vorbitorul intenționează să *asigure o emisie și o receptare corectă*, exactă a mesajului, în funcție de context și de situație; (c) vorbitorul nu urmărește nici unul din efectele de mai sus, ci unul de ordin *prozodic* pentru a îndeplini condițiile de ritm și rimă ale unei unități prozodice.

4.8. Angajarea afectivă a vorbitorului în aprecierea semnificației unui obiect, a unei însușiri sau a unei acțiuni se realizează prin repetiția de intensitate. În această poziție, repetiția de intensitate prezintă următoarele trăsături: evaluează baza prin prisma atitudinii afective a vorbitorului; traduce atitudinea afectivă a vorbitorului printr-o gamă diversă de valori; poate constitui un procedeu analitic de exprimare a unor categorii gramaticale (grade de comparație, aspectul verbal, circumstanțe) și în această calitate poate fi convertită într-o structură sintactică integrată, dependentă: *Avea o casă mare*, **mare** > *Avea o casă* **foarte mare**; *A citit mult*, **mult** > *A citit* **foarte mult**; *Și merse*, **și merse, și merse** > *Și merse* **foarte mult**; *Învățați*, **învățați, învățați!** > *Învățați* **în permanență.** Cu acest statut, repetiția de intensitate se relevă ca funcție prevalentă și ca motivație a apoziționării ca modalitate de determinare afectivă. După conținutul pe care îl exprimă în raport cu baza, repetiția de intensitate cunoaște trei valori: intensitatea *propriu-zisă*, *durata* (aspectul) și *circumstanțialitatea*.

Intensitatea propriu-zisă, după semnificațiile pe care le actualizează și după mijloacele de expresie, cunoaște, la rîndul său, mai multe valori, ca nuanțe distincte de interpretare afectivă a bazei.

4.8.1. C a l i t a t e a unui obiect se exprimă, de regulă, printr-un adjectiv calificativ: *Era un om sărac*, **sărac**, Eminescu, *Basme*, 81; *Împăratul Traian n-avea decît o soră frumoasă*, **frumoasă** *de n-avea pereche*, *Legende*, 7; *Fața ei era galbenă*, **galbenă** *ca ceara; Avea o privire dulce*, **dulce** *și luminoasă;* calitatea unei acțiuni sau a unei însușiri se exprimă prin adverbe de mod: *Mie-mi place să joc scurt*, **scurt**, Caragiale, O, I, 134; *Și-l călcăm bine*, **bine, bine, bine** *cu sapa*, TD-*Oltenia*, 20—21; *Era frumoasă foc*, **foc.**

---

[66] *Gramatica*, II, p. 412—414.

[67] Valoarea aspectuală a repetiției: Guțu Romalo, *art. cit.;* Berea Găgeanu, *art. cit.;* valoarea artistică a repetiției: Iordan, *Stilistica*, p. 232—248; Coteanu, *Stilistica*, p. 119—128; Diaconescu, *art. cit.*

Scanned with OKEN Scanner

4.8.2. Cantitatea (exprimată prin adjective, numerale sau substantive precedate de adverbele intensive *iar, numai, tot*): *La noi sînt cîntece şi flori / Şi lacrimi multe*, **multe**, Goga, O, 8; *Te-am aşteptat pe tine. O, cîţi ghimpi*, **cîţi ghimpi** *aveai*, Blaga, O, I, 34; *Cît vedeai cu ochii, apă*, **apă şi iar apă.** Atît intensitatea calitativă, cît şi cea cantitativă pot servi, în plan gramatical, ca procedeu afectiv de exprimare a superlativului absolut: *Avea un glas dulce*, **dulce** > *Avea un glas* **foarte dulce**; *Cîte lacrimi*, **cîte lacrimi** *am vărsat* > *Am vărsat lacrimi* **foarte multe**; *Erau tătari mulţi*, **mulţi** > *Erau tătari* **foarte mulţi.**

4.8.3. Gradaţia prin amplificare (augmentare) este marcată printr-un adjectiv cînd antecedentul este un substantiv: *Şi te iubesc, şi te sărut, te-ador / Amorul meu*, **nespusul meu amor!**, Eminescu, *Poezii*, 245; *Am avut noroc*, **mare noroc am avut**, Caragiale, O, I, 166; *E comedie*, **mare comedie**, *Fănică*, Caragiale, O, I, 108; *Eu o chem şi-i spui de toate /* **Multe toate**, Coşbuc, *Poezii*, 189; sau printr-un adverb intensiv cînd antecedentul este un adjectiv sau un adverb: *Era bătrînă*, **prea bătrînă** *pentru el; Melancolic cornul sună . . . / Mai departe*, **mai departe**, */ Mai încet*, **tot mai încet**, Eminescu, *Poezii*, 170; *E tare*, **tare de tot**, Caragiale, O, I, 126; *Îşi aminteşte de fapte petrecute demult*, **tare demult**, Stancu, *Desculţ*, 5. În poezia populară, gradaţia prin amplificare poate fi pusă în valoare, cînd baza este un substantiv diminutival, prin acelaşi substantiv fără diminutiv: *Foicică*, **foaie** *lată / Bine mai trăiam, surată*, Teodorescu, *Poezii*, 319; *Foaie verde de dudău, / flăcăiaş*, **flăcăul meu,** */ Cine-mi suie drumul greu?*, Teodorescu, *Poezii*, 402. Gradaţia prin diminuare sau restrîngere este pusă în valoare de substantive, adjective şi adverbe diminutivale: *Amorule*, **amoraş,** */ Vedea-te-aş călugăraş*, Teodorescu, *Poezii*, 363; *Oltule*, **Olteţule,** */ Seca-ţi-ar pîraiele*, Teodorescu, *Poezii*, 369; *Cel mai mic*, **mai mititel** */ Ala-mi este vinărici / Vinărici cu vinuri dulci*, Teodorescu, *Poezii*, 31; *Mai încet...* **încetinel!**, *Legende*, 79; *Păşea încet*, **încetişor.** Alteori, gradaţia prin diminuare este favorizată de semantica termenului repetat: *Dar încet*, **încet** *simţi cum se strecoară un somn de plumb*, Eminescu, *Basme*, 23; *Iese luna din brădet / Şi se-nalţă-ncet*, **încet,** Coşbuc, *Poezii*, 100; *Iar eu, încet*, **nespus de-ncet** *ploapele-mi închid*, Blaga, O, I, 39.

4.8.4. Repetiţia evaluează baza la modul absolut: *Nici tu casă, nici tu masă, nimic*, **nimic dară nimic** *n-aveau după sufletul lor*, Ispirescu, *Legende*, 149: *Am auzit tot*, **tot, tot,** Caragiale, O, I, 113; *Nu m-ai iubit niciodată . . .* **niciodată . . . niciodată,** Caragiale, O, I, 131.

4.8.5. O bază verbală, prin repetiţie, îşi accentuează tensiunea: *Arnulf aude glasul; vaşnică-i este firea / Şi rîde*, **rîde-n** *hohot, s-alunge nălucirea*, Coşbuc, *Poezii*, 210; *Veniţi*, **veniţi!** *Mi-atît de dragă zburdălnicia voastră sfîntă*, Goga, O, 67; *Tremura*, **tremura** *vargă cine avea acareturi întinse*, Stancu, *Desculţ*, 4; *Şi ucide*, **ucide,** *omoară*, **omoară** *la ei fără milă, Legende*, 73. De obicei, tensionarea acţiunii se realizează prin repetarea bazei în propoziţii imperative sau exclamative: *Nu rîde, stimabile*, **nu rîde!**, Caragiale, O, I, 115; *Şi uite-l*, **uite-l** *c-o sărută*, Coşbuc, *Poezii*, 154; *Iubeşte, dragă*, **iubeşte,** */Că vremea se*

Scanned with OKEN Scanner

vremuieşte, Teodorescu, *Poezii*, 352; *Să nu uiţi, Darie.* **Nimic să nu uiţi!...** *Să spui copiilor tăi...* **Să nu uiţi... Să nu uiţi, Darie!**, Stancu, *Desculţ*, 156.

4.8.6. Tensiunea acţiunii poate fi motivată de diverse resorturi afective ale subiectului vorbitor:

a m e n i n ţ a r e a (prin repetiţia unui verb, a unui adverb sau a unei interjecţii): *Bine, domnule Chiriac,* **bine,** Caragiale, O, I, 62; *Haide, drace,* **haide!** *să intri tu pe strada lui Marcu Aureliu ori Catilina şi lasă!*, Caragiale, O, I, 47; *Haida,* **haida,** *Niculae! Cînd ţi-oi da o palmă după ceafă vezi tu de ce nu se duce*, Preda, *Moromeţii*, I, 9; *Vorbeşte tu,* **vorbeşte,** *că ai să vezi ce-ai să păţeşti; Lasă,* **lasă,** *ne mai întîlnim noi.*

a t e n u a r e a prin negaţie a unei acţiuni intensive ca o condiţie a tensionării într-un grad şi mai înalt a altei acţiuni: *Unchiaşul se bucura,* **nu se bucura** *de fiul său, dară baba ştiu că nu mai putea de bucurie*, Ispirescu, *Legende*, 89; *Pînă aici cîntase el,* **nu cîntase,** *dară după asta îşi puse şi el puterile şi zicea din fluier nişte doine de te adormea*, Ispirescu, *Legende*, 213;

b u c u r i a (actualizată situaţional): *Am reuşit!* **Am reuşit!**; *Mama,* **mama,** *vine mama!*;

c o m p a s i u n e a: *Şi nici ştii ce pierde lumea. / Nu mai plînge,* **nu mai plînge!**, Eminescu, *Poezii*, 69; *Băiatul mamei,* **băiat,** Stancu, *Desculţ*, 75;

c o n d e s c e n d e n ţ a (reală sau falsă): *Salutare,* **salutare,** *stimabile!*, Caragiale, O, I, 117; *Noapte bună, Spiridoane,* **noapte bună!**, Caragiale, O, I, 61; *La revedere, dragii mei,* **la revedere!**;

d e l i b e r a r e a: *Tu vei pleca,* **vei pleca** *chiar mîine; Acum ştiu ce să fac: să cînt,* **să cînt şi iar să cînt**;

d o r i n ţ a: *Ele se rugau: Dă-ni-l, taică,* **dă-ni-l,** */ Dă-ni-l, maică,* **dă-ni-l!**, Teodorescu, *Poezii*, 58; *O să vie vremea...* **o să vie**, Stancu, *Desculţ*, 6; *Duce-m-aş* **şi m-aş tot duce** *dor de tine să m-apuce; Rămîneare-aş* **rămînea,** *dar mi-e că oi însera;*

i m p r e c a ţ i a: *Mînca-l-ar brînca* **să-l mănînce,** Creangă, *Opere*, 153; *Ei! bată-te, Ziţo,* **să te bată!**, Caragiale, O, I, 83; *Mînca-te-ar lupii,* **să te mănînce!**, Preda, *Moromeţii*, I, 10; *Fir-ar al naibii* **să fie** */ Cine-o mai iubi Marie, Cîntec popular;* în alte situaţii, imprecaţia repoziţionează o poruncă: *Dormi,* **dormi-re-ai somnul lung!**, Teodorescu, *Poezii*, 322; *Du-te,* **duce-te-ai învîrtindu-te**; *Stai odată,* **staţi-ar stîlpul la cap să-ţi stea**; *Du-te, lună,* **duce-te-ai,** */ Şi lumină să nu dai*;

i n d e c i z i a: *Să spui,* **să spui**; *dar de ce să spui?*, Coşbuc, *Poezii*, 255; *Să plec,* **să plec?** *De ce să plec?*, Coşbuc, *Poezii*, 254;

i n v o c a ţ i a (reală sau ireală): *Stăpîne,* **stăpîne,** */ Mai cheamă şi-un cîine; Lună,* **lună nouă,** */ Taie pînea-n două*, Teodorescu, *Poezii*, 220; *Doamne,* **doamneeee!... eeee!**, Preda, *Moromeţii*, I, 307; *Zorilor,* **zorilor**; *Bradule,* **bradule**;

î n d e m n u l: *Dormi, mamă,* **dormi,** *draga mea mamă*, Coşbuc, *Poezii*, 124; *Apoi cîntă, lăutare,* **mai cîntă!**, Goga, O, 44; *Strînge-mă, băduţă,* **strînge,** */ Pîn-ce trupul mi se frînge, Folclor-Moldova*, 361; *Învăţaţi,* **învăţaţi şi iar învăţaţi!**;

Scanned with OKEN Scanner

motivaţia: *Dacă văzură* şi **văzură** *că nimic nu-i este pe plac, fata cea mai mare îşi lua inima-n dinţi şi-l întrebă într-o zi la masă, că de ce este supărat*, Ispirescu, *Legende*, 12; *Dacă vede lupul* şi **vede** *că nu mai găseşte nimic, îşi pune în gînd una*, Creangă, *Opere*, 127;

regretul: *De ce nu-mi vii*, **de ce nu-mi vii?**, Eminescu, *Poezii*, 190; *Stau în prag şi ea nu vine*, / **Nu mai vine!** *E tîrziu şi nu mai vine*, Coşbuc, *Poezii*, 103; *Îi vorbesc şi nu-mi răspunde*, / **Nu-mi răspunde!**, Coşbuc, *Poezii*, 102; *Şi vremuri mai bune* / *Nu vin*, **nu mai vin**, Bacovia, *Plumb*, 154;

reproşul: *Mamă*, **mamă**, *de ce m-ai mai făcut? Băiete*, **băiete**, *numai tu eşti de vină;*

rugămintea: *O, rămîi*, **rămîi** *la mine, tu cu viers duios de foc*, Eminescu, *Poezii*, 68; *Du-te, puiule*, **du-te**, Caragiale, O, I, 67; *Taci cu mama*, **taci cu mama, taci cu mama!**, Stancu, *Desculţ*, 10.

4.8.7. Funcţia intensivă a repetiţiei prin apoziţionare poate evalua baza din perspectiva duratei; în acest caz, calitatea de bază este satisfăcută de un verb sau de o interjecţie onomatopeică, a cărei acţiune, prin repoziţionare, este amplificată sub raport temporal. Valeria Guţu Romalo consideră repetiţia de acest tip „un procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română“ [68]. Repetiţia cu valoare durativă operează cu verbe care desemnează acţiuni continue la modul indicativ, imperativ sau gerunziu, constituind o caracteristică a stilului narativ. Repetiţia poate fi simplă sau multiplă cînd se urmăreşte o extensiune a duratei: *Ea se uită*, se **tot uită**, *un cuvînt măcar nu spune*, Eminescu, *Poezii*, 71; *Şi boceşte el*, şi **boceşte**, *pînă îl apucă leşin*, Creangă, *Opere*, 127; *Şade rezemat într-un peş*, **şade, şade, şade**, *şi se uită lung şi galeş la cucoane*, Caragiale, O, I, 45; *Tot mergînd*, **mergînd**, *au dat de o pădure. Şi făceau tronca, tranca!* **tronca, tranca!**, Creangă, *Opere*, 96; *Şi-o ia la drum românaşul, tropa*, **tropa, tropa, tropa** *pe calul lui*, *Legende*, 10; alteori, valoarea durativă este sugerată de repetiţia cu variaţie lexicală (cu prefixul *răs-*): *Sună*, **sună şi răsună** / *Sună pietricica-n vale*, Teodorescu, *Poezii*, 374; *Se suci*, **se răsuci**; *M-am gîndit*, **m-am răsgîndit.** În limba vorbită, prin elipsa verbului, valoarea durativă poate fi sugerată de repetiţia unui substantiv: *Toată noaptea, tunete* şi **tunete**; de cele mai multe ori însă verbul se nominalizează: *Toată ziua, joacă*, **joacă şi joacă.**

4.8.8. Baza poate fi evaluată şi printr-o repetiţie al cărei suport intensiv se traduce prin diverse valori *circumstanţiale:*

continuitatea: *Bate vîntul*, **bate vîntul** / *Bate vîntul, mişcă crîngul*, Teodorescu, *Poezii*, 337; *Şi-o sărut mereu*-**mereu**, Coşbuc, *Poezii*, 291; *Lin*, **lin, lin** — *picuri de lumină* / *şi stropi de pace* — *cad necontenit din cer*, Blaga, O, I, 37;

succesiunea: *Flori de tei deasupra noastră* / *Or să cadă rînduri*-**rînduri**, Eminescu, *Poezii*, 65; *Şi uite-mi trec pe dinainte* / *În rînduri*, **rînduri** *toate cele*, Goga, O, 14; *Cete*, **cete**, *fetele urcă după băieţi poteca*, Stancu, *Desculţ*, 73; *Grenadirii, pîlcuri*, **pîlcuri**, *înaintează prin cîmp*, *Legende*, 76;

---

[68] Guţu Romalo, *art. cit.*, p. 490.

Scanned with OKEN Scanner

alternanţa: *Pe urmă dă-i cu bere, dă-i cu vin*, **dă-i cu vin, dă-i cu bere...** *A făcut cinste d. Nae*, Caragiale, O,I, 119; *Cînd o puneai în soare, făcea ape*, **ape**; *Cînd l-am întrebat, a început să facă feţe-feţe*;

distribuţia: *Ne-a împărţit cîte trei*, **cîte trei**; *Pîinea a tăiat-o sferturi*, **sferturi**;

progresia *Laptele s-a umflat*, **s-a umflat**, *pînă a dat peste oală; Afund*, **afund**, *părinte — ice, că acolo-s ceale cornute, Antologie*, 87; *Treptat*, **treptat**, *a ajuns unde visa*;

concesia (cu repetiţie prin variaţie lexicală negativă): *Ger*, **neger**, *eu tot plec; Frumoasă*, **nefrumoasă**, *a luat-o; Îl iubeşte*, **nu-l iubeşte**, *nu-l interesează; Cum*, **necum**, *tot a ajuns; De unde o fi*, **de unde n-o fi**, *dacă l-oi găsi, al meu să fie*, Creangă, *Opere*, 191.

4.9. Semnificaţia unei baze poate fi evaluată şi printr-o repetiţie al cărei rol este de a reliefa prin insistenţă o acţiune, un obiect sau o însuşire. Spre deosebire de repetiţia de intensitate, repetiţia de insistenţă nu urmăreşte, în primul rînd, efectul afectiv, ci modalitatea de comunicare a mesajului, pentru ca acesta să fie bine receptat.

4.9.1. Modalitatea enunţiativă, frecventă în limbajul popular, este folosită fie pentru a reliefa semnificaţia antecedentului, fie pentru a pregăti ceea ce va urma în vederea menţinerii şirului logic al comunicării; de aceea, în acest proces, în calitate de bază, este angajată, de cele mai multe ori, o propoziţie enunţiativă propriu-zisă: *Timp dă vară venea pîm-porumb*, **venea pîm-porumb**, TD-*Muntenia*, II, 19; *Urmăreşte că zic... vine dă seară*, **dă seară vine aici**, TD-*Muntenia*, 22; *Şi după ce rade toată murdăria de pe el*, **după ce rade toată murdăria de pe el**, *îl spălăm frumos*, TD-*Oltenia*, 8; *S-a-ntîmplat cu boierii. S-a răsculat ţăranii*, **s-a răsculat ţăranii**, TD-*Oltenia*, 9. Modalitatea enunţiativă poate fi exploatată şi prin repetiţia verbului bază cu variaţii morfo-sintactice, ca semn al insistenţei vorbitorului asupra desfăşurării acţiunii: *Dusu-s-a bădiţa* **dus** / *Şi-a plecat la coasă sus; Prinde-se-va*, **prinde** *el răufăcătorul; Vede-mi-se*, **vede** / *În leagănul verde*, Teodorescu, *Poezii*, 90; *Mă miram, puică*, **miram** / *Mă miram de ce slăbeam*, Teodorescu, *Poezii*, 352; *Pe pîrîu de rouă* / *Plimbă-mi-se*, **plimbă** / *Tînără mlădiţă*, / *Prin rouă desculţă*, Teodorescu, *Poezii*, 518.

4.9.2. Modalitatea exclamativă; *Nu-i mămuca*, **nu-i mămuca!**, Creangă, *Opere*, 126; *Nu!* **nu mai voi să fiu proastă!**, Caragiale, O, I, 110; *Peşte*, **peşte proaspăt**, Stancu, *Desculţ*, 7.

4.9.3. Modalitatea imperativă reliefează prin repetiţie o limitare a acţiunii: *Lasă-mă!* **lasă-mă!**, Caragiale, O, I, 64; *Lasă jos!* **Lasă jos! lasă jos**, *n-auzi?*, Preda, *Moromeţii*, I, 20; *Hai la tata, domnişoarelor*, **hai la tata**, Barbu, *Groapa*, 13; *Te lasă*, **te lasă** / *Salcie pletoasă*, Teodorescu, *Poezii*, 406.

4.9.4. Modalitatea optativă reliefează fie o dorinţă a cărei împlinire este împiedicată de acţiunea propoziţiei următoare: *Cătăni-o-aş*, **cătăni**, / *Puşca numa de n-ar fi, Folclor-Moldova*, 59; *Însura-m-aş*, **însura** / *Nu ştiu soacra*

Scanned with OKEN Scanner

ce mi-o da, Nunta, 13; *Mărita-m-aş*, **mărita** / *Pîne nu ştiu frămînta, Nunta*, 15; fie o dorinţă doar afirmată: *Duce-m-aş* şi **m-aş tot duce** / *Dor de tine să m-apuce;* în acest caz baza şi repetiţia se constituie într-o structură oarecum închisă, condiţionată fiind de factori de natură prozodică, după normele de construcţie a unităţilor marcate printr-o anumită distribuţie metrică.

4.9.5. Modalitatea interogativă atrage atenţia nu asupra faptului implicat în interogaţie, ci asupra răspunsului (cunoscut de altfel dinainte) pe care interlocutorul urmează să-l dea; în acest mod este pusă în valoare o interogaţie retorică: *Pentru ce?* **pentru ce?** *Tu mă întrebi pentru ce?* Caragiale, O, I, 129; *Ce vreau?* **Ce vreau?** *Ştii bine ce vreau*, Caragiale, O, I, 136; *Nu vreai?* **Nu vreai?** *De ce nu vreai? Haid vino!* Coşbuc, *Poezii*, 256; *Pînă unde voi răzbi?* **Pînă unde?**, Alexandru, *Imnele* 20.

În poezia lui Coşbuc, repetiţia de insistenţă îmbrăţişează toate modalităţile de expresie, prin variaţie de registru în cadrul fiecărei unităţi apoziţionale:

bază enunţiativă — repetiţie enunţiativă: *Şi vedeam că-i umblă ochii,* / **Umblă ochii** / *Ca la şerpi, îi umblă ochii*, Coşbuc, *Poezii*, 103;

bază enunţiativă — repetiţie exclamativă: *Te temi*, **te temi!** *parcă te temi de mine*, Coşbuc, *Poezii*, 256;

bază enunţiativă — repetiţie interogativă: *Apoi*, **apoi?** *Ce-a fost apoi?* Coşbuc, *Poezii*, 256;

bază exclamativă — repetiţie enunţiativă şi interogativă: *Deloc o vorbă! Se preface!* **deloc, deloc, de ce deloc?**, Coşbuc, *Poezii*, 255.

4.10. Funcţia prozodică a repetiţiei este pusă în valoare, în tehnica de construcţie a discursului poetic, în versificaţie, constituind o trăsătură prevalentă a poeziei populare sau a poeziei culte de factură populară. Repetiţia cu funcţie prozodică repoziţionează baza o dată sau de două ori, la nivelul versului, ca „umplutură“ [69] sau ca „sprijin prozodic“ [70], în vederea îndeplinirii condiţiilor metrice, fără a se neglija totodată şi funcţia afectivă de reliefare a semnificaţiei unităţii antecedente. Ca suport prozodic, repetiţia este o unitate reductibilă, iar odată cu reductibilitatea, se produce şi o destructurare a textului poetic. Astfel, pornind de la structura poetică *Întreabă*, **întreabă** — / *Lerui*, **lerui**, *Doamne* —/ *Cine îmi întreabă,?* prin reducerea fenomenelor de repetiţie, se poate ajunge, după cum observă C. Brăiloiu [71], la enunţul *Întreabă, cine-mi întreabă?* De fapt, esenţa întregului enunţ poate fi redusă la interogaţia din final *Cine întreabă?*, celelalte elemente fiind eliminate odată cu transpunerea din planul subiectiv (afectiv) în planul obiectiv al comunicării.

Calitatea de antecedent al repetiţiei prozodice este satisfăcută, de regulă, de unităţi lexicale structurate în unităţi metrice de tip trohaic, iambic etc., faţă de care repetiţia prin apoziţionare se realizează ca unitate izomorfă şi

---

[69] Bîrlea, *op. cit.*, p. 220.
[70] Coteanu, *op. cit.*, p. 120.
[71] Brăiloiu, *Opere*, p. 19.

Scanned with OKEN Scanner

izometrică. Analiza textelor poetice a identificat mai multe modalităţi sau procedee de repetiţie cu funcţie prozodică.

4.10.1. Repoziţionarea unei unităţi metrice se întîlneşte ca procedeu de versificaţie în versul *incipit* (cel cu care începe poezia) sau în cuprinsul poeziei ori de cîte ori nevoile ritmice o impun: *Verde,* **verde şi iar verde** / *Ce-am iubit nu se mai vede,* Teodorescu, *Poezii,* 325; *Bordeiaş,* **bordei, bordei,** *Cu mărtăceii de tei* / *S-a-ncuibat dragostea-n ei,* Teodorescu, *Poezii,* 381; *Mă miram, puică,* **miram** / **Mă miram** *de ce slăbeam,* Teodorescu, *Poezii,* 352; *Spune,* **spune,** *pui de cuc* / *Căişorii und'să duc?* / *Spune,* **spune,** *turturea* / *Îngheţată-i Dunărea?* Teodorescu, *Poezii,* 347; *Joc,* **joc, joc,** *îşi bate joc.* / *Joc îşi bate Afrodita* / *Cu săgeata şi ispita,* Teodorescu, *Poezii,* 547. Repetiţia prozodică în cuprinsul poeziei este unul din mijloacele cele mai exploatate ale paralelismului metric[72]: *Patru boi,* **patru boi,** / *Ţucu-ţi ochii amîndoi,* / *Patru vaci,* **patru vaci,** / *Ţucu-ţi ochii cei bîrnaci.* Unele texte se constituie în structuri poetice printr-un joc al repetiţiei: *Şi ne pare tot zahar:* / *Iar,* **iar, iar,** / **iar acum iar.** / *Joi,* **joi, joi,** / *Săraci de noi* / *Şi ne taie ca pe oi.* / *Joi,* **joi, joi,** Teodorescu, *Poezii,* 548. În cazul interjecţiilor onomatopeice, repetiţia ca suport prozodic aproape că s-a impus ca normă: *Mă dusei în tîrg* / *Cumpărai o iadă:* / *Iada zice: behea-***hea!** / *Miaua zice: miea,* **miea, miea!** / *Scroafa zice: hor,* **hor, hor!** / *Curca zice: chior,* **chior, chior!,** Teodorescu, *Poezii,* 401. Cînd textul poetic are un complement muzical sau coregrafic, repetiţia poate antrena mai multe unităţi metrice, sau chiar versuri întregi, a căror organizare este condiţionată de ritmul jocului sau al melodiei[73]: *Hop aşa,* **hop, hop, aşa,** / *Hop aşa, vere,* **aşa!,** Teodorescu, *Poezii,* 383; *Şi noi,* **şi noi,** *la Ilinca,* / **Şi noi la Ilinca,** / *Ca să bem vin cu ulcica* / **Şi noi la Ilinca!,** Teodorescu, *Poezii,* 383; *Cîntă păsările-n luncă.* / *Măi Ioane,* **măi!** / *Mie-mi vine dor de ducă.* / *Măi Ioane,* **măi!** / **Mie-mi vine dor de ducă.** / **Măi Ioane, măi!** *Cîntec popular; Calu-i bălan,* **calu-i bălan** *şi şaua-i verde,* / *Ţine-mi-l, Doamne,* **ţine-mi-l, Doamne,** *nu mi-l pierde,* / *Că l-am mai,* **că l-am mai** *pierdut o dată* / *Şi-am căutat,* **şi-am căutat** *Craiova toată.*

În aceleaşi condiţii ca mai sus, repetiţia prozodică prin apoziţionare apare în structurarea metrică a r e f r e n u l u i[74] *encomiastic* (frecvent în colinde): *Am plecat să colindăm.* / *Domn,* **domn,** *să-nălţăm!* / *Pe la case să urăm.* / *Domn,* **domn,** *să-nălţăm!; ornamental* (alcătuit prin repetarea unor cuvinte monosilabice, cu sau fără înţeles): *Pe cărare sub un brad,* / *Zău,* **zău!** / *Şade-un voinic supărat.* / **Zău, zău, zău!,** *De cînd badea mi s-a dus,* / *Tra la* **la la la la la** / *La gît salbă n-am mai pus.* / *Tra la* **la la la la la!**; *Sînt student la-Agronomie* / *Iu pai di ia* **iu pai da** / *Cultiv soia pe cîmpie* / *Iu pai di ia da* / *Soia-n sus şi soia-n jos* / *Doamne, cît sînt de soios.* / *Iu pai di ia* **iu pai da**/

---

[72] Brăiloiu, *op. cit.*, p. 88—89.
[73] Pentru detalii, vezi Brăiloiu, *op. cit.*, p. 15—119.
[74] Date deosebit de valoroase cu privire la structura şi funcţia refrenului în poezia populară în Bîrlea, *op. cit.*, p. 279—292.

Scanned with OKEN Scanner

Iu pai di ia *n-o lăsa* / **Iu pai di ia iu pai da** / **Iu pai di ia da**; şi a refrenului tematic (purtător de conţinut), cu o bază în poziţie de interlocutor sau un alter ego: *Frunză verde trei bujori,* / *Doruleţ,* **doruleţ, doruleţule!** / *Mi-a trimis mîndruţa flori.* / *Doruleţ,* **doruleţ doruleţule!** / *Doruleţ,* **doruleţ, doruleţule!** / *Doruleţ,* **doruleţule!** / *Doruleţ,* **doruleţ, doruleţule!**; *Eu mi-s Pavel din Banat, Pavele,* **Pavele!** / *Cel mai fain fecior din sat.* / *Pavele,* **Pavele!**

4.10.2. În jocurile de copii, precum şi în unele texte de ritual, caracterizate printr-un „ritm vocal“,[75] nu şi muzical, condiţia unităţii prozodice a versului este asigurată prin două procedee: primul constă în repetarea bazei numai în componentele ei silabice posttonice, ceea ce e înainte de silaba accentuată se elimină: *Singurică,* / **Rică,** / *Zeamă de pisică!* / *Singuroi,* / **Roi,** / *Zeamă de cotoi!*, Teodorescu, *Poezii*, 222; *Paparudă,* **rudă** / *Vino de ne udă:* / *Cu găleata,* **leata** / *Peste toată gloata,* Teodorescu, *Poezii*, 245; *Caloiene,* **iene,** / *Caloiene,* **iene,** / *Du-te-n cer şi cere* / *Să deschiză porţile*, Teodorescu. *Poezii*, 247. De asemenea, acest procedeu apare şi în construcţia ghicitorilor: *Păsăruie,* **ruie**; *Titirez,* **rez.** Al doilea procedeu constă în repetarea părţii finale prin care se anticipează cuvîntul: *Iene,* **iene, Scaloiene**; *Iani,* **Iani Caloiani,** Teodorescu, *Poezii*, 247—248; *Lie,* **Lie,** *Ciocîrlie*; *gan,* **gan,** *buzdugan*; alteori, cuvîntul de repetiţie primeşte un „prefix“, fără vreo semnificaţie lexicală sau semantică explicită: *Una mînă,* **codomînă**; *Lat,* **codălat**; *melc, melc* **codobelc**; *Am o vacă,* **drimbovacă**; *Cîte stele,* **logostele.**[76]

4.11. Cercetarea întreprinsă asupra repetiţiei în limba română actuală prilejuieşte relevarea următoarelor concluzii:

4.11.1. Repetiţia, ca fenomen general, este un procedeu al cărui randament este determinat de factori de natură stilistică; în această calitate, repetiţia este un interpretant al bazei din perspectiva intensităţii semnificaţiei prin insistenţă, răspunzînd, prin multiplele valori pe care le actualizează, unui registru variat de stări subiective ale vorbitorului.

4.11.2. Analizată prin prisma relaţiilor şi a mijloacelor de expresie care o generează, repetiţia cunoaşte două realizări distincte: repetiţia integrată structural, denumită *repetiţie lexicală*, şi repetiţia neintegrată, generată printr-un raport de apoziţionare, denumită *repetiţie apoziţională*, singura care răspunde unor criterii specifice de clasificare.

4.11.3. Repetiţia apoziţională se realizează, alături de apoziţia propriu-zisă şi de reluare, ca modalitate de expresie a apoziţionării, în general, prezentînd în comun o serie de trăsături caracteristice, distincte de coordonare şi de subordonare; ceea ce îi dau un statut propriu repetiţiei în cadrul apoziţionării sînt o serie de caracteristici de expresie — izomorfismul — şi de conţinut — funcţia stilistică.

---

[75] Brăiloiu, *op. cit.*, p. 122.
[76] Bîrlea, *Poetică folclorică*, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

4.11.4. Repetiţia ca procedeu gramatical constituie sursa cea mai bogată a figurilor de stil zise de repetiţie; în acest caz, „valoarea estetică a repetiţiei rezultă nu numai din faptul că serveşte pentru a sublinia ceea ce trebuie bine întipărit . . ., ci şi pentru că, în general, determină o întîrziere, şi prin aceasta, o reculegere a atenţiei furate de mişcarea agitată a succesiunii imaginilor“ [77]. Simetria, paralelismul, rima interioară îşi găsesc, mai ales în poezia populară, un suport de bază în repetiţie.

4.11.5. Pe de altă parte, repetiţia, prin caracterul său stereotip, are calitatea de a pune în valoare noi unităţi lexicale sub forma locuţiunilor sau de a se converti în mijloace de exprimare a unor categorii gramaticale, cum sînt gradele de comparaţie şi aspectul.

[77] Dragomirescu, *Mică enciclopedie*, p. 28; analizînd „figurile repetiţiei” constată că din cele 250 de specii înscrise în tratatele clasice ale retoricii, 23 sînt puse în valoare de repetiţie, p 26.

Scanned with OKEN Scanner

VI. Principii de analiză

1. Studiul unităţilor sintactice poate urma, ca în orice ştiinţă, o cale sintetică, de la parte la întreg, de la unităţile minimale de rang inferior, la unităţile maximale, de rang superior, sau o cale analitică, de la întreg la părţi, de la unităţile de rang superior la unităţile de rang inferior; operaţiile de tip sintetic definesc sinteza, iar operaţiile de tip analitic definesc analiza. Deşi distincte ca operaţii metodologice, analiza şi sinteza se implică în mod necesar în cercetarea fundamentală, atît prin natura obiectului, care poate fi structurat sau destructurat, cît şi prin maniera de reflectare în plan teoretic a obiectului, de la individual la general sau de la general la individual. Orice operaţie de sinteză are ca antecedent o operaţie de analiză, după cum orice operaţie de analiză are ca antecedent o operaţie de sinteză. Analiza îşi propune cunoaşterea mecanismului pe baza căruia s-a constituit întregul, pentru ca, odată cunoscut, să se generalizeze ca model de construcţie; la rîndul său, sinteza acţionează pe baza datelor oferite de analiză, asigurînd astfel procesele creatoare, de generare neîntreruptă a noi şi noi structuri. Cele două operaţii condiţionează realizarea actului comunicării: mesajul este emis ca rezultat al unor procese de sinteză şi este receptat printr-un proces de analiză.

1.1. Analiza, la nivel sintactic, este operaţia prin care o unitate de rang superior este descompusă în unităţile sale constitutive de rang inferior; astfel, fraza se descompune în propoziţii, propoziţiile în sintagme, iar sintagmele în părţi de propoziţie, ca unităţi minimale de construcţie cu relevanţă sintactică. Ea urmăreşte determinarea mecanismului pe baza căruia unităţile sintactice se integrează într-un ansamblu finit pentru a oferi, în final, un model de construcţie. În studiul limbii, analiza nu reprezintă o finalitate, ci doar o etapă preliminară procesului de sinteză; analiza în sine rămîne o operaţie închisă, pasivă, fără importanţă pentru procesul complex de dezvoltare şi de perfecţionare a posibilităţilor şi a mijloacelor nu numai de exprimare, ci şi de receptare a comunicării. În ultimă instanţă, în sintaxă, analiza urmăreşte să identifice şi să definească raportul dintre un text şi o gramatică, pentru a stabili gramatica textului respectiv, adică mecanismul care produce o propoziţie, o frază sau un text. În acest proces complex, identificarea unităţilor constitutive ale textului, cu distribuţia lor la fiecare nivel, descrierea şi cla-

Scanned with OKEN Scanner

sificarea lor din perspectiva relaţiilor care le reunesc, a funcţiilor pe care le actualizează şi a mijloacelor de exprimare a acestora, constituie coordonatele majore ale demersului analitic.

1.2. Analiza stă la baza metodologică a tuturor gramaticilor descriptive, oferind avantajul de a deschide calea spre inventarierea a tot ceea ce alcătuieşte o structură sub aspectul unităţilor constitutive, al relaţiilor şi al funcţiilor pe care le îndeplinesc. Orientată spre investigarea unui anumit domeniu şi dintr-o perspectivă prestabilită, metoda analizei prezintă şi dezavantajul sau riscul, dacă nu este condusă unitar, consecvent, de a desincroniza datele analitice obţinute, printr-o absolutizare a lor, fără să mai fie corelate, sincronizate cu celelalte. Aşa se explică inconsecvenţele în operaţiile de clasificare, prezentarea incompletă a unor fapte gramaticale, absolutizarea unor aspecte în detrimentul altora, aglomerarea de fapte eterogene într-o clasă datorită blocajului unor operaţii analitice de ierarhizare, soluţii prin omisiune sau prin eroare, neevaluarea datelor obţinute în urma analizei etc.

2. Analiza, ca să fie o operaţie eficientă şi să ofere date relevante asupra unităţii analizate, trebuie să îndeplinească o serie de condiţii generale, valabile pentru orice nivel de analiză.

2.1. Analiza, în desfăşurarea sa, trebuie să urmeze în sens invers etapele operaţiei de sinteză, încît punctele de impact ale celor două operaţii să fie, la fiecare nivel, aceleaşi.

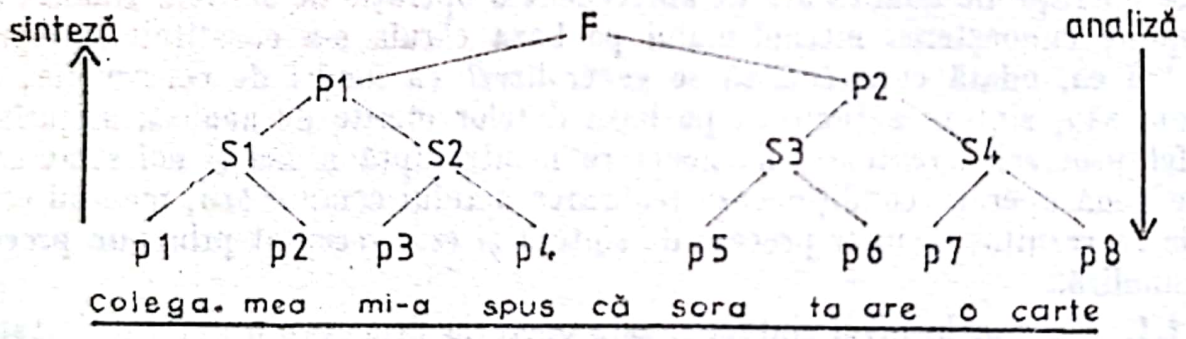

2.2. Analiza, ca operaţie de diviziune, trebuie să ţină seama de organizarea ierarhică a unităţilor sintactice, ca la fiecare nivel să se identifice unităţile de acelaşi fel — la nivel propoziţional propoziţiile, la nivel sintagmatic, sintagmele, la nivelul părţilor de propoziţie, părţile de propoziţie; depăşirea sau neglijarea unui nivel de analiză constituie o abatere, care fie că va schimba cursul analizei, fie că va oferi date incomplete sau eronate asupra componenţei şi a funcţionalităţii unei structuri. O asemenea abatere este frecventă în analiza sintactică de tip didactic, cînd propoziţia este descompusă direct în părţi de propoziţie, omiţîndu-se din analiză nivelul sintagmatic cu unităţile sale specifice, sintagmele, rezultate din sinteza a două părţi de propoziţie.

2.3. O unitate sintactică se supune operaţiei de analiză numai la un singur nivel; nu poate fi distribuită, în acelaşi timp, la două niveluri şi nu poate fi expresia mai multor funcţii. Nu este îndeplinită această condiţie în analiza

Scanned with OKEN Scanner

construcţiilor relative infinitivale (*N-are* **cine mă ajuta la gramatică**), a construcţiilor infinitivale, gerunziale şi participiale (**Venind la el un prieten din copilărie,** *s-a bucurat foarte mult)*, a construcţiilor apoziţionale sau incidente *(A venit Maria,* **sora mai mare a colegului meu),** precum şi în analiza unor părţi de propoziţie sau propoziţii a căror realizare este condiţionată de prezenţa unui anumit determinant (**Trei ani** *ieşise premiant*; *Se urcase luna* **cam de două suliţi; Cu toate insistenţele sale,** *nu a reuşit*; **De rele ce sînt,** *niciodată nu se întîlnesc)*. În toate aceste situaţii, se propune, mai întîi, o analiză globală a construcţiilor, ca apoi să se poată opera analitic în cadrul fiecăreia, întrucît unităţile constitutive sînt unităţi analizabile, adică au autonomie semantică, se integrează într-o unitate de rang superior pe baza unei relaţii de determinare şi îndeplinesc, la nivelul la care se proiectează, o funcţie sintactică distinctă, ceea ce motivează cu temei operaţia de analiză a fiecărei unităţi. Se acomodează unei analize globale părţile de propoziţie cu structură complexă a căror bază este un cuvînt compus sau o locuţiune (**Bună-cuviinţa** *se răsplăteşte*; **Şi-a aruncat ochii** *pe fereastră*).

2.4. Unităţile rezultate din analiză, la acelaşi nivel, trebuie să se excludă reciproc, să nu fie în raport de substituţie una cu alta. De aceea, o analiză de tipul *Am venit* / **atunci cînd m-ai chemat** sau *Vorbeşte* / **aşa cum se pricepe** nu este corectă, deoarece unităţile *atunci* şi *cînd m-ai chemat*, în cadrul aceluiaşi nivel, nu se exclud, ci se substituie, ele distribuindu-se la niveluri diferite, ca unităţi sintactice distincte: *atunci* — parte de propoziţie în structura propoziţiei regente, iar *cînd m-ai chemat* — propoziţie subordonată.

2.5. Analiza trebuie să fie unitară, consecventă; în determinarea şi definirea unităţilor constitutive, la acelaşi nivel, trebuie să se opereze cu aceleaşi criterii de expresie şi de conţinut. Lipsa de unitate şi de consecvenţă a criteriilor face loc arbitrariului, relativismului atît în operaţiile de segmentare, cît şi în cele de definire sau de clasificare. Asemenea inconsecvenţe determinate de lipsa de unitate a criteriilor de analiză se întîlnesc în definiţia şi clasificarea propoziţiilor subordonate în subiective, predicative, atributive, completive şi circumstanţiale, sau în necircumstanţiale şi circumstanţiale, fiecare clasă constituindu-se numai pe diferenţele specifice nu şi pe genul proxim; de asemenea, în clasificarea părţilor secundare de propoziţie, pentru atribut se evaluează partea de vorbire prin care este exprimat (atribut adjectivul, substantival etc.), în timp ce pentru complemente această trăsătură este neglijată. Chiar analiza predicatului în verbal şi nominal conţine nu numai inconsecvenţe, ci şi erori; dacă se ia drept criteriu baza prin care este exprimat, verbal este numai predicatul exprimat printr-un verb, cel exprimat printr-un adverb nu poate fi decît adverbial, după cum cel exprimat printr-o interjecţie este un predicat interjecţional. Alteori, inconsecvenţele conduc la confuzii, ca urmare a introducerii în operaţiile de analiză a unor criterii exterioare obiectului şi domeniului, de regulă, criterii de natură logică şi psihologică. Foarte adesea, neputinţa de analiză cu criterii specifice obiectului se traduce prin replica „nu e logic" sau „aşa e logic", încercîndu-se o soluţionare „mai raţională". Se ştie că între planul logic şi planul gramatical este un raport de in-

Scanned with OKEN Scanner

terdependenţă, expresie a raportului general dintre limbă şi gîndire. Fiecărui plan însă îi este specific un anumit mod de organizare şi de funcţionare: planul logic se organizează şi funcţionează ca mecanism al gîndirii, iar planul gramatical se organizează şi funcţionează ca mecanism al limbii. În analiză, fiecare plan trebuie să-şi păstreze specificitatea şi nu se va opera într-un plan cu categorii sau mijloace care aparţin altui plan. Din această perspectivă, raporturile de corespondenţă dintre cele două planuri rămîn irelevante la nivelul analizei gramaticale. Conceptul de *subiect logic* nu sprijină cu nimic analiza sintactică, dimpotrivă, încarcă memoria cu o categorie inoperantă, abandonîndu-se efortul analitic. În propoziţia *Poemul Luceafărul a fost scris* de Eminescu, vom identifica în calitate de subiect substantivul *Poemul* ca predicat verbul *a fost scris* şi, în calitate de complement de agent, substantivul precedat de prepoziţie *de Eminescu;* la fel, într-o propoziţie de tipul *Mi-e dor*, vom distinge un complement indirect *Mi-*, un predicat *e* şi un subiect *dor*. Tot din considerente de ordin logic, se analizează, în mod eronat, funcţiile sintactice ale substantivului şi numeralului de la douăzeci în sus construcţiile relative infinitivale şi cele absolute, la care ne-am mai referit.

2.6. Analiza trebuie să fie completă; aceasta înseamnă că la toate nivelurile va cuprinde toate unităţile constitutive şi în descrierea lor vor fi folosite toate trăsăturile cu relevanţă la nivelul la care se efectuează analiza. Se întîmplă adesea, mai cu seamă în analiza de tip didactic, ca unele unităţi sintactice (părţi de propoziţie sau propoziţii subordonate) să fie omise, cum este cazul complementelor circumstanţiale opoziţionale, cumulative, de excepţie şi al subordonatelor corespunzătoare sau al constituenţilor construcţiilor relative infinitivale, ai construcţiilor absolute şi ai unor complemente, cînd se aplică analiza globală. Cele mai multe neajunsuri se înregistrează însă, sub acest aspect, în etapa descriptivă a analizei; unităţile sintactice nu sînt prezentate cu întregul evantai de trăsături ce le caracterizează la un nivel dat, încît informaţiile furnizate prin analiză sînt incomplete, totul rezumîndu-se, de cele mai multe ori, la funcţia exprimată. Astfel, despre o unitate propoziţională, subordonată se spune că este propoziţie subiectivă sau atributivă, fără să fie puse în valoare restul trăsăturilor: după *conţinut* (principală sau secundară), *după relaţie* (regentă sau subordonată), *după structură* (simplă sau dezvoltată), *după predicaţie* (verbală, nominală, adverbială etc.), *după scopul comunicării* enunţiativă sau interogativă), *după modalitate* (enunţiativă propriu-zisă, (optativă, exclamativă sau imperativă), *după calitate* (afirmativă sau negativă); toate aceste trăsături prezintă relevanţă la nivelul de analiză a propoziţiei ca unitate sintactică. În descrierea părţilor de propoziţie, se omit, de regulă, trăsăturile de expresie, adică termenul care serveşte drept bază a părţii de propoziţie, precum şi mijloacele de construcţie; aceste trăsături sînt evaluate cînd şi cînd numai în prezentarea atributului, cînd se spune atribut substantival genitival sau atribut substantival prepoziţional.

2.7. Analiza trebuie să ofere date reale despre dispozitivul structural — relaţional şi funcţional — al unei unităţi, să fie explicită, să evite erorile şi ambiguităţile. Îndeplinirea acestei condiţii ţine de gradul de competenţă a

Scanned with OKEN Scanner

subiectului analizator, în ultimă instanţă, de respectarea, în operaţiile analitice, a condiţiilor formulate pînă acum. O analiză corectă şi completă conduce la gramatica textului, evaluînd totodată gradul de gramaticalitate şi capacitatea normativă. Cele mai multe erori sînt generate de incompetenţă sau de aplicarea restrictivă a unor condiţii. Bunăoară, confuzia dintre subiect şi complementul direct, dintre numele predicativ şi complementul circumstanţial de mod şi altele se explică prin factorul de competenţă, pe cînd confuzia dintre numele predicativ secundar şi complementul de mod, dintre complementul opoziţional şi cel indirect este consecinţa neîndeplinirii unei condiţii de analiză şi anume: analiza operează cu un inventar incomplet de unităţi funcţionale.

2.8. Analiza trebuie să aibă, în orice împrejurare, o finalitate: să conducă la descoperirea sistemului de organizare şi de funcţionare a unui ansamblu şi la generalizarea lui ca model, deci ca gramatică pentru generarea de noi ansambluri similare; să ofere date pertinente pentru descrierea şi clasificarea unităţilor constitutive ale ansamblului; să constituie un exerciţiu didactic activ în dezvoltarea capacităţii analitice, în lărgirea orizontului de cunoaştere; să perfecţioneze procesele de receptare în actul comunicării; să pregătească condiţiile de acţiune a sintezei.

2.9. Analiza trebuie să opereze asupra unităţilor sintactice aşa cum sînt ele date în context, cu trăsăturile lor de expresie şi de conţinut, atît în faza de identificare, cît şi în cea de descriere relaţională şi funcţională. Substituţia unei unităţi printr-o altă unitate echivalentă numai din punct de vedere semantic nu se recomandă ca soluţie în analiză, deoarece rezultatul la care se ajunge caracterizează unitatea substitut şi nu unitatea bază. De pildă, dacă în unitatea sintactică de tip frastic **I-a trecut prin gînd** *să rămînă acasă*, în procesul de analiză, se substituie locuţiunea verbală *a trecut prin gînd*, prin echivalentul său semantic *s-a gîndit*, şi în funcţie de acesta se analizează subordonata, se ajunge la o soluţie eronată pentru fraza propusă pentru analiză. Cele două segmente verbale, deşi sînt echivalente ca înţeles, din punct de vedere gramatical, au un statut distinct: *a trecut prin gînd*, sub raportul persoanei, este unipersonal şi îşi subordonează o propoziţie subiectivă sau un subiect nonpersonal, pe cînd *s-a gîndit* este marcat personal şi îşi subordonează o completivă indirectă sau un complement indirect prepoziţional. Substituţia cu un echivalent poate fi operaţională cînd cele două unităţi prezintă acelaşi statut, ca în cazul verbului *a fi* predicativ şi al verbelor *a exista, a se întîmpla, a se petrece: Dacă n-am mai venit* **a fost** *că nu m-ai mai invitat = Dacă n-am mai venit asta* **s-a întîmplat** *că nu m-ai mai invitat.* Referitor la această condiţie, ar mai fi de semnalat un fapt şi anume că valoarea lexicală şi gramaticală a cuvintelor trebuie determinată în raport cu poziţia pe care o ocupă în contextul dat şi cu trăsăturile pe care le prezintă. Obişnuindu-se să se spună că *şi* este conjuncţie, închidem, de la început, posibilitatea de realizare a acestui segment şi cu alte valori: adverb *(A venit* şi *el)*, substantiv (Şi *este un cuvînt)*. Neglijîndu-se această condiţie, numeroase dificultăţi şi chiar erori apar în identificarea şi definirea pronu-

Scanned with OKEN Scanner

melor şi a adjectivelor pronominale. Privirea statică, imobilă asupra părţilor de vorbire abate operaţia de analiză de la cursul său firesc.

3. Un sistem lingvistic este constituit din unităţi, care, la rîndul lor, pe baza unor trăsături comune, se distribuie în niveluri; un nivel va cuprinde totdeauna unităţi de acelaşi fel, între care se vor stabili relaţii de tip distributiv: o unitate *a* acceptă vecinătatea unităţii *b*. În calitate de *a* şi *b* pot apărea două foneme *(a+c)*, două lexeme *(croi + tor)*, două morfeme *(cînt + ă)*, două părţi de propoziţie *(casă + nouă)* sau două propoziţii *(A zis + că vine)*. Se recunosc următoarele niveluri lingvistice: fonologic, lexical, semantic, morfologic şi sintactic: în ultima vreme, odată cu dezvoltarea cercetărilor de textologie, se propune şi nivelul textual, reprezentat de unităţi superioare frazei, precum şi de modalităţi proprii de organizare. Stilistica nu se constituie într-un nivel lingvistic întrucît nu dispune de unităţi specifice, ea acţionînd în cadrul nivelurilor recunoscute, cu mijloacele de care dispune fiecare nivel în parte. Analiza, după cum am mai arătat, urmăreşte identificarea unităţilor constitutive la un nivel dat şi definirea lor pe baza relaţiilor şi a funcţiilor pe care le îndeplinesc.

La nivel f o n o l o g i c, analiza urmăreşte identificarea unităţilor relevante la acest nivel — *fonemele* —, definirea relaţiilor care se stabilesc între aceste unităţi — de distribuţie — şi a funcţiilor pe care le actualizează — distinctive; la nivel l e x i c a l, unităţile cu care operează analiza sînt *lexemele*, reunite pe baza unor relaţii de selecţie şi cu funcţie lexicală; la nivelul s e m a n t i c, analiza îşi propune identificarea *semantemelor* ca unităţi cu relevanţă la acest nivel, caracterizate prin relaţii de polisemie, sinonimie, omonimie sau antonimie, pentru a actualiza noi funcţii semantice; la nivel m o r f o l o g i c, unităţile specifice sînt *morfemele*, reunite pe baza unor relaţii de selecţie pentru a exprima categoriile gramaticale specifice de gen, număr, caz etc.

Nivelul s i n t a c t i c, spre deosebire de celelalte niveluri, nu dispune de o unitate etalon; totuşi, din nevoi metodologice, s-au pus în circulaţie termenii de *sintaxem*, *taxem*, *tagmem*, care însă au fost abandonaţi datorită inexistenţei unei unităţi omogene care să răspundă unui singur nume. Gramaticile generative consideră sintaxa drept componenta centrală a întregului mecanism gramatical, avînd rolul dominant în organizarea şi funcţionarea limbii ca sistem de comunicare; în această calitate, sintaxa cuprinde în sfera sa unităţi distincte sub raportul ierarhizării, al relaţiilor pe care le contractează şi al funcţiilor pe care le actualizează, ceea ce conduce la recunoaşterea, în cadrul nivelului sintactic, a mai multor subniveluri, fiecare marcat de o unitate sintactică specifică: *partea de propoziţie*, *sintagma*, *propoziţia*, *fraza*. Aceste unităţi nu pot fi substituite, pentru că se distribuie la niveluri diferite pe baza principiului stratificării: o unitate de rang inferior se integrează, ca element constitutiv, în unitatea de rang superior: partea de propoziţie în sintagmă, sintagma în propoziţie şi propoziţia în frază. Fiecare subnivel este caracterizat nu numai prin unitatea sintactică specifică, ci şi prin modul de manifestare a relaţiilor şi a funcţiilor actualizate, prin mijloacele de expre-

Scanned with OKEN Scanner

sie, prin reguli de structură şi de transformare proprii. Astfel, părţile de propoziţie şi propoziţiile sînt *unităţi funcţionale*, purtătoare de funcţii, pe cînd sintagma şi fraza sînt *unităţi relaţionale*, reprezentînd cîmpul sintactic de manifestare a relaţiilor. Paralelismul sau corespondenţa despre care se vorbeşte se va stabili, pe de o parte, între unităţile funcţionale (parte de propoziţie şi propoziţie), iar, pe de altă parte, între unităţile relaţionale (sintagmă şi frază). Odată cu expansiunea unei părţi de propoziţie în propoziţie, sintagma din care face parte se va proiecta la nivel de frază: *Omul* harnic *are de toate* > *Omul* care este harnic *are de toate*. Dispozitivul structural al nivelului sintactic organizat în subniveluri cu unităţi distincte integrate într-o ordine determinată este relevat atît în operaţia de sinteză, cît şi în cea de analiză şi poate fi reprezentat printr-o diagramă.

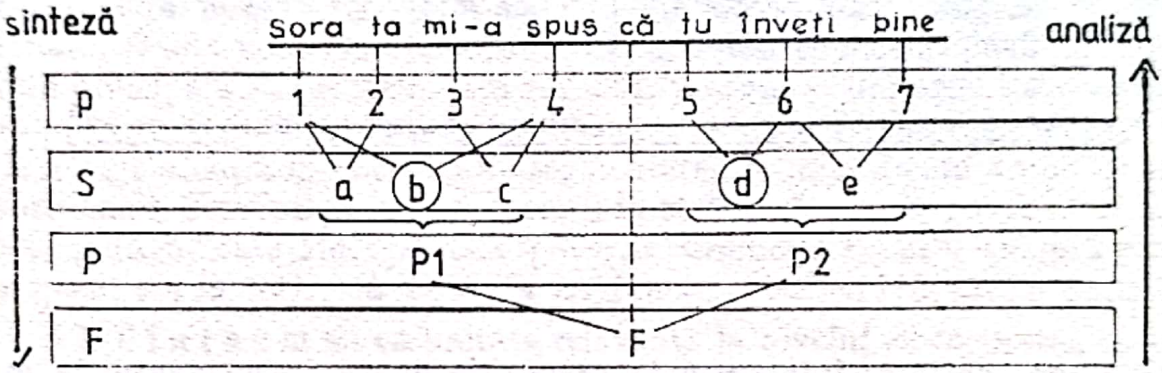

4. O unitate sintactică este un segment simplu sau complex, înscris într-un nivel pe baza unei relaţii explicite sau implicite şi caracterizat prin proprietatea de a exprima o funcţie; prin aceste trăsături, unitatea sintactică îndeplineşte condiţiile de a fi supusă operaţiilor de sinteză printr-un proces de integrare, de compoziţie, de structurare, pornind de la unităţile minimale, sau operaţiilor de analiză, printr-un proces de decompoziţie, de destructurare, pornind de la unităţile maximale.

4.1. F r a z a este unitatea maximală la nivelul structurii sintactice, rezultată din integrarea a cel puţin două propoziţii legate printr-un raport. Orice unitate frastică se caracterizează printr-un indice de cantitate, care este reprezentat de numărul propoziţiilor care intră în componenţa sa, şi printr-un indice de calitate, care este reprezentat de relaţii, de modul de structurare a unităţilor. După numărul propoziţiilor, frazele pot fi *bipropoziţionale*, *tripropoziţionale*, *polipropoziţionale*, iar după relaţiile care se stabilesc între propoziţii, frazele pot fi *subordonative*, cînd propoziţiile sînt legate numai prin raporturi de subordonare, *adordonative*, cînd propoziţiile sînt legate prin raporturi de adordonare (coordonare sau apoziţionare), *supraordonate*, cînd între propoziţii se stabileşte un raport de incidenţă, şi *mixte*, cînd în structurarea propoziţiilor într-o frază participă cel puţin două raporturi distincte: coordonare şi subordonare, subordonare şi apoziţionare etc. După organizarea unităţilor propoziţionale în dispozitivul structural, se pot distinge fraze *lineare*, în care propoziţiile se succed într-un lanţ coordo-

Scanned with OKEN Scanner

nator, pe orizontală, sau într-un lanț subordonator, pe verticală, și fraze *arborescente*, *ramificate*, cu organizare dihotomică sau trihotomică. Analiza la nivelul frazei urmărește, mai întîi, identificarea unităților constitutive, adică a propozițiilor, descrierea și clasificarea lor pe baza relațiilor și a funcțiilor pe care le actualizează, normele de construcție și de transformare.

4.2. În ierarhia nivelului sintactic, p r o p o z i ț i a, în procesul de analiză, apare ca rezultat al segmentării unității sintactice superioare, fraza, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar în procesul de sinteză, ca rezultat al integrării unui lanț sintagmatic în prezența unui centru predicativ. În structura de bază a propoziției, predicația reprezintă o condiție esențială, fără de care nu ar fi posibilă existența acestei unități; predicația sau actul predicativ validează totdeauna calitatea de propoziție a unei unități sintactice; prin predicație, un lanț sintagmatic se poate proiecta la nivel de propoziție. În absența acesteia, nu se poate face trecerea la nivelul superior, oricît de întins ar fi lanțul sintagmatic.

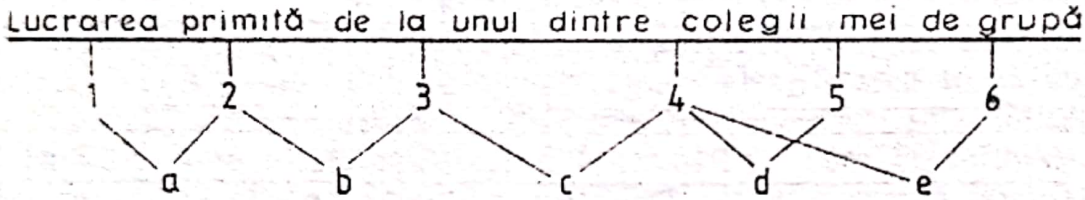

Lanțul sintagmatic se integrează în propoziție numai în momentul în care se introduce o unitate predicativă; în baza acestei trăsături, propoziția poate fi definită ca unitatea sintactică cu rang predicativ sau cu incidență predicativă.

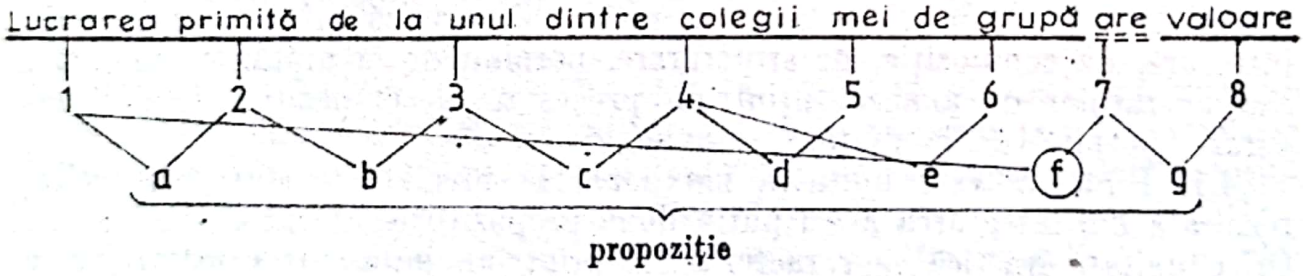

În cazul unităților neintegrate, cum ar fi vocativele sau construcțiile incidente fără relație de stînga sau de dreapta, lanțul sintagmatic al unei propoziții este întrerupt:

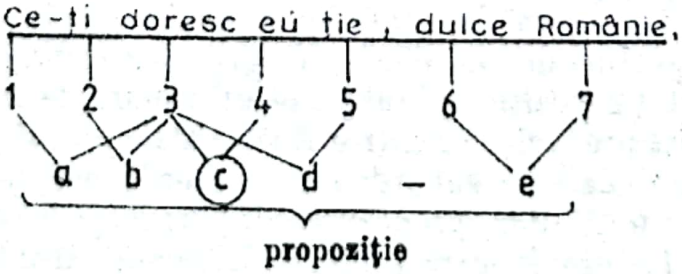

Scanned with OKEN Scanner

Structura diversă a propoziţiei se realizează în raport cu o multitudine de factori: topica unităţilor sintagmatice şi numărul lor, posibilitatea de analiză *(analizabile, neanalizabile)*, calitatea semantică *(principale, secundare)*, calitatea predicaţiei *(verbale, nominale, adjectivale, adverbiale, interjecţionale)*, relaţia *(independente, regente, subordonate, coordonate, incidente)*, funcţia — numai cele subordonate *(subiective, predicative, atributive, completive, circumstanţiale)*, structura *(simple, dezvoltate)*, scopul comunicării *(enunţiative, interogative)*, modalitatea comunicării *(enunţiative propriuzise, imperative, exclamative, optative, interogative directe, indirecte, retorice)*, calitatea comunicării *(afirmative, negative)*. Fiecărui tip de propoziţie îi este caracteristic un anumit mod de organizare în raport cu relevanţa trăsăturilor prezentate mai sus, cu contextul sau situaţia care le generează. Unităţile constitutive ale unei propoziţii (principale sau secundare) pot fi dislocate sau izolate prin introducerea sau prin intercalarea unei propoziţii subordonate: *Găina* care cîntă seara *dimineaţa n-are ou;* de reţinut că o propoziţie principală sau o secundară regentă, precum şi unităţile lor constitutive nu pot fi niciodată intercalate în structura subordonatelor lor. Această situaţie atrage atenţia în operaţia de segmentare, de identificare a unităţilor propoziţionale. Realizarea unei propoziţii în structură simplă poate avea la bază o singură unitate sintagmatică *(Soarele străluceşte)* sau o singură parte de propoziţie *(Ploaă)*, cu condiţia ca funcţia predicativă să fie satisfăcută.

4.3. S i n t a g m a, ca unitate relevantă la nivelul sintagmatic, în operaţia de analiză, apare ca rezultat al segmentării propoziţiei, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar în operaţia de sinteză, ca rezultat al integrării a două unităţi de rang inferior, în cazul de faţă, a două părţi de propoziţie, pe baza unei relaţii. La nivel sintactic, sintagmele reprezintă cele mai mici unităţi combinatorii, iar cunoaşterea normelor de combinare este de cea mai mare importanţă atît în procesele de sinteză, cît şi în cele de analiză, deoarece la acest nivel se produc modificările formale ale cuvintelor. Spunînd *caiet, elev*, am enunţat doar nişte cuvinte cu un sens autonom, dar fără să stabilim vreo relaţie între ele; dacă vrem să dăm însă expresie raportului dintre cele două substantive, va trebui să le punem într-o ordine şi să le adăugăm o serie de indicatori de relaţie şi de funcţie, prin modificarea formei cuvintelor sau prin introducerea unor mărci specifice de tip analitic: *caietul elevului, caietul unui elev* sau *un caiet al elevului*. Într-una din aceste structuri, unitatea sintagmatică se va integra într-o propoziţie: Caietul elevului *este curat* sau *Am corectat* caietul unui elev.

Sintagma, ca unitate sintactică, are o structură *binară*, în compoziţia ei intrînd totdeauna doi termeni, unul în calitate de determinat sau regent şi altul în calitate de determinant sau de subordonat; între cei doi termeni se stabileşte o relaţie de determinare în momentul vorbirii *(in praesentia)*, ceea ce face ca sintagma să fie un act creator, să se distingă de grupurile lexicale cu structură fixă (locuţiuni, cuvinte compuse, expresii idiomatice, şabloane, clişee lingvistice). Sintagma este o unitate analizabilă la nivel sintactic, poate fi descompusă în constituenţi cu autonomie lexicală şi seman-

Scanned with OKEN Scanner

tică, în timp ce grupurile lexicale cu structură fixă nu pot fi analizate la nivel sintactic; ele sînt preluate de către vorbitor într-o structură preexistentă, fără să reprezinte un act care să se producă în momentul vorbirii. Devin analizabile ca o simplă unitate cînd sînt integrate într-o unitate sintactică superioară: **Teatrul Național** *și-a deschis stagiunea cu* **O scrisoare pierdută**; în acest caz, grupurile *Teatrul Național* și *O scrisoare pierdută* se proiectează ca părți de propoziție și nu ca sintagme. Calitatea de unitate sintagmatică a celor două grupuri s-ar releva cînd cei doi determinanți *național* și *pierdută* ar fi în distribuție liberă și ar actualiza cele două funcții: de identificare și de diferențiere a determinatului, într-un raport de solidaritate: *Alecsandri a luptat pentru crearea* **unui teatru național**; **O scrisoare pierdută** *poate aduce necazuri.*

Analiza sintactică la nivel sintagmatic este, în general, neglijată, descompunerea unei propoziții făcîndu-se direct în părți de propoziție, de unde și definiția că „sintaxa se ocupă cu îmbinarea cuvintelor în propoziții". După cum s-a văzut, mecanismul de îmbinare a cuvintelor este mult mai complex și angajează, în organicitatea sa, mai multe niveluri, dintre care cel mai important pare a fi cel sintagmatic întrucît, la acest nivel, se manifestă relațiile care se stabilesc între cuvinte, la acest nivel se produc articulațiile construcției gramaticale. Unitățile se dispun linear și formează un lanț sintagmatic în care sînt cuprinse, pe baza relațiilor de determinare, toate unitățile integrate.

Frunzele verzi ale plopilor se mișcau ușor în bătaia vîntului

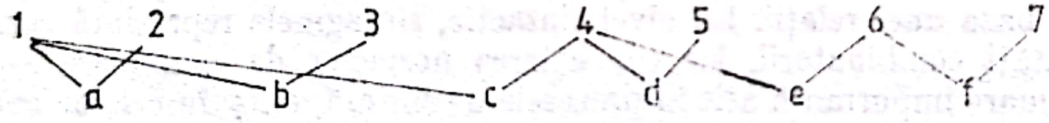

La nivel sintagmatic, analiza urmărește identificarea unităților cu relevanță la acest nivel, a sintagmelor, precum și descrierea lor în raport cu trăsăturile pe care le prezintă. După partea de vorbire care servește drept bază a determinatului, se disting sintagme *nominale* (cînd baza este un nume sau un substitut al numelui: **razele** *soarelui)*, *adjectivale* (cînd baza este un adjectiv: **înalt** *de statură)*, *verbale* (cînd baza este un verb: **citesc** *o carte)*, *adverbiale* (cînd baza este un adverb: **ușor** *de spus)* și *interjecționale* (cînd baza este o interjecție: **vai** *de tine)*. O bază poate servi unei singure sintagme sau mai multor sintagme; astfel, în lanțul sintagmatic de mai sus, se poate constata că *6* este bază numai a sintagmei *f*, în timp ce *1* este bază a unităților sintagmatice *a* și *b*, iar *4* este bază a unităților *c*, *d* și *e*. După funcția pe care o actualizează determinantul, sintagmele pot fi clasificate în sintagme *atributive*, *subiective*, *completive* și *circumstanțiale*, această trăsătură fiind relevantă pentru calitatea determinantului ca parte de propoziție. În ceea ce privește relațiile care se manifestă la nivelul sintagmatic, sînt acceptate ca generatoare de structură și de funcții numai relațiile de determinare; celelalte relații (coordonarea, apoziționarea, incidența) se manifestă în cadrul

Scanned with OKEN Scanner

relaţiilor de determinare ca o amplificare poziţională a bazei, fără să afecteze relaţia şi funcţia, iar apariţia lor este în strînsă dependenţă de prezenţa unui termen implicat într-un raport de dependenţă.

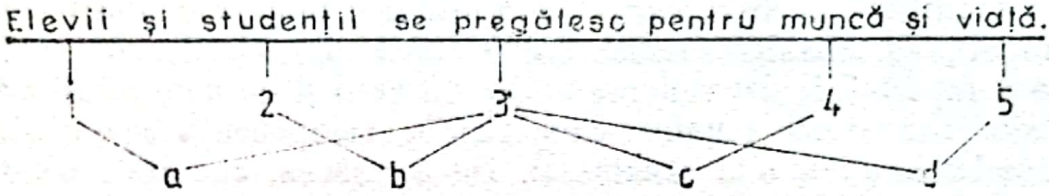

Coeziunea structurală a propoziţiei este asigurată de cele patru relaţii de dependenţă: 1→3, 2→3, 3←4, 3←5, prin care se proiectează cele patru unităţi sintagmatice *a*, *b*, *c*, *d;* raporturile de coordonare *a* — *b* şi *c* — *d* marchează numai apartenenţa acestor unităţi la aceeaşi clasă funcţională în dependenţă de acelaşi regent, fără să se realizeze ca expresie a unei funcţii sintactice. Coordonarea apare, în acest caz, ca o legătură externă, asintagmatică; o situaţie similară prezintă şi apoziţionarea, pe care am inclus-o, alături de coordonare, în raportul de adordonare. Caracterul structurant al raportului de determinare la nivel sintagmatic se vădeşte şi în procesele transformatoare prin expansiune, în care sînt angajate numai unităţile dependente: *Se pregăteşte* **de plecare** > *Se pregăteşte* **să plece.** În urma acestui proces de expansiune, termenul determinant al sintagmei devine propoziţie, iar propoziţia devine frază, fără să se modifice statutul gramatical al determinatului din structura sintagmatică. De aceea, un regent sau un determinat din componenţa unei sintagme poate servi ca bază de expansiune atît la nivel sintagmatic (**Omul** *muncitor este preţuit)*, cît şi la nivel frastic (**Omul** *care este muncitor este preţuit)*. La rîndul său, un determinant dintr-o structură sintagmatică poate servi ca bază, deci ca determinat, într-o nouă expansiune sintagmatică.

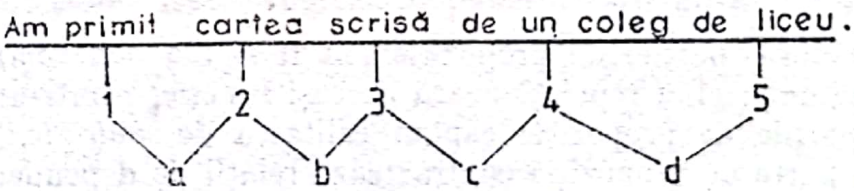

4.4. Părţile de propoziţie, în ierarhia unităţilor sintactice, reprezintă cea mai mică unitate cu relevanţă sintactică; sub raportul analizei, ea este unitatea ireductibilă cu care se încheie această operaţie. Ea rezultă din descompunerea unei sintagme în părţile sale constitutive. Au calitatea de părţi de propoziţie toate părţile de vorbire care poartă cele trei trăsături ale unităţii sintactice: au autonomie semantică, se integrează într-o unitate de rang superior pe baza unei relaţii şi au capacitatea de a îndeplini o funcţie sintactică. Întrunesc aceste trăsături substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, unele adverbe, precum şi interjecţia, în situaţii mai puţin obişnuite. Părţile de vorbire care satisfac condiţiile unei unităţi sintactice mai poartă şi numele de funcţionale şi, pentru că îndeplinesc şi condiţiile unei

Scanned with OKEN Scanner

analize, se mai numesc cuvinte analizabile. Nu au calitatea de părți de propoziție părțile de vorbire folosite ca auxiliare sintactice (prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale), ca auxiliare morfologice (articolul, pronumele reflexive, verbele auxiliare, unele prepoziții și unele adverbe cu ajutorul cărora se exprimă categoria comparației), ca auxiliare semantice (o serie de adverbe de mod care nuanțează raportul de determinare dintre un verb și un determinant al său) sau ca auxiliare lexicale (cuvinte care intră în componența compuselor sau a locuțiunilor ca *a luat*-o la sănătoasa). De asemenea, cuvintele neintegrate (incidente sau vocative) întrucît nu poartă o marcă relațională, deși au un sens autonom, nu au capacitatea de a îndeplini o funcție sintactică și ca atare nu pot avea calitatea de părți de propoziție. De aceea, părțile de vorbire care nu satisfac condițiile unei unități sintactice se mai numesc și *afuncționale* sau *neanalizabile* pentru că nu pot fi supuse analizei la nivel sintactic. Analiza la nivelul părților de propoziție urmărește identificarea unităților cu relevanță la acest nivel și descrierea lor pe baza trăsăturilor pe care le prezintă. Ca un principiu general, în operația de identificare, părțile de propoziție vor fi înfățișate cu toate mărcile lor gramaticale și lexicale (substantivul cu articol sau cu prepoziție, adjectivul cu adverbele care exprimă categoria comparației, verbul cu pronumele reflexiv, cu verbe auxiliare, cu prepoziții *(a* + infinitiv, *de* + supin), cu conjuncția *să*. Prepoziția sau locuțiunea prepozițională ca mijloc analitic de exprimare a raportului de dependență dintre două unități (una determinată și alta determinantă), în operația de analiză se va lua cu unitatea determinantă pe lîngă care îndeplinește și rolul de indice funcțional. De aceea, atît în cazurile de inversiune topică, cît și în cele de izolare sau dislocare, prepoziția urmează unitatea dependentă: *Plec* **la munte cu trenul = La munte, cu trenul** *plec* **=** *Plec* **cu trenul la munte.** Unitatea determinată dirijează doar procesul de selecție a prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale în calitate de elemente de pelație la nivel sintagmatic.

După structură, părțile de propoziție pot fi *simple* sau *complexe* (compuse sau locuțiuni); cînd repoziționează aceeași funcție, printr-un raport de coordonare, părțile de propoziție capătă calitatea de *multiple*. Ca unitate relațională, o parte de propoziție contractează relații de dependență în baza cărora se integrează în unitatea de rang superior, în sintagmă, iar ca unitate funcțională, este purtătoare de funcții de determinare: subiect, nume predicativ, atribut, complement.

5. Cele prezentate pînă acum au urmărit să releve, pe de o parte, complexitatea structurii sintactice a limbii române, iar, pe de altă parte, să formuleze unele principii de care trebuie să se țină seama în studiul sintaxei, fie că pornim de la cea mai mică unitate de construcție și printr-un proces de sinteză ajungem la unitățile maximale, fie că pornim, printr-un proces de analiză, de la unitățile maximale și ajungem la unitățile sintactice minimale. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm cîteva metode și norme de analiză la nivel sintactic, cu referire specială la nivelul frazei.

Scanned with OKEN Scanner

VII. Metode de analiză

1. Analiza sintactică la nivelul frazei are drept scop identificarea unităților sale constitutive — propozițiile —, descrierea și clasificarea lor pe baza relațiilor pe care le contractează și a funcțiilor pe care le actualizează. În final, analiza trebuie să conducă la determinarea mecanismului de construcție a frazei, la un model care, în procesul de sinteză, să genereze noi fraze. Metoda analizei se folosește fie ca exercițiu didactic în predarea și însușirea cunoștințelor de sintaxă, pentru ridicarea competenței subiectului vorbitor, fie ca operație de investigare întreprinsă în vederea stabilirii unei gramatici; în atenția noastră va sta analiza ca exercițiu didactic. Pentru ca operațiile analitice să-și dovedească randamentul, este necesar ca ele să se desfășoare în etape succesive, fiecare etapă reprezentînd, de fapt, o condiție a existenței înseși a frazei; succesiunea etapelor este determinată și de scopurile pe care le urmărește analiza la acest nivel.

1.1. Obiectul analizei la acest nivel îl constituie f r a z a, adică unitatea sintactică alcătuită din cel puțin două propoziții legate printr-un raport. Fraza, ca obiect al analizei, implică trei operații: *selectarea*, *comunicarea* și *receptarea*, ca primă etapă.

1.1.1. *Selectarea* frazei reprezintă punctul de plecare în orice analiză și trebuie să fie în concordanță cu scopul propus, adică să conțină faptele pe care vrem să le relevăm în operația de analiză. Fraza trebuie să îndeplinească condițiile de analiză; pentru aceasta este necesar să fie respectate normele de gramaticalitate, să fie corect construită, coerentă, clară, unitară din punct de vedere semantic. Ca grad de dificultate, să fie în consonanță cu gradul de competență al subiectului, cu posibilitățile de analiză, iar ca dimensiune, să reprezinte întregul registru funcțional al limbii, nu numai, cum se obișnuiește, al limbii literaturii artistice. Să conțină, pe cît e posibil, modele sintactice ușor de reținut și de vehiculat, precum și fapte analizate anterior, pentru a servi la recapitularea și consolidarea vechilor cunoștințe. Fraza trebuie să poarte mărcile de referință la autor și la operă sau la textul din care a fost excerptată.

1.1.2. Odată selectată, fraza este *comunicată* sau *transmisă* pe cale orală sau scrisă; comunicarea *orală* poate fi făcută direct, prin lectura textului, sau prin mijloace audio cu ajutorul benzilor. În acest tip de comunicare, un

Scanned with OKEN Scanner

rol important revin normelor ortoepice: pauza, intonaţia, accentul; astfel, fraza *Cînd a venit la mine Ion plecase de acasă* poate fi comunicată şi receptată, în acelaşi timp, în două feluri: cu pauză înainte de substantivul *Ion: Cînd a venit la mine / Ion plecase de acasă;* sau cu pauză după substantivul *Ion: Cînd a venit la mine Ion / plecase de acasă.* Comunicarea *scrisă* se poate face direct prin scrierea simultană pe tablă şi pe caiete sau cu ajutorul fişelor sau al mijloacelor video de proiecţie; de data aceasta, importanţă capătă normele de ortografie şi de punctuaţie. Bunăoară, prezenţa punctului va marca sfîrşitul unei fraze, majuscula va semnaliza începutul, virgula va servi ca indice de distribuţie a unităţilor de la limita dintre două propoziţii: *Cînd a venit la mine, / Ion plecase de acasă; Cînd a venit la mine Ion, / plecase de acasă.*

1.1.3. *Receptarea* frazei în structura în care se realizează şi cu semnificaţiile ei proprii creează premisa unei analize corecte, după cum neînţelegerea unor relaţii sau semnificaţii ale unităţilor constitutive deschide calea erorilor în operaţiile de analiză. Înţelegerea frazei se asigură, în această etapă, prin o serie de procese interpretative.

1.1.3.1. Interpretarea *semantică* urmăreşte decodarea semnificaţiilor unităţilor constitutive, prin stabilirea relaţiilor dintre sensurile denotative şi cele conotative. O frază poate fi constituită din unităţi cu sensuri singulare, univoce, fără conotaţii; în acest caz, nu apar dificultăţi în procesul de receptare: *El mi-a spus că dacă va ploua, nu va veni.* Dificultăţi ridică frazele constituite din unităţi cu sensuri plurale, polisemice, ambigue; în aceste situaţii, interpretarea semantică trebuie să le reducă la un sens singular, univoc, prin eliminarea sau blocarea celorlalte sensuri. Acceptarea mai multor sensuri ca rezultat al existenţei mai multor posibilităţi de lectură, ca în cazul textelor poetice, implică o amplificare a planurilor de analiză.

1.1.3.2. Interpretarea *gramaticală* are drept scop stabilirea statutului gramatical al unităţilor constitutive, al valorilor cu care apar şi de care ar depinde analiza la nivelul frazei. În această fază, trebuie să se identifice locuţiunile conjuncţionale de tipul *substantiv + conjuncţie (în caz că, în scopul să, cu condiţia să, cu excepţia că* etc.), altfel, analiza va urma un alt curs; în acelaşi scop, este necesar să se identifice locuţiunile verbale pentru a introduce un criteriu unic în definirea subordonatelor. În general, se abuzează, în analiza părţilor de vorbire, de locuţiuni, mai cu seamă de cele verbale şi adjectivale. Se consideră, de pildă, că grupul sintactic *avea obiceiul* este o locuţiune verbală, deoarece poate fi substituită cu verbul *obişnuia* (criteriul de evaluare este numai de natură semantică), dar în componenţa grupului intră un substantiv care poartă marca determinării, deci articolul hotărît, acest substantiv are un determinant exprimat printr-o propoziţie *Avea obiceiul* **să se plimbe în fiecare seară** sau printr-o parte de propoziţie *Avea obiceiul* **de a se plimba,** iar acest determinant apare în relaţie numai cu substantivul; substantivul poate fi izolat de verb *Avea, ca mai toţi oamenii, obiceiul,* în acelaşi timp poate fi inversat *Obiceiul acesta îl avea demult* şi, după cum se poate observa, poate fi reluat prin forma neaccentuată a pronumelui perso-

Scanned with OKEN Scanner

nal în cazul acuzativ, ca dovadă a funcţiei de complement direct. Prin urmare, grupul sintactic *avea obiceiul* nu se constituie într-o locuţiune verbală, fiecare parte funcţionînd ca unitate analizabilă.

1.1.3.3. Interpretarea procedeelor *suprasegmentale* (accent, intonaţie, pauză etc.) care pot fi evaluate atît în operaţia de segmentare, prin marcarea limitei dintre două unităţi propoziţionale, cît şi în operaţia de definire, prin intonaţia cu care se realizează; astfel, în funcţie de intonaţie, se disting propoziţiile enunţiative, interogative, exclamative, imperative şi optative.

1.1.3.4. Interpretarea procedeelor *situaţionale* sau *contextuale* va servi la determinarea structurii şi a semnificaţiei unei fraze, precum şi la motivarea caracterului neanalizabil sau analizabil parţial al unor unităţi propoziţionale sau frastice. Bunăoară, segmentul *Maşina!* poate fi interpretat ca o unitate propoziţională dacă se realizează într-o anumită situaţie; sau segmentul *Pentru că a plouat*, formulat ca răspuns la întrebarea *De ce n-ai venit?*, se interpretează ca o frază cu propoziţia regentă implicită în contextul dat.

1.1.3.5. Interpretarea procedeelor *stilistice* trebuie să conducă, în această fază a analizei, pe de o parte, la înţelegerea frazei, prin identificarea conotaţiilor, iar, pe de alta, la deschiderea căilor de analiză (segmentare, definire), prin decelarea modalităţilor de construcţie a frazei la nivel metalingvistic, în raport cu modul şi forma de expunere: monolog, dialog, naraţiune, descriere, proză, poezie, vorbire directă, indirectă sau indirectă liberă. Se ştie că o frază, printre altele, este şi o unitate de comunicare: *El citeşte numai ce-i place;* locutorul, în acest caz, transmite, în mod obiectiv, o informaţie despre un alocutor, informare care desemnează planul comunicării; acelaşi locutor însă poate să-şi exprime atitudinea sau părerea despre cele comunicate: să accepte sau nu ceea ce face alocutorul, să aprecieze într-un anumit grad, pozitiv sau negativ, cele relatate, să aducă alocutorul în planul comunicării etc.: **E drept** *că el citeşte numai ce-i place;* **E bine** *că el citeşte numai ce-i place; Citeşte numai ce-i place,* **mi-a mărturisit el.** Mijloacele prin care locutorul îşi exprimă atitudinea faţă de actul propriu-zis al comunicării sînt, de data aceasta, propoziţii care se inserează printr-o relaţie de subordonare de dreapta în structura frazei; drept urmare, fraza se amplifică şi se restructurează relaţional şi funcţional în raport cu calitatea unităţii introduse, căpătînd totodată o notă subiectivă care traduce atitudinea locutorului. Prin aceasta se instituie, alături de planul comunicării, un nou plan, al cărui scop este de a interpreta cele comunicate; acest plan interpretativ poate fi dezvoltat prin introducerea de noi modalităţi de apreciere, iar determinarea lor este de o mare importanţă în receptarea şi analiza sintactică a frazei. Astfel, de la propoziţia *Plec la munte*, printr-o dezvoltare succesivă a planurilor interpretative, se poate ajunge la o frază cu o structură complexă: **Trebuie** *să plec la munte* > **Ştiu că trebuie** *să plec la munte* > **Bineînţeles că ştiu că trebuie** *să plec la munte.* În final, fraza se structurează în două planuri: un plan al comunicării *(să plec la munte)* şi un plan interpretativ constituit,

Scanned with OKEN Scanner

la rîndul său, din trei subplanuri, fiecare punînd în valoare o anumită semnificaţie subiectivă, ca expresie a unei anumite modalităţi *(Bineînţeles că ştiu că trebuie)*

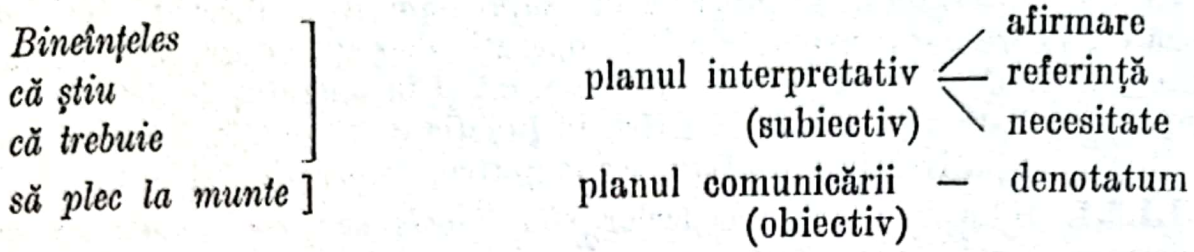

Disjuncţia în plan al *comunicării* şi plan al *interpretării* poate oferi date, în operaţia de analiză, cu privire la modalităţile de generare a frazei: prin transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă *(Cînd te-ai întors?* > El m-a întrebat *cînd m-am întors)*, prin inserţiunea unităţilor interpretative (modalizatoare) în planul comunicării *(Vine* > **Probabil,** *vine* > **Probabil** *că vine)* sau a altor unităţi incidente *(Eu,* **după cum vă amintiţi,** *am fost de acord).*

1.1.4. O frază, ca unitate sintactică, se poate prezenta sub formă de proză cu elementele sale constitutive într-o succesiune liberă, continuă, discursivă, sau sub formă de poezie, cu elementele sale constitutive într-o ordine canonică, discontinuă, recursivă, marcată prin factori de natură prozodică (ritm, armonie, măsură). Poezia şi proza, ca forme de exprimare, sînt două moduri de expresie lingvistică distincte prin forma şi funcţia lor; de aceea, în analiză trebuie să se ţină seama de apartenenţa frazei la una dintre aceste două forme cu consecinţe evidente în organizarea sintactică a unităţilor.

1.1.5. Determinarea modului de expunere (monolog, dialog, naraţiune sau descriere) sporeşte gradul de înţelegere a frazei, atît sub aspectul expresiei, al mijloacelor de construcţie, cît şi sub aspectul conţinutului, iar relevarea trăsăturilor fiecărui mod face posibilă încadrarea într-unul din stilurile funcţionale ale limbii literare: beletristic, ştiinţific, publicistic sau oficial-administrativ. Comentariile privind modurile de expunere şi stilurile funcţionale asigură analiza unei fraze în calitate de unitate constitutivă a unui text pentru care acestea au o relevanţă de prim ordin; altfel spus, fraza este interpretată din perspectivă textuală.

2. Determinarea sau identificarea unităţilor constitutive ale frazei reprezintă primul obiectiv al analizei sintactice. Calitatea de constituent, la acest nivel, o au propoziţiile iar identificarea lor implică o serie de procese operatorii de natură descriptivă.

2.1. Determinarea unităţilor predicative reprezintă operaţia de cea mai mare importanţă în procesul de identificare a propoziţiilor, dat fiind că predicaţia este condiţia fundamentală a existenţei unei propoziţii, nucleul în jurul căruia se grupează unităţile constitutive. Predicatul este unitatea sintactică prin care se actualizează funcţia predicativă sau predicaţia. Funcţia predicativă este o funcţie referenţială, de raportare a unui enunţ la un fapt sau la o realitate, de validare a unei unităţi în calitate de propoziţie. Predicatul poate avea o bază verbală sau nonverbală; în funcţie

Scanned with OKEN Scanner

de aceasta, se disting mai multe tipuri de predicat: verbal, care are o bază verbală, nominal, care are o bază nominală, adjectival, cu o bază adjectivală, adverbial, cu o bază adverbială și interjecțional, cu o bază interjecțională. Dintre toate părțile de vorbire care pot servi ca bază a unui predicat, verbul reprezintă mijlocul cel mai important de exprimare a predicatului, pentru că prin trăsăturile sale are calitatea de a actualiza, de a situa un proces sau o acțiune în timp, cu referire explicită la o anumită persoană. Celelalte realizări predicative — prin nume, adjectiv, adverb etc., necaracteristice din punctul de vedere al gramaticalității, sînt realizări mai puțin obișnuite, accidentale, specifice registrului vorbit al limbii sau stilului beletristic. Apariția lor este motivată sub raport stilistic de o împrejurare sau de o situație specială.

2.1.1. Funcției predicative cel mai bine i se adecvează verbele la modurile personale: indicativ, conjunctiv, optativ-condițional, prezumtiv și imperativ. Calitatea de predicat nu este legată însă numai de valoarea personală a modurilor verbale, deoarece, în unele situații, predicatul poate avea ca bază și verbe la moduri nepersonale: infinitiv, supin și participiu. Vom considera ca definitorie pentru valoarea predicativă a verbelor la moduri nepersonale poziția sintactică a verbului în structura propoziției al cărei nucleu predicativ îl reprezintă. În funcție de aceasta, se disting trei situații:

2.1.1.1. Verbul la un mod nepersonal este predicat al unei propoziții *independente*, incidența zero fiind relevantă pentru funcția predicativă a unui segment: **A se face** *liniște;* **De văzut** *și paginile următoare;* **Plecat** *în concediu.*

2.1.1.2. Verbul la un mod nepersonal este predicat al unei propoziții *regente:* **A se reține** *că toți au fost de acord;* **De notat** *că nimeni nu a lipsit.*

2.1.1.3. Verbul la un mod nepersonal este predicat al unei propoziții *subordonate*, marcate printr-un element de relație (pronume sau adverb relativ), caracteristic expansiunii sintactice la nivelul frazei: *El are ce* **învăța** *de la tine; Nu avem unde* **pune** *cărțile.* Rezultă din cele înfățișate pînă acum că determinantă pentru valoarea predicativă a verbelor la moduri nepersonale este capacitatea de a da expresie sintactică unei unități de tip propoziție independentă, regentă sau subordonată, marcată prin indici specifici. Această capacitate de a îndeplini funcția de predicat o pot avea verbele sau locuțiunile verbale la modurile infinitiv, supin și participiu, excepție făcînd gerunziul, care nu poate apărea în nici una din cele trei situații; ca să fie predicat în propoziții subordonate, cum de altfel afirmă unii lingviști, propoziția ar trebui să poarte o marcă a relației de dependență (conjuncție, pronume sau adverb relativ).

2.1.2. *Infinitivul*, după cum se știe, este un mod dependent, ceea ce înseamnă că apare în prezența unui regent, față de care îndeplinește o funcție sintactică de determinare la nivel sintagmatic: subiect: **A munci** *este o datorie de onoare;* nume predicativ: *Sarcina noastră este* **de a învăța;** atribut: *Tu ai obligația* **de a îndeplini** *această sarcină;* complement direct: *El poate* **îndeplini** *această sarcină;* complement indirect: *Este pregătit* **a răs-**

Scanned with OKEN Scanner

punde *la orice întrebare;* circumstanțial de timp: *A venit* **înainte de a pleca** *eu;* de mod: *Mergea* **fără a privi** *în jur;* de scop: *Ți-am scris* **pentru a** *te* **ruga** *ceva;* opozițional: **În loc de a învăța,** *se plimbă.* În calitate de regent al unui grup sintactic, verbul la infinitiv poate primi toți determinanții de tip verbal, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic: subiect, complement direct sau indirect, circumstanțiale. Sînt însă două situații în care verbul la infinitiv nu se mai subordonează altei unități sintactice, îndeplinind singur funcția de predicat.

2.1.2.1. În propoziții i n d e p e n d e n t e, prin care se transmite sau se formulează o recomandație, o prescripție, o indicație, o interdicție sau un avertisment public, infinitivul dă expresie sintactică și semantică unor valori ale imperativului: **A nu se fuma; A se agita** *înainte de întrebuințare;* **A se păstra** *la loc uscat.* În stilul publicistic, cînd unui cuvînt sau unei propoziții i se atribuie o altă semnificație, infinitivul este preferat în locul imperativului: *O afluență deosebită de asemenea «vînzători»* **(a se citi** *speculanți)* *cunosc tarabele.* Tot cu valoare de imperativ, se întrebuințează infinitivul în stilul științific, ca tehnică de referință bibliografică: **A se vedea;** aceeași propoziție poate căpăta calitatea de regentă cînd de ea depinde o subordonată: **A nu se fuma** *unde sînt copii;* **A se vedea** *și ce-a spus Călinescu.*

2.1.2.2. În propoziții s u b o r d o n a t e, construite cu pronumele și adverbele relative *cine, ce, care, cît, unde, cînd, cum,* dependente de verbele *a avea* și, mai rar, *a fi,* infinitivul se definește ca mod predicativ fiind echivalent cu conjunctivul: *Nu are cine mă* **ajuta** *la matematică* = *Nu are cine să mă* **ajute** *la matematică; Tu nu ai ce* **face** *aici; Cînd e minte, nu-i ce* **vinde;** *N-avea pe unde* **intra.** În cazul acestor construcții denumite relative infinitivale, *Gramatica* academică, precum și alte lucrări, recomandă o soluție globală, în analiză, considerînd întreaga construcție relativă *(cine mă ajuta la matematică; ce face aici)* drept subiect sau complement direct. Or, în această situație, verbul la infinitiv în incidență zero, adică autonom, grupează în jurul său, ca nucleu predicativ, toate unitățile constitutive ale așa-zisei construcții relative infinitivale, analizabile la acest nivel: *cine* — subiect pe lîngă verbul *ajuta, mă* — complement direct pe lîngă același verb, iar *la matematică* — complement indirect; în plus, construcția poartă o marcă relațională care o proiectează la nivelul frazei ca unitate sintactică de tip propoziție analizabilă, cu funcție de subiectivă sau completivă directă.

2.1.3. *Supinul* este, ca și infinitivul, un mod dependent a cărui întrebuințare este condiționată de prezența unui regent verbal, nominal sau adjectival, față de care îndeplinește o funcție sintactică de determinare: subiect: *Rămîne* **de văzut;** *E ușor* **de spus,** *dar e greu* **de făcut;** nume predicativ: *Cartea este* **de citit;** *Viața este* **de trăit;** atribut: *Am cumpărat o mașină* **de scris;** complement direct: *El are* **de rezolvat** *o problemă;* complement indirect: *Ne-am pregătit* **de arat;** circumstanțial de scop: *A venit* **pentru semănat;** de cauză: *A obosit* **de umblat;** de relație: **De înțeles,** *am înțeles.* În calitate de regent, supinul, spre deosebire de infinitiv, primește un număr mai redus de determinanți.

Scanned with OKEN Scanner

În două situații, verbul la supin poate îndeplini funcția de predicat al propoziției, fiind echivalent cu infinitivul sau cu conjunctivul cu valoare de imperativ.

2.1.3.1. În propoziții independente, este folosit ca procedeu de formulare a unei referințe bibliografice: **De consultat** *și volumul X;* în stilul administrativ, supinul este întrebuințat ca formulă de soluționare sau de rezoluție. Astfel, pe o cerere, o persoană autorizată poate nota cu formula *de rezolvat*, aceasta însemnînd că cererea va sta în atenție spre rezolvare, pentru că dacă ar fi scris *rezolvat*, asta ar fi însemnat că acțiunea este deja împlinită.

2.1.3.2. În propoziții regente, verbele la supin cunosc o mai largă întrebuințare, mai cu seamă în stilul publicistic: **De reținut** *că toți au fost de acord;* **De subliniat** *că succesul a fost cel așteptat.* Nedependența verbului la supin de un regent, precum și prezența unei subordonate subiective marcate prin conjuncția *că* reprezintă notele definitorii ale valorii predicative a supinului. La această întrebuințare, s-a ajuns în urma unui proces de contragere, prin suprimarea și neutralizarea efectelor verbului copulativ *a fi*, încît, în stadiul actual al limbii române, acest verb nu mai este simțit, funcția predicativă fiind satisfăcută de fostul nume predicativ ridicat la rang de predicat.

2.1.4. *Participiul*, prin poziția sa dependentă de un substantiv, îndeplinește funcțiile sintactice ale adjectivului, cu care, de cele mai multe ori, este asimilat. De aceea, întrebuințările participiului cu valoare predicativă sînt accidentale, urmare a unor contrageri sintactice cu circulație în stilul administrativ. *Aprobat* pe un act înseamnă pentru cel care dă această rezoluție, în momentul actului comunicării, *Se aprobă*, *Amînat* — *Se amînă*, *Promovat* — *Este promovat*, *Se promovează*. Unele magazine își anunță cumpărătorii cu propozițiile **Închis** sau *Gestionarul* **plecat** *în concediu.* Nu mai departe, I. L. Caragiale ne mai încîntă cu jocul său lingvistic plin de spirit și de savoare din *Telegrame: Costăchel Gudurău* **liberat** *az dimineață* **lipsă** *probe intenție asasinat.* **Împăcat** *cu directoru.* **Pupat** *toți piața endependenți*, Caragiale, O, II, 107.

În aceste cazuri, ca și la supin, s-ar putea invoca elipsa verbului auxiliar și nu ar fi vorba de întrebuințări ale participiului, ci de ale indicativului prezent sau perfect. În situațiile prezentate, participiul pune în circulație un sens special, deosebit de al celorlalte moduri, atemporal și nepersonal; pe acest înțeles general, ambiguu, cu multiple posibilități de interpretare în momentul receptării, se actualizează participiul cu funcție de predicat.

2.1.5. *Adverbele* sau *locuțiunile adverbiale* satisfac calitatea de bază predicativă cînd domină o propoziție subordonată subiectivă marcată prin conjuncțiile *că, să:* **Firește** *că ai dreptate; Azi,* **poate** *să plouă.* Sînt susceptibile de această întrebuințare, în general, adverbele și locuțiunile adverbiale de modalitate, integrate într-o unitate sintactică frastică: *desigur (că), firește (că), cu siguranță (că), bineînțeles (că), într-adevăr (că), poate (că, să), probabil (că)* etc. Neintegrate într-o unitate superioară, aceste adverbe nu au valoare predicativă, realizîndu-se, la nivelul propoziției, ca unități incidente cu funcție de modalizatori: *Tu ai,* **într-adevăr,** *dreptate;* **Bineînțeles,** *am fost de acord cu el.* O altă condiție pe care trebuie s-o îndeplinească adverbele cu funcție predica-

Scanned with OKEN Scanner

tivă constă în nonocurența cu verbul copulativ *a fi;* în ocurență cu acesta, adverbul funcționează ca nume predicativ al unui predicat nominal exprimat printr-o așa-zisă expresie verbală impersonală, o denumire improprie desigur pentru această construcție: **(E) imposibil** *să nu vină;* **(E) bine** *că nu te-ai dus.* În limba vorbită, unele adverbe, deși susceptibile de a fi ocurente cu verbul *a fi*, satisfac singure funcția predicativă ca predicate adverbiale: **Bine** *că nu s-a întîmplat nimic!;* **Sigur** *că am înțeles;* prin această poziție este pusă în valoare o distincție de ordin stilistic; atitudinea afectivă a locutorului se opune atitudinii raționale, de apreciere a faptului întîmplat: *e bine că* vs *bine că.*

2.1.6. *Interjecția*, ca bază predicativă, este întrebuințată în limba vorbită, în condiții contextuale și situaționale specifice, ca expresie a unui mecanism de comunicare directă în cazul interjecțiilor propriu-zise, sau indirectă în cazul interjecțiilor onomatopeice. Interjecțiile propriu-zise au funcție predicativă în propoziții imperative: **Hai** *la mine;* **Poftim** *cartea;* **Iată** *o problemă dificilă;* **Marș** *afară;* **Hăis,** *Măgurean,* **cea,** *Prian;* **Dii,** *Murgule;* sau în propoziții exclamative: **Bravo,** *băiete!* Interjecțiile onomatopeice se folosesc ca predicat în propoziții enunțiative, echivalente ca semnificație cu o acțiune: *Și pupăza* **zbrrr** *pe o dugheană.*

2.1.7. În structura unei propoziții, predicația poate fi explicită, cînd baza predicativă este exprimată: *Ziua bună* **se cunoaște** *de dimineață;* **E bine** *că ai înțeles;* **Firește** *că va veni;* sau implicită, cînd baza predicativă nu este exprimată, ea putînd fi actualizată prin context sau prin situație. Prin context se actualizează predicatul în următoarele împrejurări:

2.1.7.1. Predicatul este exprimat în propoziția sau fraza anterioară: *Ferestrele* **au** *ochi, iar ușile urechi; Lupul* **atacă** *cu dinții, iar taurul cu coarnele (Dente lupus, cornu taurus* **petit**). De obicei, predicatul se subînțelege cînd propoziția are un alt subiect; cînd subiectul rămîne același, prezența bazei predicative este necesară (*El* **a cîntat și a dansat** *toată noaptea*), pentru a marca varietatea de acțiune, o repetiție a aceleiași acțiuni fiind, de cele mai multe ori, evitată. De aceea, în fraza *Bine, dragul tatei, dacă te bizuiești că-i putea răzbate pînă acolo și crezi că ești în stare a cîrmui și pe alții, alege-ți un cal din herghelie, care-i vrea tu, ie-ți bani, cît ți-or trebui,* **haine** *care ți-or plăcea,* **arme** *care-i crede că-ți vin la socoteală și mergi cu bine, fătul meu,* Creangă, *Opere,* 187, unitățile sintactice *haine* și *arme* se vor integra în propoziția *ie-ți bani . . .* ca părți dependente de baza predicativă verbală *ie-ți* și coordonate copulativ prin juxtapunere cu complementul direct *bani.*

2.1.7.2. Propoziția subordonată este marcată printr-un element de relație (conjuncție, pronume sau adverb relativ) care proiectează unitatea sintactică introdusă la nivelul frazei: *Să-l asculți, că* **de** *nu, bine nu-ți va fi;* **Deși** *bolnav, el tot a venit; Să-mi spui* **unde** **și cu cine** *ai fost ieri;* **Dacă** *nu tu, atunci cine să mă asculte?* **De cînd** *lumea și pămîntul, nu s-a mai întîlnit așa ceva.*

2.1.7.3. În dialog, atît baza predicativă, cît și alte unități sintactice dependente, pot fi omise, ele fiind implicate în vorbirea locutorului sau a colocutorului:

Scanned with OKEN Scanner

— Ai aflat? / — Ce? zic eu. / — Care va să zică nu știi nimic? / — Ce frate? / — Aseară s-au prins doi inși, un bulgar și un italian. / — Unde? / — Pe bulgar l-au prins la Valea-Largă, Caragiale, O, II, 202.

Prezența bazei predicative ar reprezenta, în vorbirea dialogată, un fapt redundant; de aceea la întrebarea *Cînd te-ai întors din concediu?*, nimeni nu va formula un răspuns de tipul *Ieri, m-am întors din concediu*, ci *Ieri*. Cînd se insistă asupra acțiunii sau întrebarea vizează direct acțiunea, prezența predicatului devine posibilă, fie că e vorba de propoziții răspuns la o interogativă parțială, fie de propoziții răspuns la o interogativă totală:

— Cu cine te-ai întîlnit ieri? / — Ieri, nu m-am întîlnit cu nimeni. — Ai înțeles bine întrebarea mea? / — Am înțeles-o bine.

În cazul interogativelor totale, răspunsul se poate formula printr-unul din adverbele sau locuțiunile adverbiale de afirmație sau de negație *da, într-adevăr, firește, desigur, nu, ba, în nici un caz* etc., propoziția, în această situație, fiind implicată total în structura interogativei; din această cauză, propoziția răspuns formulată printr-un adverb este neanalizabilă.

2.1.7.4. Predicatul, fără să fi fost exprimat anterior, este actualizat prin anturajul proiectat de determinanți; prezintă această caracteristică propozițiile care constituie maxime, proverbe, zicători, ghicitori și care funcționează într-o structură mai mult sau mai puțin fixă. În latină, astfel de construcții cunoșteau o largă întrebuințare: *Ars longa, vita brevis; Aut Caesar, aut nihil; Ex nihilo nihil;* româna prezintă, de asemenea, numeroase realizări sintactice de acest tip: *La plăcinte înainte, la război înapoi; Brînză bună în burduf de cîine; De departe trandafir, de aproape borș cu știr; Lupul în moară și coada afară; Și c-un rac, tot sărac; Vorba multă, sărăcia omului.* Elipsa unității predicative constituie o caracteristică a stilului nominal, descriptiv: *Fețișoara lui, / Spuma laptelui; / Mustăcioara lui, / Spicul grîului. / Tîrgoveți — tîrgovețe — țărani — țărance — intelectuali — artiști — poeți — prozatori — critici — burgheji — tramcare — tramvaiuri — capele pîrlite — jupe călcate — copii pierduți — părinți beți — mame prăpădite — guri căscate — praf — noroi — murdărie — infecție — lume, lume, lume — vreme frumoasă — dever slab . . . — Criză teribilă, monșer!* Caragiale, O, II, 279.

În indicațiile scenice ale operelor dramatice, întrebuințarea propozițiilor nominale, fără explicitarea bazei predicative, este destul de frecventă: *Actul I (O odaie de mahala. Ușă în fund dînd în sala de intrare; de amîndouă părțile ușii din fund, cîte o fereastră. Mobile de lemn și paie. La stînga, în planul întîi și în planul din fund cîte o ușă; în dreapta, pe planul al doilea altă ușă. În dreapta în fund, răzemată de fereastră, o pușcă de gardist cu spanga atîrnată lîngă ea)*, Caragiale, O, I, 43: *Zăpadă; Nu chiar cît casa de înaltă dar aproape*, Stancu, *Desculț*, 90.

2.1.7.5. În această ordine de idei, se cuvin semnalate și situațiile în care prezența unui verb sau a unor elemente de relație nu mai este relevantă pentru identificarea unei unități predicative explicite sau implicite. Astfel, o serie de verbe, deși formal sînt la moduri personale, și-au pierdut valoarea predicativă, intrînd în componența unor locuțiuni substantivale, adjectivale, prono-

Scanned with OKEN Scanner

minale, adverbiale sau prepoziționale, analizabile deci ca unități dependente sau ca elemente de relație: locuțiuni substantivale: *ducă-se pe pustii, ucigă-l crucea, un du-te-vino, Sfarmă-piatră, linge-blide etc.*; locuțiuni adjectivale sau pronominale: *nu știu ce, nu știu cine, cine știe ce, cine știe cine, te miri ce;* adverbe sau locuțiuni adverbiale: *poate, cică, nu știu unde, cine știe cum, cît se poate de, vasăzică, te miri unde;* locuțiuni prepoziționale: *în ceea ce privește, cît privește;* locuțiuni conjuncționale: *fie că, fi ce.*

Un proces de depredicativizare suferă și verbele din componența unităților metatextuale (titluri de opere, proverbe), cînd acestea sînt integrate într-un enunț: *Sadoveanu a scris* **Venea o moară pe Siret; Mai am un singur dor** *este titlul unei poezii de Eminescu;* **Bine faci, bine găsești** *este o zicală.* În acest caz, unitățile integrate se realizează ca unități dependente, analizabile la nivel sintagmatic ca subiect *(Mai am un singur dor; Bine faci, bine găsești)* sau complement direct *(Venea o moară pe Siret).*

2.1.7.6. Situația actualizează predicația în condiții specifice și generează structuri neanalizabile, sub raportul predicativității, la nivel sintactic. Un indicator *La dreapta* are calitatea de propoziție numai dacă este înscris pe o plăcuță amplasată pe o arteră de circulație și prin care se comunică ceva interlocutorului; *Mașina!* se realizează ca expresie a unei propoziții în condițiile în care actul comunicării are loc pe o arteră de circulație; într-o sală de curs, secvența *Mașina!* nu poate fi validată ca propoziție cu predicație situațională.

Absența bazei predicative în cazul predicației implicite se va marca totdeauna printr-un radical la baza căruia se va înscrie numărul de ordine al unității predicative implicite.

2.1.8. În operația de identificare a predicatului, vor fi luate în considerație numai elementele care intră în componența bazei predicative: verbul cu morfemele sale de diateză (auxiliarul *a fi* pentru pasiv și pronumele reflexive pentru diateza reflexivă), de mod (auxiliarul *a avea* pentru optativ, conjuncția *să* pentru conjunctiv și prepozițiile *a* și *de* cînd infinitivul și supinul servesc ca bază predicativă), de timp (verbele auxiliare *a fi* pentru timpurile trecute, *a avea* pentru perfectul compus sau viitor și *a vrea* pentru viitorul I și viitorul anterior). Dacă verbul este copulativ, în determinarea bazei predicative, se va avea în vedere și baza care servește ca mijloc de expresie pentru numele predicativ; și în acest caz, baza numelui predicativ va fi reprezentată cu toate morfemele specifice: articol, prepoziții, adverbe cu ajutorul cărora se exprimă gradele de comparație.

O atenție deosebită trebuie acordată identificării locuțiunilor verbale, deoarece, în raport cu caracterul locuțional sau nelocuțional al unui grup, se vor efectua operațiile de segmentare a unităților propoziționale și de definire a lor din punct de vedere funcțional. Ca un grup să se constituie într-o locuțiune verbală, trebuie să prezinte următoarele trăsături: să formeze o unitate semantică indivizibilă, transpozabilă într-un segment simplu *(a-și aduce aminte = a-și aminti);* să-și structureze elementele constitutive într-o unitate sintactică închisă, fără posibilitatea de analiză; să nu poată contracta fiecare element în

Scanned with OKEN Scanner

parte relaţii de coordonare sau de subordonare cu alte unităţi sintactice (părţi de propoziţie sau propoziţii); elementele constitutive se organizează într-o ordine aproape fixă, fără să fie disociate sau substituite. Gradul de sudură a constituenţilor nu este însă, în toate cazurile, acelaşi; de aceea, în unele situaţii este greu de stabilit statutul locuţional sau nelocuţional, liber al unui grup; drept consecinţă, apare posibilitatea unei duble analize: una condiţionată de regimul locuţional al grupului şi alta condiţionată de regimul nelocuţional, de unul din termenii grupului. Astfel, grupul *a avea teamă*, considerat o locuţiune verbală echivalentă ca înţeles cu *a se teme*, poate servi ca regent al unei subordonate completive indirecte: *El avea teamă* **că nu va ajunge la timp** sau al unui complement indirect *El avea teamă* **de necunoscut**; acelaşi grup, socotit o îmbinare liberă, prin substantivul *teamă*, poate dezvolta o relaţie de subordonare în care să se angajeze un atribut sau o propoziţie atributivă. Această ambiguitate se motivează aşadar prin gradul la care se pot prezenta, sub raportul sudurii, elementele ce intră în componenţa unei locuţiuni, în drumul lor de la construcţii libere, analizabile, la construcţii locuţionale, neanalizabile. În schimb, construcţia de tipul *avea curajul* va releva caracterul de unitate analizabilă, în a cărei structură substantivul *curajul* are funcţia de complement direct pe lîngă verbul *avea* cu funcţie de predicat; probante, în acest caz, sînt următoarele trăsături: substantivul este articulat cu articolul hotărît, (cu această trăsătură implică prezenţa unui determinant atributiv, atribut sau propoziţie subordonată atributivă), poate fi izolat de verbul determinat şi, în acelaşi timp, poate fi inversat, poziţie în care îşi evidenţiază, în modul cel mai clar, funcţia de complement direct prin reluare: *curajul* îl *avea*.

O problemă controversată privind identificarea predicatului vizează statutul adverbelor negative *nu* şi *nici*. Cei mai mulţi cercetători şi autori de manuale consideră aceste adverbe drept componente ale predicatului, impunînd prin aceasta o nouă distincţie: predicat *afirmativ* sau *negativ*. Se ştie însă că afirmaţia şi negaţia sînt trăsături cu relevanţă la nivelul propoziţiei, alături de predicaţie şi modalitate. Numai la acest nivel, se operează distincţia *propoziţii afirmative* şi *propoziţii negative*. Elementele de negaţie pot apărea pe lîngă orice parte de propoziţie: predicat *(El* **nu aude** *bine)*, subiect **(Nu tu** *eşti de vină)*, atribut *(Ţi-am cerut caietul de română*, **nu de matematică**), complement direct *(El scrie versuri*, **nu proză**), circumstanţial *(Am fost la munte*, **nu la mare**), fără să se instituie o nouă clasificare de tipul *subiect afirmativ* sau *negativ*, *complement afirmativ* sau *negativ* etc. Dintre toate aceste unităţi sintactice, numai predicatul, prin baza sa verbală, poate să proiecteze calitatea afirmativă sau negativă la nivelul propoziţiei; de aceea se consideră propoziţii negative numai acelea în care verbul cu funcţie de predicat este însoţit de un indice de negaţie. Din punct de vedere structural, elementul de negaţie, ca şi alte adverbe de altfel, este neanalizabil, rămînînd în afara unităţilor sintactice ca un apendice neintegrat relaţional şi funcţional. Devine însă analizabil la nivel semantic unde sînt actualizate semnificaţiile pe care le realizează în diversele sale situaţii de întrebuinţare.

Scanned with OKEN Scanner

Un statut asemănător cu al indicilor de negaţie prezintă şi adverbele sau locuţiunile adverbiale afuncţionale, care servesc ca auxiliare semantice restrictive *doar*, *numai*, de întărire *chiar*, *mai ales*, de incluziune *şi*, de excluziune *nici*, de repetiţie *tot mai* etc. În analiza sintactică, aceste segmente nu se integrează relaţional şi funcţional în nici o unitate structurală şi de aceea sînt neanalizabile la nivelul sintactic, ele desemnînd modalităţile în care sînt implicate în acţiune un autor, un obiect sau o circumstanţă:

A venit **numai el** — restricţie; *A venit* **chiar el** — întărire; *A venit* **şi el** — incluziune, cumul, adiţiune; *N-a venit* **nici el** — excluziune; **Tot mai** *vine* **el** — repetiţie.

2.1.9. Odată cu identificarea predicatelor, operaţie ce se va marca prin subliniere, se va stabili, prin numerotare, ordinea lor în desfăşurarea frazei, pentru că această ordine va servi drept criteriu în determinarea ordinei propoziţiilor în lanţul comunicării, predicaţia reprezentînd momentul cînd o unitate sintactică este validată în calitate de propoziţie. Referinţa la elementele de relaţie sau la unităţile sintactice izolate sau dislocate nu este relevantă în operaţia de stabilire a ordinii propoziţiilor într-o frază.

Sintaxa structurală a evidenţiat existenţa simultană, solidară, a două modalităţi de ordonare a unităţilor constitutive ale unei fraze: o ordonare care se bazează pe caracterul linear al comunicării orale sau scrise, determinat de imposibilitatea de a rosti deodată două sau mai multe unităţi lingvistice (sunete, cuvinte, propoziţii) şi care se defineşte prin *succesiune* şi *unidimensionalitate*, denumită o r d i n e l i n e a r ă, şi o ordonare bazată pe succesiunea raporturilor, cu rol *structural*, *pluridimensională*, generatoare de structură, denumită o r d i n e s t r u c t u r a l ă. În organizarea unei fraze, ordinea lineară este variabilă, în timp ce ordinea structurală este constantă; orice modificare a ordinii structurale are ca rezultat o nouă structură, deci o nouă frază.

În general, în organizarea unităţilor sintactice, între ordinea lineară şi ordinea structurală există un raport de corespondenţă, ordinea unităţilor corespunzînd ordinii structurale: *El* **a spus** [1] / *că* **vine** [2] / *dacă îl* **invitaţi** [3] /.

ordinea lineară } 1←2←3
ordinea structurală } 1←2←3

Sînt însă şi situaţii, şi nu puţine, cînd între ordinea lineară şi cea structurală raportul este de noncorespondenţă, fără ca organizarea structurală şi semantică să fie afectată: *El* **a spus** [1] / *că* [3] / *dacă îl* **invitaţi** [2] / **vine** [3] /.

ordinea lineară } 1←2←3
ordinea structurală } 1←3←2

Prin urmare, propoziţiile se vor identifica şi ordona în funcţie de succesiunea strictă a unităţilor predicative, care va reprezenta ordinea lineară, şi se vor interpreta sau defini relaţional şi funcţional în raport de ordinea structurală. Orice abatere de la această normă conduce la erori în operaţia de reprezentare a dispozitivului linear şi structural al unităţilor sintactice cu ajutorul unei scheme sau a unei diagrame, precum şi la dificultăţi în reproiectarea modelului în noi structuri.

Scanned with OKEN Scanner

2.2. *Identificarea elementelor de relaţie* la nivelul la care se operează analiza prezintă o importanţă majoră în procesul de segmentare, în determinarea limitei iniţiale sau finale, dat fiind că un relator se plasează totdeauna la incidenţa dintre două unităţi, fie propoziţii, fie părţi de propoziţie. Un relator este un segment (simplu sau complex) cu ajutorul căruia se exprimă relaţiile care se stabilesc între unităţile sintactice la un anumit nivel.

2.2.1. La nivelul frazei, au calitatea de relatori conjuncţiile *(că, să, de, dacă, încît, deşi, fiindcă, deoarece, căci, întrucît)*, locuţiunile conjuncţionale *(pentru că, din cauză că, în loc să, după ce că, pe lîngă că, în afară că, în timp ce, cu cît* etc.), pronumele şi adjectivele relative *(cine, care, ce, ceea ce, cît)*, unele pronume sau adjective nehotărîte *(oricine, oricare, orice, oricît)*, adverbele relative *(unde, cînd, cum, cît, încotro)* şi adverbele nehotărîte *(oriunde, oricînd, oricum, oricît, oriîncotro)*. Prin conversiune, capătă statut de conjuncţii unele prepoziţii ca *decît, pînă (Stau aici* **pînă** *dimineaţa* / **pînă vine** *dimineaţa)*, precum şi adverbele relative *unde, cînd, cum* (**Unde** *n-a fost atent, de-aia n-a înţeles;* **Cînd** *le ştii pe toate, de ce te mai temi;* **Cum** *nu l-a mai chemat, s-a supărat)*. Cînd adverbele relative sînt precedate de prepoziţii (**de** *unde*, **pe** *unde*, **pînă** *unde)*, ele funcţionează tot ca adverbe şi nu ca locuţiuni conjuncţionale, prepoziţia, în poziţie liberă, avînd rolul de a marca o anumită semnificaţie a raportului local sau temporal.

2.2.1.1. Sînt şi situaţii cînd unele conjuncţii, pronume şi adverbe relative îşi pierd calitatea de relatori, devenind adverbe cu sensuri şi semnificaţii speciale. Astfel, dintre conjuncţiile coordonatoare, *şi* cunoaşte mai multe întrebuinţări ca adverb: inclusiv *(A venit* **şi** *el)*, narativ (**Şi** *merge,* **şi** *merge,* **şi** *merge)*, corelativ temporal *(Nici n-a intrat bine în casă că a* **şi** *început ploaia)*, corelativ cumulativ *(După ce că e mut, mai e* **şi** *surd); dar* apare, în limba vorbită, ca adverb corelativ al unei subordonate concesive *(Deşi m-a asigurat că vine,* **dar** *n-a venit); ci* capătă valoare adverbială cînd e folosit în calitate de corelativ al unei subordonate cumulative introduse prin locuţiunea conjuncţională *nu numai că (Nu numai că nu învaţă,* **ci** *e şi neascultător)*. Dintre conjuncţiile subordonatoare *că* poate deveni adverb şi cu acest statut cunoaşte mai multe întrebuinţări: narativ cu frecvenţă în baladele populare *(Ulmii* **că** *s-or clătina* / *Frunza* **că** *s-a scutura* / *Trupul* **că** *mi-a astupa)*, exclamativ (**Că** *frumos mai vorbeşte)*, în unele construcţii modale (**Abia că** *mai mergea;* **Chiar că** *nu seamănă;* **Mai că** *nu-i venea să plece*). Mai frecventă este prezenţa conjuncţiilor *că, să, dacă* în componenţa locuţiunilor conjuncţionale coordonatoare sau subordonatoare: *aşa că, numai că, fie că, pentru că, din cauză că, în afară că, cu toate că, după ce că, pe lîngă că, chit că, măcar că, în loc să, pentru ca să, fără să, numai să, chiar dacă, şi dacă*. În propoziţii independente, *să* din componenţa modului conjunctiv funcţionează numai ca morfem gramatical, nu şi ca conjuncţie: **Să** *nu uităm;* **Să** *trăiţi.*

2.2.1.2. Pronumele relative îşi pierd calitatea de relatori cînd capătă alte întrebuinţări semantice şi gramaticale; astfel, pronumele relativ *ce* poate deveni adverb pe lîngă un adjectiv sau un adverb a cărui însuşire este ridicată

Scanned with OKEN Scanner

la gradul superlativ absolut: Ce *frumoasă s-a făcut!* Ce *bine îmi pare!*; alteori, poate apărea cu valoare de pronume nehotărît: Ce *ţi-am cerut şi* ce *mi-ai adus*. Frecvent, apare şi în componenţa unor locuţiuni conjuncţionale: *din ce, după ce, după ce că, îndată ce, pînă ce, de vreme ce, odată ce, în timp ce, în vreme ce, pe măsură ce*; sau a unor locuţiuni adverbiale: *din ce în ce, cît pe ce, numai ce, doar ce*. Pronumele relativ *care* poate să apară cu valoare de pronume nehotărît: *Învăţam de zor* care *la istorie*, care *la română*, care *la geografie*; ca rezultat al unor contrageri, în limba vorbită, *care* se constituie în grupuri locuţionale neanalizabile: *care mai de care, care pe care, care la care, care cumva, care va să zică*. Pronumele relativ-interogativ *cît* cunoaşte, în întrebuinţarea sa, multe valori adverbiale: de cantitate: *A mîncat* cît *a putut*; comparativ; *Creştea într-o zi* cît *alţii creşteau într-un an; Era înalt* cît *casa*; exclamativ: Cît *de bine îmi pare*. De asemenea, este prezent în numeroase locuţiuni conjuncţionale sau adverbiale: *cu cît, pe cît, din cîte, cît de cît cît colea, cît de colo, cît pe ce, cît se poate de*; în locuţiuni pronominale *cîte şi mai cîte, cîte ceva, cîte-n lună şi-n soare*; precum şi în cîteva locuţiuni prepoziţionale: *cît pentru, cît priveşte*.

În combinaţie cu verbele *a şti* şi *a se mira* cu forme fixe de indicativ prezent, persoana I, a II-a sau a III-a singular, pronumele relative-interogative *cine, care, ce, cît* formează locuţiuni pronominale sau adjectivale nehotărîte: *nu ştiu cine, nu ştiu ce, nu ştiu cît, nu se ştie cine, nu se ştie ce, nu se ştie care, nu se ştie cît, cine ştie cine, cine ştie ce, cine ştie cît, te miri cine, te miri ce, te miri cît*. În asemenea situaţii, constituenţii locuţiunii, atît verbul cît şi pronumele, sînt neanalizabili la acest nivel.

2.2.1.3. Pronumele şi adjectivele nehotărîte *oricine, oricare, orice, oricît*, în calitate de relatori, cunosc unele restricţii, în sensul că se folosesc numai în vorbirea directă: Oricine *doreşte poate să vină; Cumpără* orice *îi place*; în vorbirea indirectă, îşi pierd calitatea de relatori: *Mi-a spus că* oricine *poate participa; M-a întrebat dacă îmi place* orice *carte*.

2.2.1.4. Adverbele relative-interogative *unde, cînd, cum, cît* îşi pierd valoarea de relatori cînd capătă alte întrebuinţări adverbiale; *unde*, ca adverb nerelativ, cunoaşte, în limba vorbită, mai multe valori locale şi modale: adverb nehotărît (Unde *dai şi* unde *crapă*), negativ (Unde *s-a mai pomenit aşa ceva*), explicativ (De unde *şi numele de Lungu*), anticipativ (Unde *ar da norocul şi peste tine*), intensiv (Unde *nu dă o ploaie ca aceea*), cumulativ (Unde *mai pui că nici n-a venit*). În structura subordonatelor cauzale şi opoziţionale, *unde* devine conjuncţie (Unde *ai vorbit prea repede, de aceea nu am înţeles;* Unde *el era bun la română, ea era bună la fizică*). Prin contragerea unor structuri frastice sau propoziţionale, *unde* funcţionează în componenţa unor locuţiuni adverbiale: *unde şi unde, de unde, de unde nu*. *Cînd* poate să apară, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic, ca adverb cu valoare alternativă (*Ea era* cînd *veselă,* cînd *tristă*) sau cu valoare de conjuncţie, în structura subordonatelor cauzale, opoziţionale, condiţionale sau concesive (Cînd *ai de toate, de ce eşti nemulţumit?;* Cînd *l-ai vedea cum arată, nu i-ai mai pretinde atîta*); de asemenea, intră în componenţa unor locuţiuni conjunc-

Scanned with OKEN Scanner

ţionale sau adverbiale: *ca şi cînd, cînd şi cînd, din cînd în cînd. Cum*, în afară de adverb relativ-interogativ, cunoaşte şi alte întrebuinţări marcate prin semnificaţii specifice: exclamativ (**Cum** *te-ai schimbat!*), retoric (**Cum** *nu vii tu, Ţepeş-doamne*), corelativ (**Cum** *îl slăbesc*, **cum** *îşi face de cap*), alternativ (**Cum-cum**, *a ajuns*); intră, de asemenea, în componenţa unor locuţiuni conjuncţionale: *cum că, cum de, ca şi cum*, sau a unor adverbe sau locuţiuni adverbiale: *cumsecade, cum nu se poate, cum să nu, nicidecum.*

Adverbele relative-interogative *unde, cînd, cum, cît*, în combinaţie cu verbul *a şti*, cu forme fixe de indicativ prezent, persoana I şi a III-a, şi cu verbul *a se mira*, cu formă fixă de persoana a II-a singular, formează o locuţiune adverbială nehotărîtă: *nu ştiu unde, nu ştiu cînd, nu ştiu cum, nu ştiu cît, nu se ştie unde, nu se ştie cum, cine ştie unde, cine ştie cînd, cine ştie cum, cine ştie cît, te miri unde, te miri cînd, te miri cum, te miri cît.*

2.2.2. Un relator poate fi, după structură, s i m p l u (conjuncţii, pronume şi adverbe relative sau nehotărîte) sau c o m p l e x (locuţiuni conjuncţionale). Identificarea relatorilor cu structură simplă nu prezintă dificultăţi; probleme pune însă identificarea relatorilor cu structură complexă, adică a locuţiunilor conjuncţionale. Dificultatea este cauzată de caracterul tranzitoriu al unor locuţiuni ale căror elemente constitutive nu au ajuns la un stadiu de integrare sau de sudură deplină ca *avînd în vedere că, dat fiind că, cu condiţia să, datorită faptului că, în ideea că, în cazul că, în ipoteza că, prin faptul că, în scopul să, sub pretextul că, în ciuda faptului că* etc. Caracterul nelocuţional al acestor construcţii rezidă, în primul rînd, în apariţia substantivului cu formă articulată, ceea ce face posibilă prezenţa unui determinant nominal în cazul genitiv sau a unui determinant adjectival *(În scopul* **acesta** *a luat următoarele măsuri)*, iar, în al doilea rînd, în acordul participiului cu numele-subiect (**Date** *fiind aceste probleme, vom încerca o soluţie)*. Aşadar, la nivelul sintagmatic aceste construcţii se realizează ca îmbinări libere, analizabile, acelaşi statut avîndu-l şi cînd determinantul este exprimat printr-o propoziţie subordonată atributivă, subiectivă sau completivă. În poziţie liberă apar şi adverbele relative cînd sînt precedate de unele prepoziţii: **de** *unde*, **pînă** *unde*, **pe** *unde*, **de** *cînd*, **pînă** *cînd*, **pe** *cînd*, fără să capete statut de locuţiuni conjuncţionale, cum se mai afirmă în unele lucrări sau manuale şcolare; prepoziţia, în ocurenţă cu un adverb relativ, are acelaşi rol ca şi în cazul cînd însoţeşte un substantiv sau un alt adverb: *Am venit* **de lunea** *trecută* / **de ieri** / **de cînd** *ai venit şi tu.*

2.2.3. După relaţiile pe care le exprimă, la nivel frastic, se disting relatori de s u b o r d o n a r e (conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, pronume şi adjective relative sau nehotărîte, adverbe relative sau nehotărîte), de c o o r d o n a r e (conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale copulative, adversative, disjunctive şi conclusive) şi de a p o z i ţ i o n a r e (apozemele adverbiale: *adică, anume, bunăoară, de exemplu, cu alte cuvinte* etc.). Sînt şi unele situaţii în care o serie de relatori specializaţi în exprimarea unei anumite relaţii să apară ca expresie a altei relaţii; astfel, conjuncţiile şi locuţiunile coordonatoare conclusive *deci, aşadar, prin urmare*, în stilul ştiinţific mai cu seamă,

Scanned with OKEN Scanner

se întrebuințează ca mijloace de exprimare a unei relații de apoziționare: *Calitățile de seamă ale metalelor*, **deci** *să fie ușoare, să fie rezistente și să nu se oxideze, sînt evaluate mai întîi;* conjuncția coordonatoare disjunctivă *sau* poate apărea ca marcă a unei propoziții apoziționale: *Labialele se rostesc muiat* **sau** *se palatalizează;* pronumele relativ compus *ceea ce* reprezintă mijlocul cel mai frecvent de expresie a propozițiilor apozitive de reluare: *Mi s-a părut că pot trăi și în afara lumii*, **ceea ce** *este o eroare fatală.* Aceeași întrebuințare cunosc și pronumele relativ *care* și adverbul relativ *unde* în construcțiile apozitive de tipul: *Intră în mica anexă a florăriei și făcu inspecția coroanelor*, **după care** *urcă la ea; Cu arma în mînă vînează oricine*, **de unde** *și atîtea povești vînătorești.* În unele lucrări de specialitate, se atribuie conjuncției subordonatoare *de* valoare de conjuncție coordonatoare copulativă: *Zilnic mergea* **de** *cumpăra cîte o carte;* chiar dacă, în plan semantic, se poate stabili o echivalență între *de* și conjuncția coordonatoare copulativă *și*, în plan sintactic, cele două unități se înscriu într-o relație de subordonare, al cărei conținut îl constituie finalitatea reală, opusă finalității posibile realizate cu ajutorul conjuncției *să: Zilnic mergea* **să** *cumpere cîte o carte.* Prin urmare, *de* în astfel de structuri funcționează numai în calitate de conjuncție subordonatoare. Se afirmă, de asemenea, și se susține încă existența, în limba română, a propozițiilor coordonate cauzale, marcate prin conjuncțiile *căci* și *că: Zi-mi, Radule, pe nume*, **că** *doară sînt copilul d-tale;* s-a demonstrat cu argumente pertinente că propozițiile legate prin conjuncțiile *căci* și *că* se realizează ca proiecție a unui raport de subordonare și nu de coordonare, indiferent de interpretările din alte limbi.

2.2.4. De regulă, elementele de relație se plasează la punctul de incidență a două propoziții subordonate, coordonate sau apoziționate, integrîndu-se totdeauna în structura celei de-a doua propoziții ca termen inițial. Prin această poziție, un relator poate servi ca indice în operația de segmentare a unităților sintactice propoziționale; de aceea, identificarea relatorilor după ce au fost identificate unitățile predicative reprezintă un proces de o importanță deosebită în demersul analitic. Bara limitativă se va plasa totdeauna în fața elementului de relație: *Bănuiala*[5] / **pe care** *o aveai*[1] *în momentul*[1] / **cînd** *tot*[3] / **ce** *se întîmplase*[2] / *părea*[3] / **să** *fie adevărat*[4] / *a prezentat*[5] *pericolul*[5] / **că** *putea*[6] / **să** *fie luată în seamă*[7] / **încît** *sentința*[9] / **ce** *s-ar fi dat*[8] / *ar fi fost nedreaptă*[9] /. Dar operația de segmentare trebuie să țină seama și de o serie de situații în care elementul de relație, prin poziția sa, nu mai este relevant, iar absolutizarea principiului ar conduce la erori de analiză.

2.2.4.1. Elementul de relație corespunzător, subordonator sau apozitiv, poate să apară în poziție medială sau finală: *A apărut soarele, aerul este* **însă** *tot rece; Bade-al meu* **cînd** *a plecat, ceața-n poartă s-a lăsat; Băiatul* **dacă** *nu întîrzia, nu s-ar fi întîmplat nimic; Propoziția se poate expansiona, se dezvoltă* **adică**; o poziție flotantă prezintă conjuncția coordonatoare adversativă *însă*, care poate apărea și în interiorul unei subordonate: *Cum* **însă** *a intervenit altceva, n-a mai plecat.* În limba vorbită, sînt semnalate două

Scanned with OKEN Scanner

abateri, care pot genera erori nu numai de segmentare, ci şi de definire a propoziţiilor subordonate: prima vizează atributivele în care se anticipează unitatea nominală: *Am văzut o casă* **pe acoperişul cărcia** *erau două berze* în loc de *Am văzut o casă* **pe al cărei acoperiş** *erau două berze;* iar a doua, atributivele cu pronumele relativ anticipat: *Am cumpărat o carte de bucate,* **care carte** *m-a costat o sută de lei* în loc de *Am cumpărat o carte de bucate,* **carte care** *m-a costat o sută de lei,* substantivul *carte* integrîndu-se, pe baza unei relaţii de apoziţionare prin reluare, în prima propoziţie.

2.2.4.2. Elementele de relaţie subordonatoare acceptă antepunerea unor adverbe şi locuţiuni adverbiale afuncţionale, a căror valoare este reperabilă numai la nivelul analizei semantice: *doar, numai, chiar, mai ales, mai cu seamă, nici, tot, măcar, tocmai, parcă, poate* etc: *Mi-a adus* **numai ce** *i-am cerut; Nu se simte bine* **mai ales cînd** *plouă; L-a criticat* **tocmai pentru că** *îl preţuieşte; A venit* **poate să-***mi ceară ceva; Mi-a adus* **şi ce** *nu i-am cerut.* Din unele combinaţii de acest tip, au rezultat o serie de locuţiuni conjuncţionale concesive: *şi de, şi dacă, chiar de, chiar dacă, măcar dacă;* **Şi dacă** *îl rogi, tot nu vine;* **Chiar dacă** *plouă, el tot prezent va fi.* În cazul construcţiilor frastice de tipul *De rea ce era, toţi o ocoleau; Bun cum este, se bucură de stimă; S-a speriat de tot ce-a păţit;* poziţia relatorului va servi în operaţia de segmentare deoarece unităţile antepuse, atît prin relaţie, cît şi prin funcţie, se integrează în propoziţia regentă: *De rea* [2] / **ce** *era* [1] / *toţi o ocoleau* [2] /; *Bun* [2] / **cum** *este,* [1] / *se bucură de stima tuturor* [2] /.

2.2.4.3. Relatorul *(pentru) ca să* poate fi disociat prin introducerea unor părţi de propoziţie sau a unei propoziţii subordonate: *S-a stabilit* **ca** *în zilele următoare* **să** *iasă toţi la cîmp; S-a hotărît* **ca** *propunerile care s-au făcut* **să** *fie studiate cu atenţie.* În aceleaşi condiţii, în limba vorbită, poate fi disociat relatorul compus *că să: El a spus* **că** *toată lumea* **să** *fie prezentă.*

2.2.4.4. Fenomenul sintactic cel mai frecvent în construcţia unităţilor de nivel frastic îl reprezintă izolarea relatorilor subordonatori sau coordonatori prin intercalarea unei propoziţii subordonate. Relatorul poate fi izolat împreună cu unele părţi ale propoziţiei pe care o introduce: **Dacă impresia** [2] / *pe care ţi-ai făcut-o despre el* [1] / *este favorabilă* [2] / *mă bucur* [3] / sau izolat singur; în acest caz, se creează posibilitatea apariţiei de relatori în serii binare sau ternare. În serii binare pot să apară: o conjuncţie coordonatoare şi o conjuncţie subordonatoare, pronume sau adverb relativ *(şi că, sau dacă, dar unde, însă cine* etc.): **Şi** [3] / **dacă** *ramuri bat în geam* [1] / *Şi se cutremur plopii* [2] / *E* [3] / *ca în minte să te am* [4] / *Şi-ncet să te apropii* [5], apariţia a două conjuncţii coordonatoare în aceeaşi serie este pleonastică *(dar însă), prin urmare deci, în concluzie deci, pe scurt deci;* două conjuncţii subordonatoare *(că dacă, că deşi, că în loc să* etc.): *El a spus* [1] / **că** [3] / **dacă** *va avea timp* [2] / *va veni* [3] / *;* o conjuncţie subordonatoare şi un pronume sau un adverb relativ *(că cine, că ce, că unde, dacă ce, dacă cine, dacă unde, deşi ce, deşi cum* etc.): **Dacă** [2] / / **unde** *mergi tu* [1] / *este plăcut,* [2] / *merg şi eu* [3] /. Nu este posibilă o serie în care pe primul loc să apară un pronume sau un adverb relativ, iar pe locul al doilea o conjuncţie *(* cine că, * cine dacă, * cînd pentru că* etc.). Relatorii

Scanned with OKEN Scanner

poziționați într-o serie binară se distribuie în felul următor: al doilea relator se grupează cu propoziția care-i urmează, iar primul se va raporta totdeauna la propoziția căreia i se subordonează propoziția marcată prin cel de-al doilea relator:

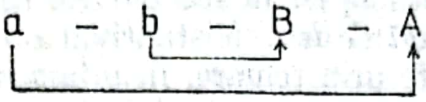

El nu știa [1] / **dacă** [3] / **unde** *va pleca* [2] / *va fi într-adevăr bine* [3].

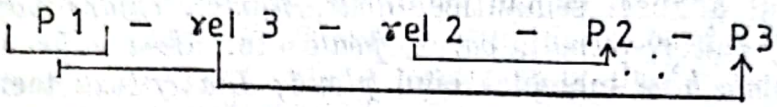

În serie ternară, pot să apară o conjuncție coordonatoare atașată la una din seriile binare de mai sus (*și că dacă, dar dacă unde, sau pentru că cine* etc.): *El a acceptat oferta* [1] / **dar** [4] / **dacă** [3] / **ceea ce** *i se va cere* [2] / *nu-i va da satisfacție* [3] / *nu se va angaja* [4] / .

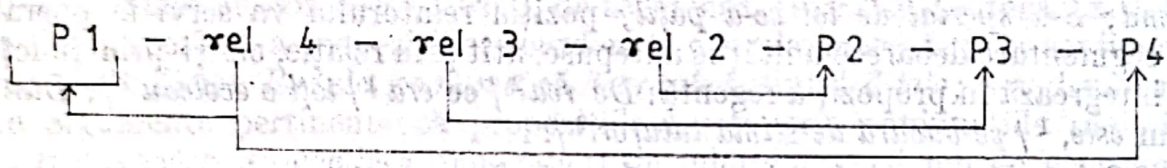

Tot în serie ternară, pot să apară două conjuncții subordonatoare urmate de un pronume sau adverb relativ (*că dacă ceea ce, că deși unde, că chiar dacă ce* etc.): *El a spus* [1] / **că** [4] / **chiar dacă** [3] / **ce-ai** *propus tu* [2] / *nu-i de mare valoare* [3], / *va fi de acord* [4] / .

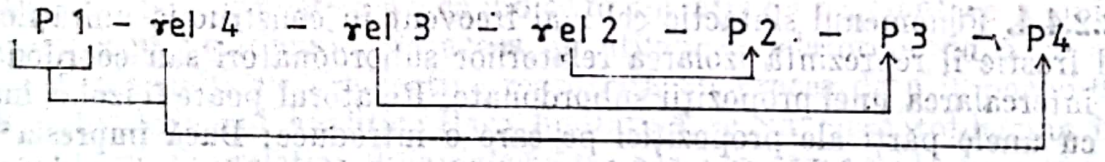

Apariția relatorilor în serii de doi sau trei termeni succesivi constituie, în sintaxa limbii române, o anumită tehnică de construcție, prin inversiune sau prin schimbarea ordinii structurale. Aceeași frază poate fi realizată într-o succesiune a unităților concordantă în ceea ce privește ordinea lineară și cea structurală: *El a spus* [1] / **că** *va fi de acord* [2] / **chiar dacă** *nu-i de mare valoare* [3] / / **ce-ai** *propus tu* [4] /.

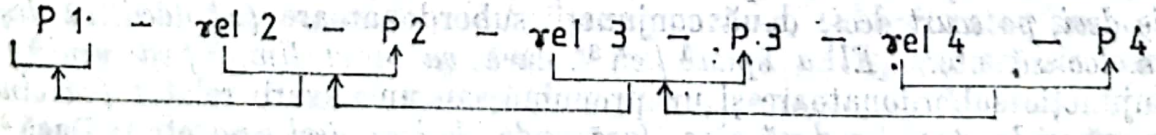

Din cele prezentate, rezultă că plasarea relatorilor urmează anumite norme de construcție sintactică, iar locul pe care îl ocupă este relevant pentru tipologia structurală a frazei; de aceea, identificarea lor în raport cu relațiile pe

Scanned with OKEN Scanner

care le exprimă se dovedește a fi de o maximă importanță în operația de analiză sintactică.

2.2.4.5. Într-o serie coordonatoare de două sau mai multe propoziții subordonate, prezența primului relator subordonator este obligatorie, în timp ce următorii relatori pot fi omiși, în parte sau în totalitate, fără ca funcția actualizată să fie blocată sau deviată: **Cine-i** *harnic* **și** *V muncește are tot ce vrea; Persoana* **pe care** *ai cunoscut-o* **și** *V ai ajutat-o nu te va uita; N-a ieșit la plimbare* **pentru că** *a scris, V a citit* **și** *V a desenat pînă seara tîrziu.* Cînd se insistă asupra semnificației fiecărei unități propoziționale, sau cînd se produc izolări, prezența fiecărui relator se dovedește a fi necesară: **Pentru că** *mi-ești prieten* **și pentru că** *meriți, voi fi alături de tine; A promis* **că** *se va întoarce după ce-și va încheia lucrarea, dacă nu va interveni altceva,* **și că** *ne vom continua colaborarea.* Obligatorie este prezența relatorilor subordonatori și cînd aceștia își schimbă statutul sintactic sau lexical; în acest caz, este vorba numai de relatorii pronominali și adverbiali: *Am primit cartea* **pe care** *mi-ai trimis-o* **și de care** *aveam nevoie; Nu se știe* **unde și cînd** *va pleca; Se plimbă* **pe unde** *îi place* **și cu cine** *vrea.*

2.2.4.6. Unitățile incidente și cele modalizatoare pot funcționa, la nivelul unei fraze, ca unități neintegrate structural, fără legături de dreapta sau de stînga: *Lucrarea ta,* **mi se pare,** *a fost cea mai bună;* **E adevărat,** *dacă nu muncești, nu reușești în viață;* sau ca unități integrate cu legături de dreapta dacă se inserează într-o propoziție principală: *Lucrarea ta, mi se pare* **că** *a fost cea mai bună; El, poate* **că** *nu are dreptate; E adevărat* **că** *dacă nu muncești, nu reușești în viață;* sau cu legături și de stînga și de dreapta, dacă se inserează într-o propoziție subordonată, legătura de stînga fiind preluată totdeauna de la subordonată: *El nu știe cu cine pleacă* > *El nu știe* **cu cine** *e bine* **să** *plece; I-am scris o scrisoare care, cu siguranță, îi va face plăcere* > *I-am scris o scrisoare* **care** *cu siguranță* **că-i** *va face plăcere.* Selecția relatorului de dreapta este condiționată de statutul sintactic al unității integrate, dacă aceasta are o funcție modalizatoare.

2.3. Identificarea elementelor corelative prezintă importanță atît în operația de segmentare a unităților constitutive la nivelul frazei, cît și în cea de definire a lor. În operația de segmentare a frazei în propoziții, se va avea grijă ca elementul corelativ să fie distribuit totdeauna în structura propoziției regente și niciodată la un loc cu elementul de relație, în structura propoziției subordonate, deoarece corelativele sînt unități de reluare sau de anticipare a subordonatei la nivelul propoziției regente. Față de subordonată, elementul corelativ este într-un raport de coreferențialitate, referindu-se, ca și subordonata, atît din punct de vedere semantic, cît și sintactic, la același referent.

2.3.1. Au calitatea de corelatori unele pronume demonstrative sau nehotărîte *(acela, aceea, aceasta, alceva, atît, tot)*, precum și unele adverbe sau locuțiuni adverbiale *(atunci, acolo, așa, de aceea, totuși, tot, cu toate acestea, în schimb, dimpotrivă, așa de, atît de, cu atît, mai și, în plus)*. Selecția și distribuția lor sînt condiționate de trei factori: (a) funcția sintactică

Scanned with OKEN Scanner

a unității subordonate, (b) relatorul cu care este marcată subordonata și (c) modalitatea de expunere. Astfel, o subiectivă poate fi reluată prin corelativul *acela*, dacă este introdusă prin relatorii *cine*, *care* și se realizează ca substitut de persoană: *Cine a învățat* **acela** *a luat notă mare; Care a terminat* **acela** *poate pleca;* dacă este introdusă prin relatorul *cîți*, se reia prin corelatorii *toți* sau *atîția: Cîți s-au prezentat* **toți** au *reușit;* iar dacă subordonata este rezultatul transpunerii vorbirii directe în vorbire indirectă, se va relua în regentă prin corelatorul *acesta (asta)*, cu valoare neutră, indiferent de varietatea relatorului: *Cine va pleca* **asta** *nu se știe; Unde se va duce* **asta** *nu se cunoaște; Că nu ai înțeles* **asta** *este grav.*

2.3.2. În ceea ce privește poziția corelatorului față de relator, se disting trei situații: (a) relator . . . [1] / corelator . . . [2] / : **Cum** *îți vei așterne,* **așa** *vei dormi;* **Pentru că** *n-ai venit,* **de aceea** *m-am supărat;* (b) corelator . . . [1] / relator . . . [2] / **Acolo** *să te duci,* **unde** *este nevoie de tine;* (c) / . . . corelator [1] / relator . . . [2] / : *Să vii* **atunci cînd** *te-oi chema; Să te porți* **așa cum** *trebuie.* Dintre aceste trei situații, ultima poate crea dificultăți în operația de segmentare, în sensul că cele două unități (relatorul și corelatorul), în baza coreferențialității, pot fi luate împreună în propoziția subordonată și considerate ca locuțiuni conjuncționale. Erori se produc mai frecvent în cazurile *acolo / unde, atunci / cînd, așa / cum, așa de / încît, pe atît / pe cît, cu atît mai mult / cu cît, atît / cît.*

2.4. Unitatea *semantică* este o condiție a existenței unei propoziții; în ultimă instanță, este rațiunea de a fi a unei structuri sintactice. Ceea ce este lipsit de înțeles rămîne în afara dimensiunilor unei propoziții. Posibilitățile combinatorii ale unităților sintactice sînt determinate de factorul semantic denumit *compatibilitate*, adică proprietatea unui termen de a se combina cu un alt termen, într-o unitate superioară. Planul sintactic nu constituie altceva decît o modalitate de expresie a planului semantic, încît între cele două planuri, atît în procesul de emitere, cît și în cel de receptare a mesajului, se stabilește o corelație obligatorie.

Fiind o condiție în realizarea unei propoziții, factorul semantic constituie un indice important în delimitarea unităților constitutive ale unei fraze, adică a propozițiilor. Lipsa de concordanță dintre planul organizării structurale și planul organizării semantice a unei fraze generează construcții incoerente, anacoluturi, galimatii, ca în schița *Justiție* de I. L. Caragiale: *Eu, domn' judecător, reclam, pardon, onoarea mea, care m-a-njurat, și clondirul cu trei chile mastică prima, care venisem tom-atunci cu birja de la domn' Marinescu Bragadirul din piață, încă chiar domn' Tomița zicea să-l iau în birje . . .*, O, II, 37.

În operația de identificare a unităților propoziționale din structura unei fraze, unitatea semantică acționează ca un factor de coerență și de coeziune a propoziției, în baza căruia se distribuie unitățile sintactice, și devine operațională în cazurile de dislocare și de intercalare: **Iar acum** [4] / *cînd eu nu mai sînt* [1] / *cum am fost* [2] / **ochii mei,** [4] / *prin care văd lumea,* [3] / **sînt, mai mult ca oricînd,** [3] / *cum n-au fost niciodată,* [5] / **numai ai mei.** [4] / Legătura seman-

Scanned with OKEN Scanner

tică reunește în aceeași propoziție unitățile izolate: *Iar acum . . . ochii mei . . . sînt, mai mult ca oricînd . . . numai ai mei.*

În analiza la nivelul frazei, ca de altfel și la alte niveluri, factorul semantic este, în general, exploatat în cea mai mare măsură, cu randament. Supraevaluat însă, absolutizat, poate conduce la erori de segmentare în unele situații sintactice, cînd între două unități (una regentă și alta subordonată sau dependentă) legătura de sens este foarte strînsă, sau cînd realizarea unității regente este condiționată de prezența unității subordonate, făcîndu-se, de obicei, apel la argumentul „N-are sens" sau „Nu e logic". Deși între planul semantic și cel sintactic este o corespondență, aceasta nu este însă absolută, fiecare plan păstrîndu-și anumite trăsături specifice, care generează faptele de neconcordanță.

2.4.1. Astfel, propozițiile subordonate atributive determinative se realizează ca determinări obligatorii pe lîngă termenul regent, fără de care într-adevăr că n-ar avea nici un sens: *Găina* / **care cîntă seara** / *dimineața n-are ou; Cîinele* / **care latră** / *nu mușcă;* în absența celor două atributive *care cîntă seara* și *care latră*, regentele lor *Găina dimineața n-are ou* și *Cîinele nu mușcă* nu pot fi acceptate din punct de vedere semantic, deoarece exprimă un fapt contrar firii lucrurilor, sînt însă acceptate din punct de vedere sintactic, structural. Analiza semantică ar distinge tot două unități, însă într-o altă distribuție: *Găina care cîntă seara* / *dimineața n-are ou; Cîinele care latră* / *nu mușcă.*

2.4.2. Din aceeași rațiune, unele pronume, cum ar fi *tot, cel*, în calitate de regenți ai unei subordonate atributive, sînt incorporate, alături de relator, în structura propoziției subordonate: *Nu* **tot** *ce zboară* / *se mănîncă; A realizat* / **tot** *ce și-a planificat; Premiul a fost obținut* / **de cel** *care a fost mai bun;* **Pe cel** *ce te ajută* / *să nu-l uiți;* în loc de *Nu tot* / **ce zboară** / *se mănîncă; A realizat tot* / **ce și-a planificat;** *Premiul a fost obținut de cel* / **care a fost mai bun;** *Pe cel* / **ce te ajută** / *să nu-l uiți.*

2.4.3. Mai frecvente sînt erorile de segmentare în cazul adverbelor corelative *acolo, atunci, așa, atît* urmate de relatorii *unde, cînd, cum, cît*, considerate împreună drept locuțiuni conjuncționale: *A plecat* / **acolo unde a vrut** în loc de *A plecat acolo* / **unde a vrut; Atunci cînd l-am chemat** / *a venit*, în loc de *Atunci* / **cînd l-am chemat** / *a venit; Vorbește* / **așa cum se pricepe**, în loc de *Vorbește așa* / **cum se pricepe.**

2.4.4. Nu fără dificultăți se delimitează propozițiile subordonate circumstanțiale de mod care au ca termen regent un adjectiv sau un adverb și sînt introduse prin relatorii *ce* și *cum*, invocîndu-se, în aceste situații, argumentul de ordin semantic. **De rea ce era** / *nu te puteai apropia*, în loc de *De rea* / **ce era** / *nu te puteai apropia;* **Slabă cum este** / *eu tot o cumpăr*, în loc de *Slabă* / **cum este** / *eu tot o cumpăr.*

2.4.5. În cazul unor adjective, adverbe sau verbe la moduri nepersonale, în calitate de regent, erorile de segmentare sînt favorizate de legătura strînsă cu propoziția subordonată: *Era în bună dispoziție,* / **gata să facă orice;** Învă-

Scanned with OKEN Scanner

ţat să facă acelaşi lucru / *acum îi este greu;* Neputînd să răspundă / *a ieşit din sală;* în loc de *Era în bună dispoziţie, gata* / să facă orice; *Învăţat* / să facă acelaşi lucru / *acum îi este greu; Neputînd* / să răspundă / *a ieşit din sală.*

În toate aceste cazuri, erorile de segmentare se datorează faptului că, pe de o parte, nu sînt luate în consideraţie elementele de relaţie ca indice al joncturii dintre două propoziţii, iar, pe de altă parte, se supraevaluează factorul semantic în detrimentul structurii sintactice.

2.5. Unitatea **structurală** reprezintă, în operaţia de segmentare şi identificare a propoziţiilor, factorul de cea mai mare însemnătate, condiţia hotărîtoare, decisivă, în ultimă instanţă, a demersului analitic la nivelul tuturor unităţilor sintactice. Ea se defineşte prin *relaţiile* care se stabilesc între unităţi şi prin *funcţiile* pe care acestea le actualizează. Unitatea structurală face ca fiecare propoziţie să se prezinte ca un lanţ neîntrerupt, continuu, întreruperea marcînd punctul limită, jonctura propoziţiei:

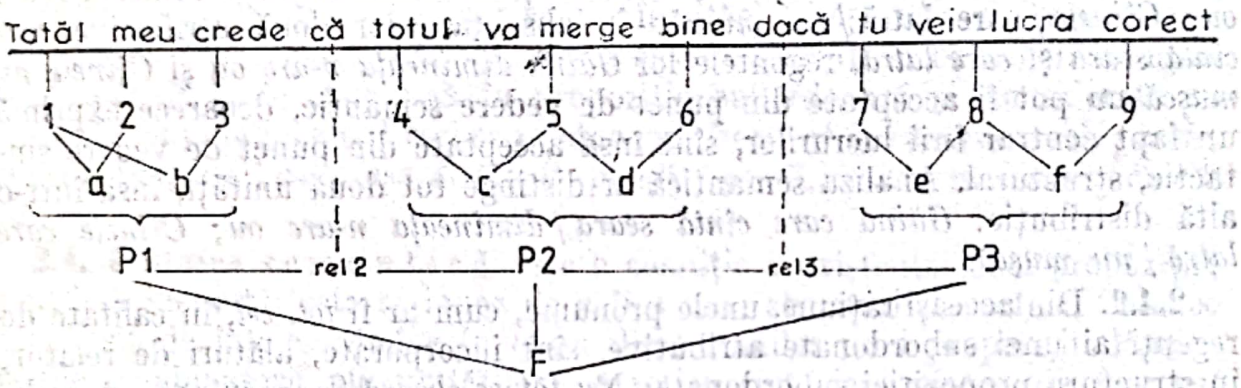

Chiar şi în cazul fenomenelor de dislocare sau de intercalare, unităţile constitutive ale propoziţiilor se prezintă în unităţi structurale distincte:

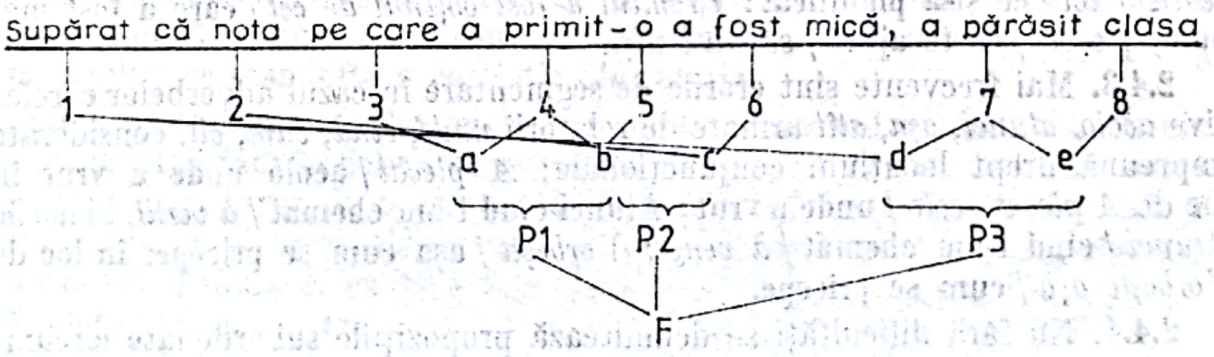

Urmărind sistemul de concatenaţie, vom desprinde cele trei unităţi propoziţionale:

P 1 rezultată din unităţile sintagmatice *a* (3 ← 4) + *b* (4 ← 5)

P 2 rezultă din unitatea sintagmatică *c* (2 ← 6)

P 3 rezultă din unităţile sintagmatice *d* (1 ← 7) + *e* (7 ← 8)

Ce reprezintă de fapt P 1, P 2 şi P 3?

P 1 = *pe care a primit-o*

P 2 = *că nota a fost mică*

P 3 = *Supărat . . . a părăsit clasa*

Scanned with OKEN Scanner

Factorul structural își relevă, în cea mai mare măsură, eficiența în operația de identificare a propozițiilor ale căror unități constitutive sînt dislocate sau izolate prin inserțiunea cu relație a unităților propoziționale incidente sau modalizatoare; în acest caz, unitățile din stînga propozițiilor inserate se vor raporta, în baza relației și a funcției exprimate, la unitatea regentă inițială: **Fratele tău**[2] / *mi se pare*[1] / **că este student la Politehnică**[2] / ; **Tu**[2] / *e bine*[1] / **să fii mai curajos**[2] / ; **Cu trenul**[2] / *s-ar putea*[1] / **să ajungi mai repede**[2] /. Din aceeași rațiune structurală, adjectivele și adverbele determinate de o subordonată modală marcată prin relatorul *ce* se vor raporta la propoziția regentă, întrucît prin funcția lor de complement de cauză se integrează în această unitate și nu în subordonată: *De repede*[2] / **ce-a vorbit,**[1] / *n-am înțeles nimic*[2] / ; *De bună*[2] / **ce este,**[1] / *toți o prețuiesc*[2] / ; *A obosit de mult*[1] / **ce-a alergat**[2].

În baza unității structurale, se distribuie unitățile sintactice dependente, care apar înaintea relatorilor: **La mare dacă pleci,**[1] / *să nu-ți uiți cortul*[2]; **Pe băiat cînd l-am văzut**[1], / *m-am înseninat*[2]. / În unele situații, unitatea sintactică ar putea fi distribuită la ambele propoziții, dacă am avea în vedere numai sensul, dar structural se distribuie numai la una: *Prostul,*[2] / **dacă nu-i fudul,**[1] / *nu e prost destul*[2] /. Proba unității structurale detectează unitățile anacolute: **Moșneagul**[2] / *cînd a văzut-o*[1], / *i s-au umplut ochii de lacrimi*[2]. /

2.6. În operația de segmentare a unităților constitutive ale unei fraze, un rol important pot avea semnele g r a f e m a t i c e, în textul scris, și semnele p r o z o d e m i c e, în textul oral, numai în măsura în care sînt corect folosite. Limitele exterioare ale unei fraze sînt marcate totdeauna de *majusculă* (începutul) și de *punct* (sfîrșitul); sînt situații cînd o frază continuă după punct, fie printr-o propoziție coordonată (coordonare contextuală), fie printr-o subordonată (subordonată contextuală). Jonctura dintre unitățile propoziționale poate fi marcată prin virgulă sau punct și virgulă (atît în coordonare, cît și în subordonare), precum și prin paranteze, două puncte sau prin linie de pauză, cînd în frază se inserează o propoziție incidentă sau apozițională: *O, șoptește-mi* — **zice dînsul** — *tu cu ochii plini d-eres*, Eminescu, *Poezii*, 68; *Zîmbind sarcastic* (**așa i se părea lui Ioanide**), *semnala fără greș firele noi de păr alb*, Călinescu, *Bietul Ioanide*, 61. Semnele prozodice (pauza, intonația, accentul) capătă relevanță în analiza frazelor comunicate pe cale orală; în funcție de unul dintre aceste semne, unitățile sintactice plasate la limita dintre două propoziții se pot integra în prima sau în cea de-a doua: *Cînd a ajuns* / / **la facultate** / / *nu mai era nimeni*.

3. D e f i n i r e a p r o p o z i ț i i l o r, clasificarea lor în raport cu trăsăturile pe care le prezintă, atît ca unități independente, cît și ca unități constitutive ale frazei, constituie, în procesul de analiză, cea de-a doua sarcină și poate cea mai dificilă. În primul rînd, descrierea propozițiilor trebuie să fie exhaustivă, adică să pună în valoare toate trăsăturile cu pertinență la nivelul la care se operează analiza, iar, în al doilea rînd, să se instituie o ordine unitară, consecventă, în prezentarea trăsăturilor.

Scanned with OKEN Scanner

3.1. F r a z a, după cum se ştie, este unitatea sintactică alcătuită din cel puţin două propoziţii legate printr-un raport. Criteriul fundamental, aşadar, în definirea şi clasificarea propoziţiilor va fi reprezentat de raportul pe baza căruia două sau mai multe propoziţii se constituie într-o unitate sintactică de rang superior, respectiv într-o frază. O clasificare tradiţională, avînd ca indicator capacitatea s e m a n t i c ă, împarte propoziţiile în *principale* şi *secundare;* propoziţiile principale au un sens autonom, în incidenţă zero, în timp ce propoziţiile secundare nu au un sens autonom, sînt totdeauna incidente la o altă propoziţie. Astfel, în fraza *Am întîrziat pentru că a plouat*, prima propoziţie *Am întîrziat* este principală, pentru că are un sens de sine stătător şi nu depinde de o altă propoziţie, pe cînd *pentru că a plouat* este o propoziţie secundară, deoarece sensul ei depinde de al primei propoziţii şi nu poate să apară singură. Propoziţiile principale, după posibilitatea de a exprima singure sau împreună cu secundara un înţeles deplin, pot fi s u f i c i e n t e, cînd au autonomie semantică totală: **Ionel mi-a adus o carte,** *pe care am citit-o cu plăcere;* sau i n s u f i c i e n t e, cînd au o autonomie semantică parţială: **Părerea mea este** *că tu ai dreptate,* la realizarea sensului deplin participînd şi propoziţia secundară. Insuficienţa semantică a unei propoziţii principale este determinată de insuficienţa semantică sau gramaticală a uneia dintre unităţile sale constitutive: v e r b: **Aflaţi** *despre mine (că sînt sănătos);* s u b s t a n t i v: *N-am uitat* **ziua** *(cînd te-am cunoscut);* a d j e c t i v: *Crescuse* **atît de înalt** *(că nu-l mai recunoşteai);* a d v e r b: *Cu avionul ajungi* **mai repede** *(decît ajungi cu trenul).*

3.2. După r e l a ţ i i l e care se stabilesc între unităţile constitutive ale unei fraze, se disting mai multe tipuri de propoziţii: *independente, regente, subordonate, coordonate, apoziţionate* şi *supraordonate* sau *incidente;* orice propoziţie, fie principală, fie secundară, va purta una dintre aceste trăsături.

3.2.1. O propoziţie este *independentă,* cînd nu contractează nici o relaţie cu o altă propoziţie; în această poziţie, se caracterizează prin marca de relaţie *zero,* neavînd posibilitatea de integrare la nivel de frază. Au această calitate numai propoziţiile principale suficiente: *Ziua bună se cunoaşte de dimineaţă; Astăzi este joi.* Ele pot fi proiectate la nivel frastic, prin dezvoltarea unei relaţii de subordonare: *Astăzi este joi,* **pentru că ieri a fost miercuri;** de coordonare: *Astăzi este joi,* **iar mîine va fi vineri;** de supraordonare: *Astăzi este joi,* **a zis el.** Nu pot fi integrate la nivel superior propoziţiile independente neanalizabile: *Nu; Da; Foc!*

3.2.2. Calitatea de *regentă* o au atît propoziţiile principale, cît şi cele secundare, cînd domină o relaţie de subordonare: (A ← B) **Reuşeşte** *cine munceşte;* (A ← B ← C) *Îşi făcuse un album de muzică* **în care copiase tot** *ce-i picase în mînă,* Călinescu, *Enigma,* 57. În ultima frază, prima propoziţie este principală regentă, cea de-a doua este secundară subordonată faţă de prima, dar regentă faţă de a treia; în acest caz, există posibilitatea ca o propoziţie secundară să poarte două mărci relaţionale, una de regentă şi alta de subordonată sau de coordonată.

Scanned with OKEN Scanner

3.2.3. O propoziție este *subordonată*, cînd realizarea ei implică în mod necesar prezența unui regent, față de care îndeplinește o funcție de determinare; de aceea, numai propozițiile subordonate acceptă analiza și din perspectivă funcțională, relația de subordonare fiind unica relație generatoare de funcții. Calitatea de subordonată o au toate propozițiile secundare, iar calitatea de regent o poate avea atît o propoziție principală (A ← B): **El a promis** *că te va ajuta;* cît și o propoziție secundară (A ← B ← C): *Doctorul Munteanu îi mai puse cîteva întrebări* **să-și dea seama** *ce alte schimbări se mai petrecuseră în lipsa lui*, Preda, *Risipitorii*, 288. O propoziție subordonată poate cumula, în raport cu alte propoziții, și alte trăsături sintactice: subordonată și regentă, cînd de ea depinde o altă subordonată: *A pățit ca țiganul* **cînd s-a culcat în tindă** *ca să scurteze din cale*, *Proverbe*, 35; subordonată și coordonată, cînd intră în relație de coordonare cu o altă subordonată care se află pe același plan: *Apoi se uită* **ale cui mai sînt întîmplările sau a cui a fost întîmplarea,** Stănescu, *Respirări*, 80; subordonată și apozițională: *A spus că s-a lămurit,* **că adică a înțeles totul;** subordonată și incidentă: *El l-a asigurat că se va întoarce,* **din cîte am înțeles,** *peste două săptămîni.* Posibilitatea dublării trăsăturilor unei subordonate este favorizată de faptul că relațiile de coordonare, de apoziționare și de supraordonare (incidență) nu sînt relații structurale, generatoare de funcții, ele reprezentînd doar o expansiune pozițională, o altă ipostază a antecedentului.

Realizarea unei subordonate este condiționată de prezența unui regent proiectat la nivelul aceleiași fraze; sînt însă situații, mai cu seamă în limba literaturii beletristice, cînd regentul aparține unei fraze anterioare, în funcție de care se constituie unitatea frastică ce-i urmează; în acest caz, se vorbește de subordonate *contextuale: Du-te, mă, și ia-ți o pernă, dosăditule, de cîte ori să-ți spun?* **Că ăștia nu sînt în stare** *să facă măcar un scaun, zise femeia, uitîndu-se la cei trei care așteptau, tăcuți și plictisiți, mîncarea*, Preda, *Morometții*, I, 23; . . . **Fiindcă n-avea două,** *avea una singură și nimănui nu-i e ușor să rămînă fără mamă, oricît de mari și îndreptățite ar fi pricinile care ar îndemna-o să rupă cu ea*, Preda, *Morometții*, II, 132.

Subordonatele se recunosc, în operația de analiză, după elementele de relație specifice: conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare, pronume și adjective relative, adverbe relative; în condiții mai puțin obișnuite, subordonatele nu sînt marcate explicit, fiind juxtapuse: **Bine faci,** *bine găsești;* în acest caz, topica, intonația și semantica servesc la identificarea și definirea subordonatei condiționale. Juxtapunerea sau parataxa nu trebuie supraevaluată ca mijloc de exprimare a raportului de subordonare, chiar dacă ar exista suficiente temeiuri de natură semantică; astfel, în secvența *N-a mai rămas niciunul; toți aveau cîte ceva de făcut*, se identifică două propoziții, ambele principale independente, deși între ele, semantic, se poate ușor descifra o relație de determinare cauzală. Prevalente, în procesul de analiză, rămîn criteriile de natură structurală.

3.2.4. *Coordonarea* este relația care se stabilește între două sau mai multe unități care se află pe același plan; operează cu unități homofuncționale,

Scanned with OKEN Scanner

reprezentînd totdeauna o expansiune poziţională şi nu structurală. De aceea, coordonarea nu este generatoare de funcţii sintactice, rolul ei fiind de a repoziţiona funcţia exprimată de unitatea antecedentă. În raport de coordonare, pot să apară fie propoziţii principale (A 1 — A 2 — A 3 — A n): *Toată lumea rîde, cîntă şi dansează;* fie propoziţii secundare subordonate de acelaşi fel (A 1 ← B 2 — B 3): *Savanţii marţieni încă nu pot da o lămurire satisfăcătoare* **a ceea ce înseamnă frumos şi a ceea ce înseamnă adevăr,** Stănescu; *Respirări*, 51; sau diferite, însă pe acelaşi plan (A 1 ← B 2 — C 3): *Se plimbă* **pe unde îi place şi cu cine vrea.**

Raportul de coordonare poate să reunească şi unităţi sintactice care nu aparţin aceluiaşi nivel, dar care actualizează, la nivel sintagmatic sau la nivel frastic, aceeaşi funcţie de determinare (b 1 — B 2) subiect-subiectivă: **Tu şi cine mai doreşte** *puteţi pleca;* nume predicativ-predicativă: *Ea este* **serioasă, harnică şi cum îi stă bine unei fete de vîrsta ei;** atribut-atributivă: *A cumpărat o carte* **interesantă, dar care l-a costat cam scump;** complement direct-completivă directă: *Mi-a adus* **un stilou şi ce-a mai socotit important;** complement circumstanţial-subordonată circumstanţială: *Mă vizitează* **duminica şi cînd mai e liber;** sau funcţii diferite (b 1 — C 2): *Se plimbă* **prin parc şi cu cine-i place.**

Cînd coordonarea se stabileşte între propoziţii subordonate de acelaşi fel sub raport funcţional, relatorul subordonator al celei de-a doua propoziţii poate să fie omis: *A promis* **că-l va primi, dar nu-l va ajuta cu nimic;** *Nu l-a întrebat* **dacă a înţeles sau nu a înţeles.**

Un raport de coordonare se poate stabili şi cu o unitate care face parte dintr-o frază anterioară; în această situaţie, apar numai propoziţiile principale, care capătă calitatea de principale coordonate *contextual: Oamenii tac şi rabdă asuprirea.* **Dar ei gîndesc** *că odată şi odată o să se nască alt Tudor,* Stancu, *Desculţ*, 5; — *Am înţeles, că nu e aşa mare filozofie ce spui tu, zise Moromete supărat. Dar* ... **Şi nu mai complectă şi restul gîndului,** Preda, *Moromeţii*, II, 229.

Coordonarea se recunoaşte, în planul expresiei, după elementele de relaţie specifice (conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale), iar în planul conţinutului, după sensurile distincte pe care le actualizează: *copulativ, adversativ, disjunctiv, alternativ şi conclusiv.* Coordonarea nefiind o relaţie structurală, generatoare de funcţii se realizează, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic prin aceleaşi mijloace joncţionale.

3.2.5. *Apoziţionarea*, ca şi coordonarea, reprezintă o expansiune poziţională fie a unei propoziţii principale (A 1 — A 2): *S-a dus pe lumea cealaltă,* **adică a murit;** fie a unei propoziţii secundare subordonate (B 1 — B 2): *S-a dus să se instruiască,* **adică să înveţe carte;** mai frecvent, o propoziţie apozitivă are ca antecedent o parte de propoziţie: *Avea o presimţire:* **că cearta de la horă nu va rămîne fără urmări,** Rebreanu, *Ion*, 42. Cînd antecedentul este în fraza anterioară, propoziţia apozitivă capătă valoarea de apozitivă *contextuală: Şi adăugă: Vizavi e Cheia Roseti, strada noastră* ... **Adică să ia şi ei drept reper punctul acela** *pe care li-l arătase,* Preda, *Moromeţii*, II, 14. Două

Scanned with OKEN Scanner

apozitive, cînd se referă la același antecedent, pot apărea în relație de coordonare: *Călătorește cu trenul, cu avionul*, **cu ce-i place și cu ce poate.** Relația de apoziționare fiind o expansiune poziționlă a antecedentului cu care este coreferențială, nu este generatoare de funcții; de aceea, propoziția apozitivă este neanalizabilă sub raport funcțional, ea reprezentînd o altă ipostază a antecedentului.

3.2.6. *Supraordonarea* nu este un raport propriu-zis deoarece cele două unități propoziționale nu aparțin aceluiași plan de comunicare; una se realizează ca expresie a actului de comunicare, iar alta, ca expresie a atitudinii afective sau raționale a subiectului vorbitor față de cele comunicate. În această poziție, apar, la nivelul frazei, așa-zisele propoziții incidente neintegrate. După modul de interpretare a actului comunicării, se disting două situații: prima este reprezentată de incidentele *referențiale*, care trimit la subiectul vorbitor și care, prin această funcție, servesc ca indice al vorbirii directe: — *Ce te face să crezi*, **spunea Gaittany,** *că băiatul e al lui Hangerliu? / — E un lucru precis*, **zicea madam Farfara,** *știut de toată lumea*, Călinescu, *Scrinul*, 27; *E adezivă*, **a spus Armstrong,** *solul e adeziv*, Stănescu, *Respirări*, 35; cea de-a doua este reprezentată de incidentele *modalizatoare*, prin care vorbitorul interpretează, afectiv sau rațional, actul comunicării: *Unchiul dumitale*, **știe o lume întreagă,** *se chema Teodor Vacă și și-a schimbat numele*, **parcă văd și acum jurnalul,** *în Văcărescu*, Călinescu, *Scrinul*, 42; *Tu* — **e drept** — *n-ai fost decît așa cum ești*, Minulescu, *Versuri*, 299; *Bărbatul ei dintîi o luase din prispa bunicului* — **nici nu împlinise cincisprezece ani** — *și-o dusese pe Călmățui în sus*, Stancu, *Desculț*, 1.

Din punctul de vedere al relației, o propoziție incidentă se află în aceeași poziție ca și o propoziție independentă; spre deosebire însă de aceasta, prin translație, o incidentă devine totdeauna o regentă care își subordonează propoziția modalizată sau pe cea din vorbirea directă: — *Unde ai fost ieri?* **m-a întrebat el** > **El m-a întrebat** *unde am fost ieri; Tu* — **e drept** — *n-ai fost decît așa cum ești* > *Tu* **e drept** *că n-ai fost decît așa cum ești.* Prin această posibilitate, unitățile supraordonate constituie o sursă inepuizabilă de generare a frazelor subordonative, iar corelația cu subordonarea poate servi ca temei în recunoașterea relației de supraordonare, una fiind la polul opus al celeilalte.

Deși formal o incidentă poate avea aspectul unei propoziții principale: *Și mai avea*, **se zice,** *și bănet*, Caragiale, O, I, 352; *Și nu-ți place bătrînețea?* **întrebă mama,** Stancu, *Desculț*, 6; sau al unei propoziții secundare subordonate: *În seara cînd ne-om întîlni* — / **Căci va veni și seara-aceea** — / *În seara-aceea voi aprinde trei candelabre de argint*, Minulescu, *Versuri*, 77; *Caty era*, **pe cîte știu,** *ortodoxă*, Călinescu, *Scrinul*, 28; *Transpusă în înlănțuirea unei fraze* — **ca să ne restrîngem momentan la literatură** — *articulația de tip animal sau clasic apare hipotactică*, Papu, *Existența*, 31; indiferent de situație, nu va putea actualiza o funcție analizabilă la nivel sintactic. Ca și coordonarea și apoziționarea, relația de supraordonare nefiind o relație structurală, generatoare de funcții, se recunoaște după mijloacele grafematice

Scanned with OKEN Scanner

virgulă, paranteze, linie de pauză), în limba scrisă, și după mijloacele prozodemice (intonația, pauza, melodia), în limba vorbită. Spre deosebire de toate celelalte raporturi, cel de supraordonare nu dispune de nici un mijloc joncțional explicit. Ceea ce îl menține printre raporturile de natură sintactică este faptul că realizarea unei propoziții supraordonate (incidente) este condiționată de prezența propoziției la care se referă printr-una din cele două funcții pe care le pune în valoare: referențialitatea sau modalizarea. Astfel, în fraza *Mîine*, **mi se pare,** *este vineri*, propoziția principală *Mîine este vineri* are o existență independentă, în schimb, propoziția incidentă *mi se pare*, nu se poate realiza ca act de comunicare în absența primei propoziții, ci numai în prezența ei.

3.3. Criteriul funcțional operează, în procesul de analiză, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic, numai asupra unităților sintactice structurate pe baza unei relații de dependență sau de subordonare, singura în măsură să genereze funcții, să asigure coeziunea semantică și structurală, să extindă, în profunzime, dimensiunile unei fraze. Funcția este condiția existenței unei unități sintactice și se manifestă solidar cu relația; celelalte relații (coordonarea, apoziționarea) operează în cadrul relațiilor de subordonare, reprezentînd modalități de expansiune prin amplificare pozițională, fără a avea proprietatea de a proiecta o funcție la nivel sintagmatic sau frastic. În plan sintactic, relația definește *expresia* unei unități, în timp ce funcția definește *conținutul*, în baza căruia unitățile se disting unele de altele, chiar în cadrul aceleiași relații.

Conținutul raportului de dependență sau de subordonare îl constituie determinarea; aceasta are o dublă funcție: pe de o parte, de identificare a regentului prin trăsăturile pe care i le atribuie, iar, pe de alta, de diferențiere, în baza acelorași trăsături, de alte obiecte desemnate prin același regent. Bunăoară, în unitatea sintactică frastică *Găina care cîntă seara dimineața n-are ou*, unitatea determinativă *care cîntă seara*, în raport de subordonare față de substantivul *găina*, identifică, singularizează obiectul prin trăsătura pe care i-o atribuie, dar, în același timp, îl și diferențiază, prin aceeași trăsătură, de același obiect, însă prezentat cu o altă trăsătură ca, de pildă, *(găina) care cîntă dimineața, care nu cîntă* etc. Conținutul procesului de determinare îl constituie, prin urmare, ansamblul trăsăturilor sau caracteristicilor care se atribuie unei unități regente; prin acest proces, un obiect, o acțiune sau o însușire sînt transpuse din planul virtual, static, în planul actual, dinamic. De aceea, se recunoaște ca principală funcție a determinării sau a subordonării funcția de actualizare, iar unitatea prin care se realizează această funcție, actualizator.

3.3.1. O clasificare tradițională împarte funcțiile în necircumstanțiale (subiectivă, predicativă, atributivă, completivă directă și indirectă, completivă de agent) și circumstanțiale (de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, condițională, concesivă, consecutivă, instrumentală, sociativă, de relație, opozițională, cumulativă, de excepție, predicativă suplimentară). În primul rînd, criteriul care se aplică în clasificare nu este unitar,

Scanned with OKEN Scanner

definitoriu fiind numai pentru circumstanţiale; în al doilea rînd, în cele două clase sînt incluse, atît ca expresie, cît şi ca conţinut, realizări funcţionale diverse, eterogene, cum ar fi atributiva şi completiva sau circumstanţiala de loc şi cumulativa; de aceea, o revenire asupra clasificării funcţiilor sintactice, atît la nivel frastic, cît şi la nivel sintagmatic, se impune ca o necesitate stringentă. Nici clasificarea în funcţii p r i n c i p a l e (subiectul, predicatul) şi funcţii s e c u n d a r e (atributul, complementul) nu se poate susţine, întrucît o funcţie, prin definiţie, este secundară, realizarea ei fiind totdeauna condiţionată de prezenţa unui regent pe care îl actualizează; în poziţie principală, adică autonom, nesubordonat, în incidenţă zero, apare numai predicatul, care, din această perspectivă, nu se mai supune criteriilor de clasificare de ordin funcţional, fiind, în ultimă instanţă, singura unitate sintactică independentă. Această trăsătură se evidenţiază şi în procesul de expansiune, unde segmentul predicativ nu acceptă normele de transformare într-o unitate sintactică superioară de tip propoziţie; ceea ce se cunoaşte sub numele de propoziţie predicativă reprezintă transformarea numelui predicativ, care este o unitate sintactică dependentă. Funcţia de subiect, la nivelul frazei şi la nivelul sintagmatic, răspunde, ca expresie şi conţinut, criteriilor de clasificare şi descriere a funcţiilor sintactice de dependenţă.

3.3.2. După conţinutul determinării, s-ar putea distinge două funcţii de bază: de a t r i b u i r e şi de c o m p l i n i r e; funcţia de atribuire se realizează totdeauna pe lîngă un regent nominal, căruia îi atribuie o calitate, o stare sau o însuşire şi se actualizează printr-un *atribut*, *un nume predicativ* sau un *nume predicativ secundar* (element predicativ suplimentar), fiecare constituind un mod de atribuire specific. Prin atribut, se atribuie numelui (obiectului) în mod direct însuşirea sau calitatea, în timp ce prin numele predicativ sau numele predicativ secundar se atribuie indirect, participînd obligatoriu un verb copulativ, în cazul numelui predicativ sau un verb predicativ, în cazul numelui predicativ secundar. Cele trei realizări ale funcţiei de atribuire sînt convertibile, în sensul că un atribut prin inserţiunea unui verb copulativ poate deveni nume predicativ: *carte* **interesantă** > *cartea este* **interesantă,** iar prin inserţiunea unui verb predicativ, devine nume predicativ secundar: *cartea o consider* **interesantă;** şi numele predicativ, prin schimbarea statutului sintactic al verbului, poate deveni nume predicativ secundar: *El s-a făcut* **inginer** > *Pe el l-a făcut* **inginer.**

Funcţia de complinire se realizează, spre deosebire de cea de atribuire, pe lîngă un regent verbal, adjectival sau adverbial, al cărui înţeles îl întregeşte din perspectiva trăsăturilor verbului, adjectivului sau adverbului, ce se cer actualizate. Complinirea poate actualiza un obiect sau o circumstanţă; obiectul, în raport cu regentul său, poate fi subiect, complement direct, indirect sau de agent în raport cu trăsătura actualizată. Cele patru realizări ale funcţiei de complinire sînt convertibile, ceea ce le face să aparţină aceleiaşi clase sintactice; conversiunea implică totdeauna o permutare a trăsăturilor regentului. Astfel, subiectul se poate transforma în complement direct, cînd verbul determinat capătă din impersonal nota de personal: *Se ascultă* **muzică;**

Scanned with OKEN Scanner

> *El ascultă* muzică; *Se spune* că va veni > *El spune* că va veni; complement indirect, cînd se anulează nota de personal: *Îmi place* Maria > *Îmi place* de Maria; complement de agent, cînd verbul activ capătă trăsătura de pasiv: El *citeşte o carte* > *Cartea este citită* de el; Cine a fost mai bun *a cîştigat cursa* > *Cursa a fost cîştigată* de cine a fost mai bun. În baza aceloraşi modificări, aplicate însă în sens invers, complementul direct, indirect şi de agent pot fi puse în poziţie de subiect. Din această perspectivă, aşa-zisele circumstanţiale instrumentale, sociative şi de relaţie s-ar realiza ca modalităţi de complinire printr-un obiect indirect.

Deşi distincte, funcţiile de atribuire (atribut, nume predicativ, nume predicativ secundar) şi de complinire printr-un obiect (subiect, complement direct, indirect şi de agent) prezintă în comun o serie de trăsături, care le pun în opoziţie cu complinirea printr-o circumstanţă: (a) se realizează ca determinări interne implicate de trăsăturile semantice şi gramaticale ale unităţii regente, formînd structurile de bază ale nivelului sintactic; (b) modalităţile concrete de actualizare a funcţiei de complinire sau de atribuire sînt determinate de trăsăturile regentului *(nume ← atribut, nume + verb copulativ ← nume predicativ, nume + verb predicativ ← nume predicativ secundar, verb tranzitiv ← complement direct, verb pasiv ← complement de agent);* (c) la nivelul frazei, se introduc printr-un set comun de relatori (conjuncţii *că, să, dacă,* pronume sau adjective relative interogative *cine, ce, care, cît, ceea ce,* adverbe relative *unde, cînd, cum)* iar procesele de selecţie şi de distribuţie se realizează în aceleaşi condiţii la toate clasele funcţionale; (d) pe baza asemănărilor, se produc translaţiile dintre clasele funcţionale, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic; (e) constituie unica modalitate de transpunere a vorbirii directe în vorbire indirectă.

Complinirea printr-o circumstanţă actualizează funcţiile circumstanţiale *de loc, de timp, de mod, consecutivă, cauzală, finală, condiţională, concesivă, opoziţională, cumulativă, de excepţie* şi *de schimb,* caracterizate prin trăsături specifice de expresie şi de conţinut. Ceea ce le reuneşte în clasa circumstanţialelor, spre deosebire de cea a necircumstanţialelor, este poziţia lor relativ liberă în raport cu unitatea regentă, ceea ce le face să se realizeze, în plan sintactic, ca determinări externe ale structurilor de bază, să aibă o mai mare autonomie într-o unitate sintagmatică sau frastică; din această cauză, nu răspund proceselor de conversiune într-un sistem transformaţional condiţionat.

Actualizarea funcţiilor circumstanţiale evidenţiază trei modalităţi de determinare după rolul şi poziţia faţă de regent. O primă modalitate este reprezentată de funcţiile circumstanţiale propriu-zise *(de loc, de timp* şi *de mod),* care nu influenţează cu nimic realizarea acţiunii sau manifestarea însuşirii determinate; acestea pot fi cuantificate sau măsurate fără ca acţiunea sau însuşirea să fie modificată. Cea de-a doua modalitate ar reprezenta-o funcţiile circumstanţiale care influenţează realizarea acţiunii sau manifestarea unei însuşiri, în calitate de *cauză, scop, condiţie* sau *concesie,* ca modalităţi ale dinamicii determinării pe axa anteriorităţii (cauza), posteriorităţii (scopul) şi simultaneităţii (condiţia şi concesia). A treia modalitate este marcată

Scanned with OKEN Scanner

de funcţiile circumstanţiale zise colaterale, a căror realizare implică prezenţa în structura de bază a unui subiect, a unui obiect sau a unei acţiuni, faţă de care pot apărea în raport de *opoziţie*, de *cumul*, de *excepţie* sau de *schimb*, în dependenţa lor faţă de acelaşi regent. Gramaticile acceptă pentru actualizarea unor asemenea modalităţi complementele circumstanţiale *opoziţional*, *cumulativ*, *de excepţie* şi *de schimb;* există şi opinii pentru includerea acestor complemente în cele necircumstanţiale.

În operaţia de definire funcţională a unităţilor sintactice subordonatoare, un rol important au calitatea termenului regent, conţinutul (semantica) raportului de determinare, elementele de relaţie specifice, elementele de corelaţie, topica, intonaţia şi semnele de punctuaţie.

3.4. Trăsăturile gramaticale şi semantice ale unităţii regente constituie principalul indicator al funcţiei actualizate de o propoziţie subordonată, deoarece în raport cu acestea se produce procesul de expansiune prin subordonare. Atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic, au calitatea de unităţi regente toate părţile de vorbire care au autonomie semantică, se integrează într-o unitate de rang superior pe baza unei relaţii şi actualizează o funcţie sintactică: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, unele adverbe şi o parte din interjecţii; spectrul de subordonare este condiţionat de capacitatea expansivă a fiecărei părţi de vorbire cu statut de regent sau, cum se mai spune, de capacitatea selectivă. Unitatea regentă capătă calitatea de selectant, iar unitatea dependentă sau subordonatoare, calitatea de selectat; procesele de expansiune la nivel sintagmatic şi frastic vor fi condiţionate totdeauna, relaţional şi funcţional, atît de trăsăturile selectantului, cît şi de cele ale selectatului.

3.4.1. Unitatea regentă, în actul comunicării, poate fi explicită sau implicită. Realizarea explicită a regentului reprezintă condiţia generală a gramaticalităţii oricărei construcţii sintactice. În acest caz, se întîlnesc mai multe situaţii, care imprimă unităţii determinante o valoare specifică.

3.4.1.1. Unitatea regentă este unică, determinantul avînd un singur punct de incidenţă: **Zilele** *de vară sînt călduroase; Am primit* **cartea** *pe care mi-ai trimis-o;* **De repede** *ce-a vorbit, n-am înţeles nimic;* în această situaţie, este pusă în valoare determinarea sau subordonarea *simplă.*

3.4.1.2. Unitatea regentă este coordonată, determinantul avînd cel puţin două puncte de incidenţă: **Zilele şi nopţile** *de vară sînt plăcute;* **Cărţile şi caietele** *pe care le-am cumpărat sînt noi;* în această situaţie, este pusă în valoare determinarea sau subordonarea *complexă.*

3.4.1.3. Unitatea regentă poate fi amplificată prin repetiţie, modalitate de expresie caracteristică limbii vorbite, prin care se exploatează efecte de ordin stilistic; sub raport structural, o asemenea construcţie este reductibilă la formula determinării simple: *Vine,* **vine** *primăvara, Era* **mică, mică,** *cît un bob de grîu.*

3.4.1.4. Unitatea regentă poate fi amplificată prin reluare; în acest caz, termenul de reluare serveşte ca pivot al raportului de determinare; mijlocind incidenţa la prima unitate regentă: *Am cumpărat* **o carte** *de la o prietenă,*

Scanned with OKEN Scanner

carte *foarte valoroasă pentru mine;* omiţînd unitatea de reluare, exprimarea devine ambiguă: *Am cumpărat* o carte *de la o prietenă foarte valoroasă pentru mine;* calitatea de *valoroasă* poate să includă în sfera ei de determinare şi termenul *prietenă.*

3.4.1.5. Unitatea regentă poate fi amplificată prin apoziţionare, iar ca punct de incidenţă, apare fie baza: *L-am cunoscut* pe autorul *romanului Baltagul, pe Sadoveanu;* fie apoziţia: *L-am cunoscut pe Sadoveanu,* autorul *romanului Baltagul; Am primit o scrisoare,* o bucurie *care mi-a încălzit sufletul.*

3.4.1.6. Unitatea regentă explicită implică, în funcţie de situaţie sau de context, unitatea subordonată, fenomen caracteristic sintaxei limbii vorbite şi un mijloc de reducere a redundanţei comunicării: *Ai primit* scrisoarea? / — *Care* scrisoare? / — Scrisoarea *de la mine; Îţi* place *să cînţi la pian? / Îmi* place.

3.4.2. Realizarea implicită a unităţii regente reprezintă o abatere admisă de la gramaticalitatea unei construcţii sintactice şi vizează, sub raport relaţional şi funcţional, registrul limbii vorbite. În absenţa regentului, rolul de actualizator, în plan sintactic, al acestuia revine contextului şi situaţiei.

3.4.2.1. Contextul actualizează o unitate regentă într-o structură sintagmatică sau frastică prin implicarea unei unităţi care aparţine altei structuri, de obicei, anterioare; în limba română actuală, se disting mai multe cazuri de actualizare prin context.

3.4.2.1.1. În dialog, unitatea regentă, de cele mai multe ori, este explicită în vorbirea locutorului şi implicită în vorbirea colocutorului, acesta adaptîndu-şi construcţia enunţului la modelul structural al enunţului partenerului: — *Unde* ai fost *ieri? / — La teatru / — Ce-*ai văzut? / — *O scrisoare pierdută;* alteori, odată enunţată unitatea regentă, aceasta poate fi implicată atît în vorbirea locutorului, cît şi în cea a colocutorului: *Închipuieşte-ţi ce mi s-a întîmplat!* am pierdut *piatra de la inelul lui nenea Andrei. — Cînd? / — Acuma / — Unde? / — P'în tîrg,* Caragiale, O, II, 249.

3.4.2.1.2. În vorbirea aceluiaşi personaj, în enunţuri narative sau descriptive, unitatea regentă, explicită într-o structură anterioară, poate fi implicită într-o structură posterioară, ambele aparţinînd aceleiaşi unităţi sintactice, o propoziţie sau o frază: *Uşile* au *urechi, iar ferestrele ochi; Cartea* face *omul om şi grădina pomul pom; Luna* se roteşte *în jurul pămîntului, iar pămîntul în jurul soarelui.* Cînd unitatea regentă — definită sau nedefinită — aparţine altei unităţi sintactice, se pune în valoare subordonarea contextuală, modalitate de construcţie caracteristică sintaxei limbii literaturii beletristice: *Speriată de astă dată, Ilinca spune că o să vină, gîndindu-se în acelaşi timp cum să facă să nu se certe cu maică-sa pentru totdeauna.* Fiindcă n-avea două, avea una singură şi nimănui nu-i e uşor *să rămînă fără mamă . . .*, Preda, *Moromeţii,* II, 132.

3.4.2.1.3. Unitatea regentă este actualizată în context de unitatea determinată: *La plăcinte* înainte, *la război* înapoi; *Vodă* da *şi Hîncu* ba; *Lupul* în moară *şi coada* afară.

Scanned with OKEN Scanner

3.4.2.1.4. Un caz special îl constituie, în limba română actuală, unităţile sintactice rezultate din contragerea unei propoziţii subordonate circumstanţiale modale comparative: *Se uită* **cum se uită pisica în calendar** > *Se uită* **ca pisica în calendar**; *A nimerit* **cum a nimerit orbul Brăila** > *A nimerit* **ca orbul Brăila.** Contragerea s-a realizat prin eliminarea unităţii predicative din propoziţia subordonată şi prin înlocuirea relatorului de tip frastic *(cum)*, cu un relator de tip sintagmatic *(ca)*; în urma acestui proces, prima unitate se integrează, pe baza unei relaţii de determinare, în calitate de complement circumstanţial de mod comparativ *(se uită* **ca pisica,** *a nimerit* **ca orbul),** iar cea de-a doua unitate rămîne în afara relaţiilor cu vreunul din termenii propoziţiei în care apare, deoarece *în calendar*, *Brăila* funcţionau ca determinanţi pe lîngă verbul eliminat şi nu pe lîngă verbul propoziţiei regente. În acest caz, unitatea regentă se actualizează printr-o contragere implicită, iar funcţia sintactică a unităţilor destructurate se va defini la un alt nivel de analiză mai exact spus, la nivelul structurii de adîncime: *Se uită* **cum se uită pisica în calendar.**

3.4.2.1.5. În limba vorbită, frecvent este fenomenul de omisiune a regentului şi, odată cu acesta, determinantul îi preia funcţia şi poziţia sintactică: *Coborîm* **la staţia** *Moşilor* > *Coborîm* **la Moşilor**; *Am citit* **poeziile** *lui Eminescu* > *L-am citit* **pe Eminescu**; *Învăţăm* **limba** *română* > *Învăţăm* **româna.** Acest fenomen se produce atunci cînd regentul unei unităţi sintagmatice are şi calitatea de determinant al altei unităţi sintagmatice, de obicei anterioare; astfel, în propoziţia *A cumpărat o căciulă* **de blană** *de miel*, unitatea sintactică *de blană* are calitatea de determinant faţă de substantivul *căciulă* şi calitatea de regent faţă de substantivul *de miel.*

3.4.2.2. Situaţia actualizează o unitate regentă într-o structură sintagmatică sau frastică prin referinţa la o împrejurare concretă; în acest caz, actualizarea, sub raport structural, este nedefinită şi de aceea unităţile de expresie a situaţiei sînt neanalizabile la nivel sintactic, ele servind însă ca mijloc de comunicare în împrejurările date. Au acest statut secvenţele prin care se comunică un ordin: *La atac!; La dreapta!;* un avertisment: *Maşina!, Foc!;* o indicaţie: *Drum în lucru; Ocolire la dreapta;* o urare: *La mulţi ani!; Sărbători fericite!;* o reclamă: *La sergentul vesel.*

3.4.3. În structurile de tip nominal realizate la nivel sintagmatic, o unitate dependentă (parte de propoziţie sau propoziţie) poate avea două puncte de incidenţă, adică se poate referi la două unităţi regente, nu simultan, ci succesiv, ceea ce pune într-o poziţie de ambiguitate statutul regentului. Astfel, sintagme de tipul *planul de activitate, o mulţime de studenţi*, în procesul de selecţie a determinantului, pot angaja ambii constituenţi: **planul** *de activitate al biroului* / *planul de* **activitate** *a biroului*, **o mulţime** *de studenţi adunată* / *o mulţime* **de studenţi** *adunaţi.*

3.4.4. În limba vorbită, în scopul exploatării unor efecte stilistice, prin inversiune, unitatea regentă poate trece în poziţia de unitate dependentă, iar unitatea dependentă, în poziţie de unitate regentă; prin acest procedeu, sînt puse în valoare, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic, unităţile

Scanned with OKEN Scanner

sintactice inverse: *Vorba lui era* **dulce** *ca mierea* > *Vorba lui era ca mierea* **de dulce**; *Avea* **faţa** *galbenă* > *Era galbenă* **la faţă**; *Aveam şapte ani* **cînd am învăţat** *să scriu* > *Cînd aveam şapte ani* **am învăţat** *să scriu.*

Din cele prezentate, rezultă că unitatea regentă reprezintă o condiţie obligatorie prin prezenţa sa în expansiunea prin subordonare; în acest proces, ea poate să fie explicită sau implicită şi să imprime determinantului (parte de propoziţie sau propoziţie) anumite valori sau restricţii, în funcţie de modalităţile de realizare ale actului de comunicare. De o deosebită importanţă însă în definirea funcţiilor unităţilor sintactice se dovedesc a fi trăsăturile semantice şi gramaticale ale regentului; în raport cu acestea, se produc procesele de selecţie atît a determinantului, cît şi a elementelor de relaţie în unele situaţii.

3.5. N u m e l e, în calitate de regent, are ca determinanţi, la nivel sintagmatic, un atribut, iar la nivel frastic, o propoziţie subordonată atributivă: *La rîndul meu, am pentru ei s t i m a* **pe care o ai pentru l u c r u r i l e pe care n-ai să le poţi face,** Petrescu, *Patul*, 41; *Fii cîntecul v i o r i i* **ce doarme nerostit,** / *Z m a r a l d u l* **care încă pe mîini n-a strălucit,** Arghezi, *Scrieri*, I, 94; *F a p t u l* **că mă mai odihnisem şi că-mi potolisem şi foamea** *nu mă linişti*, Stancu, *Pădurea*, 30; *Bătrînul ne-a dus într-o p o i a n ă* **unde finul stătea în căpiţe,** Popescu, *Cei doi*, 42. Ceea ce caracterizează organizarea topică a propoziţiei atributive este postpunerea ei faţă de regent şi imposibilitatea izolării prin intercalarea altei propoziţii; acest fapt evidenţiază că între o atributivă şi regentul său nominal se manifestă cea mai strînsă legătură.

Raportul de subordonare a propoziţiei atributive faţă de numele din regentă se exprimă totdeauna explicit cu ajutorul relatorilor pronominali (adjectivali) *care, cine, ce, cît, ceea ce*, adverbiali *unde, cînd, cum* şi conjuncţionali *că, să, dacă, de.* Selecţia elementelor de relaţie în construcţia subordonatelor atributive este condiţionată, pe de o parte, de unele trăsături semantice ale unităţii determinate, iar, pe de altă parte, de conţinutul raportului de determinare prin atribuire.

3.5.1. Pronumele (adjectivele), în calitate de relatori la nivelul frazei, reprezintă mijloacele cele mai obişnuite de construcţie a subordonatelor atributive relative, selecţia lor fiind condiţionată de una din trăsăturile regentului: *persoană — nonpersoană (obiect), definit — nedefinit, singularitate — pluralitate, concret — abstract.*

3.5.1.1. N ← *care . . .* satisface cea mai largă sferă de determinare ca substitut de obiect: *Nu e bună c o a d a* **care a mai slujit la un topor,** *Proverbe*, 272; substitut de persoană: *B a b a,* **care se culcase odată cu găinile,** *se scula cu noaptea-n cap*, Creangă, *Opere*, 119; substitut de circumstanţă: *N-am uitat z i u a* **în care te-am cunoscut.** În contexte sintactice proprii, se opune celorlalţi relatori pronominali cu excepţia lui *ce*, pe care îl acceptă ca variantă locală, stilistică sau arhaică: *Văd p o e ţ i* **ce-au scris o limbă, ca un fagure de miere,** Eminescu, *Poezii*, 27; *Z ă p u ş a l a* **ce (care) pluteşte în văzduh** *ţese o tăcere neobişnuită* Rebreanu, *Ion*, 12.

Scanned with OKEN Scanner

3.5.1.2. N ← *cine . . .* se întrebuinţează numai în atributive ca substitut de persoană: *Lasă-mă, Doamne, să zac / În b r a ţ ă l e* **cui mi-e drag,** Densusianu, *Vieaţa*, 80; *Mergeţi fiecare pe la c a s a* **cui vă are,** Caragiale, O, II, 317; *Recunoştinţa* **faţă de cine m-a ajutat** *este nemăsurată.*

3.5.1.3. N ← *ce . . .* se foloseşte în variaţie liberă cu relativul *care* şi în contexte proprii ca mijloc de identificare a unei calităţi: *Te-am iubit ca pe un f r a t e* **ce-mi eşti;** *Se bucurau şi ei ca nişte o a m e n i* **ce erau,** *Folclor-Moldova*, III, 136; *Băieţii pornesc ca mici d o r o b a n ţ i* **ce sînt,** Caragiale, O, II, 254; *Nu cumva, c ă ţ e a* **ce eşti,** *vrei ca şi gura mea s-o astupe pămîntul?* Stancu, *Desculţ*, 96.

3.5.1.4. N ← *cît . . .* introduce atributive pe lîngă nume care desemnează un obiect sau o persoană cărora li se poate atribui o determinare cantitativă: *S f e t n i c i i,* **cîţi mai rămăseseră,** *ascultau tăcuţi, Folclor-Moldova*, III, 139; *Din trei f e c i o r i* **cîţi are tata,** *nici unul să nu fie bun de nimica?* Creangă, *Opere*, 188; *Unde se întîmplă să avem noi atîţia p o r c i* **cîţi visezi tu?** Preda, *Moromeţii*, I, 52.

3.5.1.5. N ← *ceea ce . . .* se realizează cu condiţia ca unitatea regentă să fie un substantiv abstract: *R e c u n o a ş t e r e a* **a ceea ce a făcut** *i-a dat mult curaj; Î n c r e d e r e a* **în ceea îţi dă putere** *nu trebuie să te părăsească.* Alteori, se întrebuinţează în variaţie liberă cu *ce: Am primit numai o p a r t e* **din ceea ce ţi-am dat.**

3.5.2. Seria relatorilor de tip adverbial este selectată de substantive, care, prin conţinutul lor, exprimă o circumstanţă de loc, de timp sau de mod.

3.5.2.1. N ← *unde . . .* se realizează cînd substantivul determinat desemnează locul: *Sosise într-un o r a ş* **unde era numit profesor de cunoştinţe literare** Bacovia, *Plumb*, 303; *Vînătorii ieşiră în p o i a n ă* **unde aşteptau săniile,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 245; *Băiatul se aşează pe p r a g u l* **unde stătea tatăl său,** Preda, *Moromeţii*, I, 41; *La căderea nopţii se întîlniră din nou la o c î r c i u m ă de ţară,* **unde mîncau şi nişte găzari,** Neagu, *Îngerul*, 30.

3.5.2.2. N ← *cînd . . .* se realizează cînd substantivul determinat desemnează timpul: *Mă gîndeam la v r e m e a* **cînd am cutreierat cu tine aceste locuri,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 65; *Îţi aduci aminte z i u a* **cînd ţi-am spus** *că eşti frumoasă?* Bacovia, *Plumb*, 123; *Ceasul la care* **se culcă un călugăr,** *c e a s u l* **cînd se scoală,** *c e a s u l* **cînd iese şi se întoarce,** *e înregistrat şi strecurat mai departe, cu înfrumuseţările necesare,* Arghezi, *Scrieri*, XII, 30.

3.5.2.3. N ← *cum . . .* se realizează cînd substantivul determinat desemnează, prin conţinutul său, modul: *După f e l u l* **cum ţinea capul în jos** *se vedea că nu e obişnuit să-l pună la întrebări aşa de grele,* Preda, *Moromeţii*, I, 38; *Ne-a impresionat pe toţi m o d u l* **cum ai făcut această demonstraţie.** Adverbul relativ *cum* poate apărea în construcţia unei atributive cînd este

Scanned with OKEN Scanner

implicat de valoarea ei comparativă sau calificativă în gradul cel mai înalt: *Acolo avea el niște p a l a t u r i* **cum nu mai văzuse ea,** Ispirescu, *Legende*, 58; *A fost un b a l* **cum nici într-o capitală de județ nu se poate mai splendid,** Caragiale, O, II, 79; *Scoarța roșcovană capătă o d u n g ă* **cum e fierul,** Barbu, *Groapa*, 13.

Adverbele relative *unde*, *cînd*, *cum*, în structura atributivelor care determină un substantiv care, prin conținutul său, exprimă ideea de circumstanță, pot fi substituite cu pronumele relativ *care* precedat de prepoziția *în*: *Sosise într-un o r a ș* **în care fusese numit profesor;** *Mă gîndesc la z i u a* **în care te-am cunoscut;** *Nu mi-a plăcut f e l u l* **în care ai vorbit.** Pe lîngă substantivele care nu îndeplinesc această condiție, adverbele relative nu mai intră în relație de variație liberă cu pronumele relative.

3.5.3. Seria relatorilor de tip conjuncțional este selectată de substantive care, prin conținutul lor, desemnează un concept abstract; cele mai multe substantive, prin originea lor sînt deverbative și în expansiunea lor, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic, păstrează, ca mod de construcție, statutul relațional al verbului: *Se t e m e* **de întîrziere** > *T e a m a* **de întîrziere;** *Se t e m e* **că va întîrzia** > *T e a m a* **că va întîrzia.**

3.5.3.1. | N ← *că* . . . | se realizează în prezența, în calitate de regent, a unui substantiv deverbativ sau a unui alt substantiv abstract: *I se statornicise în creier s i g u r a n ț a* **că Baciu s-a dus la Ion,** Rebreanu, *Ion*, 226; *Moș Costache se ridică repede de la masă, cu a e r u l* **că are treabă în odaia vecină,** Călinescu, *Enigma*, 86; *V e s t e a* **că a deschis unul prăvălie în gura gropii** *se lăți*, Barbu, *Groapa*, 17.

3.5.3.2. | N ← *să* . . . | în condițiile în care substantivul regent este un deverbativ care are la bază un verb care acceptă expansiunea cu *să*: *Un cuvînt al lui îi va da p u t e r e a* **să reziste tuturor ispitelor,** Rebreanu, *Ion*, 114; *Am p l ă c e r e a* **să-ți dau o veste bună.** În limba vorbită, se întîlnesc atributive cu relatorul *să* și pe lîngă substantive care nu îndeplinesc condiția de mai sus: *N-am mai văzut f e m e i e* **să lase voinic** *să pieie*, *Proverbe*, 263; *Ai m a s ă* **să scrii pe ea** *cît poftești*, Călinescu, *Enigma*, 32; *Nu a fost zi* **să nu mă gîndesc la tine;** în acest caz, e vorba de omisiunea pronumelui relativ *care*, în condițiile existenței în subordonată a unui verb la conjunctiv: *Nu a fost zi* **în care să nu mă gîndesc la tine** > *Nu a fost zi* **să nu mă gîndesc la tine.** Alteori, prezența conjuncției *să* este urmarea unui proces de conversiune; consecutiva construită cu *să* devine atributivă odată cu eliminarea unui determinant nominal: *Era o femeie rea* **să nu mă întrebați** > *Era o f e m e i e* **să nu mă întrebați;** *Avea o f a t ă* **să o pui la icoană.** Cînd între unitatea regentă și verbul la conjunctiv se interpune o altă unitate, ca mijloc de exprimare a relației de subordonare apare *ca . . . să*: *Avea p o s i b i l i t a t e a* **ca în fiecare an să meargă la munte;** în limba vorbită, *ca să* poate să apară și în absența unei unități interpuse: *Îl caracteriza a m b i ț i a* **ca să fie el mereu primul.**

Scanned with OKEN Scanner

3.5.3.3. [N ← *dacă . . .*] se realizează, în prezența în calitate de regent, a unui substantiv abstract la care se referă o interogativă indirectă totală: *Îl preocupa întrebarea* **dacă va fi admis sau nu;** *Problema* **dacă el va pleca sau altul** *nu-l neliniștea.*

3.5.3.4. [N ← *de . . .*] se întrebuințează în limba vorbită de factură populară în aceleași condiții ca și N ← *care . . .*, fiind acceptată prin simplitatea pe care o prezintă: *Zîna porunci și trase la scară o căruță ferecată în aur, cu patru telegari* **de mîncau foc,** Ispirescu, *Legende*, 35; *Acolo iera o orchestră* **de cînta,** TD-*Muntenia*, 105; *Acu avea sărvitoare* **dă-i gătea mîncare,** *Folclor — Dîmboviția*, 274; *Aflară și oltenii* **de cărau zarzavat în mahalalele vecine,** Barbu, *Groapa*, 17. Construcția cu *de* a unor atributive poate fi și rezultatul unei conversiuni a unei consecutive odată cu eliminarea determinantului numelui: *Era o fată frumoasă* **de îți era mai mare dragul** < *Era o fată* **de îți era mai mare dragul.**

3.6. Pronumele și numeralul, în calitate de substitute ale numelui, pot apărea ca unități regente în relație de subordonare cu o propoziție atributivă; datorită însă conținutului lor neexplicit sub raport semantic, realizează un spectru structural mult mai restrîns. Din acest punct de vedere, pronumele și numeralul se caracterizează printr-o capacitate expansivă redusă, reproducînd doar o parte din valențele substantivului substituit.

3.6.1. Satisfac poziția de unitate sintactică regentă unei subordonate atributive următoarele clase de *pronume:* personale, (numai cu forme accentuate), posesive, de întărire, demonstrative, nehotărîte și negative. Mijloacele de construcție a propozițiilor atributive variază în funcție de capacitatea expansivă a fiecărui pronume, precum și de conținutul raportului de determinare.

3.6.1.1. [pron ← *care . . .*] reprezintă modelul general de construcție a atributivelor, toate pronumele avînd capacitatea de a selecta relatorul *care: Să vă spun eu,* **care am văzut multe,** Stancu, *Pădurea*, 190; *Ferice de acela* **căruia îi spui o vorbă și pricepe zece** *și vai* de *acela* **căruia îi spui zece și nu pricepe nici una,** *Proverbe*, 174; *Eu sînt acel* **pe care l-am visat,** Arghezi, *Scrieri*, I, 86; *N-am văzut pînă acum pe nimeni* **care să vie la mine în ostrov,** Ispirescu, *Legende*, 243; *Poate să găsească una* **care să nu fie ca ea,** Popescu, *Cei doi*, 14.

3.6.1.2. [pron ← *cît . . .*] se realizează cînd pronumele personal, posesiv, demonstrativ, nehotărît și negativ este susceptibil de o determinare cantitativă și, în această situație, exprimă o pluralitate: *Noi,* **cîți am fost,** *am avut de cîștigat; Ai noștri,* **cîți s-au prezentat,** *au reușit; Vi le dau pe acelea* **cîte sînt;** *Nu dorm toți* **cîți au ochii închiși,** *Proverbe*, 272. Pe lîngă pronume la numărul singular, atributiva introdusă prin relatorul *cît* pune în valoare o determinare calitativă a obiectului sau a persoanei: *Tu,* **cît ești de mică,** *n-ai să înțelegi nimic; Al tău,* **cît e de pregătit,**

Scanned with OKEN Scanner

va reuși cu siguranță; în asemenea situații, relatorul *cît* capătă valoare adverbială.

3.6.1.3. | pron ← *ce . . .* | realizează contexte specifice cînd în calitate de regent apar pronumele nehotărîte *tot, mult, puțin* și negativul *nimic: Nu t o t* **ce zboară** *se mănîncă; M u l t e* **din ce-ai spus tu** *nu sînt adevărate; N i m i c* **din ce fac cu** *nu-ți place.* Pe lîngă pronumele personale, demonstrative și nehotărîte *(unul, altul, ceva, altceva) ce* apare ca variantă populară sau arhaică a lui *care: O, tu aceea de-altădată,* / **ce te-ai pierdut din drumul lumii ! / Care mi-ai pus pe suflet fruntea** / [. . .] *T u* **ce mi-ai prins de cîntec viața,** Arghezi, *Scrieri,* I, 116; *Să-l prețuiești pe c e l* **ce te ajută;** *V o i* **ce stați în adormire,** *v o i* **ce stați în nemișcare** / *N-auziți prin semnul vostru acel glas triumfător,* Alecsandri, *Poezii,* 405.

3.6.1.4. | pron ← *ceea ce . . .* | se folosește ca variantă cultă a lui *ce,* în prezența pronumelor nehotărîte *tot, mult, puțin* și a negativului *nimic;* nu poate substitui însă relatorul *ce* în pozițiile în care acesta apare ca variantă a lui *care: În Ion al Glanetașului apoi descoperise deodată t o t* **ceea ce-i dorea inima,** Rebreanu, *Ion,* 138; *Doresc t o t* **ceea ce ai mîncat** *și tot* **ceea ce ai băut tu astă-seară, pe socoteala mea,** *să fie de sufletul lui bunicu-meu,* Stancu, *Pădurea,* 102; *Trăiesc o viață în care n i m i c* **din ceea ce se întîmplă** *nu mai e cu semnificație simplă,* Petrescu, *Patul,* 189.

3.6.1.5. | pron ← *că, să . . .* | se actualizează cînd în poziția de regent apare pronumele demonstrativ de depărtare ca termen de identificare a unui substantiv abstract: *Convingerea lui era a c e e a* **că a greșit;** *Dorința lui era a c e e a* **să mai încerce o dată;** *O caracteristică a locuțiunilor este, de asemenea, a c e e a* **că în unele dintre ele se conservă arhaisme,** *Gramatica,* I, 36; *Rostul colegului tău este a c e l a* **să pună întrebări.**

3.6.1.6. | pron ← *dacă* | numai pe lîngă pronumele demonstrativ *aceea* ca substitut al substantivelor *întrebare, problemă, chestiune; Întrebarea era a c e e a* **dacă va sosi la timp;** *Problema care nu interesează este a c e e a* **dacă proiectul va fi acceptat.**

3.6.1.7. | pron ← *de . . .* | se realizează, în limba vorbită mai cu seamă, în prezența, în calitate de regent, a unui pronume demonstrativ cu formă accentuată sau neaccentuată: *Au mîncat și ă i a* **de-au pierdut boii,** Stancu, *Pădurea,* 62; *Pleacă fata cu ă l* **de face bradu,** TD-*Oltenia,* 56; *Dă, Doamne, la ă l* **de doarme,** *că à l* **de lucră** *capătă, Proverbe,* 133; *Dar erau frumoase locurile ă l o r a* **de le îndrăgiseră,** Barbu, *Groapa,* 306; *Se plînge și c e l* **de are,** *se plînge și c e l* **de n-are,** *Proverbe,* 348.

3.6.2. N u m e r a l u l poate fi determinat de o propoziție atributivă numai în măsura în care are statut lexico-gramatical de substantiv. În această poziție pot să apară numeralele cardinale, ordinale și fracționare în relație cu atributive marcate prin pronumele relative *care* și *cît.*

Scanned with OKEN Scanner

3.6.2.1. | nr ← *care...* | *P a t r u*, care au fost mai buni, *i-a oprit el; A d o u ă s p r e z e c e a*, care e şi ultima, *este cea mai grea.*

3.6.2.2. | nr ← *cît...* | *T r e i z e c i*, ciţi s-au prezentat, *au reuşit; O t r e i m e* din ciţi a plantat *s-au uscat.* Numeralul fracţionar, datorită statutului său nominal, poate selecta şi relativele *ce* sau *ceea ce: J u m ă t a t e* din ceea ce ai făcut tu *a fost greşit; O o p t i m e* din ce i-ai dat *n-a fost bun.*

3.6.3. Forma articulată sau nearticulată a substantivului determinat din propoziţia regentă constituie un indiciu în clasificarea atributivelor în d e t e r m i n a t i v e şi e x p l i c a t i v e.

3.6.3.1. Propoziţiile atributive determinative se realizează după un substantiv articulat cu articolul nehotărît şi desemnează o însuşire, o calitate sau o caracteristică obligatorie a obiectului sau persoanei denumite prin substantiv. Obiectul este actualizat numai în prezenţa unei anumite determinări. De pildă, în fraza *Cîinele care latră nu muşcă*, prezenţa atributivei *care latră* este obligatorie, pentru că numai cu această trăsătură fiinţa desemnată prin substantivul *cîinele* poate fi acceptat în contextul *nu muşcă*. Propoziţiile atributive determinative mai poartă şi marca *neizolat*, pentru că în succesiunea unităţilor (determinat şi relator) nu se înregistrează nici o pauză, nici o discontinuitate; de aceea, între cei doi termeni nu se pune virgulă.

3.6.3.2. Propoziţiile atributive explicative prezintă particularităţi opuse celor determinative: urmează, de regulă, după substantive nearticulate cu articolul hotărît sau deja determinate printr-un atribut; din cauza aceasta, atributiva explicativă poate să fie omisă, fără ca substantivul determinat să-şi modifice sensul. Avînd o prezenţă facultativă, se disociază de termenul regent printr-o pauză, marcată, în scris, prin virgulă. Datorită acestei trăsături, atributivele explicative sînt, în general, propoziţii *izolate*. *Am primit o carte foarte interesantă*, pe care am citit-o cu multă plăcere; în acest caz, atributiva poate fi omisă sau poate fi prezentată ca o unitate propoziţională independentă: *Cartea am citit-o cu multă plăcere.* De obicei, sînt izolate atributivele care determină nume proprii, pronume personale sau posesive. Sînt şi situaţii cînd e greu de stabilit, din această perspectivă, felul atributivei: *Preţuiesc t i n e r e t u l* care totdeauna şi-a înţeles menirea. Dacă substantivul *tineretul* este luat în totalitatea sa, în afara trăsăturii ce i se atribuie, atributiva va fi explicativă; în schimb, dacă în acţiunea de a preţui este inclus *tineretul* cu trăsătura ce i se atribuie, în sensul că *preţuiesc numai tineretul* care şi-a înţeles misiunea, atributiva va fi determinativă.

3.7. Dintre toate părţile de vorbire, v e r b u l, în calitate de unitate regentă, manifestă cele mai numeroase posibilităţi combinatorii; se caracterizează deci prin cea mai mare capacitate expansivă. Aceasta se datoreşte trăsăturilor de ordin semantic şi gramatical, în funcţie de care îşi dezvoltă întregul evantai de relaţii şi funcţii. Cu excepţia relaţiei atributive, a cărei realizare este condiţionată de prezenţa unui nume, verbul se dovedeşte a avea

Scanned with OKEN Scanner

cel mai larg spectru de relaţii sau de valenţe, grupînd în jurul său toate celelalte tipuri de propoziţii subordonate. De menţionat apoi că verbul, ca regent al unei propoziţii subordonate selectează întregul inventar de relatori cu relevanţă la nivel frastic: conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale, pronume şi adjective relative sau nehotărîte, adverbe relative sau nehotărîte. Punerea în valoare a evantaiului de relaţii ale verbului este condiţionată de factori de natură semantică şi gramaticală, ceea ce face ca unele funcţii sintactice — circumstanţialele în mod special — să se poată raporta la orice verb, iar altele — cele necircumstanţiale — să se poată raporta numai la anumite verbe, marcate prin o serie de trăsături specifice. Caracteristicile de ordin semantic şi gramatical care condiţionează realizarea unor anumite funcţii sintactice pe lîngă un verb pot servi, în operaţia de analiză, drept indici de definire şi de clasificare a unor propoziţii subordonate.

3.7.1. Caracterul t r a n z i t i v al unui verb condiţionează actualizarea raportului de determinare printr-o propoziţie subordonată c o m p l e t i v ă d i r e c t ă: *Eu c r e d* **că veşnicia s-a născut la sat,** Blaga, O, I, 156; *V r e a u* **să-mi ridic privirea** *şi v r e a u* **să-i mîngîi ochii,** Arghezi, *Scrieri*, I, 56; *Cîţiva negustori mă î n t r e b a r ă* **dacă nu vînd crapul,** Stancu, *Pădurea*, 39. Verbul tranzitiv poate fi la un mod personal sau la un mod nepersonal; ceea ce nu trebuie să-i lipsească este referinţa explicită sau implicită la persoana-subiect. Selecţia elementelor de relaţie se face fie în funcţie de verbul determinat, fie de modalitatea propoziţiei subordonate. Astfel, sînt verbe care acceptă expansiunea completivă numai prin anumiţi relatori; bunăoară, verbele care exprimă aspectul, posibilitatea, dorinţa, cererea, în calitate de regent, acceptă o completivă directă introdusă prin conjuncţia *să*, dacă complinirea se face printr-o acţiune: *A c o n t i n u a t* **să vorbească;** *El a î n c e p u t* **să meargă;** *V r e a* **să plece;** *P o a t e* **să citească** sau printr-un pronume relativ dacă complinirea se face printr-un obiect: *A c o n t i n u a t* **ce-a început;** *D o r e ş t e* **ce-i place;** alte verbe, ca *a aduce*, *a bea*, *a cumpăra*, *a da*, *a iubi*, *a tăia* etc., care, în expansiunea lor implică numai un obiect, acceptă ca relator numai pronumele relative: *a a d u s* **ce i-am cerut;** *A c u m p ă r a t* **ce i-a plăcut;** *I u b e ş t e* **numai ce-i frumos;** după cum sînt şi verbe ca *a auzi*, *a simţi*, *a vedea* etc., care acceptă expansiunea cu *că* sau cu un relator pronominal sau adverbial: *Am v ă z u t* **că plouă / cum plouă,** dar nu acceptă expansiunea cu *să*. În cazul verbelor prin care se operează procesele de transpunere a vorbirii directe în vorbirea indirectă sau de modalizare, selecţia relatorului nu mai depinde de verbul regent.

	c ă *vine mîine*
	s ă *vină mîine*
	d a c ă *vine mîine.*
	c i n e *vine mîine*
Colegul meu ş t i e	**c a r e** *vine mîine*
	d e c e *vine mîine*
	c î ţ i *vin mîine*

Scanned with OKEN Scanner

u n d e *vine mîine*
c î n d *vine mîine*
c u m *vine mîine*

3.7.1.1. | v tranz ← *că* . . . | se constituie prin transpunerea, din vorbirea directă, a propoziţiilor enunţiative *propriu-zise*, *optative* şi *exclamative* în vorbirea indirectă, în prezenţa unui verb operator tranzitiv: **Plec,** *a zis el* > *El a zis* **că pleacă; Aş pleca în concediu,** *a spus el* > *El a spus* **că ar pleca în concediu; Ce bine mă simt aici,** *a mărturisit el* > *El a mărturisit* **că se simte bine acolo;** acest model este actualizat şi în procesul de modalizare prin inserţiunea cu relaţie a unui verb tranzitiv care are ca regim o completivă directă marcată prin conjuncţia *că*: *Toţi au apreciat* **că propunerea este bună;** *El a considerat* **că nu sînt vinovat.**

3.7.1.2. | v tranz ← *să* . . . | reprezintă modelul de transpunere a propoziţiilor *imperative* din vorbirea directă în vorbirea indirectă: **Du-te acasă,** *a zis el* > *El a zis* **să mă duc acasă; Lasă-mă în pace,** *m-a rugat el* > *El m-a rugat* **să-l las în pace.** La acest model, se adaugă şi completivele directe realizate ca expansiune a unor verbe modalizatoare care implică prezenţa conjuncţiei *să*: *a începe*, *a continua*, *a dori*, *a încerca*, *a putea* etc.

3.7.1.3. | v tranz ← *dacă (de)* . . . | transpune din vorbirea directă în vorbirea indirectă propoziţii *interogative totale*, formulate fără elemente interogative: **Vii mîine?** *m-a întrebat el* > *El m-a întrebat* **dacă vin mîine;** poate fi transpus întregul dialog, fără să se mai facă apel la verbul *interrogandi*: **— Vii mîine?/ — Nu ştiu** > *El nu ştie* **dacă vine mîine.**

3.7.1.4. | v tranz ← *cine / care / ce / cît / unde / cînd / cum / . . .* | constituie modelul pe baza căruia se transpun, din vorbirea directă în vorbirea indirectă, propoziţiile *interogative parţiale*, adică cele formulate cu ajutorul pronumelor, adjectivelor pronominale şi al adverbelor interogative: **— Cine a venit?** *a întrebat el* > *El a întrebat* **cine a venit;** *Vă rog să-mi spuneţi* **ce este astăzi?** > *El mă roagă să-i spun* **ce este astăzi; — Cîţi au rămas? / — Nu ştiu** > *El nu ştie* **cîţi au rămas; Cînd te-ai întors?** *m-a întrebat* > *M-a întrebat* **cînd m-am întors.** După cum se poate constata, procesul de selecţie a elementelor de relaţie este condiţionat de planul vorbirii directe; în vorbirea indirectă se reiau doar aceste elemente. Propoziţiile completive directe care sînt introduse printr-un pronume, adjectiv sau adverb relativ-interogativ se numesc *interogative indirecte;* această calitate o pot avea subordonatele subiective, predicative, atributive şi completive indirecte, cînd la baza lor generativă au, în vorbirea directă, o interogativă parţială.

3.7.1.5. Unele verbe se caracterizează printr-o dublă valenţă tranzitivă, ceea ce face ca, în acelaşi timp, să fie determinate de două propoziţii completive directe: una, substitut al *persoanei* şi alta, substitut al *obiectului*. Au acest statut verbe ca *a examina*, *a învăţa*, *a întreba*, *a ruga*, *a sfătui* etc.:

Scanned with OKEN Scanner

Pe cine s-a prezentat la concurs *l-am întrebat* dacă s-a pregătit; *Rog* pe cine m-a urmărit să repete ultima propoziție. Cînd această serie de verbe este la diateza pasivă, se pot realiza numai completive directe substitute ale obiectului, completiva directă substitut al persoanei devenind subiectivă: *Cine s-a prezentat la concurs a fost întrebat* dacă s-a pregătit bine; *Cine m-a ascultat este rugat* să repete ultima propoziție. În cazul celorlalte verbe, cu o singură valență tranzitivă, la diateza pasivă, nu este posibilă determinarea printr-o completivă directă; relația devine posibilă însă numai dacă verbul tranzitiv este la diateza activă. Prin urmare, posibilitatea de expansiune a unui verb tranzitiv printr-o completivă directă este condiționată și de categoria gramaticală a diatezei.

3.7.2. Aspectul semantic și gramatical de impersonal al unui verb sau al unei expresii verbale constituie un indice de definire a propozițiilor subordonate subiective, în opoziție cu propozițiile completive directe, cu care, din anumite puncte de vedere, se aseamănă: *El zice* că totul a mers foarte bine (completivă directă) \/ *Se zice* că totul a mers foarte bine (subiectivă). Opoziția verb regent personal // impersonal stă la baza distincției dintre subordonatele completive directe și propozițiile subordonate subiective. În funcție de trăsăturile gramaticale ale verbului impersonal din regentă, se desprind următoarele situații:

3.7.2.1. verb impersonal la diateza activă — *a conveni, a costa, a durea, a fi, a însemna, a plăcea, a trebui, a veni* etc.: *Nu-mi convine* ceea ce faci tu; Dacă se află *înseamnă* că tu le-ai spus, Preda, *Intrusul*, 78; *Și* dacă ți-am făgăduit atunci, *a fost* numai ca să te împac, Ispirescu, *Legende*, 4; *Nici mie nu-mi plăcea* să-mi dea alții povețe, Stancu, *Pădurea*, 79; *Va trebui* să rămîn în oraș o săptămînă, Stancu, *Pădurea*, 7.

3.7.2.2. verb impersonal la diateza reflexivă — *a se cuveni, a se dovedi, a se înțelege, a se spune, a se zice* etc.: *Se pare* cum că alte valuri / Cobor mereu pe-același vad, / *Se pare* cum că-i altă toamnă, / Ci-n veci aceleași frunze cad, Eminescu, *Poezii*, 200; *Se zicea* că are să treacă Vodă pe acolo spre mînăstire, Creangă, *Opere*, 156; *Se speră* că la anul viitor se vor completa patru clase, Caragiale, O, II, 78; *Se cede* că altfel nu se putea, Sadoveanu, *Cîntecul*, 6; *Se spune* că literatura e un plus al vorbirii, Bacovia, *Plumb*, 318; *Mi se pare* că vîntul s-a înșelat, Arghezi, *Scrieri*, I, 239.

3.7.2.3. expresie verbală impersonală — *a fi bine, a fi interesant, a fi greu* etc.: *E primejdios* ca să umbli acuma, Eminescu, *Proza*, 25; *E greu* să cultivi masele, *dar este și mai greu* să le împingi din nou în întuneric, Călinescu, *Scrinul*, 497; Că de înjurat îl înjurase *asta era adevărat*, Preda, *Moromeții*, I, 208.

Selecția elementelor de relație în structura subordonatelor subiective se realizează în aceleași condiții ca și la completivele directe, în funcție de statutul relațional al verbului regent sau de conținutul modal al subordonatei subiective.

Scanned with OKEN Scanner

3.7.3. Prezența unui verb copulativ în propoziția regentă condiționează apariția unui nume predicativ, la nivel sintagmatic, sau a unei propoziții subordonate predicative, la nivel frastic. Mai întîi, trebuie identificate verbele cu valoare copulativă, a căror prezență constituie o condiție a realizării subordonatelor predicative. Verbele copulative, după cum rezultă și din denumirea lor, servesc drept instrumente de natură sintactică pentru exprimarea raportului ce se stabilește între un subiect și un nume predicativ sau o propoziție predicativă. În aceste condiții, ca verbe copulative, se întrebuințează: *a fi, a însemna, a părea, a se numi, a se chema, a se socoti, a se considera, a se crede, a se face, a deveni, a ajunge, a rămîne etc.*, fiecare caracterizîndu-se printr-o anumită modalitate de determinare a subiectului. Sub acest aspect, se disting verbe copulative cu ajutorul cărora se exprimă o relație de determinare al cărei conținut îl constituie calificarea *(a fi, a părea, a deveni, a ajunge, a se face, a rămîne, a se crede, a se considera* etc.) și verbe copulative care exprimă o relație al cărei conținut îl constituie identificarea *(a fi, a însemna, a se numi, a se chema* etc.). În funcție de acest conținut al raportului, propozițiile predicative pot fi de calificare și de identificare. Atît calificarea, cît și identificarea prezintă o serie de valori sau de nuanțe determinate de semantica fiecărui verb copulativ în parte: aparența, devenirea, stabilitatea etc.

Selecția elementelor de relație, în genere, aceleași ca și la subordonatele atributive, subiective și completive, se face, pe de o parte, în raport cu semnificația fiecărui verb copulativ, iar, pe de altă parte; în raport cu conținutul predicativei. Evantaiul cel mai larg și mai variat al relației de determinare predicativă îl prezintă verbul copulativ *a fi*, în cazul căruia structurarea propoziției predicative este condiționată și de trăsăturile semantice ale numelui cu funcție de subiect.

Datoria noastră	*este*	**să învățăm**
Convingerea lui		**că va reuși**
Fratele tău		**ce ești și tu**
Prietenul meu		**ceea ce nu ești tu**
El		**cine este**
Cîștigătorul		**care a avut victorii multe**
Întrebarea		**unde va veni**
Întrebarea		**cînd va veni**
Problema		**cum va veni**
Problema		**dacă va veni**
Timpul		**cît vezi cu ochii**

Celelalte verbe copulative, datorită restricțiilor de ordin semantic pe care le impun, selectează doar o parte din inventarul de elemente de relație, cele care se adecvează conținutului determinării predicative; astfel, verbul *a rămîne* acceptă predicative marcate prin *ce, cît, cum;* verbul *a însemna: că să; a se face, a ajunge, a deveni: ce, cît, cum, ceea ce.* În cadrul raportului de determinare predicativă, un element de relație poate să satisfacă atît

Scanned with OKEN Scanner

valoarea de calificare: *Fata împăratului era* **cum nu mai era alta pe pămînt,** cît și valoarea de identificare: *Problema era* **cum va reuși.**

Valoarea copulativă a unor verbe este relevată de forma *reflexivă* a verbului: *a* se *chema*, *a* se *numi*, *a* se *crede*, *a* se *socoti*, *a* se *considera*, *a* se *face;* la diateza activă, aceste verbe capătă valoare predicativă. Prin urmare, forma activă sau reflexivă a unor verbe constituie un mijloc de diferențiere a propozițiilor subordonate care le determină. Dacă verbul este copulativ, subordonata va fi o predicativă: *El s-a făcut* **ce-a dorit;** în schimb, dacă verbul este predicativ, subordonata, în aceeași structură, va fi o predicativă secundară (suplimentară): *Pe el l-a făcut* **ce-a dorit.**

În alte cazuri, calitatea copulativă a unui verb este pusă în valoare de prezența numelui predicativ sau a unei propoziții predicative: *El este* **profesor;** *El este* **ce ești și tu.** În prezența altor părți de propoziție sau a altor propoziții, în special circumstanțiale de loc, de cauză sau de scop, verbul își pune în valoare calitatea predicativă: *El este* **aici pentru a învăța;** *Dacă m-am supărat a fost* **pentru că a vorbit cu răutate.** În aceste contexte, verbul *a fi* este predicativ, avînd sensul de „a se afla", „a se întîmpla". Cu sensul de „a se întîmpla", „a se petrece", este întrebuințat verbul *a fi* în versurile lui Eminescu din poezia *Și dacă...*, deci predicativ și nu copulativ: *Și dacă ramuri bat în geam/ Și se cutremur plopii / E* **ca în minte să te am / Și-ncet să te apropii,** Eminescu, *Poezii*, 161. În consecință, cele două subordonate care urmează după verbul *e* nu vor fi predicative, ci finale, iar cele două subordonate care precedă același verb vor fi subiective, condiționate de valoarea impersonală a lui *a fi.*

3.7.4. Înțelesul pasiv al unui verb în calitate de unitate regentă constituie condiția realizării propozițiilor subordonate completive de agent; verbul poate purta marca gramaticală a diatezei pasive: *Ușa a fost deschisă* **de cine a intrat primul;** *Premiul a fost câștigat* **de cine a fost mai bun;** sau a diatezei reflexive cu valoare pasivă: *Cartea aceasta se citește* **de cine dorește;** *Cheia se va ridica* **de către cine va veni mai întîi.** În expansiunea printr-o completivă de agent, verbul pasiv selectează ca mijloc de relație pronumele relative *cine*, *cît*, precedate de prepoziția simplă *de* sau de prepoziția compusă *de către.*

3.7.5. În afara situațiilor prezentate pînă acum, în care realizarea unei subordonate este condiționată de existența unor trăsături în conținutul sau în expresia verbului regent, se disting cazurile în care apariția unei subordonate este liberă, nemaifiind condiționată de vreo caracteristică gramaticală a unității determinate. În acest cadru, se înscriu determinările de ordin circumstanțial: de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, condiționale, concesive, opoziționale, cumulative, de excepție, a căror definire nu mai angajează aspectele gramaticale ale verbului determinat; în aceste cazuri, simpla referință la verb este suficientă.

3.8. Din punctul de vedere al posibilităților de exprimare a gradului în care unui obiect sau unei acțiuni i se atribuie o însușire, adjectivul

Scanned with OKEN Scanner

și adverbul prezintă, pînă la un anumit punct, indici comuni de caracterizare, atît la nivel sintagmatic, cît și la nivel frastic. Ca expresie a posibilității de marcare a gradului unei însușiri, se manifestă, atît la adjectiv, cît și la adverb, comparația, trăsătură care condiționează construcția și definirea propozițiilor dependente de un adjectiv sau un adverb.

3.8.1. Dacă adjectivul sau adverbul din regentă este la comparativul de superioritate sau de inferioritate, subordonata va fi o modală comparativă de inegalitate și va purta ca mărci de relație adverbele sau locuțiunile adverbiale *decît, de cum, față de cît, față de cum*: *Casele toate sînt mult mai mici* **decît le-a crescut amintirea,** Blaga, O, I, 239; *I se păru mai frumoasă* **de cum era atunci,** Ispirescu, *Legende*, 154; *Și a făcut-o mai mult mîndră și frumoasă* **dă pă cît era,** *Folclor-Dîmbovița*, 227; *Vă e mult mai ușor* **de cum ne este nouă,** Buzura, *Vocile*, 35. Tot modală comparativă de inegalitate este și subordonata care se referă la un adjectiv sau la un adverb la gradul superlativ relativ: *El este elevul cel mai inteligent* **din cîți am cunoscut;** *Cel mai repede* **din cîți au plecat** *s-a întors colegul meu de bancă;* ca mod specific de construcție, acest tip de subordonată prezintă ca relator pronumele *cît*, precedat de prepoziția *din*, care dă conținutului raportului și o notă partitivă.

3.8.2. Dacă adjectivul sau adverbul din regentă este la comparativul de egalitate, subordonata va fi o modală comparativă de egalitate și va fi marcată prin relatorii *cît, pe cît, cum, precum*: *Pe urmă Ion îi era tot atît de drag* **pe cît îi fusese Belciug,** Rebreanu, *Ion*, 128; *Să înveți tot așa de bine* **cum a învățat și fratele tău.**

Ca un adjectiv sau mai ales un adverb să aibă ca determinanți astfel de propoziții, trebuie să îndeplinească și o condiție de ordin semantic: să exprime însușiri ale obiectelor sau ale acțiunilor, care să fie comparabile. Sub acest aspect, inventarul de adverbe este mai redus, cuprinzînd numai adverbele de mod, precum și unele adverbe de loc sau de timp *(departe, aproape, tîrziu* etc.).

3.8.3. Pe baza aceleiași caracteristici, de însușire a unui obiect sau a unei acțiuni, adjectivul și adverbul pot fi determinate de propoziții subordonate modale de identitate. În funcție de statutul sintactic al adjectivului sau adverbului regent, se disting două construcții modale de identitate.

3.8.3.1. adj/adv ← *cum, cît...* se realizează în prezența, în calitate de regent, a unui adjectiv sau a unui adverb *fără prepoziție*: *Slabă și stîlcită* **cum era,** *căzu la pat bolnavă de moarte*, Creangă, *Opere*, 122; *Zorit* **cum eram,** *n-avusei timp s-o întreb pe vară-mea ca să aflu*, Stancu, *Pădurea*, 23; *Greu* **cum gîndește el,** *nu-mi va răspunde la timp; Pe pat, întins* **cît era de lung,** *se odihnea, ori poate zăcea*, Stancu, *Pădurea*, 261.

3.8.3.2. *de* + adj/adv ← *ce; cît...* se realizează în prezența unui adjectiv sau a unui adverb precedate de prepoziția *de* și cu funcție sintactică de complement circumstanțial de cauză: *Abia-și tîra picioarele de slab* ce

Scanned with OKEN Scanner

era, *Folclor-Dîmboviţa*, 232; *În fundul lui se vedea sclipind, de limpede* ce era, *un nisip de aur*, Eminescu, *Proza*, 12; *De pornit* ce era, *Paraschiv uită şi se aşează pe patul tuşei*, Preda, *Moromeţii*, I, 237; *De repede* ce vorbea, *nu l-am înţeles prea bine; Nu mai avea loc pe uşă de înalt* cît creşcuse. Asemenea construcţii caracterizează sintaxa limbii vorbite, constituind pentru vorbitor o modalitate de exprimare a intensităţii însuşirii ce se atribuie unui obiect sau unei acţiuni.

3.8.4. În afara întrebuinţărilor comune, adjectivul şi adverbul cunosc şi întrebuinţări proprii în calitate de unităţi regente, ceea ce va proiecta tipuri şi structuri distincte în planul unităţilor sintactice subordonatoare.

3.8.4.1. Adjectivul, ca unitate regentă, poate fi determinat şi de alte tipuri de subordonate în baza trăsăturilor semantice şi gramaticale care îl apropie de verb; de altfel, mai toate adjectivele din această categorie sînt prin originea lor deverbative şi, în această calitate, moştenesc, cel puţin parţial, posibilităţile expansive ale verbului, cu elementele de relaţie specifice.

3.8.4.1.1. Adjectivele care desemnează stări şi au în componenţa lor o bază verbală —*bucuros* (a se bucura), *credincios* (a crede), *mîndru* (a se mîndri), *binevoitor* (a binevoi), *recunoscător* (a recunoaşte), *fericit* (a ferici), *supărat* (a supăra) etc. — pot fi determinate de propoziţii subordonate completive indirecte marcate prin pronumele relative *cine, ce, cît, care, ceea ce*, adverbul relativ *cum*, precum şi prin conjuncţiile *că, să, dacă*.

adj ← *cine* . . . cu pronumele relativ în cazul dativ: *Totdeauna l-am ştiut recunoscător* cui îi spune o vorbă bună, sau în cazul acuzativ cu prepoziţie: *El este mîndru* de cine l-a învăţat carte; completiva indirectă se realizează ca substitut de persoană în aceleaşi condiţii ca şi la completivele dependente de un verb.

adj ← *ce* . . . pronumele relativ este precedat totdeauna de prepoziţie: *A plecat bucuros* de ce-a făcut.

adj. ← *cît* . . . *Era mulţumit* de cît a citit.

adj ← *care* . . . *A rămas credincios* căruia l-a ajutat; *Era nemulţumit* faţă de care nu-l ascultau.

adj ← *ceea ce* . . . *Să fii mîndru* de ceea ce faci.

adj ← *că* . . . *Viu la tine sigur* că n-ai să mă refuzi, Caragiale, O, II, 230; *Arăta într-adevăr bucuros* că îl păcălise pe agent, Preda, *Moromeţii*, I, 139.

adj ← *să* . . . *Trage cu urechea şi Alexandru Glanetaşu, dornic* să se amestece în vorbă, Rebreanu, *Ion*, 17; *Şi mă durea mîna ca o ghiară / Neputincioasă* să se strîngă, Arghezi, *Scrieri*, I, 115.

Scanned with OKEN Scanner

adj ← *cum . . .* totdeauna precedat de prepoziţia *de: A plecat m u l ţ u m i t* de cum i-am vorbit.

În numeroase cazuri, raportul de determinare printr-o completivă indirectă, cînd termenul regent este un adjectiv, poate cumula şi alte valori sau nuanţe: c a u z a l ă *(Copiii alergau b u c u r o ş i* că / pentru că / a venit iarna), f i n a l ă *(Am cunoscut o persoană p r e g ă t i t ă* să răspundă la orice întrebare). În analiză, multe dintre completivele indirecte dependente de un adjectiv exprimă obiectul sau acţiunea la care se referă însuşirea sau starea exprimate de adjectiv; de aceea pot fi interpretate ca nişte completive de r e l a ţ i e, aceasta fiind, de fapt, o valoare a funcţiei de complement indirect.

3.8.4.1.2. În situaţii mai puţin frecvente, adjectivul poate fi determinat şi de propoziţii subordonate c i r c u m s t a n ţ i a l e, acestea arătînd împrejurarea în care se manifestă însuşirea: c a u z a l e: *L-am găsit f e r i c i t* fiindcă reuşise la examen; f i n a l e: *P r e v ă z ă t o r*, ca să nu i se mai întîmple *ce i se mai întîmplase, nu a mai acceptat propunerea mea;* t e m p o r a l e: *F r u m o a s ă* de cînd o ştiu, *tot aşa am găsit-o;* c o n c e s i v e: *Am găsit-o m u l ţ u m i t ă* deşi mai avea unele greutăţi; c o n s e c u t i v ă: *Avea o fată f r u m o a s ă* să o pui la icoană (subordonata, în acest caz, serveşte ca modalitate de exprimare afectivă a superlativului absolut).

3.8.4.2. În contexte proprii, a d v e r b u l, în calitate de unitate regentă, spre deosebire de adjectiv, poate să intre în relaţie cu o propoziţie subordonată s u b i e c t i v ă, cînd i se recunoaşte capacitatea de a îndeplini o funcţie p r e d i c a t i v ă la nivelul propoziţiei determinate. La nivel semantic, adverbul, în această poziţie, este un modalizator prin care se apreciază, din punctul de vedere al vorbitorului, modul în care trebuie sau urmează să se desfăşoare acţiunea din subordonată; la nivel sintactic, poziţia predicativă a adverbului este rezultatul unei inserţiuni cu relaţie de dreapta, în cazul propoziţiilor principale: **Probabil,** *nu mai vine* > **Probabil** *că nu mai vine*, sau al unei inserţiuni cu relaţie şi de dreapta şi de stînga, în cazul unei propoziţii subordonate: *El a spus că* **probabil,** *va pleca mîine* > *El a spus că* **probabil** *că va pleca mîine*. Ca adverbul să poată avea o identitate predicativă, trebuie să îndeplinească două condiţii: să nu accepte în contextul dat ocurenţa cu verbul copulativ *a fi* (în cazul acceptării devine nume predicativ deci component al unui predicat nominal) şi să aibă ca regim o propoziţie subordonată subiectivă marcată prin conjuncţiile *că, să*. Satisfac, în general, aceste condiţii o serie de adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod: *adevărat, bineînţeles, cu siguranţă, desigur, evident, firește, fără îndoială, într-adevăr, negreşit, poate, probabil, sigur* etc.

3.8.4.2.1. adv ← *că . . .* constituie modelul de construcţie a celor mai multe subiective în dependenţă de un adverb sau o locuţiune adverbială predicativă: *A p r o a p e* că n-a fost nimic între noi, Stancu, *Pădurea*, 42; *B i n e î n ţ e l e s* că fîntîna nu era a lui Ţugurlan, Preda, *Moromeţii*, I, 155; *D e b u n ă s e a m ă* că îmi cade greu / *Să spun cuvîntul care se cuvine*, Alexandru, *Imnele*, 7; *F i r e ş t e* că asta nu-mi convine, Caragiale, O, II, 246;

Scanned with OKEN Scanner

N o r o c că am niște gologani, Preda, *Moromeții*, I, 179; *Ș i p o a t e* că plîng la clavire / Fecioare cu păr despletit, Bacovia, *Plumb*, 155; *P r o b a b i l* că sînt mai mult o victimă a literaturii de Crăciun decît a realităților, Sadoveanu, *Cîntecul*, 163.

3.8.4.2.2. adv ← *să . . .* caracterizează subiectivele dependente de un adverb predicativ al cărui conținut semantic exprimă „posibilitatea": *I m p o s i b i l* să nu vină astăzi; *P o a t e* să nu fie adevărat; *P o s i b i l* să ai dreptate.

Adverbele predicative se mai deosebesc de adverbele din componența predicatului nominal și printr-o intonație specifică, marcată printr-un grad mai mare de ascendență, ca expresie a participării afective a vorbitorului la cele relatate.

3.9. I n t e r j e c ț i a, ca termen determinat, se caracterizează printr-o capacitate expansivă redusă, datorită, pe de o parte, restricțiilor de ordin semantic, iar, pe de altă parte, restricțiilor de ordin gramatical, rezultate din poziția sa de parte de vorbire incidentă, neflexibilă, cu manifestare în actul de comunicare orală. Integrarea interjecției în unități sintactice, la nivel sintagmatic și la nivel frastic, se produce prin analogie cu unele verbe ale căror semnificații le substituie în limba vorbită. De aceea, realizarea unor unități sintactice în dependență de o interjecție este un fapt accidental în limba română actuală.

În acest cadru destul de restrîns, o interjecție, în calitate de unitate regentă, poate fi determinată, la nivel frastic, de următoarele tipuri de subordonate: s u b i e c t i v e: Cine vrea *h a i la joacă;* c o m p l e t i v e d i r e c t e: *P o f t i m* ce mi-ai cerut; c o m p l e t i v e i n d i r e c t e: *B r a v o* cui te-a sfătuit *să vii; V a i* de cine nu mă va asculta; c i r c u m s t a n ț i a l ă d e t i m p: *Și becul p o c* cînd era hora în toi; d e l o c: *H a i și noi* unde-i mai bine; d e m o d: *Și el l i p o palmă* ca și cînd l-ar fi trăznit; d e c a u z ă: *Na-o,* că mie nu-mi mai trebuie; de s c o p: *Și noi t i p a t i p a* ca să nu ne audă; c o n d i ț i o n a l ă: Dacă l-ai ajutat, *b r a v o ție.*

Din cele prezentate, rezultă că în operația de definire și de clasificare a propozițiilor subordonate din perspectivă f u n c ț i o n a l ă identificarea unității regente, de regulă, o parte de vorbire, cu multiplele sale trăsături de ordin gramatical și semantic, are o importanță decisivă și e în măsură să stimuleze actele de gîndire în procesul de analiză, să facă posibilă înțelegerea mecanismului care pune în funcțiune o structură sintactică. De aceea, prima operație în stabilirea funcției unei propoziții subordonate este identificarea unității sintactice pe care o determină.

4. După ce am identificat unitatea regentă cu toate trăsăturile sale semantice și gramaticale, a doua operație a demersului analitic în vederea definirii funcției actualizate de o propoziție subordonată este reprezentată de recunoașterea elementelor de relație, ca expresie a raportului de determinare care se stabilește între regent și subordonată, deci ca indice funcțional. Se disting elementele de relație specifice și comune; în operația de definire a propozi-

Scanned with OKEN Scanner

ţiilor subordonate, prezintă interes elementele de relaţie specifice, în virtutea unicităţii lor funcţionale, adică a faptului că apar numai în structura unui anumit fel de propoziţii. Pe baza elementelor de relaţie specifice, se pot defini următoarele propoziţii.:

4.1. Propoziţiile coordonate copulative *(şi)*, adversative *(dar, însă, ci)*, disjunctive *(sau, ori, fie)* şi conclusive *(deci, aşadar, prin urmare)*.

4.2. Propoziţiile subordonate realizate cu ajutorul elementelor de relaţie specifice sînt, în general, circumstanţiale şi se caracterizează prin posibilitatea de variaţie liberă a elementelor de relaţie specializate în exprimarea aceleiaşi funcţii; după elementele de relaţie specifice, se pot identifica următoarele funcţii sintactice:

4.2.1. Circumstanţială cauzală: *fiindcă, pentru că, din cauză că, deoarece, întrucît, căci, de vreme ce, din pricină că: În sfîrşit se hotărî să crape uşa* **fiindcă auzise nişte bocănituri pe alături,** Călinescu, *Enigma*, 32; *El tace* — **pentru că-i e frică de cuvinte** / *El tace* — **fiindcă orice vorbă la el se schimbă-n faptă,** Blaga, O, I, 164; *Nu vorbim* **din cauză că ca citeşte,** Petrescu, *Patul*, 147; *Nu, Domnu' nostru nu ne-a învăţat niciodată* **din pricină că se temea de cei mari,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 74; *Ne-am despărţit* **căci ne chemau atîtea interese,** Bacovia, *Plumb*, 317; **Întrucît starea timpului se îmbunătăţeşte,** *este necesar să facem totul pentru declanşarea însămînţărilor de primăvară*, *Scînteia*, XLVIII/11 363; *Vreau să cred în ceva,* **din moment ce sîntem oameni,** Buzura, *Vocile*, 76.

4.2.2. Circumstanţială comparativă ireală: *ca şi cum, ca şi cînd, de parcă: Cum o vede, maiorul se opreşte o clipă,* **ca şi cum ar vrea** *să se reculeagă fiind surprins de inamic*, Caragiale, O, II, 234; *Bătrînul clipi din ochi,* **ca şi cînd n-ar fi înţeles întrebarea,** Călinescu, *Enigma*, 11; *Sări în sus* **de parcă i-aş fi pus sare pe rană,** Stancu, *Pădurea*, 14.

4.2.3. Circumstanţială consecutivă: *încît: Lui Nilă însă îi plăcuse atît de mult ce făcuse* **încît se veseli şi mai tare,** Preda, *Moromeţii*, I, 88.

4.2.4. Circumstanţială concesivă: *cu toate că, deşi, măcar că, chiar dacă (de), chit că,* **Cu toate că se afla în rai,** / *Adam se plimba pe alei preocupat şi trist*, Sorescu, *Poeme*, 89; **Deşi vorbeşti pe înţeles,** / *Eu nu te pot pricepe*, Eminescu, *Poezii*, 144; *Mîna urmărea strîns volanul,* **chiar dacă ea îl izbea din cînd în cînd,** Petrescu, *Patul*, 118; *Dacă era vorba de o taină, ştia s-o ţină,* **chit că-l picai cu ceară,** Barbu, *Groapa*, 159; *Pe urmă am văzut că-i om de treabă,* **măcar că-i rău,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 232.

4.2.5. Circumstanţială opoziţională: *în loc să:* **În loc să-ţi zic eu ţie,** *îmi zici tu mie*, *Proverbe*, 210; **În loc să limpezească,** *mai mult întunecă*, Bacovia, *Plumb*, 352.

4.2.6. Circumstanţială cumulativă: *după ce că, în afară că, pe lîngă că, nu numai că:* **După ce că eşti chior,** *nici n-auzi bine*, Preda, *Moromeţii*, I, 172; **În afară că nu pricepe,** *nu este nici atent*;

Scanned with OKEN Scanner

Pe lîngă că-şi păgubeşte stăpînul, *nu prinde nici meseria.* Stancu, *Pădurea*, 99.

4.2.7. Circumstanţială de excepţie: *cu excepţia că:* **Cu excepţia că este cam surdă,** *alte defecte nu mai are.*

Elementele de relaţie cu întrebuinţări multiple îşi definesc valoarea în context, în raport cu aspectele de ordin gramatical sau semantic ale termenului determinat. Astfel, adverbul relativ *unde* va fi marca relaţională a unei atributive, dacă termenul regent este un substantiv: *S-a prezentat la şcoală* **unde a fost repartizat;** marca unei circumstanţiale de loc pe lîngă un verb din regentă pe care îl determină sub raportul circumstanţei locale: **De unde n-ai semănat,** *n-ai ce culege;* marca unei interogative indirecte — subiectivă, predicativă, completivă directă sau indirectă: *Nu se ştie* **unde a plecat;** *Întrebarea este* **unde am pus cartea;** *Nu mi-a spus* **unde se duce;** marca unei subordonate cauzale: **Unde s-a grăbit,** *de aceea a greşit;* marca unei opoziţionale: **De unde pînă aci era tăcere, moarte,** *acum te asurzeau strigătele şi zgomotul ce făcea mulţimea de oameni*, Ispirescu, *Legende*, 94.

Conjuncţia *dacă* reprezintă mijlocul de realizare a propoziţiilor subordonate condiţionale, numai atunci cînd propoziţia formulează o condiţie de care depinde înfăptuirea acţiunii din regentă: *Dar* **dacă vrei cu crezămînt** / *Să te-ndrăgesc pe tine*, / *Tu te coboară pe pămînt*, / *Fii muritor ca mine*, Eminescu, *Poezii*, 144. În alte situaţii, conjuncţia *dacă* nu mai este relevantă sub raport funcţional, valorile realizate depinzînd de alţi factori, ce ţin de unul din componentele propoziţiei regente:

Nu e bine	dacă ...	subiectivă
Întrebarea era		predicativă
Nu l-a văzut		predicativă secundară
Îl neliniştea întrebarea		atributivă
N-a întrebat		completivă directă
Nu s-a gîndit		completivă indirectă
Mă va vizita		condiţională
De ce să nu plec		cauzală
Tot nemulţumit va fi		concesivă

Alte conjuncţii cu un grad de generalitate şi mai mare *(că, să)* pot apărea ca element de relaţie în construcţia unui număr mai mare de subordonate, fără să dea vreo referinţă cu privire la funcţia propoziţiei introduse. De aceea, este absolut necesar ca, în operaţia de definire funcţională a propoziţiilor prin referinţa la elementele de relaţie, să se ţină seama de faptul că numeroase conjuncţii, pronume şi adverbe relative cunosc, în exprimarea raporturilor sintactice la nivelul frazei, întrebuinţări multiple; în aceste situaţii, elementul de relaţie trebuie raportat la trăsăturile termenului regent, în funcţie de care se vor defini propoziţiile subordonate. În operaţia de definire funcţională, relevanţă prezintă numai conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale specifice.

5. La nivelul sintaxei, relaţia este elementul de coeziune structurală prin care se asigură legătura dintre unităţile constitutive ale unei unităţi

Scanned with OKEN Scanner

superioare (propoziție sau frază). În actualizarea relațiilor de coordonare sau de subordonare, o importanță majoră capătă mijloacele cu ajutorul cărora se exprimă. Sînt situații însă cînd un anumit mijloc de expresie nu dispune de capacitatea necesară pentru a actualiza, fără echivoc, relația și funcția unei unități sintactice; după cum sînt și situații cînd mijlocul de expresie dispune de capacitatea necesară, dar vorbitorul vrea să evidențieze spusele sale printr-o accentuare a conținutului unității sintactice. Cele două situații sînt satisfăcute prin corelația sintactică, un proces prin care se anticipează sau se reia la nivelul unității regente poziția determinantului. Mijloacele prin care se realizează corelația sintactică poartă numele de elemente corelative sau, mai simplu, corelatori (prin analogie, elemente de relație sau relatori). Așadar, într-o frază formată prin subordonare, se pot identifica în structura ei, un *relator*, ca expresie a raportului de determinare, și un *corelator*, ca reluare sau anticipare a funcției actualizate de unitatea subordonatoare; relatorul aparține totdeauna propoziției subordonate, iar corelatorul, propoziției regente: **Pentru că n-ai venit,** */ de aceea m-am supărat.* Au calitatea de *corelatori* unele *pronume demonstrative* — **acela, aceea, aceasta (asta),** *nehotărîte* — **atît, tot,** precum și unele *adverbe și locuțiuni adverbiale* — **atunci, acolo, de atîtea ori, așa, de aceea, totuși, tot, cu toate acestea, în schimb, dimpotrivă, mai și, nici nu, așa de, atît de, în acest caz** și altele.

În structura unei fraze, corelatorii îndeplinesc următoarele funcții: structurală (procedeu de construcție, cu o prezență obligatorie sau facultativă), semantică (mijloc de dezambiguizare), stilistică (procedeu anaforic, de reliefare) și metodologică (indice în definirea unor funcții sintactice; astfel, relatorul *în afară că*, în prezența, în regentă a corelatorului *mai și*, va marca o subordonată cumulativă, iar în prezența corelatorului *altceva nu*, va marca o subordonată de excepție). Dat fiind că un corelator, totdeauna, reia sau anticipează, la nivelul propoziției regente, funcția subordonatei, raportul dintre corelator și subordonată este, ca și în cazul apoziției, de coreferențialitate, în plan semantic, și de apoziționare, în plan sintactic.

Selecția și întrebuințarea corelatorilor sînt condiționate de trei factori: funcția sintactică a propoziției subordonate, relatorul cu care este marcată subordonata și unele aspecte de ordin semantic. Astfel, o subiectivă poate fi reluată prin corelatorul *acela*, dacă este introdusă prin relatorii *cine, care*, ca substitut de persoană: **Cine a învățat** *acela a reușit;* prin corelatorul *acesta (asta)*, dacă este construită cu o conjuncție *(că, să, dacă)*, un pronume sau un adverb relativ-interogativ prin care se transpune vorbirea directă în vorbire indirectă: **Că întîrzie** *asta mă neliniștește;* **Cînd ne vom revedea** *asta nu se știe;* sau prin corelatorul *toți* sau *atîția*, dacă este construită cu relatorul *cîți:* **Cîți s-au prezentat** *atîția (toți) au reușit.*

5.1. La nivelul frazei subordonatoare, corelația poate apărea ca un proces obligatoriu sau facultativ, în raport cu trăsăturile relaționale, funcționale și semantice ale propoziției subordonate. Prezența obligatorie a corelației este reclamată, ca procedeu de construcție, în structura unor subor-

Scanned with OKEN Scanner

donate ai căror relatori necesită o întărire. Se construiesc într-un sistem corelativ obligatoriu următoarele subordonate:

5.1.1. Temporalele inverse construite cu conjuncția *că* pot avea în regentă corelatorii *abia doar, nici nu, numai ce: Abia ațipisem* **că au și început telefoanele** *să sune; Nici n-am intrat bine în casă,* **că a și început ploaia.**

5.1.2. Consecutivele — totdeauna prin anticiparea corelatorului: *așa de, atît de.../încît, că, de...: E așa de obidit,* **încît ai crede** *că vrea să plîngă,* Caragiale, O, II, 130; *Îi plăcu atît de mult* **încît socoti** *cîștigul drept ceva* **nemaipomenit,** Preda, *Morometții,* I, 68; *destul de, prea.../ca să...: Acum e prea tîrziu* **ca s-o mai trimet,** Petrescu, *Patul,* 18; *E destul de lacom* **ca să nu s-abată nici c-o linie de la plan,** Neagu, *Îngerul,* 219.

5.1.3. Cauzalele introduse prin conjuncțiile nespecifice *(că, dacă, cînd),* dependente de o propoziție interogativă directă sau retorică, în care pronumele și adverbele interogative au rolul de corelatori: *cine, care, ce, cît, unde, cînd, cum.../că, dacă, cînd: Cum să n-audă,* **cînd vaietele sărmanilor se înălțau pînă la cer?** *Folclor, Moldova,* III, 203, *De ce taci,* **cînd fermecată / inima-mi spre tine-ntorn?** Eminescu, *Poezii,* 170; *Și ce să caute la urma urmei,* **că de trecut clasa tot nu-l mai trece,** Preda, *Morometții,* I, 208; *De unde să plătesc* **dacă n-am!,** Preda, *Morometții,* I, 166; *Ce folos că ești frumos,* **dacă ești căpățînos,** *Proverbe,* 75.

5.1.4. Concesivele construite cu relatori plurifuncționali *că, dacă, de.../(și) tot...: Soarele* **că e soare** *și tot nu poate încălzi toată lumea, Proverbe,* 350; **Dacă nu te-aș mai visa,** / *Tot aș plînge și-aș ofta, Folclor, Moldova,* I, 104; *Calul* **că e cu patru picioare** *și tot se poticnește.*

5.1.5. Circumstanțialele de măsură progresivă implică un corelativ a cărui expresie este condiționată de relator: *cu cît.../cu atît... Și el,* **cu cît o privea mai mult,** *cu atîta o găsea mai frumoasă,* Eminescu, *Proza,* 86; **Cu cît mă gîndesc mai mult,** *cu atît văd mai clar,* Popescu, *Cei doi,* 183; *pe cît.../pe atît(a)...:* **Pe cît era de mititel,** *pe atîta de descurcăreț și de neastîmpărat era, Folclor, Moldova,* III, 125; **Pe cît era de frumoasă** *pe atîta era și de harnică,* Creangă, *Opere,* 208; *de ce.../de-aia, de ce...: Băiatul* **de ce creștea,** *d-aia se făcea mai frumos și mai învățat,* Ispirescu, *Legende,* 90; *Și* **de ce se apropia,** *de ce lumina mai tare,* Creangă, *Opere,* 208; *din ce.../de-aia...:* **Din ce se apropia,** *de-aia devenea mai nerăbdător.*

5.1.6. Cumulativele își distribuie corelatorii în funcție de forma afirmativă *(mai și, apoi)* sau de forma negativă *(nici nu)* a propoziției regente: *după ce că, pe lîngă că, în afară că.../mai și, apoi, nici nu...: După ce că* **nu respecți rîndul,** *mai iei și cincizeci de sticle, Scînteia,* L/12 163; **Pe lîngă că era curat spilcă,** *apoi obișnuia să se îmbrace foarte galant,* Caragiale, O, II, 323; **În afară că era fudulă,** *mai era și leneșă.*

5.1.7. Circumstanțialele de excepție implică, în mod obligatoriu, în regentă, în calitate de corelatori, o negație și un pronume

Scanned with OKEN Scanner

nehotărît sau negativ, ori un adverb nehotărît: *nu... altceva, altcineva, altundeva, altcîndva, altcumva, altfel, nimeni, nimic.../ decît* + *ce, cine, unde, cînd, cum, să* sau *cu excepția că, în afară că... Să nu faci altceva* **decît ce ți-oi spune;** *Să nu vină altcineva* **decît cine a fost chemat; În afară că a plouat,** *altceva nu s-a mai întîmplat; Altă treabă n-a avut* **decît să se ducă** *să-i spună*, Preda, *Moromeții*, I, 86.

5.2. Cu corelatori facultativi, se construiesc toate propozițiile subordonate, bineînțeles cu excepția celor prezentate mai sus pentru care corelația este obligatorie. În acest caz, corelația este motivată de intenția vorbitorului de a sublinia, prin anticipare sau reluare, conținutul subordonatei, mai exact spus, funcția exprimată. De data aceasta, corelația are, în primul rînd, o *funcție expresivă* și, în al doilea rînd, o *funcție structurală*. Selecția elementelor corelative este condiționată, ca și în cazurile anterioare, de factori de natură relațională, funcțională și semantică. Coreferențialitatea corelatorului cu subordonata permite definirea funcțională a acesteia, precum și eliminarea unor ambiguități posibile, determinate de poziția slabă a relatorului în structura subordonatei. Bunăoară, o frază ca *Nu ți-am spus* **că am fost supărat,** în forma aceasta, poate pune în circulație două semnificații gramaticale, implicit și semantice: obiect *(Nu ți-am spus* **ceva**) sau cauză *(Nu ți-am spus* **pentru că...**); introducerea, prin anticipare, a corelatorului face sensurile univoce: *Asta nu ți-am spus,* **că am fost supărat** (completivă directă) // *De aceea nu ți-am spus,* **că am fost supărat** (cauzală).

5.2.1. Subiectivele, completivele directe și indirecte, în virtutea trăsăturilor comune care le caracterizează, prezintă, în sistemul de corelație, același set de corelatori, distribuiți în raport cu relatorul și conținutul propoziției subordonate. Se disting trei clase de distribuție a relatorilor pronominali:

5.2.1.1. *cine, care, ce.../ acela, aceea...* cînd subordonatele subiective și completive se realizează ca substitut de persoană sau de obiect, prin reguli de structură; de obicei, corelatorul reia propoziția subordonată, care este antepusă regentei și se acomodează, prin flexiune, la poziția sintactică a relatorului, cu care se acordă în gen, număr și caz: **Cine nu are dreptate** *acela* **țipă mai tare,** *Proverbe*, 91; **Ce pui în pămînt** *aia* **răsare,** *Proverbe*, 81; **Care a chiui mai tare** *acela* **să ieie banii,** Creangă, *Opere*, 146; **Pă cine visează-n noaptea aia** *p-ala-l ia*, TD-*Muntenia*, 102; **Pă care-i vrea dumneata** *să-mi dai, p-aea o iau*, TD-*Muntenia*, 30; **Ce înveți la tinerețe,** *aceea* **știi la bătrînețe,** *Proverbe*, 77.

Sînt și situații cînd acomodarea corelatorului nu se mai face în funcție de relator: *Acela strigă,* **căruia îi arde casa,** *Proverbe*, 10; **Cine a azvîrli buzduganul ista mai tare în sus,** *ai aceluia să fie banii*, Creangă, *Opere*, 147; **Pe cine nu-l lași** *să moară acela* **nu te lasă să trăiești; Căprioara orice frunză** găsește *cu aceea se hrănește, Proverbe*, 73.

5.2.1.2. *cît, cîtă, cîți, cîte.../ atît(a), atîția, atîtea, tot, toată, toți, toate...*: **Cîți se spală** *toți la masă vor să șadă, Proverbe*, 113; **Cîte făcusem pînă acuma,**

Scanned with OKEN Scanner

t o a t e le făcusem pe neștiute, Eminescu, *Proza*, 138; *Ș-apăi p-atunci* **pă cît o fost chemaț la nuntă,** *t ă ț o fost acolo*, Petrovici, TD, 143.

5.2.1.3. *cine, care, ce, cît, ceea ce, unde, cînd, cum, că, să, dacă . . . / a c e a s t a (a s t a) . . .*, cînd în regentă este un verb *dicendi* sau *interrogandi*, care servește ca verb operator la transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă; în acest caz, pronumele demonstrativ capătă o valoare neutră și se întrebuințează ca substitut al întregii propoziții regente: **Cine va fi admis** *a s t a nu se știa;* **Care e părerea lui,** *a s t a nu mi-a spus-o;* **Cînd s-a întors,** *d e a s t a nu-mi amintesc;* **Dacă fac poezii,** *a c e a s t a m-a întrebat;* **Că muncești bine,** *a s t a o știu toți.*

5.2.2. Spre deosebire de corelatorii necircumstanțiali, care au o natură pronominală, sînt comuni tuturor funcțiilor și ocupă o poziție mai puțin liberă, fiind, de regulă, reluați, corelatorii *circumstanțiali* au o natură adverbială, ocupă o poziție mai liberă, putînd fi reluați sau anticipați și sînt specifici fiecărei funcții. Indiferent de poziția lor, corelatorii se realizează ca parte constitutivă a propoziției regente; acest fapt este foarte important, mai ales, în operația de segmentare.

5.2.2.1 C i r c u m s t a n ț i a l e l e d e l o c cu corelativ în regentă adaptat la regimul relatorului: *unde . . . / a c o l o . . .*: **Unde auzi vorbă multă,** *a c o l o -i spor puțin, Proverbe*, 395; *Se opri a c o l o* **unde plopii rupîndu-se formau un luminiș, atît** *cît să treacă două perechi de boi*, Neagu, *Îngerul*, 145; *de unde . . . / d e a c o l o . . .*: **De unde nu gîndești,** *d e a c o l o sare iepurele, Proverbe*, 148; *Lupu* **de unde aleargă** *d e - a c o l o mănîncă*, Neagu, *Îngerul*, 202; *pe unde . . . / p e a c o l o . . .*: **Pă unde-o găsi de cosît,** *p e a c o l o să s-apuce să cosască*, TD-*Muntenia*, 199; *pînă unde . . . / p î n ă a c o l o . . .*: **Pînă unde ai măsurat,** *p î n ă a c o l o am săpat.*

5.2.2.2 C i r c u m s t a n ț i a l e l e d e t i m p, datorită relatorilor diverși pe care îi folosesc, prezintă și posibilități diverse de corelare: *cînd . . . / a t u n c i . . .*: *Iar* **cînd te văd zîmbind copilărește,** / *Se stinge-a t u n c i o viață de durere*, Eminescu, *Poezii*, 125; *Durerile nu sunt adînci decît a t u n c e a* **cînd rîd,** Blaga, O, I, 85; *cînd . . . / c î n d . . .*: (în limba vorbită): **Cîn au rupt o pană,** *în cinci minuți, c î n d au venit calu, Antologie*, 388; *cînd . . . / n u m a i c ă c e . . .*: (în vorbirea populară): **Cîn veniră dumnealor,** *n u m a c ă c e plecasă căruța*, TD-*Oltenia*, 68; *de cînd . . . / d e a t u n c i . . .*: **De cînd erai mică,** *d e a t u n c i te cunosc; pe cînd . . . / p e a t u n c i . . .*: **Pe cînd eram la părinți,** *p e a t u n c i nu gîndeam ca acum; pînă cînd . . . / p î n ă a t u n c i . . .*: **Pînă cînd o cînta cucul,** *p î n ă a t u n c i să mă slujești; după ce . . . / / a t u n c i , p e u r m ă . . .*: **După ce să mănînce,** *p e u r m ă vine daru*, TD-*Oltenia*, 29; *de cîte ori . . . / d e a t î t e a o r i . . .*: **De cîte ori intra în casă,** *d e a t î t e a o r i și sfrijita de Sărăcie îi rînjea în bătaie de joc*, Ispirescu, *Legende*, 179; *cît ce . . . / î n d a t ă . . .*: (în vorbirea populară): **Cît ce-și vedea bărbatul întors de la lucru,** *î n d a t ă începea să trîntească, Folclor, Moldova*, II, 143; *dacă . . . / a p o i . . .*: **Dacă au sfîrșit-o de zile și pe zmeoiacă,** *a p o i s-au întors fetele și femeile acasă, Folclor, Moldova*, III, 41; *cum . . . / c u m , î n d a t ă , n u m a i i a c a , p e l o c , d e o d a t ă . . .*:

Scanned with OKEN Scanner

(numai în vorbirea populară, ca marcă a simultaneității momentane): *Și* **cum ajunge la fîntînă,** *c u m începe a bea lacom la apă*, Creangă, *Opere*, 201; **Cum s-a dus,** *c u m a tăiat un arbore care cura aurul după iel*, *Antologie*, 252; *Scroafa*, **cum vede pe moșneag** *că vine asupra ei, î n d a t ă începe a grohăi*, Creangă, *Opere*, 152; *Și* **cum mergea el** *n u m a i i a c a i se înfățoșază o furnică zburătoare*, Creangă, *Opere*, 212; *Și* **cum l-a băut împăratul,** *p e l o c a adormit ca mort*, Creangă, *Opere*, 162.

5.2.2.3. C i r c u m s t a n ț i a l e l e d e m o d : *c u m . . . / a ș a . . .*: **Cum îți vei găti,** *a ș a vei prînzi*, *Proverbe*, 120; *după cum, precum . . . / a ș a . . .*: **După cum zise bătrînul,** *a ș a se și întîmplă*, Ispirescu, *Legende*, 125; **Precum au zis,** *a ș a au și făcut*, Eminescu, *Proza*, 14.

5.2.2.4. C a u z a l e l e introduse prin elementele de relație specifice *pentru că, fiindcă, din cauză că . . . / d e a c e e a (d e - a i a) d i n a c e a s t ă c a u z ă . . .* în condiții de selecție liberă: **Fiindcă a plouat,** *d e a c e e a n-am venit; D e a c e e a sînt bucuros*, **pentru că mi-am văzut visul împlinit;** *D e - a i a nu te-am ascultat*, **fiindcă n-ai dreptate.**

5.2.2.5. F i n a l e l e anticipează, de obicei, corelatorii: *d e a c e e a, a n u m e, î n a c e s t s c o p . . . / să, ca să . . .*: *Stă-n drum a n u m e* **ca să-l văd,** Coșbuc, *Poezii* 141; *Cîinele d e a c e e a e cîine*, **ca să fie lovit,** Stancu, *Pădurea*, 61; *D e - a i a sînt mai mulți oameni*, **ca să aibă mai multe idei,** Preda, *Moromeții*, II, 346.

5.2.2.6. C o n d i ț i o n a l e l e: *dacă . . . / î n a c e s t c a z, a t u n c i, a p o i, a l t f e l . . .*: **Dacă mă iubești,** *să fugim a t u n c e a*, Eminescu, *Proza*, 14; *A t u n c e a, să mă duc, mamă*, **dacă zici dumneata,** *Folclor, Moldova*, III, 74; **Dacă află zmeul de trebușoara asta,** *a p o i vine și ne cotropește țărișoara*, *Folclor, Moldova*, III, 37; *Trebă s-o păzîm, c - a l t f e l*, **dacă n-o păzîm,** *o mănîncă păsările*, *TD-Oltenia*, 219.

5.2.2.7. C o n c e s i v e l e deși angajează, în construcția lor, un set divers de relatori, sînt reluate, la nivelul propoziției regente, prin aceiași corelatori: *deși, cu toate că, chiar dacă (de), măcar că, chit că . . . / t o t u ș i, t o t, c u t o a t e a c e s t e a . . .*: **Deși situația este nefavorabilă,** *e u t o t u ș i voi pleca;* **Chiar dacă nu mă grăbesc,** *t o t ajung la timp*, Stancu, *Pădurea*, 101; **Macar să fie di lut** / *T o t mai bine-unde-s crescut*, *Folclor, Moldova*, III, 57; în limba vorbită, în calitate de corelator, poate să apară *dar:* **Cu toate că nu prea era soare,** *d a r cartofii să făcea*, *Folclor-Dîmbovița*, 29. Pronumele și adverbele nehotărîte ca relatori ai subordonatelor concesive reclamă prezența, în regentă, a corelatorului *t o t: orice, oricine, oricare, oricît, oricum, oriunde, oricînd . . . / t o t . . .*: **Oricine ai fi tu și orice ai face,** *e u t o t nu te iert; Răchita*, **oricît ai îngriji-o,** *t o t lemn netrebnic rămîne*, *Proverbe*, 330; *Moartea*, **oriunde te-ar lua,** *t o t moarte rămîne*, Stancu, *Pădurea*, 94; *Pe arap*, **cît de mult îl vei spăla,** *t o t negru va rămîne*, *Proverbe*, 311. În unele situații, corelația pronumelor și adverbelor nehotărîte din structura concesivelor cu adverbul *tot* tinde să devină obligatorie.

Scanned with OKEN Scanner

5.2.2.8. Opoziţionalele introduse prin conjuncţiile *dacă*, *unde*, *cînd* îşi definesc mai bine funcţia sintactică în prezenţa corelatorilor **dimpotrivă, în schimb, apoi:** *dacă . . . /* **dimpotrivă . . . : Dacă Titi era afabil,** *cu toate că reţinut, Aurica, dimpotrivă, arăta faţă de Felix din ce în ce mai multă familiaritate*, Călinescu, *Enigma*, 63; *unde . . . /în schimb . . . :* **Unde primăvara totul capătă viaţă,** *iarna în schimb totul este adormit;* opoziţionalele construite cu relatorii *decît, decît să* pot avea în regentă drept corelatori adverbele **mai bine, mai degrabă, mai mult:** *Mai bine mă întorc cu el acasă* **decît să-l dau pe un preţ derizoriu,** Călinescu, *Scrinul*, 42; *Se adună rumânii pe la cîrciumi mai mult să schimbe vorbe* **decît să bea,** Stancu, *Desculţ*, 114.

Am arătat mai înainte că elementele corelative circumstanţiale au o poziţie mai liberă, putînd apărea la iniţiala propoziţiei regente: *Atunci să vii,* **cînd te-oi chema;** în finală: *Să vii atunci* **cînd te-oi chema;** sau izolate de regentă: *Atunci* **cînd te-oi chema,** *să vii.* În ultimele două poziţii, există pericolul de a se comite o eroare de segmentare, considerîndu-se că cele două elemente (corelatorul şi relatorul) formează o locuţiune adverbială sau conjuncţională. Or, din cele prezentate, rezultă că termenul corelativ este, totdeauna, component al propoziţiei regente, la nivelul căreia reia sau anticipează funcţia sintactică exprimată de subordonată; în această calitate, îndeplineşte un triplu rol: *structural*, ca mijloc de construcţie, *funcţional*, ca indice de funcţie, şi *stilistic*, ca modalitate de exprimare a atitudinii afective a vorbitorului.

6. Conţinutul semantic al raportului de determinare sau de subordonare constituie un criteriu de definire şi de clasificare a propoziţiilor la nivelul frazei, în măsura în care se coordonează cu celelalte criterii. Unitatea semantică a unei propoziţii sau a unei fraze se realizează în strînsă legătură cu unitatea structurală, sensul fiind raţiunea de a fi a structurii sintactice. De aceea, nu poate fi concepută o propoziţie fără sens, după cum nu poate fi conceput un sens în afara organizării structurale. Sensul îmbracă două aspecte: unul *lexical*, cu funcţie *referenţială*, şi altul *gramatical*, care stă la baza raporturilor care se stabilesc între unităţile gramaticale la nivel morfologic sau la nivel sintactic şi care ajută la definirea lor. În analiza sintactică, atît la nivel sintagmatic, cît şi la nivel frastic, sensul gramatical prezintă importanţă în măsura în care este consonant cu normele de organizare structurală. Bunăoară, în fraza *L-am cunoscut* **cînd a intrat la facultate,** propoziţia subordonată *cînd a intrat la facultate* este o temporală pentru că exprimă, în plan gramatical, timpul cînd se realizează acţiunea verbului din regentă; în schimb, în fraza *L-am cunoscut în anul* **cînd a intrat la facultate,** aceeaşi propoziţie, deşi exprimă acelaşi sens, nu mai este o temporală, ci o atributivă, pentru că se realizează în alte condiţii sintactice, adică în dependenţă de un substantiv.

Absolutizarea criteriului semantic în definirea funcţională a propoziţiilor subordonate conduce, pe de o parte, la grave erori, iar, pe de altă parte, la blocarea proceselor de gîndire şi de înţelegere a mecanismului care stă la

Scanned with OKEN Scanner

baza unei structuri sintactice. Mijlocul la care se apelează în analiza din perspectivă semantică este întrebarea; cu ajutorul ei se încearcă definirea funcţională a unei unităţi prin raportarea ei la o altă unitate, pe baza conţinutului raportului stabilit între ele. În formularea ei, întrebarea pleacă totdeauna de la ceea ce este cunoscut spre ceea ce nu este cunoscut, reprezentînd astfel o operaţiune importantă nu numai în plan logic (de cunoaştere progresivă), ci şi în plan sintactic (de determinare, de interpretare), cu condiţia însă ca ea să fie formulată corect, iar datele oferite să fie adevărate. Între planul semantic şi planul sintactic există o corespondenţă pe baza căreia se definesc cele mai multe funcţii, dar dimensiunile unităţilor semantice şi sintactice nu sînt identice totdeauna; unităţile semantice au o sferă mai largă, în timp ce unităţile sintactice se limitează la forma specifică de realizare. În măsura în care între cele două planuri este o corespondenţă, criteriul semantic poate deveni o operaţie relevantă în procesul de definire funcţională a unităţilor sintactice, constituind, de altfel, prin natura sa, indicele de bază al varietăţilor funcţionale, al distincţiei dintre propoziţiile subordonate.

6.1. Propoziţiile subordonate necircumstanţiale, mai puţin susceptibile unei definiţii semantice, se diferenţiază totuşi după conţinutul raportului de determinare în *atributive*, cele care atribuie o calitate sau o însuşire unui obiect, *subiective*, cele care desemnează agentul sau autorul unei acţiuni, şi *completive*, cele care completează sau întregesc înţelesul unui verb. Atributivele, după conţinutul atribuirii, pot fi de *calificare*, cînd califică obiectul: *Omul* care se laudă *nu are prieteni;* sau de *identificare*, cînd identifică obiectul: *Aceasta este cartea* pe care ţi-am recomandat-o; în alte împrejurări, atributivele pot cumula şi nuanţe sau sensuri circumstanţiale, care se determină pe baza criteriului semantic; final: *Leneşul îşi tocmi îngrijitor* care să-i vadă de moşie; consecutiv: *Era un noroi* să nu mă întrebaţi, TD-*Muntenia*, 295; concesiv: *El*, care n-a citit o pagină, *a luat examenul;* condiţional: *N-aş pleca cu cineva* care nu cunoaşte drumul; cauzal: *El*, care s-a pregătit zi de zi, *a reuşit.*

De asemenea, completivele indirecte, după conţinutul raportului de determinare, pot exprima mai multe valori: destinaţia: *I-am răspuns* cui mi-a scris; referinţa: *Ne-a povestit* despre ceea ce s-a întîmplat la şcoală; întregul la care se referă o parte: Din ce i-ai spus, *n-a înţeles nimic;* schimbul: *Capra a dat-o* pe ce i-a ieşit în cale. În acelaşi timp, completivele indirecte pot cumula sensuri circumstanţiale; final: *Se pregăteşte* să dea examen la Filologie; cauzal: *Mă bucur* că ai venit; condiţional: *Ar fi fericit* să reuşească.

6.2. Propoziţiile subordonate circumstanţiale se definesc şi se clasifică exclusiv pe baza criteriului semantic. În raport cu conţinutul exprimat, circumstanţialele cunosc, în limba română actuală, un larg evantai de valori, fiecare valoare reprezentînd un anumit tip de circumstanţială.

6.2.1. Propoziţia subordonată circumstanţială *de loc* arată locul unde se desfăşoară acţiunea verbului din regentă: Unde faci focul, *iarba nu creşte*, *Proverbe*, 397; diversele nuanţe semantice exprimate sînt marcate prin prepoziţiile care precedă elementul de relaţie; punctul de plecare, originea:

Scanned with OKEN Scanner

Mă voi duce **de unde am venit,** Ispirescu, *Legende*, 190; intinderea: **Pe unde sînt turme blînzi,** *sînt și lupi mereu flămînzi*, *Proverbe*, 315; punctul de sosire, limita: *Merse pe șoseaua revenită de rouă* **pînă unde se desparte drumul cel vechi,** Rebreanu, *Ion*, 55; direcția: *A plecat* **încotro a văzut cu ochii.**

6.2.2. Propoziția subordonată circumstanțială de *timp* exprimă timpul realizării acțiunii din regentă; raportul de determinare temporală, luîndu-se deci ca reper propoziția regentă, poate fi de anterioritate, de posterioritate și de simultaneitate.

6.2.2.1. Temporalele de *anterioritate* arată că acțiunea din regentă se petrece înaintea acțiunii din subordonată și se recunosc după elementele de relație cu care se construiesc: *pînă, pînă ce, pînă să, pînă cînd, înainte (ca) să:* **Pînă te aranjezi, pînă ajungi,** *se duce soarele*, Preda, *Morometii*, I, 178; *Și gustînd, am stat la sfat* **pînă ce s-a făcut ziua mare,** Sadoveanu, *Cîntecul*, 332; *Dar* **pînă să-i mai zic ceva tatălui,** *fiul îmi smulge gazeta*, Caragiale, O, II, 101; *Și* **mai înainte ca tînărul să se dezmeticească,** *deschise ușa de perete și începu să alerge prin curte*, Călinescu, *Enigma*, 35; *Todosia nici n-o zări* **pînă cînd merse să închidă poarta,** Rebreanu, *Ion*, 37.

6.2.2.2. Temporalele de *posterioritate* arată că acțiunea din regentă se petrece după acțiunea din subordonată și se recunosc după relatorii cu care se construiesc — *îndată ce, după ce, de cînd, de pe cînd, (de) cum, dacă*, și după înțeles: **Îndată ce sosești,** *să mă suni; Spînul*, **după ce-i ascultă pe toți cu luare-aminte,** *clătină din cap*, Creangă, *Opere*, 210; **De cînd a venit,** *se zbuciumă în piua în care ai încuiat-o tu*, Eminescu, *Proza*, 84; *Niculae o ținea minte* **încă de pe cînd era noatină,** Preda, *Morometii*, I,11; *Acolo* **dacă ajunse,** *bătu în poartă*, Ispirescu, *Legende*, 92; *Moșneagul* **de cum se scula,** *pînă ce se culca, tot trăsnea și blagoslovea pe biata babă*, *Folclor, Moldova*, III, 124; **Cum îi sosi sentința,** *cum fugi cu ea la Herdelea*, Rebreanu, *Ion*, 175.

6.2.2.3. Temporalele de *simultaneitate* arată că acțiunea din regentă este simultană cu acțiunea din subordonată; după sensul pe care îl exprimă, se disting temporale de simultaneitate momentană, introduse prin adverbul relativ *cînd:* **Cînd mă atingi,** *eu mă cutremur, / Tresar la pasul tău* **cînd treci,** Eminescu, *Poezii*. 174; **Cînd pleacă omul la nuntă** / *Supărarea toată-și uită*, *Nunta*, 275; de simultaneitate durativă, construite cu relatorii *în timp ce, în vreme ce, pe cînd, cît, cum: Învîrtea în mînă gînditor o foaie de hîrtie,* **în timp ce-mi răspundea,** Petrescu, *Patul*, 26; **În vreme ce Aglae reîntocmea jocul,** *Pascalopol contempla pe Otilia*, Călinescu, *Enigma*, 19; *Doar izvoarele suspină* / **Pe cînd codrul negru tace,** Eminescu, *Poezii*, 170; **Cît șezuse singur îi fusese mai greu,** Barbu, *Groapa*, 6; *Îmi tremură durerea-n gene* / **Cum calc pe vechiul drum bătut,** Goga, O, 175; de simultaneitate iterativă, introduse prin relatorii *(ori) de cîte ori, oricînd, cînd:* **De cîte ori arunci o întrebare nedreaptă dincolo de viața ta** / *un nou măr al cunoașterii crește*, Blaga, O, I, 426; **Oricînd ai nevoie de mine,** *scrie-mi;* **Cînd suna sirena,** *el era totdeauna la datorie.* Și temporalele inverse se identifică și se definesc tot în funcție de relația semantică dintre cele două propoziții: *El își credea capul pus în țeapă,* **cînd vede ieșind dintr-o pădure-n depărtare cele șapte iepe alungate de un roi**

Scanned with OKEN Scanner

nemărginit de ţinţari, Eminescu, *Proza*, 16; *Nu apucai însă să le dau bună seara*, **că una dintre ele sări cu gura la mine,** Stancu, *Pădurea*, 172.

6.2.3. Propoziţia subordonată circumstanţială de *mod* arată modul cum se desfăşoară acţiunea din regentă; în raport cu conţinutul determinării modale, se disting modalele propriu-zise de calificare: *Mîna altuia nu te scarpină* **cum îţi place,** *Proverbe*, 255; de conformitate: *Lucrarea a fost executată* **după cum mi-ai spus;** de identitate: *De slabi* **ce sînt** *le stă rău cînd rîd*, Stancu, *Desculţ*, 116; *Spălate şi dichisite* **cum erau** *ţi-era mai mare dragul să le priveşti*, Barbu, *Groapa*, 78; de cantitate: *A muncit şi el atît* **cît a putut;** modalele comparative de egalitate: *Gura babei umbla* **cum umblă meliţa,** Creangă, *Opere*, 130; de inegalitate: *Spunea că nu-i păcat mai mare* / **Decît să-ţi lapezi legea ta,** Goga, O, 121; ireale sau condiţionale: *Bătrînul clipi din ochi*, **ca şi cînd n-ar fi înţeles întrebarea,** Călinescu, *Enigma*, 11; modale de măsură progresivă: *Şi el*, **cu cît o privea mai mult,** *cu atîta o găsea mai frumoasă*, Eminescu, *Proza*, 89.

6.2.4. Propoziţia subordonată circumstanţială *consecutivă* exprimă consecinţa sau urmarea unei acţiuni sau a unei însuşiri din propoziţia regentă: *Spectacolul acesta a stîrnit în mine atîta uimire* **încît m-a înţinerit dintr-odată,** *Rom. lit.*, XII/3; alteori, o consecutivă poate avea valoare modală: *Mohreanu îl prinse pe băiat de ceafă şi-i cîrpi două palme* **de-i scăpărară fălcile,** Neagu, *Îngerul*, 24.

6.2.5. Propoziţia subordonată circumstanţială de *cauză* arată cauza sau motivul realizării acţiunii din regentă. În funcţie de conţinutul determinării cauzale, se disting: cauzale directe: *El tace* — **pentru că-i e frică de cuvinte** / *El tace* — **fiindcă orice vorbă la el se schimbă-n faptă,** Blaga, O, I, 164; indirecte: *Lasă-mă în pace*, **că mă supăr;** inverse: *Unde a plecat*, **că nu-l mai văd?;** explicative: *Vreau să cred în ceva*, **din moment ce sîntem oameni,** Buzura, *Vocile*, 76; condiţionale: **Dacă e muritoare steaua,** *care e stea, cum o să fie fără moarte bietul om*, Stancu, *Pădurea*, 233.

6.2.6. Propoziţia subordonată circumstanţială de *scop* arată scopul sau finalitatea realizării acţiunii verbului din regentă; în funcţie de modalitatea realizării acţiunii din subordonată, scopul poate fi prezentat ca posibil, realizabil: *Oamenii veneau din toate satele* **să vadă şi să audă teatru românesc,** Rebreanu, *Ion*, 80; ca real: *Unele şi-au pus oamenii* **de le-au făcut pat la poartă,** Sorescu, *La lilieci*, 33; ca ireal: *Şi atunci ne-am despărţit*, **ca să nu ne mai revedem niciodată.**

6.2.7. Propoziţia subordonată circumstanţială *condiţională* exprimă condiţia sau situaţia de care depinde realizarea sau nonrealizarea acţiunii din regentă; condiţia poate fi reală: **Dacă dă ploaia asta,** *o să fac o grămadă de grîu*, Preda, *Moromeţii*, I, 6; ipotetică: **De-aş fi ştiut** *că eşti în deal*, / *Mergeam pe altă cale*, Coşbuc, *Poezii*, 70; **Să-l fi văzut,** *nu dădeai doi bani pe el*, Barbu, *Groapa*, 254; o situaţie: *Articolul hotărît se pune înainte şi la numele proprii feminine* **dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin,** *Gramatica* I, 105; argumentativă: **Dacă** $X \geqslant 0$ **şi** $Y \geqslant 0$, *atunci* $X + Y \geqslant 0$,

Scanned with OKEN Scanner

Dinculeanu, *Elemente*, 8. Analiza semantică a condiţionalelor evidenţiază, în multe cazuri, un cumul de sensuri, ceea ce îngreunează operaţia de definire; temporal: **Cînd ar fi după corbi,** *toţi caii ar fi morţi*, *Proverbe*, 102; cauzal: **Dacă a plouat,** *n-am mai plecat;* completiv: *Aş fi bucuros* **să te ştiu sănătos;** concesiv: **Dacă nu ştii,** *nu mă supăr;* de excepţie: *Ce este omul,* **dacă nu o** *fiinţă gînditoare;* opoziţional: **Dacă** *eu* **plecam la munte,** *el pleca la mare.*

6.2.8. Propoziţia subordonată circumstanţială *concesivă* exprimă faptul sau împrejurarea care ar fi trebuit să împiedice realizarea acţiunii din regentă; după conţinutul determinării, se pot identifica două feluri de concesive: reale, care desemnează un fapt sau o împrejurare existentă ce se opune realizării acţiunii din regentă: **Deşi pentru cei mai mulţi faptul era o noutate,** *fiecare avea aerul unui vechi cunoscător*, Sadoveanu, *Cîntecul*, 29; **Cu toate că nu sînt fricos,** *nu cutez să merg*, Stancu, *Pădurea*, 6; *Marea* **că e mare,** *şi încă are fund*, *Proverbe*, 251; *Şi cerul*, **cît era el de cer,** *rămase tot nemişcat*, Stancu, *Pădurea*, 144; şi ipotetice sau ireale, care desemnează o împrejurare doar presupusă: **Chiar dacă nu mă grăbesc,** *tot ajung la timp*, Stancu, *Pădurea*, 101; *Boierul e tot boier,* **măcar de-ar fi încins cu tei,** *Proverbe*, 62; **De-aş trăi cît piatra-n vie** / *N-aş lua-o cu moşie*, *Nunta*, 14; **Şi străin să fi fost,** *tot ai fi înţeles puterea acelei mulţimi*, Barbu, *Groapa*, 203; **Oricît de înalt să fie copacul,** *frunzele cad tot pe pămînt*, *Proverbe*, 301.

6.2.9. Propoziţia subordonată circumstanţială *opoziţională* exprimă, sub raportul conţinutului, opoziţia cu un obiect sau o acţiune din regentă: **În loc să meargă drum drept,** *a făcut un pas în faţa maşinii*, TD-*Muntenia*, 162; *Vezi pe-un rege ce-mpînzeşte globu-n planuri pe un veac,* / **Cînd la ziua cea de mîine abia cuget-un sărac,** Eminescu, *Poezii*, 136; *Modurile predicative au categoria persoanei,* **pe cînd cele nepredicative nu,** *Gramatica*, I, 31; **De unde pînă atunci nu se potrivise deloc în păreri cu mama ei,** *azi vorbeau ca două tovarăşe*, Rebreanu, *Ion*, 217; **Dacă el te iartă,** *eu în schimb nu te iert.*

6.2.10. Propoziţia subordonată circumstanţială *cumulativă* exprimă cumulul: **După ce e şchiop,** *mai e şi făcut*, Preda, *Moromeţii*, I, 17; **După ce că-i beat,** *s-apucă şi de cîntat*, *Proverbe*, 217; **Pe lîngă că-i era mîna dreaptă şubredă,** *n-avea băiatul nici apucătură din ochi la lucru de piguleală*, Caragiale, O, II, 192.

6.2.11. Propoziţia subordonată circumstanţială de *excepţie* exprimă un raport al cărui conţinut îl constituie excepţia: *N-am făcut nici un păcat* / **Decît că m-am însurat,** *Nunta*, 97; *Mai întîi i se părea nedreaptă şi nedreptatea totdeauna îl revolta,* **afară dacă nu pornea de la dînsul,** Rebreanu, *Ion*, 128; **Cu excepţia că murmură,** *altceva nu mai face.*

Perspectiva semantică în analiza sintactică, fie la nivel sintagmatic, fie la nivel frastic, vine ca o motivaţie a conţinutului raporturilor de determinare; de aceea, din punct de vedere operaţional, reprezintă un indice cu un mare randament funcţional şi, în această calitate, este indispensabilă în orice demers analitic. Ea trebuie însă coroborată cu ceilalţi indici de tip structural.

Scanned with OKEN Scanner

7. Orice unitate sintactică integrată într-o unitate de rang superior poartă şi un indice de o r d i n e cu relevanţă semantică sau gramaticală. În limba română, în general, ordinea părţilor de propoziţie în sintagmă sau a propoziţiilor în frază este l i b e r ă sau f i x ă, ca depinzînd de mai mulţi factori: statutul semantic şi gramatical al termenului regent, modalitatea propoziţiei regente (enunţiativă, interogativă, exclamativă), mijloacele de construcţie (juxtapunere, joncţiune, elemente de relaţie), registrul stilistic al comunicării (beletristic, ştiinţific, publicistic, administrativ), starea afectivă a locutorului. Bunăoară, într-o ordine liberă, apar, cu excepţia subordonatei consecutive, propoziţiile circumstanţiale, datorită, pe de o parte, statutului verbului regent, iar, pe de altă parte, mijloacelor de construcţie, care, în orice poziţie, îşi menţin calitatea de indice funcţional: **Pentru că m-ai invitat,** *am venit* / *Am venit*, **pentru că m-ai invitat; Dacă munceşti,** *reuşeşti* / *Reuşeşti* **dacă munceşti; În loc să asculte,** *vorbeşte* / *Vorbeşte*, **în loc să asculte.** Într-o ordine fixă, apar subordonatele care au ca regent un substantiv, un substitut al substantivului, un adjectiv, un adverb sau o interjecţie: *Am primit cartea* **pe care mi-ai trimis-o;** *Tot* **ceea ce vezi** *este numai munca mea; Nu-l mai recunoşteai de supărat* **ce era;** *Greu* **cum a fost,** *am reuşit; Bravo* **cui te-a învăţat.**

În limba română, ordinea fixă a propoziţiilor într-o structură frastică capătă relevanţă funcţională numai în cîteva cazuri.

7.1. Propoziţiile subordonate *condiţionale* legate prin juxtapunere îşi definesc funcţia sintactică prin poziţia lor fixă faţă de regentă: **Ai carte,** *ai parte*, *Proverbe*, 23; **Rău faci,** *rău găseşti*, *Proverbe*, 330. Nu se poate spune *Ai parte*, **ai carte;** dar nici nu se poate introduce între cele două propoziţii o conjuncţie coordonatoare.

7.2. Propoziţiile subordonate *concesive* juxtapuse: *Bei, mori*, **nu bei,** *tot mori*, Neagu, *Îngerul*, 59; **Nu-mi dai voie,** *eu tot plec;* sau juxtapuse în serii coordonatoare disjunctive: **O vrea mîndra ori n-o vrea,** *deseară mă duc la ea.*

7.3. Propoziţiile subordonate de *măsură progresivă* juxtapuse: **Citeşti mai mult,** *ştii mai mult;* interpretată nu cu sens condiţional, ci progresiv: **Cu cît citeşti mai mult,** *cu atît ştii mai mult.*

7.4. Propoziţiile subordonate *subiective* şi *predicative*, cînd conţinutul raportului de determinare îl constituie identificarea, ceea ce le pune într-o poziţie oarecum egală, se definesc prin locul pe care îl ocupă într-o frază: propoziţia antepusă verbului copulativ va fi subiectivă, iar cea postpusă, predicativă: **Că nu-ţi uiţi prietenii** *este* **ceea ce apreciez la tine; Datoria** *noastră este* **să învăţăm.** În această poziţie, cele două funcţii sintactice pot fi convertite prin schimbarea topicii: **Ceea ce apreciez la tine** *este* **că nu-ţi uiţi prietenii; Să învăţăm** *este* **datoria** *noastră.*

7.5. În funcţie de *ordine* sau de *topică*, unităţile sintactice de tip frastic se pot caracteriza prin unităţi propoziţionale cu ordine *continuă*, *directă;* în acest caz, ordinea lineară coincide cu ordinea structurală: *A păţit ca ţiganul* [1] / *cînd s-a culcat în tindă* [2] / *ca să scurteze drumul* [3]*;* cu ordine *inversă*, ordinea lineară nemaicorespunzînd ordinei structurale: *Că eşti frumoasă* [4], / *cred* [2]*; că mă iubeşti* [3], / *îţi mulţămesc* [4] /, Eminescu, *Proza*, 86; cu ordine

Scanned with OKEN Scanner

discontinuă, marcată prin fenomenele de *intercalare* și *dislocare*: *Niște ciori, învățate* / **să se rotească deasupra a ceva înalt,** / *acum* / **că acel ceva nu mai era,** / *dădeau tîrcoale prin preajmă*. Preda, *Moromeții*, I, 88.

8. Intonația și pauza însoțesc orice comunicare orală și ajută la exprimarea sau la nuanțarea raporturilor care se stabilesc între constituenții unei fraze.

8.1. În primul rînd, *intonația* este un indice de diferențiere a propozițiilor după scopul comunicării: enunțiative și interogative și după modalitatea de comunicare: enunțiativă propriu-zisă, exclamativă, imperativă, optativă.

8.2. În al doilea rînd, intonația poate servi ca indice funcțional al unor propoziții subordonate *condiționale* sau *concesive* juxtapuse: **Te cheamă,** *te duci;* **nu te cheamă,** *nu te duci;* **Mă iubește, nu mă iubește,** *el tot frate îmi rămîne*.

8.3. Alteori, intonația, prin variațiile sale, poate actualiza în cadrul aceleiași fraze două semnificații, deci două posibilități de analiză. Astfel, lanțul de propoziții din secvența *Dacă nu știi* / *de ce nu pleci* oferă două posibilități de interpretare semantică și sintactică: **Dacă nu știi,** *de ce nu pleci?* și *Dacă nu știi* **de ce nu pleci;** în primul caz, *de ce nu pleci* este o propoziție principală regentă interogativă directă, în timp ce în al doilea caz, este o subordonată completivă directă.

8.4. Intonația are, de asemenea, un rol important în relevarea atitudinii afective a locutorului față de cele comunicate, marcînd ceea ce interesează într-o măsură mai mare; astfel, o intonație specială ascendentă cunosc, în limba vorbită, subordonatele cu corelatori în regentă: **Cine te-a adus** *acela să te ducă;* **Cum e sacul,** *așa e și peticul;* **Unde e ața mai subțire,** *acolo se rupe*, *Proverbe*, 396; **Dacă n-ai învățat,** *de-aia n-ai reușit;* precum și o serie de subordonate a căror semnificație, prin intonație, este mai accentuată: *cumulativele:* **După ce că nu e atent,** *mai și vorbește; cauzalele* introduse prin relatorii *unde, cînd, cum:* **Unde ai vorbit prea mult,** *de-aia ești obosit;* **Cum n-ai mai învățat,** *n-ai mai luat note bune; modalele comparative ireale: Vorbește* **de parcă aș fi surd.**

8.5. *Pauza*, în construcția unei fraze, îndeplinește multiple roluri cu relevanță semantică, gramaticală și stilistică; ca indice cu relevanță sintactică, pauza marchează, adeseori, limita dintre propoziții, distinge unitățile sintactice neintegrate (incidentele) de unitățile integrate, servește ca mijloc de diferențiere a propozițiilor subordonate cu valoare explicativă, precum și a propozițiilor din vorbirea directă de propozițiile din vorbirea indirectă: *Spune-mi:* **unde ai fost ieri?** (principală interogativă directă) și *Spune-mi* **unde ai fost ieri?** (completivă directă interogativă indirectă); alteori, se produc modificări nu numai de structuri, ci și de sens: *Cum, îți închipui că n-am înțeles? // Cum îți închipui că n-am înțeles?*

9. Semnele de punctuație se folosesc în limba scrisă pentru a marca, pe de o parte, limita dintre două unități sintactice, poziția uneia față de cealaltă, iar, pe de altă parte, pentru a indica scopul sau modalitatea comunicării, servind astfel ca auxiliar grafic al sintaxei; totodată, semnele de punctuație sînt un îndrumar necesar în lectura unui text scris. În ambele roluri,

Scanned with OKEN Scanner

punctuația, la nivelul limbii scrise, actualizează valorile exprimate cu ajutorul accentului, intonației și pauzei la nivelul limbii vorbite. În această calitate, semnele de punctuație, dacă sînt marcate corect, adică în conformitate cu normele stabilite prin convenție, pot îndeplini, în operația de analiză (segmentare, identificare și definire a unităților sintactice) o funcție distinctivă importantă.

9.1. P u n c t u l marchează sfîrșitul unei propoziții sau al unei fraze prin coborîrea intonației și instituirea unei pauze: *Boii sînt costelivi. La șolduri le înțeapă oasele pielea. Duc greu carul gol. Cailor le tremură genunchii. Li s-au lungit mai mult capetele*, Stancu. *Desculț*, 87. Sînt situații, mai cu seamă în limba literaturii beletristice, cînd o propoziție sau o frază marcate prin punct sînt expansionate *contextual* printr-o propoziție coordonată: *Să fi avut treizeci și șapte de ani mama, sau poate treizeci și opt, cînd între ea și tata se întîmplă ceva.* **S a u abia atunci ghicisem eu** *că între ei se întîmplase ceva încă mai demult*, Preda, *Cel mai iubit*, I, 19; sau o propoziție subordonată; *Se trezește apucatul cînd îi e lui dat să se trezească.* **C î n d se satură șeitanii cu el de joacă,** Stancu, *Desculț*, 193. Izolarea prin acest procedeu generează coordonarea sau subordonarea contextuală.

9.2. V i r g u l a, p u n c t u l și v i r g u l a marchează, în plan sintactic, limita dintre două propoziții coordonate sau subordonate, în conformitate cu normele de punctuație stabilite; de asemenea, constituie un indice pentru identificarea propozițiilor apozitive și incidente: *Dezmierd un chip de copilă în felul meu*, **adică umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap,** Eminescu, *Proza*, 90; *El*, **vroia să sublinieze,** *el era noul baron al orașului*, Ivasiuc, *Apa*, 18,

9.3. P u n c t u l și v i r g u l a separă, de regulă, printr-o pauză mai mare decît cea marcată prin virgulă, serii de propoziții care exprimă acțiuni simultane: *Porniseră membrii consiliului comunal prin sat cu căruțele și strînseseră grîu și porumb; de două ori, în doi ani; și oamenii dăduseră, avuseseră încredere în consilierii lor; iar consilierii predaseră grîul și porumbul primarului în care aveau încredere; iar primarul nu dezminți încrederea consilierilor săi, ridică un monument de ciment de doi metri pe un teren de un metru pătrat*, Preda, *Morometții*, I, 228—229; alteori, se folosește în locul punctului între două propoziții independente: *De fapt, măritișul ei nefericit din tinerețe o înrăise; făcuse un copil care îi murise după doi ani de trai rău*, Preda, *Morometții*, I, 52.

9.4. D o u ă p u n c t e și l i n i a d e d i a l o g indică vorbirea directă și implicarea personajelor în dialog:

Un tînăr, strivit sub presiunea cucoanei, zice: / — Pardon, doamnă! Nu vedeți că nu mai avem loc? / — Eu văz că este! răspunse cucoana Lucsița. / — Da; da dumneavoastră sînteți corpolentă! / — Bine că ești dumneata subțirel! Caragiale, O, II, 169.

La nivelul frazei, două puncte pot să indice și prezența unei propoziții apozitive explicative sau enumerative: *Două lucruri nu-i conveneau:* **că întîrzie și că minte.**

Scanned with OKEN Scanner

9.5. Linia de pauză şi parantezele pot servi ca indice de delimitare a propoziţiilor incidente prin care locutorul introduce o informaţie în plus sau prin care dă o interpretare subiectivă celor relatate: *Cetăţeanul — Eu am găsit* (sughiţe) *o scrisoare. / Tipătescu — Scrisoare* (se repede la el strigînd), *unde e scrisoarea?* Caragiale, O, I, 118—119; *La prima trecere — pe pod* încăpeau numai patru căruţe — *un cal, atins cu jordia, nu se ştie de cine, sări cu picioarele pe parapet*, Neagu, *Îngerul*, 37; sau a propoziţiilor incidente prin care se face referinţă la autorul comunicării în vorbirea directă: — *O, şopteşte-mi* — zise dînsul — *tu cu ochii plini d-eres*, Eminescu, *Poezii*, 68.

9.6. Semnul întrebării se foloseşte ca indice al propoziţiilor sau frazelor interogative directe sau retorice: *Te mai doare nasul, puişorule? întreabă mam'mare*, Caragiale, O, II, 161; *Le sînt dator odihna ce pleoapa nu-mi atinge? / Le datoresc lumina şi faptul crud că sînt? / Cu mine omenirea, Părinte, se va stinge? / Dă-mi pacea şi răbdarea s-o caut şi s-o cînt*, Arghezi, *Scrieri*, I, 139; propoziţiile interogative indirecte (subiective, predicative, atributive şi completive), deşi mai păstrează ceva din tonalitatea interogativă, nu sînt marcate prin semnul întrebării: *Eu am să-l întreb în astă sară* de unde-şi are calul, *ca să poţi şi tu să capeţi unul ca acela*, Eminescu, *Proza*, 14. În vorbirea populară, interogaţia directă sau retorică poate deveni un mijloc de comunicare cu o accentuată încărcătură afectivă:

— *Ce e, mă, ce crezi tu, ai? Că dacă mă goneşti de la poartă... Da' ce, mă, crezi că te-am fluierat pe tine? Asmuţi cîinii pe mine, mă, ca pe-un ţigan? De ce să asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată şi fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuţi cîinele? Ce ţi-am făcut eu dumitale? Ţi-am făcut eu ceva vreodată? Păi de ce asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic? Atunci de ce să asmuţi cîinele pe mine, nea Tudore?* Preda, *Moromeţii*, I, 35—36.

9.7. Semnul exclamării poate servi, la nivelul frazei şi al propoziţiei, ca marcă de modalitate, indicînd valoarea exclamativă sau imperativă a comunicării: *Ah! te iubesc!... ţipă el apăsat... te iubesc!... o văd prea bine că te iubesc!* Eminescu, *Proza*, 94; *Să nu zici că nu poţi! Ştiu că poţi! trebuie să poţi! să le dai la toţi! Sînt toţi copii de familie bună!* Caragiale, O, II, 209. În registrul limbii vorbite, modalitatea exclamativă poate fi realizată prin mijloace interogative: *Domnule, ce discută ei în parlament?!* exclamă *deodată enervat, uitîndu-şi talpa desculţă peste firul de porumb. Ce înseamnă situaţia asta? se supără el. Păi dumneata nu-ţi dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci?!!!* Preda, *Moromeţii*, I, 79.

10. Dintre semnele ortografice, relevanţă, la nivel sintagmatic, prezintă *cratima* (liniuţa de unire), iar, la nivelul propoziţiei şi implicit al frazei, *majuscula* ca semn grafic iniţial al acestora, în corelaţie obligatorie cu punctul, semnul întrebării sau semnul exclamării, ca semne finale.

Semnele ortografice şi de punctuaţie reprezintă un indicator preţios în operaţia de analiză atît în faza de segmentare, adică de identificare a unităţilor constitutive la un anumit nivel sintactic, cît şi în faza de definire a

Scanned with OKEN Scanner

funcţiilor actualizate numai în măsura în care ele sînt notate corect în textul scris, în conformitate cu normele unice stabilite şi acceptate de comunitatea socială. În stadiul actual al scrierii limbii române, se produc numeroase abateri de la normele ortografice şi de punctuaţie, fie dintr-o necunoaştere temeinică a lor, fie deliberat, pentru a da o notă aparte textului scris. Se publică, mai cu seamă în unele reviste literare, texte care nu fac apel la nici un semn de punctuaţie, texte în care scrierea cu majuscule este eliminată, ceea ce poate crea dificultăţi sau chiar confuzii în procesul de receptare a textului literar sau ştiinţific.

Alteori, se face abuz de semnele de punctuaţie, încărcînd textul scris, şi unde trebuie, şi unde nu trebuie, cu virgule, semne de întrebare sau de exclamare, paranteze, punct şi virgulă etc. Atît omisiunea, cît şi abuzul în folosirea semnelor de punctuaţie şi de ortografie, fără vreo motivaţie de fond, constituie abateri care trebuie întîmpinate şi tratate ca atare, în apărarea şi promovarea normelor unice de scriere corectă.

11. Calitatea de propoziţie a unei unităţi sintactice este validată de predicaţie, adică de capacitatea de a raporta ceea ce comunicăm la o realitate; din această perspectivă, predicaţia este o relaţie extragramaticală, care se stabileşte între actul comunicării şi obiectul comunicării. De aceea, relaţia predicativă este autonomă sau, cum se mai spune, în incidenţă zero; datorită acestei trăsături, predicaţia nu este o funcţie, deoarece nu depinde de nici un termen al propoziţiei; în schimb, reprezintă, prin baza sa, elementul fundamental al coeziunii structurale. Fiind trăsătura de bază a oricărei propoziţii, predicaţia, în analiza sintactică, trebuie că constituie un indice în descrierea şi definirea propoziţiilor. Notele distinctive sînt determinate de natura gramaticală şi lexicală a bazei predicative care îndeplineşte rolul de predicat. Astfel, în funcţie de aceasta, se deosebesc mai multe tipuri de propoziţii.

11.1. Propoziţii v e r b a l e, cu baza predicativă exprimată printr-un *verb* sau o *locuţiune verbală* la un mod personal sau nepersonal: *El* **asculta** *tremurător*, / **Se aprindea** *mai tare* / *Şi* **s-arunca** *fulgerător*, / **Se cufunda** *în mare*, Eminescu, *Poezii*, 140; **A se** **ieşi** *în ordine*! **A nu se face** *măgării pe stradă!* **A nu se-njura!** **A se păstra** *igiena!* Caragiale, O, II, 346; în această categorie se înscriu şi propoziţiile al căror predicat este exprimat printr-un verb copulativ şi un nume predicativ, rolul de indice de predicaţie avîndu-l verbul, numele predicativ fiind o funcţie dependentă: *Omul* este *propria sa abstracţiune*, Stănescu, *Respirări*, 53; **E** *mai bine să taci decît să vorbeşti rău*, *Proverbe*, 163.

11.2. Propoziţii n o m i n a l e, cu baza predicativă exprimată printr-un *nume:* **Glorie** *eternă eroilor patriei*! *Carte frumoasă*, **cinste** *cui te-a scris*, Arghezi, *Scrieri*, II, 11; *Seara*, **culcarea**, *dimineaţa*, **sculare**a; specifice acestui tip sînt propoziţiile cu predicaţie situaţională: **Maşina! Foc! Ajutor!**

11.3. Propoziţii a d j e c t i v a l e, cu baza predicativă exprimată printr-un *adjectiv: Prost*, **prost**, *dar tot s-a descurcat;* **Formidabilă**, *ce frumos cîntă*! Ca bază predicativă, adjectivul nu trebuie să implice verbul copulativ *a fi.*

Scanned with OKEN Scanner

11.4. Propoziţii a d v e r b i a l e, cu baza predicativă exprimată printr-un *adverb* sau o *locuţiune adverbială:* **Fireşte** *că trebuie să-l cunoaştem*, Caragiale, O, II, 82; **Fără îndoială** *că unchiu-meu Tone văzu ceea ce văzusem şi eu*, Stancu, *Pădurea*, 10.

11.5. Propoziţii i n t e r j e c ţ i o n a l e, cu baza predicativă exprimată printr-o *interjecţie: La un caz, iar . . .***pac!** *la « Războiul »*, Caragiale, O, I, 167; **Poftim** *la masă, dacă ţi-ai adus de-acasă*, *Proverbe*, 321; **Na-ţi-o** *frîntă, că ţi-am dres-o*, *Proverbe*, 246.

Propoziţiile cu bază predicativă verbală caracterizează structura gramaticală standard, celelalte fiind realizări speciale ale registrului stilistic al limbii vorbite sau scrise.

12. Analiza din perspectiva s t r u c t u r i i evidenţiază existenţa propoziţiilor cu structură *analizabilă* (cu organizare determinabilă a unităţilor constitutive) şi cu structură *neanalizabilă* (cu organizare nedeterminabilă a unităţilor constitutive). Astfel, în fraza *Noroc, zise Moromete*, Preda, *Moromeţii*, II, 188, se identifică două unităţi propoziţionale: *Noroc*, propoziţie nominală neanalizabilă, şi *zise Moromete*, propoziţie verbală analizabilă; prima se realizează ca expresie a vorbirii personajului, cea de-a doua, ca expresie a vorbirii autorului.

12.1. O clasificare tradiţională împarte propoziţiile analizabile în s i m p l e (care au în componenţa lor numai părţile principale — subiectul şi predicatul) şi d e z v o l t a t e (cele care în afară de subiect şi predicat au în componenţa lor una sau mai multe părţi secundare — atribut, complement etc). Propoziţia simplă constituie structura de bază, din care, prin expansiunea celor doi constituenţi, se generează o structură dezvoltată: *Păsările au plecat* > *Păsările* **călătoare** *au plecat* **în ţările calde.** Posibilităţile de expansiune, deci de amplificare a structurii unei propoziţii simple, sînt condiţionate de trăsăturile semantice şi gramaticale, de compatibilitatea termenilor care servesc drept bază a predicatului sau a subiectului. În acest proces, unele determinări se dovedesc a fi necesare, obligatorii, iar altele, facultative; bunăoară, în propoziţia dezvoltată *Ionel face o cafea în bucătărie*, dintre cei doi determinanţi, unul este obligatoriu *(cafea)*, obiectul fiind implicat în mod necesar de acţiunea verbului, iar altul este facultativ *(în bucătărie)*, propoziţia putîndu-se realiza şi în absenţa lui: *Ionel face o cafea*, pe cînd, în absenţa obiectului, propoziţia nu se poate realiza *Ionel face.* Într-o propoziţie simplă sau dezvoltată, atît subiectul, cît şi predicatul pot fi omise, ele fiind incluse gramatical sau subînţelese contextual, fără ca aceasta să schimbe calitatea propoziţiei: *A plecat* (simplă) — *Cine?* (simplă) — *Unde?* (dezvoltată) — *La mare* (dezvoltată).

12.2. O altă clasificare, după numărul părţilor principale, împarte propoziţiile în m o n o m e m b r e (cînd propoziţia se structurează în prezenţa unui singur termen principal, fie subiectul, fie predicatul): *Cînd* **plouă, fulgeră** *şi* **trăznește; *Mă*** **doare** *în gît; Îmi* **place** *de tine;* **Patria,** *înainte de toate*! şi b i m e m b r e (cînd propoziţia se structurează în prezenţa celor doi termeni principali, chiar dacă unul dintre ei este inclus sau subînţeles): El

Scanned with OKEN Scanner

și-a petrecut *concediul la munte; Nu l-am văzut de trei zile.* Această clasificare este mai puțin relevantă pentru structura unei propoziții, prin faptul că are în vedere numai cele două părți principale, actul de predicativizare.

13. După scopul comunicării, se disting două tipuri fundamentale de propoziții: enunțiative (prin care se comunică ceva, accentul căzînd pe locutor) și interogative (prin care se formulează o întrebare în vederea obținerii unei informații, accentul căzînd, de data aceasta, pe colocutor).

13.1. Propozițiile enunțiative caracterizează discursul narativ, precum și orice expunere didactică sau științifică. Se organizează gramatical în jurul unui verb predicativ, constituind modelul structural de bază al sistemului unei limbi; se prezintă fie într-o structură de bază simplă, fie într-o structură dezvoltată, în propoziții principale sau secundare, independente sau dependente. Toate propozițiile enunțiative au ca notă comună actul comunicării, faptul că enunță ceva, ele se diferențiază însă după *modalitatea* de comunicare, după maniera în care locutorul prezintă faptele enunțate. Din această perspectivă, se disting următoarele tipuri de propoziții enunțiative:

13.1.1. Propozițiile enunțiative propriu-zise sau asertive dau o informație fără să implice afectiv atitudinea vorbitorului; prezintă acțiunea ca reală, se construiesc cu modul indicativ și constituie baza de referință modală a celorlalte propoziții: *Prietenii nu se cumpără cu bani*, *Proverbe*, 323; *Atributele, ca și complementele, pot fi izolate și neizolate de elementul regent*, *Gramatica*, II, 138; *Apa este alcătuită din două molecule de hidrogen și o moleculă de oxigen.*

13.1.2. Propozițiile enunțiative optative transmit o comunicare sub formă de dorință; se construiesc cu modurile optativ și conjunctiv, putînd fi principale sau secundare: *Aș face o plimbare prin pădure; Mi-a spus că ar dori o întîlnire cu tine; Mai am un singur dor: / În liniștea serii / Să mă lăsați să mor / La marginea mării*, Eminescu, *Poezii*, 178; *Mînca-te-ar lupii să te mănînce!*, Preda, *Moromeții*, I, 10.

13.1.3. Propozițiile enunțiative potențiale prezintă realizarea acțiunii ca posibilă, fără ca vorbitorul să fie interesat; se construiesc cu modurile condițional-optativ și conjunctiv, iar cînd exprimă o acțiune ireală, și cu imperfectul indicativului. Propozițiile potențiale pot fi principale independente, regente sau subordonate: *Eu unul nu aș fi de acord cu tine; Nu mi-aș fi închipuit că am să ajung aici; Să fi fost eu în locul tău, n-aș fi procedat așa; Mă privea ca și cînd eu aș fi fost vinovatul; Dacă tăceai, filozof rămîneai.*

13.1.4. Propozițiile enunțiative imperative au scopul de a provoca o reacție imediată în comportamentul interlocutorului; din această cauză, modalitatea imperativă este inclusă în mijloacele stilistice. Implicînd direct interlocutorul în actul comunicării, acțiunea verbului dintr-o propoziție imperativă este simultană cu momentul vorbirii; drept urmare, se asociază cu persoana a II-a a modului imperativ sau conjunctiv. Sub raportul conținutului, propoziția imperativă exprimă un ordin, un îndemn, o urare, o rugăminte, o ipoteză, o interdicție etc., marcate totdeauna de *o intonație imperativă*, *de vocative* care sporesc gradul de implicație a interlocutorului, sau de

Scanned with OKEN Scanner

alte auxiliare care atenuează sau accentuează modalitatea imperativă: *Cobori în jos, luceafăr blînd, / Alunecînd pe-o rază, / Pătrunde-n casă şi în gînd / Şi viaţa-mi luminează!* Eminescu, *Poezii*, 140; *Să nu uiţi, Darie. Nimic să nu uiţi*, Stancu, *Desculţ*, 156; *Duceţi-vă încolo, afară dacă aveţi chef de vorbă*, Preda, *Moromeţii*, I, 326. Cînd ordinul se adresează unui delocutor, se foloseşte persoana a III-a a conjunctivului prezent: *Să intre următorul! Să nu mai vorbească nimeni!* Ca mijloc de atenuare a unei porunci, se poate folosi modul indicativ la timpul prezent sau viitor: *Te duci şi-i spui să vină imediat; Te vei pregăti şi te vei prezenta la concurs.* Posibilitatea de referire prin aceeaşi formă verbală la două subiecte poate constitui o modalitate de diferenţiere a unei propoziţii imperative de o propoziţie enunţiativă propriu-zisă: *Închide fereastra tu* (imperativă) / *el* (enunţiativă).

13.1.5. Propoziţiile enunţiative exclamative comunică ceva, exprimînd totodată atitudinea afectivă a locutorului faţă de faptul comunicat: admiraţie, dispreţ, indignare, disperare, satisfacţie, regret, surprindere etc. Realizarea lor nu presupune, în toate împrejurările, prezenţa unui interlocutor, ele fiind adesea modalitatea de expresie a subiectului vorbitor. Propoziţiile exclamative se deosebesc de celelalte modalităţi enunţiative printr-o serie de mărci specifice: (a) *intonaţie exclamativă*, care le distinge, pe de o parte, de enunţiativele propriu-zise, iar, pe de alta, de interogative: *Vine primăvara!; Vine primăvara; Vine primăvara?;* (b) *organizare topică*, cu inversiunea subiectului, a atributului şi a complementului circumstanţial de mod: *Ce frumoasă a fost seara aceea! Bun stăpîn ţi-ai ales! Ce repede a trecut tinereţea!;* (c) *auxiliare semantice*, de regulă, adverbe care ridică la absolut gradul de intensitate al realizării unei acţiuni sau al atribuirii unei însuşiri: *Ce frumoasă eşti tu, ce dragă-mi eşti!* Eminescu, *Proza*, 8; *Atîta te-am aşteptat! Cum ţi-aş mai întinde urechile acum! Că bine vorbeşte!;* (d) omisiunea constituenţilor de bază ai propoziţiei enunţiative: *Acest spectacol a fost încîntător* > *Încîntător! El este un bărbat interesant* > *Interesant bărbat!* Propoziţiile enunţiative exclamative reprezintă cadrul sintactic şi semantic care generează propoziţiile nominale, adjectivale, adverbiale şi interjecţionale.

13.2. Propoziţiile i n t e r o g a t i v e formulează o întrebare în scopul de a implica în planul comunicării interlocutorul contactat sau solicitat şi reprezintă modalitatea de bază în dinamica expunerii dialogale. Declanşarea şi desfăşurarea comunicării prin întrebare şi răspuns, caracteristică esenţială a limbii vorbite, constituie modul de expunere specific, prin excelenţă, genului dramatic. Ca mod de expunere, dialogul se practică şi în alte stiluri ale limbii literare. Pentru limba română sînt cunoscute, în acest sens, *Divanul sau Gîlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul* din 1698 al lui Dimitrie Cantemir, *Catehismul cel mare cu întrebări şi răspunsuri* din 1783 al lui Gheorghe Şincai, *Dascălul românesc* din *Temeiurile gramaticii româneşti* al lui I. Budai-Deleanu, *Dialog pentru începutul limbei române. Întră nepot şi unchi* de Petru Maior, iar mai recent, dialogurile dintre Eudoxiu şi Învăţăcel, ale lui Şerban Cioculescu, publicate în paginile *României literare* etc

Scanned with OKEN Scanner

După modul de implicare a interlocutorului în actul comunicării, propoziţiile interogative pot fi *directe*, *indirecte* şi *retorice*.

13.2.1. Interogativele directe implică prezenţa interlocutorului căruia îi este adresată direct întrebarea şi i se cere un răspuns; se constituie în propoziţii principale independente: *Unde ai fost ieri?* sau regente: *Cine te-a învăţat să patinezi?* şi sînt marcate de o intonaţie interogativă ascendentă: *Să mai aşteptăm?* sau descendentă: *Pînă cînd să mai aşteptăm?* În limba vorbită, propoziţia interogativă poate fi însoţită de interjecţii şi vocative, pentru a dinamiza reacţia interlocutorului: *Unde-ai fost*, omule? *Ce-ai spus* bre? sau de unele adverbe cînd locutorul încearcă să anticipeze răspunsul: *L-ai mai văzut*, nu? *Mai vii*, nu-i aşa?

13.2.2. Interogativele indirecte nu implică prezenţa interlocutorului şi nu cer un răspuns: *El m-a întrebat* unde am fost ieri. Din această cauză modalitatea interogativă este neutralizată şi, în consecinţă, propoziţiile sînt lipsite de notele ascendente sau descendente ale intonaţiei interogative. Se constituie totdeauna în propoziţii subordonate (subiective, predicative, atributive, completive directe şi indirecte) dependente de un regent verbal sau nominal, cu ajutorul căruia se face transferul unei întrebări din vorbirea directă în vorbirea indirectă. Interogativele indirecte sînt deci, la origine, interogative directe şi, în virtutea acestui fapt, păstrează unele trăsături ale lor, de conţinut şi de expresie.

După relatorul cu care se introduc, se disting două tipuri de interogative indirecte: cu conjuncţia *dacă*, interogativele indirecte rezultate din interogativele directe totale: *Ai citit această carte?* > *M-a întrebat* dacă am citit acea carte; *Ai înţeles?* > *Nu ştiu* dacă am înţeles, şi cu pronumele şi adverbele relative-interogative *cine*, *ce*, *care*, *cît*, *unde*, *cînd*, *cum*, interogativele indirecte rezultate din interogativele directe parţiale: *Cînd ai venit?* > *M-a întrebat* cînd am venit; *Cu ce ai călătorit?* > *M-a întrebat* cu ce am călătorit. Limba vorbită dispune de un registru mult mai variat de resurse interogative, printre acestea mai des întîlnite fiind interogaţia directă legată: *L-a întrebat* că ştii tu *cine mi-s eu;* şi interogaţia indirectă liberă: *Prin minte îi treceau tot felul de întrebări;* greşise oare cu ceva? Cu cine să se sfătuiască? Din interogaţia indirectă şi interogaţia directă legată rezultă construcţiile de tipul: *L-a întrebat* că ce caută, *Folclor-Dîmboviţa*, 79; *Întreabă şi de mine* că di ce am io atîta bogăţie, *Antologie*, 95.

13.2.3. Interogativele retorice transmit o comunicare al cărei înţeles afirmativ sau negativ este actualizat prin mijloace interogative; în acest caz, interlocutorul nu mai este solicitat să dea un răspuns, el trecînd pe rol de receptor. Prezenţa interogativelor retorice, mai ales în limba vorbită, este motivată stilistic de posibilitatea subiectului vorbitor de a se implica afectiv în actul comunicării, încît formal, printr-o afirmaţie să pună în valoare o negaţie, iar printr-o negaţie, o afirmaţie: *Au prezentul nu ni-i mare? N-o să-mi dea ce o să cer? / N-o să aflu între-ai noştri vreun falnic juvaer?* Eminescu, *Poezii*, 124; *Ce să-ţi fac eu dacă te lasă repetent?* Preda, *Moromeţii*, I, 12; *Unde s-a mai pomenit aşa ceva?* Interogativele retorice, datorită

Scanned with OKEN Scanner

conținutului lor specific, se realizează numai ca propoziții principale independente sau regente și nu pot fi transferate în vorbirea indirectă, deși în constituirea lor folosesc aceleași mijloace ca și interogativele directe: intonația ascendentă sau descendentă, auxiliare interogative (pronume și adverbe interogative), organizare topică.

13.3. După sfera de cuprindere a interogației, propozițiile interogative directe, indirecte și retorice pot fi t o t a l e și p a r ț i a l e.

13.3.1. Interogativele totale se referă la întreaga propoziție și acceptă un răspuns prin propozițiile adverbiale de tipul *Da; Nu; Poate: Ai citit romanul Baltagul? / — Da; Mergi mîine la cinema? / — Poate.* Interogativele directe și retorice totale se construiesc fără auxiliare interogative (pronume sau adverbe interogative), rolul distinctiv avîndu-l intonația ascendentă; interogativele indirecte totale funcționează ca propoziții subordonate marcate prin conjuncția *dacă* și au la bază, în vorbirea directă, o interogativă directă totală: *Ești de acord? — M-a întrebat* **dacă sînt de acord.**

13.3.2. Interogativele parțiale se referă la un singur termen al propoziției și implică un răspuns explicit: *Cu ce ai venit? / — Cu trenul; Cîte zile vei rămîne aici? / — Trei zile.* Se construiesc cu auxiliare interogative (pronume și adverbe interogative, interjecții, vocative), își organizează termenii constituenți într-o ordine specifică (auxiliar interogativ + predicat + subiect) și sînt marcate de o intonație descendentă: *Cînd ai venit de la munte? Cine se mai poate înțelege cu el? L-a întrebat de cînd îl cunoaște.* Interogativele indirecte parțiale se realizează numai ca propoziții subordonate subiective, predicative, atributive, completive directe și indirecte, rezultate din interogativele directe parțiale, în prezența aceluiași auxiliar interogativ.

Modalitatea, alături de predicație, este o trăsătură inerentă oricărui enunț frastic sau propozițional; propoziția este predicativă prin definiție și modală prin finalitate. Nevoia de actualizare a diversității aspectelor modale condiționează organizarea structurii sintactice la toate nivelurile sale; de aceea, studiul unităților sintactice și din perspectiva funcțiilor modale pe care le pun în valoare în actul comunicării spre a-i da „viață", „personalitate" este de o mare importanță în orice operație de analiză.

14. Analiza sintactică la nivelul frazei se încheie cu o s c h e m ă, o s t e m ă sau o d i a g r a m ă a unităților constitutive la acest nivel în baza relațiilor care se stabilesc între ele, ca reprezentare abstractă a dispozitivului structural; prin urmare, în demersul analitic, orice schemă trebuie să fie un *operator structural*, să aibă o relevanță în finalizarea procesului de analiză. Schema prin care se poate reprezenta o structură frastică poate fi l i n e a r ă sau a r b o r e s c e n t ă.

14.1. Schema l i n e a r ă prezintă unitățile constitutive (propozițiile) în succesiunea lor, înscriindu-le pe o axă orizontală pe baza simbolurilor categoriale sau de clasă, fără referire la structura ierarhică: (P 1 + P 2 + P 3) sau cu referire la organizarea ierarhică, printr-un sistem de paranteze: (((P 1) ((P 2)) (P 3))), printr-un sistem de bare: (P 1 / P 2 // P 3) (numărul barelor desemnînd gradul de subordonare), sau prin segmente de linii curbate:

Scanned with OKEN Scanner

P_1 P_2 P_3). Datorită însă numărului mare de constituenți propoziționali ce pot apărea în structura unei fraze, modelele lineare sînt mai puțin avantajoase și mai greu de receptat în analiza la nivelul frazei; se dovedesc a fi operaționale în analiza la nivelul propoziției pentru care, de altfel, au și fost concepute.

14.2. Schema arborescentă prezintă unitățile constitutive sub formă de simboluri — de ordine, de relație și de funcție — în succesiunea lor ierarhică, cu referire la organizarea structurală, într-un sistem de casete ordonate pe o axă sau pe mai multe axe verticale. Reprezentarea printr-o schemă arborescentă are în vedere unitățile constitutive, ordonarea lor lineară și structurală marcată prin poziție și număr de ordine, relațiile care se stabilesc între unități și funcțiile pe care le actualizează marcate prin simboluri de clasă. În funcție de prioritățile care se acordă elementelor unei structuri, schema arborescentă poate fi reprezentată prin trei modele: semantic, funcțional și relațional.

14.2.1. Modelul semantic reprezintă structura unei fraze avînd ca prioritate unitățile constitutive privite din perspectivă semantică, cu referire și la ordinea ierarhică a lor; modelul semantic are un caracter individual și are valoare simbolică numai pentru fraza dată, neavînd deci o valoare generalizatoare. Alcătuirea ei poate deveni un exercițiu util, care probează sau asigură înțelegerea corectă a frazei, iar din punct de vedere operațional, constituie un prim pas în procesul de analiză în urma căruia se poate reține o primă posibilitate de organizare structurală a frazei. Astfel, fraza *El a spus*[1] */ că*[3] */, dacă va avea timp*[2] */ va veni*[3] */ pentru că vrea*[4] */ să-mi aducă ceva*[5], în model semantic, se prezintă în felul următor:

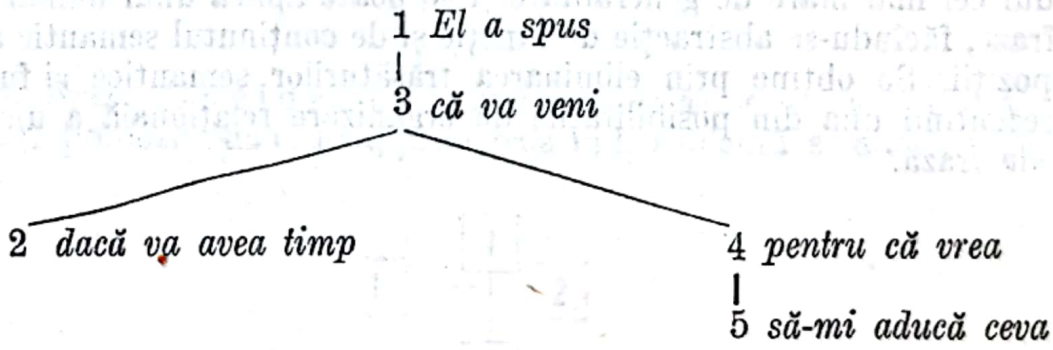

Această reprezentare poate servi ca model în construcția altor fraze prin substituția unităților semantice: *Ea a promis că, dacă va fi sănătoasă, va participa pentru că dorește să spună ceva.* Pe același model se pot opera reordonări ale unităților semantice, fără ca înțelesul să se schimbe: *El a spus că va veni dacă va avea timp, pentru că vrea să-mi aducă ceva.* În situația altor fraze, posibilitățile de reordonare sînt mai mari:

E bine, cînd e cald, să fii la munte
E bine să fii la munte, cînd e cald
Cînd e cald, e bine să fii la munte
Cînd e cald, să fii la munte e bine
Să fii la munte e bine, cînd e cald
Să fii la munte, cînd e cald, e bine

Scanned with OKEN Scanner

14.2.2. Modelul funcţional dă prioritate funcţiilor pe care le actualizează unităţile sintactice de tip propoziţional în organizarea lor ierarhică; prin faptul că elimină elementele de ordin semantic, modelul funcţional prezintă un grad mai mare de generalitate, putînd fi expresia tuturor frazelor care pun în valoare aceleaşi funcţii sintactice. Fraza de mai sus s-ar putea reprezenta prin următorul model funcţional:

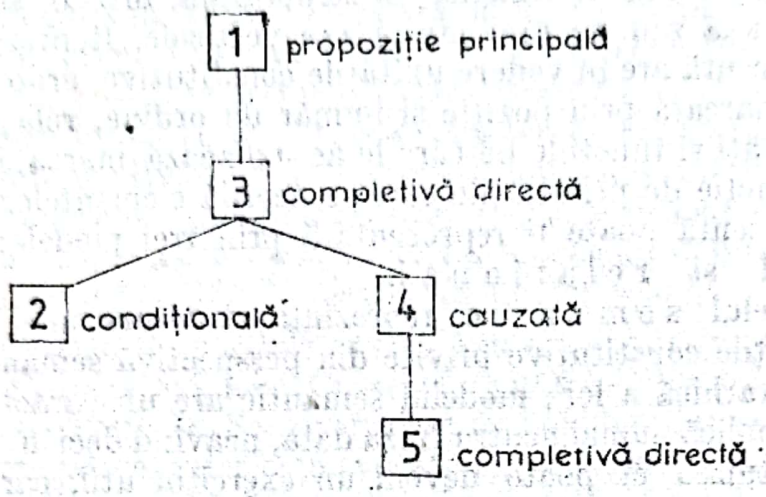

Pe baza acestui model, se pot construi numeroase fraze semantice, restricţia fiind numai de ordin funcţional.

14.2.3. Modelul relaţional se constituie numai pe baza relaţiilor care se stabilesc între unităţi, cu referire la ordinea lor structurală; prezintă gradul cel mai mare de generalitate şi se poate aplica unui număr nelimitat de fraze, făcîndu-se abstracţie de funcţie şi de conţinutul semantic al fiecărei propoziţii. Se obţine prin eliminarea trăsăturilor semantice şi funcţionale, reprezentînd una din posibilităţile de organizare relaţională a unui anumit tip de frază.

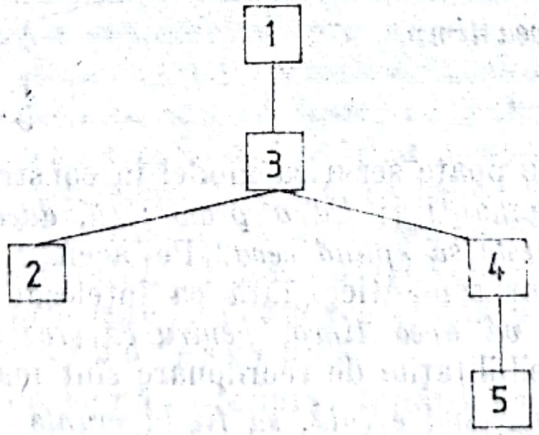

Aceste modele de reprezentare a unităţilor sintactice, a relaţiilor şi a funcţiilor, într-o ordine structurală dată, pot servi ca bază în procesul de construcţie a frazelor, verificîndu-se prin aceasta, cel mai bine, capacitatea de creaţie.

Scanned with OKEN Scanner

14.3. Reprezentarea grafică a structurii unei fraze, prin modelele semantice, funcţionale şi relaţionale, este în măsură să releve o serie de trăsături caracteristice frazei.

14.3.1. *Tipul structural* al frazei se determină pe baza raporturilor care se stabilesc între constituenţii propoziţionali.

14.3.1.1. Fraza **coordonativă** este alcătuită din unităţi care se află pe acelaşi plan şi sînt legate printr-un raport de coordonare; se dispun numai în plan orizontal.

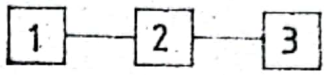

14.3.1.2. Fraza **subordonativă** este alcătuită din unităţi ierarhice. care nu aparţin aceluiaşi nivel; se dispun numai în plan vertical.

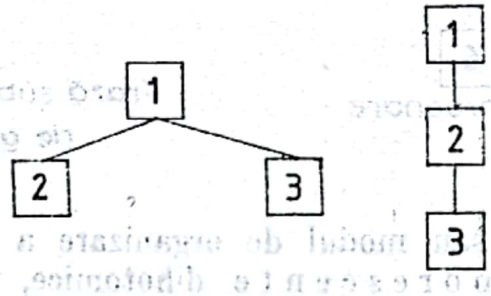

14.3.1.3. Fraza **apozitivă** este alcătuită din unităţi legate printr-un raport de apoziţionare.

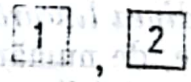

14.3.1.4. Fraza **incidentă** (supraordonată) este constituită din două unităţi propoziţionale, una, principală independentă şi alta, principală incidentă.

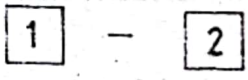

14.3.1.5. Fraza **mixtă** este alcătuită din cel puţin trei unităţi propoziţionale, legate prin raporturi diferite: coordonare şi subordonare, coordonare şi apoziţionare, subordonare, coordonare, apoziţionare etc.

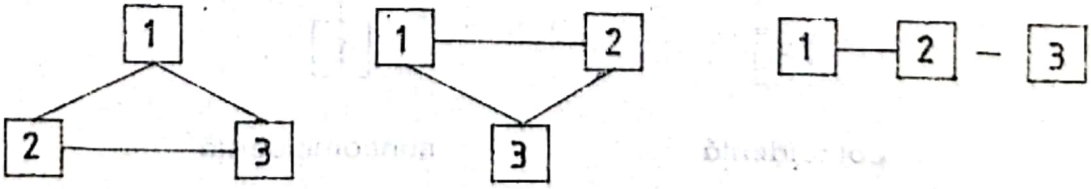

14.3.2. *Gradul de subordonare* se determină pe verticală, relevante sub acest aspect fiind numai propoziţiile subordonate. Există o limită a gradului de subordonare, condiţionată de putinţa de receptare: cu cît o frază prezintă

Scanned with OKEN Scanner

un grad mai mare de subordonare, cu atît ca este mai greu de înțeles în mod obișnuit, subordonarea într-o frază poate merge pînă la gradul cincișase, fără ca aceasta să excludă și posibilitatea dimensionării unor subordonate pînă la gradul zece.

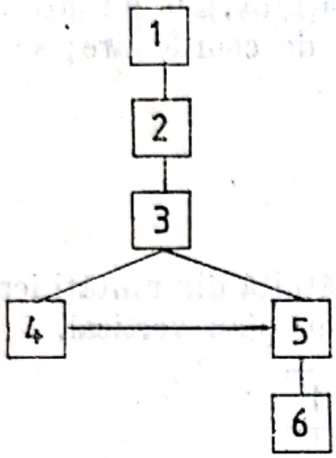

frază mixtă cu subordonare de gradul 4

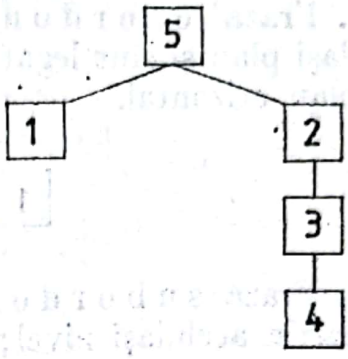

frază subordonatoare de gradul 3

14.3.3. Dispozitivul sau modul de organizare a unităților constitutive delimitează frazele arborescente dihotomice, trihotomice, de frazele nonarborescente, lineare, organizarea unei fraze într-o structură simetrică sau nesimetrică.

14.3.4. *Corespondența dintre ordinea lineară și ordinea structurală* a propozițiilor este relevată, pe de o parte, de numărul de ordine al fiecărei propoziții, stabilit în funcție de ordinea unității predicative, iar, pe de altă parte, de locul pe care îl ocupă fiecare propoziție în dispozitivul structural al frazei. Se disting două situații: ordinea lineară coincide cu ordinea structurală sau ordinea lineară nu coincide cu ordinea structurală. Noncoincidențele evidențiază prezența fenomenelor de inversiune, intercalare sau dislocare.

coincidență

noncoincidență

14.3.5. *Frecvența raporturilor* rezultă din tipul structural al frazei. Există fraze în care predomină coordonarea, ca în vorbirea populară, după cum se întîlnesc fraze în care predominantă este subordonarea.

Scanned with OKEN Scanner

14.3.6. *Frecvența funcțiilor sintactice* actualizate este relevată de schema reprezentată prin modelul funcțional, iar interpretarea indicilor de frecvență poate oferi date pertinente sub raport stilistic; atributivele caracterizează discursul descriptiv, interogativele indirecte, discursul narativ, circumstanțialele servesc la determinarea împrejurărilor locale, temporale, modale în care se desfășoară acțiunea.

14.3.7. Schema, prin cele trei modele, se constituie într-un mecanism operatoriu atît în procesul de analiză ca finalitate, cît și în cel de sinteză, de construcție, ca punct de plecare, cele două operații implicîndu-se reciproc.

Scanned with OKEN Scanner

Redactor: RODICA PANDELE
Tehnoredactor: MARILENA DAMASCHINOPOL
Coli tipar: 18, 50
Bun de tipar: 25-11-1988
Republica Socialistă România. Comanda nr. 770

Tiparul executat la I. P. „Arta Grafică"
Calea Şerban Vodă nr. 133
Bucureşti

Scanned with OKEN Scanner